

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

KEFEVÎ TEKKESİ ŞEYHİ ALİ VASFÎ EFENDİ
HAYATI SANATI VE ESERLERİ

Doktora Tezi

HASAN GÖKÇE

İstanbul, 2014

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

KEFEVÎ TEKKESİ ŞEYHİ ALİ VASFÎ EFENDİ
HAYATI SANATI VE ESERLERİ

Doktora Tezi

HASAN GÖKÇE

Danışman: Prof. Dr. Mustafa Uzun

İstanbul, 2014

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi HASAN GÖKÇE'nın KEFEVİ TEKKESİ ŞEYHİ ALİ
VASFİ EFENDİ HAYATI SANATI ESERLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim
Kurulunun 28.06.2013 tarih ve 2013-24/18 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği /
oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 28.10.2014

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Prof. Dr. MUSTAFA UZUN	
2. Jüri Üyesi	Prof. Dr. HASAN AKSOY	
3. Jüri Üyesi	Prof. Dr. METİN YURDAGÖR	
4. Jüri Üyesi	Prof. Dr. ABDULLAH UÇMAN	
5. Jüri Üyesi	Prof. Dr. CİHAN OKUYUCU	

ÖZET

Anahtar Kelimeler

Ali Vasfî, Ara Nesil, Bârika, Bedâyî', Berkî, Cezebât, Feyzâbâd, Hikemiyât-ı İslâmiye, Kefevî Dergâhı, Kefevî Tekkesi, Levâmî', Mersiye, Metâli, Muhâdarât, Muharrerât-ı Şeyh Vasfî, Münşeât-ı Şeyh Vasfî, Nahv, Nahv-ı Osmanî, Nakşibendî, Ravzatü'l Ârifîn, Reyâhîn, Sarf-ı Osmanî, Sevâtî', Şöyle Böyle.

Kefevî Tekkesi Şeyhi Ali Vasfî Efendi Hayatı, Sanatı ve Eserleri ismini taşıyan bu çalışmamızla, **Prof. Dr. Mehmet Kaplan** tarafından “Ara Nesil” olarak isimlendirilen edebî dönem sanatçılarından **Ali Vasfî Efendi**'yi, arşiv belgelerinin ışığında incelemeye gayret ettik. “**Şeyh Vasfî**” olarak şöhret bulan **Ali Vasfî Efendi**, uzun yıllar resmî vazifelerde bulunduğundan böyle bir çalışmanın faydalı olacağını düşündük. Arşivlerde yaptığımız araştırmalar neticesinde **Ali Vasfî**'yle ilgili pek çok belge bulduk. Bunların küçük bir kısmı daha önceleri yayımlanmış fakat birçoğu araştırmacıların istifadesine sunulamamıştı. Elde ettiğimiz belgeleri **Ali Vasfî** hakkındaki akademik çalışmalarla ve yazılarla destekledik. Nihayet kendisiyle alakalı hatıraları da toplayarak şahsiyetini ve edebî kişiliğini tam olarak tespit etmeye gayret ettik. Böylelikle **Ali Vasfî Efendi**'nin bugüne kadar karanlıkta kalmış pek çok tarafı aydınlanmış oldu.

Ali Vasfî Efendi bugüne kadar tekrar edilenin aksine edebiyat kamuoyunda yalnız şiirleriyle yer edinmemiş; nazım vadisinde yakaladığı başarıyı, nesirlerinde ve tercüme eserlerinde de gösterebilmiştir. Yazı hayatıyla

atbaşı giden mektep, medrese ve Dârümuallimîn-i Âliye hocalıkları, meşîhati, Meclis-i Meşâyih azalığı ve Antep mevleviyeti gibi vazifeleri, onun çok yönlü bir edebî şahsiyet olarak yetişmesine imkân tanımıştır. Kendisi ve eserleri üzerine bugüne kadar yazılan birkaç makale, hazırlanan mezuniyet ve yüksek lisans tez çalışmaları olmasına rağmen doktora tezi olmayışı, bizi bu çalışmaya sevk eden başlıca unsurlardan biri olmuştur.

Çalışmamızı, giriş ve sonuç dışında dört bölümde ele aldık. Bölümlerin ilkinin kendi içinde “Ailesi, Doğum Yeri ve Tarihi”, “Eğitim Hayatı”, “Memuriyet Hayatı”, “Tasavvufi Hüviyeti” ve “Edebî Hayatı” şeklinde gruplandırdık. Bu alt bölümlerin ilkinde, **Ali Vassfi**’nin babası, annesi, oğlu ve vefatı hakkında tespit edebildiğimiz bilgileri kaydettik. Söz konusu bölümde referanslarımız başta kendi eserleri olmak üzere arşiv belgeleri, hatıralar, irtihâl ilanları, hakkında çıkan gazete haberleri ve dönemin kültür-sanat hayatında etkili olan kalem sahiplerinin yazıları oldu. “Eğitim Hayatı” alt başlığını da yine kendi içinde “Mahalle Mektebi Yılları”, “Babasından Okuduğu Dersler ve Kitaplar”, “Özel Hocalardan Okuduğu Dersler ve Kitaplar” şeklinde üç kısımda inceledik. Bu kısımların her birinde **Ali Vassfi**’nin ilgili hocalarını tanıtmaya, okuduğu dersleri ve kitapları etraflıca izah etmeye gayret ettik. “Memuriyet Hayatı” alt başlığını, kronolojik olarak vazife yaptığı kurumlara göre gruplandırmayı uygun bulduk. Böylelikle mesleki geçmişini, tarihî bir seyir içerisinde takip etme fırsatını yakalamış olduk.

Kefevî Tekkesi şeyhinin tasavvufi hüviyetini ele aldığımız diğer alt başlıktaysa onun, henüz çocuk denebilecek bir yaşta hayatının rotasını belirleyen ve ömrü boyunca ifa ettiği bir vazifeyi, şeyhliğini ele almaya çalıştık. “Edebî Hayatı” başlığı, çalışmamızın temelini teşkil eden, en kapsamlı bölümlerden biri oldu. Edebiyata yönelişinden ilk denemelerine, yazı ve şiir yayımladığı süreli yayınlardan kültür-edebiyat çevresine, çalışma biçiminden edebiyat dünyasındaki tesirlerine kadar pek çok hususu bu başlık altında bir araya getirdik.

Ali Vassfî'nin eserlerini incelediğimiz ikinci bölümü de kendi içinde ikiye ayırdık. Kitaplarını ele aldığımız ilk başlıkta; başta şiir kitapları olmak üzere, mektup türündeki kitaplarını, ders kitaplarını, tercüme eserlerini ve sohbet türündeki çalışmalarını tanıtmaya gayret ettik. Bu bölümde incelediğimiz bir başka konu da **Ali Vassfî**'nin yayıncılık faaliyetleri oldu. Neşrine hizmet ettiği eserleri bu başlık altında mütalaa ettik. Bestelenmiş şiirlerinin de yer aldığı bu bölümün son başlığı **Ali Vassfî**'nin "Sürelî Yayın Faaliyetleri" oldu. Yazı ve şiirlerini neşrettiği gazete ve mecmuaların tanıtımlarını yaptığımız bu bölümde, araştırmalarımız neticesinde tespit edebildiğimiz yirminin üzerinde sürelî yayında yer alan çalışmalarının, çıkan kitap tanıtımlarının künyelerini verdik.

"Ali Vassfî Efendi Kronolojisi" başlıklı üçüncü bölümde **Şeyh**'in hayatındaki önemli hadiseleri, tarihî seyrine uygun olarak kronolojik bir liste hâlinde verdik. Başta arşiv belgeleri, kütüphane ve kataloglar olmak üzere, gazete ilanları, tanıtım yazıları, dergi kupürleri gibi pek çok farklı kanaldan baskı-yayın tarihlerini tespit ettiğimiz kitap, yazı ve şiirlerini bu bölümde sıralayarak **Şeyh Vassfî**'nin hayatını adım adım okuma imkânı sunmaya çalıştık.

Şeyh'in eserlerinden seçmeler yaptığımız dördüncü bölümde; nesir, şiir ve tercüme faaliyetleri başlıkları altında gruplandırabileceğimiz yazı hayatına dair üç örnek sunduk. Böylelikle onun her üç sahada ortaya koymuş olduğu eserlerinin ilgililerince tetkik edilmesine fırsat tanımış olduk. Edebiyat mahfillerinde gerçekleştirilen sohbetlerin, edebî bir eser hüviyetinde sunulduğu ilk deneme olarak kabul edilebilecek *Muhâdarât*, **Ali Vassfî**'nin Nakşibendî silsilesini yazdığı *Ravzatü'l Ârifîn*, **Sâdî-i Şîrâzî** ve **Mevlânâ**'nın eserlerinden seçmeler yaparak oluşturduğu *Reyâhîn* tam metinlerini yeni harflere aktararak verdiğimiz üç eseri oldu.

Sonuç kısmına, çalışmalarımız neticesinde elde ettiğimiz bulguların kısa bir özetini kaydettik. **Ali Vassfî**'nin hayatıyla ve eserleriyle Türk edebiyatına yaptığı katkıları değerlendirdik.

ABSTRACT

Key Words

Ali Vasfi, Ara Nesil, *Barika*, *Bedayi*, Berki, *Cezebat*, *Feyzabad*, *Hikemiyatı İslamiye*, Kefevi Dargah, Kefevi Lodge, Kefevi Tekke, *Levami*, *Mersiye*, *Metali*, *Muhadarat*, *Muharrerat-ı Şeyh Vasfi*, *Münşeat-ı Şeyh Vasfi*, Nahv, *Nahv-i Osmanî*, Naqshbandi, *Ravzatül Arifn*, *Reyahin*, *Sarf-ı Osmanî*, *Sevatı*, Sheikh Ali Vasfi, Sheikh Vasfi, *Şoyle Boyle*.

The Life, Art, and Works of Ali Vasfi Efendi, the Sheikh of Kefevi Lodge

This dissertation aims to explore the life of Ali Vasfi Efendi, one of the artists of a literary era called by Professor Mehmet Kaplan as “The Intermediary Generation.” Renowned as “Sheikh Vasfi,” Ali Vasfi Efendi served for long years at various official posts, thus historically deserves a comprehensive work on his life. My research in the archives has revealed extensive amount of documents about Ali Vasfi, only a small portion of which were previously published, yet still unavailable for researchers. I have consolidated the my recently discovered documents with previous academic work and articles written on Ali Vasfi. I have also collected memoirs that related to him, thus tried to uncover his full person and literary character. We hope this dissertation has now cast light on many aspects of his life which were rather unknown until today.

Contrary to what has been repeatedly reported about Ali Vasfi Efendi, he has not proved himself only in poetry, but also in prose and translation

works. He rose as a literary person with multifarious skills thanks to his teaching positions in schools, madrasas, and in the Institute of Teacher Training (Dârülmualimîn-iÂliye), in addition to his being a sheikh and also a member of the Assembly of Sheikhs (Meclis-iMeşâyih). Many articles, theses, and master's dissertations have been produced on his life and work; however, I have been unable to discover any doctorate dissertation devoted to Ali Vasfi, which motivated me to choose him as the main theme of my research.

There are five main chapters in this dissertation, including the introduction and the conclusion. The first chapter covers the following sub-themes: "His Family, Place of Birth and Date, " "His Education, " "His Professional Life," His Life as a Sheikh," and "His Art Life." As for his family, we have tried to record as many information about his parents and other family members as we can based on his works, archival documents, memoirs, obituaries, reports published in the newspapers and magazines, and the works of other prominent poets and authors of the time. "Public School Years, " "Lessons and Books He Studied with His Father," and "Instruction He Took from Tutors" are the titles under His Education. Special emphasis were given in this chapter to introduce his tutors and the books he studied in detail. "His Professional Life" is grouped according to a chronologically listed institutions he served, and this allowed us to pursue his development as he progressed in his career. "His Life as a Sheikh" covers his life-long duty as the sheikh of the Kefevi lodge, which was pivotal in the direction of his destiny from his early childhood. "His Art Life" is the backbone and the most comprehensive chapter of our work, which covers his first steps into literature, first essays, periodicals his work appeared, the cultural-literary circles he participated, his style and the influence he made on the literary world.

The chapter on Ali Vasfi's works covers under sub-categories his poetry books, collection of letters, textbooks, translations, and books compiled from talks. In this chapter also, we explore his publishing initiatives, including publications he made, his poems that were later composed, and his periodicals.

We listed over twenty newspapers and magazines where his prose and poems were published.

We made two lists in the third section, i.e. Ali Vasfi Chronology. The first is the chronological order of his works, and the second is chronological order of his life. The first list came out of a meticulous research of printing and publication dates of his works as recorded in libraries, catalogues, newspaper ads, promotional articles, and magazine clips. The second list tries to outline Ali Vasfi's life in a chronological order detailing his relationship with his family, teachers, close friends, and his publishing initiatives.

A summary of this dissertation has been drafted in the conclusion where Ali Vasfi Efendi's talent in poetry and prose is explained, and his contributions to Turkish literature are discussed.

ÖNSÖZ

Sonda söyleyeceğimi başta söyleyip rahatlayayım. Bu doktora tezi çok zor bitti. Henüz ders dönemindeyken hocamla konumuzu belirlemiş ve çalışmaya başlamıştık. Üzerinde duracağımız husus, İslami Türk edebiyatının en ilgi çekici konularından birisiydi benim için: İydiyeler. Çalışmamızı kitap olarak yayımlarken kullanacağımız ismi bile belirlemiştik hocamla. Kitabın ismi, “Şiirin Bayramı Bayramın Şiiri” olacaktı.

Ders dönemi bitti ve iki senelik bir araştırma süreci başladı. İlk yazılı eserlerimizden on dokuzuncu yüzyıla kadar ulaşabildiğimiz bütün kaynakları taradık, bayram şiirlerini tespit ve tasnif ettik. Tam tezin yazım sürecine girecektik ki bir vesileyle Aydın Adnan Menderes Üniversitesi öğretim üyelerinden **Yrd. Doç. Dr. Aysun Eydur**an Hanımefendi’nin uzun zamandır bu konu üzerinde çalıştığını öğrendik. Kendisiyle irtibat kurduğumuzda bizi ilk tezimizden vazgeçirecek sebep ortaya çıkmıştı. Hoca Hanım, kitabı yakında doçentlik çalışması olarak yayımlayacaktı. Yayımladı da. İydiyelerden vazgeçmek o kadar kolay olmadı. Fakat hocamın desteği ve tez yazım sürecini “bereketli bir öğrenme imkânı” olarak değerlendirmesi yelkenlerimizi yeni bir tezin rüzgârıyla doldurdu.

Bu kez dikkatlerimizi metin çalışmaları üzerine teksif etmiştik. Uzun süre, çalışılmamış bir divan arayışı içine girdik. Sonunda bulduk. Divan, on beşinci asır şairlerinden **Saruhanlı Gülşenî**’ye aitti. İlkinde başımıza gelen “öğretici” aksaklığı yaşamamak için konumuzu hem İSAM İlahiyat Fakülteleri Tezler Katalogu Veri Tabanı’na kaydettirdik hem de bu alandaki çalışmaları titizlikle kayda geçiren **Prof. Dr. Hatice Aynur** Hanımefendi’yi bilgilendirdik. İçimiz rahattı artık. Konumuzu gönlümüzce çalışabilirdik. Önce metni transkribe ettik daha sonra nesre çevirdik. Son olarak çalışmamıza tahlil bölümünü de ekleyelim derken Bursalı Lâmiî Çelebi ve Dönemi Sempozyumu için gittiğimiz

Bursa’da *Saruhanlı Gülşenî Divânı*’nı ellerimizde buluverdik. Sempozyuma Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi’nden katılan **Yrd. Doç. Dr. Selami Turan** Beyefendi, divanı doçentlik çalışması olarak hazırlamış ve katılımcılara hediye etmek üzere yanında getirmişti.

İtiraf etmeliyim, Bursa-İstanbul arası bana hiç o günkü kadar uzun gelmemişti. Artık hocam **Prof. Dr. Mustafa Uzun**’u tanıyor, reflekslerini kestirebiliyordum. İstanbul’a dönmeden ikinci konuma da veda etmem gerektiğini anlamam çok da zor olmadı. Tahmin ettiğim gibi de oldu. **Selami Bey** tarafından kendisine imzalanan *Saruhanlı Gülşenî Divanı*’nı hocama takdim edince zarif bir hareketle gözlüklerini çıkardı, parmakları gözlerinin altında birkaç kez gitti geldi ve “Yeni bir konu bulmalıyız evladım.” dedi. İşte şimdi ellerinizde duran çalışmayı yeşertecek fikrin tohumu, zihnimize o an düştü.

Takdir edersiniz ki yaşanan her sürecin insan üzerinde müspet-menfi tesirleri oluyor. Benimkiler genelde müspet oldu. Ya da ben öyle yormayı tercih ettim. Dönüp geriye baktığımda, “Keşke böyle olmasaydı!” demiyorum. Sanırım bu iyiye işaret ve bu işareti görmeme vesile olanlar için teşekkür etmeliyim.

Kefevî Tekkesi Şeyhi Ali Vassı Efendi gibi hayatı hakkında bilinenlerin çok sınırlı olduğu bir edebî şahsiyetin monografisini çalışmak, arşivin tozlu rafları arasında uzun günler geçirerek “el değmemiş” bilgiler ortaya çıkarmak, belirli bir kritiğe tabi tutarak sıralamak, sınıflandırmak siz de takdir edersiniz ki tecrübeli; tecrübeli olduğu kadar da teşvik edici bir hoca sayesinde olabilirdi. Okuduğunuz satırların yazarı, bu şansı elde etti ve böyle bir hocayla yedi uzun yıl geçirmiş olduğu için kendisini çok şanslı hissediyor.

Prof. Dr. Ömer Zülfe öğrencisi olduğum 2003 yılından bugüne kapısını her çaldığımda mütebessim çehresiyle içimi ısıtan, ince, nazik tavırlarıyla bir muallimin nasıl olması gerektiğini öğreten, şahsi problemlerimle dahi bir ağabey gibi yakından ilgilenen, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen biricik hocam olmuştur. Bana kazandırdıklarından dolayı samimi bir teşekkürü hak ettiğini bütün kalbimle söyleyebilirim.

Tez savunma jürimde bulunarak beni onurlandıran aziz hocalarım **Prof. Dr. Abdullah Uçman, Prof. Dr. Cihan Okuyucu** ve **Prof. Dr. Hasan Aksoy**'a ömrüm oldukça tatlı bir kıskançlıkla özeneceğim.

Ersin Teres doktora sürecinde her zaman yanımda hissettiğim dostum, biricik arkadaşım oldu. **Ersin**'i, İstanbul Üniversitesi kütüphanelerinde geçirdiğim “soğuk” günlerde içimi ısıtan tebessümüyle, arşivde bulduğu dergilerle, hepsinden önemlisi demleyip getirdiği taze çaylarla hatırlayacağım.

Kıymetli meslektaşım **Yrd. Doç. Dr. Turgay Anar**, henüz çalışmamın başında arşivini, çalışmalarını, tarama ve fişlerini cömertçe istifademe sunması yönüyle burada zikredilmeyi hak eden bir diğer isim.

İki güzel kardeşim; **Yalçın Yaman** ve **Yusuf Gündüz**'ün tezin yazım sürecinde çok büyük desteklerini gördüm. İtimat ettiğim editörlük tecrübeleriyle tezime ciddi katkılarda bulundular. **Ahmet Karataş, Murat Kaya, Arif Yılmaz** ve **Said Türkoğlu** tezim boyunca bitmez tükenmez teşvikleriyle beni yüreklendiren, yer yer kırılan cesaretimi onaran isimlerden sadece birkaçı.

Şimdi, uzun sayılabilecek bir zamandır üzerinde çalıştığım bu tezi bitirdikten ve onlarca kütüphaneyi, binlerce sayı dergiyi, yüzlerce kitabı, makaleyi, karalanmış küçüklü büyüklü onca defteri ardımda bıraktıktan sonra geriye bakıyorum. Göz kapaklarıma oturan tatlı yorgunluğun izleri, yanaklarıma doğru kayarak muzip bir gülümsemeye dönüşüyor.

İşte o gülümseme, oğlumun mini mini hayali gözlerimin önüne gelince donuyor. Ne mi var bu hayalde? Babasının zamanını süslemek için yanına her sokulduğunda, “Daha sonra oğlum!” cümlesiyle solan, deniz gözlü sarısalıkım çiçeği bir çocuk yüzü. Sırf bu sebeple teşekkürün en sevinçlisini o hak ediyor. **Mehmet Sami**, “daha sonra” geldi oğlum. Bu çalışmayı sana hediye ediyorum.

Hasan Gökçe

İÇİNDEKİLER

ÖZET	3
ABSTRACT	6
ÖNSÖZ	9
İÇİNDEKİLER	12
TABLO LİSTESİ	17
KISALTMALAR LİSTESİ	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
GİRİŞ	18
1. ALİ VASFÎ EFENDİNİN HAYATI	29
1. 1. AİLESİ, DOĞUM YERİ VE TARİHİ	30
1. 1. 1. Babası	30
1. 1. 2. Annesi	35
1. 1. 3. Doğum Tarihi	36
1. 1. 4. Doğum Yeri	40
1. 1. 5. Oğlu	41
1. 1. 6. Vefatı	42
1. 2. EĞİTİM HAYATI	54
1. 2. 1. Mahalle Mektebi	55
1. 2. 2. Babasından Okuduğu Dersler ve Kitaplar	62
1. 2. 2. 1. Gülistân-ı Sâdî	63
1. 2. 2. 2. Kavâid-i Fârisî	64
1. 2. 2. 3. Pendnâme-i Attâr	65
1. 2. 2. 4. Sarf-ı Arabî	66
1. 2. 2. 5. Tuhfe-i Şâhidî	68
1. 2. 2. 6. Tuhfe-i Vehbî	68

1. 2. 3. Özel Hocalardan Okuduğu Dersler ve Kitaplar	69
1. 2. 3. 1. Mesnevîhan Hoca Hasan Hüsameddin Efendi	72
1. 2. 3. 2. Ahaveyn Mustafa Kâmil Efendi.....	83
1. 2. 3. 2. 1. Arapça ve Yardımcı Bilimler	90
1. 2. 3. 2. 2. Tefsir ve Tefsir Usulü.....	93
1. 2. 3. 2. 3. Hadis ve Hadis Usulü	93
1. 2. 3. 2. 4. Fıkıh ve Fıkıh Usulü	95
1. 2. 3. 2. 5. Kelâm ve Akait.....	97
1. 2. 3. 3. Gelibolulu Hoca Mehmed Tâhir Efendi	98
1. 2. 3. 3. 1. Mesnevî-i Şerîf	100
1. 2. 3. 3. 2. Divân-ı Hâfız	102
1. 2. 3. 3. 3. Divân-ı Câmi	103
1. 3. TASAVVUFİ HÜVİYETİ	107
1. 3. 1. Tarikati ve Şeyhliği.....	107
1. 3. 2. Tekkesi	119
1. 4. MEMURİYET HAYATI.....	127
1. 4. 1. Mîrgün (Emirgan) Rüştîyesi Muallimlikleri (17 Aralık 1885 - 13 Şubat 1888).....	137
1. 4. 2. Fâtih Mülkiye Rüştîyesi Muallimlikleri (13 Şubat 1888 - 16 Kasım 1908).....	141
1. 4. 3. Mekteb-i Nüvvâb Muallimlikleri (13 Şubat 1889 - 9 Ağustos 1897)	143
1. 4. 4. Bilâd-ı Devriyeden Anteb Mevlevîyeti (12 Şubat 1890-1 Şubat 1900)	147
1. 4. 5. Meclîs-i Meşâyih A'zâlığı (1 Nisan 1900 - 5 Haziran 1910)	151
1. 4. 6. Dârülmualimîn-i Âliye Edebiyat Muallimliğı (16 Kasım 1908 - 5 Haziran 1910) ..	159
1. 5. EDEBÎ HAYATI	166
1. 5. 1. Sanat ve Kültür Çevresi	206
1. 5. 1. 1. Sarafim Kırâathanesi.....	207
1. 5. 1. 2. Çiçekçi Kahvesi	209
1. 5. 1. 3. Üsküdarlı Talat Beyin Evi.....	210
1. 5. 1. 4. Kendi Konağı.....	210
1. 5. 1. 5. Hacı Reşid Efendi'nin Çayhanesi.....	212
1. 5. 1. 6. Ârif'in Kırâathanesi.....	215
1. 5. 1. 7. Kâzım'ın Kırâathanesi.....	216
1. 5. 1. 8. Saraçhanı Meyhanesi	218
1. 5. 1. 9. Vezir Hanı Meyhanesi	219
1. 5. 1. 10. Fethiye Kahvehanesi	220
1. 5. 7. Kişiliğı	221
2. ALİ VASFÎ EFENDİ'NİN ESERLERİ	224
2. 1. KİTAPLARI.....	225

2. 1. 1. Şiir Kitapları	225
2. 1. 1. 1. Cezebât	225
2. 1. 1. 2. Feyzâbâd	236
2. 1. 1. 3. Ravzatü'l Ârifin	247
2. 1. 1. 4. Mersiye	249
2. 1. 2. Mektup Türündeki Kitapları	250
2. 1. 2. 1. Şöyle Böyle	250
2. 1. 2. 2. Münşeât-ı Şeyh Vasfî	254
2. 1. 3. Ders Kitapları	258
2. 1. 3. 1. Levâmî'	258
2. 1. 3. 2. Bedâî'	259
2. 1. 3. 3. Sevâtî'	260
2. 1. 3. 4. Metâlî'	261
2. 1. 3. 5. Nahv-i Osmanî	262
2. 1. 3. 6. Sarf-ı Osmanî	268
2. 1. 3. 7. Muharrerât-ı Şeyh Vasfî	271
2. 1. 3. 8. Usûl-i Kıraat	271
2. 1. 4. Tercüme Kitapları	272
2. 1. 4. 1. Bârîka	272
2. 1. 4. 2. Hikemiyât-ı İslâmiye	276
2. 1. 4. 3. Reyâhîn	278
2. 1. 5. Sohbet Türündeki Kitapları	280
2. 1. 5. 1. Muhâdarât	280
2. 1. 6. Bestelenmiş Şiirleri	296
2. 1. 6. 1. Rast Makamındaki Şarkıları	296
2. 1. 6. 2. Sûzinâk Makamındaki Şarkıları	296
2. 1. 6. 3. Nihâvent Makamındaki Şarkıları	297
2. 1. 6. 4. Hicazkâr Makamındaki Şarkıları	297
2. 1. 6. 5. Hicaz Makamındaki Şarkıları	297
2. 1. 6. 6. Uşşak Makamındaki Şarkıları	298
2. 1. 6. 7. İsfahan Makamındaki Şarkıları	298
2. 1. 7. Yayıncılık Faaliyetleri	299
2. 1. 7. 1. Hilye-i Neşâtî	299
2. 1. 7. 2. Yadigâr-ı Naci	300
2. 2. SÜRELİ YAYINLARDAKİ YAZI VE ŞİİRLERİ	301
2. 2. 1. Asır	314
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	314

2. 2. 2. Berk.....	314
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	316
2. 2. 3. Eşref/Musavver Eşref.....	316
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	317
2. 2. 4. Güneş.....	318
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	319
2. 2. 5. Hazîne-i Fünûn.....	319
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	321
2. 2. 6. İkdâm	323
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	325
2. 2. 7. İmdâdü'l Midâd.....	326
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	327
2. 2. 8. İrtikâ	327
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	329
2. 2. 9. Maârif.....	330
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	331
2. 2. 10. Ma'lûmat	331
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	333
2. 2. 11. Mecmûa-i Muallim	333
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	334
2. 2. 12. Mekteb	335
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	337
2. 2. 13. Muhibbân.....	338
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	339
2. 2. 14. Musavver Fen ve Edeb.....	339
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	341
2. 2. 15. Resimli Gazete	341
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	341
2. 2. 16. Risâle-i Hâfî.....	342
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	343
2. 2. 17. Saâdet.....	343
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	344
2. 2. 18. Sabâh	345
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	348
2. 2. 19. Şafak.....	348
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	349
2. 2. 20. Tarîk.....	349

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	350
2. 2. 21. Teâvün-i Aklâm	351
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	352
2. 2. 22. Tercümân-ı Hakikât	352
Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri	353
3. ALİ VASFÎ EFENDİ KRONOLOJİSİ	358
4. ESERLERİNDEN SEÇMELER	385
4. 1. MUHÂDARÂT	387
4. 2. RAVZATÜ'L-ÂRİFÎN	476
4. 3. REYÂHÎN	489
SONUÇ	544
İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR	549
ÖZ GEÇMİŞ	581
CURRICULUM VITAE	582
EKLER	583

TABLO LİSTESİ

- Tablo 1:** Çarşamba Civarında Faaliyet Gösteren Mahalle Mektepleri
- Tablo 2:** Ali Vasfî Efendi'nin Nakşibendî Silsilesi
- Tablo 3:** On Dokuzuncu Yüzyıl Kefevî Tekkesi Meşâyihî
- Tablo 4:** Ali Vasfî Efendi'nin Memuriyeti (Tayinler ve Maaşlar) - 1
- Tablo 5:** Ali Vasfî Efendi'nin Memuriyeti (Tayinler ve Maaşlar) - 2
- Tablo 6:** Ali Vasfî Efendi'nin Memuriyeti (Tayinler ve Maaşlar) - 3
- Tablo 7:** Ali Vasfî Efendi'nin Memuriyeti (Tayinler ve Maaşlar) - 4
- Tablo 8:** Dersaâdet ve Bilâd-ı Selâse Rüştîyelerinin Ders Programı
- Tablo 9:** 1323/1905 Yılında Meclis-i Meşâyih'te Vazife Yapan Şeyhler
- Tablo 10:** 1307/1889 Yılında Meclis-i Meşâyih'te Vazife Yapan Şeyhler
- Tablo 11:** Dârülmuallemîn İbtidâîye Şubesi Haftalık Ders Programı
- Tablo 12:** Dârülmuallemîn Rüştîye Şubesi Haftalık Ders Programı
- Tablo 13:** Dârülmuallemîn Edebiyat Şubesi Haftalık Ders Programı
- Tablo 14 :** Dârülmuallemîn Fünûn Şubesi Haftalık Ders Programı
- Tablo 15:** Cezebât'ta Yer Alan Şiirler
- Tablo 16:** Feyzâbâd'da Yer Alan Şiirler
- Tablo 17:** Ali Vasfî Efendi'nin Hayatının Kronolojik Listesi

GİRİŞ

Genelde sosyal bilimler, özelde Türk dili ve edebiyatı araştırmacıları için en önemli kaynaklardan biri hiç şüphesiz monografik çalışmalardır. Bilimsel alanlarda özel bir konu veya sorun üzerine yazılan incelemeler olarak anlamlandırabileceğimiz monografiler, edebiyat sahasında yapılan araştırmalar nazar-ı dikkate alındığında bir şair yahut yazarın özel hayatını, sanat anlayışını, eserlerini, düşüncelerini, tesirlerini bütün yönleriyle ele alan, ortaya koyan çalışmalardır. Pek çok bilgi ve belgenin ışığında gerçekleştirilen bu çalışmalar ilgili şahsı, içinde yaşadığı toplumla, hususi çevresiyle, meşgul olduğu faaliyetlerle, onu muasırlarından ayıran özelliklerle ve belki de hepsinden önemlisi ilmî metodlarla ele aldığından araştırmacılar için oldukça büyük kolaylıklar sağlar.

Edebiyat tarihine ışık tutan bu türlü çalışmalara gerekli önemi vermeyen bir araştırmacının hatalara düşmesi her zaman ihtimal dâhilindedir. Çünkü tarihi sadece içinde yaşanan birtakım hadiseler üzerinden okumaya çalışmak; insanların tepkilerini, düşüncelerini, hırslarını, beklentilerini, ihtiraslarını, sevinç ve kederlerini gözden kaçırma neticesini doğuracak; bunun tabii sonucu olarak da ele alınan zamanı yanlış yorumlatacaktır. Oysa edebî şahsiyetlerin monografileri araştırmacılara, yalnız hadiseler üzerinden okunan kronolojik bir akış sunmaz. Aksine yaşanmış bir hayatı, bakışına estetik endişenin hâkim olduğu bir sanatçının gözünden okuma zeminini hazırlar. Böylelikle araştırmacı, incelediği çağı; zamana ayna tutan birinden değil bizzat aynanın kendisinden görme imkânına erişmiş olur. Edebiyat tarihinin ilk elden kaynakları olan bu türlü çalışmalar şair ve yazarların, kültür adamlarının beşerî münasebetlerini, psikolojik durumlarını, sanata dair fikirlerini, muasırlarıyla ittifak ettikleri ve ihtilafa düştükleri konuları ele alır.

Monografi çalışmalarının faydalarından bir diğeri de ele alınan konunun yahut şahsın alelâde konular/insanlar olmamasından kaynaklanmaktadır. Hakkında sınırları belli ve derinlikli bir araştırma yapılacak şahıslar genellikle devrinde bir tesir alanı meydana getirmiş, sözü dinlenen, fikirlerine itibar edilen, yönlendirici vasıflarıyla ön plana çıkan insanlar olmuşlardır. Bu ayrıcalıklar araştırmacıya, ele aldığı şahsiyetin devrine dair sosyolojik bir okuma imkânı da sağlar. Çünkü sanatçı, içinde bulunduğu zamandan ve mekândan bağımsız değildir. Toplumda meydana gelen siyasi, içtimai hadiselerden herkes gibi sanatkâr da etkilenir. Bu türlü araştırmaların dönemleri doğru okumanın, fert planında olsun toplum planında olsun meydana gelen hemen her türlü değişimin izlerini sürmenin en kolay yollarından birisi olduğu unutulmamalıdır.

Bunların yanında, her bir sanatkârın aynı hadise karşısında aynı tavrı takınması da beklenmemelidir. Toplumun önünde görünen aydınlar elbette kişilik özelliklerinin gereği olarak hadiseler karşısında farklı tutum ve davranışlar sergileyebilirler. Bu, bugün olduğu gibi geçmiş bütün devirlerde de olmuştur. Tarihin tozlu sayfaları, aynı kültürel alt yapıya sahip olmalarına rağmen pek çok konu hakkında fikir ayrılığına düşen, farklı yorum ve düşünceler serdeden münevverlerin beyanlarıyla doludur. Bu husus sanatçının mizacıyla doğrudan alakalı olmakla beraber yetiştiği çevrenin, ailesinin, aldığı eğitimin, edebî muhitin tabii bir neticesidir.

Mehmet Kaplan’ın Servet-i Fünûn’un teşekkülüne kadar olan devreyi ele alırken dönemin sosyal ve siyasî olaylarını değil; nesilleri ve onların hâkim temayüllerini merkeze alması ve “Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa’nın Temsil Ettikleri Politik ve Sosyal Fikirler Devri”; “Abdülhak Hamid ve Recâizâde Ekrem’in İfade Ettikleri Romantik Büyük İhtiras ve İstiraplar Devri”; Ara Neslin Eserlerinde Kendini Gösteren Günlük, Küçük Hassasiyetler Devri (Realizm)”

şeklinde bir ayırım yapması, bunun göstergelerinden birisidir.¹ **Kaplan**’ın bu tanımlamasından sonra araştırmacılar tarafından başta “Araşyışlar Devri”,² “İlmîlîlar”,³ “Aktarıcı Nesil”⁴ olmak üzere çok farklı şekillerde isimlendirilse de “Günlük, Küçük Hassasiyetler Devri”nin sanatçıları genellikle “Ara Nesil” olarak kabul edilmiştir.

Söz konusu isimlendirmenin doğru olmadığını savunan araştırmacılar da vardır. **M. Kayahan Özgöl** bu yazar ve şairlerin “Bir beyan-nâme ile ortaya çıkmış, benzer fikirler taşıyan edibler tarafından oluşturulmuş topluluklardan...” olmadığı kanaatindedir.⁵ **Özgöl**’e göre “Kimisi birbirini tanımaz, kimisi çok yaşlı veyâ genç, kimisi batılılaşma karşısındaki tavrı çok farklı, kimisi handiyse çeyrek asra dağılmış; ama hepsi de bir şekilde yenileşmek tarafdârı olan ediblerin ortak unvânı ‘mutavassîtîn’dir. Tanzimat sonrası şâirleri ile Servet-i Fünûn arasındaki geçişi sağlayan ve **Muallim Nâci**’nin başı çektiği eğilim de ‘mutavassîtîn’dir; *Servet-i Fünûn*’un parlak yıllarında, bilhassa *Ma’lûmât* mecmûası etrafında toplanan muhâlifler de ‘mutavassîtîn’dir ve hattâ *Servet-i Fünûn*’un çöküşünden itibâren iki ana kola ayrılarak Fecr-i Âti ve Millî Edebiyat şiirini hazırlayanlar da bir başka cepheden ‘mutavassîtîn’dir. Öyleyse,

¹ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s. 13.

² Necat Birinci, *Nabizâde Nâzım*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 5.

³ Himmet Uç, *İlmîlîlar ve Edebî Tenkit*, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Erzurum 1990, s. 16.

⁴ Fatih Andı, *Ara Nesil Şairi Mehmet Celal: Hayatı-Görüşleri-Şiiri*, Alfa Yayınları, İstanbul 1995, s. 3.

⁵ M. Kayahan Özgöl, *Araşyışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 15.

bir nesle mensup olmadığı âşikâr bu ediblerin hepsini birden kavrayan ‘Ara Nesil’ adlandırmasını dahi doğru bulmak mümkün değildir.”⁶

Belki de sırf bu sebeple, yani müşterek idealler ve hislerle hareket etmemiş olmalarından dolayı, bütün olarak ele alınamayan “Ara Nesil” sanatçılarındaki fazlasıyla hak ettikleri hâlde bugüne kadar üzerinde çokça durulmayan, özellikle dönemin gazete ve mecmualarında saklı duran, kapaklarının kaldırılmasını bekleyen oldukça zengin bir edebî birikim vardır.

İkinci Abdülhamid’in saltanat yıllarının (1876-1909) içine aldığı bu dönem, siyasî alanda olduğu kadar edebî ve kültürel alanda da hareketli senelere sahne olmuştur. Bilindiği üzere **Abdülhamid**’in karşısında yelkenlerini Batı’nın rüzgârlarıyla doldurmuş pek çok fikir adamı, yazar, şair ve sanatçı bulunmaktadır. **Ziya Paşa**’dan **Namık Kemâl**’e kadar Tanzimat’ın birinci nesline mensup pek çok isim bu kapsamda ele alınacak yazar ve şairler arasında sayılabilir.

Tanzimat’ın ikinci kuşağı olarak sahneye çıkan neslin içinde de **Recâizâde Mahmut Ekrem** ve **Abdülhak Hâmid** gibi padişaha muhalefet eden, hürriyet düşüncesini, düşünce özgürlüğünü savunan fikir ve kültür-sanat adamları vardır. Lakin bu yazar ve şairler birinci nesilde olduğu kadar sıkı muhalefet edememiş, uygulanan caydırıcı sansür sebebiyle içtimai ve siyasi meselelerle ilgilenmekten ziyade beşerî aşk, ferdî ihtiraslar ve ölüm gibi konulara ağırlık vermeyi tercih etmişlerdir. Bu tavır, bireysel bir tavır olmanın çok ötesine gitmiş dönemin edebî, fennî, içtimai gazete ve mecmualarının neredeyse tamamı “siyasetten başka her şeyden bahseder” bir hâl almıştır.

Tanzimat’ın ikinci neslinden sonra edebiyat gündemini belirleyen, şair ve yazarların saflarının netleşmesini sağlayan olayların başında **Recâizâde Mahmut Ekrem**’le **Muallim Nâci**’nin edebî münakaşaları gelir. Bu tartışmalar,

⁶ M. Kayahan Özgül, *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 15.

devrin kalem sahiplerini yeni ve eski edebiyat taraftarları olmak üzere iki cepheye ayırır. **Muallim Nâci**'nin *Tercümân-ı Hakikat*'te fiili olarak çalışmaya başlaması çok kısa bir sürede etrafının **Şeyh Vafî** ve **Muallim Feyzî** gibi eski şiire gönül vermiş heveslilerce çevrilmesini netice vermiştir. Bu durumdan rahatsız olan **Ahmed Midhat**, **Muallim Nâci**'yle birlikte taraftarlarını da gazeteden uzaklaştırmış, bu uzaklaştırmayla birlikte **Recâizâde Mahmut Ekrem**, **Muallim Nâci**'nin şiirlerini eleştirmeye başlamıştır. **Muallim Nâci**'nin **Recâizâde**'ye *Tarîk*, *İmdâdü'l Midâd* ve *Saadet* gibi mecmua ve gazetelerde cevap vermesi, tartışmanın alevlenip başka şair ve yazarlara da sıçramasına sebep olmuştur.

Muallim Nâci'nin etrafında toplanan eski edebiyat taraftarları "Ukâz-ı Osmanî" isimli bir grup teşkil etmiş ve peşi peşine birbirlerini över mahiyette yazılar, nazireler yayımlamışlardır. Bu durum edebiyat meraklılarının dikkatinden kaçmamış ve başını **Ali Ferruh**, **Halid Ziya**, **Sâmi**, **A. Memduh**, **Mehmed Celâl**, **Nevzad** ve **Ali Kemâl**'in çektiği şair ve yazarlar da İzmir'de "Ukâz-ı Şübbân" adlı bir oluşum meydana getirmişlerdir. **Ali Kemal** bu durumu hatıralarında şu şekilde dile getirir:

"**Naci Efendi** Ukâz-ı Osmanî diye bir zümre-i edeb toplamıştı. Bu zümrenin erkânı müctemian aynı redif, aynı kafiye ile *Saadet*'te gazeller neşrederdi. Biz de *Hizmet*'te Ukâz-ı Şübbân namıyla o zümreyi tanzire kalkıştık. **Ali Ferruh**, **Memduh**, **Sâmi**, ben, **Nevzad**, **Halid Ziya** hep birden aynı suretle manzumeler yazmağa koyulduk. İlk manzumelerimiz 'sevmem' redifiyle idi. İzmir İstanbul'dan da serbest olduğu için bu yazılar âzâde-serâne idi. Meselâ **Memduh**: 'Îrâde nâmına kayd-ı esâreti sevmem' demeğe kadar varıyordu. Ben ise:

Ümîd ile olacaktın bahar-ı subh-ı cemâl

Sabahatin ne kadar da zebûn-ı derd-i zevâl

Gurûb-gâh-ı televvündedir ümîd-i kemâl

Denâet oldu hakikat, hamiyet oldu hayâl

Hayâl-perest olurum da hakikati sevmem

diye feryâd ediyordum. Hattâ:

Nedir himâye-i aşkın bu zulmeti sevmem

Severse kahr ola gönlüm, esâreti sevmem!

bile diyordum. Hatırımda kalmamış, diğer arkadaşlarım yine bu zeminde daha güzel sözler söylüyorlardı. **Halid Ziya Bey** de o *Mensur Şiirler*'iyle⁷ bu ukâza iltihak eylemişti. Ukâz-ı Osmanî erkânını kızdırmak için **Muallim Nâcileri**, **Şeyh Vasfîleri**, **Hoca Hayretleri** takliden biz de **Muallim Ali Ferruh**, **Şeyh Mehmed Celâl**, **Hoca Nevzad** gibi lâkablara takındıktı. Fakat o devr-i istibdada bu inşirah-ı ahrarâne büyük bir cür'et, hattâ bir cinnettir. Matbuat müdüriyeti işin farkına vardı, çok geçmeden o neşriyatı men eyledi."⁸

Söz konusu tartışmalar büyüdüğü, taraftarlar belirli gazete ve mecmuaların etrafında hâlelenmeye devam etmişlerdir. Netice itibarıyla **Muallim Nâci**'nin yanında yer alanlar ve **Recâizâde Mahmut Ekrem**'in yanında yer alanlar olmak üzere edebiyatımızda iki cephe meydana gelmiştir. Tartışmalar **Tevfik Fikret**'in *Servet-i Fünûn*'un yönetimini devralması (7 Şubat

⁷ Uşşakizade Halit Ziya, *Mensur Şiirler*, Hidmet Matbaası, İzmir 1307.

⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Ali Kemâl, "Ömrüm", *Peyâm-ı Edebî*, Nr. 12, 30 Teşrin-i Evvel 1335 (30 Ekim 1919); Ali Kemâl, *Ömrüm*, (Yayıma Hazırlayan Zeki Kuneralp), İsis Yayımcılık, İstanbul 1985, s. 70-76; Adem Şahin, *Peyâm-ı Edebî (Peyam Gazetesi Edebî İlavesi, İnceleme-Fihrist-Seçme Metinler)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2002.

1896) ve yenilik taraftarlarının bu yayın etrafında bir araya gelmesiyle hızını yavaş yavaş kaybetmiştir. İşte bütün bu süreç boyunca **Muallim Nâci**'nin yanında yer alan ve eski edebiyatın savunucularından olan edebî şahsiyetlerden birisi de çalışmamızın konusunu teşkil eden **Kefevî Tekkesi Şeyhi Ali Vasfî Efendi**'dir.

Şeyh Ali Vasfî Efendi'nin asıl adı "Ali" olup şöhreti "**Şeyh Vasfî**"dir. Diğer isminin "Rıza" olduğu sadece bir kaynakta belirtilmiştir.⁹ Sicill-i Ahvâl idaresince kaydedilmiş olan nüfus tezkeresi örneğinde doğum tarihi Hicrî 1267 (R. 1266/67 - M. 1850/51) olarak gösterilmiştir.¹⁰ İstanbul Fatih'te bulunan Drağman Sırtı, Tercüman Yunus Bey Mahallesi'ndeki evlerinde dünyaya gelmiştir.

Ali Vasfî Efendi *Ravzatü'l Ârifîn* adlı eserinde, baba tarafından silsilesi hakkında önemli bilgiler vermiştir.¹¹ Adı geçen eserin "Hâce Muhammed Râşid-i İstanbulî" başlıklı bölümünden İstanbullu olduğu anlaşılan babası, devrin çeşitli medreselerinde hocalık yapmış olan bir muallimdir. Aynı zamanda Kefevî Tekkesi'nin **Ali Vasfî Efendi**'den önceki şeyhidir. Mesnevîhan¹² **Hoca Hasan Hüsameddin Efendi**'nin talebesi olarak şöhret bulmuştur.

Ali Vasfî Efendi'nin annesi ve varsa kardeşleri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi zikredilmemektedir. Annesi hakkında elde edilebilen yegane bilgi, mezar taşı kitabesinden ibarettir. Kitabeye göre adı **Şerife Âmine Hanım**

⁹ Zâkir Şükrî Efendi, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmu'a-i Tekaya)*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1980, s. 8.

¹⁰ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 2.

¹¹ Şeyh Vasfî, *Ravzatü'l Ârifîn*, Matba'a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327.

¹² Mesnevî'yi okuyan, nâdiren tegannî eden ve şerh mahiyetinde birtakım açıklamalarda bulunanlara "mesnevîhan" denilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Semih Ceyhan, "Mesnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, s. 332.

olan annesi, kendisinden iki yıl kadar evvel 17 Rebiyülevvel 1323 (9 Mayıs 1321 / 22 Mayıs 1905) tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve hayat arkadaşı **Kefevî Tekkesi Şeyhi Muhammed Râşid Efendi**'nin yanına defnedilmiştir.

Arapça ve Farsça öğrenimini de kapsayan ilk tahsilini babasından alan **Ali Vasfî Efendi** sıbyan mektebinde okumuş, buradan mezun olduktan sonra tahsiline babasının ön ayak olmasıyla özel hocalardan¹³ ders alarak devam etmiştir. **Hoca Hasan Hüsameddin Efendi**, **Ahaveyn Hoca Mustafa Kâmil Efendi** ve **Gelibolulu Hoca Mehmed Tâhir Efendi** gibi devrin önde gelen âlimlerinin ders halkalarında bulunmuştur. **Ali Vasfî Efendi**, gerek manzum gerek mensur pek çok eserinde **Mesnevîhan Hüsameddin Efendi** başta olmak üzere hocalarını hürmetle anmıştır.

Ali Vasfî Efendi, babasını henüz on beş on altı yaşlarında iken kaybetmiş, yetim olması dolayısıyla çektiği acı ve ıstırapları gerek nesirlerinde gerekse şiirlerinde ustaca dile getirmiştir. Murad Molla Tekkesi şeyhi **Mehmed Murad Efendi**'nin oğlu **Hacı Muhammed Ârif Efendi** eliyle Nakşibendî icazeti alan¹⁴ **Ali Vasfî Efendi**'nin, babasının vefatıyla boşalan Kefevî Tekkesi şeyhliğine getirilmesi, hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Henüz ilk gençliğini sürdüğü bir yaşta tekkenin idaresini ele alması ona daima ölçülü, tutarlı ve ağırbaşlı davranmasını telkin etmiş ve bu hususlar **Ali Vasfî Efendi**'nin gerek şahsî gerek edebî kişiliğinin oluşmasında çok büyük rol oynamıştır.

Ali Vasfî Efendi, Kefevî Tekkesi şeyhliğinin yanı sıra pek çok memuriyette de bulunmuştur. Mirgün (Emirgan) Rüştîye Mektebi inşaa muallimliği, Fatih Mülkiye Rüştîyesi lisân-ı Osmânî hocalığı, Mekteb-i Nüvvâb

¹³ Çalışmamızın "Özel Hocalardan Okuduğu Dersler ve Kitaplar" başlıklı bölümünde Ali Vasfî'nin hocaları hakkında detaylı bilgi verilecektir.

¹⁴ Ahmed Sâfi, *Sefîne-i Sâfi*, Cilt XI, Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm Arşivi, Nr. 2096, s. 1758.

kitâbet-i resmiye muallimliğı, Sahn-ı Burusa müderrisliğı, Dârümuallimîn-i Âliye hocalığı bunlardan sadece birkaçıdır.

Ali Vassî Efendi, İstanbul'da yakalandığı ve ne olduğu tespit edilemeyen bir hastalığın pençesinde üç sene geçirdikten sonra 5 Haziran 1910 Pazar günü (23 Mayıs 1326 / 27 Cemazeyilevvel 1328) Balat'tan geçerken vefat etmiştir. Mezarı Drağman Camii haziresindedir. Babasının mezarına defnedildiği için mezar taşı bulunmamaktadır.

Şiir, mektup ve sohbet türleri başta olmak üzere pek çok eser kaleme alan **Şeyh Vassî**, telif kitaplarının yanı sıra Arapça ve Farsça'dan dilimize tercümeler de yapmıştır. Müstakil şiirlerini bir araya getirdiği *Cezebât* ve *Feyzâbâd*, **Muallim Nâci** ile mektuplaşmalarını kitaplaştırdığı *Şöyle Böyle*, Doğu edebiyatının önemli eserlerinden seçtiği vecizeleri tercüme ettiği *Hikemiyât-ı İslâmiye*, edebî mahfillerde yapılan sohbetlerin edebî bir eser hüviyetinde sunulduğu ilk deneme olması kuvvetle muhtemel *Muhâdarât*, silsilenamesi *Ravzatü'l Ârifîn*, **Sâdi**'nin *Bostan*'ından ve **Mevlânâ**'nın *Mesnevî*'sinden “anamlı” ve “faydalı” parçaların seçilip, tercüme edilmesiyle vücuda getirilmiş *Reyâhîn* bunların başlıcalarıdır.

Dönemin gazete ve mecmualarında çokça yazı ve şiiri yayımlanan **Ali Vassî**, genellikle dergilerde dağınık hâlde yer alan çalışmalarını bir araya getirerek kitaplaştırmıştır. Buna rağmen başta *Zübdetü'l-Eş'ar*¹⁵ tefrikaları olmak üzere kitaplaştırmaya muvaffak olamadığı pek çok yazı ve şiiri vardır. *Eşref*, *Musavver Eşref*, *Güneş*, *İrtikâ*, *Tercümân-ı Hakikat*, *Maârif*, *Mâlûmât*, *Muhibbân*, *Musavver Fen* ve *Edeb*, *Mekteb*, *Mecmuâ-i Muallim*, *İkdâm*, *Sabâh*, *Teâvün-i Aklâm*, *Berk*, *Risâle-i Hâfî*, *Mürüvvet*, *Sa'âdet*, *Şafak*, *Hazîne-i Fünûn*, *İmdâdü'l Midâd* gibi gazete ve mecmualar, çalışmalarını yayımladığı mecraların başlıcalarıdır.

¹⁵ Şeyh Vassî söz konusu eseri 1310-1315 (1893-1898) yılları arasında *Resimli Gazete*'de yayımlamıştır. Yazıların künyesi tezin ilerleyen bölümlerinde verilecektir.

Ali Vasfî'nin yayımladığı yazılardan bazıları geniş okuyucu kitleleri tarafından beğenilmiş, bazıları da edebiyat dünyasında oldukça büyük yankılar uyandırmış, edebî tartışmalara sebep olmuştur. Yazdığı şiirlere, başta **Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin** ve **Ali Kemal** olmak üzere dönemin yeni yetişen yazar ve şairleri tarafından nazireler yazılmış; dil bilgisi ve imla üzerine kaleme aldığı çalışmaları, başta vazife yaptığı eğitim kurumlarındakiler olmak üzere edebiyat meraklısı olsun olmasın pek çok gencin yetişmesine katkı sağlamıştır.

Ali Vasfî Efendi'nin fizikî yapısı hakkında kaynaklarda pek çok bilgi yer almaktadır. Hemen bütün kaynaklar onun etine dolgun, tıknaz, orta boylu, esmer, kahverengi gözlü ve seyrek sakallı olduğu konusunda hemfikirdir. Mizacı hakkında söylenenler de genellikle neşeli, güler yüzlü, hoş sözlü, muhabbet canlısı, karıncayı incitmekten çekinen, cömert, ağırbaşlı, temiz ve iyi giyimli olduğu yönündedir. Eserlerinde sıkça kullandığı tasavvufî özelliklere, temas ettiği İslâmî hakikatlere ve tavsiye niteliği taşıyan ifadelerine bakıldığında, kaynakların fizikî özellikleri ve mizacı hakkında verdiği hükümlerin doğruluğunu güçlendirdiği açıkça görülmektedir. Bilhassa telif şiirleri şahsiyetine dair izler barındırması yönüyle dikkate değerdir. Hayatının dörtte üçünü irşatla ve talebe yetiştirmekle geçiren **Ali Vasfî Efendi**'nin söz konusu meslekleri severek icra etmesi, onun bu yapısıyla alakalı olsa gerektir.

Meclis-i Meşâyih azalığı, Kefevî Tekkesi şeyhliği, Antep mevleviyeti, çeşitli muallim ve müderrislikler gibi birbirinden bağımsız pek çok vazifeyi muvaffakiyetle yürütmüş olması¹⁶ **Ali Vasfî Efendi**'nin çok yönlü kişiliğini yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir.

Eserlerinin kahir ekseriyeti nesir olmasına rağmen bugüne kadar dönemi hakkında çalışma yapan araştırmacıların dikkatini, şiir çevreleriyle pek içli dışlı olmasının tabii neticesi olarak, şair kimliğiyle çeken **Ali Vasfî Efendi**, devrin hararetli tartışmalarının ve **Muallim Nâci**'nin gölgesinde kalmıştır.

¹⁶ Ali Vasfî'nin muvaffakiyetini belgeleyen rütbe ve nişanlar çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde etraflıca ele alınacaktır.

Gerek tasavvufî gerek edebî kişiliğiyle kıymeti tam olarak tespit edilemeyen **Ali Vasfî Efendi** ne yazık ki bugüne kadar sadece **Muallim Nâci**'nin yakın arkadaşı ve dostu olarak tanıtılagelmiş, kendisinden ancak **Nâci** vesilesiyle söz açılmıştır.

1. ALİ VASFÎ EFENDİNİN HAYATI

1. 1. AİLESİ, DOĞUM YERİ VE TARİHİ

1. 1. 1. Babası

Ali Vasfî Efendi'nin babası **Muhammed Râşid-i İstanbulî**'dir. Hakkında bilgi veren kaynaklar, babasının ismini genelde **Mahmud**¹⁷ kimi zaman da **Mehmed**¹⁸ şeklinde ifade etmişlerdir. Fakat kendisi, kaleme aldığı silsilenamesi *Ravzatü'l Ârifîn*'de babasının adını **Muhammed Râşid-i İstanbulî** olarak bildirmektedir.¹⁹ Eserin “Mukaddime-gûne Bir İki Söz” başlıklı giriş bölümünde **Ali Vasfî Efendi**, dervişliğe olan münasebetini dile getirdiği

¹⁷ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Özşarı, “Şeyh Vasfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, s. 71; Hatice Uysal Boşça, *Şeyh Vasfî-Hayati, Sanatı, Eserleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 19.

¹⁸ Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, Cilt XVII, (Yayına Hazırlayan Yrd. Doç. Dr. Şakir Batmaz – Yrd. Doç. Dr. Gülbadi Alan), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 132.

¹⁹ Söz konusu kıta şu şekildedir:

Hâce Muhammed Râşid-i İstanbulî

Vâlidim Hâce Muhammed Râşid'in

Himmeti hâzırdır etmem iştibâh

Eyledikçe kabrine vaz'-ı cebîn

Berk vurur gönlümde envâr-ı ilâh (Şeyh Vasfî, *Ravzatü'l Ârifîn*, Matba'a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327, s. 15.)

satırlarda babasının ismini aynı şekilde zikretmiştir: “Dervişliğe olan münasebetim, 1283 (1866/1867) tarihinde irtihâl-i âlem-i cemâl eden Kefevî Dergâh-ı şerîfi seccâde-nişîni **Hâce Muhammed Râşid Efendi**’nin oğlu oluşumdan ibâret gibidir.”²⁰

Muhammed Râşid Efendi’nin doğum tarihiyle ilgili kesin bilgi bulunmamasına rağmen ölüm tarihini farklı birkaç kaynaktan teyit etmek mümkündür. Söz konusu kaynaklardan biri de Meşîhat-ı İslâmiye Dairesi Sicil Şubesi’nin arşivinde bulunan evraktır. Belge **Ali Vasfî Efendi**’nin babasının 1280 (1279-80 / 1863-64) tarihinde vefat eden **Mesnevîhan-ı Şehîr Hoca Hüsameddin Efendi**’nin talebesi olduğuna ve Kefevî Tekkesi şeyhi iken 1283 (1282-83 / 1866-1867) senesinde dar-ı bekaya irtihâl ettiğine dair bilgiler içermektedir.²¹

Râşid Efendi, “Mesnevîhan-ı Şehîr” olarak tanınmış Nakşibendî şeyhi **Hoca Hüsameddin Efendi**’nin talebesidir. **Bursalı Mehmed Tahir**’in, “Aslen İstanbullu olup *Mesnevî*’nin sırlarına vakıf manevî bir şahsiyettir.”²² şeklinde tanıttığı **Hoca Hüsameddin Efendi**, feyzini Nakşibendî şeyhlerinden **Bursalı Hacı Emin Efendi**’den tamamlamıştır. Hicrî 1280 tarihinde vefat etmiş, İdris Köşkü denilen yerdeki dergâhta üstadı **Ahıskalı Hoca Selim Efendi**’nin yanına defnedilmiştir.

Muhammed Râşid Efendi’nin **Hoca Hüsameddin Efendi**’nin talebesi olduğu bilgisi *Ravzatü’l Ârifîn*’deki şu satırlar da teyit edilmektedir: “Şunu da tahdîs-i ni’met olarak arz ederim ki sekiz-on yaşlarında iken pederim merhûmun delâletiyle mesnevîhân-ı şehîr, hâce-i mazharü’z-zamîr **Hüsâm**

²⁰ Şeyh Vasfî, *Ravzatü’l Ârifîn*, Matba’a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327, s. 3.

²¹ İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1.

²² Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1. Cilt, Meral Yayınları, İstanbul, s. 115.

Efendi Hazretleri'nin hâk-i pâ-y-ı irfan-penâhîlerine yüz sürmek gibi bir şerefe mazhâriyetin ve dest-i mübârek-i mürşidâneleriyle başıma bir arakiye²³ giydirmiş olduklarından dolayı gönlümde hâsıl olan saadetin neşvesi hâlâ hüküm-fermâdır. Fakirce bu husus min külli'l-vücûh iftihara sezadır.”²⁴

Muhammed Râşid Efendi'nin **Hoca Hüsameddin Efendi**'nin talebesi olduğunu doğrulayan kaynaklardan bir diğeri de *Sefîne-i Evliya*'dır. Eserde şu bilgiler yer almaktadır: “Pederi 1283 sene-i hicriyyesinde (1886) irtihâl eden Kefevî Tekkesi şeyhi **Hâce Muhammed Râşid Efendi**'dir ki, meşhûr **Mesnevîhan Hüsâm Efendi**'nin meclis-i şerîfinde bulunanlardandır.”²⁵

Kaynakların pek çoğu **Ali Vasfî Efendi**'nin ilk öğretmeninin **Muhammed Râşid Efendi** olduğu konusunda hemfikirdir. **Ali Vasfî Efendi** *Kur'ân-ı Kerîm*'i, tecvidi, Arapça ve Farsça'yı, bu dillerin gramer kaidelerini, Osmanlıca imlayı babasından öğrenmiştir. *Sefîne-i Evliya* bu hususu

²³ Arak; Arapça ter demektir. Arakiye ise, teri alması için başa giyilen takkedir. Rengi beyazdır. Dövme yünden yapılmıştır. Sikkeden kısadır. Yalnızca giyilebildiği gibi, fesin veya sikkenin altına da giyilir. Arakiye giymek, hak ve liyakat konusudur. Tarikat ve dergâhta belli bir seviye ve mevkiye gelişi sembolize eder. İfade ettiği nazik ve nazenin edebi, ahlaki anlamlardan dolayı Arakiye de diğer Mevlevî kıyafetleri gibi, düzenlenen özel bir merasimle, şeyhin elinden giyilir. Buna Arakiye Tekbirlleme denilir. Dervişe önce, Arakiye daha sonra, zamanı gelince de sikke tekbirilenilir. Detaylı bilgi için bkz. Hasan Özönder, “Arakiye”,

<http://kurumsal.kulturturizm.gov.tr/turkiye/konya/kulturatlasi/arakiye>
(Erişim Tarihi 12 Ocak 2014.)

²⁴ Şeyh Vasfî, *Ravzatü'l Ârifîn*, Matba'a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327, s. 3-4.

²⁵ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz), Cilt 1, Kitabevi, İstanbul, s. 261.

“Mukaddimât-ı ulûmu pederinden telemmüz eylemiştir.”²⁶ şeklinde dile getirmektedir. **Ali Vassî Efendi**’nin, Meşîhat-i İslâmiye Sicil Şubesi tarafından kendisine tevcih edilen, “Mekâtib-i ibtidâiye ve resmiye veya muallim-i mahsûstan nasıl ilim ve fenleri lâıkiyla veya muhtasarca kıra’at ve taallüm eylemiştir?” sorusuna verdiği cevap da tahsilini ikmal ederken babasının çok büyük faydalarını gördüğünü ispatlar mahiyettedir. **Ali Vassî Efendi** bu soruya, mahalle mektebinde aldığı eğitimlerden bahsederek cevap verir ve sonra, “Pederim merhumdan sarf ve kavâid-i Fârisî ile Vehbî ve Şâhidî tuhfelerini ve *Pend-i Attâr* ile *Gülistân-ı Sâdî*’yi telemmüz ettikten sonra...”²⁷ cümleleriyle devam eder. **Sadık Albayrak** tarafından neşre hazırlanan *Son Devir Osmanlı Uleması* isimli eserde de durum benzer cümlelerle ifade edilmiştir: “Kefevî Dergâhı post-nişîni merhum **Hoca Mehmet Raşit Efendi**’nin oğlu olup 1267 H. senesinde İstanbul’da doğmuştur. Sıbyan mektebinden sonra babasından Arapça ve Farsça okumuştur.”²⁸

Muhammed Râşid Efendi’nin hac farızasını ifa ettiğini, aynı zamanda bir mektep hocası olduğunu **Zâkir Şükrü Efendi** tarafından kaleme alınan *Mecmu’a-i Tekaya*’da zikredilen aşağıdaki bilgiden öğreniyoruz: “Şeyh el-Hac Mehmed Raşid Efendi, Tarikatı: Nakşibendî, Mesleği: Kefeli Mektebi Hocası. Vefatı: 1283.”²⁹ Muallimlerin genellikle hayatları boyunca aynı mektepte görev

²⁶ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz), Cilt 1, Kitabevi, İstanbul, s. 261.

²⁷ İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1.

²⁸ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli), Cilt 5, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 374.

²⁹ Zâkir Şükrî Efendi, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche* (*Mecmu’a-i Tekaya*), Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1980, s. 8.

yapıyor olmaları, **Muhammed Râşid Efendi**'nin "Kefeli Mektebi Hocası" olarak anılmasını netice vermiş olmalıdır.

Mahalle mekteplerinde çocuklara Kur'ân-ı Kerîm okumayı, dini bilgileri ve yazı yazmayı öğretmekle mükellef olan mektep hocaları, genellikle dönemin medreselerinde okumuş kimselerden yahut bir camide, mescitte hocalık, müezzinlik yapanlardan seçilirdi. Seçilen kimselerin, "Nefs-i enfes sâhibi, rızâ-yı hak tâlibi ve bir sâlih hâfız-ı kelâmullah, namazın erkân ve şerâitini bilir, sıbyan talimine münasip ve kadir kimse"³⁰ olmasına çok dikkat edilirdi. Seçilen hocalarda aranan bir başka özellik de Osmanlı Devleti'nde bazı vazife, hizmet ve memuriyetlere tayin edilenlere vazifelerini icra salahiyetini tevdi etmek üzere padişahın tuğrası ile verilen "Berât-ı Şerîf" e sahip olmalarıydı.

Muhammed Râşid Efendi'nin hayatına dair elimize geçen yukarıda zikredilenlerin dışında önemli bilgiler olmasa da oğlunun şahsi tekâmülüne sağlamış olduğu katkılardan hareketle onun ilmî seviyesi hakkında genel bir kanaat elde edebiliriz. Çünkü **Ali Vasfî Efendi** sıbyan mektebi dışında devrin medreselerinden istifade etmemiş, önce babasından daha sonra yine onun ön ayak olmasıyla tanınmış birtakım hocalardan özel dersler almıştır. Bu husus, **Muhammed Râşid Efendi**'nin kalburüstü bir çevreye mensubiyetini, dönemin önde gelen âlimleriyle oturup kalktığını ve sözü dinlenen, hatırı sayılır bir kimse olduğunu kanıtlayan delillerden biridir. Son olarak **Muhammed Râşid Efendi**'nin Arapça ve Farsça'nın yanında İslami ilimlere de vakıf olduğunu, Nakşibendî şeyhi olmasına rağmen **Hoca Hüsameddin Efendi**'den *Mesnevî-i Şerîf*'i de okumuş olmasının da ihtimal dâhilinde bulunduğunu ifade edebiliriz.

³⁰ Yücel Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)" *Türkler*, Cilt 15, s. 39.

1283 senesi şaban ayında vefat eden **Muhammed Râşid Efendi**'nin kabri Dırağman Camii haziresinde, hanımı **Şerife Âmine Hanımın** yanı başındadır.³¹

1. 1. 2. Annesi

Ali Vasfî Efendi'nin annesi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Lakin *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşamış Bir Neo-Klasik Şeyh Vasfî* isimli doyurucu bir çalışmaya imza atan **Mustafa Özsarı**, **Ali Vasfî Efendi**'nin annesinin adının **Şerife Âmine Hanım** olduğunu ve kendisi hastalanmadan iki yıl kadar evvel 17 Rebiyülevvel 1323 (9 Mayıs 1321 / 22 Mayıs 1905) tarihinde İstanbul'da vefat ettiğini bildirmektedir.³²

³¹ Detaylı bilgi için bkz. Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, Cilt XVII, (Yayına Hazırlayan Yrd. Doç. Dr. Şakir Batmaz – Yrd. Doç. Dr. Gülbadi Alan), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 132; Mustafa Özsarı, “Şeyh Vasfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, s. 71; Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz) Cilt 1, Kitabevi, İstanbul 2006, s. 261; Zâkir Şükrî Efendi, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmu'a-i Tekaya)*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1980, s. 8.

³² Mustafa Özsarı, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşamış Bir Neo-Klasik Şeyh Vasfî*, *Altınpost Yayıncılık*, Ankara 2013, s. 30, 37.

1. 1. 3. Doğum Tarihi

Ali Vasfî Efendi'nin doğum tarihi, gün ay yıl şeklinde kesin olarak bilinmemektedir. **Mehmed Zeki Pakalın**, *Sicill-i Osmanî Zeyli*'nde **Ali Vasfî Efendi**'nin doğum tarihini 1850 olarak vermektedir.³³

Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâlî), isimli eserde **Ali Vasfî Efendi**'nin doğum tarihini hicri 1267 olarak bildirilmekte, herhangi bir rumi yahut miladi tarih zikredilmemektedir.³⁴

Hüseyin Vassaf'ın **Prof. Dr. Mehmet Akkuş** ve **Prof. Dr. Ali Yılmaz** tarafından neşre hazırlanan *Sefîne-i Evliya* isimli eserinde **Ali Vasfî Efendi**'nin doğum tarihi, "1267 (1850) senesinde İstanbul'da tevellüd eylemiştir." şeklinde belirtilmektedir.³⁵

İbrahim Alaattin Gövsa ve *Türk Ansiklopedisi*³⁶ de **Ali Vasfî Efendi**'nin doğum tarihi ile ilgili olarak yukarıda zikredilenler gibi 1850 tarihini vermektedir.³⁷

³³ Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, Cilt XVII, (Yayına Hazırlayan Yrd. Doç. Dr. Şakir Batmaz – Yrd. Doç. Dr. Gülbadi Alan), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 132.

³⁴ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâlî)*, Cilt 5, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 374.

³⁵ Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz) Cilt 1, Kitabevi, İstanbul 2006, s. 261.

³⁶ *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 30, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1981, s. 274.

³⁷ İbrahim Alaattin Gövsa, *Meşhur Adamlar, Hayatları, Eserleri*, s. 1495.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal'a göre Ali Vasfî Efendi'nin doğum tarihi hicri 1267 (1851)'dir.³⁸ *İslâm Ansiklopedisi'*ne "Şeyh Vasfî" maddesini yazan **Mustafa Özsarı** da **İbnülemin Mahmut Kemal İnal** ile aynı kanaati paylaşmaktadır.³⁹

Dergâh Yayınları tarafından neşredilen *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*;⁴⁰ *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*⁴¹ ve **Bursalı Mehmed Tâhir'in Osmanlı Müellifleri**⁴² de **Ali Vasfî Efendi'nin** doğum tarihini 1851 olarak gösteren kaynaklar arasındadır.

Ali Vasfî'nin doğum tarihi hakkındaki en muteber kaynaklardan birisi *Muhibbân*⁴³ mecmuasının 15 Temmuz 1326 tarihli on birinci sayısında kendi el

³⁸ İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Cilt 4, 3. Baskı, İstanbul 1988, s. 1949.

³⁹ Mustafa Özsarı, "Şeyh Vasfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, s. 71.

⁴⁰ Vasfî Ali Efendi, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt 8, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 513.;

⁴¹ Vasfî, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, Ankara 2007, s. 503.

⁴² Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt 2, İstanbul 1338, s. 273-274.

⁴³ İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra yayımlanan siyasî, dinî ve tasavvufî dergi. İlk sayısı 22 Ağustos 1325'te (4 Eylül 1909), "Müşâtak-ı hürriyyet-i tâmmе olan bi'l-cümle muhibbân-ı Meşrûtiyyetin neşr-i efkârı olarak her ay başı neşrolunur" başlığıyla İstanbul'da çıkan *Muhibbân* 12. sayısının ardından yayımına iki ay ara vermiş, ikinci yılının ilk sayısı 20 Kânunuevvel 1326'da (2 Ocak 1911) neşredilmiştir. Bu dönemde 4 Mart 1328 (17 Mart 1912) tarihine kadar dokuz sayı daha çıkmış, uzun bir aradan sonra 14 Temmuz 1334 (1918) tarihli nüshayla üçüncü dönem yayımına başlamıştır. Dönemin son sayısı 1 Mayıs 1335 (1919) tarihini taşımaktadır. Daha sonra *Muhibbân*'ın yayımına devam edip etmediği bilinmemektedir. Sahibi ve mesulü Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar

yazısıyla neşredilen “Tercüme-i Hâl-i Şeyh Vasfî” başlıklı yazıdır. Söz konusu belgede **Ali Vasfî Efendi** doğum tarihini, hicri 1267 olarak zikreder.⁴⁴

Doğum tarihinin kaynakların pek çoğunda sadece hicri yıl olarak kaydedilmiş olması sebebiyle **Ali Vasfî Efendi**’nin miladi doğum tarihi kesin bir şekilde tespit edilememektedir. Kendisi hakkında çalışma yapan araştırmacıların iki farklı tarihi (1850-1851) zikrediyor olmaları bu yüzdendir.

Fakat **Ali Vasfî Efendi**’nin doğum tarihini belgeleyen ilk elden kaynaklar, bugüne kadar sanılanın aksine, **Hacıbeyzade Ahmed Muhtar** tarafından *Muhibbân*’da **Ali Vasfî Efendi**’nin kendi el yazısıyla yayımlanmış olan tercümeihâlinden ibaret değildir.

Ali Vasfî Efendi tayin, atama, terfi gibi çeşitli vesilelerle Sicill-i Ahvâl İdaresi’ne pek çok kez uğramış, adı geçen şubede kendisi adına bir kısım belgeler tanzim edilmiş ve yine aynı şubede kendi el yazısıyla muhtelif belgeler doldurmuştur. Söz konusu bilgi ve belgeler, **Ali Vasfî Efendi**’nin doğum tarihini biraz daha netleştirmemize yardımcı olacak mahiyettedir.

22 Recep 1327 (26 Temmuz 1325 / 9 Ağustos 1909) tarihinde hazırlanan “Bâb-ı Fetva Sicill-i Ahval Tescilâtına Mahsus Müsvedde Varakası”nda, “Mekteb-i

(Yeğtaş), Millî Kütüphane'deki koleksiyonunun sonunda yer alan 27 Kasım 1935 tarihli mektubunda *Muhibbân*’ı kaç sayı çıkardığını hatırlayamadığını, Manizâde Hacı Hüseyin isimli bir hasmının kendisini işgal kuvvetlerine şikâyet ettiğini, bunun üzerine Bursa’ya hicret etmek zorunda kaldığını, *Muhibbân*’ı orada iki sayı daha neşrettiğini, Hey’et-i Vekîle’ye göndermek için beş-on adet bastırdığını söyler. Künyede "gazete" olduğu kaydedilmekle birlikte *Muhibbân*’ın daha çok bir dergi niteliği taşıdığı görülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Kara, “Muhibbân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, s. 34-35.

⁴⁴ Şeyh Vasfî, “Tercüme-i Hâl-i Şeyh Vasfî”, *Muhibbân*, Yıl 1, Nr. 11, (15 Temmuz 1326 / 21 Recep 1328), s. 91.

Nüvvâb inşa muallimi” ve “Meclis-i Meşâyih azası” olarak tanıtılan **Ali Vasfî Efendi**’nin 1267 sene-i hicriyesinde 1266 sene-i mâliyesinde (1850/51) Dersaadet’te dünyaya geldiği ve bu bilgilerin nüfus tezkeresinde⁴⁵ kayıtlı olduğu belirtilmektedir.⁴⁶

Ali Vasfî Efendi’ye dair evraklardan bir diğeri de Meşihat Arşivi’nde kayıtlı bulunan ve **Ali Vasfî Efendi**’nin mesleki geçmişine dair kayıtları ihtiva eden belgedir. Belgeden anlaşıldığına göre “Kefevî Dergâhı şeyhi müteveffa **Ali Vasfî Efendi** ibn-i **Hâce Muhammed Efendi**”nin doğum tarihi rumi 1266 (1266/67 - 1850/51) senesidir.⁴⁷

Ali Vasfî Efendi, Daire-i Meşihat-ı İslâmiyye Sicil Şubesi’ne takdim ettiği tarihi belirtilmeyen bir başka evrakta, doğum yeri ve tarihi hakkında şu bilgileri vermiştir: “Meskat-ı re’sim Dersa’âdet’te Çarşamba Pazarı civârında Tercüman Yûnus Bey Mahallesi; târih-i vilâdetim de bin iki yüz altmış yedi sene-i hicriyesidir.”⁴⁸

⁴⁵ 1836 yılında “Umuru Mülkiye Nezareti” adı altında kurulan ve daha sonra 1838 yılında “Dâhiliye Nezareti” olarak adı değiştirilen nezarete bağlı olarak 1884 yılında “nüfus hizmetlerini yürütmek üzere”, “Nüfusu Umumiye Müdüriyeti” kurulmuştur. Bu genel müdürlüğe 1889 yılında “Sicilli Nüfus Ahali İdare-i Umumiyesi” adı verilmiştir. Bu yapı gereğince Osmanlı halkına ilk nüfus tezkeresi dağıtılmaya başlanmıştır. Hizmete ilişkin kalıcı ve çözüm getirici bir sistemin temel unsurunu oluşturacak ilk “Genel Nüfus Yazımı” 1905 yılında yapılmıştır. Bu yazımda elde edilen kayıtlardan ilk nüfus kütükleri düzenlenmiştir.

⁴⁶ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 7.

⁴⁷ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 10.

⁴⁸ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg 1.

Arşiv belgelerinden ve kendi el yazısıyla *Muhibbân*'da yayımlanan tercümeihâlinden elde ettiğimiz hicri ve rumi iki tarihten hareketle **Ali Vasfî Efendi**'nin doğum tarihi hakkındaki sınırlamayı beş aya kadar düşürmek mümkündür. Bu bilgiler ışığında **Ali Vasfî Efendi**'nin hicri 1267 yılının Muharrem, Safer, Rebiyülevvel, Rebiyülahir yahut Cemaziyelevvel aylarından birinde doğmuş olduğu söylenebilir.⁴⁹

1. 1. 4. Doğum Yeri

Ali Vasfî Efendi'nin doğum yeri, Daire-i Meşihat-ı İslâmiyye Sicil Şubesi tarafından kendisine yöneltilen bir soruya verdiği cevap sayesinde net olarak tespit edilebilmektedir. Söz konusu soru, **Ali Vasfî**'nin tarihi ve doğum yerinin neresi olduğu hakkındadır. **Ali Vasfî Efendi** bu soruya “Meskat-ı re’sim Dersa’âdet’te Çarşamba Pazarı civarında Tercüman Yûnus Bey Mahallesi” cevabını vermiştir.⁵⁰

Tercüman Yunus Bey Mahallesi, hâlihazırda **Ali Vasfî Efendi**'nin şeyhliğini yaptığı Kefevî Tekkesi'nin, Kefevî Camii'nin,⁵¹ ebedî istirahatgâhı

⁴⁹ Söz konusu tarihlerin rumi ve miladi karşılıkları şu şekildedir: Rumi Teşrinievvel 1266, Teşrinisani 1266, Kânunuevvel 1266, Kânunusâni 1266, Şubat 1266; Miladi Kasım 1850, Aralık 1850, Ocak 1851, Şubat 1851, Mart 1851.

⁵⁰ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg 1.

⁵¹ Fatih'te Derviş Ali Mahallesi'nde bulunan Drağman Caddesi üzerinde otuz yedi numaradadır. Fetih döneminde Kırım “Kefe”den gelen Katolik Hristiyanların on ikinci yüzyıl yapımı Bizans kilisesi müstemilatına yerleştirilmesiyle yapı Kefevî ismini almıştır. Bina Dördüncü Murat döneminde camiye çevrilmiştir.

Drağman Külliyesi'nin,⁵² çocukluğunun geçtiği Tercüman Yunus Camii'yle birlikte Tercüman Yunus Bey Sıbyan Mektebi'nin de bulunduğu Fatih ilçesi sınırlarında yer alan Derviş Ali Mahallesi'dir.

Sefîne-i Sâfi'de, **Ali Vasfî Efendi**'nin söz konusu mahallede bulunan kendi evlerinde dünyaya geldiğine dair şu kayıt vardır: “Tekkenin son şeyhi **Şeyh Ali Rıza Vasfî Efendi**, 1267 senesinde Çarşamba Pazarı civarındaki evlerinde dünyaya geldi.”⁵³

1. 1. 5. Oğlu

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Batı Sanatı ve Çağdaş Sanatlar Anabilim Dalı öğretim üyesi **Prof. Dr. Aykut Gürçağlar, Hakkak Mehmed Atâullah Aşkî Efendi**⁵⁴ isimli makalesinde Osmanlı hakkakları hakkında genel bir giriş yaptıktan sonra hakkakların “yaşam öyküleri” hakkında bilinenlerin oldukça az olduğuna temas eder. Daha sonra hayatı hakkında çok fazla bilgi

⁵² Ali Vasfî Efendi'nin kabrinin de yer aldığı Drağman Külliyesi, İstanbul Fatih'te, günümüzde Drağman olarak anılan semtte bulunmaktadır. On altıncı yüzyıla ait bu küçük külliye cami, tekke, sıbyan mektebi ve dârü'l-kurrâdan ibarettir. 948 (1541-42) yılında "dragoman" denilen saray tercümanlarından Yunus Bey tarafından tesis edilmiştir. Baninin aynı yerde daha önce yaptırdığı sıbyan mektebi ile küçük bir külliye teşkil eden bu kuruluşun cami-tevhidhâne ve derviş hücrelerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. M. Baha Tanman, “Drağman Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, s. 524-525.

⁵³ Ahmed Sâfi, *Sefîne-i Sâfi*, Cilt XI, Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm Arşivi, Nr. 2096, s. 1758.

⁵⁴ Aykut Gürçağlar, “Hakkak Mehmed Ataullah Aşki Efendi” <http://www.arteorientalis.com/ataefendi.htm> (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2014)

bulanmayan bir hakkaktan, büyük dedesi **Hakkak Mehmed Atâullah Aşkî Efendi**'den bahseder.

Gürçağlar, büyük dedesi olarak tanıttığı **Mehmed Ataullah Aşkî Efendi**'nin **Şeyh Vasfî Efendi**'nin oğlu olduğunu belirttikten sonra hayatı hakkında şu bilgileri verir:

Mehmed Atâullah Efendi 1868 senesinde İstanbul'da doğmuş, tıpkı babası gibi kendisi de ilk eğitimini babasından almıştır. Kendisi de bir şeyh olan **Mehmed Atâullah Efendi**'nin, tasavvufî gelişiminde de babasının katkısı büyüktür.

Tekke ve zaviyelerin katapılmasına dair kanun çıkana kadar Samatya'da bulunan Bedeviyye Tarikatı'na bağlı Ağaçkakan Tekkesi'nin şeyhliğini üstlenen **Mehmed Atâullah Efendi**, 1932 yılında İstanbul'da vefat etmiş bir hattattır.

Latin alfabesinin kabul edilip yaygınlaşmaya başladığı zamana kadar Cağaloğlu'ndaki dükkânında hattatlık ve hakkaklık mesleğine devam eden Mehmed Atâullah Efendi, tasavvufî gelenekle sanat faaliyetlerini bir arada yürüten geleneğin son temsilcilerinden biridir.⁵⁵

1. 1. 6. Vefatı

Ali Vasfî'nin vefatıyla ilgili en ayrıntılı bilgiyi *Muhibbân* mecmuasının 15 Temmuz 1326 (20 Recep 1328 / 28 Temmuz 1910) tarihli on birinci sayısında

⁵⁵ Aykut Gürçağlar Beyefendi ile konu hakkında uzun bir mütalaa yapmış olsak da Atâullah Aşkî Efendi'nin Ali Vasfî'nin yüzde yüz oğlu olduğu neticesine ulaşamadık. Tarihî tutarlılık ve eldeki kaynaklara göre aksini ispatlayamadığımız için ve daha sonra yapılacak araştırmalarla bu hususun aydınlanmasına vesile olabilir düşüncesiyle buraya dercetmekte bir sakınca görmedik.

buluruz. Kapağında **Ali Vassfî**'nin iki yıl evvel çekirmiş olduğu bir fotoğrafı yayımlayan mecmuanın sahibi ve naşiri **Hacıbeyzade Ahmed Muhtar**'ın⁵⁶ "**Şeyh Vassfî**" başlıklı yazısı onun vefatını detaylarıyla anlatması bakımından oldukça önemlidir:

"Mayısın yirmi dördüncü günü İstanbul gazeteleri şair **Şeyh Vassfî**'nin bir gün evvel birden bire vuku-ı irtihallini teessüflerle yazıp o gün Fatih Cami-i Şerifinde namazı kılınarak mahall-i mahsusuna defnedileceğini haber veriyorlardı. Hâlbuki Şeyh, birden bire uful etmiş değildir. Üç senedir kendisini üzen bir hastalığın pençesinde göçtü. Tekkesinin mezarlığında pederinin kabrine tevdi olundu. Cenabıhak rahmet eylesin. Daha geçen sene bu zatımuhteremin tatlı tatlı muhabbetinden dilsîr olurken pek yakın zamanda kendisinden mahrum olacağımızı, onun tâbişdâr-ı nûr-ı irfanıyla artık gönlümüz şenlenmeyeceğini anlamış idik. Biçare pek tehlikeli dakikalar geçirmiş idi. Hâlâ bir gün vefatı bile şayi' olarak cenazesine ağlaya ağlaya gidip de güle güle avdet edenler de olmuştu.

Ah ben, **Şeyh Vassfî**'yi pek sever idim. Yalnız ben değil, onu herkes sever idi. Zaten ne felsefede bulunursa bulunsun **Şeyh Vassfî**'nin meclisinde bir kere bulunan bir zat, merhuma meftun olup gider idi. Nitekim cenazesinde bulunan ehibbası bunu ispat etti. Yâ Rab! O ne cemaat idi? Devr-i istibdatta namusunu muhafazaya muktedir olmuş bu milletin vükelasından, Meşrutiyet'in en değerli erkânından, â'yândan, askeriyeden, İttihad ve Terakkî'den, duygusuyla amil saf abidinden, er adıyla müftehir

⁵⁶

Söz konusu yazı imzasız olarak yayımlanmıştır fakat mecmuanın jeneriğinde yer alan "İmzasız makaleler sahib-i imtiyâzındır." ibaresinden hareketle yazının *Muhibbân*'ın imtiyaz sahibi olan Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar'a ait olduğu söylenebilir.

Buhnerî'sinden,⁵⁷ reybiyyesinden,⁵⁸ rintmeşrebinden nihayet en zengininden pek fakirine kadar her sınıf halkından bir heyetçik o matemabat taburunu takip ediyorlardı. Yalnız şeyh olarak pek az zevat var idi. Bereket versin ki Üsküdar Balabanî şeyhi **Şeyh Hüsnü Efendi**⁵⁹ biraderimizin kendisine mahsus

⁵⁷ Asıl ismi Friedrich Karl Christian Ludwig Büchner olan mekanik materyalizm savunucusu yazarın kaleme almış olduğu *Kraft und Stoff* (Madde ve Kuvvet; Frankfurt, 1855) isimli baş eseri yayınlandığı tarihten itibaren bütün dünyayla birlikte Türk aydınlarının da ilgisini çekmiş, Baha Tevfik ve Ahmet Nebil tarafından Türkçeye çevrilmiştir. “İnsan, herhangi bir metafizik özgülüğü bulunmayan, mütekâmil bir tabîî varlıktır. Büchner’in “Ruh diye ayrı ve öznel bir şey yoktur; Ruh, maddedir ve maddîdir.” yahut “Din, her çeşidi ile bir safsatadan ibarettir ve insanlığın karanlık çağlarından kalma iptidaî, irticaî ve dolayısıyla da behemehâl ortadan kaldırılması icap eden, insanlık düşmanı bir şeydir.” şeklinde özetlenebilecek fikirleri özellikle pozitivist, materyalist ve ateist düşüncelerin Anadolu topraklarında yayılmasında çok etkili olmuştur. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Durmuş Hocaoglu, “Ludwig Büchner ve Türkiye’ye Tesirleri”, *Aksiyon Dergisi*, Sayı 162.

⁵⁸ Varlık ve olayların gerçekliği ve niteliğiyle ilgili bilgilerin her zaman kuşkululu olacağını ileri süren akım; her türlü bilgiden şüphe edip onu eleştirmeyi ilke edinen felsefî tutum. Özellikle son dönem İslâm düşüncesinde şüphecilik yerine reybiyye/reybîlik teriminin kullanıldığı hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, “Şüphecilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, s. 265-268.

⁵⁹ On dokuzuncu yüzyılın önde gelen Nakşî şeyhlerinden Hasan Hüsnü Efendi Üsküdar’da doğmuştur. Babası Şam valisi şair Ali Rıza Paşa b. Şeyh Halil Sâhib’dir. Nüktedanlığıyla tanınan Balaban Tekkesi Şeyhi Hasan Hüsnü Efendi, pek çok tarikatten icazet almış, pek çok kimseye icazet vermiştir. Son şeyhi olarak hizmet ettiği Balaban Tekkesi’ni, Üsküdar’ın ve İstanbul’un en önemli kültür merkezlerinden birisi hâline getirmiştir. Mesnevi de okutan Hasan Hüsnü Efendi aynı zamanda döneminin en meşhur duagûlarından biriymiş. Merasimlerde dua etmesi için hasretle gelmesi beklenen Şeyh Hasan Hüsnü

belagat ve fesahatıyla⁶⁰ cenaze gerek musalla taşında iken ve gerek **Hazret-i Pîr Nûreddin Cerrâhî**⁶¹ türbe-i şerifeleri huzu-

Efendi, 1347 senesinde vefat etmiştir. Kabri, Üsküdar'daki şehitliktedir. Detaylı bilgi için bkz. Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz) Cilt 2, Kitabevi, İstanbul 2006, s. 373; Cemaleddin Server Revnakoğlu, *Eski Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, (Haz. M. Doğan Bayın, İ. Dervişoğlu), İstanbul 2003; Abdurrezzak Tek, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Şeyh Portresi Üsküdarlı Balabanî Hasan Hüsnü Efendi ve Tasavvuf Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fükültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, s. 155-168.

⁶⁰ Cemaleddin Server Revnakoğlu Balabanî Hasan Hüsnü Efendi'nin bu yönüyle ilgili olarak şunları aktarmaktadır: "Balabânî merhum, irfanlı, dirayetli bir zât olduğu için duaları her yerde tekrar edilen muayyen sözlerden ibaret değildi. Yerine ve icabına göre duanın şeklini, girizgâhını değiştirir, bir yerde ettiği duayı aradan uzun bir zaman geçmeyince başka yerde tekrar etmezdi. Çok defa yeniden dua tertip eder, irticâlen cinaslar, telmih ve tevriyeler meydana getirir, cemiyet-i elfâza dair bir hayli kelime istihdâm ederdi." Detaylı bilgi için bkz. *Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi*, Nr. 138; "Son derece güzel ifadelerle süslediği gayetle tumturaklı, ahenkli, mufassal, mükemmel duaları, üslûb-ı beyân, tetâbu-ı izâfet, bilhassa secî sanatları bakımından fevkalâde kudretli, saltanatlı ve zamanında her veçhile emsalsizdi. Sarayda ve şehirde hiçbir duâgû onunla baş edemiyordu. Bu yüzden Balabânî Hüsnü Efendi'yi her yerde ararlar, bir an önce gelmesini hasretle ve heyecanla beklerlerdi." Detaylı bilgi için bkz. Cemaleddin Server Revnakoğlu, *Eski Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, (Haz. M. Doğan Bayın, İ. Dervişoğlu), İstanbul 2003, s. 257-258.

⁶¹ İstanbul Karagümrük'te XVIII. yüzyılın başlarında inşa edilen Halvetîliğ'in Cerrâhî kolu âsitânesi ve pîr makamıdır. Üçüncü Ahmed tarafından Cerrâhîliğ'in pîri Şeyh Nûreddin Cerrâhî adına yaptırılarak 6 Receb 1115'te (15 Kasım 1703) açılmıştır. Tekke günümüzdeki biçimine XIX. yüzyılda kavuşmuştur. Nûreddin Cerrâhî Tekkesi, gerek zamanında gerekse tekkelerin kapatılmasından sonraki yıllarda İstanbul'un tasavvuf kültürü ve mûsikisi açısından en önemli merkezlerden biri olmuştur. Tekke hâlihazırda Fatih ilçesi Derviş

rundan geçerken merhum hakkında ettikleri tezkiye bu eksikliği bütün bütün kaybetmedi ise de örtbas etmiş; hârice bu husustan dolayı söz söylemeye meydan bırakmamış idi:

‘Kendimi bildim bileli **Şeyh Vasfi**’yi tanırım. Onun hâliyle hâllenmeye pek heves ederdim. Bununla beraber onun iktidarını istihfafı bir gün aklıma getirmedi. Yalnız ahlakımın Şeyh’in ahlakıyla muttasıf olmasını ister idim. Zira o cihet yed-i ihtiyarında idi. Lakin heyhat!’

O kâinatı hoş gören bir felekzede idi! O hâliyle beraber o ne ki-barlık, o ne sehavet idi! **Şeyh Vasfi**’nin iktidâr-ı ilmiyesi Bektaşiyeden kamus sahibi Şemseddin Sâmi Bey kadar falan değil, Mevlevi muhiplerinden **Muallim Nâci** ayarında bile değildi. Lakin ahlakı bir milyon medeni insandan birine zor nasip olan ve sahibini hayrû’n-nâs dedirtecek bir şekl-i âlide idi.

Geçen sene geçirdiği uzun hastalığı esnasında bir gün gidip kendisini görmüş idim. Çünkü tedavisine gayret eden doktorun, ‘Şeyh’e muhabbeti olanlar ziyaretine gelmesinler. Hastamızla görüşmek, kendisini sohbete mecbur etmek, bu zatı zehirlemek olduğunu unutmasınlar.’ dediğini biliyor idim.

Merhumun yavaş yavaş oda içinde gezindiğini ve istediği kadar misafirleriyle görüşmesine doktorların müsaade ettiğini duyalı bir hafta olduğu hâlde, meşguliyetimden hemen gidemediğimden kendi kendimi vefâsızlıkla, nankörlükle ithâm ediyordum. Çok geçmedi aşr-ı muharremde Pîr-i Muazzam Hazret-i Sünbül

Ali Mahallesi, Nureddin Sokağı’ndadır. Detaylı bilgi için bkz. Baha Tanman, “Nûreddin Cerrâhî Tekkesi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, s. 253-256.

Sinan Dergâh-ı Şerîf’inde iken yanıma gelip oturuverdi. Sevincimden hemen boynuna sarılıvermiştim.

Zavallı Şeyh ne kadar fena olmuş, ne kadar bozulmuş idi. Beş dakika sonra o sevincim kederlere munkalip oldu. **İbrahim Bey** mersiye okurken **Şeyh** de ağlamaya başladı. Ben ise daha ziyade ağlıyordum. Çünkü hiç şüphem yok idi ki **Şeyh Vassî**’nin bu son muharremi idi. Altı aydan beri ilk defa sokağa çıkmış ve doğru Hazret-i Pîr’e gelmiş olan bu sevgili rûh-ı mübâreği görenler sevinçlerle yanına gelip oturmaya başlamışlar idi. Bana orada artık yer kalmadı. Bir niyaz edip kalkmak istedim.

— Nereye, dedi.

— Gideceğim, geç kaldım. Cihangir buraya iki saat şeyhim!

— Beni bekle, zikirden sonra **Hacı Tevfik**’in odasına gel, dedi.

Namazdan sonra doğru oraya gidiyordum. Sertarik Efendi’nin hücresi önünde tanımadığım bir askerle beraber rast geldim.

— Seni beklettim ama hoş gör, sana angaryam var, evvelleri birçok yazılar getirir bana tashih ettirir idin! Şimdi de ben aciz oldum. Sana yazı yollayacağım, sen de tashih edeceksin!

Şaşakaldım. Şeyh’in müstehzi tabiatı yoktu. O, adiliklerden daima uzak idi.

Taaccüp ettiğimi anlamış olmalı ki,

— Mutlaka tashîh et demiyorum a! İster isen olduğu gibi kabul eder, *Muhibbân*’a derc edersin, dedi ve askerinin elini bırakmayarak odaya girdi.

Şeyhin zihnine fenâlık gelmiş olduğuna hükmettim ve Vasfî bir şey yazacak da ben onu tashîh edeceğim! Bu cinnet değil de ne idi? Üç gün sonra idarehaneye bırakılan zarflardan birinin **Şeyh Vasfî** tarafından gönderildiğini o anda anlamış idim. Çünkü yazısını pek güzel tanırdım. Zarfı açtım işte zarfın içinden çıkan kâğıt şurada.

Meğer Şeyh kendisi de hayatının pek az zamanda hitâma ereceğini anlamış ve tercümeihâlinin *Muhibbân*'a dercini arzu etmiş idi.

Merhumun tercüme-i hâlini etraflıca yazmak **Cemil Beyefendi**, **Şeyh Ali Efendi** dururlarken benim haddim olmadığını itirafla beraber elbette ben de şu birkaç satırla iktifa etmez idim. Lakin onun kendi hattıyla yazılan şu tercüme-i hâlini pek büyük manaları cami olduğu için aynıyle *Muhibbân*'a dercini münasip gördüm.

Merhum eşarını tarz-ı atîk üzere söylerdi. Ahlakı gibi harikula-de değildi. **Şeyh Vasfî** emsali güç bulunur yahut bulunmaz kavait ve edebiyat muallimi idi. Efkar-ı ahrârânesine delil olarak *Muhibbân*'ın altıncı nüshasında neşrettiğimiz son manzumesini gösterebiliriz.⁶² Merkez Efendi Dergâh-ı Şerîfi'nde medfun پدرimin taşına şu tarihi söylemiştir:

Şiir

Hayflar kim Mîralay Osman Bey etti irtihâl

Firkatiyle muhibbânı eylemekte âh u ây

⁶² Şeyh Vasfî, "Gülbang-ı Hürriyet", *Muhibbân*, Nr. 6, 1 Mart 1910 (18 Safer 1328 / 16 Şubat 1325), s. 46.

Ehl-i dil sâhip-kerem bir pîr-i rint-meşrep idi

Can atardı nûr-ı irfan nerde olsa rûnümay

Bir zaman dûr olmamıştı halka-i tevhîdden

Şem-i imân ile olsun medfeni gülşen-saray

Hayf ehlullâh olmuştu o zâta hırz-ı can

Haşr kılsın akıtıp târih-i fevtin söyledim

Hacı Osman Bey bu yıl gülzâr-ı adni kıldı cay (Sene 1325)”

Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar’ın kaleme aldığı yukarıdaki yazıdan, **Ali Vasfî**’nin vefatıyla ilgili başka yerde bulamadığımız pek çok ayrıntıya şahit oluruz. Daha sonra Şeyh hakkında bilgi veren hemen bütün kaynakların bu yazıda zikredilen hususları tekrarladığını göz önünde bulundurursak yazının ehemmiyeti daha net anlaşılacaktır. Söz konusu ayrıntıları daha net görebilmek adına yazının **Ali Vasfî**’nin vefâtıyla ilgili bizlere sunduğu bilgileri maddeler hâlinde sıralamak yerinde olacaktır. Yazıya göre:

1. İstanbul gazeteleri, 24 Mayıs 1326 (28 Cemaziyelevvel 1328 / 6 Haziran 1910) tarihli nüshalarının sayfalarında **Şeyh Vasfî**’nin bir gün evvel (23 Mayıs 1326) birden bire vefat ettiğine dair haberlere yer vermişlerdir.
2. Aynı gazeteler, **Ali Vasfî Efendi**’nin cenaze namazının Fatih Camî-i Şerîfi’nde kılınacağını; namazın akabinde toprağa verileceğini yazmışlardır.

3. **Şeyh**, gazetelerin yazdığı gibi beklenmedik bir şekilde vefat etmemiştir.
4. Ağır bir hastalıkla üç senedir mücadele hâlinedir.⁶³
5. **Ali Vassî Efendi**, tekkesinin mezarlığında pederinin kabrine defnedilmiştir.⁶⁴
6. Başta **Hacı Beyzâde Ahmet Muhtar** olmak üzere dost ve arkadaşları **Şeyh Vassî**'nin son demlerini yaşadığını bir sene öncesinden sezmişlerdir.
7. **Şeyh** daha evvel birkaç kez ölüm tehlikesi atlatmıştır.
8. Epey kalabalık olan cenazesinde hemen her sınıftan insan hazır bulunmuş, defin işlemine kadar "mâtem-âbâd taburunu" terk etmemişlerdir.
9. **Ali Vassî**'nin cenazesine pek fazla şeyh katılmamıştır.
10. Duasını dönemin meşhur duagûlarından **Üsküdar Balabanî Şeyhi Şeyh Hüsnü Efendi** yapmıştır.
11. Cenaze katılımcıları Fatih Camii'nden hareket edip Nûreddin Cerrâhî Türbesi'nin önünden geçmiş ve yaklaşık iki kilometrelik bir mesafeden sonra Drağman haziresine ulaşmıştır.
12. **Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar** ağır bir hastalığa müptela olan **Şeyh**'i vefatından bir sene evvel ziyaret etmiştir.

⁶³ İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'ın Şeyh Vassî'nin uzun süren hastalığıyla ilgili söyledikleri için bkz. İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Cilt 4, 3. Baskı, İstanbul 1988, s. 1948.

⁶⁴ Her ne kadar kaynaklarda "tekkesine" defnedildiği söyleniyorsa da Ali Vassî Efendi Kefevî Tekkesi'ne değil, Drağman Camii haziresindeki babasının kabrine defnedilmiştir.

13. **Ali Vassfî**'nin doktoru onu ziyaret etmenin, "zehirlemek" kadar tehlikeli olduğunu ifade etmiş, ziyaretçilerine uzun müddet müsaade etmemiştir.
14. **Ali Vassfî** vefatından kısa bir süre önce kendini biraz toparlamış, yavaş yavaş oda içinde gezinmeye başlamış, doktorlarından dostlarıyla görüşebilmek için izin almıştır.
15. **Ali Vassfî**, altı aylık bir hastalık döneminden sonra, kendisini dışarı çıkacak kadar iyi hissettiği ilk anda Pîr-i Muazzam Hazret-i Sünbül Sinan Dergâh-ı Şerîfî'ni ziyarete gitmiştir.
16. **Şeyh**'in buraya geldiğini görenler etrafında toplanmışlardır.
17. Bu zatlardan birisi olan **Ahmed Muhtar**, onun hastalığın pençesinde epeyce hırpalanmış olduğunu fark etmiştir.
18. **Şeyh Vassfî** çok fazla ömrü kalmadığını düşünerek tercümeihâlini yazmış ve *Muhibbân'a* dercedilmesi için **Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar**'a göndermiştir.

Yukarıda verilen bilgilerin dışında, **Ali Vassfî**'nin vefatıyla ilgili olarak düzeltilmesi gereken birkaç husus daha vardır. Şeyh'in ölüm tarihini veren kaynaklar, genellikle yukarıdaki metinden yahut *Tanîn* gazetesinde yayımlanan İrtihâl haberinden hareket etmişlerdir. İlk kaynağı esas alan araştırmacıların bazıları, metinde yer alan "Mayısın yirmi dördüncü günü İstanbul gazeteleri şair **Şeyh Vassfî**'nin bir gün evvel birden bire vuku'-ı irtihâlini teessüflerle yazıp o gün Fatih Camî-i Şerîfnde namazı kılınarak mahall-i mahsûsuna defnedileceğini haber veriyorlardı." cümlesinden hareketle ölüm tarihini miladi takvime göre vermişlerdir.⁶⁵ Oysa zikredilen tarih, rumi takvime göredir. Araştırmacıları

⁶⁵ "Şeyh Vassfî, 23 Mayıs 1910'da (Hicrî 1328 - Rûmî 1326) vefat etti." Detaylı bilgi için bkz. Hatice Uysal Boşça, *Şeyh Vassfî-Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Gazi Üniver-

yanıltan ikinci husus ise basit bir tashih hatasıdır. *Tanîn* gazetesinin **Ali Vasfî**'nin vefat haberinin yayımlandığı 633. sayısı sehven "632" numarasıyla yayımlanmıştır. Söz konusu sayıların tarihleri şu şekildedir.

1. Numara 632: 27 Cemaziyelevvel 1328 / 23 Mayıs 1326 / 5 Haziran 1910
2. Numara 633: 28 Cemaziyelevvel 1328 / 24 Mayıs 1326 / 6 Haziran 1910

Dolayısıyla 27 Cemaziyelevvel tarihli 632. sayıyı esas alanlar onun vefat tarihini 26 Cemaziyelevvel 1910 şeklinde vermişlerdir.⁶⁶ İrtihâl başlıklı haber şu şekildedir: "Meclis-i Meşâyih â'zâsından Kefevî Dergâh-ı Şerîfi şeyhi ve **Muallim Nâci** merhûmun mekteb-i edebine mensup esâtizde-i şiirden **Şeyh Vasfî** Efendi'nin dün Balat'tan geçerken füceten irtihâl-i dâr-ı bekâ eylediği vâsıl-ı sem-i teessüfümüz olmuştur. Merhum-ı mûmâileyhin bir hayli âsâr-ı şî'riyesi vardır. Hukûk ve mütevâzı bir zât idi. Cenâze namazı bugün ba'de'z-zuhûr Fâtih Câmi-i Şerîfinde edâ kılınacaktır.⁶⁷

Son olarak **Ali Vasfî Efendi**'nin Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar, **Osmanzâde Hüseyin Vassaf**,⁶⁸ **Mehmed Zeki Pakalın**⁶⁹ ve **Sadık Albayrak**'ın

sitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 21.

⁶⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt 2, (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul 1972 s. 408.

⁶⁷ "İrtihâl", *Tanîn*, Nr. 633, 28 Cemaziyelevvel 1328 (24 Mayıs 1326 / 6 Haziran 1910).

⁶⁸ "27 Cemâziye'l-evvel 1328 / (16 Haziran 1909) târîhinde Pazar günü Balat'tan geçerken füc'eten vefât eyledi. Na'ş-ı muhteremleri tekke kabristanında, pederinin kabrine defnedilmiştir." Detaylı bilgi için bkz. Osmanzâde Hüseyin

bildirmiş oldukları ortak tarih olan 27 Cemaziyelevvel 1328 (23 Mayıs 1326 / 5 Haziran 1910) Pazar günü vefat ettiğini, cenaze namazının bir gün sonra Fatih Camii'nde pek çok kesiminden insanın iştirak ettiği kalabalık bir cemaatle kılındığını ve naaşının Drağman Camii haziresine, babasının kabrine defnedildiğini söyleyebiliriz.⁷⁰ **Şair Eşref, Şeyh Vasfî**'nin vefatına aşağıdaki dizelerle tarih düşürmüştür: ⁷¹

Akınca âb-ı çeşmim düştü târîh

Apansız Şeyh Vasfî oldu nâ-bûd

Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz) Cilt 1, Kitabevi, İstanbul 2006, s. 261.

⁶⁹ “27 Cemaziyelevvel 1328 (1910)’de Balat’tan geçerken füceten öldü. Drağman Camii’nin haziresinin babasının yanına gömüldü.” Detaylı bilgi için bkz. Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, (Yayına Hazırlayan Yrd. Doç. Dr. Şakir Batmaz – Yrd. Doç. Dr. Gülbadi Alan), Cilt XVII, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 132.

⁷⁰ “1328 H. târîhinde ansızın vefat ederek Fatih yakınında Zincirlikuyu civarında babasının medfun bulunduğu Draman Câmii avlusuna defn olundu.” Detaylı bilgi için bkz. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli)*, Cilt 5, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 408-409.

⁷¹ Şerife Çağın, *Bir Hiciv Ustası Şair Eşref*, İstanbul 2007, s. 260.

1. 2. EĞİTİM HAYATI

Ali Vasfî Efendi'nin Daire-i Meşîhat-i İslâmiye Sicil Şubesi tarafından kendisine yöneltilen aşağıdaki sorulara verdiği cevaplar, eğitim hayatının özeti gibidir:

Sual: Mekâtib-i ibtidâiyye ve resmiyye veya mu'allim-i mahsûstan nasıl ilim ve fenleri lâıykıyla veya muhtasarca kıra'at ve ta'allüm eylemiştir? Ve hangi lisanlarda kitâbet veyâhut yalnız tekellüm eder? Bir eser ve te'lifi de var ise neye müte'alliktir? Ve ruhsât-ı resmiyye ile intişâr etmiş midir? Ve mektep şahâdetnâmesi ve bir me'muriyete intihapnâmesi var mıdır?

Cevap: Mahalle mektebinde ale'l-usûl Kur'ân-ı Kerîm ile ilmihâl, tecvîd vesâire ta'allüm ve pederim merhumdan sarf ve kavâid-i Fârisî ile Vehbî ve Şahidî *Tuhfelerini* ve *Pend-i Attâr* ile *Gülistân-ı Sadî*'yi telemmüz ettikten sonra, Fâtih Camii feyz-i lâmiinde **Ahaveyn Mustafa Efendi** merhûmun halka-i ifâdesine dehâlet ile şerh-i akâ'ide kadar müdâvemet ve mesnevîhan merhum **Hâce Tâhir Efendi**'den **Hâfız, Camî** divanlarıyla *Mesnevî-i Şerîf*i sırasıyla kıra'at eyledim. Türkçe tekellüm kitâbet edebilirim. *Cezebât, Şöyle-Böyle, Hikemiyât-ı İslâmiye, Reyâhîn, Bârîka, Feyzâbâd, Levâmi', Bedâyi'*, unvanlı mecellecikler eser-i kilik-i âcizidir. Âsar-ı mezkûre o beyâna müte'allik olup yalnız *Şöyle Böyle* merhum **Muallim Nâci Efendi** ile müşterek bulunduğu gibi hepsi de tab ve neşredilmiştir."⁷²

Eğitim hayatı hakkında söz konusu evrakta verdiği bilgilerden hareketle **Ali Vasfî**'nin eğitim hayatını üç ana bölümde ele almak mümkündür. Bu bölümlerin ilki, mahalle mektebinde (sıbyan mektebi) geçirdiği ilk yılları; ikincisi

⁷² İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1.

babasının gözetiminde aldığı eğitim ve son olarak da hususi hocaların rehberliğindeki derslerdir.

1. 2. 1. Mahalle Mektebi

Ali Vasfî Efendi'nin devrin resmî kurumlarından aldığı yegane eğitim mahalle mektebinde okuduğu derslerden ibarettir. Dolayısıyla ilk eğitiminin şahsi tekâmülüne katkısını tam olarak anlayabilmek için öncelikle 1850'li yılların İstanbul'unda faaliyet gösteren mekteplerin eğitim sistemlerine temas etmek ve bu mekteplerde okutulan dersleri incelemek gerekmektedir.

Osmanlı'da, "Darü't-tâlim", "Darü'l-ilm", "Muallimhâne", "Taş Mektep", "Mahalle Mektebi", "Mekteb-i İbtidaiye" gibi isimlerle anılan sıbyan mektepleri, tedrisatın ilk basamağı olması bakımından oldukça önemlidir. Osmanlı'nın düzenli eğitim kurumları olarak da ele alınabilecek olan sıbyan mekteplerinin ilki **Fatih Sultan Mehmet Han** zamanında, Fatih Külliyesi'nde faaliyete geçmiştir. Sonraları İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin hemen bütün şehir merkezlerinde ve kasabalarında sıbyan mektepleri kurulmuştur.⁷³

Büyük çoğunluğu padişah başta olmak üzere diğer devlet adamları, valide sultanlar ve hayır sahipleri tarafından yaptırılan bu müesseseler, Osmanlı

⁷³ Sıbyan Mektepleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Cahit Baltacı, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", *Türkler*, Cilt 11, s. 446-462; "Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye Kadar)*, Ankara 1982; Abbas Çelik, "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 27, Erzurum 2007, s. 126-135; Mefail Hızlı, "Osmanlı Klasik Döneminde Medrese", *Türkler*, Cilt 11, s. 426-435; Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/3 Spring 2008, s. 343-367.

toplumunun ilköğretim ihtiyacına cevap veren, eğitim çağına gelmiş olan çocuklara temel dinî bilgilerin aktarıldığı eğitim yuvalarıdır. Bu eğitim yuvaları, çocukların Kur'ân-ı Kerîm okumayı öğrendiği, namaz sure ve dualarını ezberlediği, temel yazı eğitimini aldığı yerlerdi.

Zamanla toplumun ihtiyaçlarına cevap veremez hâle gelen bu kurumlar Tanzimatla birlikte girilen yenileştirme ve iyileştirme hareketlerine ayak uyduramamış; hatta karşı çıkmış ve “Usûl-i Cedîd” tarzı eğitim veren yeni okullar karşısında daha fazla dayanamayarak tarihteki yerini almıştır.

1924 senesine kadar varlığını sürdüren bu kurumlar, Osmanlı'da oldukça yaygın olarak kullanılan bir eğitim sistemi idi. Bu yaygınlığı temin eden unsurların başında, ailelerin çocuklarını âyet ve hadislerle dayanarak bilgilendiren bir müesseseye duydukları itimat geliyordu. Bu itimat Osmanlı toplumunda çok etkili olmuş, kısa sürede hemen her mahallede sıbyan mektepleri açılmış ve bu yüzden söz konusu eğitim kurumları “mahalle mektebi” olarak anılmaya başlamıştır.

Çoğunlukla camiyle iç içe olan mahalle mekteplerinin ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanırdı. Bunun yanında talebelerinden para alan sıbyan mektepleri de vardı. Medreselerin bir alt kademesini teşkil eden mahalle mekteplerinin faaliyet çerçevesi dinî bilgileri, doğru bir şekilde okuyup yazmayı, namaz kılma usullerini, basit işlemlerle hesap yapabilmeyi, terbiyeli olmayı öğretmek şeklinde çizilmişti.

Eğitimin beş-yedi yaşları arasında başlatıldığı bu kurumlar, genellikle tek bir odadan (sınıftan) oluşurdu. Dershanelerde eğitim gören çocukların sayısı mektebin bulunduğu mahalleye göre farklılık arz ederdi. Eğer mektepte birden fazla sınıf bulunursa sınıflardan biri diğerine göre daha ileri seviyede çocuklardan oluşturulurdu. Sabahın erken saatlerinde başlayan derslere öğle yemeği için ara verilir, ikindi namazından sonra mektep tatil edilirdi.

Sıbyan mekteplerinde genellikle kız ve erkek çocukları birlikte ders okurken bunun yanında sadece kız talebelere yahut erkek öğrencilere eğitim veren kurumlar da vardı. Bütün bu faaliyetlerinin yanında okumakta güçlük çeken, maddi durumu iyi olmayan talebeler için de nakdî yardım yapılıyordu. Özellikle yetim, öksüz, fakir çocuklara giysi, harçlık, yiyecek yardımlarında bulunuluyordu.

Ahmed Râsim hatıralarında, sıbyan mektebi talebelerinin seviyelerine göre üç gruba ayrıldıklarını anlatır. Okumaya geçememiş talebelerin oluşturduğu “Elifbacılar”, okumayı şöyle böyle sökmüş “Cüzcüler” ve son olarak da rahatlıkla okuyabilen “Mushafçılar”.⁷⁴ Mekteplerde talebe, suhte, tilmiz, puser, şakirt gibi isimlerle anılan çocuklara Kur’ân-ı Kerîm’i ve okuma yazmayı öğreten muallimler ve muallimlere yardımcı olan, verilen ödevleri kontrol eden, dersleri tekrar ettiren halifeler (kalfalar) vazife yapardı. Kalfalar, yaramazlık yapan çocukları kontrol eder, ödevleri teslim alır, çocukların yazı ve ezber çalışmalarına yardım ederdi.

Sıbyan mekteplerinde yukarıda zikredilen derslerin yanında Kur’ân-ı Kerîm okumada ilerleyen talebeler için tecvit dersleri de verilirdi. Kur’ân-ı Kerîm eğitiminin son merhalesi, hatim yapılmasıydı. Okutulan derslerden bir diğeri de hüsnühattı. Çeşitli yazı türlerinin öğretildiği bu derslerde talebelerin güzel yazmasından ziyade doğru yazmasına dikkat edilirdi.

İlmihâl dersleri de sonradan sıbyan mekteplerinin müfredatına dâhil edilen dersler arasındaydı. Genellikle perşembe günleri öğleden sonra okutulan bu derslerde iman, ibadet ve ahlak temelli bir eğitim anlayışı benimsenirdi. Çocuklar için kaleme alınmış olan çocuk ilmihâlleri bu derslerin başvuru kaynakları arasındaydı.⁷⁵

⁷⁴ Ahmet Rasim, *Falaka*, Hamid Matbaası, İstanbul 1927, s. 104-105.

⁷⁵ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Harun Kırkıl, “Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları ile Son Devre Ait Manzum Bir İlmihâl: Manastırlı

Mekteplerin devam süresi genelde 3-4 sene ile sınırlandırılırdı. Cuma günlerinde ve dinî bayramlarda kapalı tutulan mekteplerde ramazan ayı boyunca ders yapılmazdı. En uzun tatil yaz mevsimlerinde olur, okula gitmeyen öğrenciler pek çok işte ailelerine yardım ederlerdi.

Osmanlı döneminde çocuklar genellikle sıbyan mektebine Anadolu'da dört, İstanbul'da beş yaşında başlardı. Okula başlama yaşıyla ilgili ilk düzenleme 1846 yılında yayımlanan bir talimatla yapılmıştı.⁷⁶ **Cahit Baltacı**, söz konusu talimat gereğince dört-beş yaşındaki çocukların ebeveynlerinin rızası ile okula gönderilebileceğini, altı yaşını bitirdiği hâlde çocuğunu sıbyan mektebine göndermeyen ailelerinse cezalandırılacağını ifade etmektedir.

Baltacı'nın verdiği bilgilerin ışığında söz konusu yıllarda İstanbul'da yaşayan **Ali Vasfî**'nin dört yaşında mahalle mektebine başladığı söylenebilir. Zira *Ravzatü'l Ârifîn*'deki şu satırlarlarından hareketle **Ali Vasfî**'nin sıbyan mektebi hayatının en erken sekiz (1858) en geç on yaşındayken (1860) nihayete ermiş olduğunu söylemek mümkündür: "Şunu da tahdîs-i ni'met olarak arz ederim ki sekiz-on yaşlarında iken pederim merhûmun delâletiyle mesnevîhân-ı şehîr, hâce-i mazharü'z-zamîr **Hüsâm Efendi Hazretleri**'nin hâk-i pâ-yı irfan-penâhîlerine yüz sürmek gibi bir şerefe mazhariyetin..."⁷⁷ Söz konusu yıllarda sıbyan mekteplerindeki tahsil müddetinin dört yıl olduğu göz önüne alındığında **Ali Vasfî**'nin zikrettiği yaşlarda **Hüsâm Efendi**'den ders okuyabilmesi, ancak bu şekilde mümkün olmaktadır.

Mehmed Rıfat Bey ve Manzum İlmihâlî", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, s. 433-476.

⁷⁶ Cahit Baltacı, "Mekteb (Osmanlılarda Mektep)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara, s. 6-7.

⁷⁷ Şeyh Vasfî, *Ravzatü'l Ârifîn*, Matba'a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327, s. 3-4.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da açtığı Dârü'tta'lîmin'den kapatıldıkları 1924 yılına kadar Osmanlı mahalle mekteplerinin eğitim-öğretim programları farklılıklar göstermiştir. Önceleri, "ta'lîm-i kelâm-ı kadîm ve Kur'ân-ı azîm"ın şart koşulduğu bu müesseselerin müfredatına **İkinci Bayezid**'le birlikte ilmihâl bilgileri de eklenmiştir. Daha sonra da programa ilaveler yapılmıştır. Hat, Arapça, Farsça, Tecvid ve Dinî Kaideler bunlardan bazılarıdır.

Ali Vasfî'nin eğitim gördüğü 1850'li yılların müfredatına dair Bereketzâde **İsmail Hakkı Efendi**, şu bilgileri vermektedir. "Kur'ân-ı Kerim, İlmihâl, Tecvîd, Sübha-i Sıbyan, Emsile, Bina, sülûs ve nesih yazı çeşitleri, her gün akşam paydos saatinde üç defa Salât-ı Münciye, perşembe günleri Sübhâneke duası dâhil olmak üzere Ve'd-Duhâ sûresine kadar olan sûreler hep bir ağızdan okunurdu."⁷⁸

Cahit Baltacı'ysa aynı yıllarda okutulan dersler hakkında şunları söylemektedir: "Dört yıllık eğitim veren sıbyan mekteplerinde elifbâ, Kur'ân, ilmihâl, tecvid, Türkçe, muhtasar ahlâk-ı memdûha risâleleri okutuluyor; lügat, sülûs ve nesih yazılar öğretiliyordu. Tanzimat'tan sonra üç yıllık mekteb-i ibtidâî olarak faaliyet gösteren bu okulların programları elifbâ, Kur'ân-ı Kerîm, tecvid, ilmihâl, ahlâk, sarf-ı Osmânî, imlâ, kıraat, mülahhas târîh-i Osmânî, muhtasar coğrafyayı Osmânî, hesap ve hüsn-i hattın oluşmaktaydı."⁷⁹

Baltacı'nın ve **Bereketzâde İsmail Hakkı Efendi**'nin verdiği bilgilerden hareketle **Ali Vasfî**'nin sıbyan mektebinde okumuş olması muhtemel dersleri alfabetik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür: *Bina*, elifbâ, *Emsile*, hesap, hüsn-i hat, ilmihâl, imlâ, kıraat, *Kur'ân-ı Kerîm*, lügat, sarf-ı Osmânî, muhtasar ahlâk-ı memduhâ, muhtasar coğrafya-yı Osmânî, mülahhas târîh-i

⁷⁸ Bereketzâde İsmail Hakkı (Haz. Mumtaz Habib Güven), *Yâd-ı Mâzî*, Nehir Yayınları, İstanbul 1997.

⁷⁹ Cahit Baltacı, "Mekteb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara, s. 6-7.

Osmânî, nesih, sübha-i sıbyan, sülûs, tecvîd, Türkçe, Ve'd-Duhâ sûresine kadar olan sureler.⁸⁰

Gül Aslan'ın, İstanbul'daki sıbyan mektepleri üzerine 1912-1914 tarihli müfettiş raporunu, 1919 tarihli Muallim Cevdet Listesi'ni ve 1923 tarihli Mekâtib-i Vakfiye Cetveli'ni temel alarak hazırlamış olduğu katalog çalışmasından,⁸¹ hareketle **Ali Vasfi**'nin doğduğu ve hayatını geçirdiği Çarşamba, Tercüman Yunus Bey Mahallesi civarındaki mektepler hakkında aşağıdaki tabloyu elde etmek mümkündür.

Tablo 1: Çarşamba Civarında Faaliyet Gösteren Mahalle Mektepleri

Mektep	İlçe	Bulunduğu Yer	Yapılış Tarihi	Hakkında	Durumu
Acemiyan Evliya Mehmet Efendi Sıbyan Mektebi	Fatih	Çarşamba Caddesi	-	Arsasına 15. İlkmektep yapılmıştır.	Mevcut arsada Kovacı Dede Camii ve İlme Hizmet Vakfı olarak tek katlı kargir bina ile hizmet vermektedir.
Esat Efendi Sıbyan Mektebi	Fatih	Çarşamba Caddesi	-	-	Yerinde yoktur.
İsmail Efendi Sıbyan Mektebi	Fatih	Çarşamba Tevkiicafer Mahallesi	1723	-	İmam evi olarak kullanılmakta.

⁸⁰ Ve'd-Duhâ suresine kadar olan sureler şunlardır: İnşirâh, Tîn, Alak, Kadir, Beyyine, Zilzâl, Adiyat, Kâria, Tekâsür, Asr, Hümeze, Fil, Kureyş, Mâûn, Kevser, Kâfirun, Nasr, Tebbet, İhlâs, Felak, Nâs.

⁸¹ Gül Aslan, *İstanbul Sıbyan Mektepleri İçin Bir Katalog Denemesi ve Yusuf Paşa Sıbyan Mektebi Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

Muslihittin Mustafa Çavuş Sıbyan Mektebi	Fatih	Kefevî Mahallesi Drağman Caddesi'nde	-	Arsadır.	Yerinde yoktur.
Raşit Efendi (Benlizade) Sıbyan Mektebi	Fatih	Çarşamba Caddesi	-	Arsadır.	Yerinde yoktur.
Sultan Selim Sıbyan Mektebi	Fatih	Çarşambada Sultan Selim Camii Girişinde	1522	-	Restore edilmiş ve kitaplık olarak kullanılmaktadır.
Şeyhülislam Esat Efendi Sıbyan Mektebi	Fatih	Çarşamba	-	İsmail Ağa Camii Hariminde.	Yeri bulunamamıştır.
Tercüman Yunus Sıbyan Mektebi	Fatih	Çarşamba Drağman Caddesi	1541	Yeni restore edilmiş ve mahalle kitaplığı olarak kullanılmakta.	2009 yılında İBB tarafından proje çalışması yapılmış ve restorasyonu beklenmektedir.

Tabloda da görüldüğü üzere Çarşamba ve Drağman çevresinde faaliyet gösteren mahalle mektepleri Acemiyan Evliya Mehmet Efendi Sıbyan Mektebi, Esat Efendi Sıbyan Mektebi, İsmail Efendi Sıbyan Mektebi, Muslihittin Mustafa Çavuş Sıbyan Mektebi, Raşit Efendi Sıbyan Mektebi, Sultan Selim Sıbyan Mektebi, Şeyhülislam Esat Efendi Sıbyan Mektebi ve Tercüman Yunus Sıbyan Mektebi'nden ibarettir.

Ali Vassî Efendi'nin bahsi geçen mahalle mekteplerinden sonuncusuna, yani Tercüman Yunus Sıbyan Mektebi'ne gitmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Elimizde bunu teyit eder mahiyette bir belge olmamasına rağmen özellikle babasının vazife yaptığı Kefevî Tekkesi'ne ve Tercüman Yunus Bey Mahallesi'nde yer alan hanelerine yakın olması dolayısıyla **Ali Vassî Efendi**'nin bu mektepte eğitim görmüş olduğu düşünülebilir. Ayrıca Tanzimat'ın ilanından evvel (1838) Umûr-i Nâfia Meclisi tarafından mektepler hakkında hazırlanan lâiyhayla mektepler ikiye ayrılmıştır: Küçük mahalle mektepleri ve büyük mahalle mektepleri. Küçük mahalle mekteplerinde yalnız Kur'ân-ı Kerîm

öğretilmesine karar verilmiş; camilerin yanındaki büyük mekteplerde ise Türkçe inşâ, *Tuhfe-i Vehbî*, *Nuhbe-i Vehbî*, *Sübha-i Sıbyân* gibi lügatlarla **Birgivi**'nin *Risâle*'si gibi kitaplar, ahlâk risâleleri okutulması, hat ve kitâbet öğretilmesi kararlaştırılmıştır. **Ali Vassî**'nin okuduğu derslerden hareketle onun küçük mahalle mektebinde okumadığı sonucuna rahatlıkla ulaşabiliriz. Böylelikle Tercüman Yunus Sıbyan Mektebi'nde okumuş olma ihtimalini biraz daha güçlendirmiş oluruz.

Hâlihazırda, İstanbul Fatih ilçesi Drağman semtinde, Derviş Ali Mahallesi, Drağman Caddesi, Tercüman Yunus Sokağı'nda bulunan bu sıbyan mektebi, Drağman Külliyesi'nin bir bölümünü oluşturmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde saray tercümanlarından **Yunus Bey** tarafından 1541 yılında yaptırılmıştır. Caminin kible yönünde yer alan sıbyan mektebi kare planlı küçük bir yapıdır. Üzeri içten pandantifli, dıştan sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür. Yapıda 1970'li yıllarda caminin onarımı sırasında bazı tadilatlar yapılmış ve maalesef orijinalliğinden uzaklaşmıştır. 1982 yılına kadar Kur'ân-ı Kerîm tedrisatının devam ettiği mektep, şimdilerde yanına eklenen yeni bir binayla birlikte Fatih İlçesine bağlı Tercüman Yunus Kız Kur'ân Kursu olarak hizmet vermektedir.

1. 2. 2. Babasından Okuduğu Dersler ve Kitaplar

Ali Vassî'nin ilk tahsilini babasından aldığı, başta *Muhibbân*'da yayımlanan tercümeihâli olmak üzere pek çok kaynakta zikredilmektedir. *Muhibbân*'ın on birinci sayısında yayımlanan söz konusu yazısında **Ali Vassî Efendi**, “mukaddemât-ı ulûmu” pederinden telemmüz ettiğini ifade etmektedir.⁸² Muasırı **İbnülemin Mahmut Kemal İnal**'ın, **Şeyh Vassî**'nin ilk

⁸² “Tercüme-i Hâl-i Şeyh Vassî”, *Muhibbân*, Yıl 1, Nr. 11, (15 Temmuz 1326 / 21 Recep 1328), s. 91.

eğitimi konusunda dile getirdikleri, “mukaddemât-ı ulûm”u açıklar mahiyettedir: “Babasından sarf-ı Arabî, kavâid-i Fârisî, Vehbî ve Şâhidî *Tuhfeleri* ve *Pendnâme-i Attâr* ile *Gülistan* okudu.”

İstanbul Meşîhat Arşivi’nde yer alan bir başka belge de yukarıdaki bilgileri teyit eder mahiyettedir. Belgeye göre **Şeyh Ali Vassî Efendi**, evlenen sıbyan mektebinde Kur’ân-ı Kerîm, ilmihâl ve tecvit gibi dersler okumuştur. Babası merhum **Hâce Muhammed Râşid Efendi**’den sarf dersleri almış, Farsça’nın gramerini öğrenmiş, **Vehbî**’nin ve **Şâhidî**’nin tuhfelerini okumuştur. Daha sonra yine babasından *Attâr* ve *Gülistân-ı Sadî*’yi okumuştur.

Mustafa Şanal, Osmanlı Devleti’nde “mukaddemât-ı ulûm” kapsamına giren dersleri şu şekilde sıralamaktadır: “Sarf (Gramer), Nahiv (Sentaks), Va’z, İstikâk-i Tesis ve Şerhi (Geometri), Hesap, Münâzara, Mantık”.⁸³ **Ali Vassî Efendi**’nin, babasından Va’z, İstikâk-i Tesis ve Şerhî, Hesap, Münâzara ve Mantık gibi dersleri okuduğuna dair elimize geçen herhangi bir bilgi yoktur. Eldeki bilgilerden hareketle babasının rahle-i tedrisinde okuduğu dersleri alfabetik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür: *Gülistân-ı Sadî*, Kavâid-i Fârisî, *Pendnâme-i Attâr*, Sarf-ı Arabî, *Tuhfe-i Şâhidî*, *Tuhfe-i Vehbî*.

1. 2. 2. 1. Gülistân-ı Sadî

656 (1258) yılında Farsça olarak kaleme alınan *Gülistan*, “hayalî bir kahramanın başından geçen olayların hayalî bir hikâyeci tarafından dile getirildiği kısa hikâyeler” olarak tanımlayabileceğimiz makâmât türü eserlerin en başarılı örneklerinden biridir. **Sâdî-i Şirâzî**’nin en tanınmış eseri olan bu

⁸³ Mustafa Şanal, “Osmanlı Devleti’nde Medreselerde Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14, Yıl 2003/1, s. 149-168.

kitap şu bölümlerden oluşmaktadır: Münâcât, Na't, Sebeb-i Telifi Dair, Sultanların Geleneklerine Dair, Dervişlerin Ahlâkına Dair, Kanaatin Erdemine Dair, Sükûtun Yararlarına Dair, Aşk ve Gençliğe Dair, Güçsüzlük ve Yaşlılığa Dair, Terbiyeye Dair, Sohbet Âdâbına Dair. Daha çok günlük hayatta karşılaşılabilecek hadiselerden hareketle kaleme alınan hikâyelerin yer aldığı *Gülistan* yer yer ahlâki nasihatlerle ve edebî beyitlerle süslenmiş, zenginleştirilmiştir.

Eserde Arapça ve Farsça şiirlerin yanında âyet, hadis ve atasözlerine de yer verilmiştir. Dünya kütüphanelerinde binlerce yazma nüshası bulunan *Gülistân*, yazıldığı günden itibaren büyük bir ilgi görmüş, geniş halk kitleleri tarafından beğenilerek okunmuştur. Eserin pek çok dilde şerhleri yapılmış; Türkçenin dışında İngilizce, Rusça, Fransızca, Latince ve Almanca başta olmak üzere dünya dillerine tercüme edilmiştir. Şerh ve tercümelerin yanında birçok taklidi de yazılan *Gülistan* Osmanlı devletinde Farsça öğretimi konusunda temel müracaat kaynaklarından biri olmuş, yüzyıllar boyunca mektep, medrese ve cami derslerinde gerek kendisi gerek üzerine yazılmış eserler ders kitabı olarak okutulmuştur.

1. 2. 2. 2. Kavâid-i Fârisî

Osmanlı devletinde resmî kurumlar vasıtasıyla Farsça öğretimine çok sıcak bakılmamıştır. Mektep ve medreselerde Farsçanın yabancı dil olarak eğitimine dair **Damat İbrahim Paşa** (Vefatı 1601) dönemine kadar herhangi bir girişim yapılmamış, öğretim faaliyetleri ancak ondan sonra başlayabilmiştir. Rüştîyelerle birlikte diğer modern eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve müfredattaki ders sayısının artırılmasıyla hız kazanan Farsça eğitimi, **İkinci Abdülhamid** döneminde sayıları 620'yi bulan rüştîye, 110'a varan idadi ve bu okullarda eğitim gören 60.000'e yakın öğrenciye ulaşmıştı.

Bununla birlikte Osmanlı'nın ilk devirlerinden itibaren söz sahibi yöneticilerin ve devrin ileri gelen ilim-kültür adamlarının yabancı dil bilmesi

şart sayılmıştır. Bilinmesi gereken diller arasında ilk sırayı Arapça ve onunla atbaşı giden Farsça almıştır.⁸⁴ Söz konusu dönemlerde Farsça eğitimiyle ilgili vazifeyi başta aileler ve cami, tekke dersleri olmak üzere özel hocalar üstlenmiştir. Hatta özellikle Tanzimat sonrasında mesnevîhâneler vasıtasıyla Farsça eserler yaygın olarak okunmuş, okutulmuştur.

Ali Vassî'nin kaleme almış olduğu telif, tercüme pek çok eser onun Farsçaya vukufiyetini bütün netliğiyle ortaya koymaktadır. Kendisine bu dil hâkimiyetini kazandıran hocaların başında babası **Muhammed Râşid Efendi** gelmektedir. Kendisi de bir eğitim kurumunda “hoca” olan babası, ona sıbyan mektebinin hemen akabinde Farsça dersleri vermiş ve “Kavâid-i Fârisî” okutmuştur. **Ali Vassî**'nin babasından takip ettiği kitaplar hakkında herhangi bir malumata sahip olmasak da söz konusu dilin gramer kaideleri ve incelikleri dönemin temayüllerinden hareketle *Mesnevî*, *Gülüstan*, *Bostan* gibi eserlerin rehberliğinde okutulmuş olduğunu tahmin edebiliriz.⁸⁵

1. 2. 2. 3. Pendnâme-i Attâr

537-540 (1142-1145) yılları arasında Nîşâbur'da dünyaya geldiği kabul edilen İranlı meşhur şair ve mutasavvıf **Ferîdüddin Attâr** tarafından kaleme alındığı kabul edilen *Pendnâme* Osmanlı toplumunda sevilip beğenilerek okunmuş bir eserdir. Münacat, Na't, Din Büyükleriyle İlgili Menkıbeler, Nefs-i Emmare, Az Konuşmanın Faziletleri, Halis Amel, Güzel Ahlak, Riyazet, Nefisle

⁸⁴ Sezai Balcı, “Osmanlı Devletinde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, CİLT XXVII, Sayı 44, Ankara 2008, s. 81.

⁸⁵ Kavaid kitaplarıyla alakalı detaylı bilgi için bkz. Halil İbrahim Usta, “Türk Gramerciliğinin Tarihinde Kavaid Kitaplarının Yeri”,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/850/10763.pdf> (Erişim Tarihi 10 Ekim 2013.)

Mücadele gibi pek çok bölümden ibaret olan eser, yüzlerce yıl boyunca Farsça öğretimi için temel kaynaklardan birisi olarak kabul edilmiştir. Hakkında yapılan son araştırmalar eserin **Attâr**'a ait olmadığı yönündedir. **M. Nazif Şahinoğlu**'na göre⁸⁶ **Attâr**'ın günümüze kadar gelen ve onun olduğunda şüphe bulunmayan yedisi manzum, biri mensur sekiz eseri vardır. Bu eserler şunlardır: *Îlâhînâme*, *Esrâr-nâme*, *Musîbetnâme*, *Hüsrevnâme*, *Muhtarnâme*, *Mantıku't-tayr*, *Dîvân ve Tezkiretü'l-evliya*. Bunların dışında **Attâr**'a isnad edilen, başta *Pendnâme* olmak üzere, *Haydarnâme*, *Uşturnâme*, *Cevherü'z-zat*, *Nüzhetü'l-ahbâb*, *Lisânü'l-gayb*, *Şâhbâznâme*, *Mihr ü Müşterî*, *Bülbülnâme*, *Vasiyetnâme*, *Kenzü'l-esrâr* gibi eserlerin **Attâr**'a ait olmadığı görüşü hâkimdir. **Fürûzanfer** ve **Zerrînkûb**'a göre ona ait olduğu şüpheli olan *Pendnâme* hariç bunların tamamı uydurmadır.⁸⁷

Cami derslerinde okutulan Farsça eserlerin başında gelen *Pendnâme*, Osmanlı düşünce dünyasını, kültür hayatını ve edebiyat ortamını etkileyen eserlerin başında gelmektedir.

1. 2. 2. 4. Sarf-ı Arabî

Arapça gramerinin kelime yapısıyla ilgilenen dalı olan Sarf-ı Arabî'de mebnî isimler, câmid fiiller ve harfler dışında çekimli bir fiil kökünden türeyen fiillerle isimler çerçevesinde mücerred ve mezîd kalıplar, bunlara ârız olan harf

⁸⁶ M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Ferîdüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, s. 95-98.

⁸⁷ M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Ferîdüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, s. 95-98.

ve hareke değişiklikleri demek olan ibdâl, i'lâl, kalb, hazif, idgam ve imâle durumları ele alınır.⁸⁸

Osmanlı toplumunda ve medreselerinde Arapça sarfı öğretiminde genellikle *eş-Şâfiye* (İbnü'l-Hâcib), *el-Emsile*, *Binâü'l-ef'âl*, *el-Maksûd* (üçü de anonim), *el-İzzî* (Zencânî) ve *Merâhu'l-ervâh* (Ahmed b. Ali b. Mes'ûd) isimli eserler ilgi görmüş, takip edilmiştir. Bunu, adı geçen eserlere yapılan şerhlerden, onlara yazılan haşiyelerden ve yapılan pek çok baskı ve tercümeden anlamak mümkündür.

İzahların Türkçe olarak yapıldığı sarf kitaplarının ilki **İskilibî**'nin *Tuhfetü'l-ihvân* isimli eseridir. Tanzimat'tan sonra hız kazanan Türkçe açıklamalı sarf kitaplarının önde gelenleri arasında **Ali b. Hüseyin Edirnevî**'nin *Kavâidü'l-i'lâl ve'l-idgâm*'ını,⁸⁹ **Mazlûmzâde Mustafa Efendi**'nin *Teshîlü't-tasrîf*'ini,⁹⁰ **Abdülkerîm b. Hüseyin Amasyevî**'nin *Zübde fî ilmi's-sarf*'ını,⁹¹ **Mehmed Zihni**'nin *el-Müntehab*'ını,⁹² **Manastırlı Mehmed Rıfat**'ın *İlm-i Sarf-ı Arabî*'sini saymak mümkündür.

Sarf-ı Arabî ile alakalı hangi eserleri kıraat ettiğini kesin olarak bilmediğimiz **Ali Vassî**'nin de yukarıda zikredilen eserlerden herhangi birini babasının rehberliğinde okumuş olması ihtimal dâhilindedir.

⁸⁸ Hulusi Kılıç, "Sarf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, s. 136-137.

⁸⁹ İstanbul 1276.

⁹⁰ İstanbul 1286.

⁹¹ İstanbul 1292.

⁹² İstanbul 1303.

1. 2. 2. 5. Tuhfe-i Şâhidî

Muğlalı İbrahim Şâhidî Dede tarafından Hicri 921 (1514) senesinde kaleme alınan *Tuhfe-i Şâhidî*, Anadolu sahasında yazılan manzum sözlüklerin pek çoğuna ilham veren *Tuhfe-i Hüsâm*'a nazire olarak yazmıştır. Besmele, hamdele, salvele ve sebep-i telif bölümleriyle başlayan *Tuhfe-i Şâhidî*'nin sözlük kısmı 451 beyitten ibarettir.⁹³ **Ali Vassî**'nin babasında okumuş olduğu *Tuhfe-i Şâhidî* de Osmanlı toplumunda Farsça eğitimi için kullanılan kaynak eserler arasındadır.

1. 2. 2. 6. Tuhfe-i Vehbî

Türkçe-Farsça manzum bir sözlük olan eser, **Şâhidî**'nin *Tuhfe*'sinden sonra Anadolu'da en fazla ilgiyi gören sözlüklerimizden biri olmuş, mektep ve medreselerde ders kitabı olarak dahi okutulmuştur. Başta rüştiyeler ve Maârif-i adliye mektepleri olmak üzere pek çok eğitim kurumunun ders programında Arapça sarf ve nahiv derslerinin yanında Farsça ve *Tuhfe-i Vehbî* derslerinin de olduğu görülmektedir.⁹⁴ **Sünbülzâde Vehbî** tarafından kaleme alınan sözlük,

⁹³ Detaylı bilgi için bkz: Atabey Kılıç, "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî" (Metin), *Turkish Studies International Periodical Fort The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007, s. 516-548; Zehra Gümüş, *Pîrî Paşa-zâde Cemâlî Mehmed b. Abdülbâkî, Tuhfe-i Mîr (Tuhfe-i Şâhidî Şerhi), (İnceleme-Tenkitli Metin- Sözlük-Tıpkıbasım)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006; Yusuf Öz, *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya 1999.

⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Dil Eğitimi", *Turkish Studies International Periodical Fort The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3 Summer 2010, s. 1783-1800.

882 beyitten ibarettir. Besmele, hamdele, salvele ve sebeb-i telifle başlayan *Tuhfe-i Vehbî*'nin sözlük kısmı 58 kıtadır. Eserin ilk baskısı 1798 senesinde neşredilmiştir.⁹⁵ **Ali Vassî** yukarıda zikredilen diğer eserler gibi *Tuhfe*'yi de babasından okumuştur.

1. 2. 3. Özel Hocalardan Okuduğu Dersler ve Kitaplar

Hususi hocaların rehberliğinde okumuş olduğu kitaplar ve dersler, muasırlarından oldukça farklı bir eğitim serüvenine sahip olan **Ali Vassî Efendi** için oldukça önemlidir. Zira kendisiyle aynı dönemde yetişmiş ve edebiyat sahasında yer edinmiş diğer şair ve yazarlara bakıldığında genellikle devrin modern eğitim kurumlarında okudukları, Batı'nın tesirine açık oldukları, Avrupalı yazar ve şairlerin düşüncelerinden istifade ettikleri ve en az bir Batı dilini; özellikle Fransızca'yı okuyup anlayabildikleri görülecektir. **Necat Birinci**'nin **Nabizâde Nâzım** üzerine yapmış olduğu çalışmasında Ara Nesil için dile getirdikleri, bu tespiti güçlendirmesi açısından önemlidir: "1860'tan sonra açılan yeni eğitim ve öğretim kurumlarında yetişirler. Düzenli ve disiplinli tahsil imkânı bulurlar. Okullarda, yabancı dil öğrenirler. Böylece Batı edebiyatını, özellikle Fransız edebiyatını bizzat Fransızca'dan okurlar. Batı edebiyatına yön

⁹⁵ Seyfettin Özege'ye göre 1909 yılına kadar 59 kez basılmış olan (M. S. Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu IV. Cilt*, İstanbul 1977, s. 1877-78) eser hakkında detaylı bilgi için bkz: Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996; Turgut Karabey-Numan Külekçi, *Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*, Erzurum 1990; Atabey Kılıç, "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî" (Metin), *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007, s. 516-548.

veren akımları yakından takip etme imkânı bulmuş olurlar.”⁹⁶ **Cafer Kariper** de **Birinci’**yi destekler mahiyette şunları ifade eder: “1859’da **Şinasi’nin** ve **Münif Paşanın** Fransızca’dan yaptıkları tercümelerle başlayan faaliyet asıl gelişimini Ara Nesil döneminde idrak eder ve Servet-i Fünûn neslinin elinde başarılı örneklerine kavuşur.”⁹⁷

Babasının öncülüğünde ve onun çevresini kullanarak eski usulde almış olduğu bu eğitim, **Ali Vasfî’**ye eski seviyesini kaybettiği düşünülen Osmanlı klasik medrese eğitimiyle yetişen muasırlarının aksine şark dili, kültürü ve edebiyatı adına kuvvetli bir tahsil elde etme imkânını vermiştir.

Ali Vasfî, mahalle mektebinden ve babasından aldığı temel eğitime, devrin meşhur mesnevîhanlarından aynı zamanda bir Nakşibendî şeyhi olan **Hoca Hüsameddin Efendi’**den ders alarak devam etmiştir. Bir müddet sonra **Hoca Hüsameddin Efendi** onu talebelerinden **Gelibolulu Hoca Muhammed Tâhir Efendi’**ye göndermiş ve **Ali Vasfî**, *Mesnevî’*yi ondan ikmâl etmiştir.⁹⁸ **Tâhir Efendi** ona ayrıca **Molla Câmi** ve **Hâfız** divanlarını da okumuştur.⁹⁹

Ali Vasfî Efendi, “Ahaveyn” lakabı ile tanınan **Hoca Mustafa Kâmil Efendi’nin** Fatih Camii’ndeki derslerini takip ederek, şerh-i akaide kadar okumuştur. **Ali Vasfî**, babası 1866’da vefat edince onun yerine Dırağman’daki Kefevî Tekkesi’nin meşîhatına tayin olunmuştur. **Ali Vasfî’nin** “**Şeyh Vasfî**” olarak tanınmasını sağlayacak olan¹⁰⁰ bu hadiseye kadar devrinin önde gelen âlimlerinden özel dersler almış olması, ona döneminde ayrıcalıklı bir yer temin

⁹⁶ Necat Birinci, *Nabizâde Nâzım*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 6.

⁹⁷ Cafer Gariper, “Ara Nesil”, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, Ramazan Korkmaz (Editör), Grafiker Yayınları, Ankara, s. 115-119.

⁹⁸ Şeyh Vasfî, *Ravzatü’l Ârifîn*, Matba’a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327, s. 3.

⁹⁹ “Vasfî Ali Efendi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, s. 513.

¹⁰⁰ İsmail Hakkı Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1925, s. 575.

etmiştir. Tekkenin şeyhliğini üstlendikten sonra devrin medreselerinden istifade etme ve hususi hocalardan ders alma özgürlüğünü kısmen kaybeden **Ali Vasfî**'nin Arapça ve özellikle Farsça'ya hâkimiyeti, söz konusu dillerin temel kaynaklarını okumuş olması, hatta mezkûr dillere onlardan tercümeler yapacak kadar hâkim olması¹⁰¹ **Ali Vasfî**'nin kaleme aldığı eserlere müspet bir şekilde yansımıştır. Onun Arap ve Fars edebiyatı hakkında almış olduğu bu kuvvetli eğitim, kendisine derinlemesine bir hâkimiyet sağlamış ve birinci sınıf bir şair olarak anılmasa da ona döneminde, özellikle şiir konusunda, bilirkşi hüviyeti kazandırmıştır.

Sahip olduğu bu vasıflarıyla **Vasfî Efendi**, tasavvufi kimliğinin yanında edebiyat çevrelerinde de şeyh olarak anılmış ve daha sonraları kaleme aldığı gazete yazılarında, şiirlerinde ve ders kitaplarında da bu sıfatı kullanmıştır. Şark kültür ve medeniyeti hakkında devrinin sanatçılarının pek çoğundan daha fazla bilgiye sahip olması onu, döneminin şair ve yazarları arasında bu yönüyle ön plana çıkarmış; edebiyat mahfillerinde sözü dinlenir birisi olarak kabul edilmesini sağlamış, edebiyat kamuoyunda adının sık sık zikredilmesiyle neticelenmiştir.

Yukarıda özetlenen bilgilerden hareketle **Ali Vasfî**'nin ders almış olduğu hususi hocaları kronolojik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür: **Hoca Hasan Hüsameddin Efendi, Gelibolulu Hoca Muhammed Tâhir Efendi, Hoca Ahaveyn Mustafa Kâmil Efendi.**¹⁰²

¹⁰¹ Şeyh Vasfî'nin tercüme eserleri için bkz. *Bârika, Hikemiyât-ı İslâmiye, Reyâhîn*.

¹⁰² Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 7; İbnülemin Mahmut Kemâl, *Son Asır Türk Şairleri*, Cilt 3, İstanbul 1930, s. 1950-1951.

1. 2. 3. 1. Mesnevîhan Hoca Hasan Hüsameddin Efendi

Hüsam Efendi, Hoca Hüsam, Hasan Hüsameddin gibi isimlerle de anılan **Mesnevîhan Hoca Hasan Hüsameddin Efendi** hem **Ali Vassî**'nin hem de babasının hocasıdır. **Hüsameddin Efendi** hakkında **Mehmet Nermi Haskan** şu bilgileri vermektedir: "**Nakşibendî Şeyhi Mesnevîhan Hoca El-Hac Seyyid Hasan Hüsameddin Efendi** 1184 (1770) tarihinde İstanbul'da doğmuş ve 1280 Şevvalinin birinci günü (10 Mart 1864) vefat etmiştir. Kabri tekkenin haziresindeki türbesindedir. Eyüp Camii vaizi idi. *Mesnevî*'nin sırlarına vâkıf, manevî bir şahsiyet idi. Feyzini **Nakşî Şeyhi Bursalı Hacı Emin Efendi**'den tamamlamıştır. *Mesnevî*'nin **Molla Cami** tarzında baştaki beytini ve *Buhârî-i Şerif*'in baştan on beş cüzünü şerh etmiş ve **İmam Tirmizi**'nin eserlerinden *Şemâil-i Şerife*'yi de tercüme etmiştir. Babası **Mehmet Fehim Efendi**'dir. Eyüp Camii'ndeki derslerine **Mithat Paşa** ve **Cevdet Paşa** da iştirak ederlerdi. **Sultan Aziz**'e kılıç kuşattığı söylenir. Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi **Mesnevîhan Osman Salahüddin Dede Efendi**'yi **Hoca Hüsameddin Efendi** okutmuştur. 1267 (1850)'de Eyüp'e nakl ile Hâtûniyye Dergâhı'nda üçüncü defa olarak *Mesnevî* ve tefsir ve hadis-i şerif öğretimiyle meşgul oldu. Bu esnada dergâh o kadar kalabalık olurmuş ki ekseriya yer bulunamazmış. 1277 (1860)'de gözlerini kaybetti. Hüsameddin Efendi, Nakşibendîlikten ziyade Mevleviliğe bağlıydı. Kendisi daima beyaz dolama destarlı sikke giydiği gibi müridlerine de dal sikke giydirir, halifelerine destar sardırırdı."¹⁰³

Tenşîtü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin isimli risalesinde **Hoca Hüsameddin Efendi**'nin hayatını kaleme alan **Hasırizâde Tekkesi Şeyhi Elif Efendi**'nin verdiği bilgileri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

¹⁰³ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Nermi Haskan, Eyüp Sultan Tarihi, Eyüp Sultan Cami ve Mescidleri, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul 1996, s. 28-31.

Hoca Hüsameddin Efendi, Seyyid Muhammed Fehim Efendi'nin oğludur. 1184 (1770) senesi Recep ayının ilk cuma gecesi İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Evleri, Aksaray'da Ebekadın Mahallesi'nde idi. Okumayı dört yaşında öğrenmiş, dokuz yaşında iken hafız olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm ilimleri başta olmak üzere, Arapça ve bazı fennî ilimlerde hususi hocalardan ders okumuştur. Bunların başında **Konyalı Ali Efendi** (Arapça), **Kastamonulu Ömer Efendi** (Arapça), **Kurusebilli Es'ad Efendi** (Hadis), **Ahıskalı Hoca Selim Efendi** (Tefsir), **Hoca Selim Efendi** (Fennî ilimler) gelmektedir.

Hüsameddin Efendi temel eğitimini tamamladıktan sonra **Kerküklü Mehmed Emîn Efendi**'ye intisap etmek üzere Bursa'ya gitmiştir. Kendisine "Hüsameddin" adını veren de odur. 1226 (1811) senesinde **Mehmed Emîn Efendi** vefat edince yeniden Hatuniye Dergâhı'na dönmüş ve *Mesnevî* derslerine başlamıştır. 1247 (1831) senesinde hatmini tamamladığı bu derslerin bir kısmını Kocamustafapaşa Âsitânesi'nde gerçekleştirmiştir.

Mesnevî derslerini bitirmiş olmasının iç huzuruyla aynı sene Kadiriye sülalesinden Tüccarbaşı **Hacı Mahmut Efendi** ile birlikte hacca gitmiştir. Vazifesini ifa edip döndükten sonra bu kez Hacı Evhâdüddin Tekkesi'nde ders okutmaya başlamıştır. Ders programı şu şekildedir: Cuma günleri *Mesnevî*; pazartesi günleri ikindi namazından sonra *Tefsîr-i Kadî Beydâvî*; salı geceleri *Buhârî Şerif*. Okuttuğu bu derslerin yayında *Mesâbîh-i Şerîf*, *Şir'atü'l-İslâm*, *Delâilü'l-Hayrât* gibi eserleri de tadrîs etmiştir.

İkinci *Mesnevî* hatmini tamamladığı 1267/1850 senesinde **Sultan Abdülmecid**'in şeyhin derslerini takip edebilmek için Hacı Evhadüddin Tekkesi'ne mahfel yaptırmasından rahatsızlık duymuş, bunun üzerine tekrar Hatuniye Tekkesi'ne taşınmıştır.

Bu durum, *Tenşîtü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin* isimli eserde dile getirildiği üzere şu şekilde cereyan etmiştir: Hacı Evhadüddin Tekkesi'ne mahfel-i hümayûn eklenmesine karar verilmiş ve bu karar tekkenin resmî şeyhi olan **Hacı Sûfî Efendi**'ye bildirilmiştir. **Hacı Sûfî Efendi**,

hassasiyetini bildiği için konuyu **Hoca Hüsameddin Efendi**'den gizlemiş, tamiriyle ve resmî işlerle bizzat kendisi ilgilenmiştir.

İnşaatın bitmeye yaklaştığı günlerden birinde **Hoca Hüsameddin Efendi, Hacı Sûfî**'ye “**Sûfî** bu tamir ne kadar uzadı? Hâlâ bitmedi mi?” diye sorunca, **Hacı Sûfî Efendi** az bir işin kaldığını caminin boyandığını söylemiş. Bunun üzerine ikisi birlikte camiye görmeye gitmişler. **Hüsameddin Efendi** yapılan tamirata pek beğenmiş. Ta ki mahfel-i hümâyûnu görünceye kadar. Görür görmez **Hacı Sûfî Efendi**'ye “Bu nedir efendi?” diye soran **Hüsameddin Efendi**, tahmin ettiği üzere mahfelin yaptırılmasının **Sultan Abdülmecîd** (1839-1861) tarafından emredildiğini öğrenince bu manevi belâdan kaçmak için doğru hücrelerine gitmiş, hizmetinde bulunan **Mustafa Efendi**'den¹⁰⁴ eşyalarının toplanmasını istemiş ve vakit kaybetmeden tekrar Hâtuniye Tekkesi'ne dönmüştür.¹⁰⁵

Şeyh'in bu müstağni tavrı hayatı boyunca devam etmiştir. **Sultan Abdülmecid** pek çok kez kendisini ziyaret etmek istediğini ifade etmiş fakat her defasında bu talebi **Hüsameddin Efendi** tarafından nezaketle reddedilmiştir. Bunun üzerine bizzat kendisi hocanın yanına gitmek istediğindeyse “Duasıyla meşgulüz.” mazeretiyle padişahı oyalamıştır.

¹⁰⁴ Şeyh Hüsameddin Efendi'nin halifesi ve manevi evladı olan Şeyh Mustafa Vahyî Efendi, hocasından sonra Hatm-i Hâcegân ayinini, *Mesnevî* derslerini ve tarikat zikirlerini otuz iki yıl daha devam ettirmiştir. Şeyh Vahyî Efendi'nin Hüsâmeddin Efendi'nin şemâilinden bahseden *ed-Dürretü'l-Azîziyye fî'l-fevâidi'l-Kavriyye*, tasavvuf ve akaide dair *Sübhatü'z-Zâkirîn* ve kırk hadis şerhi olan *Hezzü'z-Zâkirîn* adlı eserleri vardır. 1295 (1878) tarihinde Hicaz'da vefat etmesi üzerine yerine oğlu Şeyh Ali Rızâ Efendi geçmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 278-279.

¹⁰⁵ Detaylı bilgi için bkz. Elif Efendi, *Tenşîtü'l-Muhibbîn*, İstanbul 1342, s. 10.

Bir keresinde saray görevlileri tarafından yakın bir yerde görülen şeyh, padişaha haber verilmiş, bunun üzerine kendisini davet için gönderilen askere menfi cevap veren şeyh mekândan hızla uzaklaşmıştır. Bu olay **Mehmed Âkif**'in satırlarına şu şekilde yansımıştır:

Hüsâm Efendi Hoca

*Nasılsa ismini duymuş ki bendegânından,
Hüsâm Efendi'yi aldirmek istemiş Sultan.*

*Îrâdeler geledursun, o, itizar ederek,
Saray civârına yaklaşmamış, değil gitmek.*

*Bu izz ü nâz üzerinden epey zaman geçmiş;
Günün birinde, Beşiktaş taraflarında bir iş,*

*Sürüklemiş o havâlîye Mesnevî-hânı.
Duyunca vak'ayı Abdülmecîd'in erkânı,*

*"Çağırtalım mı" demişler; "evet" demiş, Hünkâr
Takım takım yola çıkmış hemen silâhşorlar.*

*Hüsâm Efendi henüz Dolmabahçe'lerde iken,
Gelip yetişmiş adamlar, üçer beşer, geriden.*

— Efendimiz bizi gönderdi, çok selâm ediyor;

"Görüşmek istiyorum, kendi istemez mi?" diyor.

*Uzun değil ki saray, işte dört adımlık yer;
Hemen dönün, gidelim, hiç düşünmeyin bu sefer!*

Dönün, ricâ ederiz...

-Dinleyin, sabırlı olun:

Ben elli beş senedir teptiğim yegâne yolun,

*Henüz sonundan uzakken, tükendi gitti ömür
Tutup da bir geri döndüm mü, yandığım gündür!¹⁰⁶*

1270'te (1853) görme yeteneğini kaybeden **Hüsameddin Efendi** derslerine ara vermemiş, takip ettiği eserleri **Şeyh Mustafa Vahyî Efendi**'ye okutmuş, kendisi de lüzumlu gördüğü yerlerde şerh ve açıklamalarla okunan metinlerin anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Hoca Hüsameddin Efendi üçüncü hatminin sonunda, 1280 (1864) yılında, doksan üç yıllık bir ömre yüzlerce talebe, binlerce muhibban sığdırmış olmanın rahatlığıyla vefat etmiştir. Vefatıyla ilgili şu tarih söylenmiştir:

(1280)

Eyyâm-ı ıydı matem târihe kıl tahfisi

Hüsameddin çekildi gitdi mü'minlerden

¹⁰⁶

Mehmed Âkif Ersoy, "Hüsam Efendi Hoca", *Safahat*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 417.

Hayatının hemen her döneminde **Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın** (s.a.v) sünnetlerine dikkat ederek yaşamış olan **Hüsameddin Efendi**, sevenlerine ve talebelerine de sünnete uygun bir hayat çizgisini takip etmelerini nasihat etmiştir.

Devrin önde gelen siyasi liderlerine, devlet adamlarına ve yöneticilerine her zaman mesafeli durmuş, hayatı boyunca evlenmemiş, oldukça zengin bir aileye mensup olmasına rağmen ömrünü tekke hücrelerinde sürdürmeyi tercih etmiştir. Zengin-fakir, genç-ihtiyar, câhil-âlim her kesimden insanla görüşmüş, sohbet etmiştir. Hüsameddin Efendi, derslerine devam eden insanların genellikle kültürlü çevrelerden olması, Nakşibendî şeyhi olmasına rağmen *Mesnevî* okutması,¹⁰⁷ şerh ettiği kitapların çeşitliliği gibi hususlarla on dokuzuncu yüzyıl İstanbul'unun toplum hayatında kendine özgü bir yer edinmiştir. Ayrıca *Mesnevî*, *Hadis* ve *Beydâvî Tefsiri* okutması onun şer'i ilimlere vukufiyetini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Fatma Aliye Hanım bu konuda şunları söylemektedir: “Özellikle Fatih-Çarşamba’da kurduğu Mesnevîhane Tekkesiyle bilinen Mehmed Murad Efendi ve Eyüp Hatûniye Dergâhı’nda Hoca Hüsameddin Efendi birer Nakşibendî şeyhi olmalarına rağmen *Mesnevî* okutmuşlar ve haklı olarak “Mesnevîhan-ı Şehîr” diye ünlenmişlerdir.” Fatma Aliye Hanım *Cevdet Paşa ve Zamanı*, (Sadeleştiren Metin Hasırcı), Pınar Yayınları, İstanbul 1994, s. 34.

¹⁰⁸ Hüsameddin Efendi hakkında detaylı bilgi için bkz. Elif Efendi, *Tenşîtü'l-Muhibbîn*, İstanbul 1342; Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, İstanbul 1977, s. 218-223; Şemsî, *Yâdigâr*, s. 226-227; Cemaleddin Revnakoğlu, “Tarîkatler Tarihine Toplu Bir Bakış III”, *Tarih Dünyası*, Cilt 1, Sayı 3, s. 138; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul 1983, s. 321-322; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz), Cilt 2, s. 221-225; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 275-279; Hür Mahmud Yücer, “Eyüp’te Hatuniye Tekkesi ve Tenşîtü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin”, *Tasavvuf*, 2003, s. 10;

Halifesi **Mustafa Vahyî Efendi** onun telife çok önem vermediğini dile getirdikten sonra; *Mesnevî*'nin ilk beytini şerhettiği bir risalesinin, *Sahîh-i Buhârî* üzerine yazdığı Arapça bir şerhin ve son olarak da Tirmizî'nin *Şemâli-i Şerîfe-i Nebevî* tercümesinin varlığından haber vermektedir.¹⁰⁹

Sultan Abdülmecid'in bile derslerine iştirak ettiği **Hoca Hüsameddin Efendi**'nin *Mesnevî* okuttuğu tekkeler, mevlevihânelerin dışında faaliyet göstermiş, herhangi bir tarikata mensup olsun veya olmasın herkese açık olmuşlardır.¹¹⁰ Bu derslerden istifade eden talebelerden birisi de **Cevdet Paşa**'dır. **Paşa**'nın hocası hakkında verdiği şu bilgiler kayda değerdir: "Hüsn-i zann-ı enâma mazhar bir pîr-i rûşen-zamîr olup ricâl ü kibârdan pek çok zevât ana mu'tekîd idi. Her taraftan ve her sınıftan nice zevât anın dersine müdâvemet ile nutkunu ni'met ve nasîhatini ganîmet bilirlerdi. Bazen biz dahi gidip takrîr-i dil-pezîrini istimâ' ederdik. Ba'dehu Eyyûb Ensârî semtine nakl-i ikamet-gâh edip âhir-i ömrüne kadar orada ikamet eyledi. Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi **Osman Efendi** anın telâmizindendir."¹¹¹

Ali Vassî'nin **Hoca Hüsameddin Efendi**'den ders okumuş olduğu başta tercümeihâlî ve kendi yazdığı eserler olmak üzere pek çok kaynakta zikredilmektedir.¹¹² Bu kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri toplu hâlde şu şekilde sıralayabiliriz.

¹⁰⁹ Elif Efendi, *Tenşîtü'l-Muhibbîn*, İstanbul 1342, s. 16-17.

¹¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri 1. Cilt*, Meral Yayınları, İstanbul, s. 115; Ayrıca bkz. Şemsettin Şeker, "Edebî Şahsiyetlerin Teşekkülünde Cami Derslerinin Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 22, s. 174-203.

¹¹¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir IV*, (Yayınlayan Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953, s. 13.

¹¹² Şeyh Vassî, *Ravzatü'l Ârifîn*, Matba'a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327; Şeyh Vassî, "Tercüme-i Hâl-i Şeyh Vassî", *Muhibbân*, Yıl 1, Nr. 11, (15 Temmuz 1326 / 21 Recep 1328), s. 91; İbnülemin Mahmud Kemâl İnâl, *Son Asır Türk*

1. Ali Vasfî, Hoca Hüsameddin Efendi'yle babası sayesinde tanışmıştır.
2. Şeyh Efendi'den ders almaya sekiz-on yaşlarında başlamıştır.
(Derslere başladığı yaşı net olarak kendisi de bilmemektedir.)
3. Hoca Hüsameddin Efendi'nin Mesnevî derslerine katılmıştır.
4. Hoca Hüsameddin Efendi'nin elinden arakiye giymiştir.
5. Hüsameddin Efendi kendi derslerinden sonra Ali Vasfî'yi Gelibolulu Hâce Mehmed Tâhir Efendi'ye yönlendirmiştir.

Ali Vasfî, Hoca Hüsameddin Efendi ile tanışmalarını, "hâk-i pâ-yı irfan-penâhîlerine yüz sürmek gibi bir şerefe mazhariyet"¹¹³ ifadeleriyle dile getirmektedir. Eserlerinin pek çoğunda **Hoca Hüsameddin Efendi**'den övgüyle bahseden **Vasfî**, silsilenamesinde bu sevgiyi şu şekilde dile getirir:

Hazreti Hâce Hüsâmeddîn idi

Kâşif-i sırr-ı kitâb-ı Mesnevî

Vech-i pâkinde o kutb-ı a'zamın

*Müncelîydi nûr-ı feyz-i ma'nevî*¹¹⁴

Ali Vasfî'nin **Hoca Hüsameddin Efendi**'nin derslerine sıbyan mektebinden sonra başladığını daha evvel zikretmiştik. **Şeyh Efendi**'nin ilk *Mesnevî* hatmini 1247 (1831), ikinci *Mesnevî* hatmini 1266'da (1849), üçüncü hatmini 1280'de (1863) bitirdiğini ve aynı sene vefat ettiğini göz önüne alırsak, kendi ifadesiyle sekiz-on yaşlarında bu derslere başlayan **Ali Vasfî**'nin üçüncü *Mesnevî*

Şairleri, Cilt 4, 3. Baskı, İstanbul 1988, s. 1949; Mustafa Özsarı, "Şeyh Vasfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, s. 71; Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Cilt 1, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul 2006, s. 261.

¹¹³ Şeyh Vasfî, *Ravzatü'l Ârifîn*, Matba'a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327, s. 3.

¹¹⁴ Şeyh Vasfî, *Ravzatü'l Ârifîn*, Matba'a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327, s. 14.

hatminin ortalarından itibaren Hoca'nın Hâtuniye Tekkesi'ndeki¹¹⁵ derslerine dâhil olduğu bilgisine ulaşabiliriz.

Elimizde bu bilgiyi güçlendiren başka bir delil daha bulunmaktadır. **Ali Vasfî, Hoca Hüsameddin Efendi**'den sonra yine onun tavsiyesiyle talebelerinden “vâkıf-ı esrâr-ı butûn ve mezâhir **Gelibolulu Hâce Mehmed Tâhir Efendi**'nin halka-i istifâzasına” girerek *Mesnevî*'yi “hazretten tamamen

¹¹⁵ Hoca Hüsam Tekkesi, Hüsam Efendi Tekkesi, Selim Efendi Tekkesi ve Hâtûniye Tekkesi, isimleri ile de anılır. Ahmed Dede Mescidi içinde kurulmuştur. Mescid, Eyüp'te İdris Köşkü civarında, Gümüşsuyu Çeşmesi yakınında, eski Havuzbaşı denilen yere yakın bir mahalde ve Eyüp Gümüşsuyu Yolu ile Hüsam Efendi Sokağı'nın birleştiği yerde sokağın sol tarafındadır. 1934 tarihli şehir rehberinde Hüsam Efendi Sokağı olarak gösterilen yol, çok dik bir patikadır. Burası Bağlar Mevkii diye ünlü idi. Mescid, çok geniş ve meyilli bir arazi içinde tesis edilmiştir. Üst tarafından İdrisköşkü Karakolu'na yani Gümüş Çıkmaz Sokağı kadar uzanır. Mabedin, bu çıkmaz üzerinde Eyüp Gümüşsuyu Yolu'na yakın bir yerde ve Hüsam Efendi Sokağı üzerinde olmak üzere üç kapısı vardır. Gümüş Çıkmaz Sokağı'na açılan geniş, iki söveli kapısının kesme taş kemeri yıkılmıştır. Yol seviyesi yükseltildiğinden kapı çukurda kalmıştır. Kapının dış tarafında ve yol kenarında toprağa gömülü bir şahide ile kapının iç tarafında ve solda ufak bir hazire daha vardır. Mescid, 1145 (1732) tarihinde yapılmıştır. Esas kapısı Hüsam Efendi Sokağı üzerinde olup mermer sövelidir. Üzerinde kelime-i tevhid ve 1304 (1886) tarihi görülmektedir. İzzet imzalıdır. Yazının iki yanına, kabartma olarak Mevlevi sikkeleri yapılmıştır. Kapıdan büyük bir bahçeye girilir. Sağ taraf haziredir. Mesnevîhan Hoca Hüsam'eddin Efendi'nin Kabri, mescidin miranesi dibinde ve dökme demir şebeke büyük açık türbe içindedir. Güzel bir hat ile yazılmış şahidesi sütun şeklindedir. Son mısraı şudur: “Vâh göçdü sâni-i şârih idi Hacı Hüsâm”. Tekkenin bahçesine bugün Gümüşsuyu Yolu üzerindeki 14 nolu kapıdan girilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. “Eyüpsultan Cami ve Mescidleri”,

http://ekitap.eyup.bel.tr:9600/sempozyum/tarih/Cami_ve_Mescidler.pdf
(Erişim tarihi 10 Aralık 2013)

tederrüs şerefine nâil” olmuştur. Bu bilgi iki açıdan önemlidir. Birincisi **Ali Vasfî, Hoca Hüsameddin Efendi**’den *Mesnevî*’nin tamamını okuyamamıştır. İkincisi ise **Gelibolulu Hoca Tâhir Efendi, Ali Vasfî**’ye *Mesnevî*’yi baştan okutmuştur.

Yukarıda değinildiği üzere **Hoca Hüsameddin Efendi** derslerinde sadece *Mesnevî* okutmamıştır. Farklı günlerde farklı eserleri talim ettirmiş, derslerini dönemin insanların seviye ve beklentilerine göre ayarlamış, eğitim kurumlarının hitap ettiği her kesime ulaşmaya gayret etmiştir. Fakat **Ali Vasfî**’nin bu derslerin tamamına yahut bir kısmına katılıp katılmadığıyla ilgili herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Yine de ihtiyat kaydı koyarak **Ali Vasfî**’nin söz konusu derslerden istifade etmiş olmasının ihtimal dâhilinde olduğunu söyleyebiliriz.

Hüsam Efendi’nin **Ali Vasfî** için önem arz etmesinin başlıca sebeplerinden biri de onun elinden arakiye giymiş olmasıdır. **Vasfî** bu hususu şu şekilde dile getirir: “Dest-i mübârek-i mürşidâneleriyle başıma bir arakiye giydirmiş olduklarından dolayı gönlümde hâsıl olan saadetin neşvesi hâlâ hüküm-fermadır. Fakirce bu husus min külli’l-vücûh iftihara sezâdır.”¹¹⁶

Lügat manası itibariyle “ter” anlamına gelen “arak” kelimesinden türemiş olan “arakiye”, ter çekmesi için başa giyilen bir tür takkedir. Genellikle dövme yünden yapılan beyaz renkli bu takkeler, sikkeye göre daha kısa boyludur. Fesin yahut sikkenin altına giyilen arakiye tek başına da kullanılabilir. Teri çekebilecek mahiyette bir kumaştan dikilen ve oldukça sade görünümlü olan arakiyeler önceleri herkes tarafından giyilirken bir zaman sonra sadece dervişlerin giydiği bir takke olarak şöhret bulmuştur. Bu sebeple arakiyelere “derviş çeyizi” de denilmiştir.

¹¹⁶ Şeyh Vasfî, *Ravzatü’l Ârifîn*, Matba’a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327, s. 3-4.

“Arakiye giymek”se dervişler arasında bir hak ve liyakat göstergesidir. Arakiye giymek, tarikatta yahut tekkede belirli bir seviye kazanmış olmanın göstergesi kabul edilmiştir. Diğer Mevlevi kıyafetleri gibi arakiye de tertip edilen özel bir tören eşliğinde tekkenin şeyhi tarafından giydirilir ve bu merasime “arakiye tekbirleme” denilir. Sikke tekbirlemenin bir alt basamağı olan bu tören dervişin liyakatini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Talebeye ulaştığı mertebenin mana ve ehemmiyetini gösteren bu merasim diğer talebelerin de söz konusu mertebeye ulaşması için müşevvik bir güç olmuştur.¹¹⁷

19. yüzyılda Yenikapı Mevlevihanesi şeyhleri tarafından bir nevi günlük olarak tutulan Defter-i Dervîşân-1 ve Defter-i Dervîşân-2’nin¹¹⁸ muhtelif sayfalarında arakiye ve sikke giyen kimselerin isimlerinin kaydedilmiş olması¹¹⁹ arakiyesi tekbirlenmiş kimselere verilen önemi göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.¹²⁰

¹¹⁷ Detaylı bilgi için bkz. Hasan Özönder, “Arakiye”, <http://kurumsal.kulturturizm.gov.tr/turkiye/konya/kulturatlasi/arakiye>, (Erişim Tarihi 12 Mayıs 2013.)

¹¹⁸ Bkz. Ali Nutki Dede, Defter-i Dervîşân-1, Süleymaniye Ktb. Nafiz Paşa Bölümü No: 1194, s. 16, 47; Abdülbaki Nasır Dede, Defter-i Dervîşân-2, İSAM Kütüphanesi No: 18112, s. 3, 4b, 7b vd; Ayrıca bkz. Bayram Ali Kaya, Sezai Küçük, *Defter-i Dervîşân (Yenikapı Mevlevihanesi Günlükleri)*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

¹¹⁹ Söz konusu defterlerde Ali Vassı Efendi’nin ismi kaydedilmemiştir.

¹²⁰ Asaf Halet Çelebi, arakiyeyi “matbah canları”nın yani henüz çilesini bitirmemiş dedelerin dergâh içinde giydiklerini; şeyh Efendi’nin istemesi hâlinde bazı çocuk ve muhib kadınlara arakiye tekbirleyip giydirebildiğini ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Asaf Halet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, İstanbul 2006, s. 111.

Son *Mesnevî* hatmini 1280 (1863) senesinde bitiren **Hüsam Efendi**'nin mezkûr tarihte vefat ettiği de hesaba katılırsa bu derslere iştirak eden **Ali Vasfî**'nin söz konusu tarihte arakiye giymiş olduğu neticesine ulaşılabilir. **Vasfî** gibi mesnevîhanelerde ders okumuş olan **Cevdet Paşa**nın “darülfünun” olarak gördüğü Çarşamba Darülmecnevisi'nin açıldığı gün **Mehmed Murad Efendi**'nin elinden icazetnamesini aldığını ve hangi mevlevihaneye giderse gitsin saygı gördüğünü söylemesi bu kurumların toplum tarafından gördüğü saygıyı yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir.¹²¹

Hüsam Efendi'nin **Ali Vasfî** üzerindeki tesirleri okuttuğu derslerle sınırlı kalmamıştır. Örnek şahsiyetiyle onun kişiliğinin şekillenmesine de katkı sunmuştur. **Hüsam Efendi** hakkında bilgi veren kaynak ve hatıraların pek çoğu onun ilmî birikiminin, derin tecrübesinin yanında şahsiyet özelliklerinin de altını çizer. Halkın her kesiminden insanla rahatlıkla görüşen, hoş sohbet, tatlı dilli, ağırbaşlı, kalp kırmamaya özen gösteren birisi olarak tanınmak **Ali Vasfî**'nin hocasından aldığı eğitimin bir neticesi olsa gerektir. Zira hocasının şahsi hususiyetleri hakkında aktarılanlar da zikredilenlerden farklı değildir.

1. 2. 3. 2. Ahaveyn Mustafa Kâmil Efendi

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'nde kayıtlı olan bir evrakta **Ali Vasfî**, Fatih Camii'nde **Ahaveyn Mustafa Efendi** merhumun halka-i ifâdesine dâhil olduğunu ve derslerine şerh-i akaide kadar ara vermeksizin devam ettiğini beyan etmiştir.¹²² *Ravzatü'l Ârifîn*'de yer alan şu satırlar da hemen hemen yukarıdaki belgede ifade edilenlerle aynıdır: “Fatih Camii feyz-i lâmiinde

¹²¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir: 40 Tetimme*, (Yay. Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1967, s. 17; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 92.

¹²² Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1.

Ahaveyn Mustafa Efendi merhûmun halka-i ifâdesine dehâlet ile şerh-i akâide kadar müdâvemet (...) eyledim.”¹²³

Bu bilgiler daha sonra **Şeyh Vasfî** hakkında yazılan biyografilerde ve yapılan akademik çalışmalarda aynen tekrar edilmiştir. Burada sorulması gereken “şerh-i akaide kadar” olan süreçte **Ali Vasfî**’nin hangi dersleri, eserleri okuduğudur. Bu sorunun cevabını bulmak için söz konusu dönemde Fatih, Beyazıt, Süleymaniye, Nuruosmaniye ve Ayasofya gibi camilerde ders veren hocalara ve okutulan eserlere bakmak gerekmektedir.

Osmanlı dönemi kültür hayatı söz konusu olduğunda cami ve cami çevresinde teşekkül eden medrese ve kütüphanelerin yeri ayrıca ele alınmalıdır. Başlangıcından itibaren camiler inanan insanlar için bir ilim ve kültür mekânı olagelmıştır. Önceleri sadece Kur’ân-ı Kerîm, hadis-i şerif, ferâiz ve fıkıh gibi dinî konuların ele alındığı camiler, git gide İslâmî ilimlerin anlaşılmasına yardımcı olacak edebiyat, belagat, felsefe, Arapça, Farsça gibi pek çok ilmin tedris edildiği ilim yuvalarına dönüşmüştür.

Öyle ki Osmanlı’nın özellikle son döneminde müderrislik imtihanları dahi Süleymaniye, Beyazıt, Fatih gibi büyük camilerde yapılmaya başlanmıştır. Müderris adayları kendilerini takip eden bir hoca grubu eşliğinde söz konusu camilerde dersler okutmuş, katılımcıların sorularını cevaplamış, tahkik ettiği eserlere şerhler düşmüş, haşiyeler yazmışlardır. Halkın her kesiminden meraklıların da katıldığı bu etkileşimli öğrenme faaliyetlerini muvaffakiyetle neticelendiren adaylar icazetnamelerini almış, devrin önde gelen cami ve medreselerinde ders okutma hakkını elde etmişlerdir.

Genel itibariyle derslerin muhteva özellikleri, okutulan kitaplar ve takrir şekilleri gibi hususlar bakımından medreselerden ayrılan cami derslerinin en belirleyici yönü, alametifarıkası derslerin halka açık olarak yapılmasıydı. İsteyenlerin rahatlıkla katılabilecekleri şekilde tanzim edilen bu

¹²³ Şeyh Vasfî, *Ravzatü’l Ârifîn*, Matba’a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327, s. 4.

dersler genellikle sabah namazlarından sonra, perşembe günleri öğleden sonra yahut cuma günleri gibi geniş katılımın sağlanabileceği zaman dilimlerine konumlandırılıyor çalışan-çalışmayan her kesimden insanın katılabilmesi hedefleniyordu.

Müfredatın, takip etmek isteyen kimsenin arzu ve tercihlerine göre şekillendiği cami derslerinin en dikkat çekici taraflarından birisi de talibin istediği dersleri seçme özgürlüğüne sahip olmasıydı. Genellikle hoca rehberliğinde ve kolaydan zora doğru bir eğitimin anlayışının benimsendiği cami derslerinden istifade, kişinin kendi inisiyatifindeydi. İsteyen talebe istediği hocanın derslerini takip edebilirdi.

Halkın istifadesine açık olarak tertip edilen bu derslerde yüzlerce yıl başta Arapça olmak üzere Türkçe ve Farsça eserler okunmuş, tetkik edilmiştir. **Ali Vassî Efendi**'nin de içlerinde yer aldığı on dokuzuncu yüzyıl edip ve âlimlerinin pek çoğu, hayatlarına yön verecek, şahsî tekâmüllerine katkı sağlayacak, fikrî ve edebî alt yapılarını oluşturacak derslere camilerde takip ettikleri hocalar sayesinde ulaşmışlardır. Başta medreseleri olan Ayasofya, Fatih, Beyazıt gibi büyük camilerde ders okutan dönemin meşhur hocalarından ders alanlar olmak üzere son döneme kadar Osmanlı toplumunun her kesiminden insan, cami derslerinden istifade etmişlerdir. Bu bakımdan, edebî şahsiyetlerin biyografilerinde görmeye alışkın olduğumuz, "Falan camide filan hocadan şu şu şu dersleri okudu..." tarzı cümleler, ele aldığımız şahsın edebî gelişiminin izlerini sürmek açısından fevkalade önem taşımaktadır.

Camilerde verilen eğitim tarzı, ders okutan hocaların özellikleri, derslerin işleniş şekli, müfredat gibi konularda derinlemesine bir bilgiye sahip olamasak ve elimizdeki bilgiler hatıralardan ibaret olsa da derslerin tetkik, tettebbu, münazara, münakaşa ve mütalaa esaslı olduğunu söyleyebiliriz. Hocanın rahlesi etrafında halelenen talebelerle samimi bir ortamda okutulan dersleri kabaca alfabetik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür: Âdâb-ı Muâşeret, Ahlâk, Akait, Arapça, Belagat, Farsça, Fıkıh, Hadis, Hadis Usulü, Hüsn-i

Hat, İlm-i Aruz, Kelâm, Kıraat, *Mesnevî*, Nahiv, Sarf, Şerhler, Şiir, Tasavvuf, Tecvid, Tefsir, Türkçe.

Yukarıdaki bilgileri aktarırken istifade ettiğimiz, edebî şahsiyetin teşekkülünde cami derslerinin rolünü ele aldığı emek mahsulü, kıymetli çalışmasında **Şemsettin Şeker**, okutulan dersler ve kitaplar hakkında şu bilgileri vermektedir: “Camilerde tedrîs ettirilen derslere umumî hatlarıyla baktığımız vakit şöyle bir tabloyla karşılaşırız: Farsça’dan; **Mevlânâ**’nın *Mesnevî-i Şerîf* ve *Fîhi Mâ Fîh*’i ile menkıbelerinin toplandığı **Ferîdûn b. Ahmed Sipehsâlâr**’ın *Risâle-i Sipehsâlâr be-Menâkıb-ı Hudâvendigar*’ı; **Feyzî-i Hindî**, **Hâfız** ve **Örfî**’nin divanları; **Sâdî**’nin *Gazeliyât*, *Bostan* ve *Gülistan*’ı, **Feridüddin Attâr**’ın *Pendnâme*’si ile *Mantiku’t-Tayr*’ı; *Kasîde-i Sülûkiye-i Hakânî*; *Rubâiyât*, **Celâleddin ed-Devvânî**’nin *ez-Zevra ve’l-Havra*’sı, **Şebusterî**’nin *Gülşen-i Râz*’ı; **Molla Câmî**’nin *Divan*, *Baharistan*, *Lüccetü’l-Esrâr* ve *Levâiyih* gibi eserleriyle **Vehbî** ve **Şahidî**’nin *Tuhfeleri* camilerde yaygın olarak okunan-okutulan eserler arasındadır. Arap dili ve edebiyatından sarf, nahiv ve belagata dair eserler, tasavvufî kasîdeler, **Muhyiddin İbn Arabî**’nin Türk düşüncesinin menbaî eserlerinden biri olan *Füsûsu’l-Hikem*’i; manzum akait ve ilm-i aruz kitapları, *Kasîde-i Bür’e*, *Kasîde-i Bürde*, *Kasîde-i Nûniyye*, *Kasîde-i Tâiye*, *Kasîde-i Hamriye*’nin metinleri ve şerhleri, *Muğni’l-Lebîb* ve *Makamât-ı Harirî* en çok okunan eserler arasındadır. Türk edebiyatından ise *Mevlîd-i Şerîf* (*Vesîletü’n-Necât*), **Yazıcızâde**’nin *Muhammediyye*’si ile *Dürr-i Mekkûn*’u, *Şifâ-i Şerîf* ve *Kısâs- Enbiyalar* daha çok halkın istifade ettiği dersler olarak dikkati çeker. Bütün bu derslerin Türkçe tercüme, şerh ve haşiyeler eşliğinde okutulduğunu da belirtelim.”¹²⁴

Zikredilen dersleri, on dokuzuncu asırda camilerde okutan belli başlı hocalarsa şunlardır: **Adanalı Hoca Hayret Efendi**, **Ahaveyn Mustafa Kâmil Efendi**, **Ahmed Ziyâeddin Efendi**, **Akşehirli Hasan Fehmi Efendi**, **Ali Behçet**

¹²⁴ Şemsettin Şeker, “Edebî Şahsiyetin Teşekkülünde Camii Derslerinin Rolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 22, s. 179.

Efendi, Antalyalı Abdurrahîm Efendi, Bağdatlı Ref'et Efendi, Berkofçalı İbrahim İlmî Efendi, Birgivî Şâkir Efendi, Bodrumî Ömer Lütî Efendi, Denizlili Şâkir Efendi, Diyarbakirli Hoca İbrahim Ref'et Efendi, Filibeli Mehmed Râsim, Gelenbevî İsmail Efendi, Gelibolulu Mehmed Tâhir Efendi, Hoca Mecid Efendi, Hoca Neş'et, Hoca Şakir Efendi, Hoca Şevket Efendi, Hoca Vahyî Efendi, İstanbullu Hafız Esad Efendi, Kethüdâzâde Ârif Efendi, Mesnevîhan Selanikli Mehmed Esad, Mesnevîhân-ı Şehîr Hoca Hüsameddin Efendi, Mirza Safâ, Müsevvid Hüseyin Efendi, Palabıyık Mehmed Efendi, Rizeli Sinanzâde Seyyid Osman Azmi Efendi, Rusçuklu Hoca Mustafa Efendi, Siyahî Hoca Reyhan Efendi, Şehrî Hoca Ahmed Remzi Efendi, Şeyh Galib, Tikveşli Yusuf Efendi, Trabzonlu Hoca Hüsnü Efendi, Vidinli Mustafa Efendi”¹²⁵

Cami derslerini aksatmadan devam eden ve hocaları tarafından yeterli görülen talebeler, okudukları eseri hatmettiklerinde bir nevi diploma hüviyetinde olan icazetnameler almışlardır. Bu icazetnameler, söz konusu talebelerin cami, mektep ve medreselerde ders verebilmesi için bir ehliyet göstergesi olarak değerlendirilmiş ve kabul edilmiştir. Burada temas edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi de icazetnamenin alınan hocaya göre değer kazandığıdır. Talebenin hocasıyla, hocanın talebesiyle anıldığı bir gelenekte bu çok tabii karşılanmalıdır. Bu sebeple ilim talibi olan kimseler, devrin en iyi hocalarından ders okumaya, imkânları ölçüsünde gayret etmiş, ihtimam göstermişlerdir. Bize kadar ulaşmış olmasa da **Ali Vassî Efendi**'nin de bu icazetnamelere sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Aksi takdirde sıbyan mektebi dışında devrin hiçbir resmî eğitim kurumunda eğitim almamış olan **Vassî**'nin uzun yıllar çok önemli eğitim kurumlarında hocalık yapması mümkün olmazdı.

¹²⁵ Detaylı bilgi için bkz. Şemsettin Şeker, “Edebî Şahsiyetin Teşekkülünde Camii Derslerinin Rolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 22, s. 188.

Ali Vassı Efendi'yle aynı dönemde yaşamış olan sanatçılardan cami derslerini takip edenleri kolaylıkla fark etmek mümkündür. Gerek üslupları gerek hayata bakış açıları itibarıyla Batı'dan çok Doğu ile beslendiği belli olan bu isimler arasında yakın dostu **Muallim Nâci**'yi, İstiklâl şairimiz **Mehmet Âkif Ersoy**'u, **Cevdet Paşayı**, **Mehmed Said Paşayı**, **Ali Kemâl'i**, **Hoca Tahsin'i**, **İbnülemin Mahmut Kemal İnal**'ı saymak mümkündür. Bu isimlerin Batı'ya en yakın gibi duranı **Ali Kemal** dahi cami derslerinin hayatının dönüm noktalarından birisi olduğunu *Ömrüm*'de şu şekilde anlatmaktadır: "Babamın maksadı, beni Balkapanı'na, yanına almakdı. Aldı, çünkü artık hesaptan amal-ı erbaeyi biliyordum, bir parça da okuyor, yazıyordum. Mağzada yarım yanlış kâtiplik etmek için bu malumat kâfi idi. Sabahları seherden evvel kalkardık, babamla beraber Süleymaniye Camii'ne giderdik. Orada sabah namazını kılardık. Namazdan sonra ders dinlerdik. Bu derslerin bir kısmı izhar, kâfiye şerhi, azi (İzzi olmalı) ve *Merah* idi, hiç anlaşılmazdı. Fakat bir kısmı da *Tuhfe-i Vehbî*, *Gülistan*, *Baharistan* idi, yavaş yavaş hoşuma gitmeye başladı. Hele o asude hayat içinde öyle alelsabah dinlerken hocanın sözleri zihnime suhuletle girerdi, hafızama yerleşirdi. Bir gün böylece camiden çıktık, eve dönerken komşumuz **Başmâbeyinci İzzet Bey**e rast geldik. Kapının önüne çıkmış duruyordu, geleni ve geçeni seyrediyordu. Bizi durdurdu, cami derslerine dair bazı suallerden sonra beni *Tuhfe-i Vehbî*'den, *Gülistan*'dan imtihan etti. Öteden beri haylazlığımı, mektepten kovulduğumu işittiği için mahfuzatıma mütehayyir oldu: 'Hacı Efendi, öyle söyledikleri gibi değil. Oğlun pek zeki. Baksana, bu yaşta bile *Tuhfe*'yi, *Gülistan*'ı ne güzel hıfz etmiş. Günahtır. Bu çocuğu mektebe gönder, Mekteb-i Mülkiye'ye yazdır.' dedi. Bu sözler pederimin hoşuna gitti, amma işine gelmedi, çünkü beni ticarete alıştırmak, mağzada alıkoymak istiyordu. Lâkin **İzzet Bey**in o ihtarı annemi heyecana düşürdü. Hademe-i hümayun zabitlerinden bir dayım vardı. **Hafız Behram Ağanın** kâtib-i hususisi idi. Ara sıra bize gelirdi. Bir gün bu macerayı dinledi. Annemin ısrarıyla beni aldı, **Behram Ağadan** bir tavsiye ile Mekteb-i Mülkiye'ye götürdü, kayıt ettirdi. O

tavsiye sayesinde Müdür **Abdurrahman Bey** artık bana hangi rüştiyeden çıktığımı, ne olduğumu hiç sormadı.”¹²⁶

Şerh-i akaide kadar okunan ders ve kitaplarla ilgili sorumuzun cevabını Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi **Prof. Dr. Mefail Hızlı**’nın kaleme aldığı “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler” isimli makalesinde de bulmak mümkündür.¹²⁷ **Hızlı**, Osmanlı’da yaygın olarak okutulan dersleri ana hatlarıyla şu şekilde sınıflandırmaktadır: Arapça ve Yardımcı Bilimler (Sarf, Nahiv, Belagat); Tefsir ve Tefsir Usulü (Tefsir, Tefsir Usulü, Kıraat, Tecvid); Hadis ve Hadis Usulü; Fıkıh ve Fıkıh Usulü (Fıkıh, Fıkıh Usulü, Ferâiz); Kelâm ve Akait; Mantık.

Bu derslerden hareketle devrin önde gelen hocaları tarafından okutulan, **Ali Vassı**’nin de okumuş olması kuvvetle muhtemel eserleri ders isimlerine göre şu şekilde sıralamak mümkündür: ¹²⁸

¹²⁶ Ali Kemâl, *Ömrüm*, (Yayıma Hazırlayan Zeki Kuneralp), İsis Yayıncılık, İstanbul 1985, s. 22-23.

¹²⁷ Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, Bursa 2008, s. 25-46. Medreselerde okutulan kitaplar hakkında detaylı bilgi için bkz. Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, Konya 1998, s. 57-64; Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları*, Bursa 2001, s. 33-53; Şükran Fazlıoğlu, “Manzûme Fî Tertîb El-Kutub fî El-Ulûm ve Osmanlı Medreselerindeki Ders Kitapları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Ocak 2003, Cilt 1, Sayı 1, s. 97-110; Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri (XIX. Asır)*, İstanbul 2004, s. 71-84; Mustafa Ergün, “Ders Programları ve Ders Kitapları Tarihi-1 (Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları)”, *A. K. Ü. Anadolu Dil Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Afyon 1996.

¹²⁸ Eserlerin tespitinde ve muhtevalarının izahında Mustafa Ergün’ün aşağıda künyesi verilen makalesinden faydalanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Ergün, “Ders Programları ve Ders Kitapları Tarihi-1 (Medreselerde Okutulan

1. 2. 3. 2. 1. Arapça ve Yardımcı Bilimler

Osmanlı dönemi cami ve medreselerinde okutulan Arapça ve Yardımcı Bilimler (Sarf, Nahiv, Belagat vb.) ilgili eserlerin başlıcaları şunlardır: *Emsile*,¹²⁹ *Binâ*,¹³⁰ *Maksûd*,¹³¹ *İzzî*,¹³² ve *Merah*,¹³³ *Avâmil*,¹³⁴ *İzhar*,¹³⁵ *Kâfiye*.¹³⁶ *Mugni'l-*

Dersler ve Ders Kitapları)", A. K. Ü. *Anadolu Dil Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Afyon 1996.

¹²⁹ Yazarı belli olmayan bu eser, fiil ve isimlerin çekimlerini örneklerle açıklayan bir gramer kitabıdır. Yüzyıllarca Osmanlı medreselerinde okutulmuş, şerhleri yapılmıştır.

¹³⁰ Kelime türetimi için kullanılan otuz beş kuralı anlatan kitabın yazarı belli değildir. Medrese eğitiminin başlangıç seviyesi kitaplarından.

¹³¹ Arapça fiil çekimlerini anlatan bir ders kitabıdır. İmam Birgivî'nin de aralarında olduğu yüzlerce kişi tarafından şerh edilmiştir.

¹³² Sarf, nahiv ve lügat konularını işleyen meşhur bir eserdir. İzzeddin Abdülvahhab bin İbrahim ez-Zincânî tarafından kaleme alınmıştır. Pek çok şerhi yapılmıştır. Bunların en meşhuru Dede Cengî Efendi tarafından hazırlanmış ve medrese talebeleri arasında çok tutulmuştur.

¹³³ Sarf ve nahiv konularını anlatan eser, Ahmet b. Ali b. Mesut tarafından yazılmıştır. Esere, Kemâlpaşazâde tarafından "Felâh" adıyla bir şerh yapılmıştır. Bursalı Ahmet Efendi'nin yaptığı şerh de medrese talebeleri tarafından oldukça beğenilmiştir.

¹³⁴ Birgivî Muhammed Efendi tarafından hazırlanmıştır. Yirmi beş sayfalık eser genelde Arapça cümlelerde çok önemli olan, kelime sonlarındaki değişmelerin (i'rab) üzerinde durur. Kural ve örneklerden ibaret olan kitap üzerine pek çok şerh yazılmıştır.

¹³⁵ Asıl adı, *İzhâru'l-Esrâr fi'n-Nahv*'dir. Birgivî Muhammed Efendi tarafından yazılmıştır. Kitap, *Avâmil*'deki konuların derinlemesine ele alındığı bir çalışmadır.

Lebib,¹³⁷ *Elfiyye*,¹³⁸ *Molla Câmi* (Kafiye Şerhi),¹³⁹ *Şerh-i Mısbah*,¹⁴⁰ *İmtihânü'l-Ezkiyâ*,¹⁴¹ *Mısbah*,¹⁴² *Mutavvel*,¹⁴³ *Muhtasar*,¹⁴⁴ *Telhîs*,¹⁴⁵ *Cezeriyye*,¹⁴⁶ *Şâtıbiyye*,¹⁴⁷ *Karabaş Tecvîdi*,¹⁴⁸ *Dürr-i Yetim*.¹⁴⁹

-
- ¹³⁶ “İbni Hâcib” olarak tanınan Osman b. Ömer tarafından yazılmıştır. Nahiv konularını açıklayarak örneklendiren bir temel başvuru kitabıdır. Genellikle nahiv alanında temel eğitimi almış, ileri seviyedeki talebelere okutulmuştur.
- ¹³⁷ “İbni Hişam” olarak şöhret bulmuş Abdullah b. Yusuf’un Arapça edat ve harflerle ilgili kitabıdır. İznikli Vahyizâde Muhammed Efendi tarafından kitaba yapılan şerh çok meşhur olmuştur.
- ¹³⁸ “İbni Mâlik” adıyla şöhret bulmuş olan Muhammed b. Abdullah tarafından yazılan eser, nahiv ilmine dair bin beyitlik bir risaledir. Eserin örnekleri başta Kur’ân-ı Kerîm ve hadis-i şerîfler olmak üzere meşhur Arap şiirlerinden seçilmiştir.
- ¹³⁹ Eserin asıl adı, “*el-Fevâidü’z-Ziyâiyye fî Şerhi’l-Kâfiye*”dir. *Kâfiye* şerhi olarak hazırlanmıştır. Molla Câmi tarafından yazıldığı için “Molla Câmi” adıyla şöhret bulmuştur. Kitabı Kurt Muhammed Efendi Türkçeye çevirmiştir.
- ¹⁴⁰ Nasır b. Abdüsseyyid Matrızî tarafından yazılmıştır. Nahiv ilmiyle ilgili eser, *Mısbah*’ın şerhi mahiyetindedir.
- ¹⁴¹ Kadı Beydâvî’nin *Kâfiye* özeti olan *Lübâbü’l-Elbâb fî İlmi’l-İ’râb* adlı eserinin Birgivî Muhammed Efendi tarafından *İmtihâni’l-Ezkiya Şerhu’l-Lübbî mine’l-Nahv* adıyla şerhedilmiş hâlidir. Söz konusu eser de pek çok kez şerh edilmiş, üzerine haşiyeler yazılmıştır.
- ¹⁴² Eser, Sekkâkî’nin *Miftâhu’l-Ulûm* adlı eserinin şerhidir. Seyyid Şerif Cürcânî tarafından yazılmıştır. Osmanlı medreselerinde en çok okutulan kitapların başında gelen bu eser üzerine pek çok şerh ve haşiye yazılmıştır.
- ¹⁴³ Asıl adı *el-Mutavvel ale’t-Telhîs*’tir. Sa’deddin Mes’ûd b. Ömer Teftazânî tarafından yazılmıştır. Hatib Dımışkî’nin *Telhîsü’l-Miftâh* kitabının şerhidir. Kur’ân-ı Kerîm’in ifadelerinin güzelliğini en iyi açıklayan eser olarak kabul edilir. Esere Seyyid Şerif Cürcânî, Ebu’l-Kâsım el-Leysî es-Semerkindî ve Siyâlkûtî tarafından haşiyeler yazılmıştır. Hasan Çelebi tarafından yapılan şerhi de ol-

-
- dukça meşhurdur. On dokuzuncu yüzyılda Abdünnafi İzzet Efendi tarafından tercüme edilmiştir.
- 144 Sa'deddin Mes'ûd b. Ömer Teftazânî'nin belâ-gat bilimine dair eseri. Bu da medreselerde yaygın olarak okutuluyordu.
- 145 Eserin asıl ismi *Telhîs fi'l-Belaga'*dır. Arap edebiyatını konu edinen eser Sa'dettin Teftazanî tarafından kaleme alınmıştır.
- 146 İslam tarihinin en büyük kıraat ustalarından biri olarak kabul edilen İbni Cezerî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı *Kitabü'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr'*dır. Kitap yüzyıllarca ezberlenmiş ve üzerine pek çok şerh yazılmıştır. Eser on altıncı yüzyılda Kurt Muhammed Efendi tarafından Türkçeye çevrildi.
- 147 Kasım b. Fîrruh Şâtıbî'nin Kahire'de müderrislik yaparken yazdığı *Kaside-i Lâmiyye, Hırzû'l-Emânî* ve *Vechü'l-Tehânî* adlı nazımlar, yedi kıraat üzerine yazılmış en meşhur eserdi. Dünyanın hemen her yerinde İslâmî ilimlere başlamak isteyenler bu şiirleri ezberleyerek hocalarına arz ediyorlardı. *Şâtıbiye* veya *Şâtıbî* kıraat ilminin âdeta ana kitabıydı. *Kaside-i Şâtıbiyye*, on altıncı asırda Manisalı Ahmet tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
- 148 Halveti Şeyhi Ali Efendi tarafından yazılmıştır. Karabaş Risalesi'nin, Şeyh Abdurrahim Karabaşî'nin olduğu da rivayet edilir.
- 149 Asıl adı *Dürrü'l-Yetim fî İlmi't-Tecvîd'*dir. Birgivî Muhammed Efendi tarafından yazılmıştır. Türkçeye Eskicizâde Ali Mehdî Efendi tarafından tercüme edilmiştir.

1. 2. 3. 2. 2. Tefsir ve Tefsir Usulü

Osmanlı dönemi cami ve medreselerinde okutulan tefsir ve tefsir usulü ile ilgili eserlerin başlıcaları şunlardır: *Kadı Beydâvi*,¹⁵⁰ *Keşşâf*,¹⁵¹ *Celâleyn Tefsîri*,¹⁵² *Burhan Zekeşî*,¹⁵³ *Suyûtî*.¹⁵⁴

1. 2. 3. 2. 3. Hadis ve Hadis Usulü

Osmanlı dönemi cami ve medreselerinde okutulan hadis ve hadis usulü ile ilgili eserlerin başlıcaları şunlardır: *Buhârî*,¹⁵⁵ *Meşârik*,¹⁵⁶ *İbni Melek*,¹⁵⁷

¹⁵⁰ *Kadı Tefsîri* olarak da bilinen eserin asıl adı *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*'dir. Nasrettin Abdullah b. Ömer Beydâvî tarafından yazılmıştır. Sünniler arasındaki en meşhur tefsirlerden birisidir.

¹⁵¹ Asıl adı *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*'dir. Cârullah Ebu'l-Kâsım Muhammet b. Ömer ez-Zemahşerî tarafından kaleme alınmıştır. Zemahşerî tefsirini, gereksiz söz ve uzatmalardan uzak, hikâyelere ve İsrailiyata yer vermeden; soru-cevap tarzında açıklamalar yaparak hazırlamıştır.

¹⁵² Celâleddin Mahallî ve Celâleddin es-Suyûtî isimli iki âlim tarafından hazırlandı. İçin "Tefsir-i Celâleyn" olarak tanınmıştır. Osmanlı medreselerinde çok rağbet görmüştür.

¹⁵³ Asıl adı, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'dır. Bedreddin Muhammet ez-Zerkeşî tarafından yazılmıştır. Eser, sebep-i nüüzûl, Mekkî ve Medenî sûreler, Kur'ân-ı Kerîm'in toplanması gibi kırk yedi bölümden oluşmuştur.

¹⁵⁴ Celâlettin Suyûtî tarafından kaleme alınan eserin orijinal adı *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'dır. Aynı yazarın *el-Burhan* kitabı esas alınarak hazırlanmıştır. Uzun yıllar medreselerde okutulan bu eser seksen bölümden oluşmaktadır.

¹⁵⁵ Asıl adı *el-Câmiu's-Sahih* olan eser, gelmiş geçmiş en büyük hadis âlimlerinden olan Ebu Abdullah Muhammed Buhârî tarafından kaleme alınmıştır. Yüzlerce yıldır okunup istifade edilen bu eser hadis ilminin temel başvuru kaynakların-

Mesâbih,¹⁵⁸ *Muvatta*,¹⁵⁹ *Câmiu's-Sağır*,¹⁶⁰ *Câmiu'l-Kebîr*,¹⁶¹ *Riyâzü's-Salihîn*,¹⁶² *İbni Salah Elfiyesi*,¹⁶³ *Nuhbe*,¹⁶⁴ *Câmiu'l-Usul*.¹⁶⁵

dan biri olmuştur. Üzerine yüzlerce şerh yapılmıştır. Bunların en meşhuru, Şahabeddin el-Kastalânî'nin *İrşâdu's-Sârî li Şerh Sahihil-Buhârî* adlı çalışmasıdır.

156 Eserin orjinal adı *Meşâriku'l-Envâru'n-Nebeviyye min Sihâh-u'l-Ahbârî'l-Mustafaviyye*'dir. İmam Radyüddin Hasan b. Muhammed Sâgânî tarafından kaleme alınmıştır. Orta seviyeli medreselerde okutulmuştur. Eser, Buhârî ve Müslim başta olmak üzere *Kütüb-i Sitte*'den seçilen 2246 hadisi ihtiva etmektedir. Üzerine pek çok şerh yapılmıştır. Bunların en meşhuru *İbni Melek* diye meşhur olmuş Tireli İzzettin Abdüllatif er-Rûmî'nin *Mübâriku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriku'l-Envâr* adlı eseridir.

157 İmam Radyüddin Hasan b. Muhammed Sâgânî'nin *Meşâriku'l-Envâru'n-Nebeviyye min Sihâh-u'l-Ahbârî'l-Mustafaviyye* adlı eserinin şerhidir. Tireli İzzettin Abdüllatif er-Rûmî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı *Mübâriku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriku'l-Envâr*'dır.

158 Asıl adı *Mişkâtî'l-Mesâbih*'tir. İmam Hüseyin b. Mesut Begavî tarafından kaleme alınmıştır. *Mesabihu's-Sünne* ve *Mişkât* isimleriyle tanınmıştır. Osmanlı medreselerinde hadis alanında okutulan temel kitaplardan biridir. Buhârî ve Müslim'den alınmış 4.719 hadisi ihtiva etmektedir. Yakup Avfî tarafından *Mefâtiḥ* adıyla şerhi yapılmış; Yakup b. Seyyid Ali tarafından haşiyesi yazılmıştır.

159 İmam Mâlik tarafından kaleme alınmıştır. Yazar eserinde Hz. Peygamber'in (s. a.s.) hadisleriyle birlikte Medine halkının uygulamasını yansıtan sahâbe görüşlerini ve tâbiînin fetvalarını da toplamıştır. Altmış bir kitaptan meydana gelen *el-Muvatta*'da Ebû Bekir el-Ebherî'ye göre 600'ü mûsned, 222'si mûrsel, 613'ü mevkuf ve 285'i maktû olmak üzere toplam 1720 rivayet bulunmaktadır.

160 Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'nin *Zahirü'r-Rivâye* diye bilinen ve Hanefi mezhebinin ana kaynaklarını oluşturan altı eserden biridir. *el-Câmiu's-Sağır* 1532 fıkhi meseleyi ele almakta ve bunlar hakkındaki hükümleri delillerini belirtmeksizin nakletmektedir.

1. 2. 3. 2. 4. Fıkıh ve Fıkıh Usulü

Osmanlı dönemi cami ve medreselerinde okutulan fıkıh ve fıkıh usulü ile ilgili eserlerin başlıcaları şunlardır: *Hidâye*,¹⁶⁶ *Sadrü's-Şerîa*,¹⁶⁷ *Dürrü'l-*

-
- ¹⁶¹ Eser, Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî tarafından kaleme alınmıştır. *el-Camiu'l-Kebîr* üzerinde şerh ve ihtisar mahiyetinde birçok çalışma yapılmış, ayrıca eser manzum hale de getirilmiştir. *Zahirü'r-Rivâye* olarak bilinen ve Hanefi mezhebinin ana kaynaklarını oluşturan altı eserden biridir.
- ¹⁶² Asıl adı *Riyâzü's-Sâlihîn min Hadîsi Seyyidi'l-Mürselîn*'dir. Nevevî tarafından kaleme alınmıştır. Bir Müslümanın günlük hayatında ihtiyaç duyacağı âyet ve hadislerin derlendiği eser on sekiz bölüm, 400'e yakın bab ve 1900 civarında hadisten meydana gelmektedir.
- ¹⁶³ Asıl adı *Marifetü Envâ'i İlmi'l-Hadîs* olup *Ulûmü'l-Hadîs* ve *Aksa'l-Emel Ve's-Şevk fî Ulûmi Hadîsi'r-Resûl* diye de bilinmektedir. İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî tarafından kaleme alınmış, hadis ilmine dair meşhur bir eserdir.
- ¹⁶⁴ Asıl adı *Nuhbetü'l-Fiker*'dir. İbnü's-Salâh tarafından yazılan *Mukaddimetü'l-İbni's-Salâh* kitabının kısa bir özetinden ibarettir.
- ¹⁶⁵ Asıl adı *Câmiu'l-Usûl li-Ehâdisi'r-Resûl*'dür. İbnü'l-Esîr Mübârek b. Muhammed tarafından kaleme alınmıştır. *Kütüb-i Sitte*'deki hadisleri bir araya getirmek amacıyla hazırlanmıştır. Eser hadis usûlüne dair özet bilgilerin verildiği "Mebâdî"; hadis metinlerinin verildiği "Makasîd" ve muhtevaları itibariyle herhangi bir bölüme alınamayan hadislerin, kitap adlarına göre alfabetik olarak dizildiği "Kitâbü'l-Levâhık" bölümü olmak üzere üç kısımdan oluşmuştur.
- ¹⁶⁶ Burhanettin Merginânî eş-Şeybânî'nin *el-Câmiu's-Sagîr* ve Kudûrî'nin *Muhtasar* adlı eserlerini birleştirerek *Bidâyetü'l-Mübtedî* isimli bir eser meydana getirmiş ve eser üzerine yazdığı haşiyeye *Hidâye* adını vermiştir. Hanefi fıkıhı üzerine yazılmış olan bu eser on üç yılda tamamlanmıştır. Kullanılan hadislerin sağlamlığı ile dikkati çeken kitap ve şerhleri yüzyıllarca Osmanlı medreselerinde ileri düzeyde temel ders kitabı olarak okutulmuştur.

Muhtar,¹⁶⁸ *Tenvîrû'l-Ebsâr*,¹⁶⁹ *İbn-i Âbidin*,¹⁷⁰ *Dürer*,¹⁷¹ *Mültekâ*,¹⁷² *Kudûri*,¹⁷³ *Umde*,¹⁷⁴ *Minhâc*,¹⁷⁵ *Tenbîh*,¹⁷⁶ *Tavzih*,¹⁷⁷ *Menâr*,¹⁷⁸ *Mir'ât*,¹⁷⁹ *Telvîh*,¹⁸⁰ *Cemü'l-Cevâmî*.¹⁸¹

¹⁶⁷ Mahmut b. Ahmet b. Sadrüşşerîatü'l-evvel Ubeydullah b. İbrahim el-Mahbubî el-Hanefî *Hidaye*'den önemli gördüğü yerleri alarak *Vikâye er-Rivâye fî Mesâilî'l-Hidâye* isimli bir eser hazırlamıştır. Sadrüşşerîatü's-sânî isimli torunu da bu kitabı *Muhtasar-ı Vikâye* adıyla şerhetmiştir. Yüzyıllarca medreselerde orta seviyeli talebeler için *Sadrüşşerîa* adıyla okutulan bu fıkıh kitabına pek çok haşiye yazılmıştır. Bunların en meşhurları Ahi Çelebi, Hasan Çelebi, Molla Sinaneddin Yusuf ve İmam Birgivî tarafından yazılanlarıdır.

¹⁶⁸ Asıl adı *ed-Dürrü'l-Muhtâr fî Şerhi Tenvîrû'l-Ebsâr*'dır. Hanefî fıkıh kitabı *Tenvîru'-Ebsâr*ın şerhidir. Alâüddin-i Haskefî tarafından kaleme alınmıştır. Seyyid Ahmet Tahtavî tarafından *Hâşiye ale'd-Dürrü'l-Muhtar Şerhu Tenvîru'-Ebsâr* adıyla dört cilt hâlinde genişletilmiş olan eser Ayntablı Abdürrahim Efendi tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

¹⁶⁹ Hanefî fıkıhı üzerine olan bu eserin yazarı Şeyhülislam Muhammed b. Abdullah Timurtâşî'dir. *Dürrü'l-Muhtar*, *Reddü'l-Muhtâr* ve *İbni Âbidin*'in ana metnini oluşturmuştur.

¹⁷⁰ Hanefî fıkıhı üzerine yazılmış olan eserin asıl adı *Reddü'l-Muhtar*'dır. Seyyid Muhammed Emin b. Ömer'in *Dürrü'l-Muhtâr* isimli kitabına yapılan beş ciltlik bir şerhtir. Eser hâlâ Hanefî fıkının temel kitaplarından biri olarak kabul edilmektedir.

¹⁷¹ Asıl adı *Dûreru'l-Hukkâm fî Şerh-i Gureri'l-Ahkâm*'dır. Molla Hüsrev tarafından kaleme alınmıştır. Hanefî fıkına dair eser, aynı yazarın *Gurer* adlı kitabına yaptığı şerhten ibarettir. Eser Osmanlı hukukunun ana kaynaklarından biri olmuş ve yüzyıllar boyunca şerhleriyle beraber Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

¹⁷² Asıl adı *Mültekâ'l-Ebhûr*'dur. İbrahim b. Muhammet Halebî tarafından kaleme alınmıştır. Hanefî fıkıhı üzerine yazılmıştır. Muhammet Mevkufâtî tarafından yapılan ve *Mevkûfât* olarak bilinen şerhi uzun süre temel fıkıh kitabı olarak okutulmuştur. Eserde tahâret, gusûl ve teyemmüm, ezan, namaz, zekât, oruç,

1. 2. 3. 2. 5. Kelâm ve Akait

hac, nikâh, boşama, zina, yemin, alış-veriş, riba, hırsızlık, yeme-içme, diyet, kısas, feraiz gibi konular üzerinde durulmuştur.

- 173 *Muhtasaru'l-Kudûrî* adıyla tanınan eser, İmam Ebu'l-Hüseyn Ahmet b. Muhammed el-Kudûrî el-Bağdadî tarafından kaleme alınmıştır. Hanefî fıkhnına dair eserin şerhleri yapılmış ve eser Osmanlı medreselerinde çokça okutulmuştur.
- 174 Asıl adı *Umdetü'l-Ahkâm*'dır. Şâfiî fâkihi İbni Dakîkû'l-İyd tarafından yazılmıştır. Yazarın *İhkâmü'l-Ahkâm* adlı eserinin kendisi tarafından yapılmış şerhinden ibarettir.
- 175 Büyük Şâfiî âlimi Râfiî tarafından yazılan *Muharrer*'in Şâfiî fâkihi İmam Nevevî tarafından kısaltılarak yeniden yazılmış hâlidir. Şâfiî fıkhnının en büyük kitaplarından biri olarak kabul edilmiştir.
- 176 Medreselerde fıkıh usûlü derslerinde kullanılan bu eser Ebû İshak Şirâzî tarafından kaleme alınmıştır.
- 177 Sadrüşşeria'nın fıkıh usûlü üzerine kaleme aldığı kitaplardan biridir. *Tenkîh* isimli kitabına şerh olarak yazmıştır.
- 178 Asıl adı *Menârü'l-Envâr*'dır. Ebu'l-Berekât Hafızüddin en-Nesefî tarafından yazılmıştır. Konusu Hanefî fıkhdır. İbni Melek tarafından bu esere şerh olarak yazılan *Şerhu Menâri'l-Envâr* Osmanlı medreselerinde yüzlerce yıl ders kitabı olarak okutulmuştur.
- 179 Molla Hüsrev tarafından Hanefî ve Şafiî fıkıh usullerini birleştirilerek hazırlanmıştır. Osmanlı medreselerinde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulan kitaba pek çok şerh ve haşiyeler yazılmıştır.
- 180 İleri seviyeli talebeler için hazırlanmış olan bir fıkıh usûlü kitabıdır. İmam Teftazânî tarafından yazılmıştır. Sadrüşşeria'nın *Tenkîhu'l-Usûl*'ü üzerine yazılan *Tavhîd*'in şerhidir. Bu şerh Osmanlı toplumunda çok beğenilmiş, pek çok âlim söz konusu şerhin üzerine şerh ve haşiyeler yazmıştır.
- 181 Şâfiî fıkhi üzerine yazılmış olan bu eser Takiyüddin Subkî tarafından kaleme alınmıştır. Eser, İbni Recep et-Tûhî tarafından nazma çekilmiştir.

Osmanlı dönemi cami ve medreselerinde okutulan kelâm ve akait ile ilgili eserlerin başlıcaları şunlardır: *Tecrîd-i Kelâm*,¹⁸² *Şerh-i Mevâkîf*,¹⁸³ *Akâid-i Neseî*,¹⁸⁴ *Hayâlî*,¹⁸⁵ *Tevâli-i Envâr*,¹⁸⁶ *İrşâd*.¹⁸⁷

1. 2. 3. 3. Gelibolulu Hoca Mehmed Tâhir Efendi

Ali Vassî'nin özel dersler aldığı hocalardan bir diğeri de **Gelibolulu Hoca Mehmed Tâhir Efendi**'dir. **Hasan Hüsameddin Efendi**'nin

¹⁸² Nasîrüddin et-Tûsî tarafından yazılmıştır. Osmanlı medreselerinde kelâm konusunda okutulan temel ders kitabıdır.

¹⁸³ Asıl adı *el-Mevâkîf fî İlmi'l-Kelâm*'dır. Kadı Adûdiddin el-Îcî tarafından yazılmıştır. Hemen her fenden bahseden bu kitabın Seyyid Şerif Cürçânî tarafından yapılan şerhi, *Şerhu'l-Adûdiye* adıyla medreselerin üst seviyelerinde yaygın olarak okutulmuştur. Eser altı bölümden oluşmaktadır. Eser üzerine Celâleddin ed-Devvânî tarafından yazılan *Şerh-i Akâid-i Adûdiye* isimli kitap da Osmanlı medreselerinde çok rağbet görmüştür.

¹⁸⁴ İmam Maturîdî'nin öğrencisi Ömer b. Muhammed Neseî tarafından yazılmıştır. Hanefi mezhebine dair bir akait kitabıdır. Metnin aslı ve özellikle Sa'dettin Teftâzânî tarafından yapılan şerhi, Osmanlı medreselerinde yaygın olarak okutulmuştur.

¹⁸⁵ *Akâid-i Neseî*ye şerhine yapılmış bir haşiyedir. Fatih devri âlimlerinden Hayâlî unvanlı Şemseddin Ahmed b. Mûsâ İznîkî tarafından yazılmıştır. Eser, yüzyıllarca yüksek âlimler ve medrese öğrencilerinin elinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

¹⁸⁶ Eserin orijinal adı *Tavâli'u'l-Envâr Min Metâli'i'l-Enzâr*'dır. Birisi mukaddime olmak üzere dört bölümden meydana gelmiştir. Kelâm konusundaki eser Kadı Beydâvî tarafından yazılmıştır.

¹⁸⁷ Şâfiî fikhı üzerine yazılmış bir eserdir. İbni Muknî tarafından kaleme alınmıştır.

talebelerinden biri olan **Mehmed Tâhir Efendi** hakkında ulaşabildiğimiz kaynaklarda herhangi bir bilgi bulamadık. **Ali Vassî**, *Muhibbân*'daki tercümeihâlinde mezkûr hocadan ders aldığını “Mesnevîhan-ı şehir **Gelibolulu Hoca Tâhir Efendi** merhumdan *Mesnevî-i Şerîf* ile *Divân-ı Hâfız* ve *Divân-ı Câmî* tedris etmiştir.” cümlesiyle dile getirmektedir. Ayrıca İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivinde kayıtlı bir evrakta da **Ali Vassî**, mesnevîhan merhum **Hâce Tâhir Efendi**'den **Hâfız**, **Câmî** divanlarıyla *Mesnevî-i Şerîf*i sırasıyla kıraat eylediğini ifade etmektedir.¹⁸⁸

Ali Vassî'nin Tâhir Efendi'nin talebesi olduğunu dile getirdiği yerlerden bir diğeri de *Ravzatü'l Ârifîn*'dir: “İşte o neşvenin sevkıyla müşârunileyh hazretlerinin (**Hüsâm Efendi**) telâmizinden vâkıf-ı esrâr-ı butûn ve mezâhir **Gelibolulu Hâce Muhammed Tâhir Efendi**'nin halka-i istifâzasına dâhil ve *Mesnevî-i Şerîf*i hazretten tamamen tederrüs şerefine nâil oldum.”¹⁸⁹

Ahmed Sâfî de *Sefîne*'sinde ilk tahsilini babasından yaptıktan sonra onun **Mesnevîhan-ı Şehir Gelibolulu Hoca Tâhir Efendi**'den *Mesnevî*, *Divân-ı Hâfız* ve *Divân-ı Câmî*'yi tederrüs ettiğini yazar.¹⁹⁰

İbnülemin Mahmut Kemal İnal da aynı bilgileri “**Mesnevihân Gelibolulu Hoca Tâhir Efendi**'den de *Mesnevi* ile **Câmî** ve **Hâfız** divanları okudu.” şeklinde tekrar etmektedir.

Aynı hususta bilgi veren kaynakların bir diğeri de **Mustafa Özsarı**'dır. **Özsarı** bu konuyu “**Gelibolulu Hoca Tâhir Efendi**'den *Mesnevî* ile **Molla Câmî** ve **Hâfız** divanlarını okudu.” şeklinde dile getirmektedir.

¹⁸⁸ İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1.

¹⁸⁹ Şeyh Vassî, *Ravzatü'l Ârifîn*, Matba'a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327, s. 4.

¹⁹⁰ Ahmed Sâfî, *Sefîne-i Sâfî*, Cilt XI, Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm Arşivi, Nr. 2096, s. 1758.

Yukarıda zikredilen kaynakların verdiği bilgilerden hareketle **Ali Vasfî**'nin **Gelibolulu Hocadan** okuduğu eserleri şu şekilde sıralayabiliriz: *Mesnevî-i Şerîf*, *Divân-ı Hâfız* ve *Divân-ı Câmî*.

1. 2. 3. 3. 1. Mesnevî-i Şerîf

Ali Vasfî, **Gelibolulu Muhammed Tâhir Efendi** ile ilk hususi hocası **Hüsameddin Efendi** sayesinde tanışmıştır. **Hoca Hüsameddin Efendi**'nin ders halkasına sıbyan mektebinden sonra katılan **Ali Vasfî**, Şeyh Efendi'nin Hâtuniye Tekkesi'nde 1280'de (1863) tamamladığı üçüncü *Mesnevî* hatmine ortalarından itibaren dâhil olmuş ve eserin ilk kısmını okuyamamıştır. Büyük bir ihtimalle, yaşlanan ve hastalığı ilerleyen **Hüsam Efendi** artık *Mesnevî* okutamayacağını öngörmüş ve genç talebesini, **Hoca Tâhir Efendi**'ye yönlendirmiştir. **Ali Vasfî** de hocasının yüzünü ağartmış “ve o neşvenin sevkıyla müşârunileyh hazretlerinin telâmizinden vâkıf-ı esrâr-ı butûn ve mezâhir **Gelibolulu Hâce Muhammed Tâhir Efendi**'nin halka-i istifâzasına dâhil ve *Mesnevî-i Şerîf*'i hazretten tamamen tederrüs şerefine nâil” olmuştur.

Mesnevî okumalarının ne şekilde icra edildiğine dair elimize ulaşan bilgiler hatıralarla sınırlı olsa da diğer cami derslerinden pek farklı olmadığını söylemek mümkündür. Cami derslerinde okutulan diğer kitaplar gibi *Mesnevî* üzerine de yüzlerce şerh ve haşiye yazılmış, bu eserler ders halkalarında bulunanlarca tahkik edilmiştir. Bunların yanında *Mesnevî*'de geçen ve anlaşılması zor olan ağır kelimeler ve kavramlar için *Mesnevî* sözlükleri hazırlanmış, ilgililerin istifadesine sunulmuştur. Abdülmecid Sivâsî'nin yazdığı *Meyâdinü'l-fursân* bu eserlere örnek olarak gösterilebilir.¹⁹¹

¹⁹¹

Diğer *Mesnevî* sözlüklerinden bazıları için bkz. Abdüllatîf b. Abdullah el-Gucerâtî, *Letâifü'l-Lugât*; Şâbanzâde Mehmed Muhteşem b. Hürrem, *Muzhirü'l-İşkâl*; Sâdık Gevherî'nin *Ferheng-i Lugât* ve *Tabîrât-ı Mesnevî*.

Mevlânâ'nın halifesi **Hüsameddin Çelebi**'nin *Mesnevî*'yi talebeleri için bir nevi irşat kitabı olarak konumlandırması ve daha sonra *Mesnevî* okutacak talebeler yetiştirmesi *Mesnevî* okuma/okutma geleneği oluşturmuştur. Sonraki dönemlerde Konya çelebileri, halife olmayan bazı kimselere de *Mesnevî* okutmaları için icâzetnâmeler vermiş ve bu kimselere mesnevîhan denilmiştir. Önceleri icazetnameyi almak için bir mesnevîhandan ders almak şart koşulmamış, **Şâhidî**'nin *Tuhfe*'sini okuyup *Mesnevî*'yi anlayabilecek kadar Farsça öğrenen kimselere de icâzetname verilmiştir. Ders halkaları genellikle *Mesnevî*'yi okuyup şerh eden bu mesnevîhanların etrafında oluşmuştur.

Ali Vâsî *Mesnevî*'den istifade etmek adına çok talihli bir zamanda yaşamıştır. Zira söz konusu yıllarda *Mesnevî*, Mevlevi olmayan vatandaşların da istifade edebilmesi için başta Mevlevi tekkeleri olmak üzere dârülmesevîlerde ve padişah sarayında okunmuş ve bu müesseselere çok önem verilmiştir. Hatta Fatih Çarşamba'da bir Nakşî tekkesi olan Murad Molla Dergâhı civarında Nakşibendî şeyhi **Mehmed Murad Efendi** tarafından kurulan dârülmesevînin açılışına devrin padişahı **Sultan Abdülmecid** bile katılmıştır. On dokuzuncu asrın ortalarından itibaren mesnevîhanlık tekkelerden camilere taşınmış, *Mesnevî* dersleri neredeyse halka yönelik vaazlar hâline gelmiştir. **Mehmed Esad Dedenin** Fâtih Camii'nde haftada bir gün *Mesnevî* okutması bunun tipik örneklerinden birisi olarak kabul edilebilir. Yine o yıllarda yaşanan Mevlevi-Nakşî kaynaşmasıyla birlikte Nakşî şeyhlerinden pek çoğu *Mesnevî* okutmuştur. Babasının ve kendisinin hocası olan **Mesnevîhân-ı Şehîr Hoca Hüsâmeddin Efendi** bunların başında gelen isimlerdendir. Ayrıca **Hoca Neş'et**, **Mehmed Murad Efendi** gibi şeyhler de Nakşibendî olmalarına rağmen *Mesnevî* okutanlar arasındadır.¹⁹²

¹⁹² Detaylı bilgi için bkz. Semih Ceyhan, "Mesnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, s. 325-334.

1. 2. 3. 3. 2. Divân-ı Hâfız

İran'ın önde gelen lirik şairlerinden **Hâce Şemseddin Muhammed** tarafından kaleme alınmıştır. Şîraz'da dünyaya geldiği için **Hâfız-ı Şîrazî** olarak tanınan **Hâce Şemseddin Muhammed**'in doğum tarihi net olarak tespit edilememekte, 1317 ile 1326 yılları arasında doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan **Hâfız**'ın okuduğu bilinen kitaplardan hareketle iyi bir eğitim aldığı söylenebilir. **Zemahşerî**'nin *el-Keşşâf*'ı, **Sekkâkî**'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'u, **Mutarrizî**'nin *el-Misbâh*'ı, **Urmevî**'nin *Mefâtîhu'l-Envâr*'ı, **Adudüddin el-İcî**'nin *el-Mevâkıf*'ı okuduğu kitaplar arasında zikredilmektedir.

Kıvâmüddin Ebü'l-Bekâ b. Mahmûd-i İsfahânî-yi Şîrazî gibi tanınmış hocalardan ders almıştır. "Hâfız" lakabını Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra kullanmaya başlamıştır. Arap edebiyatı başta olmak üzere çok iyi bir edebiyat kültürüne sahip olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Henüz talebelik yıllarında şair olarak tanınmaya başlayan **Hâfız**, ilerleyen yaşlarında büyük bir şöhrete kavuşmuş, şiirleri elden ele dolaşmaya başlamıştır. 1390 yılında Şîraz'da ölen **Hâfız**, bugün türbesinin bulunduğu Hâfızıye semtine gömülmüştür.

Asıl şöhretini gazelleriyle yakalamış olan **Hâfız**'ın şiirleri Fars edebiyatında türünün en gelişmiş örnekleri arasında sayılır. Şiirlerindeki âhenk ve akıcılıkla birlikte kullandığı dilin anlaşılır, sade ve tekellüfsüz olması şöhretini artırmıştır. **Hâcû-yi Kirmânî**, **Selmân-ı Sâvecî**, **Hayyâm**, **Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî**, **Sa'dî-i Şîrazî** ve **Kemâleddîn-i İsfahânî** gibi şairlerden etkilenen **Hâfız**'ın divanı başta Anadolu toprakları olmak üzere dünyanın pek çok coğrafyasında tanınmış, sevilerek okunmuş hatta fal kitabı olarak kullanılmıştır.

Hâfız Divanı, *Mesnevî* ve *Gülîstan* gibi asırlar boyunca Anadolu coğrafyasında okunan Farsça metinlerin başında gelmiştir. Sadece okunmakla kalmamış; Fars dilinin gramer kaidelerinin, belagat konularının, kelime ve

cümle bilgisinin öğretimine hizmet eden bir eser olarak cami ve medreselerde okutulmuştur. Divan şiirinin tesirini kaybettiği, hatta dönemin yazar ve şairleri tarafından kısmen yahut tamamen reddedildiği Tanzimat sonrası Osmanlı toplumunda, **Hâfız** da kültür dünyasındaki etkisini kaybetmiştir.

Öyle ki **Hâfız**'dan bahisler de çok defa divan şiirinde İran tesirini belirtmek için yahut divan şairlerini taklitçilikle, hayalperestlikle suçlamak için açılmıştır. Yaygın öğretim kurumlarının bir disiplin içerisinde ele alındığı, medreselerde daha çok Batı tarzı eğitimlerin verilmeye başlandığı, başta Fransızca olmak üzere pek çok Batılı dilin egemen olduğu bir kültür-edebiyat dünyasında **Ali Vassî Efendi**'nin *Hâfız Divanı*'nı ders olarak okumuş olması, dikkate değer bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ali Vassî'nin Doğu sanatı ve edebiyatı hakkındaki derin bilgisinin, tercüme eserlerindeki ustalığının, klasik şiire hâkimiyetinin temelini, geleneksel eğitim sisteminin iyi hocalarının rehberliğinde aldığı bu eğitimde aramak gerekmektedir. Farsça eğitiminde giriş eserleri olarak *Baharistan* ve *Tuhfe*'lerin, orta seviyeli öğrenciler için *Pendnâme*, *Bostan* ve *Gülistan*'ın, ileri seviye öğrenciler için de *Gülşen-i Râz* ile **Hâfız**, **Örfî** ve **Feyzî** divanlarının okutulduğu düşünüldüğünde **Ali Vassî Efendi**'nin almış olduğu Farsça eğitiminin seviyesi netlik kazanmaktadır.¹⁹³

1. 2. 3. 3. 3. Divân-ı Câmî

Ali Vassî'nin **Gelibolulu Hoca Muhammed Tâhir Efedî**'den okuduğu son kitap kendisi gibi Nakşibendî tarikatına mensup İranlı âlim ve şair olan **Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî** (Molla Câmî) tarafından yazılmış olan divândır.

¹⁹³ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Çiçekler, "Tanzimat Sonrası Türkiye'de Farsça Eğitimi", *Name-i Âşina*, Nr. 15-16, s. 85-102.

Molla Câmî, Horasan'ın Câm şehrinin Harcird kasabasında 7 Kasım 1414'te dünyaya gelmiştir. Tahsiline babasının yanında başlamış, babası Nizâmiye Medresesi'ne müderris olunca öğrenimini orada sürdürmüştür. Devrinin meşhur âlimlerinden **Mevlânâ Cüneyd-i Usûlî**, **Ali es-Semerkandî**, **Şehâbeddin Muhammed el-Câcermî** gibi hocaların derslerine devam etmiştir. Daha sonra Semerkant'a giderek dokuz yıl orada kalmış, **Bursalı Kadızâde-i Rûmî**'den ve **Mevlânâ Fethullah-ı Tebrîzî**'den istifade etmiştir.

Nakşibendî şeyhlerinden önce **Sa'deddîn-i Kâşgarî**'ye; onun vefatından sonra halefi **Hâce Ubeydullah Ahrâr**'a bağlanmıştır. **Sultan Hüseyin Baykara**'nın kendisi için yaptırdığı medresede Arap dili ve edebiyatı, hadis ve tefsir dersleri okutmuş, 18 Muharrem 898 (9 Kasım 1492) cuma günü Herat'ta vefat etmiştir.

Molla Câmî, Hindistan'dan Balkanlar'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada tanınmış sultanların, âlimlerin ve şairlerin saygısını kazanmıştır. **Fatih Sultan Mehmed**, **Câmî**'yi hacdan dönerken İstanbul'a davet etmek için **Hoca Atâullah Kirmânî**'yi 5.000 altın hediyeyle Halep'e gönderdiyse de **Kirmânî** varmadan az önce **Câmî** oradan ayrılmış olduğundan bu davet gerçekleşmemiştir. **Fatih** ikinci defa yine değerli hediyelerle **Câmî**'ye bir elçi gönderip ondan kelâmcılar, felsefeciler ve mutasavvıfların görüşlerini mukayese eden bir eser yazmasını istemiş, bunun üzerine **Câmî ed-Dürretü'l-fâhire** adlı eserini kaleme almış, ancak eser kendisine sunulmak üzere gönderildiğinde **Fatih** vefat etmiştir.

Molla Câmî, şiirin nesirden daha üstün olduğunu savunmuş, iyi ve kötü şiirin niteliklerini, şiirin nasıl olması gerektiğini izah etmiş, nazım ve nesir hakkında isabetli değerlendirmeler yapmıştır. **Molla Câmî**, nesrin ve şiirin şeriata uygunlukları nisbetinde gerçeklerin ortaya konulmasında çok etkili vasıtalar olduklarını, aksi hâlde de bütün kötülüklerin kaynağı olacaklarını ifade etmiştir. Şiirin insanlara doğru yolu göstermek için kullanılması gerektiğini, şahsî menfaatlere alet edilmemesini savunmuştur.

Câmî, üstün şairlik kabiliyeti yanında dinî, edebî ve aklî ilimlerle tasavvuftaki derin vukufundan bütün şiirlerinde, mesnevilerinde ve özellikle tasavvufî mesnevilerinde geniş bir şekilde faydalanmış, ele aldığı konuları çok rahat ve sade bir dille anlatma gücünü göstermiştir. Mensup olduğu Türk muhiti dolayısıyla Türklerle çok sıkı münasebeti bulunan **Câmî**'nin eserleri daha sağlığında bütün Türk âlemine yayılmış, o devrin âlim ve şairlerinin ilgisini çekmiştir. Önemli eserlerinin Türkçeye çevrilmiş olması onun Türk edebiyatı üzerindeki tesirini göstermektedir.

Kaynaklarda **Câmî**'nin Farsça ve Arapça kırk beşin üzerinde eseri bulunduğu zikredilmektedir. Ancak bunların bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Eserlerinin konusunu tasavvuf, edebiyat, edebî ve dinî ilimler teşkil eder. **Câmî**, tasavvufa dair yazdığı müstakil risâle ve kitapları yanında tasavvufî görüşlerini bütün manzum ve mensur eserlerine serpiştirmiştir. Bu bakımdan eserlerinin konu itibarıyla tasnife tâbi tutulması oldukça güçtür.

Câmî, müstakil mesnevileri dışındaki kaside, terciibend, terkihibend, gazel, kısa mesnevi, kıta, rubâî ve muammalardan ibaret olan şiirlerini üç divanda toplamıştır. **Ali Şîr Nevâî**'nin arzusu üzerine bu divanların her birini yazıldıkları dönemleri belirtecek şekilde adlandırmış, birincisine oldukça uzun olmak üzere her üç divana birer mukaddime yazmıştır. Bu mukaddimelerde nesir ve şiir hâlinde ifade edilen sözün öneminden bahsederek nesir yazarlığı gibi şairliğin de asla vazgeçilmesi mümkün olmayan işlerden biri olduğunu söylemiş, şiir ve edebiyatın değerini âyet ve hadislerden deliller getirmek suretiyle ispata çalışmıştır. *Fâtihatü's-şebâb* adını verdiği ilk divanı 884 (1479) yılında tertip edilmiş olup gençlik yıllarına ait şiirlerini, ertesi yıl düzenlediği *Vâsîtatü'l-ıkd* adlı divanı orta yaş şiirlerini ihtiva eder. *Hâtimetü'l-hayât* adıyla 896 (1491) yılında düzenlediği üçüncü divanı ise yaşlılık dönemi manzumelerinden oluşmaktadır. **Câmî**, divanlarında çoğunlukla âşıkane gazeller olmak üzere şuur ve irfan kaynağından süzülmüş hikmetli öğütlerin yer aldığını, insanın dünya ve âhiretini telef edecek alçakların övgüsüne dair bir şey bulunmadığını, sultanlarla ilgili methiyelerin gönül almak ve kendini

beğendirmek maksadıyla değil birer zaruret sonucu kaleme alındığını söyler. *Câmî Divânı* da tıpkı *Mesnevî* ve *Hâfız Divânı* gibi Anadolu topraklarında Farsça eğitimi için kullanılmış, medreselerde ve cami derslerinde ileri seviye Farsça için vazgeçilmez bir kaynak olmuştur.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Ömer Okumuş, “Câmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 94-99.

1. 3. TASAVVUFİ HÜVİYETİ

Ali Vasfî Efendi'nin Kefevî Tekkesi şeyhliğini tam anlamıyla kavrayabilmek için bağlı bulunduğu Nakşibendîliğe, tarikat adap ve erkânına, tekkelerinin tarikat hayatındaki yerine ve şeyhlerin rollerine temas etmek gerekmektedir.

1. 3. 1. Tarikati ve Şeyhliği

Her şeyden evvel şunu bilmelidir ki Nakşibendîye, Müslümanlar arasında Kâdirîlikten sonra yayılım sahası en geniş ikinci tarikattır. İslâm coğrafyasının hemen her bölgesinde kabul görmüş, farklı ırk ve milletlerden milyonlarca müridi olmuştur. Bu müritlerin günlük hayatını sürdürürken yahut zikir esnasında uyması gereken temel kurallar “kelimât-ı kudsiyye” adıyla anılan on bir ilkedен ibarettir. Söz konusu ilkeler şunlardır:

1. Hûş der-dem: Her nefesi şuurlu bir şekilde alıp vermek.
2. Nazar ber-kadem: Önüne bakarak yürümek.
3. Sefer der-vatan: Kötü huyları bırakıp iyi huylar edinmeye çalışmak.
4. Halvet der-encümen: Halk içinde Hak ile beraber olmak.
5. Yâd kerd: Allah'ı zikretmek.
6. Bâz geşt: Nefesi tutarak icra edilen kelime-i tevhid zikrinde nefesi salarken, “İlâhî ente maksûdî ve rızâke matlûbî” demek.
7. Nigâh dâşt: Kalbi dünyevi düşüncelerden korumak.
8. Yâd dâşt: Allah'ı daima hatırdâ tutmak.
9. Vukûf-i zamânî: İçinde bulunulan hâlin şuurunda olmak.
10. Vukûf-i adedî: Belirli sayılara riayet ederek zikir çekmek.

11. Vukûf-i kalbî: Zikir esnasında kalbe teveccüh edip zikrin manasını idrak etmek.

Nakşibendîliğin en önemli unsurlarından birisi de sohbettir. **Salâh b. Mübârek el-Buhârî, Bahâeddin Nakşibend**'in "Tarikimiz sohbet tarikidir." dediğini nakletmiştir. Silsilenin önemli isimlerinden biri olan **Muhammed Pârsâ**'nın da "Namazın kazâsı olur ama sohbetin kazâsı olmaz." dediği pek çok kaynakta zikredilen hususlar arasındadır. Nakşibendî tarikatına intisap eden müritlerin sohbet dışında da yapması gereken belli başlı ritüeller vardır. Bunların başında şeyhin yahut şeyhin yetki verdiği bir başka şahsın müride intisabı sırasında verdiği ve her gün icra etmesini öğrettiği/tembihlediği zikirler gelir. Nakşibendîliğin bazı kollarında farklılıklar gösterse de genellikle zikrin hafî olarak icra edilmesi makbul sayılmıştır. Nakşibendî tarikatında seyrü sülûkün sohbet dışında kalan unsurları ise Allah lafz-ı celîlinin bin defa çekildiği (mürşidin uygun görmesi hâlinde birkaç bin kez çekilebilir) "ism-i zât zikri"; nefsin kötü arzularından kurtulmak için kelime-i tevhid okunarak çekilen "nefyü isbât zikri" ve murakabeler devresi olarak sayılabilir.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Nakşibendî tarikatında murakabe, belirli âyet ve kavramlar üzerinde tefekkür etmek şeklinde ifade edilebilir. Beş devreden oluşan murakabelerin ilkinde İhlâs suresi ekseninde Allah lafz-ı celîlinin bütün manaları tefekkür edilir. İkinci devrede Hadid suresinin mealen "Hâsılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir. Allah bütün yaptıklarınızı görür." ayeti üzerinde düşünülür. Üçüncü mertebede, Kâf suresinin mealen "Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız." ayeti üzerinde tefekkür edilir. Dördüncü murakabe, "Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki, Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorludurlar. Allah yolunda mücadele eder ve bu hususta dil uzatan hiçbir kimsenin ayıplamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın öyle bir lütfüdür ki dilediğine verir. Allah vâsi ve alîmdir." mealindeki Mâide suresi elli dördüncü ayeti üzerinde yapılır. Beşinci

Râbîta kurmak da Nakşibendî seyrü sülûkünün önemli ayaklarından biridir. Tasavvufta genel bir ilke olarak kabul edilen şeyhi örnek alma prensibi, Nakşibendî tarikatında zamanla şeyhin suretini düşünme şeklini almıştır. Râbîta yapmakta maksat müridin kalbini ve zihnini dünyevî olan her şeyden temizlemektir. Bu esnada manen feyiz almak için mürşidini düşünmek de yapılması gerekenler arasındadır.

Nakşibendî tarikatında üzerinde durulması gereken önemli kavramlardan bir diğeri de “Hatm-i hâcegân”dır. Toplu olarak icra edilen bir tür zikir olan bu ritüel arzulanan işin, niyetin gerçekleşmesi yahut zararından endişe edilen bir musibetin bertaraf edilmesi için yapılan bir ayindir. Hatm-i hâcegân özellikle on sekizinci asırdan itibaren periyodik bir hâle getirilmiştir. Nakşî tekkelerinde haftada en az bir kere (daha fazla yapılan tekkeler de olmuştur) icra edilen bu ayin, tarikatın kollarına göre zaman zaman farklılıklar göstermiştir. Uygulamalar arasında ön plana çıkan, daha çok rağbet edilen hatm-i hâcegân ayini genellikle şu şekilde icra edilir:

1. Yedi kez Fatîha Suresi okunur.
2. Yüz defa salâvat getirilir.
3. Yetmiş dokuz defa İnşirâh Suresi okunur.
4. Bin bir defa İhlâs Suresi okunur.
5. Tekrar yedi kez Fâtîha Suresi okunur.
6. Tekrar yüz kez salâvat getirilir.
7. Yukarıda zikredilenler katılımcılara belirli sayılarda dağıtılıp alçak sesle okunduktan sonra dua yapılarak hatm-i hâcegân bitirilir.¹⁹⁶

murakabe Allah’ın zatını düşünmek olduğu için Nakşibendî tarikatının bazı kollarında icra edilmez.

¹⁹⁶ Detaylı bilgi için bkz. Necdet Tosun, “Nakşibendiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, Sayfa 342-343.

Ali Vassfî Efendi'nin tasavvufî kimliği onun şair, yazar ve muallim sıfatlarından daha baskın, daha eski ve daha muteberdir. Henüz on beş-on altı yaşında kazanmış olduğu bu kimlik bütün hayatını tesiri altına almış, edebiyat âleminde bile “Şeyh” olarak anılmasını netice vermiştir. Onun diğer vazife ve kimlikleri daima Nakşibendî şeyhliğinin gölgesinde kalmış, mezkûr vazifeler hep ikinci planda olmuştur.

Kendisini derviş olarak vasıflandıran **Şeyh Ali Vassfî**, bu münasebeti *Ravzatü'l Ârifîn* isimli eserinin mukaddimesinde şu şekilde dile getirir: “Dervîşlikle olan münâsebetim, 1283 tarihinde irtihâl-i âlem-i cemâl eden Kefevî Dergâhı Şerîfî seccâde-nişânî **Hâce Muhammed Râşid Efendi**'nin oğlu oluşundan ibâret gibidir.” Bu cümle tasavvuf terbiyesiyle yetişmiş, enaniyetin ve benliğin zararlarından kurtulmak için mücadele vermiş, seyrü sülûkünü tamamlayıp Nakşibendî icazeti almış ve ömrü boyunca müritlerine örnek olmuş bir şeyhin dilinden döküldüğünde daha anlamlı bir hâl almaktadır. Yukarıda zikredilen cümleye hâkim olan duygu ve düşünce tevazu kelimesinin sınırları içerisinde mütalaa edilebilir. Zira yine söz konusu eserde babasının yoluna bağlılığını şu cümle ile bildirmektedir: “Meslek-i pedere zâhiren sâlik oldum ise de -ma'at-teessüf- bâtinen pek sıfrü'l-yed kalmış olduğumu arz ile berâber evliyâullâha muhabbetim ber-kemâldir.”¹⁹⁷ Burada altı çizilmesi gerekenler de yine onun tevazuunu işaret eden kelimelerdir. Zira “meslek-i pedere zâhiren sâlik” olduğunu söyleyen **Ali Vassfî**'nin 1900 senesinde faaliyet gösteren yetmişe yakın Nakşî tekkesinin şeyhleri arasından Meclis-i Meşâyih'e aza olarak seçilmiş olmasını başka bir şekilde izah etmek pek de mümkün değildir.

İnsanın Allah'a ulaşmasını sağlayan amel, ibadet ve davranış tarzları manalarında kullanılan “süluk” kelimesi zamanla, “Tâlibin bir mürşidin gözetiminde yaptığı mânevî yolculuk” şeklinde ifade edebileceğimiz tasavvufî bir terim anlamı kazanmıştır. Konusu talibin nefsanî kirlerden temizlenerek güzel ahlâk edinmesi; gayesi de nefsin ve Rabbini bilmesi olarak tarif edilen

¹⁹⁷ Şeyh Vassfî, *Ravzatü'l Ârifîn*, Matba'a-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1327, s. 4.

süluk yoluna girmek isteyenlere talip, bu yolda mesafe kat edenlere de salik denilmiştir. Sufiler süluku birtakım aşamalara göre tasnif etmiş, seyrü sülûk sırasında bir makamın hakkını tam olarak vermeden bir başka makama geçmeyi hoş görmemişlerdir.

Belli başlı şartlara tabi tutulan taliplerden istenen ilk şey kabiliyetli, istidatlı, samimi, dürüst ve hevesli olmalarıdır. Bu kıstasları taşıyan talipler şeyh tarafından belirlenen bir süre boyunca denenir, muvaffak olmaları hâlinde süluka tabi tutulur. Salikin, süluku boyunca tecrübeli bir şeyhin nezaretinde olması da arzu edilen şartlardan bir diğeridir. Bu, talibin düşmesi muhtemel tehlikelerden korunması ve yese kapılıp sülukunu yarıda bırakmaması adına oldukça önemli kabul edilmiştir. Salik, sülûku boyunca birtakım prensiplere riayet etmek mecburiyetindedir. Tarikat adabı denilen bu erkâna uymayan salikin kemale ermesi mümkün değildir.¹⁹⁸

Ali Vasfî Efendi'nin seyrü sülûkünü nasıl ve ne şekilde tamamladığına dair ulaşabildiğimiz kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Tasavvufî kimliği hakkında bildiklerimiz icâzetini **Mehmed Murad Efendizade Şeyh Hacı Ârif Efendi**'den aldığından ve babasının vefatıyla Kefevî Tekkesi meşihatine geçtiğinden ibarettir.

Sefîne-i Sâfî'de **Ali Vasfî Efendi**'nin Nakşibendî tarikatine nispetinin **Murad Molla Dergâhı Şeyhi** olarak tanınan **Mehmed Murad Efendizade Şeyh Hacı Muhammed Ârif Efendi**'den olduğu bildirilmektedir. Ahmed Sâfî bunun dışında **Ali Vasfî**'nin seyrü sülûküne dair herhangi bir bilgi aktarmaz. Şeyh **Hacı Ârif Efendi**, babası **Şeyh Mehmed Murad Efendi**'den¹⁹⁹ sonra Murad Molla Tekkesi'nin başına geçmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁸ Süleyman Uludağ, "Sülûk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, s. 127-128.

¹⁹⁹ Şeyh Mehmed Murad Efendi, Murad Molla Tekkesi'nin ikinci postnişini Ahıskalı Şeyh Seyyid Abdülhalim Efendi'nin (Vefatı 1815) oğludur. Fatih, Çar-

Ârif Efendi (Vefatı 1889) maalesef cehaletiyle şöhret bulmuştur. Darülfünunun açılışında **Cemaleddin Afganî**'nin irad ettiği yarı Türkçe nutku ayet, hadis zannederek ardından yaptığı duada bunu açıkça söylemesi, davetlileri rahatsız etmiş ve kınanmasına sebep olmuştur.²⁰¹ **Hüseyin Vassâf** Dârül-Fünûn'un resmî küşadında hazır bulunup dua eden **Ârif Efendi**'nin bu hatırası hakkında **Safvet Paşadan** naklen şunları aktarmaktadır: "Dârü'l-Fünûn'un hîn-i güşâdında edilen duâ fıkrası külliye hâtır-ı çâkerânemden çıkmıştı. Bunun tahattur buyuruluşu bir kat daha mûcib-i teessür oldu. Nasıl olmasın ki, kendisi nâsı irşâd için Murad Molla Tekkesi'nde post-nişîn olduğu ve pederi merhûm Mesnevî-hân ve fuzalâdan olarak mâlik olduğu kütüb-i mütenevviayı mahdûmuna terk eylediği ve mûmâileyh dahi uzunca sakal ve

şamba Semtinde 1203/1788 tarihinde dünyaya gelmiştir. On yaşında hıfzını ikmal etmiş, daha sonra devrin medreselerinde okutulan Arapça, Farsça, Fıkıh, Mantık, Akait gibi şer'i ilimleri tahsil etmiştir. Hoca Mehmed Efendi'den *Tuhfe-i Vehbî, Pend-i Attâr, Gülistan ve Bostan, Hâfız Divânı ve Mefâtihi'd-Düriyye* gibi irfânî eserleri okuyan Mehmed Murad Efendi Sultanahmed Camii kürsü şeyhliğine kadar yükselmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 279-282.

²⁰⁰ Mecmu'a-i Tekaya'da "Murad Molla Tekkesi Şeyhleri" kronolojik olarak şu şekilde sıralanmaktadır: 1. Şeyh Ebu'l-İşrak el-Hac Seyyid Mustafa el-Ahışavî en-Nakşibendî el-ma'rus Bey-Zade (Vefatı 1200) / 2. Şeyh el-Hac Seyyid 'Abdülhalim el-Ahışavî, Halife-i Bey-Zade Ef. (Vefatı 11 ZA 1230) / 3. Şeyh el-Hac Hafız Seyyid Mehmed Murad Ef. İbn-i Şeyh Seyyid 'Abdülhalim Ef. Sultan Ahmed Han Cami'i va'izi. (Viladeti 1201, Vefatı 27 N 1264.) / 4. Şeyh Mehmed 'Arif Ef. İbn-i Şeyh Mehmed Murad Ef. (Viladeti 1233, Vefatı Hâlâ 27 L 1306 ?). / 5. Şeyh 'Ali Talib Ef. En-Nakşibendî, el-Halidî. (Vefatı 9 ZA 1311) Detaylı bilgi için bkz. Seyyid Zâkir Şükrî Efendi, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmu'a-i Tekaya)*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1980, s. 16.)

²⁰¹ Detaylı bilgi için bkz. Mehmed Ali Aynî, *Darülfünun Tarihi*, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 23-25. Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz) Cilt 2, Kitabevi, İstanbul 2006, s. 136.

başında Özbek tâcı ile halka elini öpdürdüğü hâlde, ol gün taraf-ı kemterânemden ve Münîf Efendi ve Cemâleddîn-i Afgânî taraflarından kırâat olunan kelîmât Türkçe muharrer bulunduğu hâlde aslâ ve zerre kadar müşâbeheti yoğiken bunları âyât-ı Kur’âniyye ve ehâdis-i şerîfe zannıyla ellerini kaldırıp, ‘İş bu meclis-i melâik-enîsde kırâat olunan âyât-ı kerîme...’ der demez, Şirvânî-zâde merhûmun, ‘Siz bu şeyleri mücerred dîni tahkîr için yapıyorsunuz.’ diyerek ve gözlerini açarak çâkerlerine sitem edişi dahi şeyh-i câhilin Türkçe okunan şeyleri Arabca zannetmesi derecesinde garâibden değil midir?”²⁰²

Yukarıda naklettiğimiz kendi ifadelerinden hareketle **Ali Vassî**’nin seyrü sülûke başlamış olduğunu ifade edebiliriz. Yalnız Hacı Muhammed Ârif Efendi’den ne şekilde bir tasavvufî terbiye aldığını, seyrü sülûkünü bitirip bitirmediğini; bitirdiyse nasıl tamamladığını bilemiyoruz. Bildiğimiz tek şey 1283 senesinin şaban ayında pederinin vefatıyla tekke meşihatine geçtiğidir.

Sözlükte yaşlı kimse anlamına gelen şeyh kelimesi, bir tasavvuf terimi olarak müritlerine rehberlik yapıp onları irşat eden kişi manasında kullanılmıştır. Kehf Suresi’nin on yedinci²⁰³ ayetinde “doğru yolu gösteren rehber” şeklinde geçen mürşitle aynı anlamda olduğu düşünülürse kelimeye “taliplere doğru yolu gösteren ve onları irşat eden kimse” anlamı da kazandırılabilir.

Tasavvuf ehli, bir tarikata intisap ederek seyrü sülûkünü tamamlayan; şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde ehil olan kimseleri şeyh olarak kabul

²⁰² Detaylı bilgi için Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz), Cilt 2, İstanbul 2006, s. 255.

²⁰³ Onlara baksaydın görürdün ki güneş doğunca mağaralarının sağından dolaşır, batarken de sol taraftan onları makaslardı. Onlar da mağaranın genişçe dehlinde bulunuyorlardı. İşte onların böylece uyumaları Allah’ın âlâmetlerinden-dir. Allah kime hidayet verirse doğru yolda olan odur; kimi de hidayetten mahrum eder şaşırtırsa, artık imkânı yok, ona yol gösterecek bir dost bulamazsın.

etmiştir. Bu yüzden şeyhlik tasavvufta tarikat yolunun en yüksek mertebesi olarak kabul edilmiştir. Zira şeyh, müritlerini Resûlullah çizgisinde bir hayat anlayışını takip etmeleri konusunda uyarmak, onların Allah'ı sevip, nefislerini temizlemelerine yardım etmekle vazifelidir. Erken devirlerden itibaren tasavvuf kaynaklarında şeyhin vasıfları üzerinde durulmuştur. Bu özellikler kabaca şu şekilde sıralanabilir: Cömert ve tok gözlü olmak, edepli olmak, ehl-i sünnet inancına sahip olmak, Hak'tan gelen hakikatleri doğrudan almaya ehliyet sahibi olmak, hilm sahibi olmak, şiddete başvurmamak, kendi yapmadığını başkalarına tavsiye etmemek, lüzumlu olmadıkça konuşmamak, örnek gösterilebilecek bir şahsiyete sahip olmak, tasavvuf yolunda tecrübeli olmak, temel şeriat bilgilerine sahip olmak.

Zamanla şeyh-mürit münasebetinde ortaya çıkan değişik meselelere göre şekillenen bu vasıflar üzerinde ayrıca durulmuş, şeyhlerde olmaması gereken zaaflar ortaya konulmuştur. Şeyhler talim, sohbet ve tarikat şeyhi olmak üzere genelde üç kısımda ele alınır. Bunların ilki, dinin zahirî ve batınî hükümlerini anlatıp öğreten talim şeyhleridir. Talim şeyhleri, tekkelerinde yaptıkları dinî sohbetleriyle ve müritlerine verdikleri nasihatlerle onların nefsanî kötülüklerden arınmasına, peygamber ahlâkıyla ahlâklanmalarına gayret eder.

Sohbet şeyhleri, talim şeyhlerine benzemekle birlikte onlardan, müritlerini daha çok hâl diliyle terbiye etmeleri yönüyle ayrılır. Sohbet şeyhlerinin müritlerini, müritlerinin şeyhlerini görmesi çok önemlidir. Üçüncü kısımda ele alınan terbiye şeyhleri ise müritleriyle diğerlerine nazaran daha yakın bir münasebet kurar. Diğer iki kısım şeyhin özelliklerini de bünyesinde barındıran terbiye şeyhleri, tabir yerindeyse müritleri için hem bir anne-baba hem de bir öğretmen olurlar. Bu tür şeyhlerin müritleri daha seyrü sülûklerinin başında her şart altında şeyhlerine itaat edeceğine söz verirler. Onun için bu müritlerle şeyhleri arasındaki münasebeti usta-çırak ilişkisi şeklinde de ele almak mümkündür.

Yukarıda zikredilen şeyhlerden hangisine intisap etmiş olursa olsun bir mürit seyrü sülûkünü tamamlayıncaya kadar şeyhin denetimini altında bulunmak zorundadır. Bu, şeytanın müritlerin sülukları boyunca yollarını kesmek isteyeceği, hilelerine ara vermeden yolundan döndürmek isteyeceği mülahazasıyla gerekli görülmüştür. Müridin şeyhinden tam anlamıyla istifade edebilmesi, manevi yolculuğu boyunca rehberliğinden yararlanabilmesi için gerekli olan en önemli iki şey itimat ve sevgidir. Zira mütemadiyen şeyhini sorgulayan, yönlendirmelerini kendince yorumlamaya kalkışan müridin süluk yolunda mesafe alması oldukça zordur. Müridin manevi terakkisinin şeyhine olan sevgisi nispetinde olacağı pek çok kaynakta zikredilen bilgiler arasındadır.

Ali Vasfî Efendi'nin bağlı bulunduğu Nakşibendî tarikatında bu sevgi daha fazla önemsenmiş, müridin kâmil bir mürşide gönlünü vermesi, onun suretini düşünerek manevi terakkiyi murat etmesi manasına gelen “râbîta” tarikatın önemli ritüellerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Bir müridin şeyh olarak vazife yapabilmesi ancak seyrü sülûkünü tamamlamasıyla mümkündür. Müritlerin şeyhlerinin terbiye ve eğitimleri neticesinde yeniden doğduğu kabul edilmiştir. İrşat ehliyetini kazanıp şeyhinden icazet alan mürit, şeyhin halifesi olur irşat faaliyetlerine başlayabilir.²⁰⁴ Buradan hareketle, elimizde delil olmasa da **Ali Vasfî**'nin seyrü sülûkünü tamamladığı ifade edilebilir.

Ali Vasfî, vefatından bir yıl önce basılan *Ravzatü'l Ârifîn* ismini verdiği bir silsilename kaleme almıştır. Esere göre onun Nakşî silsilesi şu şekildedir: **Muhammed Bahaüddin Şah-ı Nakşibend**²⁰⁵ (Vefatı 1389), **Hâce Yakub Çerhi**²⁰⁶ (Vefatı 1443), **Hâce Ubeydullah Ahrar**²⁰⁷ (Vefatı 1490), **Hâce**

²⁰⁴ Detaylı bilgi için bkz. Reşat Öngören, “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, s. 50-52.

²⁰⁵ Muhammed Bahaüddin Şâh-ı Nakşibend (Vefatı 791/1389): Hâce Muhammed b. Muhammed el-Buhârî. Nakşibendiyye tarikatının kurucusudur.

²⁰⁶ Şâh-ı Nakşibend Hazretlerinden sonra silsilede Muhammed Alâeddin Attâr Hazretleri gelmektemir. Lakin Ali Vasfî Efendi adı geçen zata dair bir kıta yaz-

Muhammed Zahid²⁰⁸ (Vefatı 1516), **Hâce Muhammed Derviş** (Vefatı 1562), **Hâce Emkenegî** (Vefatı 1599), **Hâce Muhammed Baki Billah** (Vefatı 1605), **Müceddid-i Elf-i Sâni Hâce Ahmed Fârûkî**²⁰⁹ (Vefatı 1624), **Hâce Ma'sum**²¹⁰ (Vefatı 1688), **Hâce Seyyid Ahmed Mekki**²¹¹ (Vefatı), **Hâce Ebu Abdullah**

mamıştır. Hâce Yâkub Çerhî (Vefatı 847/1443): Şah-ı Nakşibend Hazretleri'nin ashabının ileri gelenlerindendir. Hazreti Şah-ı Nakşibend Mevlânâ Yakup Çerhî'yi Hâce Alâeddin Attâr Hazretlerine havale etmiştir. Alâeddin Attâr'ın vefatından sonra altın silsilenin eli Yakup Çerhî Hazretlerine geçmiştir.

²⁰⁷ Hâce Ubeydullah Ahrâr (Vefatı 895/1490): Asıl adı Ubeydullah b. Mahmûd b. Şihâbüddin'dir. 806 (1403) senesinde Taşkent'te doğmuş, 895 (1490) yılında Semerkant'ta vefat etmiştir.

²⁰⁸ Hâce Muhammed Zâhid (Parsâ) (Vefatı 922/1516): Asıl adı Muhammed b. Burhaneddin'dir. Türkistan'da yetişen büyük velilerdendir. Yakub Çerhî hazretlerinin torunudur.

²⁰⁹ Hz. Ömer (r. a.) ahfadından olduğundan Fârûkî denilmiştir. Kendisi demiştir ki: "Hakaik-i imaniyeden bir mes'elenin inkişafını, binler ezvak ve mevâcid ve kerâmata tercih ederim." Hem demiş ki: "Bütün tarikatların nokta-i müntehası hakaik-i imâniyenin vuzuh ve inkişâfıdır." Bu zatın büyük ve çok kerametleri görülmüş ve müceddidiyet vazifesini bihakkın ifâ etmiştir. Nakşî tarikatının kahramanı ve bir güneşi hükmünde olduğu *Risale-i Nur*'dan "Mektubat" isimli eserde mezkûrdur.

²¹⁰ Evliyanın meşhurlarından, büyük İslam âlimi. Hicri ikinci bin yılının müceddidi İmamı Rabbani hazretlerinin üçüncü oğlu. İnsanları Hakk'a davet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve kendilerine silsile-i aliyye denilen büyük âlim ve velilerin yirmi dördüncüsüdür. Lakabı Mecdüddin olup, Urvetü'l-vüska ismiyle meşhurdur. Urvetü'l-vüska; sağlam ip, kendisine uyulan büyük âlim demektir. 1599 (H.1007) yılında Hindistan'ın Serhend şehrine iki mil uzakta bulunan Mülk-i Haydar mevkiinde doğdu. 1668 (H.1079) yılında Rebiyülevvel ayının dokuzuncu günü öğle vakti Serhend'de vefat etti.

²¹¹ Evliyanın büyüklerinden. Doğum tarihi bilinmemektedir. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin yetiştirdiği yedi bin mürşid-i kâmilden biridir. 1707'de Mekke'de

Seyyid Muhammed-i Semerkandî (Vefatı 1704), **Arab-zâde Muhammed İlmî-i Edirnevî** (Vefatı 1718), **Neccar-zâde Hâce Muhammed Rıza** (Vefatı 1746), **Hâce Muhammed Âgâh-ı İstanbulî** (Vefatı 1770), **Hâce Muhammed Emîn-i Bursevî** (Vefatı 1813), **Hâce Hasan Hüsameddin**²¹² (Vefatı 10 Mart 1864) ve babası **Hâce Muhammed Râşid-i İstanbulî** (Vefatı 1886).

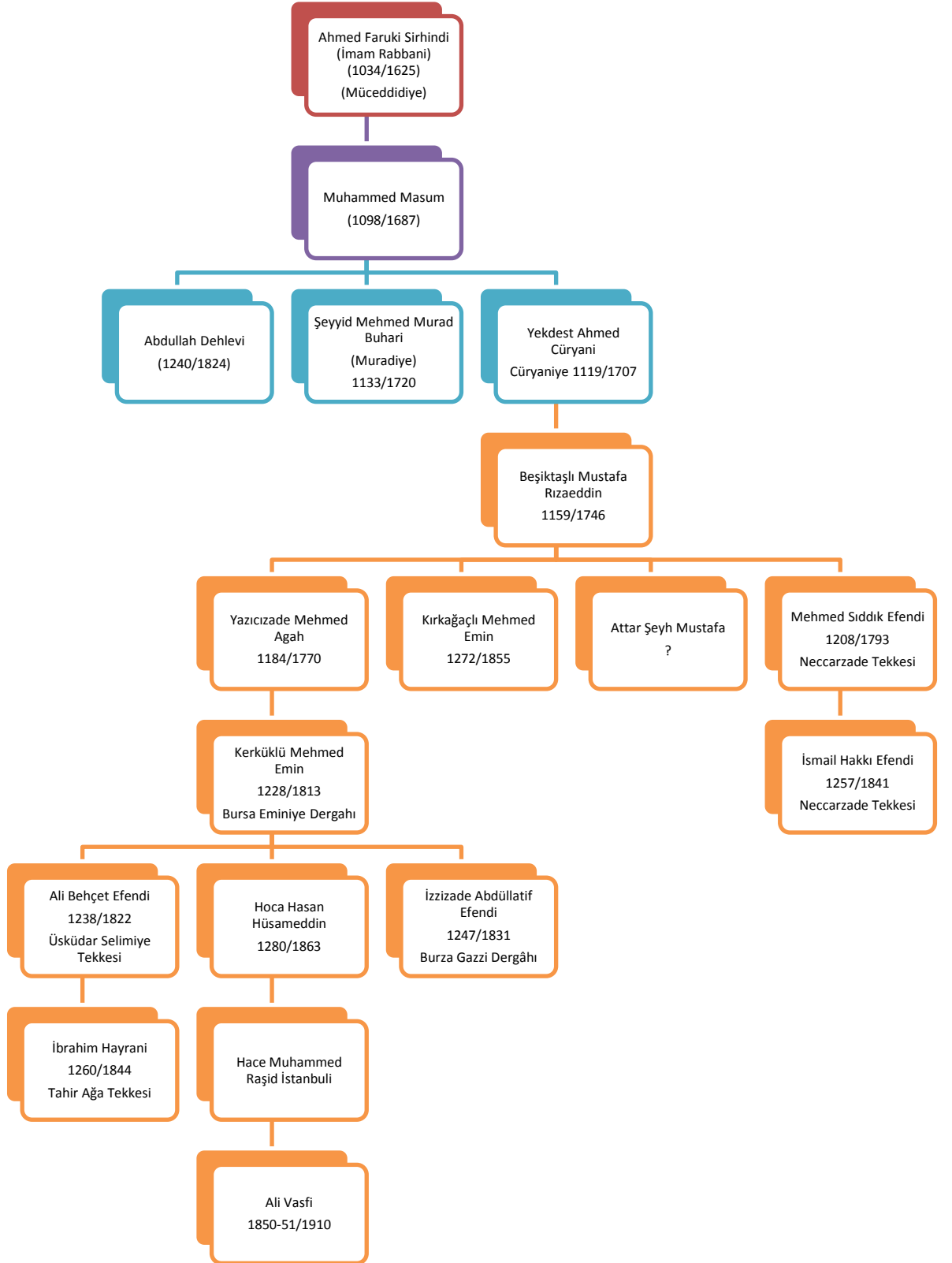
Hür Mahmut Yücer'in *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, isimli çalışmasında "Nakşibendîye-i Cüryaniye" başlığıyla verdiği silsile **Ali Vassî**'yi doğrulamaktadır. Tablo aşağıdaki gibidir.²¹³

vefat etti. Ahmed Cüryânî ilk tahsilini babası Halil Efendi ile mahallin âlimlerinden aldı. 1658 (H. 1069) senesinde ticâret için Cüryân'dan Hindistan'a giderken yolda çoluk-çocuğunun tâûn hastalığından vefât ettiğini haber aldı. Bu acı haberin etkisinde iken kervan eşkiyâ baskınına uğradı. Şakîler kervandakilerin bütün mallarını aldılar. Ahmed Cüryânî'nin mallarını aldıktan sonra sol elini bileğinden kestiler. Kendisine bu sebeple Yekdest, tek elli denildi.

²¹² Çalışmamızın "Özel Hocalardan Okuduğu Dersler ve Kitaplar" bölümünde Hoca Hasan Hüsameddin Efendi hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

²¹³ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 952.

Tablo 2: Ali Vasfî Efendi'nin Nakşibendî Silsilesi

1. 3. 2. Tekkesi

“Bir şeyh yönetiminde tasavvuf eğitiminin verildiği mekânlar.” olarak tarif edilen tekkeler hizmet verdikleri yüzyıllar boyunca toplumun manevi ve ahlaki eğitim ihtiyaçlarını karşılayan kurumlar olmuşlardır. Zaviye, dergâh, asitane, tevhidhane gibi isimlerle de anılan tekkeler, tasavvufi eğitim faaliyetlerinin yanında kimi zaman kervansarayların gördüğü vazifeyi dahi ifa etmişler, yolcu ağırlayan bir han vazifesine varıncaya kadar pek çok rol üstlenmişlerdir.

Tekkeler genellikle ya şeyh ve müritler tarafından yaptırılmış ya da padişah yahut devrin diğer yöneticileri tarafından inşa edilmişlerdir. Şeyhin kendi imkânlarıyla inşa ettiği tekkelerden bazılarının zamanla müritler tarafından genişletildiği, iyileştirildiği de olmuştur. Başında bulunan şeyhin şöhretine göre bir seyir izleyen tekkeler de olmuştur. Tarihi seyir içerisinde şeyhi ön plana çıktıkça yüzü gülen tekkelerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur.

Yönetim esaslarını tasavvufi geleneklerin ve başında bulunan şeyhlerin belirlediği tekkeler, zamanla İslâm coğrafyasının genişlemesiyle birlikte dünyanın üç kıtasında faaliyet göstermeye başlamışlardır. Tekkelerin bazıları müstakil bir kurum olarak, bazıları da pek çok kurumla birlikte külliyelerin içinde sohbet, ibadet ve muhabbet eksenli bir hizmet anlayışını benimsemişlerdir.

Halk tabakaları arasında herhangi bir ayırım gözetmeksizin herkese manevi, sosyal ve kültürel anlamda hizmet götürmeyi ilke edinen tekkelerin Özbekler Tekkesi, Hindîler Tekkesi gibi örneklerde görüldüğü üzere uzak diyarlardan gelen hemşerilere hizmet sunduğu da olmuştur.

Başta şiir ve musiki olmak üzere güzel sanatların pek çoğuna katkı sağlamış olan tekkeler, dinin ilmî boyutunu temsil eden medreselerin yanı

başında dinin hissî boyutunu temsil eden kurumlar olmuşlardır. Başlı başına bir şiir ve musiki meclisi olan tekler çok büyük şairlerin ve musikişinasların yetişmesine öncülük etmişlerdir. Şüphesiz bunda tekkelerin çatısı altında okunup mütalaa edilen dini, edebi metinlerin çok büyük katkısı olmuştur. Tekkelerin çoğunda Yunus Emre Divanı, Mevlid, Marifetname ve Mesnevi başta olmak üzere, Ahmediye, Muhammediye, Füsusul Hikem, Kutül Kulüb, Müzekkin Nüfus, Mukaşefetül Kulüb, İhyaul Ulumüddin gibi Türkçe, Arapça ve Farsça eserler okunmuş ve müzakere edilmiştir. Okunan bu kitaplar aynı zamanda İslâm edebiyatının temeli olan üç dilin eğitim ve öğretimine de azımsanmayacak katkılar sağlamıştır.

Dinî, tasavvufî ve edebî birikimini büyük oranda tekkelere borçlu olan **Şeyh Ali Vasfî Efendi** de bu kurumlardan birinin, Drağman Kefevî Tekkesi'nin, şeyhi olarak kırk beş yıl hizmet vermiştir. Bu tekke, yetmişe yakın Nakşibendî dergâhının bulunduğu on dokuzuncu yüzyıl İstanbul'undaki kurumlardan sadece biridir. Aynı zaman diliminde faaliyet gösteren belli başlı diğer tekkeler şunlardır: ²¹⁴ Afgânîler Tekkesi,²¹⁵ Âşık Paşa Tekkesi,²¹⁶ Atâullah Efendi Tekkesi,²¹⁷ Beşiktaş Neccarzade Tekkesi,²¹⁸ Beşiktaş Yahya Efendi Dergâhı,²¹⁹

²¹⁴ On dokuzuncu asırda faaliyet gösteren Nakşibendî tekkeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Yeşilzâde Mehmed Salih Efendi, *Rehber-i Tekâyâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, Nr. 1035, s. 14-20.

²¹⁵ Üsküdar İlçesi, Murat Reis Mahallesi, Çinili Camii yakınlarında yer almaktadır. (Tekkeler ve adresleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 248-293.

²¹⁶ Fatih İlçesi'nde Fatih Külliyesi ile Haliç arasında bulunan yamaçta yer almaktadır.

²¹⁷ Beykoz İlçesi, Kanlıca Mahallesi, Mihrabat Caddesi Üzerinde yer almaktadır.

²¹⁸ Beşiktaş İlçesi, Sinan Ağa Mahallesi, Neccarzâde Sokağı'nda yer almaktaydı.

²¹⁹ Beşiktaş İlçesi, Çırağan Caddesi, Yahya Efendi Çıkmazı'nda yer almaktadır.

Beykoz Mehmed Emin Efendi Tekkesi,²²⁰ Buhârâ Tekkesi,²²¹ Derûnî Mehmed Efendi Dergâhı,²²² Eyüp Murad Buhârî Tekkesi,²²³ Hâtûniye Tekkesi,²²⁴ Kaşgârî Tekkesi,²²⁵ Kefevî Tekkesi,²²⁶ Mesnevîhâne Tekkesi,²²⁷ Mimar Sinan Tekkesi,²²⁸ Mustafapaşa Tekkesi,²²⁹ Olukbayır Tekkesi,²³⁰ Selimiye Tekkesi,²³¹ Sâmânîzâde Ömer Hulûsi Dergâhı,²³² Seyyid Ahmed Buhârî Tekkesi,²³³ Şeyh Selâmi Efendi

-
- ²²⁰ Beykoz İlçesi, Yalıköy Mahallesi, Selviburnu İskeleyi Sokağı'nda bulunmaktadır.
- ²²¹ Sultan Ahmet Senti, Kadirga Mahallesi'nde Sokullu Külliyesi yanında yer almaktadır.
- ²²² Eminönü, Kalenderhâne Mahallesi, Hallac-ı Mansur Sokağı'ndaki 665 ada 1 parsel üzerinde bulunmaktaydı.
- ²²³ Eyüp İlçesi, Nişancı Mahallesi, Davut Ağa Caddesi ile Nişancı Mustafa Paşa Caddesi kavşağında yer almaktadır.
- ²²⁴ Eyüp İlçesi, Gümüşsuyu Mevkii, Hüsam Efendi Sokağı ile Gümüşsuyu Yolu arasında kalan yerdedir.
- ²²⁵ Eyüp İlçesi, İdris Köşkü Mevkii, Hüsamettin Efendi Sokağı ile Karyagdı Sokağı arasında yer almaktadır.
- ²²⁶ Tekke hakkında ilerleyen sayfalarda detaylı bilgi verilecektir.
- ²²⁷ Fatih İlçesi, Çarşamba Tevkii Cafer Mahallesi'nde bulunmaktadır.
- ²²⁸ Haydar Mahallesi, Esrar Dede Sokağı, Âşık Paşa Külliyesi'ndeki caminin yanında yer almaktadır.
- ²²⁹ Eyüp İlçesi, Defterdar Mahallesi, Fethi Çelebi Caddesi üzerinde yer almaktaydı.
- ²³⁰ Eyüp İlçesi, Düğmeciler Mahallesi, Düğmeciler Caddesi, Kara Süleyman Tekkesi Sokak, 186 ada 3 parsel üzerinde bulunmaktaydı.
- ²³¹ Üsküdar İlçesi, Selimiye Mahallesi, Çiçekçi Mevkii, Tıbbiye Caddesi üzerinde 214 ada, 6-7 parseller üzerinde bulunmaktaydı.
- ²³² Fatih İlçesi, Resmî Mahallesi, Otlukçu Yokuşu'nda yer almaktaydı.
- ²³³ Fatih İlçesi, Unkapanı Senti'nde yer almaktadır.

Tekkesi,²³⁴ Şeyh Türlü Tekkesi,²³⁵ Şeyhülislam Tekkesi,²³⁶ Üsküdar Özbekler Tekkesi,²³⁷ Vezir Tekkesi.

Kefeli Tekkesi ve Keşfî Efendi Tekkesi isimleriyle de anılan Kefevî Tekkesi, İstanbul'un Fatih ilçesinde, Derviş Ali Mahallesi, Kasap ve Sena sokakları arasında 2534 ada 5 parselde yer almaktadır. Kiliseden çevrilme Kefevî Camii'ne Şeyh İbrahim Talatî Efendi'nin (Vefatı 1230/1815) Nakşibendî şeyhi olarak meşîhata getirilmesiyle vücut bulmuştur. Günümüzde ibadete açık bir cami olarak hizmet etmektedir.²³⁸

Kültür ve Turizm Bakanlığı envanterinde 9-10. yüzyıllarda yapılmış olabileceği ihtimali üzerinde durulan Kefevî Tekkesi ile ilgili olarak şu bilgiler verilmektedir: "Eski bir Bizans yapısının bir bölümü olduğu düşünülen yapı 1475'te fethedilen Kırım'dan getirilen Kefe halkının kullanımına verilmiş ve kilise olarak kullanılmıştır. 1626 yılında cami olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1970 yılında vakıflar idaresince restore edilmiştir."²³⁹

Kefevî Tekkesi hakkında Semavi Eyice şu bilgileri verir: "Gerçekten Drağman caddesinin Haliç tarafından Kesmekaya ile Drağman çeşmesi sokakları

²³⁴ Eyüp İlçesi, Nişancı Mahallesi, Nazır Ağa Çeşme Sokağı'nda yer almaktadır.

²³⁵ Fatih İlçesi, Edirnekapı Sırtı, Hatice Sultan Mahallesi, Niyazî-i Mısırî Sokağı'nda yer almaktadır.

²³⁶ Eyüp İlçesi, Nişancı Sırtı, Düğmeciler Mahallesi, Baba Haydar Mektebi Sokağı'nda yer almaktadır.

²³⁷ Üsküdar İlçesi, Sultantepe Sırtı, Hacı Hesna Hatun Mahallesi'nde bulunmaktadır.

²³⁸ Esin Demirel İşli, *İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998, s. 84.

²³⁹ "Kefeli Camii", <http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/50451> (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2012)

arasındaki yerde ve Kefeli Camii'nin kuzeyinde bir Boğdan Sarayı'nın evvelce varlığını gösteren bu saray ve konağın özel ibadet yerinin (şapel) harabesi, bu adla günümüze kadar gelmiştir. Bu çevrenin XVII. yüzyıla kadar Hristiyanların yaşadıkları bir bölge olduğu da Odalar (Kemankeş Mustafa Paşa) Camii ile Kefeli Camii'nin ancak bu yüzyıl içlerinde kiliseden çevrilmelerinden anlaşılmaktadır.”²⁴⁰

Yukarıda aktarmış olduğumuz üç alıntıda üzerinde durulması gereken konulardan biri Kefevî Camii'nin kiliseden çevrilmiş olmasıdır. Bilindiği üzere Ayasofya, cami hâline getirilmiş kiliselerin en başta gelenidir fakat İstanbul'da kiliseden çevrilen camiler Ayasofya'dan ibaret değildir. Pek çok eski küçük kilise ve manastır bulundukları mahalleler iskân edildikçe mescit hâline getirilmiştir. Bugün pek çoğu hakkında bilgi sahibi olmadığımız bu kiliselerden birisi Kefevi Camii'dir.²⁴¹

Halil İnalçık, Kefeli Camii'nin kiliseden çevrilişi hakkında şunları söyler: “1592'de İstanbul'un gayrimüslim nüfusu Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Karamanlılar, Galata Frenkleri ve Galata Rumları olmak üzere altı gruba ayrılmıştı. Sadece Rum Ortodoks ve Ermeni kiliseleriyle Yahudi hahambaşılığı resmen tanınmıştı. İstanbul surları dahilinde kalan tek Katolik grubu, 880'de (1475) Ermeniler'le birlikte hâne sayıları 270 olan ve kendilerine Edirnekapi'da Saint Nicholas ve Saint Mary kiliseleri verilen Kefeli aileler oluşturmaktaydı. Zamanla bunlar dağılıp bir kısmı Galata'ya geçmiştir. Kiliseleri de Kefeli Camii (1038/1629) ve Odalar Camii (1050/1640) adı verilerek camiye çevrilmiştir.”²⁴²

²⁴⁰ Semavi Eyice, “Boğdan Sarayı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, s. 272.

²⁴¹ “İstanbul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, s. 245.

²⁴² Halil İnalçık, “İstanbul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, s. 234.

Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nin İstanbul maddesinde yazılanlar da İnalıcık'ı destekler mahiyettedir: "Fethin hemen arkasından kurulan yeni mahallelerde küçük mescidler inşasına da başlanmıştır. Bunların arasında bazı eski Bizans kiliseleri veya kilise kalıntıları da vardır. XV-XVII. yüzyıllar içinde birçok kilise yıkıntısı veya manastırdan kalmış kısımlar mescid haline getirilmiştir. Bunlardan Ayasofya yakınında yalnız Acem Ağa (Lala Hayreddin) Mescidi'nin Bizans devrinin mühim yapılarından eski Khalkoprateia Kilisesi olduğu bilinir. Topkapı'da Manastır (Mustafa Çavuş), Samatya'da Sancakdar Hayreddin, Zeyrek civarında Şeyh Süleyman, Ayvansaray'da Toklu İbrâhim Dede, Fener'de Kaptan Sinan Paşa, Cerrahpaşa'da Esekapısı (İbrâhim Paşa), Çarşamba'da Hırâmi Ahmed Paşa, Karagümrük'te Kefeli ile Kasım Ağa mescidlerinden başka birkaç kiliseden çevrilme mescid daha vardır ki eski şekilleri bilinmediği gibi bugün izleri de kalmamıştır."²⁴³

Halil İnalıcık, Semavi Eyice ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın vermiş olduğu tarihlerden hareketle Aya Nikola Kilisesi'nin 1626 yılından sonra Kefevî Camii olarak hizmet vermeye başladığını söyleyebiliriz. Bu tarihten itibaren, İbrahim Talat Efendi'nin meşihate atanmasına kadar geçen yaklaşık yüz seksen yıl boyunca cami olarak kullanılan Kefevî Camii'nin 1925 yılına kadar Nakşibendî tekkesi olarak faaliyetini sürdürdüğünü de *Mecmuâ-i Tekâyâ*'dan öğreniyoruz. Zâkir Şükrî Efendi Kefevî Tekkesi ve şeyhleri hakkında şu bilgileri vermektedir: ²⁴⁴ 1. **Şeyh İbrahim Tal'atî Efendi**, Halife-i **Şeyh Mustafa Hikmet Efendi**, Nakşibendî, Vefatı 1230; 2. **Şeyh Süleyman Keşfi Efendi**, Nakşibendî, Halife-i **Şeyh İbrahim Tal'at Efendi**, Vefatı 1266, Edirne kapusu haricinde **Şeyh Mustafa Hikmet** yanında medfundur; 3. **Şeyh el-Hac Mehmed Raşid Efendi**, Nakşibendî, Kefeli Mektebi Hocası, Vefatı Şaban 1283; 4. **Şeyh Şa'ir Ali Rıza**

²⁴³ "İstanbul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, s. 250.

²⁴⁴ Zâkir Şükrî Efendi, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmu'a-i Tekaya)*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1980, s. 8.

Vasfî Efendi, İbn-i Şeyh Raşid Efendi, Viladeti 1267, Vefatı 27 Cemaziyelahir 1328.

Hür Mahmut Yücer de on dokuzuncu yüzyıl meşâyihiyle ilgili bir liste yayımlamıştır. Listeye göre Kefevî tekkesi şeyhlerinin adı, vefat tarihi, tarikatı, tekkesi, yeri, eserleri ve meslekleri şu şekildedir: ²⁴⁵

Tablo 3: On Dokuzuncu Yüzyıl Kefevî Tekkesi Meşâyihi

Adı	Vefatı	Tarikatı	Varsa Tekkesi	Yeri	Eser	Meslekleri
İbrahim Talat Efendi	1230/1815	Nakşi	Kefeli	İstanbul	-	-
Süleyman Keşfi Efendi	1266/1849	Nakşi	Kefeli	İstanbul	-	-
Mehmed Raşid Efendi	1283/1866	Nakşi	Kefeli	İstanbul	-	Muallim
Ali Rıza Vasfî Efendi	1328/1910	Nakşî	Kefeli	İstanbul	6	Şair
İbrahim Edhem Efendi	1933	Nakşi	Kefeli	İstanbul	-	Musikişinas

Zâkir Şükrî Efendi'nin verdiği bilgilerde üç husus dikkat çekmektedir. Biricisi **Ali Vasfî Efendi**'nin başka hiçbir yerde kaydına rastlamadığımız bir isidir ki, bu Zâkir Şükrî Efendi tarafından "Ali Rıza Vasfî" olarak zikredilmektedir. İkincisi **Ali Vasfî Efendi**'nin babasının vefatıyla ilgili bildirdiği tarihtir. Muhammed Râşid Efendi'nin 1283 senesi şabanında vefat ettiği ulaşabildiğimiz başka hiçbir kaynakta zikredilmemektedir. Dikkat çeken son husussa bir bilgi eksikliğidir. Listede **Ali Vasfî Efendi** Kefevî Tekkesi'nin son şeyhi olarak gösterilmiştir. Sâfi de *Sefîne*'sinde tekkenin son şeyhinin **Ali Rıza Vasfî Efendi** olduğu bilgisini verir.²⁴⁶ Oysaki dergâhın son şeyhi "İlhamî" mahlasıyla şiirler yazan, bestelenmiş pek çok şarkısı olan, Hafız Sami, Hafız Kemal, Arap Cemal Aziz Mahmut Bey ve Süleyman Erguner gibi son devir müsikişinaslarını yetiştiren

²⁴⁵ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 895-

²⁴⁶ Ahmed Sâfi, *Sefîne-i Sâfi*, Cilt XI, Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm Arşivi, Nr. 2096, s. 1758.

Şeyh İbrahim Edhem Efendi'dir.²⁴⁷ İbrahim Edhem Efendi'nin Kefevi Dergâhı şeyhliği tekkelerin kapatıldığı 1925 senesine kadar devam etmiştir.

Burada İbrahim Edhem Efendi'yle ilgili üzerinde durulması gereken bir başka konu daha vardır. Nuri Özcan Kâdirî şeyhi, mûsiki muallimi ve bestekâr olarak tanıttığı Edhem Efendi'nin tasavvufî hayatını Kadirî halifesi olan babasının vefatından sonra **Köprülülü Mahmut Efendi**'ye intisabıyla başlatır.²⁴⁸ Daha sonra Kâdirî Şeyhi **Arap Said Efendi**'nin halifesi olarak 1916 yılında Kefevî Tekkesi'ne tayin edildiğini söyler. Gerçi Edhem Efendi seyrü sülûkünü tamamladığı 1891 sonlarında Said Efendi adlı Bağdatlı bir zata biat ederek ondan Nakşibendiye icâzeti almıştır. Lakin yine de tekkenin İbrahim Edhem Efendi döneminde Kâdirî mi yoksa Nakşî mi olduğu bir soru işareti olarak aydınlatılmayı beklemektedir.

²⁴⁷ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 289.

²⁴⁸ Nuri Özcan, "Edhem Efendi, Müştakzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, s. 417.

1. 4. MEMURİYET HAYATI

Ali Vasfî'nin meslek hayatının izlerini sürebilmek, hakkında yazılmış kaynaklardaki bilgileri bir araya getirmekle ancak mümkün olabilmektedir. Çünkü *Muhibbân* mecmuasının 15 Temmuz 1326 tarihli on birinci sayısında²⁴⁹ kendi el yazısıyla neşredilen “Tercüme-i Hâl-i **Şeyh Vasfî**”de sadece Mekteb-i Kudât'ta²⁵⁰ Kitâbet-i Resmîyye, Fatih Mülkiye Rüştîyesi'nde Lisân-ı Osmanî muallimi olarak vazife yaptığını ifade etmiş ve bu bilgiler daha sonra pek çok kaynakta olduğu gibi aktarılmıştır.

Söz gelimi *Şeyh Vasfî Hayatı, Sanatı ve Eserleri* isimli yüksek lisans çalışması yapan Hatice Uysal Boşça **Ali Vasfî**'nin tercümeihâlinde geçen bilgileri tekrarlamakla yetinmiştir: “**Şeyh Vasfî**'nin eğitimciliği, onun kimliğinin önemli

²⁴⁹ “Tercüme-i Hâl-i Şeyh Vasfî”, *Muhibbân*, Yıl 1, Nr. 11, (15 Temmuz 1326 / 21 Recep 1328), s. 91.

²⁵⁰ Mekteb-i Kuzat: Şer'î mahkemelere hâkim yetiştirmek üzere şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulan hukuk medresesi. Osmanlılarda mahkemelere kadı yetiştirilmesi için yapılan sistem değişikliği, doğrudan meslekî formasyon kazanımını sağlamak amacıyla açılan mekteple başlamıştır. Sultan Abdülmecid devrinde Şeyhülislam Meşrepzâde Ârif Efendi şeyhülislamlıkta ehil kimselerden bir meclis teşkil etmiş ve Süleymaniye'de meşîhat makamına bağlı olarak Muallimhâne-i Nüvvâb adıyla bir mektebin kurulmasını sağlamıştı. (1854) Bu mektebin amacı fıkıh ilmini, özellikle ferâiz ve sak usulünü bilen, şer'î sahada görev yapacak hukuk adamları yetiştirmektir. Öğrenim süresi üç yıl olan ve ilk mezunlarını 1856'da veren bu mektebin adı 1885'te Mekteb-i Nüvvâb'a çevrilmiş, 1908'de burası Mekteb-i Kudât diye anılmış, bir yıl sonra da Medresetü'l-Kudât'a dönüşmüştür.

bir parçasıdır. Devrinin önemli okullarından olan Mülkiye Mektebinde ve Mekteb-i Kuzatta dersler verir.”²⁵¹

İbnülemin Mahmut Kemal İnal Ali Vassfî’nin yukarıda zikrettiği iki vazifeye Meclîs-i Meşâyih azalığını da eklemiştir: “Fatih merkez rüşdiyesinde kavaidi Osmaniye ve mektebi kuzatda kitabeti resmiye talim etdi. Meclisi meşâyih azalığında bulundu.”²⁵²

Mustafa Özsarı’ysa Mekteb-i Nüvvâb’da da çalıştığını ekler: “Fâtih Merkez Rüştiyesi’nde kavâid-i Osmâniyye, Mekteb-i Kudât’ta kitâbet-i resmiye, Mekteb-i Nüvvâb’da kitâbet ve inşâ dersleri verdi. Ayrıca Meclis-i Meşâyih üyeliğinde bulundu.”²⁵³

Hüseyin Vassaf’ın **Ali Vassfî**’nin çalıştığı yerler hakkında verdiği bilgilerde *Tercümân-ı Hakikat*, *Saadet* ve *Mürüvvet* gazeteleri de vardır: “Fâtih Mülkiye Rüşdiyesi’nde lisân-ı Osmânî; Mekteb-i Kudât’ta kitâbet-i resmiye muallimliğinde bulunmuştur. (...) Meclîs-i Meşâyih a’zâlığında bulundular. (...)

²⁵¹ Hatice Uysal Boşça, *Şeyh Vassfî-Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 20.

²⁵² İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Cilt 4, 3. Baskı, İstanbul 1988, s. 1948.

²⁵³ Mustafa Özsarı, “Şeyh Vassfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, s. 71. Müzahir Kılıç ve Mehmet Atalay da Mustafa Özsarı’nın verdiği bilgileri tekrar etmektedir: “Dergâhtaki vazifesine devam ederken, Fâtih Merkez Rüşdiyesi’nde kavâid-i Osmâniyye ve Mekteb-i Kuzât’da kitâbet-i resmiye, Mekteb-i Nüvvâb’da kitâbet ve inşâ dersleri verdi.” Daha geniş bilgi için bkz. Müzahir Kılıç-Mehmet Atalay, “Şeyh Vassfî ve *Cezebât* Adlı Eseri”, *Doğu Araştırmaları*, Sayı 8, s. 63; Müzahir Kılıç-Mehmet Atalay, “Şeyh Vassfî ve *Feyzâbâd* Adlı Eseri”, *Doğu Araştırmaları*, Sayı 9, s. 5.

Muallim-i merhûm ile birlikte *Tercümân-ı Hakikat*, Saâdet ve Mürüvvet gazetelerinde çalışmıştır.”²⁵⁴

Mehmed Zeki Pakalın da *Tercümân-ı Hakikat*, *Saadet* ve *Mürüvvet* gazetelerinde çalıştığını zikretmektedir: “Fatih Rüşdiyesinde Lisan-ı Osmanî, Mekteb-i Kudat’ta Kitabet-i Resmiye muallimliklerinde bulundu. Meclis-i Meşâyih azalığına da seçilmiş idi. **Muallim Nâci** ile birlikte, *Tercümân-ı Hakikat*, *Saadet*, *Mürüvvet* gazetelerinde çalıştı.”²⁵⁵

Bugüne kadar yapılan çalışmalar içinde **Ali Vassî**’nin mesleki geçmişi hakkında en detaylı bilgiyi Sadık Albayrak’ın hazırlamış olduğu *Son Devir Osmanlı Uleması* isimli eserde buluruz:

“5 Kânunisânî 1301’de Mîrgün Rüştîyesi İnşa Muallimliği’ne, 1303’de (2 Cemaziyelevel 1305) Fatih Rüştîyesi İmlâ Muallimliği’ne ve 1 Şubat 1304’de (12 Cemaziyelahe 1306) Mekteb-i Nüvvâb İnşâ Muallimliği’ne tayin edilmiştir. 3 Teşrinisânî 1324’de Darü’l Muallimîn-i Âliye Edebiyat Muallimliği’ne tayin kılınmıştır. Zilkade 1317 tarihinde Meclis-i Meşâyih Azalığı’na nasb edilmiştir. 21 Receb 1309’da uhdesine tevcih buyurulan Musıla-i Sahn Bursa Müderrisliği Ruûsu 8 Şaban 1310’da İbtidaî Altmışlı’ya, 9 Receb 1312’de Musıla-i Süleymaniye radelerine vasil olup Şevval 1316’dan (30 Kânunisânî 1314) itibaren bir sene müddetle Bilâd-ı Devriyeden Anteb Mevleviyetini

²⁵⁴ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz), Cilt 1, Kitabevi, İstanbul, s. 261.

²⁵⁵ Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, Cilt XVII, (Yayına Hazırlayan Yrd. Doç. Dr. Şakir Batmaz – Yrd. Doç. Dr. Gülbadi Alan), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 132.

zabt etmiş ve 7 Şevval 1321’de Mahreç pâyesine nail olmuştur.”²⁵⁶

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi’ne kayıtlı belgelerde **Ali Vasfî Efendi**’nin mesleki geçmişine dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Söz gelimi aşağıda ayrıntıları verilen belge **Ali Vasfî**’nin resmî meslek hayatının özeti gibidir:

“Bin üç yüz üç senesi Rebî’ü’l-evvelinin on ikisinde ‘5 Kânûn-ı sâni sene 301’ şehri iki yüz gurus ma’âşla Mirgün rüşdiyesi inşâ mu’allimliğine, bin üç yüz beş senesi Cemâziye’l-âhire’sinin ikisinde ma’âş-ı mezkûr Fâtih rüşdiyesi imlâ mu’allimliğine nakl ve bin üç yüz altı senesi şehri mezkûrun on ikisinde ‘1 Şubat sene 304’ dahi şehri dört yüz gurus ma’âşla mekteb-i nüvvâb inşâ mu’allimliğine ta’yîn olup ve bin üç yüz on beş senesi Rebî’ü’l-evveli’nin on birinde ‘29 Temmuz sene 313’ Fâtih rüşdiyesi imlâ mu’allimliği ma’âş-ı yüz elli gurus zamlı üç yüz elli gurus bâliğ olmuş ve bin üç yüz yigirmi altı senesi Şevvâl’inin yigirmi ikisinde ‘3 Teşrin-i sâni sene 324’ altı yüz gurus ma’âşla dâru’l-mu’allimîn-i âliye edebiyât mu’allimliğine ta’yîn kılınmıştır. Bin üç yüz on yedi senesi Zi’l-ka’desi’nin selhinde meclis-i meşâyih a’zalığine nasb olup bin üç yüz on sekiz senesi şehri mezkûrun yigirmi ikisinde 1 Mart sene 317 dört yüz yetmiş beş gurus ma’âş tahsîs edilmiş ve ma’âş-ı mezkûr bin üç yüz yigirmi senesi Şevvâlü’l-mükerreminin on üçünde ‘1 Kânûn-ı sâni sene 318’ beş yüz on gurus iblâğ idilmiştir. Bin üç yüz dokuz senesi Recebü’l-ferdinin yigirmi birinde uhdesine tevcih buyrulan bâ muvassala-i sahn Burusa müderrisli-

²⁵⁶

Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli)*, Cilt 5, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 374-375.

ği rûûs-ı hümâyûnı 8 Nisan sene 310 târîhinde ibtidâ-i temessûli ve 9 Receb sene 312 târîhinde muvassala-i Süleymâniye râddelerine dâhil olup ve bin üç yüz on altı senesi Şevvâl'inin gurresine müsâdîf 30 Kânûn-ı sânî sene 314 târîhinden i'tibâren bir sene müddetle bilâ devriye şehrî altı yüz sekiz gurus ma'âşla Ayntab mevleviyetini zabt eylemiş ve 7 Şevvâl sene 321 târîhinde mahrec pâyesine nâil olmuştur. 18 Şevvâl sene 317 târîhinde müceddeden üçüncü rütbeden mecîdî ve 4 Cemâziye'l-âhir sene 318 târîhinde gümüş imtiyâz madalyası ve 8 Zi'l-hicce sene 319 târîhinde dahi üçüncü rütbeden Osmânî nişânlarıyla taltîf edilmiştir.”²⁵⁷

Daire-i Meşîhat-i İslâmiye Sicil Şubesi tarafından tanzim edilmiş evrak da yukarıda zikredilenleri destekler mahiyettedir: ²⁵⁸

“Fi 5 Kânûn-i evvel sene 301 tarihinde şehrî iki yüz kuruş maaş ile Mirgün Mekteb-i Rüşdiyesi kavâid-i Osmaniye muallimliğine ta'yin buyurulduğum gibi fi 1 şubat sene 303 tarihinde dahi hıdmet-i mezkure ile Fatih Mülkiye Rüşdiyesi'ne nakl olundum. Fi 1 şubat sene 304 tarihinde dahi uhde-i dâhiyâneme şehrî 400 kuruş maaş ile Mekteb-i Nüvvâb inşa muallimliği tevcih buyuruldu. Bu iki muallimliği el'an hüs-i ifâya çalışmaktayım. Sâye-i feyz vâye-i hazret-i pâdişâhîde bir kıta Burusa ruusunu hâizim.”

Yine Meşîhat Arşivi'nde kayıtlı bir başka belgede²⁵⁹ Kefevî Dergâh-ı Şeyhi Müteveffa Ali Vasfî Efendi İbni Hâce Muhammed Efendi'nin hizmete giriş

²⁵⁷ Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 7.

²⁵⁸ Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1.

tarihi 5 Kânunusâni 1301 (11 Rebiyûlahir 1301/17 Ocak 1886), icra ettiği son memuriyeti ise Meclis-i Meşâyih azalığı olarak gösterilmektedir. Belgede **Ali Vasfî Efendi**'nin aldığı maaşlarla alakalı dört tablo hâlinde aşağıdaki bilgiler verilmiştir:

Tablo 4: Ali Vasfî Efendi'nin Memuriyeti (Tayinler ve Maaşlar)-1

Miladi Tarih	Belgedeki Tarih (Rumi)	Hicri Tarih	Vazife	Maaş
17 Ocak 1886 12 Aralık 1887	5 Kânunusâni 1301 30 Teşrinisani 1303	11 Rebiyûlahir 1303 26 Rebiyülevvel 1305	Mirgün Rüştîyesi İnşa Muallimliği	200
13 Şubat 1888 12 Şubat 1889	1 Şubat 1303 31 Kânunusâni 1304	30 Cemaziyülevvel 1305 11 Cemaziyûlahir 1306	Fatih Rüştîyesi İmla Muallimliği	200
13 Şubat 1888 9 Ağustos 1897	1 Şubat 1304 28 Temmuz 1313	12 Cemaziyûlahir 1306 10 Rebiyülevvel 1315	Mekteb-i Nüvvâb İnşa Muallimliği	600
10 Ağustos 1897 10 Şubat 1899	29 Temmuz 1313 29 Kânunusâni 1314	11 Rebiyülevvel 1315 29 Ramazan 1316	-	-
11 Şubat 1899 13 Mart 1901	30 Kânunusâni 1314 28 Şubat 1316	30 Ramazan 1316 22 Zilkade 1318	-	-
14 Mart 1901 13 Ocak 1902	1 Mart 1317 31 Kânunuevvel 1317	23 Zilkade 1318 3 Şevval 1319	-	-
14 Ocak 1903	1 Kânunusâni 1318	14 Şevval 1320	-	-

Tablo 5: Ali Vasfî Efendi'nin Memuriyeti (Tayinler ve Maaşlar)-2

Miladi Tarih	Belgedeki Tarih (Rumi)	Hicri Tarih	Vazife	Maaş
17 Ocak 1886	5 Kânunusâni 1301	11 Rebiyûlahir 1303	Mirgün Rüştîyesi İnşa Muallimliği	200
13 Şubat 1888	1 Şubat 1303	30 Cemaziyülevvel 1305	Fatih Rüştîyesi İmla Mu- allimliği	200
13 Şubat 1888	1 Şubat 1304	12 Cemaziyûlahir 1306	Mekteb-i Nüvvâb İnşa Muallimliği ve Fatih Rüş- tiyesi	600
10 Ağustos 1897	29 Temmuz 1313	11 Rebiyülevvel 1315	Fatih Rüştîyesi Muallim- liğine Zam (150)	750
11 Şubat 1899	30 Kânunusâni 1314	30 Ramazan 1316	608 Kuruş Maaşla Ayntab Mevleviyeti 21 Kânunusâni 1315 (1 Şevval 1317 / 2 Şubat 1900) Tarihinde İnfisal.	1.358
16 Kasım 1908	3 Teşrinisani 1324	21 Şevval 1326	650 Kuruş Maaşla Darulmuallimin İnşa Muallimliğine	1.350

Tablo 6: Ali Vasfî Efendi'nin Memuriyeti (Tayinler ve Maaşlar)-3

Miladi Tarih	Belgedeki Tarih (Rumi)	Hicri Tarih	Vazife	Maaş
14 Mart 1901	1 Mart 1317	23 Zilkade 1318	Meclis-i Meşâyih Azalığına	475
14 Ocak 1903	1 Kânunusâni 1318	14 Şevval 1320	Meclis-i Meşâyih Azalığına	510
14 Eylül 1909	1 Eylül 1325	28 Şaban 1327	Meclis-i Meşâyih Azalığına	600
14 Eylül 1909	1 Eylül 1325	28 Şaban 1327	Muallimlik	900

Tablo 7: Ali Vasfî Efendi'nin Memuriyeti (Tayinler ve Maaşlar)-4.

Vazife	Maaş
Mirgün İnşa Muallimliği	200
Fatih İmla Muallimliği	200
Fatih ve Mekteb-i Nüvvâb İnşa Muallimliği	600
Fatih ve Mekteb-i Nüvvâb İnşa Muallimliği	750
Fatih ve Mekteb-i Nüvvâb İnşa Muallimliği ve Ayntab Mevleviyeti	1358
Fatih ve Mekteb-i Nüvvâb İnşa Muallimliği	750
Fatih ve Mekteb-i Nüvvâb İnşa Muallimliği ve Meclis-i Meşâyih Azalığı	1265
Fatih ve Mekteb-i Nüvvâb İnşa Muallimliği ve Meclis-i Meşâyih Azalığı	1260
Fatih ve Mekteb-i Nüvvâb İnşa Muallimliği ve Meclis-i Meşâyih Azalığı	1850

Gerek tercümeihâlinden, gerek arşiv belgelerinden gerekse hakkında yazılmış kaynaklardan edindiğimiz mesleki tecrübelerinin yanında **Ali Vasfî**

Efendi'nin hizmetleri neticesinde elde etmiş olduğu rütbe, nişan ve beratları da meslekî hayatı çerçevesinde ele alınabilir. **Pakalın**, Osmanlı Devleti'nde kullanılan ilmiye rütbelerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Rumeli Kazaskeri
2. Anadolu Kazaskeri
3. İstanbul Kadılığı
4. Haremeyn Mevleviyyeti (Mekke ve Medine Mevleviyyetleri)
5. Bilâd-ı Hamse Mevleviyyeti (Edirne, Bursa, Şam, Mısır, Filibe mevleviyyetleri)
6. Mahreç Mevleviyyeti (Kudüs, Halep, Eyüp, Selânik, Yenişehir, Fener, Galata, İzmir, Sofya, Trabzon, Girit mevleviyyetleri)
7. Kibar-ı Müderrisîn
8. Müderrislik

Bir de devriye mevleviyyetleri vardı ki onlar da şunlardı: Bağdat, Antep, Bosna, Erzurum, Maraş, Trablus-u Garp, Beyrut, Kürdistan, Rusçuk, Sivas, Adana, Çangırı mevleviyyetleri. Şeyh-ül-islâmlık da bir pâyeye itibar olduğundan bilfiil şeyh-ül-islâmlıkta bulunanlar ve mazûlleri diğer ulemaya takaddüm ederlerdi. Müderrisler; biri kibar-ı müderrisîn, diğeri müderrislik pâyesi olmak üzere iki derece olarak gösterilmiş ise de bunlar arasında da derece farkları vardı. Onlar da on iki derece itibar olunmuş idi:

1. İbtida-yi hariç
2. Hareket-i hariç
3. İbtida-yi dâhil
4. Hareket-i dâhil
5. Musile-i sahn
6. Sahn-ı seman
7. İbtida-yi altmışlı
8. Hareket-i altmışlı
9. Musile-i Süleymaniyye

10. Havamis-i Süleymaniyye
11. Süleymaniyye
12. Dar-ül hadis

Bunlardan birinci ve ikinci ilk tahsil, üçüncü ve dördüncü orta tahsil, beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncusu yüksek tahsil derecesinde olup on ikincisi (On birincisi olmalı.) ve en yüksek mertebesi olan Dar-ül-hadis müderrisi diğer müderrislerin fevkinde ve reisleri yerinde idi.²⁶⁰

Ali Vafî yukarıda zikredilen rütbe, ruûs ve nişanlardan nail oldukları hakkında elimizde kesin bilgi bulunanları şunlardır:

1. Musıla-i Sahn Bursa Müderrisliği Ruûsu (21 Receb 1309)
2. İbtidaî Altmışlı (8 Şaban 1310)
3. Musıla-i Süleymaniye (9 Receb 1312)
4. Bilâd-ı Devriyeden Anteb Mevleviyeti (30 Kânunisânî 1314)
5. Mahreç Payesi (Şevval 1321)

Bütün bu bilgileri bir araya getirdiğimizde **Ali Vafî Efendi**'nin resmî meslek hayatını kronolojik olarak şu şekilde verebiliriz: Mirgün (Emirgan) Rüştîyesi İnşa ve Kavâid-i Osmânîye Muallimliği, Fatih Mülkiye (Merkez) Rüştîyesi Kavâid-i Osmânîye, Lisân-ı Osmânî ve İmlâ Muallimliği, Mekteb-i Kudat'ta Kitabet-i Resmiye Muallimliği, Mekteb-i Nüvvâb'da Kitâbet ve İnşâ

²⁶⁰ “İstanbul rüusunun aşağıdan yukarı doğru dereceleri şöyleydi: İptida-i hariç, hareket-i hariç; iptida-i dâhil, hareket-i dâhil, musîle-i sahn, sahn-i seman, iptida-i altmışlı, hareket-i altmışlı, musile-i Süleymaniye, Süleymaniye, dârü'l hadis-î Süleymaniye. İstanbul rüusundan İzmir paye-i mücerredine terfi edilir, oradan Edirne paye-î mücerredine, sonra da sırasıyla devriye mevalisi, mahreç, Bilâd-ı Hamse, Haremeyn, İstanbul, sadr-ı Anadolu, sadr-ı Rumeli'ye çıkı-lırdı. ‘Eyledi on iki yılda hareket-i dâhilden / Bu gidişle varır altmışhya yetmiş senede’ Şiârî” Detaylı bilgi için bkz: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, Cilt 3, s. 69; Cilt 1 s. 54.

Muallimliğı, Bilâd-ı Devriye Antep Mevleviyeti, Meclis-i Meşâyih Azalığı, Dârülmuallimîn-i Âliye Edebiyat Muallimliğı.

1. 4. 1. Mîrgün (Emirgan) Rüştıyesi Muallimlikleri (17 Aralık 1885 - 13 Şubat 1888)

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte Osmanlı tarihinde yeni bir sayfa açılmış, bunun tabii bir neticesi olarak Türk eğitiminde medrese sisteminden mektep sistemine geçme anlayışı ve uygulamaları da hız kazanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan eğitim kurumlarından biri olan rüştıyeler Batı tarzını benimseyen askerî, teknik ve ihtisas okullarının dışında genel eğitim veren; zamanla ilköğretim kademesiyle birleştirilen orta öğretim kurumları olarak değerlendirilebilir.

1838 yılında devletin ilgili kurumlarına memur yetiştirmek maksadıyla sıbyan mektebini bitiren çocukların devam edebilecekleri tarzda bir okul açılması kararlaştırılmıştır.²⁶¹ 1839 yılında açılan Mekteb-i Maârif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye bu kurumların ilkleri olmuştur.²⁶² Sıbyan mekteplerinin seviyesinin üzerinde eğitim vermesi düşünülmüş bu kurumlar, eğitim alanında yapılan reformların bir neticesi olarak zamanla orta öğretimin en alt düzeyinde eğitim veren kurumlar hâline getirilmiştir.²⁶³

²⁶¹ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, MEB, İstanbul 1991, s. 40.

²⁶² Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye ve Mekteb-i Maarif-i Adliye konusunda bakınız. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt II, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1940, 324-341.

²⁶³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 2001, s. 137., Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt II, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1940, s. 368-369.

1845 yılında Sultan Abdülmecid Avrupaî standartlarda yeni bir eğitim sistemi kurulmasını öngören bir ferman yayımlamıştır. Gerekli hazırlıkları yapmak üzere toplanan Muvakkat Maârif Meclisi rüştiyeleri sıbyan mekteplerinin üzerinde, orta dereceli eğitim kurumları olarak konumlandırılmıştır. Sıbyan mektepleri, rüştiye mektepleri ve darülfünundan oluşan üç kademeli bir eğitim sisteminin teklif edildiği bu raporu hayata geçirmek için Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. 1846 yılından itibaren açılmaya başlanan rüşdiyelerin sayısı, daha sonra Maârif nazırlığına kadar yükselecek olan Kemal Efendi tarafından Davud Paşa Mektebi'nde açılan ilk Rüştiye Mektebi'ndeki uygulamaların başarılı görülmesi üzerine beşe çıkarılmıştır.²⁶⁴

Rüştiyelerdeki eğitim öğretimin niteliğini artırmak gayesiyle yayımlanan 1869 tarihli Maârif-i Umumiyye Nizamnamesi rüştiyelerin eğitim programını düzenlemiş ve Mebâdî-i ulûm-i dîniyye, lisân-ı Osmânî kavâidi, imlâ ve inşâ, kavâid-i Arabiyye ve Fârisiyye, defter tutma usulü, târîh-i umûmî, jimnastik, resim, mûsikî, Fransızca gibi dersleri müfredata dâhil etmiştir. Bu program da zaman içinde farklılaşmış, eğitim süresi dört yıl olarak belirlenen bu okulların ders programları küçük değişikliklerle 1876'ya kadar gelmiştir. Söz konusu yılda Osmanlı rüştiye mekteplerinde uygulanan müfredat programı şu şekildedir: ²⁶⁵

²⁶⁴ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul 1980, s. 149-150.

²⁶⁵ *Sâlnâme-i Devlet-i Osmaniye*, 1294, s. 391, 393; *Sâlnâme-i Devlet-i Osmaniye*, 1295, s. 257, 259; *Sâlnâme-i Devlet-i Osmaniye*, 1296, s. 75, 76. Detaylı bilgi için bkz. Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, Sayı 15, s. 44; Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2002, s. 225; Fatma Kaya Doğanay, "Rüşdiye Mekteplerinde Tarih Dersi", <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/GSED/article/viewFile/6126/5876> (Erişim Tarihi 12 Aralık 2013.)

Tablo 8: Dersaâdet ve Bilâd-ı Selâse’de Bulunan Rüştîyelerin Ders Programı

1. Sene	2. Sene	3. Sene	4. Sene
Ulûm-ı Diniye	Arabî	Arabî	Ulûm-ı Diniye
Kıraât-i Türkî	Farisî	Farisî	Kıraât-i Türki
Medhal Kavâid	Lisan-ı Osmanî	Lisan-ı Osmanî	Resâil-i Selâse
Muhâzarât-ı Türkiye	İmlâ	İmlâ	Miyar’ül-keîâm
İmlâ-i Ameliyat	Hesab	Hesab	Farisî
Ta’dâd ve Terkîm ve A’mâl-i Er-haa	Muhâzarât-ı Türki-ve	Coğrafya-i Tabiiye	Lisan-ı Osmanî
Sülûs	Coğrafya	Muhâzarât-ı Türkiye	İmlâ
Rik’a	Resim	Resim	Hesab
	Rik’a	Rik’a	Coğrafya
	Sülûs		Hendese
			Tarih
			Usul-i Defteri
			Rik’a
			Divani
			Resim
			İlm-i Belagat

İkinci Abdülhamit devrinde (1876-1909) yapılan düzenlemelerle Osmanlı Devleti’ndeki okullar;

1. İlkokul derecesinde eğitim veren sıbyan mektepleri (4 Yıl)
2. Orta dereceli rüştîyeler (4 Yıl)
3. Lise seviyesinde eğitim veren idadîler (3 Yıl)
4. Öğretmen yetiştiren Dârümuallimîn ve Dârümuallimât’lar (2 Yıl)

olmak üzere dört grupta sınıflandırılmıştır.²⁶⁶ Söz konusu dönemde Osmanlı topraklarında eğitim veren rüştiyelerin sayısı 1876'da 423'e (Öğrenci sayısı 19.330), 1883'te 460'a, 1884'te 470'e çıkarılmıştır.²⁶⁷ Abdülhamit devri sonlarında sayıları 619'a ulaşmış, toplam öğrenci sayısı 40.00'e yükselmiştir.²⁶⁸ Nihayet 1913 yılına gelindiğinde "Tedrisât-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati" ile rüştiye mektepleri ilk mekteplerle birleştirilmiş ve orta öğretimden kaldırılarak Türk eğitim tarihindeki yerini almıştır.²⁶⁹

Ali Vasfî Efendi, söz konusu rüştiye mekteplerinin ikisinde vazife yapmıştır. Elimizdeki kaynaklara göre bunların ilki Mirgün (Emirgan) Rüştiyesi, ikincisi Fatih Mülkiye (Merkez) Rüştiyesi'dir.

1870 yılında **Hıdiv İsmail Paşa** tarafından yaptırılan Mirgün Rüştiyesi bodrum katıyla birlikte üç katlı olarak inşa edilmiştir. Dış duvarları taş ve tuğla, iç duvarları dolma ve kırık karışımı çamur sıva ile sıvalıdır. Bina ahşap olarak inşa edilmiş olup, ikinci katında su sarnıcı bulunmaktadır. İlk yıllarında dinî eğitim veren bir kurum olarak hizmet eden binada, 1881 yılında Mirgün Mekteb-i Rüştiye-i Zekûrî (Emirgan Erkek Ortaokulu) adıyla modern sistemlerle eğitime başlanmış, okul 1934 yılından sonra da ilkokul olarak tedrisatına devam etmiştir. Birinci derecede tarihî eser olarak kabul edilen ve hâlen Emirgan Saf Saf Sokağı 41 numarada eğitim hayatına devam eden Emirgân İlköğretim Okulu'nun kitabesinde, "Mirgün Mekteb-i Rüştiye-i Zükûrî - 1288" yazmaktadır.

Ali Vasfî ilk resmî hizmeti olan Mirgün Mekteb-i Rüştiyesi Kavaid-i Osmaniye muallimliğine 5 Kânunuevvel 1301 (10 Rebiyülevvel 1303 / 17 Aralık

²⁶⁶ Mehmet Serhat Yılmaz, "Tanzimat Sonrası Eğitimde Modernleşme Sürecinde Kastamonu Rüşdiyeleri", Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 29, Özel Sayı 1, s. 835-854.

²⁶⁷ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul 1980, s. 154-156.

²⁶⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 2001, s. 212.

²⁶⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 2001, s. 245-248.

1885) tarihinde aylık 200 kuruş maaşla tayin olunmuştur.²⁷⁰ Kaynaklarda zikredilenler onun bu mektepte yukarıda zikredilen Kavâid-i Osmaniye muallimliğinin yanında inşa muallimliği de yaptığı yönündedir. Söz konusu tarihte yürürlükte olan müfredata göre bu mümkündür. **Ali Vasfî** 1 Şubat 1303 (30 Cemaziyülevvel 1305 / 13 Şubat 1888)²⁷¹ tarihinde aldığı 200 kuruşluk maaşla birlikte Fatih Mülkiye Rüştîyesi'ne tayin edilmiştir.²⁷²

1. 4. 2. Fâtih Mülkiye (Merkez) Rüştîyesi Muallimlikleri (13 Şubat 1888 - 16 Kasım 1908)

Ali Vasfî Efendi'nin Fatih Mülkiye Rüştîyesi'nde hocalık yapmış olduğu pek çok kaynakta zikredilen bilgiler arasındadır. Daire-i Meşîhat-i İslâmiye Sicil

²⁷⁰ “Fi 5 Kânûn-i evvel sene 301 târihinde şehri iki yüz kuruş maaş ile Mirgün (Emirgan) Mekteb-i Rüşdiyyesi kavâid-i Osmaniye muallimliğine tayin buyurulduğum gibi...” Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1.

²⁷¹ “...1 Şubat sene 303 târihinde mekteb-i mezkûrdan (Mîrgün Rüştîye Mektebi) ma'âş-ı mezbûrla Fâtih rüşdiyyesi imlâ mu'allimliğine naklen ta'yîn...” Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 6.

²⁷² Arşiv belgelerinde Ali Vasfî'nin Mirgün Rüştîye Mektebi'nden Fatih Mülkiye Rüşdiyyesi'ne tayiniyle ilgili farklı bir tarih daha zikredilmektedir: 2 Cemaziyelahir 1305 (3 Şubat 1303 / 15 Şubat 1888). Muhtemelen bu tarih yanlış kaydedilmiştir. “... bin üç yüz beş senesi Cemâziye'l-âhire'sinin ikisinde ma'âş-ı mezkûrla (Şehri 200 kuruş) Fâtih rüşdiyyesi imlâ mu'allimliğine nakl...” Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 7.

Şubesi tarafından tanzim edilmiş evrak bunlardan birisidir.²⁷³ Söz konusu belgede memuriyet geçmişi ile ilgili olarak kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplardan **Ali Vasfî**'nin 5 Kânunuevvel 1301'de şehrî 200 kuruş maaşla Mirgün (Emirgan) Rüştîye Mektebi'ne kavâid-i Osmanîye muallimi olarak tayin edildiğini, 1 Şubat 1303'te aynı vazifeyle (kavâid-i Osmanîye muallimi) Fatih Mülkiye Rüştîyesine nakledildiğini, 1 Şubat 1304 tarihinde ise şehrî 400 kuruş maaşla Mekteb-i Nüvvâb inşa muallimliğine atandığını öğreniyoruz. **Ali Vasfî**'nin belgenin düzenlendiği tarihte²⁷⁴ söz konusu iki vazifeyi birlikte yürüttüğünü yine kendi ifadelerinden anlıyoruz: "Bu iki muallimliği elan hüsn-i ifâya çalışmaktayım."²⁷⁵

Ali Vasfî, Fatih Mülkiye Rüştîyesi'ne 1 Şubat 1303'te (30 Cemaziyülevvel 1305 / 13 Şubat 1888) Mirgün Rüştîye'sinden aldığı 200 kuruşluk maaşla, imla muallimi olarak tayin edilmiştir.²⁷⁶ Söz konusu tarihte rüştîye mekteplerinde okutulan ve onun vermiş olması muhtemel derslerin adı alfabetik olarak şu şekilde sıralanabilir: Farisî, İlm-i Belagat, İmlâ, Kıraât-i Türkî, Lisân-ı Osmanî, Medhâl Kavâid, Miyâr'ül-keîâm ve Usul-i Medhâl Kavâid (Kavâid-i Osmâniyye).

²⁷³ Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1.

²⁷⁴ Maalesef belgede tarih bilgisi yoktur.

²⁷⁵ "Fi 5 Kânûn-i evvel sene 301 târihinde şehrî iki yüz kuruş maaş ile Mirgün (Emirgan) Mekteb-i Rüştîyesi kavâid-i Osmaniye muallimliğine tayin buyurulduğum gibi fi 1 Şubat sene 303 târihinde dahi hıdmet-i mezkûre ile Fatih Mülkiye Rüştîyesine nakl olundum. Fi 1 Şubat sene 304 târihinde dahi uhde-i dâhiyâneme şehri 400 kuruş maaş ile Mekteb-i Nüvvâb inşa muallimliği tevcih buyuruldu. Bu iki muallimliği elan hüsn-i ifâya çalışmaktayım. Sâye-i feyz vâye-i hazret-i pâdişâhîde bir kıta Burusa Ruusu'nu hâizim." Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1.

²⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 5.

Lisân-ı Osmânî ve İmlâ muallimlikleri dışında elimize geçen herhangi bir bilgi olmasa da **Ali Vasfi**'nin zikredilen derslerden pek çoğunu okutmuş olması ihtimal dâhilindedir. 29 Temmuz 1313 (5 Rebiyülevvel 1315 / 4 Ağustos 1897) tarihinde maaşına 150 kuruşluk bir zam yapılmış ve 350 kuruşa yükselmiştir. 3 Teşrinisani sene 1324 (21 Şevval 1326 / 16 Kasım 1908) tarihine kadar tam yirmi yıl Fatih Rüştîyesi'nde bu maaşla (350 kuruş) çalışmış pek çok talebe yetiştirmiştir.²⁷⁷

1. 4. 3. Mekteb-i Nüvvâb Muallimlikleri (13 Şubat 1889 - 9 Ağustos 1897)

Ali Vasfi Efendi'nin Mekteb-i Kudât'ta (Medresetü'l Kudât) kitâbet-i resmiye muallimi olarak çalıştığı her ne kadar tercümeihâlinde yazmamış da olsa başta Mehmed Zeki Pakalın olmak üzere pek çok araştırmacı tarafından kaydedilen bir bilgidir.²⁷⁸

Şer'î mahkemelere hâkim yetiştirmek üzere kurulan hukuk medreselerinin ilki, Sultan Abdülmecid döneminde Şeyhülislam Meşrepzâde **Ârif Efendi**'nin öncülüğünde meşihat makamına bağlı olarak Muallimhâne-i Nüvvâb adıyla 1854 yılında açılmıştır. Kurumun açılış gayesi ferâiz ve sak usulünü bilen, fıkıh ilmine vakıf, şer'î sahada vazife alacak hukukçular

²⁷⁷ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 5; 7.

²⁷⁸ Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, Cilt XVII, (Yayına Hazırlayan Yrd. Doç. Dr. Şakir Batmaz – Yrd. Doç. Dr. Gülbadi Alan), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 132; Himmet Uç, *Nabizâde Nazım Şair ve Romancı*, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 20; Türk Ansiklopedisi, Cilt 30, Milli Eğitim Basımevi Ankara 1981, s. 274.

yetiştirmek olarak belirlenmiştir. 1856’da ilk mezunlarını veren bu kurumun adı 1885’te Mekteb-i Nüvvâb’a, 1908’de Mekteb-i Kudât’a nihayet 1909 yılına gelindiğinde de Medresetü’l-kudât’a çevirilmiştir.

İlmiyye Salnâmesi’nde “Medresetü’l-kudât’ın Muallimhane-i Nüvvâb namıyla yâd olunduğu müddetteki müdirler”, “Mekteb-i Nüvvâb namıyla yâd olunduğu müddetteki müdirler” ve “Mekteb-i Kudât olduktan sonraki müdirler” başlığıyla üç liste yer almaktadır. Bu listelerden sonra 1856-1914 yılları arasında mezun olanların adları, memleketleri, mezuniyet dereceleri ve son bulundukları görevler bir liste hâlinde verilmişse de kurumda muallimlik yapmış kimselerin isimleri zikredilmemiştir.²⁷⁹ Bu sebeple **Ali Vassı**’nin Mekteb-i Nüvvâb’ta öğretmenlik yapmış olduğuna dair elimizde, aktarılan bilgilerin dışında net bir belge yoktur.

Mezkûr listeden öğrendiğimize göre kurumda toplam yirmi iki kişi müdürlük yapmış ve söz konusu yıllardan dokuz yüzden fazla öğrenci okuldan mezun olmuştur. Mezunların şehir ve kaza kadılık ve nâibliği başta olmak üzere mahkeme reisliği ve üyeliği, dava vekilliği, adliye memurluğu yaptıkları ve zamanla fetvahâne müsevvidliği, i’lâmât-ı şer’iyye müdürlüğu, Medresetü’l-kudât müdürlüğu, dersiâmlık, hatta şeyhülişlamlık makamlarına (Abdurrahman Nesîb Efendi) kadar yükseldikleri dikkati çekmektedir.

Medresetü’l-kudât’ta okutulan kitap ve dersler şunlardır: Mecelle, Dürer, sakk-i şer’î, ferâiz, tatbîkât-ı şer’iyye, defter-i kassâm, ahkâm-ı evkâf, arazi kanunu, kara ve deniz ticareti kanunları, icra, ceza, usûl-i muhâkeme-i hukûkiyye, usûl-i muhâkemât-ı cezâiyye ve sulh, hukuk-ceza ve ticaret tatbikatı, tanzîm-i i’lâmât-ı hukûkiyye ve cezâiyye, medhâl-i ilm-i hukûk, hukûk-ı düvel, hukûk-ı idâre, iktisat, kitâbet-i resmiye ve hüsn-i hatt-ı ta’lik.

Bu dersler haftada on sekizer saat olmak üzere dört yıla yayılmıştır. İlk üç ders dört yıl boyunca, diğer dersler ise belirli sınıflarda okutulmaktaydı.

²⁷⁹ *İlmiye Salnamesi*, s. 674-736.

Müfredat programında Türkçe ve Arapça sarf, nahiv, tarih-coğrafya, kelâm, akait vb. derslere yer verilmemesinin sebebi, bu derslerle ilgili soruların giriş imtihanında adaylara sorulması dolayısıyla talebenin söz konusu dersleri öğrenmiş olarak medreseye kabul edilmesi ve hukuk formasyonunun bu temel bilgilere dayanmış olması esasına bağlanmaktadır. Ayrıca müfredat programı genel olarak değerlendirildiğinde mektebin hukuk formasyonu için gerekli belli başlı dersleri içerdiği görülmektedir.

Talebelerin çeşitli kanun ve hukuk dersleriyle hukukun belli başlı alanlarında bilgi sahibi oldukları, ayrıca tatbikat ve kitâbet dersleriyle mezunların pratik hayata hazırlandığı görülmektedir. Bir medreseden ziyade mektep sisteminde teşkil edilen ve hukuk açısından yeterli sayılabilecek bir programa sahip olan bu hukuk kurumu II. Meşrutiyet döneminin diğer kurumları gibi uzun ömürlü olmamış, Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi ve Cumhuriyet'in ilanının ardından hukuk alanındaki değişiklikler sebebiyle kapatılmıştır.²⁸⁰

Ali Vasfî Mekteb-i Nüvvâb inşa muallimliği görevine 12 Cemaziyelahir 1306 (1 Şubat 1304 / 13 Şubat 1889) tarihinde aylık 400 kuruş maaşla tayin edilmiştir.²⁸¹ Daire-i Meşîhat-i İslâmiye Sicil Şubesinde doldurmuş olduğu evrakta bu hususu şu şekilde dile getirmiştir: "... Fi 1 Şubat Sene 303 tarihinde dahi hıdmet-i mezkûre (Kavâid-i Osmaniye Muallimliği) ile Fâtih Mülkiye Rüşdiyesine nakl olundum. Fi 1 Şubat Sene 304 tarihinde dahi uhde-i dâhiyâneme şehri 400 kuruş maaş ile Mekteb-i Nüvvâb inşa muallimliği tevcih

²⁸⁰ Detaylı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Medresetü'l-Kudât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, s. 343-344.

²⁸¹ "... şehir-i mezkûrun (cemaziyülevvel) on ikisinde 1 Şubat sene 304 dahi şehri dört yüz gurus ma'âşla Mekteb-i Nüvvâb inşa mu'allimliğine ta'yîn olunup..." Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1; jpg. 7.

buyuruldu. Bu iki muallimliğı el'an hüs-i ifâya çalışmaktayım.”²⁸² **Ali Vasfî**’nin söz konusu evrakın tanzim edildiğı tarihte Muallimhâne-i Nüvvâb inşa muallimi olduğunu mektubî kalemi tarafından yazılan şu ifadelerden anlıyoruz: “Ma’rûz-ı bende-i dîrîneleridir! Resîde-i dest-i tekrîm olan 2 Mart sene 325 târîh ve bir numrolu tezkere-i aliyye-i cenâb-ı meşîhatpenâhîlerine sicill-i ahvâl idâresi ifâdesiyle cevâbdır. Mu’allimhâne-i nüvvâb inşâ mu’allimi fazîletlü Alî Vasfî Efendi’nin...”²⁸³

Ali Vasfî Efendi, 22 Recep 1327 ve Rumi 26 Temmuz 1325 (9 Ağustos 1909) tarihinde hazırlanan “Bâb-ı Fetva Sicill-i Ahval Tescilâtına Mahsus Müsvedde Varakası”nda da “Mekteb-i Nüvvâb inşa muallimi” ve “Meclis-i Meşâyih azası” olarak tanıtılmaktadır.²⁸⁴

Ali Vasfî, Muallimhâne-i Nüvvâb adıyla 1854 yılında açılan bu eğitim kurumundaki görevinden 9 Ağustos 1897 tarihinde 600 kuruş maaşla ayrılmıştır. Dolayısıyla kurumun Mekteb-i Kudât olarak hizmet vermeye başladığı 1908 senesinde Ali Vasfi bu kurumda öğretmen değildir. Bu bakımdan onun Mekteb-i Kudât’ta çalışmış olduğunu ifade eden kaynakların, kurumun 1885-1908 yılları arasında Mekteb-i Nüvvâb olarak hizmet verdiği gerçeğini gözden kaçırmış olmaları ihtimal dâhilindedir.

²⁸² İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1.

²⁸³ Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1; jpg. 6.

²⁸⁴ Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 1; jpg. 7

1. 4. 4. Bilâd-ı Devriyeden Anteb Mevleviyeti (12 Şubat 1890-1 Şubat 1900)

Ali Vasfi'nin yüksek dereceli memuriyetlerinden birisi olan Antep Mevleviyeti'nin mahiyetini anlayabilmek için "Mevleviyet"²⁸⁵ terimi üzerinde durmak gerekmektedir. İlmiye teşkilâtında yüksek dereceli kadılıklar için kullanılan bir terim olan "Mevleviyet", Osmanlı Devleti'nde on beşinci yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlık kazanmaya başlanmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in Teşkilât Kanunnâmesi'yle birlikte mevleviyet makamında bulunan sahn müderrisleri, dâhil ve hâriç medreseleri müderrisleri zamanı geldiğinde mevleviyet şehirlerinin kadılıklarına tayin edilebilecek müstakbel adaylar hâline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde esas olarak iki gruba ayrılan kadılıkların birisi "mevleviyet kadılıkları", diğeri ise "kazâ kadılıkları"dır. Bursa, Edirne, İstanbul gibi gerek stratejik gerekse nüfus ve kültür bakımından önde gelen büyük şehirlerin başına tecrübeli ulema gönderilir ve bu kadılıklar mevleviyet

²⁸⁵ "İlmiye mensuplarının rütbeleri icabınca tevcih olunan vazifelerden birinin adıdır. Devriye mevleviyeti müderrislik mesleğini muhafaza edenlerden hareket-i hariç payesini ihraz edenlere tevcih olunurdu. Devriye mevleviyeti şunlardır: Bağdat, Ayıntap, Bosna, Erzurum, Maraş, Trablusgarp, Beyrut, Kürdistan, Rusçuk, Sivas, Adana, Çankırı." (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, Cilt 3, s. 69.); "Mevleviyet, Osmanlı döneminde ilmiye tarîki içerisinde kullanılan bir terim olup, esas itibâriyle kadılık demektir. Ancak, daha ziyâde büyük kadılıklar için kullanılmıştır. Osmanlı devletinde, dereceleri itibâriyle kadılıklar esas olarak iki gruba ayrılmışlardı. Bunlardan birincisine mevleviyet kadılıkları, ikincisine ise kazâ kadılıkları denilmekteydi." (İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 95; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1. Kitap, İstanbul 1990, s. 230.)

kadılıkları olarak anılır; tayin edilen kadılar da mevleviyet rütbesini kazanmış olurdu. Bu nitelikleri taşıyan müderris ve kadılar “mevâlî, şüyûh-ı müderrisîn, kibâr-ı müderrisîn” gibi sıfatlarla anılmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman’ın yaptırdığı Süleymaniye medreselerinin faaliyete geçene kadar en yüksek kadılıklara büyük çoğunlukla sahn medreselerinde müderrislik yapan âlimler tayin ediliyordu. Ancak mevleviyet sayılan bu kadılıklar derece ve rütbe bakımından net bir sıralamaya tâbi tutulmamıştı. On altıncı asrın ortalarından itibaren, Fatih Sultan Mehmed zamanında teşekkül eden yapı yeniden ele alınarak ilmiye tarikinde rütbeler, payeler ve medrese hiyerarşisi tekrar düzenlendi. Bundan sonra mevleviyetlerin statüleri açıklık kazandı; hangi kazaların mevleviyet sayılacağı, hangi medreselerin müderrislerinin bu tür kadılıklara tayin edileceği belirlendi. Mevleviyet kadılıkları ücret ve itibarları bakımından sınıflandırıldı. Bu düzenlemeyle birlikte ücret bakımından mevleviyetler;

1. Yevmî 300 akçeli mevleviyetler
2. Yevmi 500 akçeli mevleviyetler

olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.²⁸⁶ Düşük ücretli mevleviyetler (300 akçeli kadılıklar) daha sonra “devriye mevleviyetleri” olarak isimlendirilmiştir. Yüksek ücretli mevleviyetlere ise (500 akçeli kadılıklar) sahn medreselerinin müderrisleri çıkarılmıştır. Mevleviyetlerin itibar bakımından derecelenmesi ise kadıların terfilerine göre,

1. Devriye mevleviyetleri,
2. Mahreç mevleviyetleri,
3. Bilâd-ı hamse mevleviyetleri,
4. Haremeyn mevleviyetleri

²⁸⁶

Detaylı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Fâtih’in Teşkilât Kanûnnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 33, s. 39.

şeklinde sıralanmıştır. Devriye mevleviyeti statüsüne değerlendirilen Adana, Antep, Bağdat, Belgrad, Beyrut, Bosna, Çankırı, Diyarbakir, Erzurum, Filibe, Konya, Kütahya, Maraş, Rusçuk, Sivas, Sofya, Trablusgarp, Van gibi şehirlerin kadılıklarına dâhil ve hâriç medreselerinin müderrisleri tayin ediliyordu. Bu şehirlerde bir süre vazife yapan kadılar görevine son verildikten sonra “mahreç mevleviyeti” pâyesi alırlar, gönderilecekleri bir mahreç kadrosunun boşalması hâlinde mahreç mevâlîsi olarak tayin edilirdi.

Mahreç mevleviyetleri yüksek rütbeli medreselerden ilk olarak kadılığa çıkılan yerlerdir. Mahreç mevleviyeti statüsünde bulunan şehirler alfabetik olarak şunlardı: Eyüp, Galata, Girit, Halep, İzmir, Kudüs, Selânik, Sofya, Tırhala Yenişehir, Trabzon ve Üsküdar. Mahreç mevleviyetlerine önceleri sahn medreseleri müderrisleri tayin edilirken on altıncı asrın ortalarından itibaren sahn ile birlikte Süleymaniye, Süleymaniye Dârülhadisi, hâmise-i Süleymâniyye ve mûsile-i Süleymâniyye medreseleri müderrisleri tayin edilmeye başlandı. Bilâd-ı hamse mevleviyeti statüsündeki kadılıklarsa Bursa, Edirne, Filibe, Mekke, Mısır (Kahire) ve Şam’dan ibaretti. Bu şehirlerin kadıları terfi edince Haremeyn kadılıklarına yükseliyordu.

Haremeyn mevleviyetine dâhil kadılıklar statü bakımından en yüksek kadılıklardı. Bu grupta yer alan şehirler İstanbul, Medine ve Mekke’dir. Bütün kadılıklar içerisinde en üst kadılık ve dolayısıyla en yüksek mevleviyet İstanbul’du. İstanbul kadılığının bir üstü, şeyhülislamlığa giden yolun son merhaleleri olan Anadolu ve Rumeli kazaskerliği idi. Mevleviyet sayılan şehirlerde vazife yapan kadıların görev sürelerine dair elimizde net bir bilgi bulunmamakla birlikte zikredilen rakamlar arasında öne çıkan bir yıldır.²⁸⁷

Ali Vasfî Efendi’nin Antep Mevleviyeti’ni zapt ettiği tarih, Bâb-ı Fetva Sicill-i Ahval İdaresi tarafından 23 Zilkade 1322 (16 Kânunusâni 1320 / 29 Ocak 1905) tarihinde, “Huzûr-ı Âli-i Cenâb-ı Meşîhat Penâhî”ye yazılan dilekçede 1

²⁸⁷

Detaylı bilgi için bkz. Fahri Unan, “Mevleviyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, s. 467.

Şevval 1316 (31 Kânunusâni 1314 / 12 Şubat 1899) olarak gösterilmektedir.²⁸⁸ Yine aynı arşivde kayıtlı 16 Zilhicce 1326 (27 Kânunuevvel 1324 / 9 Ocak 1909) tarihli bir başka belgede **Ali Vasfî Efendi**'ye 1 Şevval 1316 (31 Kânunusâni 1314 / 12 Şubat 1899) tarihinde 608 kuruş maaş ile Antep Mevleviyeti'nin tevcih buyrulduğu kaydedilmektedir.²⁸⁹ Söz konusu belgeden öğrendiğimize göre **Ali Vasfî Efendi**, 30 Ramazan 1317 (20 Kânunusâni 1315 / 1 Şubat 1900) tarihinde Antep Mevleviyeti'nden ayrılmıştır.

Yukarıda verilen tarihleri doğrulayan bir belge daha vardır. Meşihat arşivindeki kayıtlı bu evrakta **Ali Vasfî Efendi**'nin 1 Şevval 1316 (30 Kânunusâni 1314 / 12 Şubat 1899) tarihinden itibaren bir sene müddetle Bilâd-ı Devriye olarak, aylık 608 kuruş maaşla Antep Mevleviyeti'ni zapt ettiği ve 7 Şevvâl 1321 (14 Kânunuevvel 1319 / 27 Aralık 1903) târîhinde itibar bakımından bir üst

²⁸⁸ “Huzûr-ı Âli-i Cenâb-ı Meşihat Penâhîye! Muallim-hâne-i Nüvvâb inşâ muallimi fazîletli Ali Vasfî Efendi'nin gurre-i şevvâl sene 316 tarihinde zabt etmiş olduğu Antep Mevleviyeti'nden sonraki terfi'âtının mektûbî kaleminden ve âhîren tâyin buyurulduğu meclis-i meşâyih âzâlığına târih-i tayiniyle mikdâr-ı maâşının meclîs-i mezkûrdan isti'fa buyurulması bâbında emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.” Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 2.

²⁸⁹ “Muallimhâne-i Nüvvâb inşâ muallimi fazîletli Ali Vasfî Efendi'nin 1 Mart Sene 317 tarihinde dört yüz yetmiş beş (475) kuruş maaşla Meclîs-i Meşâyih âzâlığına ta'yin buyurulup 1 Kânûn-ı Sâni Sene 318 tarihinde otuz beş kuruş (35) zamlı maaş-ı mezkûrun beş yüz on (510) kuruşa bâliğ olduğu ve mumâileyhe 31 Kânûn-ı Sani Sene 314 tarihinde altı yüz sekiz (608) kuruş maaş ile Antep Mevleviyeti tevcih buyurulup 20 Kânûn-ı Sani Sene 315 tarihinde mevleviyet-i mezkûreden imfisâl ettiği kayden anlaşılmıştır. Ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyül emrindir.” Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 4.

basamak olarak kabul edilen mahreç pâyesine²⁹⁰ nâil olduğu bildirilmektedir.²⁹¹ Bu bilgiler, Bilâd-ı Devriye mevleviyetinde bulunan kadıların vazife sürelerinin kaynaklar tarafından genellikle bir yıl olarak belirtildiği dikkate alındığında daha anlamlı olmaktadır.

Son tahlilde **Ali Vasfî Efendi**'nin 1 Şevval 1316'dan 30 Ramazan 1317'ye (20 Kânunusâni 1315 / 1 Şubat 1900) kadar tam bir yıl Antep Mevleviyeti'nde bulunduğunu daha sonra mezkûr vazifeden ayrılarak mahreç payesini elde ettiğini ifade edebiliriz.

1. 4. 5. Meclîs-i Meşâyih A'zâlığı (1 Nisan 1900 - 5 Haziran 1910)

Şeyh **Ali Vasfî**, zikredilen muallimlik vazifelerinin dışında devrin oldukça önemli kurumlarından birinde; Meclis-i Meşâyih'te²⁹² de aza olarak

²⁹⁰ Sözlükte “çıkış yeri, çıkılan yer” mânasına gelen mahrec kelimesi Osmanlılar'da daha çok “mahreç mevleviyeti, mahrec-i aklâm, mahrec-i mekâtib-i askeriyye” gibi terkipler içinde kullanılır. Mahreç mevleviyeti, ilmiye mesleğinde belirli seviyeye ulaşmış çeşitli şehirlerin kadılarının ve bazı müderrislerin derecelerini gösteren bir tabirdir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Mahreç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, s. 387-388.

²⁹¹ “...ve bin üç yüz on altı (1316) senesi Şevvâl'inin gurre sine müsâdif 30 Kânûn-ı Sâni Sene 314 târîhinden i'tibâren bir sene müddetle Bilâd-ı Devriyye şehri altı yüz sekiz (608) gurusu ma'âşla Ayntab Mevleviyeti'ni zabt eylemiş ve 7 Şevvâl Sene 321 târîhinde mahrec pâyesine nâil olmuştur.” Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg 7.

²⁹² Meclis-i Meşâyih'in kuruluşu, işleyişi, mevzuatı ve faaliyetleri için bkz. Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, genişletilmiş ikinci bas-

görev yapmıştır. Tekyelerin tarikat usullerine göre idarelerini temin ve tekye şeyhliklerine faziletli ve münevver adamları seçip tayin etmek vazifeleriyle mükellef ve eskiden beri mevcut olan meclis-i Meşâyih, 5 Mart 1334 tarihli kanunun ikinci maddesiyle bir reis ve yedi azadan mürekkep olarak daha geniş mikyasta yeniden kurulmuştur.”²⁹³ Sadece bu azalık vazifesine bakarak bile, **Şeyh Ali Vassı**’nin eğitim süreci hakkında bir kanaat sahibi olmak ve zamanının hatırı sayılır bir âlimi olduğunu söylemek mümkündür. Zira söz konusu devirde faaliyet gösteren yetmiş yakın Nakşibendî tekkesinin şeyhi arasından seçilerek

kı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980, s. 298-318, 389-423; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat Yayınları, İstanbul 1984, s. 190-216; Bilgin Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşâyih’in Şeyhülsîlâmlık’a Bağlı Olarak Kuruluşu Faaliyetleri ve Arşivi”, *İstanbul Araştırmaları*, sayı 7, Güz 1998, s. 93-109; İsmail Kara, “Meclis-i Meşâyih, Ulema-Tarikat Münasebetleri ve İstanbul’da Şeyhlik Yapmış Beş Zâtın Kendi Kaleminden Terceme-i Hali”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, sayı 1, Ocak 2002, s. 185-196; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 2. Baskı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yay., Cilt 5, İstanbul 1996, s. 321.

²⁹³ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt 1, İstanbul 1977, s. 280. Bu önemli kurumun işleyişi, mevzuatı ve faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, genişletilmiş ikinci baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980, s. 298-318, 389-423; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat Yayınları, İstanbul 1984, s. 190-216; Bilgin Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşâyih’in Şeyhülsîlâmlık’a Bağlı Olarak Kuruluşu Faaliyetleri ve Arşivi”, *İstanbul Araştırmaları*, sayı 7, Güz 1998, s. 93-109; İsmail Kara, “Meclis-i Meşâyih, Ulema-Tarikat Münasebetleri ve İstanbul’da Şeyhlik Yapmış Beş Zâtın Kendi Kaleminden Terceme-i Hali”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, sayı 1, Ocak 2002, s. 185-196; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 2. Baskı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yay., Cilt 5, İstanbul 1996, s. 321.

Meclis-i Meşâyih azası olması, onun tekke çevresinde ve Osmanlı devleti nezdindeki ehemmiyetine işaret etmektedir.

Mustafa Kara, Meclis-i Meşâyih'in kurulma gayesini, tekke ve medreselerdeki çözülme ve bozulmayı engelleyebilmek, medreselerde yetişecek gençlerin ilmî bakımdan desteklenmesini temin etmek, tekke ve tarikatları kontrol altına almak olarak tanımlar.²⁹⁴ Söz konusu dönemde Meclis-i Meşâyih'in iki ana vazifesi vardır. Bu vazifelerin ilki, tekkelerde görev yapacak olan şeyhleri tespit etmektir. Diğer ise çeşitli sebeplerle tekkelerde ortaya çıkan ve çıkması muhtemel problemleri çözmektir. Meclis-i Meşâyih kurulduktan sonra, tekkelerde çıkan hemen her türlü problem, Meclis-i Meşâyih'a havale edilmeye başlamıştır.

Meclis-i Meşâyih'in kuruluş gayesini ve amaçlarını Osman Ergin farklı bir açıdan şu şekilde değerlendirmektedir: "Tekyelerin tarikat usullerine göre idarelerini temin ve tekke şeyhliklerine faziletli ve münevver adamları seçip tayin etmek vazifeleriyle mükellef ve eskiden beri mevcut olan meclis-i meşâyih 5 Mart 1334 tarihli kanunun ikinci maddesiyle bir reis ve yedi azadan mürekkep olarak daha geniş mikyasta yeniden kurulmuştur."²⁹⁵

Mustafa Kara, Meclis-i Meşâyih'te görev alan şahısların niteliğini ve niceliğini ortaya koymak üzere yapmış olduğu araştırmasında söz konusu meclisle ilgili kayda değer bir vesika bulamadığını ve en derli toplu bilgi için Devlet-i Aliyye'nin çıkardığı salnâmelere müracaat ettiğini dile getirmektedir.²⁹⁶ Kara'nın Meclis-i Meşâyih'i teşkil eden kimselerin vazifelerine, bağlı

²⁹⁴ Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları: Tarikatlar, Tekkeler, Şeyhler*, İstanbul 2005, s. 221.

²⁹⁵ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt 1, İstanbul 1977, s. 280.

²⁹⁶ Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, İstanbul 1977, s. 304; 1312 yılı Salnâme'si, s. 214-224.

bulundukları tarikat ve tekkelerine dair çıkardığı **Ali Vasfî**'yi de içine alan yıllara dair tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 9: 1323/1905 Yılında Meclis-i Meşâyih'te Vazife Yapan Şeyhler

Görevi	Adı	Tarikatı	Tekke
Reis	Ahmed Muhyiddin Efendi	Kadiriye	Kadiri-hâne
Aza	Ali Efendi	Mevleviye	Kasımpaşa
Aza	Ahmed Mesûd Şemsuddin Efendi	Sünbûliye	Merkez Efendi
Aza	Şemsuddin Efendi	Sünbûliye	Fethi Efendi
Aza	Mustafa Rıza		Neccâzâde
Aza	Muhammed Ebulfeyz	Sünbûliye	Şahsultan
Aza	Muhammed Sukûtî	Celvetiye	Hüdâyî
Aza	Ali Vasfî	Nakşibendiye	Kefevî
Aza	Muhammed Sadık	Nakşibendiye	Özbekler
Aza	Ahmet Efendi		Müştak Efendi
Başkâtip	Hasan Hayri		

Yukarıdaki 1323/1905 tarihli tabloda görüldüğü üzere **Ali Vasfî**, Nakşibendiye tarikatına mensup, Kefevî Tekkesi şeyhi sıfatıyla Meclis-i Meşâyih'te aza olarak yer almaktadır. Kara'nın verdiği bilgiler ışığında, **Ali Vasfî**'den evvel Meclis-i Meşâyih'te aza olarak görev yapmış Nakşibendî şeyhleri şu şekildedir: “1285 (1868) **Ârif Efendi**; 1291 (1874) **Ârif Efendi** ve Süleyman Efendi; 1296 (1876) M. **Ârif Efendi** ve Yahya Efendi; 1297 (1880) **Ârif Efendi**, Buhari Efendi, Said Efendi ve Muhammed Emin Efendi; 1307 (1889) Süleyman Efendi ve Muhammed Emin Efendi; 1315 (1897) Muhammed Emin Efendi ve Muhammed Aşir Efendi. 1323'te (1905) ise Ali Vasfî Efendi'yle birlikte Muhammed Sadık Efendi de Meclis-i Meşâyih'te azalık vazifesinde bulunmuştur.”

Ayrıca İsmail Kara'nın *Kutadgubilig*'de yayımlamış olduğu “Meclis-i Meşâyih, Ulema-Tarikat Münasebetleri ve İstanbul'da Şeyhlik Yapmış Beş Zatın Kendi Kaleminden Terceme-i Hâli” isimli makalesinde, hâl tercümeleri elimizde

olmayan fakat ilmiye mensubu olarak kaleme aldıkları biyografilerine sahip olduğumuz İstanbul'da şeyhlik yapmış zevatın tekkeleri ve tarikatları listesinin yedinci sırasında “**Ali Vasfî Efendi** (öl. 1909), Kefeli Dergâhı şeyhi (Drağman, Nakşî)” bilgisi, “isminin başında ‘şeyh’ kaydı olmakla beraber hâl tercümesinde şeyh/halife olduğu belirtilmiyor” notuyla birlikte verilmiştir.²⁹⁷

Osman Sacid Arı da yapmış olduğu yüksek lisans çalışmasında **Şeyh Vasfî**'nin Meclis-i Meşâyih'e 1905 yılında aza olarak kabul edildiğini bildirmektedir.²⁹⁸ Oysaki **Ali Vasfî Efendi**'nin aza olarak vazifeye başlama tarihi daha eskidir. O, Meclis-i Meşâyih azalığına 30 Zilkade 1317 (19 Mart 1316 / 1 Nisan 1900) tarihinde tayin edilmiştir.²⁹⁹ 23 Zilkade 1318 (1 Mart 1317 / 14 Mart 1901) tarihinden itibaren bu vazife dolayısıyla kendisine 475 kuruş maaş tahsis olunmuş,³⁰⁰ söz konusu maaş 14 Şevval 1320 (1 Kânunusâni 1318 / 14 Ocak 1903)

²⁹⁷ İsmail Kara, “Meclis-i Meşâyih, Ulema-Tarikat Münasebetleri ve İstanbul'da Şeyhlik Yapmış Beş Zatın Kendi Kaleminden Terceme-i Hali”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, Sayı 1, Ocak 2002, s. 194.

²⁹⁸ Osman Sacid Arı, *Meclis-i Meşâyih Arşivi'ne Göre Hicrî 1296–1307 (miladî 1879–1890) Yılları Arasında Osmanlı Tekkelerinde Ortaya Çıkan Problemler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 188.

²⁹⁹ “Meclîs-i mezkûr (Meclis-i Meşâyih) azalığına fî 30 zilkade 1317 tarihinde ta'yin buyurulduğu meclîs-i mezkûrdan icrâ edilen tahkikâttan müstebân olmakla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l emrindir.” Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 2; jpg. 3; jpg 7.

³⁰⁰ “Mûmâileyh Ali Vasfî Efendi'ye fî 7 şevvâl 1321 tarihinde mahreç pâyesi tevcih buyurulduğu ve meclîs-i mezkur (Meclis-i Meşâyih) azalığı için fî 1 Mart sene 1317 tarihinden i'tibâren dört yüz yetmiş beş kuruş ma'aş tahsîs olunup fî 1 kânunusâni sene 1318 tarihinde otuz beş kuruş zamlı beş yüz on kuruşa iblağ olunduğu kayden ve...” Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşi-

tarihinde 35 kuruş zamlı 510 kuruşa yükseltilmiş,³⁰¹ 28 Şaban 1327 (1 Eylül 1325 / 14 Eylül 1909) tarihinden itibaren vefatına kadar bu görevde 600 kuruş maaşla çalışmıştır.

Her iki araştırmacının müştereken vermiş oldukları tarihe kadar Meclis-i Meşâyih'in üçüncü safhasında görevli olan azaların listesi şu şekildedir:

Tablo 10: 1307/1889 Yılında Meclis-i Meşâyih'te Vazife Yapan Şeyhler

Görevi	Adı	Tarikatı	Tekke
Nazır	Tevfik Efendi		
Reis	Ahmed Muhyiddin Efendi	Kadiriye	Kadirihâne
Aza	Ali Efendi	Mevleviye	Kasımpaşa Mevlevihânesi
Aza	Ahmed Mesud	Sünbülüye	Merkez Efendi
Aza	Asım Efendi	Halidiye	Safvetî Paşa
Aza	Muhammed Emîn	Nakşibendiye	Vâni
Aza	Muhammed Aşir	Nakşibendiye	Kaşgarî
Aza	Kemal Efendi	Halvetiye	F. Kethüda
Aza	Mustafa Rıza	-	Neccârzâde
Aza	Esâd Efendi	Kadiriye	Kelâmi
Aza	Hasan Hayri / Müderris		
Aza	Şemsüddin Efendi / Müderris		

vi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 2.

³⁰¹ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 2.

Görüldüğü üzere mezkûr tarihte Meclis-i Meşâyih azası olarak vazife yapan iki Nakşibendî şeyhi vardır. Bunlar, Vâni Tekkesi şeyhi **Muhammed Emîn Efendi** ve Kaşgarî Dergâhı şeyhi **Muhammed Aşir Efendi**'dir. **Ali Vasfî Efendi** muhtemelen 1320 (1902/3) tarihinde vefat eden **Muhammed Aşir Efendi**'nin yerine üçüncü safhada vazife almış ve daha sonra bu göreve devam etmiştir.³⁰²

Ali Vasfî'nin Meclis-i Meşâyih azalığına 30 Zilkade 1317 (19 Mart 1316 / 1 Nisan 1900) tarihinde atandığını doğrulayan evraklardan bir diğeri de Bâb-ı Fetvâ Sicill-i Ahvâl İdaresi'ne ait 231 numaralı belgedir.³⁰³

Meşihat arşivinde kayıtlı 16 Zilhicce 1326 (27 Kânunuevvel 1324 / 9 Ocak 1909) tarihli bir başka belgede **Ali Vasfî Efendi**'nin 1 Mart sene 1317 (23 Zilkade 1318 / 14 Mart 1901) tarihinde 475 kuruş maaşla Meclis-i Meşâyih azalığına tayin buyrulduğu bilgisi yer almaktaysa da muhtemelen bu tarih yeniden atama yahut vazife süresini uzatma nevinden bir şey olsa gerektir.³⁰⁴

³⁰² Bkz. Tablo 7.

³⁰³ “Muallim-hâne-i Nüvvâb inşâ muallimi fazîletli Ali Vasfî Efendi'nin gurre-i şevvâl sene 316 tarihinde zabt etmiş olduğu Antep mevleviyetinden sonraki terfî'âtının mektubî kaleminden ve âhîren ta'yin buyurulduğu Meclîs-i Meşâyîh a'zâlığına târih-i ta'yiniyle mikdâr-ı ma'aşının meclîs-i mezkûrdan istifa buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.” Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 2.

³⁰⁴ “Muallimhâne-i Nüvvâb inşâ muallimi fazîletli Ali Vasfî Efendi'nin 1 mart sene 317 tarihinde dört yüz yetmiş beş (475) kuruş maaşla Meclîs-i Meşâyîh a'zâlığına ta'yin buyurulup 1 kânûn-i sani sene 318 tarihinde otuz beş (35) kuruş zamlı ma'aş-ı mezkûrun beş yüz on (510) kuruşa bâlig olduğu ve...” Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 4.

Ali Vasfî Efendi'nin 22 Recep 1327 (Rumi 26 Temmuz 1325 / 9 Ağustos 1909) tarihinde hâlen aynı vazifede olduğu söz konusu tarihte hazırlanan “Bâb-ı Fetva Sicill-i Ahval Tescilâtına Mahsus Müsvedde Varakası”ndan anlaşılmaktadır.³⁰⁵ **Ali Vasfî Efendi**'nin son resmî vazifesi olan Meclis-i Meşâyih azalığına dair elimizdeki en yeni belge Şeyh'in vefatından sadece on üç gün evvel düzenlenmiş olan 14 Cemaziyelevvel 1328 (10 Mayıs 1326 / 24 Mayıs 1910) tarihli evraktır.³⁰⁶

Ali Vasfî Efendi'nin vefatına kadar bu vazifede kaldığını ispatlar mahiyetteki son belge ölümünden sonra düzenlenmiştir. Meslekî geçmişinin ve maaş artışlarının gösterildiği bu belgede Kefevî Dergâhı şeyhi müteveffâ **Ali Vasfî Efendi ibni Hâce Mehmed Efendi**'nin son memuriyeti Meclis-i Meşâyih azalığı olarak gösterilmiştir.³⁰⁷

³⁰⁵ “Mekteb-i Nüvvâb inşâ mu'allimi Meclîs-i Meşâyih a'zâsından fazîletlü Şeyh Vasfî Efendi'nin tercüme-i hâlî hülâsasıdır.” Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 7.

³⁰⁶ “Mûmâileyh âhiren icrâ kılınan tensîkâtta meclîs-i mezkûr a'zâlığında ibkâ buyrularak bin üç yüz yigirmi yedi senesi Şa'bânü'l-mu'azzamın yigirmi sekizine müsâdif (1 Eylül sene 325) târîhinden i'tibâren ma'âş ber müceb-i tensîk altı yüz guruşa ve (...) iblâğ buyrulduğu merkez tensîk komisyonunun sicilde mevcûd kadrosundan anlaşılmagla tezyîl kılındı.” Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 8.

³⁰⁷ Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 10.

1. 4. 6. Dârümuallimîn-i Âliye Edebiyat Muallimliği (16 Kasım 1908 - 5 Haziran 1910)

Dârümuallimîn adı verilen ve 1848-1924 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren erkek öğretmen okullarının ilki, sivil modern eğitim kurumları olan rüştiye mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere 16 Mart 1848'de İstanbul Fatih'te açılmıştır.

Bugünkü eğitim sistemimiz nazar-ı dikkate alındığında rüştiyelerin, ilköğretim ikinci kademe seviyesinde eğitim veren kurumlar olduğu rahatlıkla söylenebilir. 1860'lı yıllara kadar geleneksel eğitime devam eden sıbyan mektepleri için öğretmen yetiştiren kurumlar bulunmuyordu. Bu kurumların yerini modern ilkokullar olarak kabul edebileceğimiz ibtidâilerin açılması üzerine 1868 yılında bu kurumlara öğretmen yetiştirmek üzere Dârümuallimîn-i Sıbyan da açılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemini, Fransız eğitim sistemini örnek alarak yeniden düzenleyen 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ilk, orta ve yüksek öğretimden müteşekkil bir tedrisatı öngörüyordu. Bu nizamnâmede rüştiye, idâdiye ve sultâniyelere öğretmen yetiştirmesi planlanan Darümuallimîn-i Kebîr sıbyan, rüştiye ve idâdî şubelerinden ibaret olarak, 1874 yılında hizmete girdi ve kısa bir süre sonra Dârümuallimîn-i Âliye adını aldı.

1892 yılında yürürlüğe giren yeni nizamnâmeyle, her birinin öğretim süresi iki yıl olan ibtidâiye, rüştiye ve âliye şubelerinden meydana gelen Dârümuallimîn-i Kebîr öğrencilerinin tamamı burslu okumuş ve mecburi hizmetle yükümlü tutulmuştur. 1905-1906 öğretim yılına gelindiğinde ülke genelindeki dârümuallimîn sayısı otuz altıya yükselmiştir.

Söz konusu yıllarda daha fazla öğretmen yetiştirmek için medrese talebeleri herhangi bir imtihana tabi tutulmadan Dârümuallimîn'e alınmış, bina

yetmeyince mektep Fatih Çarşamba'da kiralanan büyük bir konağa taşınmıştır. Kötü şartlar altında eğitim gören talebeler bu uygulamadan memnun kalmamış, memnuniyetsizliği gidermek için okula 1909 yılının nisan ayında Satı Bey müdür olarak atanmıştır. Satı Bey okula gelir gelmez, öğrenci ve öğretmen sayılarını düşürmüş, okulu Cağaloğlu'ndaki binasına taşıyarak yatılı hâle getirmiştir.³⁰⁸

İşte **Ali Vasfî Efendi**'nin muallimlik yaptığı yıllar, Darülmualлимîn'in zor zamanlarını yaşadığı bu yıllardır. **Ali Vasfî**, Darülmuallimin-i Aliye edebiyat muallimliğı vazifesine 3 Teşrinisani 1324 (21 Şevval 1326 / 16 Kasım 1908) tarihinde getirilmiştir.³⁰⁹ Şeyh'in Dârülmuallimîn edebiyat muallimliğine tayin

³⁰⁸ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Ergün, "Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme", <http://www.egitim.aku.edu.tr/ergun3.htm> (Erişim Tarihi 10 Nisan 2013); Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999; Musfafa Ergün, *Türk Eğitim Sisteminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler*, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 17, s. 453-457; Cemil Öztürk, "Dârülmuallimîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, s. 551-552; İsa Eşme, "Öğretmen Yetiştirmede 130 Yıllık Bir Sürecin Öyküsü: Yüksek Öğretmen Okulları" *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160; "Tarihçe", <http://aef.marmara.edu.tr/fakulte/tarihce/> (Erişim Tarihi 10 Ekim 2013.)

³⁰⁹ "Huzûr-ı Âlî-i Meşîhatpenâhîye! (...) Mu'allimhâne-i Nüvvâb inşâ mu'allimi fazîletlü Alî Vasfî Efendi'nin (...) 3 Teşrîn-i Sâni Sene 324 târîhinde altı yüz (600) gurus ma'âşla uhdesine dâru'l-mu'allimîn-i âliyye edebiyât mu'allimliğı tefvîz kılınmış idüğü kayden anlaşılmagla ol bâbda emr u fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. Fî 26 Rebî'ü'l-evvel sene 327 ve fî 4 Nisan sene 325. Ma'ârif-i umûmiye nâzırı bende Abdurrahman." Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 6.

olunduğu tarih ve maaş miktarları maârif nezaretinin 26 Rebiyülevvel 1327 (4 Nisan 1325 / 17 Nisan 1909) tarihli resmî vesikasında sabittir.³¹⁰

Ayrıca Bâb-ı Fetvâ Sicill-i Ahvâl Tescilâtına Dair Müsvedde Varakası'nda “**Şeyh Vasfî Efendi**’nin tercüme-i hâli hülâsasından mâba’d” notuyla şu bilgiler aktarılmıştır: “Mûmâ ileyhin (...) dâru’l-mu’allimîn mu’allimliklerine târîh-i ta’yîniyle mikdâr-ı ma’âşı ma’ârif nezâretinin 26 Rebîü’l-evvel sene 327 târîhli tezkere-i cevâbiyesinden (...) anlaşılmış ve evrâk-ı mezkûre tercüme-i hâl varakasıyla hıfz edilmiştir.”³¹¹

Ali Vasfî’nin Dârülmualлимîn’deki hocalığını belgeleyen evraklarından bir diğeri de 22 Receb 1327 (26 Temmuz 1325 / 9 Ağustos 1909) tarihli “Mekteb-i Nüvvâb inşâ mu’allimi meclis-i meşâyih a’zâsından fazîletlü **Şeyh Vasfî Efendi**’nin tercüme-i hâlî hülâsasıdır” başlıklı belgedir. İlgili bölüm şöyledir: “... Bin üç yüz yigirmi altı senesi şevvâlinin yigirmi ikisinde 3 Teşrîn-i sâni sene 324 altı yüz gurus ma’âşla dâru’l-mu’allimîn-i âliye edebiyât mu’allimliğine ta’yîn kılınmıştır.”³¹²

Ali Vasfî Efendi’nin edebiyat muallimi olarak Dârülmualлимîn’in rüştiye, idâdiye ve sultaniye şubelerinden hangisinde ders verdiğini tam olarak bilmemekle birlikte okutulan derslerden hareketle genel bir yorumda bulunmak mümkündür. Necdet Hayta **Ali Vasfî**’nin muallimlik yaptığı yıllarda (1900’leri başında) Dârülmualлимîn’de okutulan dersleri şu şekilde vermektedir: ³¹³

³¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 8.

³¹¹ Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 8.

³¹² Detaylı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26, Gömlek Nr. 3, Belge Nr. 11, jpg. 7.

³¹³ Necdet Hayta, “XX. Yüzyıl Başlarında Dârülmualлимîn”, <http://gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2009/5/56.pdf> (Erişim Tarihi 13

Tablo 11: Dârümuallimîn İbtidâiye Şubesi Haftalık Ders Programı

Ders Adı	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf
Kur'ân-ı Kerîm, Tecvîd ve Fıkıh	4	3
Türkçe Kaideler ve İmla	3	0
Tedrîs Usulü	0	1
İnşâ	0	2
Arapça Sarf ve Nahiv	2	2
Farsça Kaideler	2	2
Fransızca	0	1
Hesâp	2	2
Eşyâ İlmi	1	1
Genel Coğrafya ve Osmanlı Coğrafyası	2	2
İslâm Tarihi	2	1
Hüsnühat	1	1
Ziraat	1	1

Tablo 12: Dârümuallimîn Rüştîye Şubesi Haftalık Ders Programı

Ders Adı	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf
Dini İlimler	1	1

Kasım 2013.) Detaylı bilgi için bkz. Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye (Maârif Salnameleri), 1319, s. 121, 122, 126-127; 1321, s. 120, 124, 125, 129-130.

Kâideler ve İmlâ	1	0
Tedrîs Usulü ve Ahlâk Terbiyesi	2	1
İnşâ	1	1
Arapça ve Mantık	3	3
Farsça	1	1
Fransızca	2	2
Hesap	2	2
Defter Usulü	1	1
Cebir	1	1
Hendese	1	1
Hikmet	1	2
Mevâlid	0	2
Coğrafya	2	1
Tarih	2	2
Hüsnühat	1	1
Resim	1	1
Ziraat	1	1

Tablo 13: Dârümuallimîn Âliye Edebiyat Şubesi Haftalık Ders Programı

Ders Adı	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf
Arapça Belagat	1	2
Türkçe Belagat	2	1

Ders Adı	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf
Farsça Belagat	2	1
Resmî Kitabet	1	2
Tarih	1	2
Coğrafya	2	1
Kanunlar	2	1

Tablo 14: Dârülmuallemîn Âliyye Fünûn Şubesi Haftalık Ders Programı

Ders Adı	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf
Yüksek Hesap	2	0
Basit Cebir	3	0
Yüksek Cebir	0	1
Defter Usulü	1	0
Madeni ve Uzvî Kimya	2	2
Tahlîli Kimya	0	1
Hayvânât, Nebâtât	3	0
Tabakât'ül-Arz	0	2
Kozmoğrafya	0	3
Müsellesât	1	1
Hikmet-i Tabîiye	2	2
Hendese	2	2
Riyâziye Tersimâtı	0	1

Ders Adı	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf
Ziraat	1	1

Yukarıdaki tablolardan hareketle **Ali Vassı**'nin Dârülmuallemîn'de okutmuş olması muhtemel dersleri alfabetik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür: Defter Usulü,³¹⁴ Farsça, Farsça Belagat, Farsça Kaideler, İnşâ, Kâideler ve İmlâ, Resmî Kitabet, Türkçe Belagat, Türkçe Kaideler ve İmla. Yaptığımız araştırmalar neticesinde **Ali Vassı**'nin vefatına kadar bu kurumdan ayrıldığıyla ilgili herhangi bir belge yahut bilgiye ulaşamadık. Muhtemelen Meclis-i Meşâyih azalığıyla birlikte bu vazifesini de vefatına kadar sürdürmüştür.

³¹⁴ Devlet işlemleri süresince oluşan bilgilerin bir deftere sıra ile yazılması şeklinde tutulan arşiv. Bu arşiv türü daha sonra yerini evrak (dosya) usulüne bırakmıştır.

1. 5. EDEBÎ HAYATI

Ali Vasfî Efendi'nin sanat hayatının, **Muallim Nâci**'yle yolunun kesiştiği kavşakta başladığını söylemek mümkündür. Bu bakımdan sanatına dair bahsi açmadan evvel, **Nâci**'yle olan münasebetine temas etmekte fayda vardır. **Kefevî Tekkesi Şeyhi, Nâci**'yi kendisinden önce şiirleriyle tanımış, bu tanışıklık **Nâci**'nin sorumluluğunda bulunan *Tercümân-ı Hakikat'e* şiirler göndermesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Tabiri caizse, **Ali Vasfî, Muallim Nâci**'yle muhabbet kurduktan sonra onun çekim alanına girmiş; vefatına kadar da çıkamamış, çıkmak istememiştir. Daima **Nâci**'nin bulunduğu yerlerde bulunmaya, onun değer verdikleriyle dostluk kurmaya, onun gibi şiirler söylemeye, kısacası hemen her alanda onu taklit etmeye başlamıştır.

Şeyh Vasfî, bu birliktelik sayesinde üstadı kabul ettiği **Muallim Nâci**'den edebî anlamda istifade etmiş, ondan çok şey öğrenmiştir. Aslında bu öğretici vasfı **Nâci**'nin sadece **Şeyh**'e karşı takındığı bir tavır değildir. O, kendisine yakınlık gösteren hemen herkes için aynı dostluğu cömertçe sergilemiştir. Daha hayattayken edebiyat kamuoyunda bu kadar büyük bir şöhrete sahip olmasının nedenlerini biraz da onun insani münasebetlerinde aramak gerekmektedir. Bu konuyla ilgili görüşlerini açıklarken “şair tabiatının methe muhtaç olduğu”nun altını çizen **M. Kayahan Özgül** de **Nâci**'nin kendine özgü bir çekim alanı olduğundan bahsetmekte, onun kendisine yakınlık gösterenlere karşı farklı bir tavır sergilediğini ifade etmektedir: “**Nâci**, hak ettiği ilgiyi gösterenlere kendisini daha yakın bulur. Bu onun yeniliklere sırt çevirdiği mânâsına gelmez; ama, gelenekçi tarafını daha öne çıkardığı da bir gerçektir.”³¹⁵

315

M. Kayahan Özgül, *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 17.

Muallim Nâci şiirleri, edebî görüş ve fikirleriyle **Ali Vassî**'yi tesiri altına almakla kalmamış ona bilinçli bir rehberlik de yapmıştır. Belki de onun bu tutumu ömrünün sonuna kadar **Şeyh**'i kendisine "yâr-ı vefadâr" eylemiştir. Daha *Tercümân-ı Hakikat*'te yayımlanan ilk şiir denemelerinden başlayarak ona yazdığı övücü notlarla **Ali Vassî**'nin kendine olan güvenini artırmış, daha evvel yazmaya cesaret edemeyen, kendisini şair olarak göremeyen **Kefevî Tekkesi Şeyhi**'nin edebiyat dünyasına cesur adımlarla girmesine vesile olmuştur. *Cezebât*'ın mukaddimesinde **Şeyh Vassî**, şiir söylemeye nasıl başladığını ve **Muallim Nâci**'nin yukarıda zikrettiğimiz tesirini şöyle dile getirmiştir:

"*Tercümân-ı Hakikat* âsâr-ı edebîye neşrine başlamazdan pek çok evvel şi'ir söylemeye yeltendim ise de tanzîm ettiğim eş'âr:

Gûş etmesin öyle söz kulaklar

du'âsının ma-sadâkı olmağa layık âsârdan bulunmağla muah-haren terk etmiştim. *Tercümân-ı Hakikat*, âsâr-ı edebîye neşrine başlar başlamaz nazm-ı eş'âra herkes gibi benim de hevesim geldiğinden:

Gelmiyor vechin hayâli dîde-i hûn-bârıma

Bâ'is oldur sevdiğim her lahza âh u zârıma

matlalı gazeli bi't-tanzîm mezkûr gazeteye göndermiş idim ki bu matla' ma'lum müşârün-ileyh tarafından bî-hak tenkîd olunduğu gibi 'Bir şeyh efendi lisânından böyle hem 'âşıkâne, hem rindâne sözler sudûrı şâ'irleri hakikat memnûn edecek hâller-dendir.' iltifât-ı müşevvikânesine mazhariyetim devâm-ı tanzîm-i âsâra beni mecbûr etti. Mu'allim'in tenkîdâtından istifâde ettiğim gibi âsâr-ı ceyyidesini meşk edinerek şi'ir söylemeğe de çalıştım. *Tercümân-ı Hakikat* ile ba'zı resâ'il-i

mevkûtede görülen eserleri müşârün-ileyhin sâye-i
mu'allimânelerinde vücûda getirdim.”³¹⁶

Yukarıda kendisinin de ifade ettiği üzere **Muallim Nâci**, **Şeyh Vasfî**'nin gönderdiği eserleri oldukça beğenmiş ve bu şiirlerden pek çoğunu zikredilen gazetenin ilgili sayfalarında yayımlamıştır. Bu şiir alış-verişlerinin, edebiyat sütunlarını yönetmeye yeni başlayan **Muallim Nâci**'nin de hoşuna gitmesi, ikili arasındaki muhabbetin hızla artmasına ve zamanla sarsılmaz bir dostluğa doğru yol almasına vesile olmuştur.

Aralarındaki dostluğu hızlandıran unsurlardan bir diğeri de söz konusu dönemde yaşanan malum eski-yeni tartışmalarıdır. Eski edebiyat taraftarlarının **Nâci**'nin etrafında toplanmasıyla gazete eski tarz pek çok gazel, kaside ve kıtaya dolmuştur. İşte bu süreçte **Nâci**'nin yanı başındaki isimlerden biri, belki de en önemli destekçisi **Şeyh Vasfî** olmuştur. O söz konusu gazetede sadece şiirler yayımlamakla kalmamış, başta **Mesûd-ı Harabatî** müstearını kullanan **Muallim Nâci** ile mektuplaşmaları olmak üzere pek çok yazı kaleme almıştır. **Muallim Nâci**'nin etrafında toplanarak eski edebiyat zevkini devam ettirmeye çalışanlar, **Ahmed Midhat Efendi** tarafından *Tercümân-ı Hakikat*'ten uzaklaştırılanların başında da yine o vardır. **İbnülemin Mahmut Kemal İnal** bu uzaklaştırmayı “kapı dışarı etmek” şeklinde aktarır: “...O mertebe sıktı ki “Hasan Mellah'ın” müellifi bir gün **Muallim Nâci**'yi bütün peykleriyle, **Şeyh Vasfî**'lerle, **Abdülkerim Sabit**'lerle, **Ahmed Hamdi**'lerle beraber gazetesinden kapı dışarı etti.”³¹⁷

İnal'ın ifadesiyle kapı dışarı edilen aynı ekip *Tercüman*'dan ayrılınca **Nâci** ile birlikte *Saâdet*'e transfer olmuş ve 26 Teşrîn-i sâni 1885'ten itibaren

³¹⁶ Şeyh Vasfî, *Cezabât*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302, s. 6.

³¹⁷ İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Cilt 4, 3. Baskı, İstanbul 1988, s. 1040.

orada yazmaya başlamışlardır. Tabii olarak bu tarihten sonra imzası *Saâdet*'te görülenlerin başını yine **Şeyh Vasfî** çekmektedir.

Çok uzun sürmeyen *Saâdet* macerasının ardından, 1886'da yine **Nâci**'nin öncülüğünde on beş günlük periyotlarla yayımlanan bir mecmua çıkmıştır: *İmdâdü'l Midâd*. Yazarları arasında **Necib Nadir** ve **Abdülkerim Sabit**'in de bulunduğu bu mecmua macerasında da **Nâci**'nin yanında **Ali Vasfî Efendi** vardır. Derginin ilk sayısında yayımlanan mukaddime, *İmdâdü'l Midâd*'ın isim babasını ele verir: **Muallim Nâci**! Maalesef bu mecmua da uzun ömürlü olamaz. Fakat edebiyat tarihçileri için hiçbir malzeme bırakmadan da gitmiş değildir. Döneminin gürültülü edebiyat kamuoyu içinde kendine has bir yer açmayı başarır. Daha ilk sayısında **Vasfî**'nin kaleme aldığı ve şiirin insanlık tarihiyle başlayan tarihine, ilk insanların şiirlerini söylemek için vezin zarureti hissetmediğine, şiirde mühim olanın fikri ve hissi aktarabilmek olduğuna, şiirin mevzun olup olmamasının; nazmen veya nesren yazılmış olmasının kendisi için çok önemli olmadığına değindiği değerli olmadığına değindiği “Şiir Nedir? Şair Kimdir?” başlıklı makale beklenmedik tepkilere sebep olmuştur.³¹⁸ **Ahmed Midhat Efendi**, kendi gazetesinden uzaklaştırdığı bu edipler tarafından neşrediliyor olmasını içine sindiremediğinden midir bilinmez, yazıyı da yazarını da yerden yere vurur. Hatta mecmuanın adından dolayı çıkaran **Şeyh Vasfî**, **Muallim Nâci**, **Abdülkerim Sabit** ve **Necib Nâdir**'i “mürekkepçiler” anlamına gelen “midâdiyyûn” lakabıyla yaftalar.³¹⁹ Bunun üzerine **Şeyh Vasfî** *İmdâdü'l Midâd*'ın ikinci sayısında “Yanıyorsunuz Ey Hakîm-i Edîb” başlığı altında gayet nezaketli bir cevabi makale daha kaleme alır. Tabii **Ahmed Midhat Efendi** de bu arada boş durmaz. Lakin **Şeyh Vasfî** üçüncü bir makale yazarak tartışmayı alevlendirmez. Nihayet konu, 1 Rebîü'l-evvel 1303 tarihli 2238 numaralı *Tercümân-ı Hakikat*'te yayımlanan **Ahmed Midhat** imzalı makaleyle kapanır.

³¹⁸ Erdoğan Erbay, *Eskiler ve Yeniler: Tanzimat ve Servet-i Fünûn Neslinin Divan Edebiyatına Bakışı*, Erzurum 1997, s. 60- 61.

³¹⁹ *Tercümân-ı Hakikat*, 1 Sefer 1303, s. 2212.

Erdoğan Erbay bu konuyu, **Ali Vasfî Efendi**'nin şiir sanatıyla ilgili görüşlerini ilk kez ortaya koyuyor olması bakımından önemser.³²⁰

Şeyh Vasfî'nin **sürelî yayınlar gözününe alındığında Muallim Nâci** ile beraberliği bu mecmualarla sınırlı değildir. *Tercümân-ı Hakîkât, Saâdet ve İmdâdü'l Midâd* maceralarından sonra **Vasfî, Nâci** ile birlikte kısa bir süre de *Mürüvvet*'te yazmış bu süreç de 1892 yılında son bulmuştur. **Vasfî**'nin **Nâci**'yle birlikte yazarları arasında bulunduğu bu üç sürelî yayın dışında yirminin üzerinde gazete ve mecmuada şiirleri, tenkitleri, mektupları, çevirileri, makaleleri hatta ders notları yayımlanmıştır.

Şeyh Vasfî'nin hayatını anlatan kaynakların birçoğunda, onun **Muallim Nâci** ile olan dostluğuna, **Nâci**'nin görüşlerine sıkı sıkıya bağlı olduğuna, edebiyat ve şiir vadisinde onun eserlerini taklit etmekten kaçınmadığına dair bilgiler bulunmaktadır. Elhak bu doğrudur. Zamanla **Muallim Nâci** ile **Şeyh Vasfî**, neredeyse birbirinden hiç ayrılmayan çok yakın iki dosta dönüşmüşlerdir. Hatta **Nâci**, İstanbul dışına çıktığında, vazife icabı dolaşması gerektiğinde bile **Şeyh Vasfî**'yi yanından ayırmamış, gittiği hemen her yere onu da yanında götürmüştür. Sözgelimi 24 Eylül 1892 tarihinde "Târîh-nüvîs-i Selâtîn-i Âl-i Osmân" unvanı ile taltif edildikten sonra Bursa, Söğüt, Bilecik ve İzmit'i gezmesi gereken **Nâci, Ali Vasfî Efendi**'yi de yanında götürmüştür.³²¹

İki kadim dostla ilgili olarak aktarılan hatıraların en dikkat çekicilerinden biri **Muallim Nâci**'yi de **Şeyh Vasfî**'yi de yakından tanıyan **Ali Kemâl**, *Peyâm*'ın edebiyat ilavesindeki "Ömrüm" başlıklı hatıralarında şu şekilde dile getirir:

"**Nâci** merhumun en güzîde peyki **Şeyh Vasfî** idi, nasılsa **Muallim**'e çatmıştı, en çok o sayede yazmağı ve şiir söylemeğı öğ-

³²⁰ Erdoğan Erbay, *Eskiler ve Yeniler: Tanzimat ve Servet-i Fünûn Neslinin Divan Edebiyatına Bakışı*, Erzurum 1997, s. 60.

³²¹ Celal Tarakçı, *Muallim Nâci*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 17.

rendi. Farisîye epeyce âşinâ idi, fakat yazılarını, şiirlerini **Nâci**'ye tashih ettirmeden neşredemezdi. Şeyhin:

Sanma bî-câ ben harabât içre feryâd eylerim

Bir perînin Allah Allah ismini yâd eylerim

matlaıyla başlayan bir gazelini Muallim Bey pek beğenirdi. (...) **Muallim Nâci**, Şeyhi o derece sever, öyle sahâbet eder idi ki bazen onun namına şiir bile söylerdi. **Şeyh Vasfî** 'Berkî' diye de tahallûs ederdi. Menemenlizâde Tahir Bey, üstad Ekrem'in en güzîde tilmizlerinden olduğu için **Nâci**'ye hususiyle **Şeyh**'e pek muâırz idi, bir kere:

Gürleme berk gibi kendini bil, ey şâir!

Kendi meddâhın olan hâmeni sanma kâdir

diye bir hicviye yazmıştı, bu hicve cevaben **Nâci**,

Gürletip berki halkı güldürdün

Ehl-i hikmet revâ görürler mi?

Ses çıkarmaz bizim diyarda berk

Menemen berki yoksa gürler mi?

kıtasını söyledi, Şeyh'in namına neşreyledi, o adamcağızı bu derece severdi, matbaada yanından ayırmazdı, nereye gitse beraber götürürdü, galiba bir parça o yüzden bilâhare kayınpederi **Ahmed Midhat Efendi**'yle bozuştı. Çünkü:

*Hukûk-ı ülfete **Nâci** riâyet eyleyeni*

Nasıl feda edelim, âdemiyet öyle değil?

diyor, böyle yârânından ne olursa olsun ayrılmıyordu."³²²

Ahmed Râsim de bu dostluğun yakın şahitlerindendir. *Muharrir, Şair, Edip* adlı eserinde **Şeyh Vasfî**'yle alakalı olarak dile getirdikleri, **Ali Kemâl**'inkilerden farklı değildir:

“Şâyân-ı dikkat bir manzara! Nâci'yi görür görmez, Şeyh Vasfî'yi; Şeyh'i görür görmez Nâci'yi görmemek hemen pek ender vâki olan hâllerdendi. Fakat Şeyh mürid, Nâci şeyh idi. Tarîkat âdâbında böyle bir becâyîşe her zaman tam bir imkân vardır. Sarığı ekseriya beyaz, fesi kulaklarda, orta boy, tıknaz, oldukça sevimli, esmer yüz, kestane karası gözler, yeni yeni çıkan beyaz tüylerden biraz fazla sakal, sırta cübbe, aba, ayakda potin, mest ve galoş, yuvarlanır gibi sarık, Şeyh'in acemi bir fotoğraf tarafından alınmış resmidir. Ekseriya neşeli, mütebessim, Nâci'yi sevmekte çok ileri, aleyhdârlarına da merhumdan ziyâde düşmân görünürdü. Hattâ vefâtına kadar da böyle görününde. Sohbetlerinde de sevimliydi. Menemenlizâde Tâhir Bey merhûm Ekrem Bey'in nasıl peyki idiyse Şeyh de Nâci'nin peykiydi.”³²³

İsmail Hikmet de **Ali Kemal** ve **Ahmed Râsim**'le aynı kanaattedir. *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde, **Muallim Nâci**'yle **Şeyh Vasfî** arasındaki sıkı rabıtayı işaret eder:

“Lisanı sade ve metîn, üslûbu da selîs ve vâzıhtır. Edebiyatta zihniyet ve kanaat itibariyle Nâci vadisinde gittiğinden aralarında sıkı bir râbıta hâsıl olmuş daima beraber çalışıp beraber yaşamışlardır.”³²⁴

³²³ Ahmet Rasim, *Muharrir, Şair, Edip*, (Haz. Kazım Yetiş), Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s. 120-121.

³²⁴ İsmail Hikmet, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1925, s. 587.

cümleleriyle tanıtır. **Ali Vasfî Efendi**'yle sağlığında sık sık görüşen isimlerden bir diğeri de **İbnülemin Mahmut Kemal İnal**'dır. **Şeyh**'le **Muallim Nâci** arasındaki münasebeti kendi penceresinden şu şekilde dile getirir:

“Vasfî merhum, mülâhhamca, kanlı, kızmızı yüzlü, kır sakallı, orta boylu, meşayihin okur yazar kısmından idi. Nazmü nesri güzeldi. Muallim Naci ile senelerce hemdem olmakdan pek çok istifade etmişdi. Kendi yazısıiyle görülen tercemei halinde ‘İstanbulun her sınıf hakliyle görüşür, rind meşreb bir zatdır.’ Diyor. Hakikaten öyle idi. Herkesle ihtilât eder, herkese hüsni muamelede bulunur, daima güler, zarif sözler söyler, terbiyeli bir âdemdi.”³²⁵

İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın **Muallim Nâci** ve **Şeyh Vasfî** ile ilk karşılaşmasını anlattığı aşağıdaki satırlar da ikilinin hemen her zaman birlikte olduklarını ispat adına bir delil olarak okunabilir:

“Ertesi sabah, mülga Babı Âli'nin karşısında bulunan idarehaneye gittik. **Muallim**'i sorduk. “Henüz gelmedi. Şimdi nerede ise gelir. Buyurun şu odada oturun.” dediler. Girdiğimiz odada biri uzun sakallı, diğeri kırmızı yanaklı iki sarıklı zât vardı. Biri, bir masanın başında oturuyordu. Diğeri (**Şeyh Vasfî**) ayakta konuşuyordu. Bir müddet sonra bu iki hoca efendi kimi aradığımızı sordular. **Muallim Nâci** Efendi'yi görmek istediğimiz söyledim. ‘Şimdi gelir.’ dediler. Bir aralık ayaktaki hoca (**Şeyh Vasfî**), odadan çıktı. Biraz sonra döndü. Bir isim söyleyerek ‘yüz kurusu virmiyor’ dedi. Oturan hoca: ‘O, bize yüzü vermiyorsa biz de ona yüz vermeyiz’ cevabını verdi. Ayakdaki (**Şeyh Vasfî**) bu söze kahkaha ile gülüyordu. Bilâhere anladık ki oturan, Nasuhzâde

Mustafa Âsım Efendi (Esbak âyan reisi), ayakdaki de **Şeyh Vasfî** merhum imiş.

Hemen yarım saat bekledik. '**Muallim** geliyor.' Dediler. Müteakıben uzunca boylu, kara sakallı, gözünün biri şehla, mütebessim müeddeb bir zat içeri girdi. Sırtında uzun ve başlıklı siyah bir kaput, onun altında ince dikişli uzun bir hırka vardı. Muallim, benim oturduğum iskemlenin yanındaki makamına, **Âkif** de -evvelki gibi- benim alt tarafımdaki iskemleye oturdu. **Naci**, mütebessim hepimize iltifat etti. Kendini ilk defa o gün gördüm. Yanında iki çocuğun sakitane oturmalarına elbette merak etmişti. Fakat sormadı. Biraz sonra **Şeyh Vasfî** 'Beyler, zâtı âlinizi görmek için gelmişler.' dedi. Beni muallime takdim edecek, ne maksadla geldiğimizi anlatacak olan **Âkif**'in dili tutuldu, bir şey söyleyemedi.

Merhum, zaten böyle yerlerde söz söylemekten sıkılır idi. Kendi kendimi takdim etmeğe mecbur oldum. İsmimi söyledikten sonra 'Ahlâka dair iki makale takdim ettimdi, gazeteye konmadı. Acaba beğenilmedi mi?' dedim. Mehum 'Ahlâkınızı beğendik ve gazeteye dercini tensib ettik. Niçin dercedilmediğini soralım.' dedi. **Şeyh Vasfî**'ye sordu. Şeyh gitti birkaç dakika sonra avdetle 'Zâtîâlinizin mekalenizin daha evvel neşrine lüzum göründüğünden beyin makaleleri teyir olunmuş, biri yarın, diğeri de bir gün neşrolunacak.' dedi. Müteakıben **Nâci**'ye vedâ ettik, çıktık."³²⁶

Şeyh'in, **Nâci** ile münasebetinin ölçüsünü anlamanın yollarından bir diğeri de yazdığı şiirlere bakmaktan geçmektedir. Söz gelimi *Feyzâbâd*'dan

aldığımız **Nâci** için yazılmış aşağıdaki şiir ikilinin muhabbetini gösterir mahiyettedir:

Gazel

*Yâd eder hürmetle evlâd-ı vatan unvânını
Eyliyor günden güne müzdâd Mevlâ şânını*

*Bir kitâb-ı feyzdir her nüsha-ı şî'rin senin
Hırz-ı cân eyler bütün erbâb-ı dil dîvânını*

*Nükte-sencân-ı zemâne tab'ının meftûnudur
Eylese bî-mağz olan inkâr eder irfânını*

*Sen cihân durdukça dur ey hvâce-i müşkil-güşâ
Kâhirü'l-eşrâr kahr etsin adû-yı cânını*

*Her cihetten âlem-i nazm içre erbâb-ı dile
Âşinâ-yı vahy olan teslîm eder rüchânını³²⁷*

Şeyh Vafî, Muallim Nâci'nin pek çok şiirine nazireler yazdığı bilinen bir gerçektir. **Tahir Olgun**, *Edebiyat Lügati*'nde nazireyi, "bir şairin manzum bir eserine (alelekser) gazeline başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye de olmak üzere yazılan benzer bir eser"³²⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Esasen nazire bir şairin, şekil ve muhteva özelliklerini beğendiği bir başka şiirin güzelliğine

³²⁷ Şeyh Vafî, Feyzâbâd, Kasbar Matbaası, İstanbul 1308, s. 50.

³²⁸ Tahir Olgun, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1936, s. 94.

yaklaşma gayretinden başka bir şey değildir. Biyografik bilgileri elimizde olmasa dahi sırf bu noktadan hareketle **Vasfî**'nin, şiirlerine ilgi duyduğu **Nâci** hakkındaki kanaatlerini okuyabiliriz. Çünkü **Şeyh Vasfî**, sadece *Cezebât* isimli şiir kitabına **Nâci**'ye yazdığı tam on üç nazireyi almıştır.³²⁹ Söz konusu kitapta nazirelerin yanında bir de “nazire-i gazel-i müşterek”leri bulunmaktadır. Bu şiiri de ikilinin dostluklarının göstergesi olarak okumak mümkündür:

Nazîre-i Gazel-i Müşterek

Mes'ûd-i Harâbâtî

Bir meziyyettir bu inkâr eylemek kâbil midir?

Her harâbâtî benim tarzımda deryâ-dil midir?

Fakîr

Kevkeb-i dürrî-i hikmet bir zemân etmez gurûb

Başka bir yerde tulû' eyler güneş âfil midir?

Mes'ûd-i Harâbâtî

Anladım ammâ muvaffak olmadım anlatmağa

Anlamak âlemde anlatmak kadar müşkil midir?

Fakîr

³²⁹

Cezebât'taki bu nazirelerde bazen Muallim Nâci'nin ismi bazen de Muallim Nâci'nin müstearı olan “Mesud-ı Harabatî” zikredilmiştir. Şeyh Vasfî'nin şiir kitaplarında yer almayan ve Muallim Nâci'nin bir müfredine yazdığı nazire için bkz. Şeyh Vasfî, “Nazire”, *Mekteb*, Yıl 4. Cilt IV, Nr. 4, 28 Rebiyülahir 1313 (5 Teşrin-i evvel 1311), s. 53-54.

İrtikâ-yı millete şemşîr-i merd-i saf-şiken

Hâme-i i'câz ehl-i fen kadar kâfil midir?

Mes'ûd-i Harâbâtî

Dem urursun nâ-hudâlıktan fakat fark etmeden

Gördüğün bir ebr-i zulmânî midir, sâhil midir?

Fakîr

Sözlerimden berk urur feyz-i kemâl-i ma'rifet

Gördüğün her ehl-i dil Vasfî gibi kâmil midir³³⁰

Muallim Nâci'nin **Şeyh Vasfî**'ye olan sevgisi çoğu kere ona yöneltilen eleştiri, hatta hakaret karşısında onu müdafaa etmek şeklinde tezahür etmiştir. Bu vefa, **Ali Vasfî** tarafından da karşılıksız bırakılmamış; **Şeyh** yakaladığı her fırsatta **Nâci**'nin dostu olmaktan duyduğu mutluluğu dile getirmiştir. Mesela **Muallim Nâci** ile tartışmaları sebebiyle pek sevmediği **Recizade Mahmut Ekrem**'in bir gazeline tehzil yoluyla aşağıdaki nazireyi yazmıştır:

Nazîre-i Gazel-i Ekrem Bey

Âh ettikce bakın tîr-i kazâ câna gelir

Feleğin cümle belâsı dil-i nâlâna gelir

Hâlimi görse benim merhamet eylerdi o şûh

Duysa feryâdımı kâfir bile îmâna gelir

Ettiği çevre peşîmân olarak bir gün olur

Hâtırım almak için külbe-i ahzâna gelir

Nağme-i mürğ-i seher, zemzeme-i mutrib-i aşk

Ne yalan söyleyeyim gûşuma efsâne gelir

Vahşet-âbâd kesildi nazarımda âlem

Âşinâ şimdi bana doğrusu bîgâne gelir³³¹

Vefatından sonra **Muallim Nâci**'nin kitaplaştırma fırsatı bulamadığı ilk şiirleriyle süreli yayın sayfalarında kalmış manzumelerini derleyip *Yâdigâr-ı Nâci*³³² ismiyle yayımlaması da vefasının göstergesi olarak okunabilir.

Muallim Nâci'nin **Ali Vasfî** ile birlikteliği edebî görüşlerinin örtüşmesi dolayısıyla teşekkül etmiş bir sanat birlikteliğinden çok ötedir. Bu iki iyi dost hakkında bizlere ulaşan hatıralar bunu tesciller niteliktedir. Hatıraların pek çoğundan, **Nâci**'nin evinden sonra en sık gittiği, en fazla rahat ettiği, vakit geçirmekten hoşlandığı mekânın **Ali Vasfî Efendi**'nin Çarşamba'daki hanesi olduğunu öğreniriz. Ne zaman bir iç sıkıntısına uğrasa **Nâci**'nin kendisini Çarşamba'daki "taşları her zaman silinmiş, tertemiz eve" attığı da nakledilenler arasındadır. **Şeyh**'in fakirhanesi **Nâci** için bazen sevinçlerin paylaşıldığı bir konak, bazen sıkıntılarını unutturan bir rahatlama merkezi, bazen de üzüntü ve

³³¹ Şeyh Vasfî, *Cezebât*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302. s. 26. Şeyh Vasfî'nin şiirlerine devrin şairleri de nazire yazmıştır. *Cezebât*'ta yer alan "söylüyor" redifli gazele Tevfik Fikret'in yazdığı nazire için bkz. Prof. Dr. Kaya Bilgegil, *Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-II, Müteferrik Makaleler-I*, Erzurum 1980, s. 314.

³³² Muallim Nâci, *Yâdigâr-ı Nâci*, (Haz. Şeyh Vasfî), A. Asadoryan Ma'lûmât Matbaası, İstanbul 1314 (1896/97).

kederlerden kaçtığı bir sığınak olmuştur. Cumadan cumaya tertip ettikleri edebiyat sohbetleri vesilesiyle arkadaşlarıyla bu mutluluk yuvasına gelen **Nâci**'nin pek çok kez evine dönmeyip burada gecelediği de zikredilen hatıralar arasındadır.

Hikmet Feridun Es, "Çarşamba Semtinde Bir Edebiyat Akademisi" başlıklı hatıradaki **Nâci**'ye **Vasfi** hakkında şunları söyler:

"Muallim **Naci**'nin en çok devam ettiği yer ise Fatih'te, Çarşamba'daki **Şeyh Vasfi**'nin eviydi. Burası zamanında **Naci** ve arkadaşları için bir nevi edebiyat akademisi halinde daima toplanılan bir yerdi. Zamanın pek tanınmış fikir adamları orada haftanın birçok gecelerini geçirirlerdi. **Naci** ile **Şeyh Vasfi**'ye gelince... Bu iki insan hayatta birbirlerini yalnız son derecede sevmekle kalmamışlardır. Birbirlerini bu derece anlayan ve takdir eden iki arkadaş görülmemiştir. **Naci** İstanbul'da kaldığı geceler ekseriya **Şeyh Vasfi**'nin konağında yatardı. Zevcesi Mediha Hanım'ı da bazen buraya çağırırdı. Günlerce kaldıkları olurdu."³³³

Nâci'nin **Vasfi**'nin evinde geçirdiği hatıralardan en dokunaklısını da yine Hikmet Feridun Es'ten öğreniriz. Kısaca özetleyecek olursak **Nâci**, çok düşkün olduğu annesi **Fatma Zehra Hanım**'ın vefatından sonra büyük bir şok yaşamış, kolu kanadı kırılmış ve çok perişan olmuştur. Yemeden içmeden kesilen **Nâci** içinde bulunduğu bunalımdan kurtulabilmek adına çareyi eşi **Mediha Hanım**la birlikte kendisini **Şeyh Vasfi**'nin evine atmakta bulmuştur. Bir haftayı aşkın bir süre **Şeyh**'in "huzur dolu" hanesinde kalan **Muallim Nâci** bu süre boyunca hiç konuşmamış sürekli ağlamıştır. Bu iyileştirme sürecinden sonra, annesinin hatıralarıyla dolu olan eski evlerine dönmeyi bir türlü kendisine kabul ettiremeyen **Nâci** için **Şeyh Vasfi** bir ev tutmuştur. Ev

³³³ Hikmet Feridun Es, *Tanımadığımız Meşhurlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009, s. 84.

dayanıp döşenmesi işleriyle de bizzat ilgilenip eksikleri tamamladıktan sonra **Ali Vasfî** bu sıcacık yuvayı **Mediha Hanıma** ve **Muallim Nâci**'ye teslim etmiştir.³³⁴

Nâci'nin hayatında çok büyük bir değişime sebep olan "tarihnüvis"lik tayini onun tabir yerindeyse ağzının tadını kaçırmıştır. Çünkü bu tayin dolayısıyla İstanbul'dan uzak düşmüş sık sık Bursa'ya gidip gelmeye, uzun süre orada kalmaya mecbur olmuştur. Zira yapması gereken tetkikatlar için bunun gerekli olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu tayinden sonra **Nâci**'de meydana gelen değişiklikleri ve **Şeyh Vasfî**'ye yansımalarını bir hatıranın penceresinden görelim:

"**Naci** eski neşesini tamamıyla kaybetmiş, yüzündeki o meşhur '**Naci** gülüşü' artık görünmez olmuştur. Vaktiyle gayet halim bir insanken, bu vazifeye tayinden sonra sinirli ve âdeta lâkırdı etmez olmuştur. Zira **Naci** tamamıyla hür yaşamış, kimseye boyun eğmemiş, hatta küçük bir fikir ihtilâfı yüzünden en sevdiği insanlara 'evet' dememiş adamdır. Karşısına birçok imkânlar çıktığı halde bu tarzdaki memuriyetlerde bulunmak o zamana kadar aklından geçmemişti. Zaten o, memuriyette daima sıkı-lırdı. Bir aralık gençliğinde mahkeme kâtipliği yaparken:

Tahlisine yok mu bir duacı

*Câniler içinde kaldı **Nâci***

Beytini yazmıştı. Târihnüvislik de onu son derece sıkıyordu. Gûya bu işi kendisine Ertuğrul Gazi ismindeki risalesine mükâfat olarak vermişlerdi. Hâlbuki asıl maksat **Naci**'yi yazı hayatından Babiâli'den uzaklaştırmaktı. Sık sık Bursa'ya gidip geliyordu. Yanında not defteri vardı. Günü gününe buna gördükle-

³³⁴ Hikmet Feridun Es, *Tanımadığımız Meşhurlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009, s. 89.

rini, oradaki tetkiklerini yazıyordu. Ancak bu mahzurlu ve mesuliyetli bir işti de. Meselâ tetkiklerini yazdığı defteri bile açıkta unutursa hemen bir tezkere yazarak bunun kilitlenmesini sıkı sıkı tembih ediyordu. Artık ne Asır Kütüphanesine, ne Babiâli Caddesi'nin köşesindeki kahveye, ne Yemiş sahillerine ne Saadabad'a ne de **Şeyh Vassî**'nin konağına sık sık gidiyordu.”³³⁵

Muallim Nâci'nin devrin şiir anlayışında yapmaya çalıştığı “mutedil” yenilikler, bazı kişiler tarafından anlaşılmadığı için hoş karşılanmamış, bu yüzden süreli yayınlarda çeşitli tartışmalar yaşanmıştır.³³⁶ **Fevziye Abdullah Tansel**, bu konu hakkında şunları aktarır: “**Recâizâde Ekrem** ile **Nâci** arasındaki şahsi anlaşmazlıktan doğan, hakikatte ciddi bir fikir anlaşmazlığına dayanmayan münakaşalar çevresini genişletmiş, o devir edebî neslinin ikiye ayrılmasına sebep olmuştur. **Nâci**'nin etrafında Ukkâz-ı Osmanî adı ile toplanan zümre, *Saadet* gazetesinde birbirlerine nazire gazeller neşrederken, buna karşılık İzmir'de Ukkâz-ı Şübban namıyla **Ali Kemâl**, **Ali Ferruh**, **Abdülhalim Memduh**, **Tevfik Nevzad**, **Halid Ziya**, *Hizmet* gazetesinde aynı tarz manzumeler yazmaya başlamıştır.”³³⁷

İşte **Muallim Nâci**'nin şiir anlayışını yansıtan *Saadet* gazetesinde teşekkül eden “Ukkâz-ı Osmanî” topluluğunun en büyük destekçilerinden birisi,

³³⁵ Hikmet Feridun Es, *Tanımadığımız Meşhurlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009, s. 84.

³³⁶ Fevziye Abdullah (Tansel), “Muallim Nâci ile Recaizade Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hadiseler”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt X, İstanbul 1953, s. 177-178.

³³⁷ F. Abdullah Tansel, “Muallim Nâci ile Recâizade Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hadiseler”, *Türkiyat Mecmuası*, 1951-1953, CİLT X, s. 174.

belki de en önde geleni **Şeyh Vasfî**'dir.³³⁸ Bu ve benzeri bütün tartışmalarda **Ali Vasfî**'nin doğal olarak **Nâci**'nin yanında yer alması, seyrek de olsa ikili arasındaki muhabbetin menfi tezahürleri olarak ortaya çıkmıştır. Mesela **Şeyh Vasfî**'nin **Muallim Nâci**'ye gösterdiği sevgi ve alaka, devrin önemli edebiyatçısı **Ahmet Midhat Efendi** tarafından hiç hoş karşılanmamıştır. Bunda, **Muallim Nâci**'nin *Tercümân-ı Hakikat*'i eski zevki sürdürenlerin bir merkezi hâline getirmiş olmasının da şüphesiz büyük tesiri vardır. **Ahmet Midhat Efendi**, damadı olan **Muallim Nâci**'yi *Tercümân-ı Hakikat*'ten kovduğu sırada onun yanında bulunan **Şeyh Vasfî**'ye de ağır sözler söylemiştir. **Ali Kemâl**'in "Ömrüm" başlıklı seri yazılarında verdiği bilgiye göre **Ahmed Midhat, Şeyh Vasfî**'yi,

"Şeyhi Kefevî demevî, tahdîd-i hududı tehdid-i huduttan temyiz edemez bir cahil, **Nâci**'nin bakiyyetü's-süyûf gazeliyatını benimseyerek imzasıyla neşretmeğe tenezzül eyler bir âcizîdir."³³⁹

sözleriyle ağır bir şekilde eleştirmiştir. Ahmed Midhat'ın, *Tercümân-ı Hakikat*'ten kovarken **Şeyh**'e yapmadığını bırakmadığını düşünen **Ali Kemâl, Ahmed Midhat Efendi**'nin bu konuda haksız olduğu kanaatindedir:

"Biçare şeyh o derece boş değildi, o zaman İmdadülmidad mecmuai mevkutesinde 'Yanıyorsunuz ey edibi hakîm!..' diye Ahmed Midhata cevap vermişti. Nazmen de:

Feylsofânı zamanın maksadı bilmem nedir?

Sairi tahkir ile zevki meyi inkârdan

diye serzenişde bulunmuşdu."

³³⁸ Prof. Dr. Celâl Tarakçı, *Muallim Nâci Efendi: Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*, Samsun 1994, s. 110-113.

³³⁹ Ali Kemâl, "Ömrüm-4", *Peyam İlave-i Edebîye*, Nr. 4, 4 Eylül 1335, s. 4.

Şeyh'in aldığı eleştiriler **Ahmed Midhat Efendi**'yle sınırlı değildir. Divan edebiyatının toplumu yansıtmadığını; kaside, na't, gazel gibi eşyalarla dolu manevi bir müze hükmünde olduğunu düşünen Ömer Seyfettin de Şeyh'i acımasızca eleştirenler arasındadır. O, düşüncelerini desteklemek için klasik edebiyatın mensuplarının azaldığını öne sürer ve **Hersekli Arif Hikmet, Muallim Nâci** ve **Şeyh Vasfî** gibi birkaç şairden başka takipçisi kalmayan bu edebiyatın, devrini tamamladığını savunur.³⁴⁰

Osman Nevres, Kör Hakkı Bey, Avni Bey, Hersekli Arif Hikmet ve **Üsküdarlı Talat Bey** gibi **Şeyh Vasfî**'nin de eski edebiyat geleneğini sürdürmeye çalışmalarına anlam veremeyen **Ömer Seyfettin**, dilimizdeki sadeleşme hareketlerinin başladığı bir dönemde onların eski alışkanlıklarını devam ettirme konusundaki ısrarını tenkit eder; hatta bazen alaya alır.³⁴¹ "Gençlik Kavgası: Beni Terk Et! Şiirine Dair" başlığıyla kaleme aldığı ve "Muhittin Bey'e" ithaf ettiği yazısı bu küçümsemelerden birine örnek olarak okunabilir:

"Azizim; bugünlere hücum ediyorsunuz: 'Onlar yoktur!' di-yorsunuz. Vakıa bu iddianız redde bile değmez. Size cevap ver-meğe kalkanlar vakitlerini israf etmiş olurlar. Çünkü sizin fikri-nizi tashih etmek imkân haricindedir. İnat sizde o kadar marazî ve müzmin bir hâl kesp etmiş ki artık asla tahavvül kabiliyetiniz kalmamış. Mazinin, kıymetsiz mazinin, müthiş bir müdafisiniz. Yeni bir şey, eskiye benzemeyen her şey, sizin nazarınızda fe-nadır. Mizacınız doktorların tecessüsünü mucip olacak derece-de garip... Evet azizim, bugün **Muallim Nâci**, yahut **Şeyh Vasfî** sağ olsaydı, bin üç yüz yirmi altı senesinde, bin dokuz yüz onda,

³⁴⁰ Kemâl Timur, *Ömer Seyfettin'in Kaleminden Şair ve Yazarlar*, Akademik Kitap-lar, İstanbul 2010, s. 12; 41.

³⁴¹ Kemâl Timur, *Ömer Seyfettin'in Kaleminden Şair ve Yazarlar*, Akademik Kitap-lar, İstanbul 2010, s. 65.

yani yirminci asrın orta yerinde, zavallı *Servet-i Fünûn* sayfalarına:

Ulû'l-bagiye yağdırdı nâr-ı azâb

Cezâ-yı tahattî-i hakk u savâb

Vahîmü'l-avâkıb, hezîlü'l-menâs

Ecel, gölgesiyle ederdı temas

tarzında mesneviler, böyle korkunç ve kuvvetli saçmalar yazmağa cesaret edemeyecekti, fakat siz, bütün, değişmek isteyen bir gençlikten sıkılmadınız. Buna cesaret ettiniz.³⁴²

Ömer Seyfettin'in eski edebiyat taraftarlığı dolayısıyla **Şeyh Vasfî** hakkında söyledikleri bunlarla sınırlı değildir. “Edebiyatta Artta Kalış (Survivance)” makalesinde, can çekişen eski temayülün mahsulü eserlerin ve tarzların birden bire ölmeyeceğini, lakin sönük, kat'i ölüme doğru cansız bir hayat geçireceklerini söyledikten sonra edebiyat tarihimize göz gezdirerek düşüncesini destekleyecek kanıtlar arar. Nitekim bulur da:

“Tanzimattan sonra edebiyatımızdaki tahavvül daha bariz bir şekil alıyor. **Abdülhak Hâmit** yetişiyor; fikirler, temayüller, şekiller, hisler değişmeye başlıyor. Hayat değiştikçe edebiyat da değişiyor... Avrupa temayülü, Avrupa şekli eserlere aksediyor. Lâkin divan edebiyatı da ölmüyor. **Nevres**, tam eski an'aneye göre koca bir divan yazıyor; **Kör Hakkı Beyler**, **Avni Beyler**, **Hersekli Ârif Hikmetler**, **Şeyh Vasfîler**, eski an'aneye sadık kalıyorlar ve **Fikret** yeni ve mânâca Avrupaî şiirlerini yazarken onlar da Acemane tarzlarını terk etmiyorlar. Edebiyat-ı cedide

³⁴² Hülya Argunşah, *Ömer Seyfettin Makaleler 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 121.

doğup büyürken yanında siyah ve sönük bir gölge hâlinde daima Edebiyat-ı atika yaşıyor. Fakat bugün Edebiyat-ı atikanın artta kalış halinde bile yaşamasına imkân yoktur. Artık kimse murassa kasideler, redifli gazeller yazamaz. Yazsa bile tuhaflik ve mizah addolunur.”³⁴³

Ömer Seyfettin, eski tarzın birden bire felce uğrayıp sönmesi hâlinde yeni tarzın büyüüp yükselemeyeceği kanaatindedir. Ona göre **Şeyh Vasfî** gibilerin vazifesi eskiyi yaşatmaya çalışma ve yenileri teşvik etmektir. **Seyfettin**’e göre **Şeyh Vasfî** gibilerin farkında olmadan yaptıkları bu hizmet millî vezinlerimizin kıymetini ve lisanımızın güzelliğini ortaya çıkaracaktır. Zaten,

“Hersekli Ârif Hikmet’ten, Şeyh Vasfî’den, Müstecabîzade İsmet’ten ne kaldıysa onlar da millî edebiyatın arasına öyle hayata uymayan parçalar bırakacaklar ve nihayet unutulacaklardır.”³⁴⁴

Divan edebiyatını bütünüyle edebiyat tarihinin mevzuu olarak gören ve ne lisanının ne sanat hakkındaki telakki tarzının ne de tekniğinin işe yarayacağını savunan **Ömer Seyfettin** söz konusu dönemin eserlerinden mizah cihetiyle istifade edilebileceğini söyledikten sonra oklarını **Şeyh Vasfî**’nin de içinde yer aldığı bir gruba yöneltir:

“Divan edebiyatından, mizah edebiyatı çok istifade edebilir. **Hersekli Ârif Hikmet, Muallim Nâci, Şeyh Vasfî** gibi son artakalanlarıyla hemen bütün ortadan kalkan Edebiyat-ı atika o kadar hayata muhaliftir ki nazireleri şimdi insana son derece gü-

³⁴³ Hülya Argunşah, *Ömer Seyfettin Makaleler 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 368.

³⁴⁴ Hülya Argunşah, *Ömer Seyfettin Makaleler 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 370.

lünç görünür. **Ahmet Rasim**, **Fazıl Ahmet** en ince nükteleri, en şuh fikirleri divan edebiyatı tekniğiyle pek güzel eda ederler.”³⁴⁵

Ömer Seyfettin’in **Şeyh Vasfî**’ye yönelttiği eleştiriler bunlarla sınırlı değildir. O, **Muallim Nâci**’deki enerjiye sahip olmasa da **Şeyh Vasfî**’yi yeni edebiyatın önünde bir engel, Edebiyat-ı Cedide’nin doğmasına mani bir karanlık olarak görür:

“Otuz sene evvel edebiyatımız asrileşirken **Muallim Nâci** beklenilmez bir şiddetle zuhur etmiş, edebî tekâmülümüzü durdurmuştu. Onun gazellerinin, rediflerinin şaşaası içinde, **Kemallerle**, **Agâhlarla** başlayan tiyatro birdenbire duruverdi. Divan devirleri gibi tahmiscilik bütün edebiyatı kapladı. Asrî sanatın inceliklerini ne yazarlar, ne okuyanlar anlıyorlardı. Divan edebiyatının bariz bir seciyesi olan latifecilik bütün kuvvetiyle hükümrân oldu. Bu dönüş hareketi **Muallim Nâci**’nin ölümüne kadar devam etti. Ondan sonraya kalan **Hersekli Arif Hikmetler**de, **Şeyh Vasfî**lerde **Muallim**’in enerjisi yoktu. Zevklerini ammeye ibram edemiyorlardı. Nihayet edebiyat-ı cedide doğacak ufuk bulabildi.”³⁴⁶

Bütün bu eleştirilerin yanında Ömer Seyfettin’in nadirattan da olsa **Şeyh Vasfî**’nin hakkını verdiği de olmuştur:

³⁴⁵ Hülya Argunşah, *Ömer Seyfettin Makaleler-2 (Tercümeler)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 89.

³⁴⁶ Hülya Argunşah, *Ömer Seyfettin Makaleler-2 (Tercümeler)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 123.

“Son asrın medrese edebiyatı içinde hakikaten **Kör Hakkı Bey, Hersekli Arif Hikmet, Avni Bey, Şeyh Vasfî** gibi sanatkârlar yetişmiştir.”³⁴⁷

Gerek yaşadığı dönemde gerek vefatından sonra yazıları, şiirleri, savundukları düşünceleri, eskiye bağlılıklarıyla pek çok kimse tarafından eleştirilen **Şeyh Vasfî**’nin sayılır bir dost grubundan da söz edilebilir. Mesela **Drağman**’da aynı mahallede oturdukları **Cenab Şahabeddin, Ali Nusret** onun gazellerini beğenmiş, üslubunu taklit etmiş, şiirlerine tahmisler yazmıştır.³⁴⁸ **Cenab**, gençliğe ilk adımını attığı yıllarda (1884/85) bulduğu her fırsatı **Kefevi Tekkesi Şeyhi Ali Vasfî** Efendi’nin tekkesine giderek değerlendirir. **Şeyh**’in evinde tertip edilen edebi sohbetlere iştirak eder. Sohbetlerin teşvikiyle kısa sürede kendini edebiyata veren **Cenab**’ın yazdığı ilk şiirlerden birisi **Şeyh Vasfî**’nin “perestiş” redifli gazeline yazdığı naziredir. Nazire **Cenab**’ın yayımlanan ilk şiirlerinden birisidir.³⁴⁹ **Ali Vasfî** sohbet ve şiirleriyle genç şairin elinden tutmuş ona rehberlik etmiştir. Fakat **Cenab**, rehberine karşı vefalı olmamış, bir ölçüde taklit dönemi denilebilecek bu yıllarda kaleme aldıklarını

³⁴⁷ Hülya Argunşah, *Ömer Seyfettin Makaleler-2 (Tercümeler)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 190.

³⁴⁸ Fevziye Abdullah, “Muallim Nâci ile Recaizade Mahmut Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hadiseler”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 10’dan ayrı basım, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953, s. 198.

³⁴⁹ Hasan Akay, *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 1998, s. 18-75. Akay aynı incelemesinde şu bilgiyi de verir: “Hüseyin Suad’ın, Cenab’ın Şeyh Vasfî’yi hiç sevmediği şeklindeki düşüncesi doğru değildir. Nitekim Hüseyin Cahid, *Akın*’da neşrettiği edebî hatıralarında (Tefrika Nr. 15, 1934), Hüseyin Suad’ın Şeyh Vasfî hakkında sarfettiği küçültücü ifadelerin ve Cenab’ın, ona karşı sevgi duymadığı tarzında verdiği malumatın yanlış olduğunu ispatlayacak açıklamalarda bulunmuştur.” s. 263.

belki de yeni görünmek maksadıyla ilk gençlik şiirlerini içeren *Tâmât*'a almamıştır.³⁵⁰

Tevfik Fikret'in de genç bir şairken **Şeyh Vasfî**'den etkilendiği bilinen bir gerçektir.³⁵¹ **Murat Uraz**'sa onun bambaşka bir yönüne işaret eder. **Şeyh Vasfî**'den bahsederken, "Medrese tahsili görmüş, sonra hususî okumuş ve iyi yetişmiş, oldukça şair, fakat iyi bir lisan hocası idi." der.³⁵² **Ali Cânib Yöntem, Nâci** ve **Şeyh Vasfî**'nin dönemin edebiyat dünyasındaki tesirlerini dile getirdiği şu satırlar dikkat çekicidir:

"Şu kadar ki halkı sarhoşluğa ve mahbûb, dostluğu teşvik edenler **Şeyh Vasfî Efendi** ile **Feyzi Efendi**'dir hükmetmeğe de insafî muvafık bulamayız. Belki gerek mumâileyhimâyı ve gerek sâir kâffe-i muasirini mey ve mahbûb zemininde sözler söylemeğe teşvik etmiş olanlar, muâsirinden evvel gelmiş bulunan üdebâ olduklarını hükmeylesek doğru bir söz söylemiş oluruz. Tercüman-ı Hakikat'e hizmet-i edebiyede bulunan **Mes'ud-ı Harâbâtî**lerin, **Nâcî**lerin, **Şeyh Vasfî**'lerin âsârını tanzîr yolunda yüzlerce manzume alıyoruz. Bunların pek azını dercedip pek çoğunu da ihmâl ve nisyân sepetine satıyoruz."³⁵³

Ali Vasfî Efendi'nin yazı ve şiirleriyle kendisine edebiyat kamuoyunda yer bulduğu yıllar, otuzlu yaşlarını sürdüğü 1880'li yıllara tekabül etmektedir.

³⁵⁰ Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman, *Cenap Şahabeddin'in Bütün Şiirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, s. 12.

³⁵¹ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s. 70-117.

³⁵² Murat Uraz, *Türk Edip ve Şairleri*, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul Numune Basımevi, İstanbul 1939, s. 115-116.

³⁵³ Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan, *Ali Cânib Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Sözler Basın Yayın Dağıtım, Konya 1995, s. 211.

Söz konusu yıllar, İkinci Abdülhamid'in hüküm sürdüğü, gazete ve mecmuaların ağır sansürle mücadele ettiği, neşredilen yayınların "suya sabuna dokunmamayı" tercih ettiği yıllardır. **Ali Vassî**, elbette devrin diğer aydınları gibi bu olaylardan etkilenmiştir. Fakat onun etkilenmesi devrindeki diğer pek çok yazar ve şair gibi onu isyana itmemiş, klasik terbiyenin doğal bir sonucu olarak başta padişah olmak üzere devrin idarecilerine karşı büyük bir hürmet beslemiş onlar için şiirler kaleme almıştır. *Levâmi'* isimli kitabının girişine aldığı "Tahdîs-i Ni'met" başlıklı yazı bunun göstergelerinden birisidir.³⁵⁴

Tanzimat'ın ikinci nesli olarak tanımlanan sanatçıların yoğun olarak eser neşrettiği bu seneler, Türk edebiyatının klasik devresini tamamlayıp Batı'ya yönelmeye başladığı yıllardır. Yine bu yıllar, Türk edebiyatı tarihi açısından yenileşme sancılarının hat safhada hissedildiği, Batı tesirinin git gide arttığı, Servet-i Fünûn'un ayak seslerinin hafiften duyulmaya başlandığı bir döneme rast gelmiş; bu ve benzeri saiklerle edebiyat tarihimiz hararetli tartışmalara sahne olmuştur. Bu nedenle **Ali Vassî Efendi**'yi "geçiş dönemi" yahut "aktarıcı nesil" sanatçılarıyla birlikte ele almak daha yararlı olacaktır.

Muallim Nâci vefat ettikten sonra "mutavassıtın" topluluğunun birkaç grup hâline geldiğini söyleyen **Kayahan Özgül**, yenileşmeyi şiir geleneği içinde arayanları zikrederken **Şeyh Vassî**'nin ismini de anar. Bu isimler **Ali Rûhi**, **Sâfi**, **Süleyman Sâlim**, **Alaybeyi-zâde Nâci** ve **Şeyh Vassî**'den ibarettir.³⁵⁵

³⁵⁴ Şeyh Vassî, "Tahdîs-i Ni'met", *Levâmi'*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası ve Kitaphanesi, İstanbul 1308, s. 3-8.

³⁵⁵ M. Kayahan Özgül, *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 17.

Ali İhsan Kaya da **Şeyh Vasfî**'nin **Hoca Hayret Efendi, Elhac İbrahim Efendi, Mehmet Salahî, Ali Ruhî** ve **Muallim Feyzi** gibi eski edebiyatı savunanlar arasında yer aldığını ifade eder.³⁵⁶

Şerif Aktaş, **Vasfî**'yi de dâhil ettiği mutavassıfın grubunun edebi görüşüyle alakalı şunları söyler:

“Bir bakıma bunların muhatabı, geniş manasıyla Tanzimat’tan evvelki hayat tarzını sürdürmek için gayret sarf edenlerdendir. Giyinişleri, insanî münasebetleri, hatta kâinata bakışları o zevkin devamıdır. Ancak hareket ve heyecan kabiliyetini kaybetmiş olan bu zevki devam ettirmeye çalışanlarda bariz şekilde dağınıklık, bir derbederlik görülür. Bunun sebebini içtimai yapıda meydana gelen değişiklik ve zevkte görülen çözülmeye aranması gerekir.”³⁵⁷

Alman şarkiyatçı **Paul Horn** da mutavassıfın grubu hakkında söz söyleyenler arasındadır. **Horn**, eski edebiyatın izlerinin yeni Türk edebiyatında devam ettiğini **Şeyh Vasfî** gibi şair ve yazarların da bunu sürdürdüğünü belirtir. Buna rağmen Türk edebiyatında modernleşme yolunda adımlar atıldığını ve gelecekte bu edebiyatın kendi mecrasında yol alabileceğini söyler. Rus edebiyatının da Türk edebiyatı gibi Batı’yı örnek aldığını, ancak onların kendi öz değerleriyle bu edebiyata yeni bir biçim vererek özgünlüğü yakalayabildiklerini

³⁵⁶ Ali İhsan Kaya, “Türk Edebiyatında Ara Nesil”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 5, Sayı 9, Nisan 2013, s. 156.

³⁵⁷ Şerif Aktaş, “Edebiyatımızda Geçen Asrın Sonunda ‘Mutavassıfın’ Grubun Edebî Düşüncesi Hakkında”, *Birince Milli Türkoloji Konresi Bildirileri*, İstanbul 1980, s. 71-72.

ifade eden **Paul Horn**, aynı şeyi Türklerin de zamanla gerçekleştireceklerini söyler ve umut dolu bu ifadeyle çalışmasını sonuçlandırır.³⁵⁸

Bu güne kadar **Ali Vasfi Efendi** hakkında yapılan çalışmalar genellikle, *Cezebât* ve *Feyzâbâd* esas alınarak yapılmış, gazete ve mecmua sayfalarında kalan yazı ve şiirleri ihmal edilmiştir. Hâl böyle olunca **Şeyh Vasfi**'nin döneminin sanatçıları imkânları elverdiği ölçüde takip ettiği, süreli yayın faaliyetlerinin içinde aktif bir şekilde yer aldığı, **Muallim Nâci**, **Recâizâde Mahmut Ekrem** gibi sanatçılar olmak üzere çağdaşı yazar ve şairlerin tesirine açık bir yapıda olduğu gerçeği gözlerden kaçmıştır.

Gözlerden kaçan bir başka husus da **Ali Vasfi**'nin kitaplaşmamış çalışmaları arasında birinci dereceden edebî ürün sayılabilecek çok sayıda yazı ve şiirinin olmasıdır. Her ne kadar hakkında yapılan araştırmalar onun şair yaratılışlı birisi olmadığını söylese de o, bu tezi çürütebilecek şiirlere de imza atmıştır. Belki devrinde ön plana çıkan şairler kadar kudretli değildir, fakat edebiyat tarihlerine sadece **Nâci**'nin “yar-ı vefadâr”ı olarak geçecek kadar basit bir edebî şahsiyet de değildir. Belki de onun şanssızlığını “ara”da kalmış olmasında aramak gerekmektedir.

Kefevi Tekkesi Şeyhi'nin bidayetinden itibaren aldığı eğitim tamamıyla Doğu'ya yaslanan, İslami değerleri önceleyen bir eğitimidir. Onun aşağıya aldığımız birkaç beytini okuyan birinin edebiyat formasyonu olmasa dahi **Şeyh** hakkında aynı kanaate sahip olması işten bile değildir. **Ali Vasfi Efendi** sanki yirminci yüzyılın eşiğinden değil, on altıncı asrın ortasından seslenir gibidir:

³⁵⁸ Semran Cengiz, “Alman Şarkiyatçı Paul Horn ve Geschichte Der Türkischen Moderne Adlı Eseri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/2 Spring 2010, s. 1444.

Nafîle zâhid beni ta'n eyleme

Dinlemez sermest olan efsâne

...

Zühhâd-ı riyâ-pîşe gibi eylemez aslâ

Rindân-ı Hudâ subha-yı asmana perestîş

...

Rind-i bî-bâkim ne derlerse desinler zâhidân

Ta'n-ı bî-magzânedan etmem cihâda ictinâb

...

Meyhanede görüp de ta 'n etme rinde zâhid

Arz-ı niyâza lââyık bir başka bâb göster

Ali Vassî'nin çağdaşı pek çok yazar ve şair gibi Batılı dile, özellikle Fransızcaya vukufiyeti yoktur. Fakat bu onun Batı'da gelişmekte olan edebî akımlara bigâne kaldığı şeklinde yorumlanmamalıdır. **Ali Vassî Efendi**, her ne kadar klasik edebiyat yanlısı olsa da Batılı eserlerden de istifade etmesini bilmiştir. Bu konuda da hemen her konuda olduğu gibi en büyük yardımcısı **Muallim Nâci**'dir. Bu bakımdan **Nâci** için **Ali Vassî**'nin Batı'ya açılan penceresi olmuştur denilebilir. Şeyh, Avrupa'yı onun rehberliğinde takip etmiş, tanımıştır.

Bunun yanında o, Batı'yı takip adına döneminin süreli yayınlarını ve tercüme eserlerinin de peşindedir. Bu onun için bir gerekliliktir. Avrupa'da gelişen yeni akımları, yönelimleri takip edebilmesi ancak tercümelerle ve o kültürü tanıyan yazar-şairlerle münasebetle mümkün olduğu için döneminin hemen bütün kültür-sanat ortamlarına girip çıkmıştır. Çalışmamızın sanat çevreleriyle olan münasebetlerini ele alan bölümü bunun göstergesi gibidir. **Vassî**, neredeyse yaşadığı dönemin bütün edebî muhitlerine girip çıkmış, hemen hepsinde kümelenen edebî ekollerin temsilcileriyle sıkı temas hâlinde olmuştur.

Şeyh Vasfî'nin edebî şahsiyetinin teşekkülünde rol oynayan faktörlerden bir diğeri de yaşadığı mekândır. Bu husus, onun üzerinde dikkate alınması gereken çok büyük tesirler bırakmıştır. Bir kere o, gözlerini hayata bir Nakşibendî şeyhinin evinde açmıştır. İlk adımlarını muhtemelen ya tekkenin bahçesinde ya caminin haziresinde atmıştır. Okuma yazmayı beş vakit ezanın okunduğu bir caminin bahçesinde Tercüman Yunus Bey Sıbyan Mektebi'nde öğrenmiştir. Başta babası olmak üzere eğitim aldığı bütün öğretmenler, devrin önde gelen din âlimleri, tekke şeyhleri ve cami hocalarıdır. Nakşibendî icazetini aldığı şeyhi, her ne kadar cehaletiyle şöhret bulmuşsa da İstanbul'un en meşhur tekkelerinden birinin, Murad Molla Dergâhı'nın, şeyhidir. Ömrünün dörtte üçü tekkesine gelen müritlerini irşatla, yani insanlara doğru yolu göstermekle geçmiş, her hafta hatm-i hâcegân ayini yapmıştır. Dolayısıyla onun özel hayatını da edebî şahsiyetini de şekillendiren her şeyden önce dinî-tasavvufî kimliğidir. Hatta Şeyh'in bu kimliği aşağıda görüleceği üzere pek çok şiirine hâkim olmuş, şiirde şairden çok bir şeyhin sesi duyulmuştur:

Gazel

Perde-i nâmûsı yârân bir zemân çâk etmeyin

Cevher-i haysiyyeti hem-pâye-i çâk etmeyin

Anladım sırr-ı süveydâ-yı dili âlemde ben

Siz varın hâl-i ruh-ı dil-dârı idrâk etmeyin

Katresi tenşîtine bâis olur derd ehlinin

Nûş edin câm-ı sabûh-ı aşkı, imsâk etmeyin

Bir zemân ketm-i hakikat eylemez erbâb-ı dil

Söyleyin Allâh için bir kimseden bâk etmeyin

Çeşm-i ibretle bakın gülşen-serây-ı âleme

*Nazra-i im'ânı ammâ vakf-ı hâşâk etmeyin*³⁵⁹

Ali Vasfî Efendi'nin dinî kimliği, Batılılaşma düşüncesiyle medeniyeti-
nin temellerini oluşturan değerlere ters düşen insanların tesirine kapalı, sınırla-
rı belirli bir yerde, Fatih'te teşekkül etmiştir. Bu bakımdan Şeyh'in "doğululuğu-
nu" biraz da yetiştigi ve bütün ömrünü geçirdiği Fatih'te aramalı ve bunu onun
eksikliği olarak değil; tam tersine devrinin ilim-kültür-edebiyat çevrelerinde bu-
lunmayan pozitif bir yanı olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Şeyh Vasfî'nin eğitim hayatının da sanatını Doğu'ya yaklaştıran
unsurlardan bir diğeri olduğu unutulmamalıdır. O, klasik medrese usulü
derslerle ve cami/tekke avlularında, mesnevîhane odalarında yetişmiştir.
Okuduğu kitaplar, tamamıyla İslami temellere dayanan dinî muhtevalı
kitaplardır. Öğrendiği diller ortak bir İslam edebiyatı oluşturan Arapça, Farsça
ve Türkçedir. Dillerin, kültürün en önemli aktarma organı olduğunu, bir dille
birlikte o dilin kültürünün de öğrenildiğini göz önünde bulundurulduğunda **Ali
Vasfî Efendi**'nin edebi duruşu çok daha net olarak anlaşılabilir. O Farsça
ve Arapça öğrenirken İslam coğrafyasının bu iki kadim kültürünü de tanımış,
temel müracaat kaynaklarını okumuş, disiplinlerine vakıf olmuş ve gelenek
göreneklerini öğrenmiştir. **Ali Vasfî**'nin bunu hammadde dil olan bir sanatına,
edebî görüşlerine yansıtması gayet tabiidir. Dolayısıyla her ne kadar kendisini
şeyh olarak kabul etmese de **Ali Vasfî Efendi**'nin eserlerine hâkim olan temel
düşüncenin İslam düşüncesi, temel bakış açısının da Doğulu bir bakış açısı
olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Veled Çelebi onun şiirlerinde de nesirlerinde
de dilin istiklaline dair himmet göremese de fikirde teceddüt göstermiş olduğu
kanaatindedir:

³⁵⁹

Şeyh Vasfî, *Cezebât*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302, s. 31-32.

“...Benim bildiğim Namık Kemal, Hâmit, Ekrem merhumlar ile akranları yurt sevgisini, hürriyet aşkını gençlere aşılamışlar, şiirde dahi bu yolda teceddüt göstermişlerdir. Hiç şüphe yoktur ki, Namık Kemal bunların pişvası olmuş ve müstebit hükümete karşı akidesinden bir zerre feda eylememiştir. Kezalik **Muallim Nâci** merhum ile Sefa, Safi, **Şeyh Vasfi** gibi peyrevleri de şiirde, fikirde teceddüt göstermişlerdir. Fakat saydığım güzide zatların şiirlerinde de nesirlerinde de dilin istiklaline, açıklığına dair himmetleri görülmez. Hatta hüner göstermek daiyesiyle çok ağdalı tabirlerle ahlaki Alâilere, Hümayunnamelere vesaireye bile taş çıkarmışlardır.”³⁶⁰

Ali Vasfi Efendi’nin bu özelliği daha çok şiirlerinde kendini hissettirmektedir. O, şiirlerinde klasik edebiyata hayranlığını çok bariz bir şekilde ortaya koymuştur. Sanat telakkisinin temel taşlarını oluşturan bu bakış açısıyla yazdığı nazmın türüne ve şekline bağlı olarak klasik edebiyatın ritüellerine bağlı kalmış, Batı tesirine kapılarak ciddi yenilik arayışlarına girmemiştir. Onun yenilik arayışlarında dahi kendine özgü bir Doğululuk hâkimdir. **M. Kayahan Özgül** de **Şeyh Vasfi**’nin **Muallim Nâci**’ye göre daha gelenekçi olduğu kanaatindedir. O, **Ali Vasfi**’nin *Köylü Kızların Şarkısı*’ndan etkilenerek yazdığı *Bir Köylünün Feryâd-ı Âşıkânesi*’ni tecrübe etmekten bile memnun kalmayacak kadar gelenekçi olduğunu savunur ve bu görüşünü **Şeyh**’in **Nâci**’ye yazdığı bir mektupla destekler:

“Parmak hesâbı üzre söylediğiniz neşîdeyi beğendim. Bu zeminde bir neşîde de bendeniz söyledim. Bilmem mazhâr-ı takdîriniz olur mu? Şunu da bilmeli ki bu yoldaki neşîdeler hiç-

³⁶⁰ Nevin Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, Kültür Bakanlığı Yayınları-1640, Ankara 1994, s. 131.

bir zaman buhûr-ı mâlûme üzre tanzîm edilen eş'âr ile kıyâs edilemez. Ondaki âhenk, letâfet başkadır.”³⁶¹

Ali Vasfî, yayımladığı ilk şiirden itibaren poetikasını klasik edebiyatın verileri üzerine kurmuş; şiiri zamanın, hâlin gerektirdiği özelliklerde yazmış ve sevdiği üslupların rindâne, âşıkâne, kalenderâne ve merdâne olduğunu belirtmiştir.³⁶² Yayımladığı ilk şiir, gazel nazım şekliyle yazılmış bir naziredir. Bu duruşu belki de onun en büyük şanslarından biri olmuş, daha ilk denemelerinden itibaren ehil bir edebî nazarın, Muallim **Nâcî**'nin yönlendirmeleriyle hareket etmiştir. **Vasfî Efendi**, bunun çok büyük faydalarını görmüş, **Nâcî**'nin ikazlarını dikkate alarak zamanla eksikliklerini gidermeye, hayalde ve ifadede klasik edebiyatın normları çerçevesinde yeni söyleyişler aramaya başlamıştır. **Şeyh Vasfî**'nin sınırları belirli bu arayışları neticesiz kalmamıştır. İlk şiirini yayımlamasının üzerinden çok fazla bir vakit geçmeden üstadı olarak gördüğü **Nâcî**'nin beğenisini kazanmış, onun iltifatını alacak şiirler vücuda getirmiştir.

Aslında **Şeyh Vasfî**'nin edebiyat adına çok büyük hırsları yoktur. Onun bir şair olarak yapmak istediklerini, yüzyıllarca milletin estetik zevkine işlenmiş olan remiz, mazmun ve konuları çağın beğenileri ölçüsünde yeniden söyleyebilme gayreti olarak değerlendirilmelidir. Bu gayret bütün bütün neticesiz kalmamışsa da artık devrini tamamladığı konusunda çok kimsenin tereddüdü kalmayan bir edebiyatı seslendiren **Vasfî** gibilerin, yeniyi önceleyen şair ve yazarlar karşısında daha fazla dayanabilmeleri mümkün olmamıştır. Zira konuları da estetik duyarlılıkları da artık geçer akçe olmaktan uzaklaşmış, devrin kültür-sanat adamları artık pragmatik bir edebiyatı benimsemeye başlamıştır. Devrin siyasi ve içtimai havası artık klasik şiirin konu ve kavramlarını kaldıracak durumda değildir. Osmanlı eski gücünü yitirmiş,

³⁶¹ Şeyh Vasfî, *Münşeât-ı Şeyh Vasfî*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1316, s. 13.

³⁶² Şeyh Vasfî, *Şöyle Böyle*, Matbaa-i A. K. Tozluyan, İstanbul 1302, s. 6.

Batı'nın yeniliklerine ayak uyduramamış, kendi ıslahı için Batı'ya gönderip eğitilmesine vesile olduğu aydınlardan beklediği yardımı görememiştir. Bu siyasal atmosfer içerisinde edebiyatın umarsızca eskiye bağımlı kalarak yaşayabilmesi mümkün görülmemiştir. Sözün özü, ortada bir yara vardır ve edebiyat bu yaraya duyarsız kalmamıştır.

Yukarıda ifade ettiklerimizden **Şeyh Vasfî**'nin yeni şiire ve yenedünya görüşüne bütün bütün duyarsız kaldığı anlaşılmamalıdır. O yeri gelmiş gündelik yaşantıyı, yeri gelmiş zamanının sahici mekân ve şahıslarını da şiirine misafir etmiştir. Özellikle âşıkane şiirlerinde yeni buluşların yer aldığını söylemek mümkündür. O, klasik edebiyatın ele aldığı dokunulmaz sevgiliyi halka yaklaştırmış, elle tutulur, gözle görülür bir sevgili imajı çizmiştir. Bunun yanında onun kaleme aldığı şiirlerin azımsanmayacak bir kısmı tasavvufi mülahazalarla yazılmıştır. Ömrünü bir Nakşibendî şeyhi olarak geçiren bir şairin böyle bir edebî tasarrufu olması gayet doğaldır. O şiirlerinde dünya görüşünü net bir şekilde ortaya koymuş, dini, tasavvufi konulara sıklıkla yer vermiştir. Onun **Nâci**'nin **Mesud-ı Harâbâtî** müstearıyla kaleme aldığı gazeline yazmış olduğu aşağıdaki nazire bu tarz şiirlerine örnek olarak verilebilir:

Nazîre-i Gazel-i Mes'ûd-i Harâbâtî

Bir melâmî-meşrebim yârânı tebcîl eylerim

Dâimâ ağyâr-ı bî-iz'ânı tenkîl eylerim

Vâiz-i efsâne-gû cennetle tebşîr etse de

Meslek-i zühdü tarîk-ı aşka tebdîl eylerim

Vaz'-ı nâ-ber-câsına dehrin tahammül eylemem

Gönlüme bâr-ı girân-ı aşkı tahmîl eylerim

*Kîl u kâl etmem miyân-ı sâkî-i gül-çehreden
Mebhas-i zülfün ser-â-ser gerçi tatvîl eylerim*

*Pây-bûsuyla tefeyyüz eyleyip pîr-i meyin
Destime peymâneyi aldıkca takbîl eylerim*

*Mihr-i pertev-bâr-ı hikmet **Vasfî**yâ her subh-dem
Maşrık-ı dilden tulû' ettikce tehlîl eylerim³⁶³*

Şeyh Vasfî'nin edebî şahsiyeti İslami bir temel üzerine oturtulmuştur. Onun âşıkane dediği gazellerinde dahi bir edep, bir tasavvuf terbiyesi sezilir. Klasik şiirimizin tadını almış, başkalarının da bu tattan istifade etmesini isteyen bir şair olarak onun bu tavrı anlaşılır bir tercihtir. Onun özellikle dinî konularda yazmış olduğu şiirlerinde tekke edebiyatının izlerini sürmek mümkündür. Hatta denilebilir ki **Ali Vasfî**'nin yazdığı şiirlerin hissilik açısından en kayda değerleri Allah (c.c.) ve Resulü (s.a.v.) için kaleme almış olduğu şiirlerdir. *Ravzatü'l Ârifîn*'in başına aldığı aşağıdaki iki na'tı buna örnek olarak okunabilir:

Na't-ı Şerîf

*Yâ Resûlallâh 'âlem oldu hayrânın senin
Olmasın mı cân u dil her lahza kurbânın senin*

*Ser-fürû eyler 'uluvv-i fikrine ins ü melek
Tutdı kevneyni serâser fazl u 'irfânın senin*

³⁶³

Şeyh Vasfî, *Cezebât*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302, s. 33.

'Akl u hikmet nûr-ı irşâdınla buldu feyz-i tâm
Eyledi imhâ zalâm-ı cehli Kur'ân'ın senin

Ümmetin olmak kadar 'âlemde bir devlet mi var
Gıpta-bahş-ı enbiyâdır şevket ü şânın senin

Hazretinden **Vasfî**-i kemterşefâ'at-hâh olur
Mültecâ-yı müznîbindir bâb-ı ihsânın senin

Na't-ı Şerîf

Nûr-ı â'zamsın Habîbullâhdır 'unvân sana
Gıpta eyler pertev-i rahşân-ı hüsn ü ân sana

Yükselir gönlüm düşündükçe 'uluvv-i meşrebin
Benzemez rifatte devrân içre bir insân sana

Kıldı istilâ bütün dünyâyı feyz-i akdesin
'Arz-ı şükrân eylemez mi 'âlem-i 'irfân sana

Kalb-i pâk-i tâbına göktür tecelligâh-ı Hakk
Başka bürhân istemez hüccet yeter Kur'ân sana

Cân çıkar çıkmaz yine dilden vidâdın bir zamân

Tanzimat sonrasında yazar ve şairleri meşgul eden kavramların pek çoğu **Ali Vasfî**'nin yazı ve şiirlerinde kendine yer bulamamıştır. O genellikle “daha iyinin”, “daha güzelin” peşine düşmüş, edebî meselelere kafa yormuş ve faydalı eserlerin mütalaasına, okuyup öğrenmeye, edebiyattan zevk almaya ehemmiyet vermiştir. Yakın bir arkadaşının mektubuna cevap olarak yazdığı ve daha sonra *Hazîne-i Fünûn*'da yayımladığı “Makâlât-ı Edebiye” başlıklı yazısı, bu düşüncelerini yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. **Vasfî**'den öğrendiğimize göre arkadaş kendisine mektup yazmış ve can sıkıntısını gidermek için eline aldığı bir romandan bahsetmiştir. Vasfî'nin yazdıklarından kötü tercüme edilmiş bir roman olduğunu öğrendiğimiz bu kitap arkadaşının can sıkıntısını giderememiş, artırmıştır. Dolayısıyla arkadaş **Ali Vasfî**'ye sıkıldığı geceleri nasıl değerlendirdiğini sorma ihtiyacı hissetmiştir. **Şeyh Vasfî**'nin cevabi mektubu kendi edebî zevkini yansıtmaları bakımından oldukça dikkat çekicidir:

“Dâî'niz, Ta'til geceleri eğlenceli kitaplar mütâla'asına hasr ederim. Bunun fevâid-i mühimmeyi mültezem olacağı bedîhîdir. Eyyâm-ı tahsîliyyede tabî'yü'l husûl olan sudâ'ı def' etmek için leyâlî-i mübârekede eğlenceli kitâplara mürâca'attan güzel bir çâre tasavvur edemiyorum. Tiyatroya, hayâle gitmek, oyun ile meşgûl olmak inbisât-ı kulûbe yardım eder gibi görünüyorsa da maddî ve ma'nevî birçok zararı istilzâm eder ki bunların telâfisi kâbil olamaz. Eğlenceli kitâplar dediğim tarz-ı tahrîri güzel olmakla berâber itnâb-ı nâ-be-câdan ârî olan romanlar ile tenvîr-i efkâra, teşhîz-i ezhâna hizmet eden dîvânlardır. Bendeniz romanlardan ziyâde dîvânlardan mütelezziz olduğum cihetle ekseriyâ devâvîn-i Arabiyye ve Fârisiyye, ba'zen de mecâmî'i eş'âr-ı Türkiyye mütâla'asıyla vakit geçiririm. Bunlarda öyle güzel sözlere tesâdüf olunur ki insân ezberlemeksizin geçemez. Hiç âkil olan düstûr-ı hikmet denilmeye şâyeste bir söz görür de onunla tezyîn-i hâfıza etmek fırsatını fevt eder mi?

Geçen akşam ‘Dîvân-ı Enverî’yi nazar-ı mütâlaaya almıştım. ‘Sana bir kimyâ öğreteyim ki iksîr ve sînâatta mevcûd değildir. Yürü, ihtiyâr-ı kanâat eyle ki âlemde kanâattan iyi kimyâ olmaz’ meâlinde olan:

کیمیای کنم ترا نعلیم
کا ندر اکسیرودر صناعت نیست
زو قناعت کزین که در عالم
کیمیایی به از قناعت نیست

kıt’ası musâdif-i dîde-i im’ân oldu. Kanâat, kismete rızâdır. Kânî’ o kimsedir ki me’lûf olduğu şeyler bulunmadığı yerlerde muzdarip olmayıp temkîn üzere bulunur.

والحر عبدان قنع العبد حرّ ان قنع

Kimyâ, lügaten zekâ ile memzûc hîle manâsınadır. Bu münâsebetle birtakım bî-magazânî aldatıp paralarını almak için kurulan dolab-ı ihtiyâle ıtlâk olunmuş. **Cenâb-ı Enverî** maâdîn-i hasîseyi zer-hâlis yapmak fikr-i hâmında bulunup da avucundaki parayı istihlâk ile sıfru’l-yed kalan veya peyrev olmak istidâtında bulunan kimselere hitaben bu kıt’ayı söylemiş.

Böyle bir kıt’ayı ezberlememek erbâb-ı istifâde için câiz olur mu? Bu gibi âsâr-ı hakîmâne ile hem tezyîn-i hâfıza etmeli, hem de bir muktedir hattâta yazdırıp da levhalanmalı.

(İstidrât

Şurada burada birtakım levhalar görülür ki gâyet güzel yazılmış, altın ile yapılmıştır. Bunlardan bir âyet-i kerîmeyi veya bir hadîs-i şerîfi muhtevî bulunan levhalara diyecek yok. Fakat içlerinde sûret-i mükellefede yaptırılmış birtakım levhalara tesâdüf olunur ki -gâyet ağır rûbehler giyinmiş acûzeler gibi- hiçbir vakit inzâr-ı istihsânı celb edemez. Nazarlarına müsâdif olan erbâb-ı temyîz yazanın emeğine, yazdırmanın parasına acır!

Hattâtlarımız, her neden dolayı olursa olsun, böyle bî-ma'nî olan şeyleri yazmayıp da hiçbir vakit hükmden düşmeyecek beyitler, kıt'alar, rubâîler, cümleler yazsalar fenâ mı olur?)

Enverî'nin bu kıt'ası, 'Gülistan'da görüp de unutmuş olduğum:

Ey kanaât tevân-gerim gerdân

Ki verâ-yı tevhîc-i nimet-i nîset

Genç sabır ihtiyâr lokma-nisbet

Her kerâ sabr-ı nîset hikmet-i nîset

kıt'asını der-hatır ettirdi.

'Ey kanâat! Beni zenginler zümresine ilhâk et. Zira senin mâ-fevkinde hiçbir nimet yoktur. Genc, sabr-ı lokmanın ihtiyâr ettiği bir makâm-ı âlîdir. Sabrı olmayan kimse hikmete de mâlik olamaz.'

Meâlinde bulunan bu kıt'a da hoş değil mi?

Biz Enverî'nin igrâkıyyâtına bir nazar-ı vukûfcûyâne atf edip levha-i hâfızaya hakk edilmeye sezâvâr bulunan eş'âr-ı hakîmânesini bularak istifâdeye çalışmalıyız. Müşârün-ileyhin hâciyâne eş'ârının da hoş olduğuna:

'Efendi! Uzunluğun bir mertebeye vâsıl olmuş ki ehl-i semâvâtın kulağına sadâ erişir. Eğer boyun gibi ömrün de uzun olaydı melekü'l-mevt ölürdü de sen diri kalırdın.' Mealinde bulunan kıt'a-i âtiyesi şahâdet eder:

ای خواجه درازیت رسیدست بجایی

کز اهل سماوات بکوشت برسد صوت

کر عمر توجون قد تو بودی بدرازی

Bazıları âsâr-ı Fârisiyeyi hiçe sayarlar. Fakat hakîtat-i hâl öyle değildir. Âsâr-ı mezkûrede **Enverî**'nin kıt'ası gibi nice parçalar vardır. Sözün daha doğrusu bunlar da **Enverî**'nin kıt'a-i mezkûresinden daha hakîmâne sözler bulunur.

Hâsılı -erbâb-ı mütâlaa için- âsâr-ı bülegâ-i Acemî nazar-ı istifâdeden dûr tutmaya gelmez. Bunlarda -vecd-âver kalıp- öyle güzel parçalara tesâdüf olunur ki nazar-ı îm'ândan geçirmek hiçbir vech ile câiz olmaz.

Baksanıza Fransızlar bizim nazar-ı mütâlaaya almamakta olduğumuz **Firdevsî**'nin **Şehnâme**'sini tercüme etmişler. Bizler bunların niçin bînânesi olalım! Şehnâme'de düstûr-ı edeb ve hikmet olmaya şâyeste nice mesârî' ve ebyat vardır. Hele öyle tasvîrât-ı latîfe görülür ki bunlara nigeş-endâz dikkat olanlar için hayrân kalmamak kâbil değildir."³⁶⁴

Ali Vassî Efendi'nin kavga ve gürültüden uzak bu tavrı, eski-yeni edebiyat tartışmalarının en hararetli dönemlerinde dahi onu itidalli olmaya itmiştir. O sadece inandığı, sevdiği tarzda şiirler kaleme almakla yetinmiş, tenkitleriyle olsun bir insanın kalbini kırmak istememiştir. Fakat **Vassî Efendi**'nin bu tavrı dinî hayatı ve inandığı değerleri tehdit eder bir boyuta ulaştığında, büsbütün değişmiştir. Gerektiğinde kendini yine şiiriyle savunmuş ve son dönemde rağbet bulan reybîye akımına, akılcılığa gazelleriyle cevap vermiştir. Fakat bu bile onun çerçevesini kendi çizdiği nezaketiyle olmuştur. Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar'ın hatıralarında görüldüğü üzere cenazesine şüphecilerden de azımsanmayacak bir katılım olmuş, yazdıkları aralarında bir kırgınlık sebebi olarak algılanmamıştır.

Ali Vassî Efendi'nin çeşitli eğitim kurumlarında yapmış olduğu vazifelerin edebi gelişimine katkısını da görmezlikten gelmemek gerekir. **Ali**

Vasfî bu mekteplerde okuttuğu talebeler vasıtasıyla devrin değişen okur profilini yakından görme fırsatı yakalamıştır. Bu da tabii olarak şiirinde zaman zaman yenilik arayışlarını netice vermiştir. Onun klasik şiire bağlılığının yanında modern zamanların tabiatına, insanına, konu ve kavramlarına bütün bütün yabancı kalmamasında öğretmenliğinin de büyük katkısı olsa gerektir.

Ali Vasfî Efendi'nin edebi şahsiyetinin izlerini kendi şiirleriyle sürmek de pekâlâ mümkündür. Söz gelimi **Nâci**'nin

Bin muhâcim karşı çıkmışken livâ-yı hâmemi

Dikti tab'ım âlem-i sihrü'l-beyânın fevkine

beytiyle başlayan gazeline yazdığı aşağıdaki nazire edebi kimliğine dair önemli ipuçları barındırmaktadır:

Nazîre-i Gazel-i Mes'ûd-i Harâbâtî

Ermemişken akl-ı ekmel âsmânın fevkine

Çeşm-i hak-bînim bakar arş-ı Hudâ'nın fevkine

Gıpta eylerdi harâbât içre sâkî şübhesiz

Geçtiğim görseydi Cem pîr-i muğânın fevkine

Kim geçer âlemde bilmem tâir-i endîşemi

Bence pervâz etmek işten mi cihânın fevkine

Yükselir fikrim teâlî eyledikce nûr-ı aşk

İsterim çıkmak fezâ-yı lâ-mekânın fevkine

*Kadrimi bilmezse **Vasfî** tab'ımın pâ-bestegân*

Levha-ı şî'rim asılsın Farkadân'ın fevkine

Yine Muallim Nâci'nin,

Ey mülk-i hüsnün âlî emîri

Olsun makâmın sînem serîri

beytiyle başlayan gazeli için yazdığı aşağıdaki nasize muhabbetlerini göstermesi akımından oluça önemlidir:

Nazîre-i Gazel-i Muallim Nâcî

Ey burc-ı hüsnün mihr-i münîri

Yoktur cihânda vechin nazîri

Âzâde iken kayd-ı sivâdan

Aşkınla oldum zülfün esîri

Lâyık değilsem nakd-ı visâle

Koğma derinden bârî fakîri

Bîmâr-ı hicrin sen dil-rübâyâ

Etmez mi te'sîr-i âh-ı ahîri

*İklîm-i aşkın bî-şübhe **Vasfî***

Mülk-i ademdir şehr-i şehîri³⁶⁵

Özetle, **Ali Vassî Efendi**'nin edebi eserlerinin büyük çoğunluğunu İkinci Abdülhamid devrinde neşreden bir şair olduğu söylenebilir. O *Tercümân-ı Hakikat*'le başlayan edebi serüvenini **Muallim Nâci**'nin rehberliğinde sürdürmüş, onun vefatından sonra da yazı ve şiir yayımlama konusunda çok hırslı davranmamıştır.

O şiirlerinde genel olarak klasik Türk edebiyatının enstrümanlarını kullanmayı tercih etmiş, fakat Batı'ya da duyarsız kalmamıştır. Şiirlerinde, özellikle âşıkane olarak tanımladığı şiirlerinde, devrin hassasiyetlerini de dikkate alarak oldukça yeni buluşlara imza atmış, yerel söyleyişlere ve zamana uygun şiirler yazmıştır. Bu bakımdan onun şiirleri dönemini inceleyen araştırmacılar için doğrudan bir okuma imkânı sunmaktadır.

1. 5. 1. Sanat ve Kültür Çevresi

Şair, yazar ve kültür adamları bugün olduğu gibi tarihin hemen her döneminde bir araya gelir şiir, sanat ve edebiyat üzerine sohbet ve münakaşalar ederlerdi. Bu birlikteliklerde kimi zaman birbirlerine yazdıkları yeni şiir ve makalelerini okur fikirlerini alır, kimi zaman da konusu ve çerçevesi daha önceden belirlenmiş olan mevzularda konuşurlardı. Genellikle üstünlüğü katılımcıların diğerleri tarafından kabul edilmiş bir kişi etrafında teşekkül eden mahfillere dönemin edebiyatçıları ilgisiz kalamaz, bir vesileyle bu mahfillerden birine dâhil olma ihtiyacı hissederdi. **Ahmed Râsim**'den **Hüseyin Suad**'a, **Muallim Nâci**'den **Recâizâde Ekrem**'e, **Cenab Şahabeddin**'den **Ahmet Hamdi Tanpınar**'a kadar pek çok yazar ve şair bu mahfillere türlü vesilelerle iştirak etmiş ve katılan diğer fikir, sanat adamlarının eserlerinden, düşüncelerinden istifade etmişlerdir.

Yazılı kültürün yeni yeni yaygınlaştığı, gazete ve mecmua sayılarının baş döndürücü bir hızla artmaya başladığı Tanzimat sonrası Osmanlı

toplumunda camiler, tekkeler, sahaf dükkânları, kütüphaneler, han odaları, vüzera, ulema ve şuara konakları, kıraathaneler, kahvehaneler ve konaklar edebî fikir ve hareketlerin oluşmasında son derece önemli bir rol üstlenmişlerdir. Özellikle belirli bir edebî ekole bağlı olan şair-yazar ve kültür sanat adamları kendilerine bir yahut birkaç mekân belirlemiş, toplantılarını, istişarelerini bu mekânlarda yapmış edebî düşüncelerini yine bu muhitlerde olgunlaştırmışlardır.

Bunların yanında süreli yayınların henüz fert planında takibinin ciddi bir alışkanlık kazanmadığı o yıllarda okuryazar kimselerin ilgisini çekebilmek için devrin gazete ve mecmuaları, kahvehane ve kıraathaneler başta olmak üzere pek çok mekânda bulundurulmaya çalışılmıştır. Bu sürecin tabii neticesi olarak yurt içinde ve yurt dışında kültür-sanat-edebiyat alanında meydana gelen gelişmeleri takip etmek isteyen aydın kesim bu mekânları mesken tutmuş, ister istemez aynı yahut farklı edebî ekollerin temsilcisi olan bu zatlar söz konusu mekânlarda bir araya gelmişlerdir. Aralarında **Ali Vasfî Efendi**'nin de bulunduğu bu aydınlar, bir araya geldikleri mekânlarda ilmî, edebî, kültürel, içtimai pek çok konuya dair sohbet ve münakaşalar yapmış ve devrin gündemini söz konusu mekânlarda kritik etmişlerdir. Tezimizin bu bölümünde **Ali Vasfî Efendi**'nin edebî şahsiyetinin oluşmasında büyük rol oynadığını düşündüğümüz mekânları tanıtacak ve söz konusu edebî muhitlerde kimlerle birlikte olduğu üzerinde durmaya çalışacağız.

1. 5. 1. 1. Sarafim Kıraathanesi

Tanzimat'ın ilanından hemen sonra kıraathaneler hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durum, çıkarılan mecmua ve gazetelerin sayısındaki artışla doğrudan alakalıdır. Söz konusu yayınların hızla artması ve okuma alışkanlığının henüz ev ölçeğinde değerlendirilebilecek bir kültür arz etmiyor olması, nitelikli okur olarak tanımlanabilecek bir kesimin kıraathaneler

etrafında toplanmasını netice vermiştir. İşte bu süreçte ortaya çıkan ilk kıraathanelerden birisi, Beyazıt Okçularbaşı'nda Divanyolu üzerinde bulunan ve ismini Ermeni bir Osmanlı vatandaşı olan sahibi Sarafim Efendi'den alan Sarafim Kıraathanesi'dir.

Sarafim Kıraathanesi, 1857 yılında açılmıştır. Kültür tarihimizdeki önemi, müdavimleri için gazete ve dergi bulunduran ilk mekân olmasından kaynaklanmaktadır. İlk zamanlarda herhangi bir yayın satışı olmayan bu mekân daha sonra kitap ve dergi satışlarına da başlamış hatta bir ara İstanbul merkezli bir dağıtım rolü dahi üstlenmiştir. Eğlence ve şans oyunlarının yasak olduğu kıraathanenin oldukça geniş bir kitaplığı da vardı. Müdavimlerinin elliden fazla Türkçe, Arapça, Fransızca, Rumca ve İngilizce yayını okuma imkânına sahip olması, Sarafim Kıraathanesi'nin kültür sanat çevreleri tarafından beğenilen bir merkez hâline gelmesini sağlamıştır.

Şiirden hikâyeye, siyasetten içtimaiyata kadar pek çok konunun mevzu edildiği bu mekânın müdavimleri arasında başta **Ali Vassî Efendi** olmak üzere dönemin pek çok yazar ve şairi yer almaktadır. **Hâlet Efendi, Namık Kemal, Ataullah Bey, Hersekli Arif Hikmet, Ahmet Muhtar Paşa, Sadullah Paşa, Hasan Subhi, Ebüzziya Tevfik, Vidinli Tevfik Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Arif Hikmet Bey Süleyman Paşa, Ahmed Râsim, Halit Ziya, Şinasi, Hoca Tahsin, Lastik Said, Kanlıcalı Nihat, Ahmet Midhat Efendi ve Muallim Nâci** bunların başlıcalarıdır.³⁶⁶

³⁶⁶ Detaylı bilgi için bkz. Şemsettin Şeker, *Ders ile Sohbet Arasında*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 141-151; Turgay Anar, *Mekândan Taşan Edebiyat*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s. 210-212.)

1. 5. 1. 2. Çiçekçi Kahvesi

Kültür sanat ve edebiyat çevrelerinin bir araya gelip sohbetler ettiği mekânlardan bir diğeri de Üsküdar'daki Çiçekçi Kahvesi'dir. **Salâh Birsell**'in tam anlamıyla bir "edebiyat kahvesi" olarak tanımladığı bu mekânın hemen bütün müdavimleri ediplerden, şairlerden, zariflerden ve kültür sanat erbabından oluşmaktadır. Dedikodu ve boş konuşmaların yasak olduğu kahvede müdavimlerin hemen hepsinin sabit bir yeri olduğu, kahvede sadece edebiyat ve sanattan söz edildiği de aktarılan bilgiler arasındadır.

Turgay Anar; Çiçekçi Kahvesi'ni bir edebiyat mahfiline çevirenleri şu şekilde sıralamaktadır: "**Muallim Nâci, Şeyh Vassî, Üsküdarlı Talat, Üsküdarlı Safi, Hattat Mehmed İlmî Efendi, Salih Zaim, Tanburi Ahmed, Esvabçibaşı Behçet, Necmettin Okyay, Hoca Ali Rıza Bey, Şair Hüseyin Haşim, Farsça Öğretmeni Hicrî Efendi, Hersekli Arif Hikmet, Mehmet Âkif, Vassî Hiç, Mahmut Ziya Bey, Seryaver Halil Paşa, Hastalar Ağasının Hacı Reşit Bey, onun damadı Selâhattin Bey, Türkmen Beyi Süleyman Bey, Temyiz Azası İsmet Bey, Adliye Evrak Müdürü Memduh Bey, İmam Tahsin Efendi, Mısır Çarşılı Sadık Bey, Muhtar Edhem Efendi, Bab-ı Seraskeri Hulefasından Ziya Bey, onun biraderi Bahaddin Bey, belediyeden Sami Bey; Nikah Memuru Lütfü Bey, Musahipzade Celâl Bey, İhsaniye Camii İmamı Ferit Bey, Mutasarrıf Behçet Bey, Vecdi Bey, İbrahim Hakkı Konyalı; Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey; Âmiş Efendi, Halil Nihad, Yer Altı Camii İmam ve Hatibi Hafız Ali Efendi.**"³⁶⁷

³⁶⁷

Turgay Anar, *Mekândan Taşan Edebiyat*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s. 204.

1. 5. 1. 3. Üsküdarlı Talat Beyin Evi

Kültür sanat tarihimizde Üsküdarlı olarak anılan şairlerimizden birisi olan **Talat Bey**, 1275'te (Ekim 1858) Üsküdar'ın İhsaniye mahallesinde dünyaya gelmiştir. Enderunda yetişmiş, musikişinas bir babanın, **Binbaşı Ahmet Ağa**'nın oğludur. Henüz beş yaşında yetim kalan **Talat**, önce mahalle mektebine gitmiş ardından Paşakapısı Rüştîye Mektebi'nde okumuştur. Mekteplerin yanı sıra Selimiye Camii derslerine de devam etmiş, meşhur Tahsin Hocadan hikmet, heyet ve ilâhiyat dersleri almıştır. Dini ve edebî bilgisini geliştirmeye hevesli olan **Talat Bey**, devrin önemli kültür sanat adamlarından **Hersekli Arif Hikmet, Süleyman Salim, Hayret ve Hicrî** gibi kimselerin şiir meclislerine katılmıştır. Ömrü boyunca pek çok memuriyette bulunmuş olan **Talat Bey**, 15 Eylül 1926'da vefat etmiştir.

Talat Bey'in Çiçekçi semtinde bulunan mütevazı evi ünlü Çiçekçi Kahvesi'ne çok yakındı. **Faruk Talat** "Üsküdar Şairleri" başlıklı yazısında **Muallim Nâci, Şeyh Vasfî, Halil Edib, Andelib, Üsküdarlı Süleyman Salim, Safi** gibi şahsiyetlerin bu toplantılar vesilesiyle edebî düşüncelerini olgunlaştırdıklarını, eserlerini kritik etme imkânı bulduklarını ve en güzel eserlerini yine bu çatı altında verdiklerini dile getirmektedir.³⁶⁸

1. 5. 1. 4. Kendi Konağı

Şeyh Vasfî Kefevî Tekkesi yakınlarında Tercüman Yunus Bey Mahallesi'nde bulunan konağını, başta edebî şahsiyetinin teşekkülünde büyük bir rol oynayan dostu **Muallim Nâci** olmak üzere pek çok arkadaşı için eşî bulunmaz bir edebiyat mahfiline dönüşmüştür. **Hikmet Feridun Es, Muallim**

³⁶⁸

Faruk Talat, "Üsküdar Şairleri", Yücel, Nr. 3, Nisan 1935, İstanbul, s. 33-34.

Nâci'nin ev sahibi **Şeyh Vasfî**'ye olan sevgisi dolayısıyla pek çok gece dostunun evinde konakladığını kaydetmektedir: ³⁶⁹

“**Muallim Nâci**'nin en çok devam ettiği yer ise Fatih'te, Çarşamba'daki **Şeyh Vasfî**'nin eviydi. Burası zamanında **Naci** ve arkadaşları için bir nevi edebiyat akademisi hâlinde daima toplanılan bir yerdi. Zamanın pek tanınmış fikir adamları orada haftanın birçok gecelerini geçirirdi. **Naci** ile **Şeyh Vasfî**'ye gelince... Bu iki insan hayatta birbirlerini yalnız son derece sevmekle kalmamışlardır. Birbirlerini bu derece anlayan ve takdir eden iki arkadaş görülmemiştir. **Naci** İstanbul'da kaldığı geceler ekseriya **Şeyh Vasfî**'nin konağında yatardı. Zevcesi **Mediha Hanımı** da bazen buraya çağırırdı. Günlerce kaldıkları da olurdu. Buna dair vakıa anlatalım. **Naci**, annesine son derece merbut bir insandı; annesi Fatma Zehra Hanım ölünce **Naci** o kadar perişan bir hâle geldiki ne yedi, ne içti. Bir manastıra kapanır gibi kendisini **Şeyh Vasfî**'nin evine attı. Ve orada hiç konuşmadan bir hafta kaldı. Ağladı. **Mediha** da beraber. Sonra eve dönemedi. Annesinin hatıraları ile dolu olan bu çatıya giremedi. **Şeyh Vasfî** onun hesabına başka bir ev tuttu. Dayadı, döşedi. **Naci** oraya gitti. **Şeyh Vasfî**, **Muallim Nâci** için işte böyle arkadaştı. **Naci** hayatta ne zaman bir iç sarsıntısına uğrasa kendisini hemen oraya, Çarşamba'daki taşları her zaman silinmiş, temiz eve atıyordu.”

Konaktaki toplantıların müdavimleri arasında elimizde net bir bilgi olmasa da herkese açık olmayan bu toplantıların muhtevasını şairin *Muhâdarât* isimli eseri vasıtasıyla öğrenebilmekteyiz. Daha çok edebiyat tarihine ve teorisine dair mevzuların ele alındığı bu toplantıların birine on dört on beş

³⁶⁹ Hikmet Feridun Es, *Bugün De Diyorlar Ki*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 84.

yaşında bir tıbbiye talebesi **olan Cenab Şahabeddin** de katılmıştır. **Cenab**, edebiyat sohbetlerinin yapıldığı bu toplantıda hayranı olduğu **Muallim Nâci**'nin tesiriyle kaleme aldığı şiirlerinden birkaçını okumuştur.³⁷⁰

Celal Tarakçı *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde yazmış olduğu **Cenab Şahabeddin** maddesinde **Cenab**'a şiir zevkini kazandıranlar arasında mahalle komşusu **Şeyh Vasfi**'nin ismini de zikreder. Buradan hareketle **Cenab**'la **Şeyh Vasfi** arasındaki münasebetin komşuluk ilişkisinden öte bir anlam taşıdığını, **Cenab**'ın yetişmesinde **Şeyh Vasfi**'nin konağında meydana getirilen edebî sohbetlerin çok büyük bir tesiri olduğunu çıkarabiliriz.

Şeyh Vasfi'nin evinde yapılan edebî toplantıların ne zaman başlayıp bittiği konusunda net bir bilgiye sahip değiliz. Bildiğimiz, sohbetlerin üstadının **Muallim Nâci** olduğudur. **Recâizâde Mahmut Ekrem**'le **Muallim Nâci** arasındaki edebî tartışmalarda **Şeyh Vasfi**'nin konağının mühim bir yer teşkil ettiğini, **Naci** taraftarlarının belirli periyotlarla bu mekânda bir araya gelerek fikirlerinin oluşmasını temin ettiklerini söyleyebiliriz.³⁷¹

1. 5. 1. 5. Hacı Reşid Efendi'nin Çayhanesi

Ali Vasfi Efendi'nin uğrak yerlerinden bir diğeri de Direklerarası'nın ünlü kültür ve edebiyat merkezlerinden olan **Hacı Reşid**'in Ferah Tiyatrosu'nun karşısındaki çaycı dükkânı idi. **Cenab Şahabeddin**'in “bir çay tepsisi gibi” diyerek tanımladığı küçük mekânda içilen çay ve nargilenin lezzetinin bir başka yerde bulunamadığını devrin pek çok edebiyatçısı dile getirmiştir.

³⁷⁰ Hikmet Feridun Es, *Bugün De Diyorlar Ki*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 85.

³⁷¹ Detaylı bilgi için bkz. Turgay Anar, *Mekândan Taşan Edebiyat*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s. 437-438.

Cenab Şahabbeddin'in hakkında “Naif ve ufak tefek Buda ciddiyeti ile semaverin yanında oturur ve ara sıra manidar tebessümü ile muhadarat-ı üdebaya bigâne olmadığını anlatırdı.” dediği **Hacı Reşid Efendi**'nin ilginç kişiliği, müşterileriyle münasebetinin çok iyi olması ve mekânına devam eden kültür sanat adamlarının pek çoğunun hakkında müstakil yazılar kaleme almış olması çayhaneyi ilgi çekici bir yer hâline getirmiştir.

Ahmed Râsim bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Çayhaneler küçük olmakla esvât u harekât-ı inşâdiye de o nisbette bir ihtisâra uğrardı. Yalnız ‘Çaycı Reşid’in dükkânında alabildiğine okumağa, beyân-ı mütâlaât ve tedkîk-i tenkidât etmeğe müsaade var idi. Çünkü ‘Reşid’ merhum da şâirlik tasarlardı: Bunun şâirliği, ‘kozmpolit’ yani Arabî, Fârisî, Türkî mahfûzât-ı kardîmeyi muttasıl tekrar etmekden ibâret olmağa beraber bir takım letâif ü temeshurâta yol açtığı kibâr-ı şuarâda ehyânen buraya gelirdi. Dükkanın duvarları Fârisî, Türkî beyitlerle bezenmiş, bâhusûs ‘çay’ hakkındaki iki üç beyitli bir mehdiye mangal hizasına asılmış idi. Hiç olmazsa günde beş on defa okunurdu. İçeriye biri girip de ‘Çây-ı men hoş-bûy u hoş güvâr est’ dedi mi **Hacı**’nın Bağdâdî çehresi karmakarışık olurdu.”³⁷²

Zamanla Ara Nesil sanatçılarının bir araya geldikleri; **Muallim Nâci**, **Şeyh Vasfî** ve çevrelerinin toplandıkları bir yer hâlini alan **Hacı Reşid Efendi** Çayhanesi hakkında **Ahmed Râsim** şu bilgileri vermektedir: “Edebiyat-ı cedîdecileri bilmem ama İstanbul’daki şuarâ-yı kadîmeden, zümre-i mutavassıtînden buraya uğramadık bir tane bile yok idi. Taşraya gidenlerden mektup yollayanlar da nâdir değildi.”³⁷³

³⁷² Ahmet Rasim, *Matbuat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib*, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1980, s. 176-177.

³⁷³ Ahmet Rasim, *Matbuat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib*, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1980, s. 181.

Salâh Birsell *Kahveler Kitabı*’nda adı geçen mekânla alakalı ilginç bir ayrıntıya temas ederek, **Muallim Nâci** taraftarlarının **Recâizâde Mahmut Ekrem**’i alaşağı etmek için **Hacı Reşid**’in kahvehanesinde bir araya gelip planlar yaptıklarını ifade eder: “Daha sonraki yıllarda çaycı **Hacı Reşit**’in kahvesinde toplanan **Mualim Naci**’ler, **Hayret Efendiler**, **Şeyh Vassî**’ler, **Ali Ruhi**’ler 1880-1885 yıllarında çevrelerinde toplanan birçok yeniyetmelerle birlikte burada gazel kazanları kaynatırlar, **Recâizâde Mahmut Ekrem**’i alaşağı etmek için düzen kurarlar.”³⁷⁴

Cenab Şahabeddin, **Hacı Reşid**’in Çayhanesi’nde çıkmak üzere olan bir kavgayı **Şeyh Vassî**’nin nasıl engellediğini şu satırlarla anlatır: “Bir tiryaki der ki, ‘Evde kahve içmek ne bileyim neden, kahvenin tadını yüzde elli ifsâd eder; kıraathânedede bulduğum kahve ıtrını odamda mümkün değil bulamam!’ Bence bu fikir çaya tadbik edilince daha doğru olur. Vaktiyle direklerarasında bir çaycı **Hacı Reşid** vardı, onun bir çay tepsisi gibi mini mini çayhânesinde içtiğim nefis çayları başka hiçbir yerde bulamadım. Bundan başka çayhanenin havasında bir de lezzet-i edebiye vardı; orası mümtaz bir mahfel-i edebî idi. Çay-fürûş **Hacı Reşid**’i tanımamak, **Muallim Nâci**’yi bilmemek veya **Ahmed Midhat Efendi** ile görüşmemiş olmak gibi bir nâkise, bir mahrumiyetti; oranın en sebatkâr müdavimlerinden biri **Hayret Efendi** merhumdu ki yarasa kadar zîya-gîriz ve **Sultan Hamid**’den çok ziyade hasm-ı teceddüttü. Bir ramazan gecesi orada **Nabizâde Nâzım**’la aralarında açılan bir eskiler ve yeniler mukayeses-i bu ezeli ve ebedi mevzû-ı münazâra- az kaldı, çirkin bir manzara-i münafese alıyordu; Bereket versin ki **Ali Ruhi** ve **Şeyh Vassî** mübâheseye bir şekl-i mülâtefe verdiler!”³⁷⁵

³⁷⁴ Salâh Birsell, *Kahveler Kitabı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 149.

³⁷⁵ Cenab Şahabettin, *İstanbul’da Bir Ramazan*, (Haz. Abdullah Uçman), Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 73.

Cenab Şahabeddin, Ali Ruhi, Hoca Hayret, Muallim Feyzî, Neyzen Tevfik, Andelib, Mustafa Şekip, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halil Edip, İbnülemin Mahmut Kemal İnal ve Adanalı Ziya gibi isimler, başını **Muallim Nâci**'nin çektiği geleneksel kültürümüze uygun edebiyat sohbetlerinin yapıldığı Çayhane'nin diğer müdavimleri arasında sayılabilir.³⁷⁶

1. 5. 1. 6. Ârif'in Kıraathanesi

Sermed Muhtar Alus'un "Asrımızın başlarında, Divanyolu'nda, büyükşehrin en namlı kahvehanelerinden biri idi ki bu satırların yazıldığı sırada Sıhhat Müzesi'nin karşısına düşer, yerinde kış mevsimlerinde ya mükemmel bir incesaz veya meddah yahut karagöz bulunurdu. Resmî dairelere yakınlığı dolayısıyla kalemlerde müdür, müdür muavini, başkâtip, mümeyyiz gibi yüksekçe payeli kâtip beyler pek rağbet ederlerdi." dediği Ârif'in Kıraathanesi, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde faaliyet gösteren meşhur kıraathanelerden biridir. Asıl adı Setli Kahve olan bu mekân, kurucusunun adı dolayısıyla Ârif'in Kıraathanesi olarak şöhret bulmuştur.

Burası, İstanbul'un gazete ve mecmua okunan, edebî sohbetler edilen, meddah ve karagöz gösterilerine sahne olan mekânlarından biridir. Ünlü hayalîlerden **Kâtip Salih Efendi**'nin ramazan gecelerinde karagöz oynattığı ve halkın büyük ilgi gösterdiği bu mekân, ön sıralara çocukların oturtulması dolayısıyla bazı kaynaklarda "sıbyan mektebi" olarak da zikredilmiştir.

³⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz. Orhan Okay, *Bir Başka İstanbul*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2002, s. 188; Şemsettin Şeker, *Ders ile Sohbet Arasında On Dokuzuncu Asır İstanbul'unda İlim, Kültür ve Sanat Meclisleri*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 141-151; Turgay Anar, *Mekândan Taşan Edebiyat*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s. 471-473.

Yüzyılın sonlarında **Meddah İsmet Efendi**'nin hikâyeler anlattığı bu kıraathane, dönemin kültür sanat çevrelerinin de ilgisini çekmiş Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar ününü korumuştur.

Mekânın, **Ali Vasfî Efendi**'nin de aralarında bulunduğu müdavimleri arasında **Muallim Nâci**'nin yanında **Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik, Yanyalı Nuri Efendi, Şinasi, Ali Bey, Lastik Said Bey, Ahmed Midhat Efendi, Mehmet Akif, Celâl Sahir Erozan, İzzet Melih Devrim ve Agâh Sırrı Levend**'in de isimleri zikredilebilir.³⁷⁷

1. 5. 1. 7. Kâzım'ın Kıraathanesi

Salâh Birsell'in *Kahveler Kitabı*'nda verdiği bilgilere göre Şehzadebaşı'ndaki Direklerarası kahvehanelerinin en önemlilerinden birisi de Kâzım'ın Kıraathanesi'dir. Osman Baba Türbesi'nin bitişiğinde 87 numarada yer alan bu mekân **Ahmed Midhat Efendi**'den **Halid Ziya**'ya, **Rıza Tevfik**'ten **Mehmet Rauf**'a kadar pek çok edebiyatçının uğrak yerlerinden birisi olmuştur. **Ali Vasfî**'nin de sıklıkla uğradığı bu Kıraathane, kendisi hakkında edebiyat tarihine mal olan hatıralarından birine, "dalkavuk hikâyesi"ne³⁷⁸ şahitlik etmiştir.

³⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz. "Kibar ve Temiz Ahenklerin Merkezi Arif'in Kıraathanesi", <http://www.bursakahvesi.com/kibar-ve-temiz-ahenklerin-merkezi-arifin-kiraathanesi.html> (Erişim Tarihi 3 Kasım 2013); Salâh Birsell, *Kahveler Kitabı*, Koza Yayınları, İstanbul 1975, s. 92; Beşir Ayvazoğlu, *Divanyolu: Bir Caddenin Hikâyesi, Ötüken Neşriyat*, İstanbul 2003, s. 92, 94; Sermed Muhtar Alus, "Ârifin Kahvesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1959, s. 1007.

³⁷⁸ Hikâye şudur: Mirasyedinin biri içinin sıkıldığından kendine bir dalkavuk aramaya koyulur. Dostlarından biri duyar, adamın birini gönderir. Aradan üç beş gün geçtikten sonra mirasyedi şöyle bir bakar adama alıcı gözüyle:

Salâh Bîrsel'in anlattığı hatıra şudur: “Kâzım’ın Kiraathanesi’ne de **Ahmed Midhat**, **Ahmed Râsim** ve hemen hemen bütün harabati ozanlar gelir. 1896 ramazanında bir gece **Ahmed Râsim**’le basın çevrelerinde Efendi Hazretleri diye anılan **Ahmed Midhat Efendi** yine orada buluşurlar. **Ahmed Râsim** o sıralarda **Ahmed Midhat Efendi** ile yaptığı bir hesap tartışması nedeniyle onun pohpohlarını toplamıştır. O akşam orada **Şeyh Vasfî** de vardır. **Ahmed Midhat** ile **Ahmed Râsim** peykeye kurulurlar. **Şeyh Vasfî** ise onların karşısındaki iskemlede pöpürdete pofurdata nargilesini içmeye koyulur. Söz döner dolaşır, dalkavuklukta karar kılar. Bunun üzerine **Ahmed Râsim** onlara bir dalkavuk öyküsü anlatır, anlatır ki, herkes kahkaha denizinde kulaç atmaya başlar. Hatta rivayet olunur ki, o sırada nargilesini fokurdatmakta olan **Şeyh Vasfî**, az daha ciğerlerini dumana kaptırdığından öksüre tıksıra bir hâl olur, gözlerinden sular seller gibi yaşlar boşanır.”³⁷⁹

- Sen hiç dalkavuğa benzemiyorsun!

- Aman efendim, benim her yanımda dalkavuktur!

Bu cevabı beğenmez mirasyedi ve adamı gönderir. Arkadaşı bir başkasını yollar bu kez. Mirasyedi adamı dipten doruğa süzer:

- Sen dalkavuğa benzemiyorsun.

- Benzemem efendim.

- Yok yok benziyorsun.

- Benzerim efendim. Tıpkı tıpkısına dalkavuğum. Hep siyaset, hep güncel değil ya işimiz.

- Amma da dalkavuksun!

- Amma da dalkavuğum efendim.

Mirasyedi aradığı adamı bulmuştur sonunda. Mektup döşenip arkadaşına teşekkür eder.

³⁷⁹ Salâh Bîrsel, *Kahveler Kitabı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 149-151.

Mekânın diğer müdavimleri arasında **Ahmed Râsim, Münici Fikri, Halil Edip, Ali Suat, Ahmet İhsan** ve **İbnülemin Mahmut Kemal İnal**'ın isimleri zikredilebilir.³⁸⁰

1. 5. 1. 8. Saraçhanı Meyhanesi

İstanbul'da edebî mahfil hâline gelmiş mekânlardan bir diğeri de Saraçhanı Meyhanesi'dir. **Şemsettin Şeker**, mekân sahibi **Hacı Bey** ve meyhane hakkında şu bilgileri vermektedir: "Meyhane sahibi **Hacı Bey**, mutavassıtın-i suarâdan pek çoğunu tanır onların aşkınca ve taşkınca hâllerine tahammül eder, nabız-âşına bir heriftir. (...) Meyhanenin sahibi olmasına rağmen düzgün giyinir bir gün elinde tespih, kehribar ağızlık, altın kordon, saat, kolalı gömlek ile vakurâne yürür. Akşamları meyhanede tıpkı bir müşteri gibi oturur. Etrafında işret ehli erbab-ı şiir ve inşayı toplar. Sabaha kadar edebiyat hezeliyat konuşurlar. Hacı parası olmayandan para almaz. Şairler arasındaki 'fukara-i ayyâşîn'i kollar gözetir."³⁸¹

Şemsettin Şeker söz konusu mekânın müdavimleri arasında **Trablus Mektupçusu Arif Hikmet Bey, Ahmed Râsim, Harputlu Hayri, Adanalı Ziya, Ali Ruhi** ve **Vassaf**'ı zikrettikten sonra "ara sıra" kaydını düşerek **Muallim Nâci** ve **Şeyh Vasfî** gibi asrın meşhur şairlerinin de ismini verir.

³⁸⁰ Detaylı bilgi için bkz. Salâh Birsell, *Kahveler Kitabı*, Koza Yayınları, İstanbul 1975, s. 150; Turgay Anar, *Mekândan Taşan Edebiyat*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s. 482; Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, s. 524; Tarım, 42.

³⁸¹ Şemsettin Şeker, *Ders ile Sohbet Arasında On Dokuzuncu Asır İstanbul'unda İlim, Kültür ve Sanat Meclisleri*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 152-153.

1. 5. 1. 9. Vezir Hanı Meyhanesi

Vâsıf Hiç *İstanbul Ansiklopedisi*'ne yazdığı maddede, 1880-1890 yılları arasında birisi koltuk diğeri gedikli olmak üzere iki meşhur meyhaneden bahsetmektedir. Vezir Hanı Meyhanesi olarak şöhret bulan bu mekânlardan Küçük Koltuk Meyhanesi han kapısının yanında, cadde üzerinde; asıl şöhret sahibi olan Büyük Gedikli Meyhane ise hanın alt katındadır.

İşret ile asla ülfetinin olmadığını, ağzına müskirattan tek bir damlayı dahi değdirmediğini ifade eden **Hiç**, ara sıra arkadaşlarına ayak uydurarak meyhanelere gidip âlemleri gördüğünü ifade ettikten sonra **Şeyh Vasfi** ile ilgili şu hatırasını aktarır: “Vezir hanındaki büyük meyhaneye de birkaç sefer gitmişliğim vardır. O zamanlar müşterileri son divan şairleri, matbuat mesnubları, hep beyden Efendi'den kimseler idi. Zamanının ferîdi, eşarından ve lügatından feyz aldığımız **Muallim Nâci** Efendi'yi orada gördüm. Kendisine gayetle merbut **Şeyh Vasfi** ve diğer tilmizleri etrafında toplanmışlar idi. Yeni mi yazmış idi bilemem meyhane üzerine meşhur gazelini o akşam belki on defa yüksek sesle okudu. Meyhanenin mahbub bir uşağı suret-i mahsusada Efendi Merhum'un hizmetinde idi. Çağlayan hâlinde pek tantanalı bir okuyuşu vardı. Herkesi mest etti. Fakat istibdad denilen o devrin de ne geniş bir hürriyeti varmış ki **Muallim Nâci** merhum o gazeli şimdi yazmış olsaydı tekfir olunurdu.³⁸²

Kefevî Tekkesi'nde şeyhlik yapan, Meclis-i Meşâyih azası olan **Ali Vasfi Efendi** gibi inançlı ve İslâmî değerlere saygılı, tasavvuf neşvesiyle dolu bir kimsenin tıpkı yukarıdaki hatırayı nakleden **Vâsıf Hiç** gibi seyrek de olsa

³⁸²

Detaylı bilgi için bkz. Vâsıf Hiç, “Çenberlidaş'da Vezirhanı Meyhanesi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, 3817; Turgay Anar, *Mekândan Taşan Edebiyat*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s. 504.

arkadaşlarına ayak uydurarak bu türlü mekânlara uğramış olması ihtimal dâhilindedir.

1. 5. 1. 10. Fethiye Kahvehanesi

Şeyh Vasfî'nin vakit geçirmekten hoşlandığı bir başka mekân da Fethiye Kahvehanesi'dir. Çarşamba civarındaki Fethiye Mahallesi'nde bulunan bu kahvehane **Şeyh Vasfî**'nin **Cenab Şahabeddin, Ali Nusret, Hüseyin Suad** gibi edebiyat meraklısı gençlerle tanışmasını sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Taradığımız kaynaklarda herhangi bir bilgiyle karşılaşmamış olsak da **Cenab**'ın **Şeyh Vasfî**'nin evinde yapılan sohbetlere katılmasını temin eden sebeplerin başında Fethiye Kahvehanesi'ndeki tanışıklıklarının geldiğini söyleyebiliriz.

Şemsettin Şeker'in **Hüseyin Suad** hakkında aktardığı bilgiler de bu bakımdan dikkate değerdir. "**Hüseyin Suad** (...) gazel yazmaya karar verir. Uğraşsa da bir türlü muvaffak olamaz. Nihayet zorla bitirebildiği bir gazeli komşularından **Şeyh Vasfî**'ye gönderir. Gazel okunur, beğenilir ve **Muallim Nâci**'nin idaresindeki *Tercümân-ı Hakikat*'te neşredilir. Hevesle gazeller inşa etmeye devam eder. Uzun süre Çarşamba'daki Fethiye Mahallesi'nde teyzesi ve eniştesi **Hacı Arif Bey**'in evinde otururken Fethiye Kahvehanesi'nin müdavimlerinden **Şeyh Vasfî, Cenab**'la tanışır. **Cenab**'ın kardeşi **Ali Nusret**'le daha evvel ortak şiir mesaisi yapmış olması aralarındaki dostluğu kısa sürede pekiştirir. Bu sırada Tıbbiye Mülkiyesi'nde okuyan **Hüseyin Suad**'a Askerî Tıbbiye'de okuyan **Cenab Şahabeddin, Meşveret Gazetesi**'yle **Hâmid**'in *Tezer* ve *Sahra*'sını getirir. Daha önceleri **Namık Kemal**'in vatanî şiirlerini ezberlemiş,

Naci ile **Ekrem** arasındaki tartışmalara muttali olan **Suad**'ın bu eserler vasıtasıyla edebiyat anlayışı değişir ve yeni bir vadide yol almağa başlar.”³⁸³

Fethiye Kahvehanesi'nin müdavimlerinin kim olduğu hakkında kesin bir bilgiye sahip olmasak da **Muallim Nâci** ve **Ali Vasfî Efendi** etrafında şekillenen edebî topluluğu oluşturan gençlerden meydana geldiğini tahmin etmek pek de yanlış olmayacaktır.

1. 5. 7. Kişiliği

Hakkında yazılar kaleme alan muasırı sanatçıların hemen hepsinin ortak kanaatine göre **Ali Vasfî**; muhabbeti tatlı, neşeli, hoş görülü, dost canlısı bir karaktere sahiptir. Tasavvufî çevrelerde yetişmesinin tabiî gereği olarak nazık ve ağırbaşlı bir kişiliğe sahiptir. *Muhibbân Mecmuası*'nın vefatından sonra yayımlanan sayısında hakkında şunlar dile getirilmiştir: “O, kâinatı hoş gören bir felekzede idi! O hâliyle beraber o ne kibarlık, o ne sehâvet idi! **Şeyh Vasfî**'nin iktidâr-ı ilmiyesi Bektaşîyye'den kamus sahibi **Şemseddin Sâmî** Bey kadar falan değil, Mevlevî muhiblerinden **Muallim Nacî** ayarında bile değildir. Lakin ahlâkı bir milyon medenî insandan birine zor nasib olan ve sahibine hayrû'n-nas dedirtecek bir şekl-i âlide idi.”³⁸⁴

Şeyh Vasfî, her ne kadar döneminin diğer şairleri kadar velut olmasa da **Muallim Nâci**'nin tesiri ve yönlendirmesiyle “tarz-ı atık” üzere söylediği şiir ve nesirleriyle epeyce tanınmıştır. Bunların dışında farklı eğitim kurumlarında

³⁸³ Şemseddin Şeker, *Ders ile Sohbet Arasında On Dokuzuncu Asır İstanbul'unda İlim, Kültür ve Sanat Meclisleri*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 558-559.

³⁸⁴ Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar, “Şeyh Vasfî”, *Muhibbân*, Yıl 1, Nr. 11, (15 Temmuz 1326 / 21 Recep 1328), s. 90.

verdiği kitâbet, inşâ ve lisân-ı Osmanî dersleriyle ilgili notlarını yayımlamış olması da **Şeyh Ali Vassî**'yi devrinin tanınan simalarında biri hâline getirmiştir. **Şeyh Vassî**'nin dostu olduğu anlaşılan **Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar** onun "ahlâkının güzelliği"ni övmüştür. Bu nokta oldukça önemlidir. Zira **Şeyh Vassî**'nin "tarz-ı atik üzere söylediği" şiirlerin kıymetini, ahlâkının üstünlüğüyle karşılaştıran Ahmed Muhtar, netice itibarıyla şiirlerinin ahlâkı kadar "harikulâde" olmadığı hükmüne varmıştır.³⁸⁵

Agâh Sırrı Levend de Ahmed Râsim'den naklen "harabatî" olarak vasıflandırdığı sanatçılar hakkında şunları aktarır: "Asıl harâbatî sanına lâyık olan bunlardır. *Eslâf ve Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* gibi eserlerin sahibi, ölümünden önce bir aralık Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi dersleri vermiş olan **Faik Reşat** (Vefatı H. 1333/1914), önceleri içki düşkünü olduğu hâlde sonraları içkiyi bırakmıştır. Türlü konudaki bilgisiyle bir "ayaklı kitaplık" hizmeti gören **Hoca Hayret** (Vefatı H. 1327/1911), **Muallim Nâci**'nin yanından ayrılmayan **Şeyh Vassî**. (Vefatı H. 1326/1910), otuz üç yıl Galatasaray'da Farisi hocalığı yapan **Muallim Feyzi** (Vefatı H. 1328/1910), Darüşşefaka'da edebiyat öğretmenliğinde bulunan **Üskadarlı Salim** (Vefatı H. 1301/1894), **Naci**'nin hayranlarından Fransızca bildiği için yeniliğe de heves eden **Halil Edip** (Vefatı H. 1330/1911), Nazımülhikem sanını **Naci**'den alan **Hamdi** (Vefatı H. 1335/1916) yeniliğe heves eden fakat eskiliği savunan **Tepedelenizade Kâmil** (Vefatı H. 1340/1921), aynı kümeden oldukları hâlde içkiye düşkün görünmezler. Çoğu da ötekiler gibi derbeder değil, düzgün kıyafetli, nazik ve alçak gönüllü kişilerdir. **Şeyh Vassî**, **Muallim Feyzi**, **Hoca Hayret** sarıklı ve cübbelidir. Ötekiler fesli, caket ve pantolonludurlar. Hepsi de çağın modasına uygun olarak sakal bırakmışlardır. Yalnız **Nizamülhikem**, **Müstecabizade** ve **Tepedelenli**'nin sakalı olmadıkları resimlerde görülür. **Muallim Nâci**, **Şeyh Vassî**, **Muallim Feyzi**, **Hoca Hayret** gibiler kuvvetli bir medrese öğrenimi görmüşlerdir. Fakat ötekiler, yaşlı şairlerin meclisinde bulunarak, özel derslere devam ederek, eski

³⁸⁵ Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar, "Şeyh Vassî", *Muhibbân*, Yıl 1, Nr. 11, (15 Temmuz 1326 / 21 Recep 1328), s. 90.

divanları okuyup hatmederek, kendi kendilerini yetiştirmişlerdi. İçlerinde yüksek öğrenimini tamamlayarak hukuktan mezun olan ve Isparta Hukuk Mahkemesi Başkanlığında bulunan **Müstecabizade İsmet**'tir. **Ali Ruhi, Üsküdarlı Talat, Üsküdarlı Salim** ve **Adanalı Ziya**, eski çağın en kuvvetli şairlerindendir. **Celal**'in üstün bir şair olduğunda çağdaşları birleşirler.³⁸⁶

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere **Ali Vasfî** içinde bulunduğu sanatçılardan hem nezaketiyle hem giyim kuşamıyla hem de dinî hassasiyetiyle ayrılmaktadır.

³⁸⁶ Agâh Sırrı Levend, *Ahmet Rasim*, T.D.K. Tanıtma Yayınları, Ankara, 1965, s. 33-34.

2. ALİ VASFÎ EFENDİ'NİN ESERLERİ

2. 1. KİTAPLARI

2. 1. 1. Şiir Kitapları

2. 1. 1. 1. Cezebât

Cezbe kelimesi, “Meczûbiyet, istiğrak, çekme, coşku, ruhun hayret ve sevince kapılarak sanki cesetten hariç bulunuyormuş gibi olması, heyecana gelmesi; Allah’ı hatırlayıp Allah sevgisi ile kendinden geçer bir hâle gelme; tarikat ehlinin kendinden geçme hâli” gibi çeşitli anlamlar taşımaktadır.

Bir tasavvuf terimi olarak, “Allah’ın sevdiği kullarının kalbinden perdeyi kaldırıp onları kendi gayretleri olmadan yakın nuruyla birden bire manevî makamlara yükseltmesi” manasında kullanılan “cezbe” kelimesinin çoğulu olan *Cezebât*, **Şeyh Vasfi**’nin şiirlerini derleyip bir araya getirdiği kitaplarından ilkinde verdiği isimdir.³⁸⁷

³⁸⁷

Cezbe sırasında kul ruhuyla hakikatin kaynağına ulaşır, Allah’ın dışında her şeyi unutarak kendinden geçer ve kulluğundan habersiz hale gelir; vecd ve istiğrak haline girer. Sûfîler, "Allah dilediğini kendisine çeker" mealindeki âyeti ve bazı kaynaklarda hadis olarak zikredilen, "Allah’ın kula olan cezbese, iki ci-han halkının amellerine denktir" anlamındaki sözü cezbeye delil sayarlar. Hakk’ın kulu kendine çekmesi cezbe, bu cezbeye kulun Allah’a yönelmesi aşk-tır. Cezbeye tutulanları Allah iç hâllerini göstererek nefis ve dünyadan uzaklaştırır, kendisine yaklaştırır. Bu anlamıyla cezbe, peygamberlere ve velilere ait Hak vergisi bir kabiliyettir. Tasavvufta cezbe sülûk ve amel ile bir arada düşünülür, sülûke bağlı olmayan cezbe makbul sayılmaz. Sülûk görmemiş olanlar, cezbeleri güçlü de olsa, vecd hâlinde bulunduklarından kalp makamını aşip kalbin sahibine yani Allah’a eremedikleri için irşad ehliyetine sahip ola-

Sözlerim bî-hûş eder her şâir-i mu'ciz-demi

Pek murakkasdır kelâm-ı âşıkânem dinleyin

Cezbe-dâr eyler Kelîmullâh'ı ey erbâb-ı dil

Bir nidâ-yı hâtîfdir her terânem dinleyin³⁸⁸

Kıtasıyla başladığı eserinin mukaddimesinde **Şeyh Vassî**, *Cezebât*'ı ter-tip etme maksadını, şiir ve şair hakkındaki düşüncelerini de belirterek şu cümle-lerle dile getirmektedir:

“Hüsn-i tabîata mâlik olan bir Osmanlı, eş'âr-ı Arab ve Acemi anlayacak kadar hâiz-i kemâl bulunmalıdır ki tam bir şâir ola-bilsin.

mazlar. Çünkü irşada lâayık olabilmek ancak sülûk yolundan geçmekle müm-kündür. Nitekim İmâm-ı Rabbânî cezbeyi, sülûk görmeyenlerin ve sülûkünü tamamlamış bulunanların cezbesi olmak üzere ikiye ayırır. Sülûk görmeyen-lerde ruh nefsin etkisinden kurtulamadığı için bunların cezbesi kalbidir, ruhî değildir. Sülûklerini tamamlayıp ruhları nefislerinin etkisinden kurtulmuş kimselerin cezbesi ise ruhîdir, bunlar Hakk'ı müşahade ederler. Bundan dolayı sülûk görerek Kemâl mertebesine erenlerde vahdet-i vücûda dair sözlere rast-lanmaz. İmâm-ı Rabbânî'nin ifadesine göre cezbe ehli sülûk gördükten sonra vahdet-i vücûda dair daha önce kendilerinden sâdır olan sözlerden tövbe et-mişlerdir. Sohbet, zikir ve semâ meclislerinde kalbinde meydana gelen varida-ta dayanamayarak kendinden geçen, gayri ihtiyarî sıçrayıp nâra atan kim-selerin davranışlarına da cezbe adı verilmektedir. Türkçe'deki "cezbelenmek, cezbeye gelmek" gibi deyimler bu tür cezbe için kullanılır. Buna karşılık ilk tasav-vufî kaynaklarda bu cezbeye vecd adı verilir ve zikir, semâ gibi konularla birlikte anlatılır. Detaylı bilgi için bkz.Hasan Kâmil Yılmaz, “Cezbe”, *Türkiye Di-yanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 504.

Böyle bir iktidâr-ı edebîyi hâiz olmayıp da yalnız hüsn-i tabîata mâlik olanlar güzel söz bulsalar da doğru yazamazlar.

Zamanımızda pek çok erbâb-ı tabîat var. Bunların ekserinin kemâlât-ı edebiyeleri pek mahdût olduğundan sözleri hatadan sâlim değildir. İçlerinde öyleleri de vardır ki Türkçe kelimeleri bile doğru yazmaktan âcizdirler. Mâlik oldukları hüsn-i tabîat ile berâber hâiz-i kemâl olsalar idi edîb unvânını almağa cidden istihkâk göstermiş olurlardı.

Güzel söz bulmak için güzel düşünmek lâzım ise, güzel yazmak için güzel okumak elzemdir.

Bir Osmanlının edebiyât-ı garbiyyeye vukûfu olsa da eş'âr-ı Arab ve Acem'e intisâbı bulunmasa tam bir şâir olamaz. Vâkıa edebiyat-ı garbiyyeye vukûf vüs'at-i karîhaya yardım ederse de Osmanlıca'yı doğru yazmağa hiçbir vakit hizmet etmez. Zira edîb geçinen bazı heveskârânımızın yazdıkları manzûmeler terkîb-i kemâlât cihetiyle doğru olmak şöyle dursun şîve-i lisân-ı Osmânîye muvâfık bile değildir. Bunlar edebiyât-ı garbiyye ile ülfetleri kadar kütüb-i edebiyeye-i İslâmiyye'nin yabancı olmasalar elbette mükemmel olurlardı.

Elbette Arabî, Farsî gibi zengin iki lisânın edebiyatına vâkıf olan bir Osmanlı şâiri âsâr-ı Arabiyyeye de âşinâ olursa değil Türkler'de Frenkler'de bile misli az bulunur.

Şiirde ma'nânın letâfeti lâzım ise elfâzın fesâhâtı vâcibdir. Hiç âsâr-ı Arab ve Acem'de galat bir kelime görülmüş mü? Bunların âsârında galat bir kelimeye tesâdüf olursa bile Osmanlı şâirlerine nisbetle binde bir mertebesindedir.

Lisânın mîzânı şiidir. Doğru olmayan mîzân bir işe yaramadığı gibi fasîh olmayan bir eser de mevzûn olsa da erbâb-ı kemâl içinde şiiirden ma'dûd olamaz.

Şiir, muvâfık-ı zaman ve mekân olmakla beraber, civân-merdâne olmalıdır. Eş'âr-ı nâzikâneyi vâzî'âne söz söylemekten ibâret zannedenler dekâyık-ı kelâma âşinâ olmayan bir takım müteşâirlerdir ki efkâr-ı sahîfelerini birer düstûr-i edeb zannederler. Hâlbuki nâzikâne eş'âr bunların zannettikleri gibi bazı şehrîlerin esnâ-yı musâhabetlerinde görülen tarz-ı ifâde ile husûl-pezîr olmaz şiirde uluvv-i fikr matlûbdur. İster nâzikâne olsun ister civân-merdâne bulunsun efkâr-ı âliyeyi mutazammın olmayan eş'ârın hiçbir meziyeti olamaz. Hele muvâfık-ı zevk-i selîm olmayan eş'âr-ı vazî'âne arz-ı hâl-i gedâyâne gibi beş para etmez. Erbâb-ı himmet hiç arz-ı meskenet eder mi?

Şi'r goften gerçi dür soften buved

Lîk fehmîden bih ez-goften buved³⁸⁹

Şâire, şiire dair mütâlaa-ı mesrûde-i âcizâneme nazaran benim gibi iktidâr-ı edebîsi pek mahdûd bulunan bir kimsenin şâirim demesi, şiir söylemesi nâ-be-câ ise de **Muallim Nâcî** gibi şîve-i lisân-ı Osmânîye vâkıf bir edîb-i fâzılın *Şerâre'si*, *Âteş-pâre'si* meydana durur iken böyle bir cür'ette bulunuşumu çok görmelidir.

Tercümân-ı Hakikat âsâr-ı edebîyye neşrine başlamazdan pek çok evvel şiir söylemeye yeltendim ise de tanzîm ettiğim eş'âr:

389

Şiir yazmak, inci delmek gibi ustalık ister. Bu sebeple şiirin anlaşılır olması güzel olmasından yeğdir.

'Gûş etmesin öyle söz kulaklar'

duâsının mâ-sadaki olmağa lââyık âsârdan bulunmakla muahhar-
ren terketmiş idim.

Tercümân-ı Hakikat âsâr-ı edebiye neşrine başlar başlamaz
nazm-ı eş'âra herkes gibi benim de hevesim geldiğinden:

Gelmiyor vechin hayâli dîde-i hûn-bârıma

Bâis oldur sevdiğim her lahza âh ü zârıma

matla'lı gazeli bi't-tanzîm mezkûr gazeteye göndermiş idim ki
bu matla' muallim-i müşârûn ileyh tarafından bi-hakkın tenkîd
olunduğu gibi "Bir Şeyh Efendi lisânından böyle hem âşıkâne,
hem rindâne sözler sudûru şâirleri hakîkaten memnûn edecek
hâllerdendir." İltifât-ı müşfikânesine mazhariyetim devâm-ı
tanzîm-i âsâra beni mecbûr etti.

Muallim'in tenkîdâtından istifâde ettiğim gibi âsâr-ı ceyyidesini
meşk edinerek şiir söylemeye de çalıştım. *Tercümân-ı Hakikat*
ile bazı resâil-i mevkûtede görülen eserleri müşârûn ileyh sâye-
i muallimânelerinde vücûda getirdim.

İşte bu sûretle meydâna gelen âsâr-ı perîşânımı sühan-şinâsân-
ı zamândan bazı zevât-ı edeb-perverin bir mecmûa-i mahsûsa
ile mevkî'-ı intişâra vaz' etmekliğimi iltimâs etmelerine binâen -
her ne kadar değeri yoksa da- *Cezebât* unvânı altında neşrine
karar verdim. Bu kararımı muallim-i müşârûn ileyh de tasvîb
buyurmakla benim için bu bâbda tereddüde hiçbir vechile
mahâl kalmadığından *Cezebât'*ı enzâr-ı ulû'l-elbâba arz ile
iftihâr eylerim."

*Cezebât'*ta yukarıdaki mukaddimenin dışında 12 kıt'a, 2 nazm, 2 şarkı, 1
murabba', 1 terci-i bend, 1 mesnevî ve 44 gazel olmak üzere toplam 63 şiir yer

almaktadır. Verilen sayılardan da anlaşılacağı üzere, **Şeyh Vasfî**'nin *Cezebât*'ta en sık kullandığı nazım türü gazeldir. Ekrem Bey'e yazdığı hariç diğer bütün nazireler **Muallim Nâcî**'nin gazellerine yazılmıştır. Kitapta bir de **Muallim Nâcî** ile **Şeyh Vasfî**'nin müşterek gazeli bulunmaktadır.

Eser, ismi itibariyle her ne kadar dinî-tasavvufî çağrışımlara açık olsa da muhtevasında tevhit, münacat, mevlit, esma-i hüsnâ, na't gibi dinî türlere rastlanmamaktadır. Aksine *Cezebât*, klasik Türk şiiri geleneğine uygun olarak daha çok aşk, güzellik, kadın, şarap, meclis, saki, meyhane ve benzeri konulara ağırlık vermiştir. Eser boyunca Ali Vasfî Efendi'nin en sık tercih ettiği aruz kalıbı Remel bahrinin, *Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıdır.

1302 (1884/85) tarihinde İstanbul Mihran Matbaası'nda basılmış olan *Cezebât* hakkında iki mezuniyet tezi,³⁹⁰ bir yüksek lisans tezi (*Feyzâbâd*'la birlikte) hazırlanmış;³⁹¹ ayrıca eser **Müzahir Kılıç** ve **Mehmet Atalay** tarafından bir makaleyle akademik çevrelere tanıtılmıştır.³⁹²

Cezebât'ta yer alan şiirlerin başlıkları, ilk mısraları, nazım şekilleri, mısra sayıları, bahirleri ve aruz kalıpları şu şekildedir: ³⁹³

³⁹⁰ Esra Topçu, *Cezebât, Şeyh Vasfî (Metin aktarma ve Sözlük)*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, Bolu 2010; Ayşe Yalçı, *Şeyh Vasfî'nin Cezebât Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara 2007.

³⁹¹ Hatice Uysal Boşça, *Şeyh Vasfî-Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mehmet Önal, Ankara 2010, 8 + 205 s.

³⁹² Müzahir Kılıç-Mehmet Atalay, "Şeyh Vasfî ve *Cezebât* Adlı Eseri", *Doğu Araştırmaları*, s. 8, 2011/2.

³⁹³ Şeyh Vasfî, *Cezebât*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302 (1884/85), 46 s.

Tablo 15: Cezebat'ta Yer Alan Şiirler

Şiirin Başlığı	İlk Mısraı	Nazım Şekli	Mısra Sayısı	Bahri	Aruz Kalıbı
Kıt'a	Leşker-i gam etse de ta'kîb her gün gönlümü	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Sevdiğim tahkîre kalkışma fazilet ehlini	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Maşrık-ı efkârdan berk-i maârif parlayıp	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Cân u dilden vakf-ı gûş ettim size	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Olmayın hâmuş ey erbâb-ı dil	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	İ'tilâ etmekse efkârın eğer	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Mutribâ ırlamağa kalkışma	Kıt'a	4	Remel	Feilâtün Feilâtün Feilün
Kıt'a	O kadar nâza tahammül edemem ey sâki	Kıt'a	4	Remel	Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün
Kıt'a	Mihrinle gönlüm oldu senin işte tâb-nâk	Kıt'a	4	Muzâri'	Mef'ûlû Fâilâtü Mefâilü Fâilün
Kıt'a	Beni irşâda ey şeyh-i kerâmet-pîşe kalkışma Yürüt efkârını sen ta'n-ı düşmandan hazer etme	Kıt'a	8	Hezec	Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün
Nazım	Kâbil midir atâlete bak himmetim benim	Kıt'a	4	Muzâri'	Mef'ûlû Fâilâtü Mefâilü Fâilün
Nazım	Pertev-efzâ-yı şihâb-ı aşkdır peymânemiz	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Şarkı	Bence halkın sözleri efsânedir	Şarkı	15	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Şiirin Başlığı	İlk Mısraı	Nazım Şekli	Mısra Sayısı	Bahri	Aruz Kalıbı
Sarkı	Ver durma sâkî cam-ı şarâbı	Şarkı	12	Recez	Müstefilâtün Müstefilâtün
Cezbe	Berk urur gönlümde feyz-i lâ-yezâl	Murabba'	20	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Âlem-i Âb	Eyleyip pîr-i mugâna intisâb	Tercî'-i Bend	30	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Harâbatnâme	Yüz sürüp geldim der-i meyhâneye	Mesnevî	26	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Kılmayın ey merdümân her âsitana intisâb	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Cemâlin izdiyâd-ı feyz ü isti'dâdına bâis	Gazel	10	Hezec	Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün
Nazîre-i Gazel-i Muallim Nâci	Oldu âlem gerçi derd-i bî-şümârımdan habîr	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Nazîre-i Gazel-i Mes'ûd-ı Harâbâtî	Oldu ey sâkî nigâhından gark-ı nûr	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Nazîre-i Gazel-i Mes'ûd-ı Harâbâtî	Harâb olsam da sâkî meşrebim her bâr âlîdir	Gazel	10	Hezec	Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün
Nazîre-i Gazel-i Mes'ûd-ı Harâbâtî	Meşreb-i ashâb-ı aşkı sâkî-i gül-fem bilir	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel-i Müşterek	Bir meziyyettir bu inkâr eylemek kâbil midir	Gazel	12	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Nazîre-i Gazel-i Müşterek	Meclîs-i pîr-i meye her ehl-i dil dâhil midir	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Sânihât-ı kalbî bî-pervâ lisânım söylüyor	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Nazîre-i Gazel-i Muallim Nâci	Hüsünün sanma cihân-ı hüns içinde dengi var	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Şiirin Başlığı	İlk Mısra	Nazım Şekli	Mısra Sayısı	Bahri	Aruz Kalıbı
Nazîre-i Gazel-i Ekrem Bey	Âh ettikçe bakın tîr-i kazâ câna gelir	Gazel	10	Remel	Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün
Gazel	Lem'a-i feyz-i hakiki sâgarımdan berk urur	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Nazîre-i Gazel-i Muallim Nâci	Ehl-i dil mâhiyyetim takdîrde hayrân henüz	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Ârz-ı didâr eyliyor karşımda cânân nûra bak	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Gayrı sevdâ-yı ruh-ı sâkî-i zîbâyı bırak	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Nazîre-i Gazel-i Mes'ûd-ı Harâbâtî	Bak ne âlîdir nigâh-ı himmeti hammârının	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Bırakın ehl-i riyâ sûret-i mânâya bakın	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Vâmız'ın aşk-ı ciğer-sûzunu Azrâ'ya sorun	Gazel	12	Remel	Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün
Gazel	Perde-i namûsı yârân bir zamân çâk etmeyin	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Aceb kim râh-ı aşk içre senin üstâdın ey bülbül	Gazel	10	Hezec	Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün
Nazîre-i Gazel-i Mes'ud Harâbâtî	Bir melâmî-meşrebim yârânı tebçil eylerim	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Câm-ı aşkı dem-be-dem nûş eylerim	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Riyâkârâne künc-i inzivâyı ihtiyâr etmem	Gazel	8	Hezec	Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün
Gazel	Hüsrev-i aşkı yürür her yerde fermânım benim	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Şiirin Başlığı	İlk Mısraı	Nazım Şekli	Mısra Sayısı	Bahri	Aruz Kalıbı
Gazel	Sanma bî-câ ben harâbât içre feryâd eylerim	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Bilinir hâl-i dilim zezeme-i âhımdan	Gazel	10	Remel	Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün
Gazel	Münhemik oldu yine bî-dâdâ sen	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Nazîre-i Gazel-i Muallim Nâci	Arz-ı dîdâr et gönülde derd-i hicrân kalması	Gazel	8	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	İştiyâkım artar eksilmez sana ey nâzenin	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Âşık-ı âzâdeyim cânân bana nâz etmesin	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Dinlemez zemzemeni nûkte-şinâsân-ı zamân	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Gelmiyor vechin hayâli dîde-i hûn-bârıma	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Oldum ey şûh-ı cefâ-pîşe sana üftâde	Gazel	12	Remel	Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün
Gazel	Şeref ver makdeminle sevdiğim bezm-i harâbâta	Gazel	10	Hezec	Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün
Nazîre-i Gazel-i Mes'ûd-ı Harâbâtî	Hâlimi cânâne izhâr eyledim meyhânede	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Çalış i'mârına mülk-i dilin kâşâne lâzımsa	Gazel	10	Hezec	Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün
Gazel	Ne hoş hatt-ı siyâhı ol mehin ruhsâr-ı âl üzre	Gazel	12	Hezec	Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün
Nazîre-i Gazel-i Mes'ud Harâbâtî	Ermemişken akl-ı ekmeî âsmânın fevkine	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Şiirin Başlığı	İlk Mısraı	Nazım Şekli	Mısra Sayısı	Bahri	Aruz Kalıbı
Gazel	Ben değışmem aşkını sâkî cihânın şevkine	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Gelmesin bir gün fütûr endişe-i fa'âlîme	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Nazire-i Gazel-i Muallim Nâci	Ey burc-ı hüsnün mihr-i münîri	Gazel	10	Recez	Müstefilâtün Müstefilâtün
Gazel	Terk edip bu tavr-ı mahcûbâneyi	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Olsam dahi ben harâb sâkî	Gazel	10	Hezec	Mef'ûlü Mefâilün Feûlün
Gazel	Kelâmın bildirir feyz-i Vedûd'u	Gazel	10	Hezec	Mefâilün Mefâilün Feûlün

2. 1. 1. 2. Feyzâbâd

Şeyh Vasfî'nin 1308 yılında neşrettiği bu kitap, Vatan Kütüphanesi sahibi **Ohannes Ferîd** tarafından Kasbar Matbaası'nda bastırılmıştır.³⁹⁴ Kısım-ı Mensûr ve Kısım-ı Manzûm olmak üzere iki bölümden oluşan *Feyzâbâd*'ın ilk bölümü, **Enverî** (Vefatı 583/1143), **Şeyh Attâr** (Vefatı 618/1221), **Molla Câmi** (Vefatı 898/1492), **Hâtif-i Isfahânî** (Vefatı 1198/1783), **Fahrüddîn-i Irâkî** (Vefatı 680/1281), **Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî** (Vefatı 691/1292), **Hâtif-i Isfahânî** (Vefatı 927/1520), **Selmân-ı Sâvecî** (Vefatı 778/1376), **Firdevsî** (Vefatı 411/1020), **Emîr Hüseyinî** (Vefatı 729/1329), **Sâib-i Tebrîzî** (Vefatı 1087/1676), **Şeref-i Tebrîzî** (Vefatı 795/1392-3), **Nizâmî** (Vefatı 611/1214) ve **Husrev-i Dihlevî** (Vefatı 725/1325) gibi isimlerin Farsça eserlerinden yapılan tercümelerden oluşmaktadır.

Eserin birinci bölümünde yer alan konu başlıkları şunlardır: “Meşâhîr-i Şuarâ-yı Acem'den **Enverî**'nin Bir Şikâyeti”; “**Şeyh Attâr**'ın Bir Feryâdı”; “**Şeyh Attâr**'ın Bir Hasbihâli”; “*Münâcât-ı Câmi*”; “**Hâtif-i Isfahânî**, *Tevhîd*”, “**Şeyh Irâkî**'nin *Rebî'-nâme*'sinden, Bahar”; “Cenâb-ı **Câmi**'nin Mahdûmuna Nasîhati”; “**Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî**, *Mev'ize*”; “**Hâtifi**'nin Bir Nasîhati”; “Te'hîrden Tahzîr”; “**Selmân-ı Sâvecî**”; “*Pervâne-Bülbül*”; “**Firdevsî**, *Mev'ize*”, “**Emîr Hüseyinî**'nin *Zâdü'l-Müsâfirîn*'inden, Nâle”; “**Sâib** (in Bir Gazelinin Tercümesi)”; “**Şeyh Sa'dî**'nin (Bir Gazelinin Tercümesi)”; “**Şeref-i Tebrîzî**'nin *İftirâknâme*'sinden”; “**Şeyh Nizâmî**, *Harâbât*”; “**Husrev-i Dihlevî**'nin *İskendernâme*'sinden”; “Nevha-i Nâsîhâne”; “**Hazret-i Şeyh Sa'dî**'nin (Bir Gazelinin Tercümesi)”.

Ali Vasfî Efendi bu bölümde şiirlerin bazılarının orijinal metinlerini verirken bazılarını vermemeyi tercih etmiştir. Seçilen eserlerin muhtevaları

³⁹⁴ Eserin kapağında basım yeri ve tarihi şu şekilde verilmektedir: (Kasbar) Matba'ası, Sâhibi ve Nâşiri: Vatan Kütüphanesi Sâhibi Ohannes Ferîd, İstanbul 1308.

incelendiğinde genellikle dinî-tasavvufi konuların ve nasihat içeren şiirlerin tercih edildiği görülmektedir. Esasında bu tercih, **Şeyh Vassî**'nin hem dünya görüşünün yansıması bakımından hem de şiirinin alt yapısını oluşturan metinlere işaret etmesi yönünden oldukça önemlidir. Şiirlerinde yer yer âşıkane, rindâne bir tavır hâkim olan hatta bu sebeple ağır tenkitlere muhatap olan **Şeyh**, bu bölüme aldığı metinlerle şahsına yöneltilen eleştirileri hak etmediğini, şiir sahasındaki kimliğinin asıl hüviyetini yansıtmadığını farklı bir yolla ifade etmiş olmaktadır.

Dünya zevklerine meyletmeme, şeytanın şerrinden Cenâb-ı Hakka sığınma, Allah'ın inayeti olmadan "menzil-i maksûd"a ulaşmayacağının şuurunda olma, gafletten kurtulma, gayretli olma, Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) layık bir ümmet olmaya çalışma, ilim öğrenme, nefse uymanın kötülüğü, dost kazanmanın faydaları, marifet sahibi olma, kitap mütalaasının ehemmiyeti, kibrin kötülüğü, söz verip sözünde durmanın erdemi, ibadet şuuru kazanma, riyazetin faydaları, işleri ertelemenin kötülüğü, dünya hayatının geçiciliği ve gençliğin kıymeti *Feyzâbâd*'ın "Kısm-ı Mensûr" bölümünde ele alınan konuların başlıcalarıdır. "Cenâb-ı Câmî'nin Mahdûmuna Nasîhati" başlıklı yedinci bölüm, kitabın konu bütünlüğünü yansıtmaması bakımından örnek olarak okunabilir:

"Oğlum! Cenâb-ı Hak her hâlde muînin olup efkâr-ı rezîle ashâbına mukârenetten seni muhâfaza buyursun! Şu edeceğim nasâyıh-i pederânenen mütenassıh olursan müstefîd olursun. Benim sinnim yetmiş tecâvüz etti. Sen henüz yedi yaşındasın. Sana ikbâl müteveccihdir. Bana irtihâl göründü. Mâlâya'nî ile geçirmiş olduğum ömr-i azîze acıyorum. Telâfi-i mâ-fât etmeye kalkışsam da eyyâm-i güzeşte hiç avdet eder mi? Evân-ı cevânîyi -ki sa'y için büyük bir ser-mâyedir- hevesât-ı nefsâniyyeye sarf etmeyip iktisâb-ı meâlîye çalışacak olursan istikbâlini te'mîn etmiş olursun. İbtidâ kesb-i maârifeye sa'y ü ikdâm edip avâlim-i cehâletten tebâüd etmenin çâresine bak! Cühelânın ölü, ulemânın diri olduğu müsellemler-i enâmdır. Uka-

lâdanım diyen kimse mürdeler ile hiç mücâleseti ârzû eder mi? Kesb-i maârifte sa'y ü ikdâmdan geri durma ki ilim ne kadar çoksa ömür o kadar azdır. İnsanların tahsîl-i maârifteki tekâsül-lerine bakıp da sa'yine fütûr getirme. Çalış! Zîrâ ömrün tezâufu mümkün değildir. Bir ilme çalış ki senin için mûcib-i saâdet olsun. İktisâb-ı ilm ü ma'rifetten sonra muktezâsıyla amele sa'y et. Amelsiz ilim zehr-i kâtil gibidir. İlmiyle âmil olmayan fenn-i kîmyâda mahâret-i kâmilesi olup da elindeki bakırı zer-i hâlis etmeyen kimseye benzer. Tevfîk-ı amel bir hil'at-i mahsûsa gibidir. İhlâs ile mutarrez edersen şerefi artar. Ma'ni-i ihlâstan ârî olan amelin nezd-i ûlû'l-elbâbda ne değeri olabilir? Dâimâ et'ime-i nefsiyye eklini, siyâb-ı fâhire telebbüsünü âdet edinme. Câmeden garaz yazın harâretinden, kışın bürûdetinden bedeni muhâfazadır. Hiç merd olan, tâife-i nisâ gibi zînete meyl eder mi? Libâs-ı fâhir ile âleme karşı arz-ı vakâr etmeye kalkışma ki tilkinin sayyâd-ı seg-nihâdın dest-i tama'ına düşmesine bâdî postudur. Meges gibi şîrînî-i ikbâle aldanma ki pâ-bend-i şehd-i idbâr olmayasın. Telhî içinde şâd ol ki sadeğ gibi genc-i güher olasın. Meşâkk-ı cihâna alışırsan mesrûrû'l-bâl olarak yaşarsın. Ni'metiyle mütena'im olduğun kimseyi zinhâr incitme! Tuzu kullandıktan sonra tuzluğu kaldırıp atma, yine lâzım olur. Yârânına müzâyaka göstermeyip dest-güşây-ı mürüvvet ol. Fakat karz olarak ne bir habbe al ve ne bir habbe ver! Zîrâ karzın mîkrâz-ı mahabbet olduğu, tecrübet-kerde-i erbâb-ı meveddettir. 'El-Cûdü mine'l-mevcûd' kaziyyesini der-pîş ederek ihsân ile yârânının tehvîn-i müzâyakasına himmet et, ya'nî düyûn-i kesîreye dûçâr olmamak şartıyla bezl-i nakdîne-i âtîfet eyle. Dostunu düşmandan fark eyle de ondan sonra yolunda fedâ-yı câna âmâde ol. Dost kimdir, bilir misin? Dost, nûr-ı âşinâyî ile basar-ı basîreti rûşen olan kimsedir. Girân-bâr olsan da, ziyân-kâr olsan da yine bârını çeker. 'Usrda muînin, yûsrde

hem-nişînin olur. Girîve-i fezâyıha düşecek olsan dest-gîrlık vazîfesini icrâ, âb-ı nasîhat ile âteş-i hevesini itfâ eder. Her hâl ü kârda yâverin, nehc-i kavîm üzere, reh-berin olur. Böyle bir dost bulabilirsen hâk-i pâyı ol, bulamazsan ihtiyâr-ı uzlet et ki endûh-ı cihândan âzâd ve şâd olarak yaşayasın. Bir işi bitirmeden diğetine başlama ki hiç birisini ikmâle muvaffak olamazsın. Evkâtını birer işe tahsîs et. Hiçbir vakit mütâlaadan rû-gerdân olma. Yegâne iştigâlin mütâlaa olsun. Enîs-i künc-i uzlet, fûrûğ-ı subh-ı fazîlet, kitâbdır. Kitâb, ücretsiz, minnetsiz bir muallimdir. Her ne zaman mütâlaa edersen müstefid olursun. Kitâb bir muallim-i maârif-perverdir ki serâir-i fûnûnu ehlinden gayriye ifşâ etmez; derûnu evrâk ile müzeyyen bir gencîne gibidir. Kıymet-şinâsân-ı ma'rifet bir varakını Bin dürr-i yek-dâneye de-ğişmez. Kitâb bir encümen-i dâniş gibidir ki o mecliste her fen-ne dâir bahs olunur. Gâh âyât-ı Kur'âniyye şerh ü tefsîr, gâh ehâdis-i Nebeviyye ile müddeâ tenvîr edilir. Bazen kulûb-ı sâfiyye ashâbı gibi envâr-ı hakâyık-ı İlâhiyye ile güm-geşteğân râhı irşâd, ba'zen de fûnûn-i hikemiyyeden bahs ile yek-dîgere suâl ve cevâb îrâd ederler. A'sâr-ı sâlifeden ihbâr ettikleri gibi eş'âra müteallık mebâhis-i latîfe ile de gevher-nisâr olurlar. Mebâhis-i mezkûreyi iyice dinle, fakat maksad-ı aslîyi sakın ferâmûş etme. Bir işe başlamadan evvel hayır mıdır, şer midir iyice düşün, ondan sonra o işe başla. Sûfiyân-ı hâm ile mücâleseti iltizâm etme. Zîrâ kâr-ı hâmân hâm-kârlıktır, tarîk-ı puhte-kârânı bilmezler. Mümkün oldukça Hazret-i Îsâ gibi âlem-i tecerrüdde yaşamının çâresine bak. Eğer mağlûb-ı nefis-i hod-kâm olacağını teyakkun edersen teehhül et. Alacağın kızın güzelliğinden evvel salâh-ı nefsin sor. Bir kızın surh-rûluğu if-fettendir, bundan büyük âb ü tâbı olamaz. Mansıb arkasında devân olma ki azl ü nasbı düşünmeyesin. Mansıbsızlık her mansıbdan iyidir. Mütekebbir olma, mütevâzı' ol, hûşe gibi ser-

keş olma, sonra darbe-i dâs'dan başını kurtaramazsın. Esâfile riâyet eyle ki ser-bülend olasın. Görmüyor musun? A'dâdın önüne sıfır konursa kadri artıyor. Ya va'd etme veya va'dinde vefâ et. Câhiller gibi pederinin kemâliyle öğünme. Pederini bırak, ferzend-i hüner ol. Duhân âteşten hâsıl olsa da yine şeref sâhibi olamaz. Pederini halvet-i hâsın gayride zikr etme, memnûn etmek istersen ihlâs ile rûhunu şâd eyle.”³⁹⁵

Ali Vasfî Efendi kitap boyunca yer yer verdiği tercümelerin arasına girerek “Tezekkür” başlığı altında kendi görüşlerini, konuyla ilgili hatırına gelen beyit ve şiirleri, ayet ve hadisleri de okurlarıyla paylaşır. Bu paylaşımların bazıları onun nesirdeki kuvvetini gösterecek, vecize kıymetinde parçalardır. “Îlâhî! Bir katre suda garka-i hayret olan ukûl-i beşer kudret-i fâtıranı hakkıyla nasıl iz'ân edebilir?”, “Evrâk-ı gül bir kitâb-ı hikmettir. Çeşm-i ibretle bakarsan dest-i kudretin nekşetmiş olduğu hutût-ı hikmeti görürsün.”, “Ye's, bir girdâb-ı hayrettir. Bu girdâba düşenler emvâc-ı deryâ-yı hayretten istimdâd ederler.”, “Tecelliyât-ı İlâhiyye muhtelifdir. Cenâb-ı Hak herkese bir gûne tecellî eyler. Her âna mahsus bir tecellîsi vardır.” cümleleri bu görüşümüze deli olarak gösterilebilir.

Kitabın ikinci bölümünü ise **Şeyh Vasfî**'nin kaleme aldığı şiirler oluşturmaktadır. 51 şiirin yer aldığı bu bölümde 23 gazel, 22 kıta, iki nazım, iki şarkı ve iki tarih bulunmaktadır. Gazeliyat başlığı altında verilen şiirler, Ali Vasfî'nin daha evvel muhtelif gazete ve mecmualarda yayımlamış olduğu gazellerdir. Kıtalardan üç tanesinin yazılış maksadı, şiirlerin başlığı olarak verilmiştir. Bunlardan ilki *Şükûfezâr*'ın her sayısında kapaktan yayımlanan,

Ey tâlibe-i safâ-yı ma'nâ

Îm'ân ile bak Şükûfezâr'a

Ezhâr-ı edeb-şemîmi solmaz

Tercîh eder ehl-i dil bahâra

kıtasıdır. Kalan iki kıtadan ilki **Üsküdarlı Sâfi Bey**'in kaleme aldığı *Nevbâve-i Kavâid-i Fârisî*'ye yazılmış bir tebrikname, diğeri de bir "müteşaire" başlığıyla **Menemenli Tâhir**'e yazılmış bir hicviye hükmündedir. Bölümde yer alan tarihler de Şeyh Vasfî'nin şahsi hayatını doğrudan ilgilendirmesi yönüyle dikkate değerdir. Tarihlerden ilki, hicri 1307'de fakirleri, dervişleri ve talebeleri hiçbir karşılık beklemeden doyurup misafir eden bir Kadirî hangâhının yenilenmesi münasebetiyle yazılmıştır. Tarih şu şekildedir: ³⁹⁶

Bang-ı zikrullâh ile oldukça âlem pür-tanîn

Pây-dâr etsin bu dergâhı Hudâ-yı lem-yezel

Bi'l-bedâhe söyledim Vasfî güher târîhini

Hânkâh-ı Kâdirî tecdîd edildi bî-bedel

İkinci tarih ise **Ali Vasfî Efendi**'nin kendisi hakkında "hazret" dediği **Mîr Ârif Efendi**'nin, kızının vefât etmesi dolayısıyla hicri 1308 yılında söylenmiştir: ³⁹⁷

Duhter-i hazret-i Mîr Ârif

El-vedâ' eyledi dehr-i kühene

Çâk edip câme-i ömrün devrân

O perî-peykeri sardı kefene

Firkati etti giriftâr bütün

Hânedânın gam-ı şâdî-fikene

Hem-civâr eyleye Hak cennette

Mâder-i pâk-i İmâm-ı Hasen'e

Yazdı bir pîr gelip târîhin

³⁹⁶ Şeyh Ali Vasfî, *Feyzabat*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1308 (1890/91), s. 66.

³⁹⁷ Şeyh Ali Vasfî, *Feyzabat*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1308 (1890/91), s. 67.

İrtihal etti bekâya hasene

Ali Vafî Efendi'nin *Feyzâbâd*'da iki tane şarkısı vardır. Söz konusu şarkıların ikisi de bestelenmiştir. Konuyla ilgili, çalışmamızın “Bestelenen Şiirleri” bölümünde ayrıntılı bilgi verilecektir:

Şarkı³⁹⁸

Haste-i şevk-ı visâlidir gönül çoktan beri

Derdime Allâh için gel çâre-sâz ol ey perî

Nâ-ümîd-i lütfun etme âşık-ı gam-perveri

Derdime Allâh için gel, çâre-sâz ol ey perî

Vuslata şâyân değilse âşkın ey mest-i hvâb

Merhametsiz bâri bir bûseyle eyle kâm-yâb

Âteş-i aşkın tahammül-sûzdur bî-irtiyâb

Derdime Allâh için gel, çâre-sâz ol ey perî

Şarkı³⁹⁹

Nâr-ı aşkınla harâb oldu benim

Yetiş imdâdına ey gül-bedenim

Firkatin cânıma kâr etti benim

Yetiş imdâdına ey gül-bedenim

³⁹⁸ Şeyh Ali Vafî, *Feyzabat*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1308 (1890/91), s. 65.

³⁹⁹ Şeyh Ali Vafî, *Feyzabat*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1308 (1890/91), s. 66.

Âteş-i hicrine ey gonçe-i ter
Dil-i gam-dâde tahammül mü eder
Acıyor hâlîme kim etse nazar
Yetiş imdâdına ey gül-bedenim

Şeyh Vasfî'nin söz konusu kitabı hakkında Zeynep Deniz bir mezuniyet tezi hazırlamış, Müzahir Kılıç ve Mehmet Atalay da müşterek bir makaleyle eseri akademik çevrelere tanıtmışlardır.⁴⁰⁰ Eserin baskıları şu şekildedir.⁴⁰¹

Feyzâbâd'da yer alan şiirlerin başlıkları, ilk mısraları, nazım şekilleri, mısra sayıları, bahirleri ve aruz kalıpları şu şekildedir:

Tablo 16: Feyzâbâd'da Yer Alan Şiirler

Şiirin Başlığı	Şiirin İlk Mısraı	Şiirin Nazım Şekli	Mısra Sayısı	Bahri	Aruz Kalıbı
Gazel	Şâirim her gördüğüm dil-dârı etmem intihâb	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Gelmedi hikmet-serây-ı dehre bir mahrem henüz	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Vaz geçer mi ehl-i dil sevdâ-yı zülf-i yârdan	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Hâtifâne sözleri geldikçe yârin yâdına	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Eyliyor her dem vücûdumla benim cân iftihâr	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

⁴⁰⁰ Zeynep Deniz, Şeyh Vasfî ve Feyz-abad Adlı Eseri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara 2010; Müzahir Kılıç-Mehmet Atalay, "Şeyh Vasfî ve Feyzâbâd Adlı Eseri", Doğu Araştırmaları, s. 9, 2012/1.

⁴⁰¹ Şeyh Ali Vasfî, Feyzabat, Kasbar Matbaası, İstanbul 1308 (1890/91), 67 s.

Şiirin Başlığı	Şiirin İlk Mısraı	Şiirin Nazım Şekli	Mısra Sayısı	Bahri	Aruz Kalıbı
Gazel	Pervâne eder şem'-i şeb-ârâya perestiş	Gazel	10	Hecez	Mefûlü Mefâilü Mefâilü Feûlün
Gazel	Oldu bir şûhun hayâliyle cinânım bî-direng	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Her ne dem kim nazm-ı eş'âra kalem âgâz eder	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Bin niyâz ettikçe cânân nâ-be-câ bin nâz eder	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Geldi cânânın hayâli gönlüme	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	İltifâtın nağme-pîrâ etti nây-ı hâmemi	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Gerçi muzlim görünür tıfl-ı debistâna göre	Gazel	8	Remel	Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün
Gazel	Söyleyin yârân geçen dil-ber kimin cânânıdır	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Yâd eder hürmetle evlâd-ı vatan unvânını	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Nazm-ı pâkim şîve-i i'câza bürhândır bütün	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	İhtirâz üzre bulun düşmeninîn âlinden	Gazel	10	Remel	Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün
Gazel	Sâde-diller feylesôf-ı dehri a'lem sandılar	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	İhtiyâkım artar eksilmez cenâb-ı dil-bere	Gazel	14	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Vakf-ı envâr-ı tecellî eyledim çeşmânımı	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Şiirin Başlığı	Şiirin İlk Mısraı	Şiirin Nazım Şekli	Mısra Sayısı	Bahri	Aruz Kalıbı
Gazel	Şâirin cânân uluvv-i iktidârın bilmiyor	Gazel	8	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Bülbül-i şevkım kitâb-ı aşkı takrîr eylerim	Gazel	8	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Reng-bahş-ı lutf olup Feyyâz-ı kudret güllere	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	Mutribân-ı dehr hayrândır sadâ-yı bülbüle	Gazel	10	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Verdi kânûn-ı îlâhî kâinâta feyz-i tâm	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Himmetiyle Hazret-i Sultân Hamîd'in ser-te-ser	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Ârife Hanım'ın Şükûfe-zâr İsmiyle Neşr Ettiği Mevkûte İçin	Ey tâlibe-i safâ-yı ma'nâ	Kıt'a	4	Hecez	Mefâilün Mefâilün Feûlün
Üsküdârî Sâfi Bey'in Nev-bâve-i Kavâid-i Fârisî'sine	Âferîn ey Sâfi-i şîrîn-sühan	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Bir Mütешâire	Gürletip berkı, şarkı güldürdün	Kıt'a	4	Hafif	Feilâtün Mefâilün Feilün
Kıt'a	Uyan ey âşık-ı şûrîde artık	Kıt'a	4	Hecez	Mefâilün Mefâilün Feûlün
Kıt'a	Merd-i meydân-ı veğâyım Rüstem-i vakt olsa da	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Âfitâb-ı cemâlin ey dil-ber	Kıt'a	4	Hafif	Feilâtün Mefâilün Feilün
Kıt'a	Var iken elde delîl-i kat'î	Kıt'a	4	Hafif	Feilâtün Mefâilün Feilün
Kıt'a	Sıdk ile hıdmet edenler devlete bî-iştibâh	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Şiirin Başlığı	Şiirin İlk Mısraı	Şiirin Nazım Şekli	Mısra Sayısı	Bahri	Aruz Kalıbı
Kıt'a	Bâb-ı ihsânın eyâ merci'-i gül	Kıt'a	4	Remel	Feilâtün Feilâtün Feilâtün
Kıt'a	Hazret-i müftî'l-enâmı haşre dek	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Hâmem edemez meretebe-i fazlını takdîr	Kıt'a	4	Hecez	Mefûlû Mefâilû Mefâilû Feûlün
Kıt'a	Mâlikiz bir pâdişâh-ı merhamet-pîrâyâ kim	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Rûz ü şeb hikmet-serây-ı âleme	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Edenler meslekinde istikâmet	Kıt'a	4	Hecez	Mefâilün Mefâilün Feûlün
Kıt'a	Verdi şeref meşihata bir zât kim bugün	Kıt'a	4	Muzar i	Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâilû Fâilün
Kıt'a	Müftî'l-enâm olunca ol fâzıl-ı yegâne	Kıt'a	4	Muzar i	Mef'ûlû fâilâtün mef'ûlû fâilâtün
Kıt'a	Günlerin aylar kadar efzûn olup	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Ey serîr-ârây-ı ilm ü ma'rifet	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	İftihâr eyler kemâlinle kemâlât-ı cihân	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Kıt'a	Eylesin ol fâzılı Allah tâ yevme'l-kıyâm	Kıt'a	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Nazm	İntisâbım hüsn-i aşk -frûzadır	Nazm	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Mesnevi	Ey fâzıl-ı bî-hemâl-i millet	Mesnevi	14	Hecez	Mefâilün Mefâilün Feûlün

Şiirin Başlığı	Şiirin İlk Mısraı	Şiirin Nazım Şekli	Mısra Sayısı	Bahri	Aruz Kalıbı
Şarkı	Haste-i şevk-ı visâlindir gönül çoktan beri	Şarkı	8	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Şarkı	Nâr-ı aşkınla harâb oldu tenim	Şarkı	8	Remel	Feilâtün Feilâtün Feilâtün
Tarih	Bang-ı zikrullâh ile oldukça âlem pür-tanin	Tarih	4	Remel	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Tarih	Duhter-i hazret-i Mîr Ârif	Tarih	10	Remel	Feilâtün Feilâtün Feilâtün

2. 1. 1. 3. Ravzatü'l Ârifin

Şeyh Vasfî'nin vefatından bir yıl önce 1327 senesinde (1909/10) basılan *Ravzatü'l Ârifin* adını verdiği bu eser, babasının ölümünden sonra şeyhliğini de yaptığı Nakşîbendî tarikatına ait bir silsilenamedir.⁴⁰²

Eser, “Mukaddime-gûne Bir-İki Söz”le başlamaktadır. **Ali Vasfî Efendi** bu bölümde dervişlikle olan münasebetinden ve babasından söz açtıktan sonra ilk iki özel hocası olan **Hasan Hüsameddin Efendi** ve **Gelibolulu Hâce**

⁴⁰² Silsileye lügatlerde “Zincir, zincirleme olan şey; art arda gelen şeylerin meydana getirdiği sıra; soy-sop, ocak; babadan oğlu sıra ile yazılarak meydana gelen kuşak, soy defteri; rütbe ve mevki yönünden bir sınıf içindeki derecelenme” gibi manalar verilmiştir. Yukarıdakilerin yanı sıra bu kelime, bir tarikatın birbirine icazet veren şeyhlerinin isimlerinin yazıldığı liste anlamında da kullanılmıştır. Belge niteliğindeki bu listelere silsilename denilmiştir. Silsile-name aynı zamanda bir yahut daha fazla tarikata ait silsilelerde zikredilen isimlerin anlatıldığı manzum-mensur eserlerin de adı olmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. Necdet Tosun, “Silsilename”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, s. 206.

Mehmed Tâhir Efendi'den bahsetmektedir. Daha sonra eseri meydana getirme sebebini "evliyâullâha muhabbetinin berkemâl" olmasına bağlayan Kefevî Tekkesi Şeyhi, eseri iki na'tla tezyin ettiğini ve hatime olarak da bir gazel yazdığını dile getirmektedir. Yazar mukaddimesini, *Ravzatü'l Ârifîn*'i "inde zikri's-sâlihîn tenzilü'r-rahme"yi⁴⁰³ nazar-ı itibâra alarak ihvana hizmet etmesi için neşettiğini ifade ederek noktalar.

Tasavvuf geleneğinde silsilenamelerin peygamber efendimiz **Hz. Muhammet Mustafa**'ya (s.a.s.) kadar dayandırıldığını, genellikle de **Hazreti Ali**⁴⁰⁴ (r.a.) ve **Hazreti Ebû Bekir**⁴⁰⁵ (r.a.) ile devam ettirildikleri bilinmektedir. **Ali Vasfî Efendi** silsilenamesini **Muhammed Bahaüddin Şah-ı Nakşibend** hazretleriyle başlatmayı uygun görmüştür. Daha sonra sırasıyla silsilesini şu şekilde vermiştir: **Muhammed Bahaüddin Şah-ı Nakşibend** (Vefatı 1389), **Hâce Yakub Çerhi** (Vefatı 1443), **Hâce Ubeydullah Ahrar** (Vefatı 1490), **Hâce Muhammed Zahid** (Vefatı 1516), **Hâce Muhammed Derviş** (Vefatı 1562), **Hâceğî Emkenegî** (Vefatı 1599), **Hâce Muhammed Baki Billâh** (Vefatı 1605), **Müceddid-i Elf-i Sâni Hâce Ahmed Fârûkî** (Vefatı 1624), **Hâce Ma'sum** (Vefatı 1688), **Hâce Seyyid Ahmed Mekkî** (Vefatı), **Hâce Ebu Abdullah Seyyid Muhammed-i Semerkandî** (Vefatı 1704), **Arab-zâde Muhammed İlmî-i Edirnevî** (Vefatı 1718), **Neccar-zâde Hâce Muhammed Rıza** (Vefatı 1746), **Hâce Muhammed Âgâh-ı İstanbulî** (Vefatı 1770), **Hâce Muhammed Emîn-i Bursevî** (Vefatı 1813), **Hâce Hasan Hüsâmeddin** (Vefatı 10 Mart 1864) ve babası **Hâce Muhammed Râşid-i İstanbulî** (Vefatı 1886).

Ravzatü'l Ârifîn, **Ali Vasfî**'nin kendi mahlasını da zikrettiği dört mısralık bir münâcat ve hâtme başlıklı beş beyitlik bir gazelle tamamlanmıştır. Eserin baskı bilgileri iç kapağında şu şekilde verilmiştir: "Ravzatü'l Ârifîn, Nazımı: **Şeyh Vasfî**, Nüshası 20 para, 1327, Cağaloğlu'nda 'Matbaa-i Hayriye' ve şürekâsı.

⁴⁰³ Salihlerin adının anıldığı yere rahmet iner. (Keşfü'l-Hafa, 2/70-1772)

⁴⁰⁴ Aleviyye.

⁴⁰⁵ Sıddikiyye/Bekriyye.

2. 1. 1. 4. Mersiye

Ali Vasfî Efendi'nin yukarıda haklarında bilgi verilen eserlerinin dışında bir de üç sayfalık küçük bir mersiyesi vardır. "Kefevî Tekkesi Şeyhi Ali Vasfî Efendi'nin İnşâd Eyledikleri Mersiyedir" başlığıyla verilen eser, Kerbela hadisesi dolayısıyla Hz. Hüseyin Efendimiz'e yazılmıştır.

2. 1. 2. Mektup Türündeki Kitapları

2. 1. 2. 1. Şöyle Böyle

Şöyle Böyle, **Şeyh Vassî** ile **Muallim Nâci**'nin karşılıklı altışar mektubunun bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Söz konusu mektuplar kitaplaşmadan evvel 5 Şubat - 9 Haziran 1885 tarihleri arasında *Tercümân-ı Hakikat*'in 1702-2085 numaralı sayılarında yayımlanmıştır.⁴⁰⁶

Soru-cevap şeklinde örgülenmiş mektuplarda genellikle **Mes'ud Harâbâtî**, **Şeyh Vassî**'nin soruların cevaplamaştır. Kitaba isim olarak verilen “Şöyle Böyle” ikilemesinin, “ne iyi ne kötü; orta derecede; adeta; aşağı yukarı; hemen hemen; yaklaşık olarak” gibi anlamlar taşıdığı dikkate alındığında kitapta yer alan edebî fikir ve görüşlerin bu konularda bir netlik ifade etmediği; sadece yazarların şahsi kanaatlerini aktardığı ifade edilebilir.

Risalenin mukaddimesinde, edipler arasında yapılacak olan fikir alış-verişlerinin ne kadar faydalı olduğuna değinen **Şeyh Vassî**, bu görüşünü destekleyen düşüncelerini peşi peşine sıralamaktadır.

Mektuplarda genel olarak üzerinde durulan hususlar belagat, güzel ve tesirli söz söyleme, mana, musiki, edebî üsluplar gibi konulardır. Ayrıca **Ziya Paşa**'nın, devrinde epeyce ilgi uyandırmış eseri *Harâbât* üzerinde de durulmuştur. Bunların yanında **Muallim Nâci**'nin teşvikleriyle **Şeyh Vassî**'nin şiir yazmaya yeniden başlaması da mektuplarda zikredilen hususlar arasındadır. Bu mektuplaşmanın, dönemin önde gelen iki önemli edebî siması

⁴⁰⁶ İsmail Parlatır, İnci Enginün, Ahmet Bican Ercilesun, Zeynep Kerman, Abdullah Uçman, Nurullah Çetin, *Tanzimat Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 662.

arasında cereyan etmesi, devrin edebî tartışmalarına karşı takındıkları tavrı ve edebiyat kamuoyunun gündemini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

Şeyh Vasfi'nin son mektubunda, "Bu mektûbumu evvelki mektûblarıma hâtime olmak üzere yazdım. Yeniden mükâtebe etmek arzusunda bulunuyorum. Bu arzuma sizin de iştirâk edeceğinizden emin olayım mı?" sorusuna **Mes'ûd-ı Harâbâtî** müstearıyla **Nâci**'nin verdiği cevap, kitabın meydana getiriliş gayesinin özeti gibidir:

"Şeyhim! Yeniden mükâtebe etmek arzusunda bulunmanız nev-resîdegân-ı vatanın istifâdelerini mûcib olacak bir hayli âsâr daha vücûda getirmek tasmîminde olmanızdan neş'et etmiş olacağı cihetle şâyân-ı takdîrdir.

Mükâtebe veya muhâvere tarzında yazılmış olan eserler daha ziyâde lezzetle okunur. Bunun sebebi ise meydandadır. İki adamın yek-dîğere yazdıkları mektûblardan veya söyledikleri sözlerden birini okuyan zât buna karşı mucîb tarafından ne denildiğini anlamaya bi't-tab' müteşevvik olur. Bu teşevvik gençlerde, husûsiyle "çocuk" tabîr ettiğimiz mini mini insanlarda daha ziyâde bulunur.

İşte buna mebnîdir ki üdebâ-yı garbdan bir haylisi çocukların gençlerin teshîl-i istifâdeleri noktasını nazır-ı dikkate alarak mükâtebe ve muhâvere tarzında birçok eserler meydâna koymuşlardı.

Amerika kıt'asının "Kristof Kolomb" tarafından sûret-i keşfine dâir Fransız lisânı üzere yazılmış güzel bir târihçe vardır ki çocukların hevesle okumaları maksadına mebnî bir pederle evlâdı beyninde geceleri cereyân etmiş bir muhâvere hâline konulmuştur.

‘خرابه’⁴⁰⁷ müellifi meşhûr ‘Korney’⁴⁰⁸ dahi ‘Kânûn-ı Tabî’ serlevhâlî eser-i hakîmânesini suâl cevâb tarzında yazmıştır. ‘Fontenelle’nin⁴⁰⁹ ‘Kesret-i Avâlim’⁴¹⁰ ünvânlı kitâbı da o yoldadır.

‘Jan Jak Ruso’nun⁴¹¹ ‘Novel Heloiz’i⁴¹² Monteskiyo’nun⁴¹³ ‘Le Terpersan’⁴¹⁴ gibi bir hayli âsâr dahi vardır ki mükâtebâtta addolunur.

⁴⁰⁷ Corneille’nin bu şekilde okunabilecek bir eseri bulunmamaktadır. Muhtemelen yazarın *Horace* isimli tragedyası kastedilmektedir.

⁴⁰⁸ Pierre Corneille, 6 Haziran 1606’da doğmuş; 1 Ekim 1684 tarihinde Fransa’da ölmüştür. Moliere ve Racine’le birlikte 17. yüzyılın en büyük üç Fransız tiyatrocusundan biridir. Fransız trajedisinin kurucusu olarak tanınmıştır.

⁴⁰⁹ 9 Şubat 1657-11 Ocak 1757 tarihleri arasında yaşamış ünlü Fransız düşünürdür.

⁴¹⁰ Bernard le Bovier de Fontenelle’in *Meskûn Dünyaların Çokluğu Üzerine Konuşmalar* (Entretiens sur la Pluralite des Mondes, 1686) adlı eseri, evreni Kopernik’in, Giordano Bruno ve Descartes’in sistemlerine dayanarak açıkladığı popüler bir tefsirdir. Bu eser, Fontenelle ile astronomi tartışmayı sevse de bundan çekinen Fransız bir kontes arasında, kontesin bahçesinde altı akşam üst üste yapılan yürüyüşlerde geçen konuşmalardan oluşmuştur. Kitap, 1945 yılında Halim Kiper tarafından *Meskûn Dünyaların Çokluğu* aydıyla Türkçeye çevirilmiştir.

⁴¹¹ Jean-Jacques Rousseau (28 Haziran 1712, Cenevre - 2 Temmuz 1778, Ermenonville, Val-d'Oise), Fransız yazar, düşünür, filozof, politika ve müzik teorisye. İsviçre’nin Cenevre kentinde doğmuştur. Bir saatçinin oğludur. Babası Topkapı Sarayı’nda saat tamirciliği yapmıştır.

⁴¹² J. J. Rousseau, *Julie ou la nouvelle heloise*, Paris: Ernest Flammarion. Eser 1943 yılında Hamdi Varoğlu tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Jean Jacques Rousseau, *Julie yahut Yeni Heloise*, (Çev. Hamdi Varoğlu), Maarif Vekaleti, Ankara 1943.

Şarkta dahi bu tarz üzere yazılmış kitaplar o kadar çok bulunmazsa da hiç de yok sayılmaz. Ez-cümle ekâbir-i ehl-i tasavvuf-tan 'Müceddid-i elf-i sâni' ünvân-ı mefharetini almış olan 'İmâm Rabbânî'nin '*Mektûbât*'ı mütalâsından hakîkaten istilzâz ve istifâde olunur bir cild-i güzîn değil midir?

Demek isterim ki tutmuş olduğumuz meslek-i mükâtebe mesâlik-i erbâb-ı kalemin en güzellerinden biridir. Bundan sonra dahi şu meslekte devam edecek olur isek çirkin bir şey yaymış olmayız zannederim.

Vâkı'â bizim mektûblarımızın münderecâtı yukarıda ta'dâd ettiğim müellifler gibi büyük zâtların muharrerâtından edilmekte olan istifâdenin bir kısmını bile temîn edemezse de muharrirlikte bulunacağımızdan bundan sonra yazacağımız satırların yazmış olduklarımızdan daha müfid olacağını kavîyyen ümid eylerim.

Binâen aleyh her ne zaman arzu buyrulursa yine böyle bir mükâtebeye başlayabileceğimizi arz ile kelâma hitâm veririm."⁴¹⁵

⁴¹³ Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu, 18 Ocak 1689-10 Şubat 1755 tarihleri arasında yaşamış Fransız düşünürü ve yazarıdır.

⁴¹⁴ Montesquieu, *Letters Persanes*, Librairie Hatier. Eser 1963 yılında Muhiddin Göklü tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Montesquieu, *İran Mektupları*, (Çev. Muhiddin Göklü), Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1963.

⁴¹⁵ Mes'ud Harâbâtî ve Şeyh Vasfi, *Şöyle Böyle*, Naşiri Kitapçı Arakel, A. K. Tozluayan Matbaası, İstanbul 1302, s. 107-108.

Eser, Kitapçı Arakel tarafından 1302 (1884/85) yılında A. K. Tozluyan Matbaası'nda bastırılmıştır. *Şöyle Böyle*, Arif Yılmaz tarafından Şeyh Vasfî'nin eserlerinin tanıtıldığı geniş bir bölümle birlikte yeni harflere aktarılmıştır.⁴¹⁶

2. 1. 2. 2. Münşeât-ı Şeyh Vasfî

Yazılmış şeyler, kaleme alınmış olanlar, mektuplar gibi anlamlara gelen “münşeât” kelimesi klasik Türk edebiyatında, sanatlı ve karmaşık söz oyunlarına dayalı anlatım taşıyan düz yazıların bir araya toplandığı eserlere ad olmuştur. Edebiyatımızda münşeât türünün ilk eserlerin on dördüncü yüzyılda görülmeye başladığını ifade eden Mustafa Uzun, bu edebî geleneğin yirminci yüzyıla kadar devam ettiğini ifade etmektedir. Münşeâtların özellikle Osmanlı kültüründe şiirleri toplayan divanlar gibi her çeşit nesri bir araya getiren bir telif türü haline gelmiş olduğuna dikkat çeken Uzun, bu eserlerin bir nevi nesir antolojisi veya müntehabat olarak kabul edilmesi gerektiğinin altını çizer.⁴¹⁷

Tanzimat'tan sonra resmî eğitim kurumlarının sayıları artırılmıştır. Müfredatına usul-i kitabet, imla ve inşa gibi derslerin konulması bu müesseseler, söz konusu derslerde okutulacak kitap ihtiyacını doğurmuştur. Bu kurumların başlıcalarında edebiyat, lisan-ı Osmanî, resmî kitabet hocalıklarında bulunmuş olan **Ali Vasfî**, söz konusu ihtiyacı belli bir süre ders notlarıyla karşılamış daha sonra talebelerinin ısrarına dayanamayarak bu notları kitap hâlinde yayımlamıştır. Özellikle Mekteb-i Nüvvâb'ta öğretmenlik yaptığı yıllarda, pek çok resmî kurumda vazife alacak naib ve kadı adaylarına iyi ve doğru yazışma usul-

⁴¹⁶ Arif Yılmaz, *Şeyh Vasfî ve Muallim Nâci ile Mektupları: Şöyle Böyle*, Türkçe Mevsimi Yayınları, Uşak 2012.

⁴¹⁷ Mustafa Uzun, “Münşeât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, s. 18-20.

lerini öğretmiş, bunlara ait örnekleri bizzat kaleme almak suretiyle talebelerine rehberlik etmiştir.

Münşeât-ı Şeyh Vasfî de bir bakımdan bu rehberliğin mahsulü sayılabilir. Ali Vasfî bu eserde farklı zamanlarda farklı konular için yazdığı dilekçelerinden mektuplarına, tebriknamelerinden talebeleri hakkında yazdıklarına kadar pek çok müstakil yazıyı bir araya getirmiştir. Tamamı doksan yazıdan müteşekkil olan eser genelde süslü nesir örneklerinden oluşmaktadır. Az da olsa şiir örneklerinin de yer aldığı kitapta **Şeyh**'in, görüşlerini almak üzere **Nâci**'ye gönderdiği şiir çalışmaları da yer almaktadır. Hatta çalışmamızın "Sanat Hayatı" bölümünde dile getirdiğimiz **Şeyh Vasfî**'nin parmak hesabıyla yazdığı tek şiir ve bu şiiri yazmış olmaktan duyduğu rahatsızlığı ifade ettiği mektup da bu kitabın kapakları arasında kendine yer bulmuştur: ⁴¹⁸

Hazret!

Bu seferki mektubunuz pek ber-ceste, hırz-ı cân edilmeğe şâyeste. Çünkü bunda zincirleme usûlüne riayet edilmemiş, tarîk-i ıstılah-perdazîye gidilmemiş. Her cümlesi zevk-i selîme mâlik olduğunuzu gösteriyor. Tekellüfât-ı münşî'yâneden âzâde olan âsâra her tabiat müncezîb olur.

Ma'mâfih sözlerimizi bütün bütün Arabî, Fârisî kelimât ve terkîbâtтан tecrîd etmeğe gelmez. Lüzum görüldükçe bunlar da isti'mâl edilmeli. Sırf Türkçeyle efkâr-ı âliye değil âdiye bile yürütülemez. Lisânımızı Arabî, Farisî kelimât ve terkîbâtтан tecrid

⁴¹⁸

Şeyh Vasfî, *Münşeât-ı Şeyh Vasfî*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1316 (1898/99), s. 13-14.

etmeye kalkışanlar, dürüst yazı yazmak meziyetinden ârî bulunan fûrûşlarıdır.

Parmak hesâbı üzere söylediğimiz neşîdeyi beğendim. Bu zeminde bir neşîdede bendeniz söyledim. Bilmem mazhar-ı takdîriniz olur mu? Şunu da bilmeli ki, bu yoldaki neşîdeler hiçbir zaman buhûr-ı ma'lûme üzere tanzîm edilen eş'ar ile kıyâs edilemez. Ondaki ahenk, letâfet başkadır.

Bir Köylünün Feryâd-ı Âşıkânesi

Firkatinle kan akıtır gözlerim

Güzel gözlüm seni her dem özlerim

Yalan değil inan olsun sözlerim

Güzel gözlüm seni her dem özlerim

Bir görüşte âşık oldum sana ben

Sensin beni böyle mecbûr eyleyen

Sorar mısın âşığını aceb sen

Güzel gözlüm seni her dem özlerim

Bak ırmağa hazîn hazîn akıyor

Ormandaki kuşlar ne hoş şakıyor

*Lâkin beni ayrılığın yakıyor
Güzel gözlüm seni her dem özlerim*

Cemâleddin Efendi'ye yazılmış bir kasidenin serlevha edildiği eser, Şirket-i 1316 hicri senesinde A. Asaduryan matbaasında tabedilmiştir.⁴¹⁹

⁴¹⁹ Şeyh Vasfî, *Münşeat-ı Şeyh Vasfî*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1316 (1898/99), 4+96 s.

2. 1. 3. Ders Kitapları

2. 1. 3. 1. Levâmî'

“Parlamalar, ısıltılar, parıltılar, nurlar” gibi anlamlara gelen Levâmî', “Mekteb-i Nüvvâb'da bir sene zarfında talebe-i kirâma istiktâb edilen tebrik ve sâireye dâir bazı müsevvedâtı hâvîdir.” notuyla yayımlanmıştır. Levâmî, **Şeyh Vasfî**'nin eğitim alanında kaleme aldığı kitapların ilkidir. Yazar kitabına “Tahdîs-i Ni'met” başlığı altında **Sultan Abdülhamid** için yazdığı bir teşekkür ve duayla başlar. Müteakip sayfalarda da yine onun için kaleme aldığı “berk urur” redifli bir kasideye yer verir. Kasidenin bitiminde bu kez Mekteb-i Nüvvâb'a tayin edilmesinden duyduğu mutluluğu “Arz-ı Şükrân” başlığı altında dile getirir.

Kitabın yazılış serüvenini anlattığı satırlar bu bölümden sonra yer alır. **Ali Vasfî**, Mekteb-i Nüvvâb'da bir sene boyunca talebelerine dikte ettirdiği yazı çalışmalarını, herhangi bir değerleri olmadığını düşünse de, talebelerinin ısrarına dayanamayarak neşrettiğini söyler. Talebelerini kırmamıştır fakat “yayınlanmasına mani olamayan değersizlikleri” dolayısıyla ders notlarına el sürmemiş olduğu gibi bastırmıştır. Çünkü mütalaa ederken “notların değersizliklerinin iyice ortaya çıkacağından” ve bu kez onları “yırtıp atacağından” endişe etmiştir.

Levâmî'deki notların muhatabı olan öğrenciler, ilerde devletin önemli kurumlarında vazife alacak memur adayları olduğundan dolayı dikte ettirilen çalışmalar meslek hayatlarında kendilerine yardımcı olacak mahiyettedir. Muhtelif resmî kurumlara yazılan dilekçe örnekleri ve mektuplarıyla dolu olan eserde metinlerin tesirini artırmak için kimi zaman birkaç mısra yahut beyitin kullanıldığı da olmuştur.

Kimi zaman bir tayin dilekçesi, kimi zaman bir istifa mektubunun yer aldığı sayfalarda, nadiren de olsa talebelerin ailelerini bilgilendirmek üzere gönderilen mektuplar gibi gayriresmi sıcak metinlere de yer verilmiştir. Resmî kitabete dair teorik anlatımların bulunmadığı ve birbirinden bağımsız toplam 65 yazı ve şiirin yer aldığı *Levâmî*’ 1307 yılında A. Asadoryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası’nda bastırılmıştır.⁴²⁰

2. 1. 3. 2. Bedâî’

1310 senesinde Kitapçı Arakel tarafından Matba’a-i Nişan-ı Berberyan’da basılan *Bedâî*⁴²¹ **Şeyh Vasfî**’nin diğer ders kitapları gibi resmî, edebî bazı ders notlarından oluşmaktadır.⁴²² Mekteb-i Nüvvâb’ta verdiği ders notlarının ikinci kez bir araya getirilmesiyle oluşturulan kitapta 60 farklı yazı vardır. Giriş bölümünde **Şeyh Vasfî** eserini şu şekilde tanıtmaktadır:

“Mekâtib-i âliyenin birincilerinden madûd olan ve taht-ı nezâret-i cenâb-ı şeyhülislâmiyede bulunan mekteb-i feyz-i mükesseb-i nüvvâbda min-gayr-i liyâkatin inşâ muallimi bulunduğum cihetle talebeye âcizâne istiktâb ettiğim müsevvedâtı bundan evvel *Levâmî*’ nâmı altında tab’ ve neşr ettirmiştim. Elde istiktâb tarîkıyla yine bir takım müsevvedât biriktiğinden bunların da tab’ ve neşrini talebe-i mûmâ ileyhim ricâ ettikleri

⁴²⁰ Şeyh Ali Vasfî, *Levâmî*, Artin Asarduyan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1307 (1890), 100 s.

⁴²¹ Şeyh Vasfî, *Bedâî*, Nişan Berberyan Matbaası, İstanbul 1310 (1892/93), 88+3 s.

⁴²² Şeyh Vasfî, *Bedâî*’, Matba’a-i Nişan-ı Berberyan, İstanbul 1310.

cihetle değersizliğine bakmayarak *Bedâyi'* unvânı altında meydân-ı intişâra vaz'ı husûsuna cesâret-yâb oldum."⁴²³

*Bedâyi'*de yer alan yazılar arasında tayin dilekçelerinden, arzuhâl örneklerine; şikâyetnamelerden mazbatalara; ödenek taleplerinden taziyelere kadar pek çok resmî yazışma örneğini görmek mümkündür. Levâmî'ye nazaran daha derli toplu bir kitap olduğunu rahatlıkla ifade edebileceğimiz *Bedâyi'* süslü nesir örnekleri açısından oldukça zengin bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Emine Gül⁴²⁴ ve Birgül Zent⁴²⁵ eser üzerinde birer mezuniyet tezi hazırlamıştır.

2. 1. 3. 3. *Sevâtî'*

Şeyh Vasfî, *Sevâtî'yı*⁴²⁶ "*Levâmî'* ve *Bedâyi'*den sonra biriken bazı resmî, edebî bir takım müsevvedât ile bazı makâlât ve eşârı hâvîdir." notuyla yayımlamıştır. Yalnız *Sevâtî'* zikredilen diğer iki kitaptan bir yönüyle ayrılır. *Sevâtî'* sadece Mekteb-i Nüvvâb'da okutulan derslerin notlarından oluşmamaktadır. Bu eser, **Ali Vasfî Efendi**'nin ders notlarının dışında bazı eserleri de ihtiva etmektedir. **Vasfî** mukaddimede bu hususu şu şekilde dile getirir:

⁴²³ Şeyh Vasfî, *Bedâyi'*, "İfâde-i Mahsusa", İstanbul 1310, s. 5.

⁴²⁴ Emine Gül, *Bedâyi'* Şeyh Vasfî (Transkripsiyonlu Metin), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, Uşak 1997.

⁴²⁵ Birgül Zent, Şeyh Vasfî'nin *Bedâyi'* Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme, Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, Balıkesir 2011.

⁴²⁶ Şeyh Ali Vasfî, *Sevâtî (Resmî, Edebî Bir Takım Müsveddât ile Bâzı Makalât ve Eşârı Hâvidir)*, Âlem Matbaası, İstanbul 1311 (1893/94), 102+4 s.

Bundan evvel *Levâmi'* ve *Bedâyi'* unvanları altında saha-i matbu'ata vaz' edilen mecelleciklerimin üçüncüsü olmak üzere bu kere de *Sevâtî'* namını verdiğim şu eseri tab' ve neşre cüret-yâb oluyorum. *Sevâtî'*, *Levâmi'*, *Bedâyi'* gibi yalnız Mekteb-i Nüvvâb'da istiktab ettiğim müsevvedâtı hâvî değildir. Bu, sair bazı âsâr-ı nâçizânemi de muhtevîdir. Değersizliğini bildiğim bu eseri -şereflendirmek üzere- vird-i zebânım olan kaside-i âtiye ile tevşîhi münâsip gördüm."

Toplam 45 bölümden oluşan eserde talebelere dikte edilen resmî yazılarla birlikte **Şeyh Vasfî**'nin düşürdüğü tarihlerden, kasidelerine, gazellerinden beyitlerine kadar pek çok şiir örneğine de yer verilmiştir. Eser 1311 yılında İstanbul'da Âlem Matbaası'nda basılmıştır. Eserin neşri Hazîne-i Fünûn'un kırk dördüncü sayısında şu haberle duyurulmuştur:

"Sevâtî': 'Yeni Kitaplar', Şâir-i sühan-pîra fazîletlü **Şeyh Vasfî** Efendi Hazretleri'nin resmî ve edebî ba'zı müsevvedât ile makâle ve eş'âr-ı belîğalarını hâvî olarak bi't-tertîp tab' ve kütüphâne-i edebiyatı tezyîn eyledikleri bu eser heveskârân-ı şi'r ü inşâ için gâyet müfid te'lîfâtan olmasıyla mütâla'asını sûret-i mahsûsada tavsiye etmeyi vecâ'ib-i kadr-şinâsından ad-dederiz."⁴²⁷

Eser üzerinde herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır.

2. 1. 3. 4. Metâlî'

Şekil özellikleri bakımından Levâmî' ve Bedâyî'ye benzeyen Metâlî' de **Ali Vasfî Efendi**'nin Muallimhâne-i Nüvvâb'da dikte ettirdiği bir takım ders

⁴²⁷ *Hazîne-i Fünûn*, Adet 44, 1312, s. 356.

notlardan oluşturulmuştur. **Vasfî Efendi**, eserin vücuda getirilme sebebini cümlelerle ifade eder:

“Metâli’nâmını verdiğim bu eser, Muallimhâne-i Nüvvâb’da talebe-i kirâma âcizâne istiktâb etdiğim müsvedâtdan müteşekkildir. Talebe-i mûmâ-ileyhüm, Levâmi’, Bedâyi’, Sevâtî’ unvanlı eserlerim gibi bunun da tab’ ve neşri hususunu iltimâs ettiklerinden -değersizliğine bakmayarak- saha-i matbûâta vaz’ına mütecâsir oldum.”

Müstakil 78 yazının yer aldığı kitapta mektup, tebrikname, arzihâl, tavsiyename, ilmühaber gibi yazı örnekleri bulunmaktadır. Bunların yanında tıpkı diğer ders kitaplarında olduğu gibi Metâli’de de ara ara şiirlere yer verilmiştir. Eser, 1314 yılında İstanbul’da, Karebet Matbaası’nda basılmıştır.⁴²⁸

2. 1. 3. 5. Nahv-i Osmanî

Şeyh Vasfî, *Nahv-ı Osmanî* isimli eserini Maârif Nezareti’nin isteği üzerine rüştiye mektebinde okuyan talebelere Osmanlı Türkçesinin cümle bilgisini öğretmek maksadıyla kaleme almıştır. Kitabın kapağında “Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus” ve “Ma’ârif-i Umûmiye Nezaret-i Celîlesi cânib-i âlisinden umûm mekâtib-i rüşdiyede okundırılmak (okutturulmak) üzere komisyon-ı mahsûsun tensible (tensibiyle) **Şeyh Vasfî** Efendi’ye tertîb etdirilmiştir.” kayıtlarıyla birlikte “Ma’ârif Nezâret-i celîlesinin ruhsatıyla tab’ olunmuştur.” ibâresi yer almaktadır.

Nahv-ı Osmânî’de Türkçenin, Arapça ve Farsça ile etkileşimi sebebiyle bu dillere ait bazı dil bilgisi kaideleri verilmiş, benzer ve farklı yönleriyle söz konusu dillerin gramer özellikleri mukayeseli olarak anlatılmıştır. Döneminde

⁴²⁸

Şeyh Vasfî, *Metâli*’, Karabet Matbaası, İstanbul 1314 (1896/97), 60+4 s.

yazılan diğ er dil bilgisi kitaplarından, daha anlaşılır bir dille kaleme alınmış olması yönüyle ayrılan *Nahv-ı Osmânî’de*; dil bilgisi terimlerini Arapça vermiş, izahatları genel olarak sade bir Türkçeyle açıklama yoluna gitmiştir.

Eserde  ncelikle, “Kelimelerin usûl-i terk bini bildiren ilme denir.” cümlesiyle nahvin kısa bir tarifi yapılmış daha sonra sırasıyla terkip ve  eşitleri üzerinde durulmuştur. ** eyh Vass **, *Nahv-ı Osmanî’de* isim ve sıfat tamlamaları, tekil-çoğul isimler, cümle yapısı ve cümle  eşitleri, cümlenin öğeleri, edatlar, kelime grupları, fiil çatıları, noktalama işaretleri gibi pek çok dilbilgisi konusunu ele almıştır. Osman Taştan tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan eserde ele alınan ana konu başlıkları tespit ve tasniflerimize göre sırasıyla şu şekildedir: ⁴²⁹

I. Nahv-i Osmânî (Osmanlı Türkçesi Cümle Bilgisi)

II. Terkîb (Tamlama)

A. Terkîb-i N kıs (Kelime Grubu)

B. Terkîb-i  z   ( sim Tamlaması)

1. T rkce Terkîb-i  z   (Türkçe  sim Tamlaması)

2. Fârisî Terkîb-i  z   (Farsça  sim Tamlaması)

3. Arapça Terkîb-i  z   (Arapça  sim Tamlaması)

a. Müzekker (Erke i Gösteren  sim)

b. M ’ennes (Dişil Kelime)

III. Tesniye-Cem’

A. Tesniye ( kilik cemini gösteren kelime)

B. Cem’ ( okluk)

1. Cem’-i Müzekker-i Sâlim (Kaideli erkek  okluk)

⁴²⁹

Osman Taştan, * eyh Vass ’nin Nahv-i Osmanî Adlı Eserinin  ncelenmesi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009.

2. Cem'-i Mü'ennes-i Sâlim (Kaideli dişil çokluk)
3. Cem'-i Müsekesser (Kaidesiz çokluk)

IV. Sıfat

- A. Türkçe Terkîb-i Tavsîfî (Türkçe Sıfat Tamlaması)
 1. Sıfat-ı Hakîkiye
 2. Sıfat-ı Sebebiye
 3. İsm-i İşâret (İşaret ismi)
- B. Fârisî Terkîb-i Tavsîfî (Farsça Sıfat Tamlaması)
- C. Arapça Terkîb-i Tavsîfî (Arapça Sıfat Tamlaması)
- D. Türkçe Terkîb-i Ta'dâdî (Sayı sıfatıyla kurulan sıfat tamlaması)
- E. Vâsf-ı Terkîbî (Sıfat tamlaması)

V. Terkîb-i Tâ'm (Cümle)

- A. Cümle
 1. Cümle-i İsmiyye (İsim cümlesi)
 - a. Mübtedâ (Özne)
 - b. Haber (Yüklem)
 - c. Atıf (Bağlaç)
 - d. Vâv-ı Âtife (Bağlama vavı; u, ü)
 2. Cümle-i Fi'liyye (Fiil cümlesi)
 - a. Fâ'il (Özne)
 - b. Nâ'ib-i Fâil (Sözde özne)
 - c. Münâdî münada mı (Başına ünlem getirilmiş olan kelime)
 - d. Ma'rife (Belirli kelime, belirtili nesne)
 - e. Nekre (Belirtisiz nesne)
- B. Mütemmimât-ı Cümle (Tümleçler)
 1. Müte'allikât Fi'l (Fiil grubu)
 - a. Mef'ûl (Tamlanan)

- b. Meʿûl Bih (Yükleme hâli)
 - c. Meʿûl İleyh (Yönelme hâli)
 - d. Meʿûl Fîh (Bulunma hâli)
 - e. Meʿûl Minh (Çıkma, ayrılma hâli)
 - f. Meʿûl Leh (Edat tümleci)
 - g. Meʿûl Ma'ah (Vasıta hâli)
- C. Lâzım - Mute'addî (Geçişsiz fiil - Geçişli fiil)
- 1. Lâzım (Geçişsiz fiil)
 - 2. Mute'addî (Geçişli fiil)
- D. Temyîz (Karşılaştırma zarfı)
- 1. Üslûb-ı Türkî Üzre Temyîz
 - 2. Üslûb-ı Arabî Üzerine Temyîz
- D. Hâl (Şimdiki zaman)
- E. Cümle ile Kelâm Beynindeki Fark
- F. Sîga-i Râbtiye (Zarf fiiller)
- 1. Sîga-i Atfiyye (-ı, -yıp, -mayıp ekleri ile elde edilen zarf fiil)
 - 2. Sîga-i Ta'kibiyye (-ınca ekil ile elde edilen zarf fiil)
 - 3. Sîga-i İbtida'îyye (-alı, -alıdan beri ekleri ile elde edilen zarf fiil)
 - 4. Sîga-i İnti'haiyye (-ıncaya kadar, -yıncaya kadar ekleri ile elde edilen zarf fiil)
 - 5. Sîga-i Tevkâtiyye tevkîtiyye mi acaba (-dıkça ekil ile elde edilen zarf fiil)
 - 6. Sîga-i Sıla

VI. Usul-i Tahlîl (Tahlil usulü)

VII. Usul-i Tenkît (Noktalama işaretleri)

Konu başlıklarından ve sıralanışlarında da anlaşılacağı üzere **Şeyh Vasfî**, *Nahv-ı Osmânî* isimli eserinde konuları işlerken belirli bir düzen, sıralama gözetmemiştir. Bu sadece **Şeyh Vasfî**'nin değil, dönemin diğer dil bilgisi kitaplarının da ana problemlerinden biri olarak görülmektedir. Günümüzde hazırlanan gramer kitaplarında takip edilen metotlar nazar-ı dikkate alındığında bu dağınıklığı anlamak daha da kolaylaşmaktadır. Zira söz konusu dönemin medreselerinde okutulan gramer kitaplarının bazıları Arapça bazıları Fransızca gramer kitaplarının usulü örnek alınarak hazırlanmıştır. Hatta aynı kitap içinde her iki dilin dil bilgisi öğretim metotlarını benimseyen bölümlerin yer aldığı örnekler de mevcuttur. Bu husus, yukarıda zikredilen dağınıklığın başlıca sebeplerinden biridir. Bir diğer sebep de rüştiye mekteplerinde gramer derslerinin ilk defa 1858 senesinde okutulmaya başlamış olmasıdır. *Nahv-ı Osmanî* özelinde bu karışıklığın, kitabın ders notlarından hazırlanmış olmasından kaynaklandığı da ifade edilebilir.

Eserin ilgi çekici özelliklerinden birisi de “tenbih, misal, mühimme, istitrâd, ihtar” gibi notlar düşülerek dikkat edilmesi gereken yerlerin işaret ve izah edilmesidir. Aşağıdaki alıntı, tenbih başlığı altında verilen metinlere örnek olarak okunabilir:

“Muzafun ileyh olacak kelimenin birinci harfi, hurûf-ı şemsiye-den ise harf-i ta'rifin ne elifi, ne lamı okunur: 'Dâru't-ta'lîm, Kerîmü's-şiyem'. Bu misâllerde muzafun ileyh vâki olan (tâ'lim-şiyem) kelimelerinin ibtidâlarını teşkîl eden 'te-sin' harfleri hurûf-ı şemsiyeden oldukları için evvellerinde bulunan harf-i ta'rifin ne elifi ne de lamı okunuyor. Bunların muzafları olan (dâr-kerîm) kelimelerinin âhirleri, zammeleriyle berâber hurûf-ı mezkûreye çarpılıyor. Eğer muzafun ileyh olan kelimelerinin birinci harfi hurûf-ı kameriyeden ise harf-i ta'rifin elifi okunmayıp lamı okunur: 'Nûru'l-Hüda, Mâ'ü'l-bahr'. İşte bu misallarde muzâfun ileyh vâki' olan (Hüda-bahr) kelimelerinin ibtidâlarını teşkîl iden 'he-be' harfleri hurûf-ı kameriyeden ol-

dukları için evvellerinde bulunan harf-i ta'rifin elifi okunmayub yalnız lamı telaffuz olunuyor. Bunların da muzafları olan (nûrma') kelimelerinin âhirlei zammeleriyle berâber lam-ı mezkûreye çarpılır.”⁴³⁰

Ayrıca eserde, “temrin” başlığı altında verilen ödevler de dikkat çekmektedir. 139 sayfadan oluşan ve pek çok kez yayımlanan eserin ilk baskısı 1314 yılında İstanbul'da “Umum mekâtib-i Mülkiye ve Askeriyye-i Şâhâne Kitapçısı” Karabet Matbaası tarafından yapılmıştır.⁴³¹

⁴³⁰ Şeyh Vasfî, *Nahv-ı Osmânî*, Karabet Matbaası, İstanbul 1314, s. 21.

⁴³¹ Eserin tespit edebildiğimiz diğer baskı bilgileri şu şekildedir:

Şeyh Vasfî, *Nahv-i Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye'nin Üçüncü Senesine Mahsus)*, Karabet Matbaası, İstanbul 1314 (1896/97), 128 s.

Şeyh Vasfî, *Mekâtib-i Rüşdiye'nin Üçüncü Senesine Mahsus Nahv-i Osmanî*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1314 (1896/97), 136 s.

Şeyh Ali Vasfî, *Nahv-i Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus)*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1316 (1898/99), 124 s.

Şeyh Vasfî, *Nahv-ı Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus)*, Karabet Matbaası, İstanbul 1316 (1898/99), 128 s.

Şeyh Ali Vasfî, *Nahv-i Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus)*, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul 1320 (1902/03), 122 s.

Şeyh Vasfî, *Nahv-i Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus)*, Ahmed Cevdet ve Şürekası, İstanbul 1320 (1902/03), 122 s.

Şeyh Vasfî, *Nahv-ı Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye'nin Üçüncü Senesine Mahsus)*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1320 (1902/03), 122 s.

Şeyh Vasfî, *Nahv-ı Osmanî*, Âlem Matbaası, İstanbul 1320 (1902/03), 122 s.

Şeyh Ali Vasfî, *Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus Mufasssal Nahv-i Osmanî*, Karabet Matbaası, İstanbul 1323 (1905/06), 124 s.

2. 1. 3. 6. Sarf-ı Osmanî

Şeyh Vassî'nin dilbilgisi konusunda kaleme aldığı çalışmalarından biridir. Daha evvel rüştiye mekteplerinde okuttuğu dersler için Nahv-ı Osmanî isimli bir kitap kaleme alan Ali Vassî Efendi, Sarf-ı Osmanî ile harf, hareke, kelime, isim, lafz, müfred-cem', ism-i cem', mürekkebi isimler, müfred, tensiye, cem', cem'-i müzekker, cem'-i müennes, ahvâl-i isim, sıfat, zamîr, fiil, fâil, mef'ul, edat gibi konulara değinmiştir. Talebelerin rahatlıkla anlayabilmeleri için diğer ders kitaplarına nazaran daha açık ve sade bir dilin kullanıldığı eserde *Nahv-ı Osmanî* adlı eserdeki yol takip edilmiş, "ihtâr, mühime, tenbîh" şeklindeki notlarla dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilmiştir. Yine aynı şekilde

Şeyh Vassî, *Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus Nahv-ı Osmanî*, Karabet Matbaası, İstanbul 1323 (1905/06), 124 s.

Şeyh Ali Vassî, *Mufasssal Nahv-i Osmanî, Şirket-i Mürettebiye Matbaası*, İstanbul 1324 (1908/09), 124 s.

Şeyh Vassî, *Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus Nahv-ı Osmanî*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1325 (1909/10), 124 s.

Şeyh Vassî, *Mufasssal Nahv-i Osmanî*, Karabet Matbaası, İstanbul 1327 (1909/10), 124 s.

Şeyh Vassî, *Mufasssal Nahv-i Osmanî*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1328 (1910/11), 127+1 s.

Şeyh Vassî, *Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus Nahv-ı Osmanî*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1328 (1912/13), 127 s.

Şeyh Vassî, *Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus Nahv-ı Osmanî*, Karabet Matbaası, İstanbul 1328 (1912/13), 124 s.

Şeyh Ali Vassî, *Nahv-ı Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus)*, İstanbul 1330 Rumi (1914/15), 127 s.

konuların pekiştirilmesi gayesiyle “temrîn”lere yer verilmiştir. Eserin pek çok baskısı yapılmıştır.⁴³²

⁴³² Farklı isim ve hacimlerle pek çok kez yayımlanan eserin tespit edebildiğimiz baskı bilgileri şu şekildedir:

Şeyh Vasfî, *Mekâtib-i Rüşdiye'nin Birinci Senesine Mahsus Sarf-ı Osmani (Yeni Sarf-ı Osmani)*, Karabet Matbaası, İstanbul 1314 (1896/97), 61 s.

Şeyh Ali Vasfî, *Sarf-ı Osmani (Rüşdiyelere Mahsus)*, İstanbul 1314 (1896/97), 167 s.

Şeyh Vasfî, *Küçük Sarf-ı Osmani (İbtidai Üçüncü Sınıf)*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1315 (1897/98), 15 s.

Şeyh Vasfî, *Küçük Sarf-ı Osmani*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1315 (1897/98), 60 s.

Şeyh Vasfî, *Sarf-ı Osmani (İbtidailere Mahsus)*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1317 (1899/00), 15 s.

Şeyh Vasfî, *Mekâtib-i Rüşdiye'nin Birinci Senesine Mahsus Sarf-ı Osmani (Yeni Sarf-ı Osmani)*, Karabet Matbaası, İstanbul 1317 (1899/00), 60 s.

Şeyh Ali Vasfî, *Yeni Sarf-ı Osmani*, Şirket-i Mürettebiye ve Karabet Matbaaları, İstanbul 1317 (1899/00), 60 s.

Şeyh Vasfî, *Mekâtib-i Rüşdiye'nin İkinci Senesine Mahsus Mufasssal Yeni Sarf-ı Osmani*, Karabet Matbaası, İstanbul 1317 (1899/00), 156 s.

Ali Vasfî, *Ameli ve Nazari Osmanlıca Sarf ve Nahiv Dersleri: Beşinci Kısım*, Tefeyyüz Kütüphanesi Araks Matbaası, İstanbul 1328 (1900), 518+7 s.

Şeyh Vasfî, *Mekâtib-i Rüşdiye'nin İkinci Senesine Mahsus Mufasssal Yeni Sarf-ı Osmani*, Şirket-i Safahiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul 1318 (1900/01), 159 s.

Şeyh Vasfî, *Mufasssal Yeni Sarf-ı Osmani*, Karabet Matbaası, İstanbul 1321, (1903/1904), 156 s.

Şeyh Vasfî, *Mekâtib-i Rüşdiye'nin İkinci Senesine Mahsus Mufasssal Yeni Sarf-ı Osmani*, Karabet Matbaası, İstanbul 1323 (1905/06), 156 s.

İstanbul'da, Şirket-i Mürettebiye Matbaası'nda 1332 senesinde 156 sayfa olarak basılmıştır.

Şeyh Vasfî, *Mekâtib-i Rüşdiye'nin Birinci Senesine Mahsus Yeni Sarf-ı Osmani (Umum Mekâtib-i Rüşdiyede Okutulmak Üzere)*, Karabet Matbaası, İstanbul 1323 (1905/06), 60 s.

Şeyh Vasfî, *Mekâtib-i Rüşdiyyenin Birinci Senesine Mahsus Yeni Sarf-ı Osmani*, İstanbul 1324 (1906/07), 60 s.

Şeyh Vasfî, *Mufasssal Yeni Sarf ve Nahv-ı Osmanî*, Karabet Matbaası, İstanbul 1325 (1907/08), 84 s.

Şeyh Ali Vasfî, *Küçük Sarf-ı Osmani (Mekâtib-i İbtidâiyenin Üçüncü Senesinde Tedris Olunmaktadır)*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1326 Rumi (1910/11), 15 s.

Şeyh Vasfî, *Mekâtib-i Rüşdiye'nin Birinci Senesine Mahsus Yeni Sarf-ı Osmani*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1327 (1911/12), 60 s.

Şeyh Ali Vasfî, *Yeni Sarf-ı Osmani*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1327 Rumi (1911/12), 60 s.

Şeyh Vasfî, *Mekâtib-i Rüşdiye'nin Birinci Senesine Mahsus Sarf-ı Osmani (Yeni Sarf-ı Osmani)*, Karabet Matbaası, İstanbul 1327 (1911/12), 60 s.

Şeyh Vasfî, *Osmanlıca Sarf ve Nahiv Dersleri*, Araks Matbaası, İstanbul 1329 (1911), 150 s.

Şeyh Vasfî, *Osmanlıca Sarf ve Nahiv Dersleri*, Araks Matbaası, İstanbul 1331 (1912/13), 150 s.

Şeyh Vasfî, *Mekâtib-i Rüşdiye'nin Birinci Senesine Mahsus Sarf-ı Osmani (Yeni Sarf-ı Osmani)*, Karabet Matbaası, İstanbul 1331 (1915/16), 60 s.

Şeyh Vasfî, *Sarf-ı Osmânî*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1332 (1916/17).

2. 1. 3. 7. Muharrerât-ı Şeyh Vasfî

Eser, **Şeyh Vasfî**'nin Mekteb-i Nüvvâb'da dikte ettiği ders notlarını kitaplaştırdığı son eseridir. Aynı okulda okuttuğu diğer derslerin kitapları gibi bu da “birtakım müsevvedâtı” ihtiva etmektedir. Bunlar kendi ifadesiyle “bazı mütâla’ât-ı edebiyeyi hâvî mektup tarzında parçalar, misâl-i lisaniyeye dâir bendler, tebrîk-nâmeler, teşekkür-nâmeler, arîzalar, arz-ı hâller mektuplar ile resmî bazı muharrerâtı müstemildir.” **Şeyh Vasfî**, eserin mukaddimesinde, *Levâmi’*, *Bedâyi’*, *Sevâtı’*, *Metâli’* ve *Münşeât-ı Şeyh Vasfî* adlarıyla ve benzer içerikli olarak daha önce yayımladığı beş eseri sıraladıktan sonra bu eserde de elinde biriken yazıları bir araya topladığını ifade etmektedir. *Muharrerât*, **Şeyh Vasfî**'nin yazışmalarını bir araya topladığı ve inşa derslerinde yardımcı kitap olarak kullandığı altı eserlik serinin sonuncusudur. 156 sayfadan oluşan eser, İstanbul'da 1324 tarihinde, Şirket-i Mürettebiye Matbaası'nda basılmıştır.⁴³³

2. 1. 3. 8. Usûl-i Kiraat

Seyfettin Özege kataloğunda **Şeyh Vasfî**'ye ait olduğu ileri sürülen *Usûl-i Kiraat* isimli bir kitap daha kaydedilmektedir. Lakin araştırmalarımız neticesinde böyle bir kitabın varlığına dair herhangi bir delil bulamadırk. Özege 12777'de kayıtlı olan eserin künyesi şu şekilde verilmektedir: **Şeyh Vasfî**, *Mekâtib-i Rüşdiye'nin Birinci Senesine Mahsus Usûl-i Kiraat*, Karabet Matbaası, İstanbul 1314 (1896/97), s. 2+64.

⁴³³ Şeyh Vasfî, *Muharrerât-ı Şeyh Vasfî*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1324 (1908/09), 156 s.

2. 1. 4. Tercüme Kitapları

2. 1. 4. 1. Bârika

“Şimşek, yıldırım parıltısı; parıltı, parıldayan şey; üzerine yağ dökülmüş olan süt” gibi anlamlara gelen bârika kelimesi, **Şeyh Vasfî**’nin tercümelerinden bu risaleye isim olmuştur. Osmanlı Devleti’nin dokuzuncu padişahı olan **Yavuz Sultan Selim Han**’ın⁴³⁴ kaleme almış olduğu Farsça gazellerden seçmeler yapan **Şeyh Vasfî**, *Reyâhîn*’de olduğu gibi söz konusu beyitlerin hemen altına tercümelerini vermek suretiyle küçük hacimli bir eser meydana getirmiştir. Risalede toplam 165 beyit ve 12 mısraın tercümesi verilmiştir.⁴³⁵

⁴³⁴ Yavuz Sultan Selim (H. 875-926) Osmanlı Padişahlarının dokuzuncusudur. Kanûnî Sultan Süleyman Han’ın babası, İkinci Bayezid Han’ın oğludur. Çaldıran Savaşı’nda Şah İsmail’e galip gelip şiiliğin Anadolu’ya yayılmasına mâni. Tebriz ve Mısır’ı aldı. Hutbelerde ismini "Hâdim-i Haremeyn-i Şerifeyn" diye okuttu ve ilk Osmanlı hâlifesi oldu. Osmanlı Devletinin topraklarını iki misline çıkardı. Büyük İslâm ittihadı için gayret gösteriyordu. Şirpençe denilen bir çıban vesilesi ile Rahmet-i Rahman’a kavuştu. Türbesi, İstanbul’da yaptırdığı Sultan Selim Camii avlusundadır.

⁴³⁵ *Bârika*’daki numaralandırmalara bakılacak olursa, esere alınan beyitlerin sayısı 166’dır. Fakat 126. beyitten 128. beyite atlandığı için bu sayı 165’e düşmektedir. Risalede 127. beyit yer almamaktadır. Şeyh Vasfî’nin eserin “İfâde” bölümünde, “...Geçen gün Fârisi divan-ı matbu’una şöyle bir göz gezdirdim. Yüz iki gazelden bihakkın hakîmâne, ârifâne, âşıkâne, şâirâne denmeye sezâ 166 beyt-i bî-hemtâ ile darb-ı mesel olmaya şâyeste on iki mısra-yı berceste müsâdif-i nazar-ı iftihârım oldu.” diyerek tercüme ettiği beyitlerin sayısını vermiş olmasından hareketle mezkûr hatanın eserin dizgisinden kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Söz konusu yanlışlık daha evvel eser hakkında bilgi veren bazı araştırmacıları da yanıltmış, eserdeki beyit sayısı genel-

Şeyh Vafî, risalenin başında yer alan “İfâde” bölümünde, eserlerini tercüme ettiği **Yavuz Sultan Selim Han**’ın siyasi ve içtimai kişiliğini methettikten sonra onun edebî şahsiyetine temas eder. Yavuz’un edebiyatta özellikle şiirde en az siyasi işlerde olduğu kadar mâhir olduğuna, “Sultan Selim-i Evvel ki yavuzluğu ser-nâme-i celâdetidir, siyâsiyatta olduğu gibi edebiyatta da yegâne idi.” cümlesiyle değinen **Şeyh Vafî**, **Yavuz Sultan Selim Han**’ın kalemini şiir vadisinde çevik, güzel bir at gibi rahat ve kıvrak bir şekilde oynatabildiğine dikkat çeker:

“Sultan Selim-i Evvel ki yavuzluğu ser-nâme-i celâdetidir, siyâsiyatta olduğu gibi edebiyatta da yegâne idi. Fikr-i metin-i hakîmânesi âlem-i siyâsiyatta ferman-fermâ olup cevelân-ı haydarânesine cihâniyânı hayran ettiği gibi vadi’-i eş’ârda dahi semend-i hâmesini istediği gibi oynatırdı.”⁴³⁶

Genel bir giriş mahiyetinde kabul edilebilecek bu cümlelerden sonra, bugün bile herkesin bildiği;

Şîrler pençe-i kahrımdan olurken lerzân

Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek

beyti üzerinden Yavuz Sultan Selim Han’ın Türkçe şiir söyleme yeteğine değinen **Şeyh Vafî**, sadece yukarıda zikredilen beytinin bile tek başına onun şiir gücünü göstermeye yetecek evsafta olduğuna dikkat çeker. Hatta bir adım daha ileri giderek Türkçenin o günden zamanına kadar geçirmiş olduğu değişim ve tekâmül

likle son beytin numarasına bakılarak 166 olarak verilmiştir. Bkz. Arif Yılmaz, *Şeyh Vafî ve Muallim Nâci ile Mektupları: Şöyle Böyle*, Türkçe Mevsimi Yayınları, Uşak 2012, s. 51.

⁴³⁶ Şeyh Vafî, *Bârîka*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul 1308, s. 3.

neticesinde kazanmış olduğu incelikle bile ancak bu kadar düzgün ve güzel bir şiir söylenebileceğini savunur:

“Türkçedeki metânet-i şiiriyesine:

Şirler pençe-i kahrımdan olurken lerzân

Beni bir gözleri âhuya zebûn etti felek

beyt-i âşıkaneşi bürhân-ı kavîdir. Bu beyt bu günkü tarz-ı ifâdeye muvafık olmakla beraber bir mazmûn-ı şâhâneyi de mutazammındır. Şimdi -lisanın kesp ettiği nezaketle beraber- ancak bu düzgünlükte şiir söylenebilir.”⁴³⁷

Kaleme almış olduğu Türkçe şiirlerin methini bitirdikten sonra **Yavuz**’un Farsça şiirlerine temas eden **Şeyh Vassî**, onun Farsça şiirlerindeki ifade tarzının Acem belagatçılarını kendine hayran bırakacak kadar güzel olduğuna değinir:

“Eşâr-ı Fârisiyesi ise bülegâ-yı A’câmı çar-naçar üslûb-ı ifadesi-ne âferin-hân edecek bir meziyet-i mahsûsayı hâizdir.”⁴³⁸

Şeyh Vassî, Osmanlı şairleri içerisinde **Yavuz Sultan Selim** kadar olmasa da güzel sayılabilecek Farsça şiirler kaleme alan şairlerin de olduğunu dile getirir. Lakin **Şeyh Vassî**’ye göre bunlar **Yavuz Sultan Selim**’le kıyaslandığında şiir vadisinde “yaya” kalmaktan öteye gidememişlerdir:

“Şuara-yı Osmaniyyeden bazıları müşârün-ileyhe karîb Fârisî şiir söyleyebilip o şehsüvâr-ı meydân-ı belâgatin pey-revi olmak

⁴³⁷ Şeyh Vassî, *Bârîka*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul 1308, s. 4.

⁴³⁸ Şeyh Vassî, *Bârîka*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul 1308, s. 4.

şerefine mazhar olmuşlarsa da ekseri hazrete nispetle bu vadi-
de râcil kalmışlardır.”⁴³⁹

Şeyh Vassî, eser boyunca yer yer kullandığı dipnotların ilkinde, incelediği ve tercüme etmek üzere beyitler seçtiği matbu divanın Yavuz Sultan Selim’e ait bütün Farsça şiirleri ihtiva etmediğine temas eder. **Şeyh Vassî**’ye göre bu nüsha oldukça eksiktir. Kendi ifadesiyle, “Dîvân-ı mezkûr -hazretin kâffe-i eş’âr-ı Fârisîyesi câmi’ olmayıp- pek nâkıs olarak tertîp ve tab’ edilmiştir.”⁴⁴⁰ **Şeyh Vassî**, eseri niçin kaleme alma gereği duyduğuyla alakalı düşüncelerini şu satırlarla dile getirir:

“Geçen gün Fârisi divan-ı matbu’una şöyle bir göz gezdirdim. Yüz iki gazelden bihakkın hakîmâne, ârifâne, âşıkâne, şâirâne denmeye sezâ 166 beyt-i bî-hemtâ ile darb-ı mesel olmaya şâyeste on iki mısra’-yı berceste müsâdif-i nazar-ı iftihârım oldu.

Devâvîn-i Fârisiye’nin en güzidelerine nazar olunsa bile yüz iki gazelden bu kadar ebyât ve masâri’-i âliye intihâb olunamaz.

Eşarı-ı Fârisiye meydanda. Nazar-ı dakîk, dediğim nokta üzerinde lem’a-pâş-ı tasdik olacağında şüphe etmem. Bu sözüm mefâhîr-i Acemâneden ma’dud olamaz. Zirâ üdebâ-yı Osmaniye bu babda müttetiklerdir.

Ebyât ve masâri’-i müntehabe-i mebhûsanın zîrine tercümeleri yazılarak nev-restegân-ı vatanın nazargâh-ı istifadelerine arz edilmesi hususu vârid-i hâtır-ı âcizî oldu. Bu husûsu vazîfe-i

⁴³⁹ Şeyh Vassî, *Bârîka*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul 1308, s. 4.

⁴⁴⁰ Şeyh Vassî, *Bârîka*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul 1308, s. 4.

şükr-güzâriyeden addeylediğim cihetle iktidârsızlığıma bakmayarak der-uhte etmekliğim lâzım geldi. Binâen aleyh rûzüşeb arâyiş-i lisân-ı dervişânem olan:

‘Cenâb-ı Rabbi’l-âlemin sultân-ı sâlife-i Osmaniyan gunûde-i hâk-i gufrân oldukça halîfe-i bi medani gazi **Abdülhamit Han-ı Sâni** efendimiz hazretlerini kemâl-i âfiyet ve iclâl ile makâm-ı mukaddes hilâfette mekîn buyursun âmin.’

Dua-yı feyz-intimâsıyla ebyat u masâri’i-i mezkûrenin - nâzımının ruhâniyetine sığınarak- tercümelerine müsâraat ve ‘*Bârîka*’ unvanı altında neşrine mücâseret eyledim.”

Şeyh Vasfî yukarıda belirttiği gibi eser boyunca önce Farsça beyitleri, ardından da beyitlerin tercümesini vermeyi yeğlemiştir. Beyitlerin iki tanesinde tercümenin yanında dipnot olarak açıklama mahiyetinde bilgiler vermiş, üç tanesinde de tercümesini başka şairlerden aldığı örnek beyitlerle desteklemiştir.⁴⁴¹

Eser, 1308 yılında Kitapçı Arakel tarafından Şirket-i Mürettebiye Matbaası’nda tab edilmiştir.⁴⁴²

2. 1. 4. 2. Hikemiyât-ı İslâmiye

“Lisânımızda üdebâ-yı garbiyyenin hikemî sözleri tercüme olunuyor da Osmanlıcanın medâr-ı iftihârı olan müellifat-ı Arabiyye ve Fârisiyyeden cümel-i hikemiye niçin nakl olunmuyor?” sorusuna cevap arayan **Şeyh Vasfî**, batı

⁴⁴¹ Tercümeyi desteklemek için örnek olarak seçilen beyitler Hâfız-ı Şirâzi, Fuzûlî, Sâib ve Nâilî-i Kadîm’e aittir.

⁴⁴² Şeyh Vasfî, *Bârîka (Yavuz Sultan Selim’in Eşarıyla Tercümeleri)*, A. Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1308 (1890/91), 67 s.

edebiyatından tercümeler yapılmasına rağmen doğu edbiyatın gereken önemin verilmemesinden yakınmaktadır. Doğü edebiyatına hakkıyla vakıf olarak Arap ve Fars dillerinden tercümeler zorluğunu kabul eden **Ali Vafî** bu zorluktan kaçılmaması gerekliliğinin altını çizmektedir:

“Üdebâ-yı garbiyenin hikemî sözlerinden müteşekkil mecmû’alar müsâdefe-i nazar-ı dervişânem oldukça Hazret-i **Mevlânâ**, Şeyh Sâdî, Şeyh Nizâmî ve **Molla Câmi** gibi küberâ-yı İslâmiyenin müellefât-ı ber-güzîdelerini tetebbu’ ile o hazâin-i edebiyeden iltikâtına muktedir olabileceğim cevâhir-i hikemiyyeyi lisânımıza nakl eylemek arzusu unutturarak müşârün ileyhin âsâr-ı âliyelerinden münderic bulunan kelimât-ı hikemiyyeyi tercüme etmeye mecbur eyledi.

Diyen **Vafî**, böylelikle eserini meydana getirme amacını da açıklamıştır. *Hikemiyât-ı İslâmiye* başlığı altında, 247 “hikemî sözün” Farsçalarının hemen yanında tercümelerine yer verilmektedir. Aşağıdaki alıntılar eserde yer alan tercümelere örnek olarak gösterilebilir:

Bâkî olmayan şeyi rabt-ı kalb etmeye değmez.

Niçin söyledim diye nâdim eden gönlündekini söylemekten çekinmez.

Hayatından kat’-ı ümîd eden gönlündekini söylemekten çekinmez.

Muzır olan doğrudan nâfi’ olan yalan iyidir.

Ashâb-ı hüner olup da yerini câhillerin tutması muhâldir.

Eserin kitapçı Arakel tarafından 1308 yılında Artin Asadoryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası’nda bastırılmıştır.

2. 1. 4. 3. Reyâhîn

Reyâhîn, 1305 (1898) senesinde **Şeyh Vasfî**'nin ifadesiyle “Edîb-i muallâ-yı mü’essir **Muallim Nâci** Efendi Hazretleri”nin ihtarıyla hazırlanmış tercüme bir risaledir. **Şeyh Vasfî** *Reyâhîn*’i **Muallim Nâci**’nin **La Fonten**’in yaptığı gibi eski ediplerin eserlerinden hikemî parçaların seçilip altlarına tercümeleri yapılarak bir risale yazılmasını istemesi üzerine kaleme almış ve kitabına güzel kokusuyla ve lezzetiyle tanınan şifalı bitkilerden “reyhanlar, fesleğenler” manasına gelen *Reyâhîn* ismini koymuştur.

Risale **Sâdî**’nin *Bostan*’ından ve **Mevlânâ**’nın *Mesnevî*’sinden “anlamli” ve “faydalı” parçaların seçilip, altlarına Türkçelerinin yazılmasıyla vücuda getirilmiştir. Eserin muhtevası daha kapağında, “**Cenâb-ı Şeyh Sa’dî**’nin *Bostan*’ından, **Hazret-i Mevlânâ**’nın *Mesnevî*’sinden müntehab hikemî, ahlâkî, fıkârât-ı manzûme ile me’âlen tercümelerini hâvîdir.” şeklinde bir açıklamayla ifade edilmiştir.

Şeyh Vasfî, *Reyâhîn*’in iki bakımdan istifadeli olduğunu altını çizmektedir. Bunlardan birincisi kitapçığın Farsça öğrenimine fayda sağlayacak şekilde hazırlanmış olması, diğeri seçilen metinlerin okurlar için ibret verici hayat dersleri ihtiva etmesidir. **Şeyh Vasfî** bu hususları kitabın mukaddimesinde şu şekilde dile getirir:

“Edîb-i muallâ-yı mü’essir **Muallim Nâci** Efendi Hazretleri, âsâr-ı a’zâm-ı eslâfdan manzum bazı hikemî parçalar bi’l-intihâb zîrine tercümeleri yazılarak ‘La Fonten’ gibi bir risâle vücuda getirilmesini ihtâr buyurmuşlardı.

Fakîr de muallim-i müşârünileyhin bu ihtar-ı maârif perverânesi üzerine Cenâb-ı **Şeyh Sadî**’nin *Bostan*’ından Hazret-i **Mevlânâ**’nın *Mesnevî*’sinden intihâb ettiğim hikâyât-ı

müfidenin zîrine me'âlen tercümelerini yazarak Reyâhîn nâmını verdiğim şu risâleyi vücûda getirdim.

Reyâhîn iki cihetle mûcîb-i istifâdedir. Birincisi lisân-ı Farisî tahsiline hizmet eder, ikincisi ibret-bahş-ı kâri'în olur. Mekteb-i rüşdiyelerde kavâ'id-i Farisîyye okumuş bir çocuğa ezberletile-rek tedrîs edilirse bu iki fâide-i mühimme istihsâl olunur.

Görülüyor ki eslâfın bu gibi âsârı hiçbir vakit kıymetten düşmüyor. Üzerlerinden asırlar geçiyor da yine kıymetine halel gelmiyor. Belki mürûr-ı zamân şerefini artırıyor. Fransız şâiri **La Fonten**'in âsârı bu bâbdaki şuhûdun en şöhretlilerindendir.

Kütûb-ı Edebiyye-i Şarkıyyede **La Fonten**'in âsârından daha parlak pek çok manzûmeler mündericdir. Bu sözüme *Reyâhîn*, iki şâhid-i âdil olarak ikâme olunabilir. *Reyâhîn*'in tercümele-rinden başka bir kusuru yoktur. Bu kusuru da erbâb-ı mütâla'a asıllarındaki metânet-i mükemmelleye bağışlasınlar."

Eserin 5 ile 33. sayfaları arasında tercümeleri verilen metinler, ikisi hariç,⁴⁴³ **Şeyh Sa'dî**'nin *Bostân* isimli eserinden; 34 ile 70. sayfaları arasındaki beyitler de **Mevlânâ**'nın *Mesnevî*'sinden seçilmiştir. Eserde toplam 44 parçanın tercümesi yer almaktadır. Bunların 26'sı *Bostan*'dan,⁴⁴⁴ 18'i *Mesnevî*'den seçilmiştir. Eser 1305 yılında Mihran Matbaasın tarafından yayımlanmıştır.

⁴⁴³ Eserin ilk bölümündeki altıncı parça yine aynı şairin *Gülistan* isimli eserinden alınmıştır.

⁴⁴⁴ *Reyâhîn*'deki numaralandırmalara bakılacak olursa, esere *Bosatan*'dan seçilen parçaların sayısı 27'dir. Fakat 24. parçadan 26. parçaya atlandığı için bu sayı 26'ya düşmektedir. Risalede 25. parça yer almamaktadır. Bu eksiklik daha evvel *Şeyh Vasfî* hakkında çalışma yapmış araştırmacıları da yanıltmış, eser hakkında hatalı bilgi verilmesine sebep olmuştur. Bkz. Arif Yılmaz, *Şeyh Vasfî ve*

2. 1. 5. Sohbet Türündeki Kitapları

2. 1. 5. 1. Muhâdarât

Sözlük anlamı, “akılda tutulan şey; edebî sohbet, güzel fıkra ve hikâyeler anlatma” olan muhâdara kelimesinin çoğulu olan “muhâdarât”ın isim olarak seçilmesinden de anlaşılacağı gibi eserde edebî sohbetlere yer verilmektedir. Bu husus eserin kapağında şu şekilde dile getirilmektedir:

“Esâtîn-i erbâb-ı irfân mehâfilinde ârâyîş-i mevki’-i musâhebe
olabilecek dekâyik-ı edebiyenin en amîk noktalarına müteallik
mütâla’ât-ı mühimmeyi hâvîdir.”

Sohbetî Efendi, Kelâmî Bey, Neşve Çelebi, Hoca Kalender, Derviş Niyâzî arasında geçen edebiyata ve dair pek çok konunun ele alındığı beş sohbeti içeren eserin, **Şeyh Vasfî**’nin bazı edebî konulardaki fikirlerini açıklamak maksadıyla kurguladığı anlaşılmaktadır. **Sohbetî Efendi**’nin de Arapça ve Farsçaya vakıf olan ve Çarşamba’da oturan bir kişi olması; ayrıca sohbetlerde tartışılan konularda genellikle açıklayıcı ifadelerin ve son sözlerin **Sohbetî Efendi**’nin diliyle aktarılması bu kişinin **Şeyh Vasfî**’nin kendisi olduğunu düşündürmektedir. **Şeyh Vasfî**’nin sosyal hayat içerisinde sık sık edebî sohbetlere katıldığı bilinen bir gerçektir. *Muhâdarât’ta*, tevârüd-intihâl, muamma söyleme, mevzun söz söyleme, tefeül (fal bakma), vezin seçiminde zemine uygunluk gibi pek çok edebî konu, sohbetlerin içeriğini oluşturmaktadır. Eser, İstanbul’da Karebet Matbaası’nda 1317 tarihinde 74 sayfa olarak basılmıştır.⁴⁴⁵ Bu baskının 1-17. sayfaları arasındaki birinci bölümü “imzasız/isimsiz” olarak “Musâhabe-i Edebiyye” baş-

Muallim Nâci ile Mektupları: Şöyle Böyle, Türkçe Mevsimi Yayınları, Uşak 2012, s. 54.

⁴⁴⁵ Şeyh Vasfî, *Muhadarat*, Karabet Matbaası, İstanbul 1318 (1902/03), 84 s.

lığıyla,⁴⁴⁶ 28-40. sayfaları arasında üçüncü bölümü **Şeyh Vasfî** adıyla ve “Musâhebe” başlığıyla⁴⁴⁷ *Hazîne-i Fünûn* dergisinde tefrika edilmiştir.

Edebiyat mahfilleri, birden fazla edebiyatçının önceden belirlenmiş bir mekân ve zamanda genellikle mahfilin sahibi olan veya mahfile katılanların saygı ve sevgisini kazanmış bir üstadın önderliğinde bir araya gelerek özellikle edebiyatla doğrudan veya dolaylı ilgili bir konu, tür, şekil, kavram vb. üzerinde durdukları, “hasbihâl” şeklinde bile olsa bir edebiyat eleştirisinin mutlaka yapıldığı, zaman zaman şiir, hikâye ve benzeri edebî türlerin okunup incelendiği, edebiyatla ilgili pek çok bilginin muhtabına doğrudan veya dolaylı bir yolla aktarıldığı, edebî bir iletişim ve etkileşimin olduğu bir nevi “kimlik inşası” mekânlarıdır.⁴⁴⁸ İşte bu edebiyat mahfillerinden biri de **Muallim Nâci** ve arkadaşlarının sıklıkla uğrayıp çeşitli konularda edebiyat ve şiir sohbetleri yaptıkları bir “edebiyat mahfili” olan **Şeyh Vasfî**’nin Drağman taraflarındaki konağıdır. **Hikmet Feridun Es**’in verdiği bilgiye göre **Muallim Nâci**, **Şeyh Vasfî**’yi çok sevdiğinden, İstanbul taraflarında kaldığı zamanlarda onun evinde konaklamayı da âdet hâline getirmiştir.⁴⁴⁹

Muhâdarât’ın dış kapağındaki bilgilerden öğrendiğimize göre eser, Karabet Matbaası tarafından 1318 yılında seksen dört sayfa olarak yayımlanmıştır.⁴⁵⁰ Eserin dış kapağında yer alan “Esâtîn-i erbâb-ı irfan mehâfilinde ârâyîş-i mevki’-i musâhabe olabilecek dakâik-i edebiyenin en ‘amîk

⁴⁴⁶ Bkz. Süreli Yayın Faaliyetleri.

⁴⁴⁷ Bkz. Süreli Yayın Faaliyetleri.

⁴⁴⁸ Mahfil ve edebiyat mahfili kavramlarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Turgay Anar, *Mekândan Taşan Edebiyat: Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 67-84.

⁴⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz. Anar, *a.g.e.*, s. 437-438.

⁴⁵⁰ Şeyh Vasfî, *Muhâdarât*, Karabet Matbaası, İstanbul 1318, 84 s.

noktalarına müteallik mütâlaât-ı mühimmeyi hâvidir.”⁴⁵¹ ibaresinden de anlaşılacağı üzere Yeni Türk Edebiyatının inceleme alanında yer alan bir edebiyat mahfilindeki sohbetler belki de ilk defa bir kitap bütünlüğünde okurlara bu eserle sunulmuştur. **Şeyh Vasfî**, söze bu edebiyat sohbetlerinin yapıldığı evin sahibi olan **Sohbetî Efendi**’yi tanıtarak başlar:

“Ey kârî’în-i kirâm! **Sohbetî Efendi**’yi tanır mısınız? Şâyân-ı hürmet bir zâttır. Arabîye, Farisîye vâkîf olmakla beraber Türkçede vâdi-i kadîm üzere eşâr-ı ceyyide tanzimine de kâdirdir. Hele şi’rin dekâyıkına bunun kadar vâkîf bir kimseye tesadüf etmedim demiş olsam yalan söylememiş olurum. Mütevâzî, hoş-sohbet olduğu gibi *Hazret-i Mesnevî*’ye olan intisâbı kendisini şâyeste-i ziyaret bir merd-i irfan etmiştir. Bu zâtın Çarşamba civarında ufacık bir hanesi vardır ki zemin katında bağçeye nâzır olan büyük odasını misafire tahsis eylemiştir. (...) Cenab-ı Sohbetî, sokağa pek nadir çıkar. Dostları kendisini bu odada ziyaret ederler. Misafirden hâli kaldığı zaman nüсах-ı nâdire mütâlaasıyla meşgul olur. Cuma geceleri beyt-i Sohbetî’de birkaç sühan-şinâs bulunur, hevâyî söz edilmeyip edebiyattan bahsolunur.”

Şeyh Vasfî, edebiyat mahfilinde hatırında tuttuklarından oluşturduğunu söylediği kitaba niçin *Muhâdarât* ismini verdiğini de açıklar:

“Fakir, leyâli-i mezkûrede akdolunan bu bezmin müstemi’îninden bulunduğum cihetle hatırda tutabildiğim muhaverâtın -faideden hâli olmadığı için- “Muhâdarât” unvanı altında neşrine cür’et ediyorum.”

Eser, beş “muhâdarâ” bölümünden oluşmaktadır. Bu beş “muhâdarâ”ya katılan şahıslar **Sohbetî Efendi**, **Kelâmî Bey**, **Neşve Çelebi**, **Hoca Kalender**,

⁴⁵¹ Şeyh Vasfî, *Muhâdarât*, Karabet Matbaası, İstanbul 1318, s. 2-3.

Derviş Niyazi'dir. Mahfilin müdavimleri **Sohbetî Efendi**'nin evinde, edebiyat ve özellikle de şiir hakkında çeşitli sohbetler yapmıştır. Bu edebiyat sohbetlerinde edebiyat, dil ve şiir üzerindeki sohbetler, devrin edebiyat ve şiir ortamı hakkında da ipuçları elde etmemize imkân sağlamaktadır. Sohbetlerden anlaşıldığına göre bu beş şahıs da Arapça ve Farsçayı ezberden şiir okuyacak ve bu şiirler üzerinde çeşitli tartışmalar yapabilecek düzeyde iyi bilen insanlardır. Bu isimlerin, eserin bütününe yayılmış pek çok örnekten yola çıkarak bazen bir şairin yazdığı şiirlerin kalitesini başka şairlerin şiirleriyle kıyaslayabilecek kadar da Türk edebiyatına hâkim oldukları sonucuna ulaşmamız mümkündür.

Şeyh Vassî, mahfildeki bu beş şahsın yaşayıp yaşamadığıyla ilgili net bir bilgi vermemiştir. Ama aşağıdaki bölümde de açıklanacağı gibi bazı şahısların gerçekte kimlerden ilham alınarak Muhâdarât'ta konuşturulduğu da bazı ipuçları takip edilerek ortaya çıkarılabilmektedir.

Birinci "Muhâdarâ"nın sohbet konularından ilki, **Hoca Kalender**'in **Sahaf Hasan Efendi**'den aldığı iki yazma kitaptan biri olan *Vechî Divanı* ile ilgilidir. **Sohbetî Efendi**, "**Vechî**" namında bir şair bilmediğini ve şimdiye kadar "nazar-ı mütalaa"sından geçmiş olan tezâkir-i şuarâda da "**Vechî**"ye ait bir beyite bile tesadüf ettiğini hatırlamadığını söyler. Onun hangi asırda yaşadığını öğrenmek ister. **Hoca Kalender** ise bu soruya "Cennet-mekân Sultan Süleyman-ı Kanunî asrı şuarâsından olduğu divanın nihayetindeki hitâmından" anlaşılıyor şeklinde cevap verir. Sohbet, **Hoca Kalender**'in *Vechî Divanı*'nda "şâyân-ı intihâb" gördüğü mısra'-ı bercesteleri okumasıyla devam eder.

Sohbetî Efendi, **Hoca Kalender**'in okuduğu bu mısraları beğenir ve onları o günün şivesine muvafık bulur. **Neşve Çelebi** de **Vechî**'nin mısralarının "hakikaten nevâdirden" bulunduğunu belirtir. **Hoca Kalender**, **Vechî**'nin hatırında kalan birkaç beytini daha okur, bu beyitlerin okunması **Vechî**'nin şair olarak değerinin belirlenmesini de kolaylaştırmıştır. **Sohbetî Efendi**'ye göre **Vechî**, "kudemâdan derece-i vusta'da bulunan şuarânın birincilerinden" addedilmelidir. Bu hüküm, sohbet meclisindekilerin itirazıyla karşılaşmaz.

Sohbetin ikinci konusunu Kelâmî Bey dillendirir. “*Dün akşam bir mahâlde bulundum; bir iki nevreste şâir de var idi. Tuhaf değil mi? Mevzun söz söyleyenleri iki safa ayırıyorlar. Birine şâir diyorlar, diğerine de nâzım.*” diyorlar sözleriyle “şâir” ve “nâzım” arasındaki -varsa- farkları konuşmak ister. **Derviş Niyazi**, tuhaf bulduğu bu ayrıma “Ne demek! Şâir başka, nâzım başka mı?” şeklinde bir soruyla cevap verir. Kelâmî Bey,

Bulutlar kat kat olmuş toplanıp bâlâ-yı kûhsâre

Semâ olmuş zeminden sanki dâmen-çîn-i istiğnâ

beytini okuduktan sonra, onların beytin “Mısra’-ı evveli tarzında nağme-sâz olanlara nâzım, mısra’-ı sânîsi yolunda terâne-perdâz olanlara da şâir unvanını veriyorlar!”⁴⁵² şeklinde bu iddialarını dile getirdiklerini açıklar. **Derviş Niyazi** de “Bu beytin kâiline şâir mi denilecek, nâzım mı?” sualiyle kendi görüşünü açıkladıktan sonra söz alan **Hoca Kalender**,

“Latifeyi bırakalım. Mevzun sözlerin hakiki olanlarına nâzım, hayali bulunanlarına da şiir namı verilmek istenildiği anlaşılıyor. Hâlbuki bir sözün şiir namını alabilmesi hayali bulunmasına mütevakıf değildir. Edebiyatın -hakiki olsun, hayali olsun- kabul ettiği her nevi mevzun söz, şiirdir.”

sözleriyle onların görüşlerinin yanlışlığını ispat eder. Onların görüşlerini merak ettiği için **Kelâmî Bey**’e “Her ne ise, bunlar şâire, nâzıma birer misâl gösterebilirler mi?” sorusunu yöneltir. **Kelâmî Bey** de onların şu kıtayı okuyup kıtanın “kâiline” şâir değil nâzım idi diye hükmettiklerini söyler:

Tahsîl-i kemâle hayli müddet

Mihnet çekerek çalıştım amma

Mahsûd-ı efâzıl oldu fazlım

⁴⁵²

Şeyh Vasfî, *Muhâdarât*, Karabet Matbaası, İstanbul 1318, s. 13.

Şâhid aranırsa işte a'dâ

Sohbeti Efendi, “Bu kıt’anın kâili şâir unvanını almazsa kim alacak! Demek oluyor ki bunların şiirden, şâirden haberi yok?⁴⁵³” diyerek bu sohbeti neticelendirir. Sohbetin devamında ise **Hoca Kalender**, **Muallim Nâci**’nin şiir kitabı olan *Fûruzân*’ından “tefe’ül etmeyi” ister, **Derviş Niyazi** de “*Fûruzân*’dan tefe’ül edilir mi?” şeklinde bir soruyla bu durum hakkındaki şaşkınlığını dile getirir. **Hoca Kalender** bu suale, “Hay hay, yalnız **Hâfız**’dan edilmez ya, *Fûruzân*’dan da edilebilir.” diyerek cevap verir. Sohbetin devamında **Hâfız**’dan ve *Mesnevî*’den yapılan tefeül hikâyeleri anlatılarak birinci “muhâdarâ” sona erer.

Kelâmî Bey, ikinci “muhâdarâ”yı, Sahaflar Çarşısı’na uğradığını söyleyerek başlatmıştır. Burada aradığı kitapları bulamadığını söyleyen **Kelâmî Bey**, çarşıda kitapları satan tellaldan yetmiş beş kuruşa güzel yazılı bir mecmua satın almıştır. Bu mecmuanın iki kısma ayrıldığının bilgisini verir. Birinci kısımda Türkçe şiirler, ikinci kısımda ise “tasavvufa müteallik birkaç risale ile manzum birkaç Farisî eser” yer almaktadır. **Kelâmî Bey**, mecmuayı sabaha kadar incelediğini mahfildekilere söyleyince **Hoca Kalender**, mecmuanın çok kalın olup olmadığını merak eder. **Kelâmî Bey**, Türkçe şiirler kısmında pek fazla durmadığını, tasavvufa ait risalelere de şöyle bir göz gezdirdiğini, onun asıl vaktini alan şeyin ise eserdeki bir “muamma” şiiri olduğunu açıklar. Mahfildekiler, muamma beyitleriyle ilgili başlarından geçenleri ve konuyla ilgili bildiklerini dile getirirler. Sohbet sırasında “muamma” çözmenin boş bir uğraş olduğu, muamma çözmek yerine **Neşve Çelebi**’nin ağzından, “bir muammanın halliyle uğraşmaktan bir mazmun-ı latifi havi olan, düstur-ı hikmet denilmeye şâyân bulunan bir beyti anlamaya çalışmak veya böyle bir beyit söylemek daha hoş olmaz mı?” sualine, **Hoca Kalender**’in “elbette” cevabını vermesi, sohbeta katılanların muammaya karşı gösterdikleri olumsuz tavır hakkında ipucu vermektedir. **Kelâmî Bey**’in “Acaba bu fenni kim ihtira’ etmiş!” sorusuna, **Hoca**

⁴⁵³

Şeyh Vasfî, *Muhâdarât*, Karabet Matbaası, İstanbul 1318, s. 14.

Kalender, Basra’da Halil Hazretlerinin ihtira’ ettiği cevabını verdikten sonra, bu ihtira’ın sebebini şu cümlelerle açıklar:

“Cenab-ı İmam’a Yunanca bir mektup gelir. Bu lisanı bilemediği, bileni de bulamadığı için mektubun hâlli uğrunda bir hayli zaman sarf eder. Fakat hâlde de muvaffak olur. Mektubun hâlli hususunda istimal ettiği usûlü esas ittihaz ederek bu fenni tedvin ile ‘muamma’ tesmiye eder.”

Neşve Çelebi, “Aruz” ilmini de İmam Halil Hazretlerinin tedvin edip etmediğini sorar. **Hoca Kalender** bu soruya, “ Evet! Hatta bu fenni tedvin ettiği esnada şöyle de bir vâkıa geçirmiştir.” diyerek şu olayı anlatır:

“Cenab-ı İmam bir gün beytin takti’iyle uğraşmış. Bu sıra yanına oğlu gelmiş. Pederinin kendi kendine durmayıp ‘Feûlün, mefâîlün’ diye bir şeyler mırıldandığını görünce derhâl dışarıya çıkıp: ‘ Ey ahâli! Babama bir şey olmuş! Biçarenin imdadına şitâb ediniz!’ diye feryâd eder.”

Kaynaklar, Aruz ilmini sistemli bir izah şekline kavuşturan ve bir bütün hâlinde nazımla ilgili ıstılahların çoğunu tespit ve tarif eden kişinin el-Halîl b. Ahmed el- Ferâhîdî olduğunda hemfikirdir.⁴⁵⁴ Sohbet, farklı bir konuya girmeden sona erer.

Üçüncü “muhâdarâ”, **Sohbetî Efendi**’nin şiir okumasıyla başlar. Sohbet, bir sözün nasıl “abes” sayılıp sayılamayacağıyla ilgili karşılıklı fikirlerin söylenmesiyle devam eder. **Neşve Çelebi**, bir şiir okuduktan sonra sözünün sonunda “Şâir değilsem de vezinli söz söyleyebilirim.” deyince, Derviş Niyazi, ona “Vezinli, kafiye söz söyleyene şâir denmez de kime denir?” şeklinde karşılık verir. **Sohbetî Efendi** de “vezinli ve kafiye” söz söyleyenin çok

⁴⁵⁴ Nihad M. Çetin, “Aruz”, *TTürkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt III, s. 424.

olabileceğini fakat herkesin “tercüman-ı tabiat” olamayacağını dile getirir. **Sohbetî Efendi**, “birtakım kıta’âttan müteşekkil manzumelerde kıt’aların yekdiğere olan münasebet ve irtibata hâlel gelmemek üzere gayet mahirâne idare-i fikir edilmelidir.” cümlesiyle edebiyat dünyasında kalıcı olabilmenin kendince şartlarını ortaya koyar. Sohbet, okunan beyitlerden sonra bir şiirin tazmininde “sahib-i eserin namını yâd etmek lâzimedendir.” görüşü etrafında karşılıklı fikirlerin söylenmesi, şiir tazminiyle ünlü kişilerden birkaç beyit örneklerinin verilmesiyle devam eder. **Hoca Kalender**, “tazmin”i şu şekilde açıklar:

“Lügatte: ‘Sebeup olduğu zararı, ziyanı ödemek ve zarar, ziyan ödenmek’ manasınadır. Istilah-ı sühânverânda ise ‘Başkasının muntahib bir mısraını veya bir beytini kendi şiirinde temessül ve âriyet tarîkiyle irad etmekten ibaret bir san’at-ı edebiye’ye denir. Tazmin iki kısımdır: Musarraḥ, gayr-ı musarraḥ. Tazmin-i musarraḥ, irad edilen şiirin başkasının olduğuna tenbîh etmektir. Sahib-i şi’ri sarâḥaten zikretmek evlâdır. (...) Tazmin-i mübhem, irad edilen şiir, gayet meşhur olmak şartıyla nâzımının nâmını yâd etmemektir.”

Hoca Kalender, fikirlerini teyit eden birkaç örnek verdikten sonra da sözlerini bitirir. **Neşve Çelebi**, **Şeyh Gâlib**’e ait olan “Bâde saf olsun da zerrîn-i sâgar olsun olmasın” mısraının müdâvimler tarafından tazmin edilmesi teklifinde bulunur. **Kelâmî Bey**, bu teklifi “Pek hoş olur.” sözüyle kabul ettiğini söyler. **Sohbetî Efendi** ise “herkes kendi intihâbında olan bir şiiri tazmin etse daha güzel olur.” cümlesiyle diğerlerinin itiraz etmeyeceği bir teklifte bulunur. Diğerlerinin bu teklifi kabul ettiği açıklanarak sohbet sona erer.

Dördüncü “muhâdarâ”, tazmin edilmesi düşünülen şiirlerle başlamaz. Bölümün sonuna kadar da bu konuyla ilgili hiçbir konuşma geçmez. Sohbet **Neşve Çelebi**’nin, “Yeni bir oyun öğrendim, bu akşam musâhabemizi de onunla

teşekkül etsek olmaz mı?” şeklindeki teklifiyle başlar. **Neşve Çelebi**, oyunun nasıl oynanacağını şöyle anlatır:

“Herkes istediği suâli bir kâğıda yazar. Bu kâğıdı kimseye göstermeksizin dürüp bükür. Eshâb-ı es’ilenin isimleri de birer kâğıda yazılıp dürülüp bükülür. Es’ileyi hâvi olan kâğıtlar bir şeyin içine, isimleri muhtevi bulunan kâğıtları da diğer şeyin içine konur. İbtidâ sualleri muhtevi bulunan zarf derûnundan bir kâğıt, sonra da isimleri hâvi olan zarf derûnundan bir kâğıt çekilip okunur. Sâhib-i isim o suâle dair olan mustahdarâtını meydana kor, nevâkısı var ise sairleri tarafından ikmâl olunur.”

Herkes birer kâğıda aklına gelen suali yazar, suali cevaplaması istenilen isimler de başka bir zarfa konulur, bunlardan biri **Sohbetî Efendi**’ye, diğeri de **Derviş Niyazi**’ye verilir. **Sohbetî Efendi**, önce cevap verilmesi gereken ilk suali zarftan çeker. Sual, “**Nâbî**’de adi söz bulunabilir mi?”dir. **Derviş Niyazi** de bu suale cevap verecek ismin “**Neşve Çelebi**” olduğunu tespit eder.

Neşve Çelebi, suale şöyle cevap verir: “**Nâbî**’de adi söz yok değildir.” Görüşünü desteklemek için de ondan birkaç beyit okur. **Neşve Çelebi**, “**Nâbî**’nin serâpâ güzel, serâpâ kusursuz bir gazelini der-hâtır edemiyorum!” dedikten sonra da “Çünkü mazmun cihetiyle eş’âr-ı **Nâbî**’nin ekserisi âdidir, âlisine pek az tesadûf olunur.” şeklinde fikrini açıklar. **Hoca Kalender** de “**Nâbî**’nin nazm-ı eş’ârîdeki kudreti, icad-ı tabirdeki meziyeti inkâr edilemezse de -**Çelebi**’nin dediği gibi- mazmun cihetiyle serâpâ güzel, serâpâ kusursuz gazeline pek az tesadûf edilir.” sözleriyle **Neşve Çelebi**’nin düşüncesini tasdikler. **Derviş Niyazi** ise “Bir şey unutuldu, **Nâbî**’de darb-ı mesel olmağa şâyeste pek çok mısra’-ı berceste vardır.” cümlesiyle ona haksızlık edilmemesi gerektiğini dile getirir. **Hoca Kalender** de **Nâbî**’nin “darb-ı mesel” hükmündeki birkaç beytini okuyarak ona hak verdiğini gösterir. **Sohbetî Efendi**, verilen cevapları yeterli gördüğü için başka bir soruya geçer. Diğer sual “Nahvin vâzı’ı kimdir?” şeklindedir. **Derviş Niyazi** de bu soruya **Kelâmî Bey**’in cevap vereceğini

belirler. **Kelâmî Bey**, soruya **Hz. Ömer** zamanında Medine'ye *Kurân-ı Kerîm* talimi için gelen birisinin başından geçenleri anlatarak cevap verir. **Neşve Çelebi** ise onun aktardığı bu rivayetin “şâyân-ı itimâd” olamayacağını söyler. **Derviş Niyazi** ise kendi bildiği rivayeti anlatır. **Sohbetî Efendi** ise “nahv”ın vâz'ının **Hz. Ali** olduğunu iddia eder⁴⁵⁵.

Bu sualden sonra devrin önemli süreli yayınlarından biri olan *Mekteb* mecmuasında ufak çaplı bir tartışmaya sebep olan “Lâm-elif meselesi” şeklinde şöhret bulan “Lâm-elif dediğimiz hangi harftir?” sualine verilen cevaplar ve bu cevaplar etrafında oluşan bir tartışmaya şahit oluruz. Bu bölümün son sorusu, “Yazıcılıkta meleke-i hüsne nasıl istihsâl olunur?”dur.

Beşinci ve son “muhadarâ”, mahfildekilerin hafızalarındaki mısra-ı bercesteleri okumalarıyla başlar. Bunlar üzerinde çeşitli yönlerden dururlar. Sohbet, şiirde güzelliği sağlayan bir unsur olarak “vezin” meselesi konusunda devam eder. Veznin, şiirde güzelliği sağlayan asli unsurlardan biri olması, her şeyiyle ahenk ve mana bütünlüğünü sağlayan bir şiirin, yazıldığı vezin dışında muhatabında aynı etkiyi bırakamayacağı fikri üzerinde konuşmalar yapılır. Daha sonra da Osmanlı coğrafyasında Farsça şiir yazma maharetiyle ünlü olan şairlerle ilgili sohbet edilir. **Neşve Çelebi**, **Yavuz Sultan Selim** ve **Nefî**'nin Farsça şiir yazma vadisinde meşhur olduklarını dile getirir. **Yavuz Sultan Selim**'in yazdığı Farsça şiirlerin kalitesini gösteren bir delil olarak, **Şeyh Vassî**'nin **Yavuz Sultan Selim**'in Farsça şiirlerinin tercümesini ihtiva eden *Bârîka* isimli eserini gösterir. Bu son “muhadara” **Sohbetî Efendi**'nin bir beyit okuması, **Neşve Çelebi**'nin de okunan beyti beğendiğini gösteren “Ne güzel, lafzı da manası da şâyeste-i takdir” cümlesiyle sona erer.

Şeyh Vassî, Muhâdarât'ın “mukaddime” bölümünde, bu eseri yazma sebebini ve edebiyat mahfilinin sahibi olan **Sohbetî Efendi**'yi birkaç cümleyle tanıtmıştır. **Sohbetî Efendi**, buradan öğrendiğimize göre tıpkı eserin yazarı olan

⁴⁵⁵

Şeyh Vassî, *Muhâdarât*, Karabet Matbaası, İstanbul 1318, s. 46-54.

Şeyh Vasfî gibi Arapça ve Farsçaya vâkıf, Türkçede de şiir yazabilecek bir kabiliyete sahiptir. Onun şiirle ilgili detaylı bir bilgiye sahip olduğunu da belirtmeden geçmeyen yazar, **Sohbetî Efendi**'nin "mütevazı" ve "hoş-sohbet" olduğunu dile getirdikten sonra "Hazret-i *Mesnevî*'ye olan intisâbı" sebebiyle "şâyeste-i ziyaret bir merd-i irfan" olduğunu açıklar. Çarşamba taraflarındaki ufacık evinin zemin katında, bahçeye nazır olan büyük odada cuma geceleri bir araya gelenler edebiyat, şiir konularının dışına pek nadir çıkarak sohbetler yapmışlardır. Bu kısa açıklamalardan, edebiyat mahfilinin sahibinin kimliğini net bir biçimde öğrenemiyoruz. Bu durum, eserdeki edebiyat sohbetlerinin gerçek mi hayal mi olduğu konusunda okuru şüpheye düşürmektedir. Devrin özellikle süreli yayınlarında yaptığımız araştırmalarda ne mahfilin sahibi olan **Sohbetî Efendi** ne de diğer mensupları hakkında bir bilgiye rastlanılmıştır. Bu durum tabii ki aklımızda bazı istifhamların belirmesine sebep olmuştur.

Bu evdeki edebiyat sohbetlerini kaleme alan **Şeyh Vasfî** ile **Sohbetî Efendi**'nin birçok özelliği benzemektedir. **Şeyh Vasfî** de Arapça ve Farsçayı bilmekte, Türkçe şiirler yazmaktadır. Ayrıca Dragman taraflarındaki evinde şair, yazar ve ilim ehlinin katıldığı bir edebiyat mahfilinin sahibidir. **Şeyh Vasfî**'nin evinde de bir süre bu tür bir edebiyat mahfilinin kurulmuş olması ve bu mahfile başta **Muallim Nâci** gibi o yılların ünlü şairlerinin yanı sıra edebiyattan hoşlanan simaların da devam etmesi, o yıllardaki edebiyat sohbeti geleneğinin ne kadar canlı olduğunu da göstermektedir. Bu bilgiler de **Sohbetî Efendi**'nin kimliğini tam anlamıyla aydınlatmamıza imkân verecek nitelikte değildir.

Muhâdarât'ın Karabet Matbaasında 1318 yılında kitap şeklinde piyasaya çıkmasından yaklaşık beş yıl önce **Şeyh Vasfî**'nin, eserin dört numaralı bölümünde yer alan parçayı *Mekteb* mecmuasının yedinci sayısında yayımlamış olması⁴⁵⁶, **Sohbetî Efendi**'nin gerçekte kimden ilham alınarak yaratıldığına dair ipuçlarının ortaya çıkmasına vesile olmuştur. **Şeyh Vasfî**'nin *Mekteb*

⁴⁵⁶ Şeyh Vasfî, "Muhâdarâ", *Mekteb*, Yıl 4, Cilt IV, 19 Cemâziyülevvel 1313 (26 Teşrin-i evvel 1311), s. 98-105.

mecmuasındaki bu yazısından, edebiyat mahfilindeki sohbeta **Sohbetî Efendi**, **Kelâmi Bey**, **Neşve Çelebi**, **Hoca Kalender**, **Derviş Niyazi**'nin katıldığını öğreniriz.⁴⁵⁷

Söze, Muhâdarât'ta da belirtildiği gibi **Neşve Çelebi**, yeni bir oyun öğrendiğini söyleyerek başlar. Bu oyuna göre sohbeta katılanlar cevaplanmasını istediği soruları bir kâğıda yazar, daha sonra da sualleri cevaplaması istenilen isimler yazılır, bu kâğıtlar iki ayrı kaba konulur. İlk önce sualler, sonra da suale cevap vermesi istenilen isimlerin yer aldığı kâğıtlar birer birer kaplardan çekilir. Bu oyundaki "Lamelif dediğimiz hangi harftir?" سوالini cevaplamak **Derviş Niyazi**'ye düşer. Onun verdiği cevaplar, diğerlerinin itirazları ve çeşitli şekillerde açıklamalarıyla kaydedilmiştir. "Lamelif meselesi" şeklinde süreli yayınlarda şöhret bulacak bu konu ile ilgili önce **Ahmet Midhat Efendi** *Tercümân-ı Hakikat*'te bir yazı yayımlar. **Ahmet Midhat Efendi**'nin bu yazısından, **Sohbetî Efendi**'nin kimliğini aydınlatacak ipuçlarını yakalarız. **Ahmet Midhat Efendi**, önce *Tercümân-ı Hakikat*'te yazdığı daha sonra *Mekteb* mecmuası tarafından iktibas edilen "Lamelif Meselesi" başlıklı yazısının ilk satırlarında, böyle bir yazı yazmasının sebeplerini açıklar. Öncelikle **Şeyh Vasfî** ile ilgili övücü sözler söyler, daha sonra *Mekteb* mecmuasında yayımlanan "Muhâdarâ"nın edebiyata yeni heves edenler için pek büyük istifadeleri temin edecek ders hükmünde olduğunu ekler. "Muhâdarâ oyunu" olarak nitelediği bu oyunun aslında gerçekte var olduğunu ve bu oyuna onun da iştirak ettiğini şu cümlelerle açıklar:

"...‘Muhâdarâ oyunu’ yalnız böyle bir makale-i mahsusa suretinde yazmakla değil fi’len icrasıyla dahi pek büyük istifadeler edilebilecek bir güzel eğlence olup ancak hikâye edildiği ahvale

⁴⁵⁷

Şeyh Vasfî, *Muhâdarât*, Karabet Matbaası, İstanbul 1318, s. 98.

bizim dahi iştirâkimiz olduğundan gerek maksadın bu cihetini
izah ve itmam etmek...⁴⁵⁸

Midhat Efendi'nin yazısının ilerleyen satırlarından öğrendiğimize göre
bu oyun ilk defa oynanışını tertip etme görevi kendisine verilmiş ve oyuna
birkaç kişi de dâhil olmuştur:

“Bu oyunun ilk oynanışında tertib-i umur bu abd-i âcize havale
olunmuş idi. Hazret-i Şeyh dahi mevcut olarak oyun hoşlarına
gitmiş idi. Lâkin oyunda birkaç zât daha var idi.”⁴⁵⁹

Ahmet Midhat Efendi, yazısında **Şeyh Vassı**'nin kendisine “Lamelif” ile
ilgili bir sual sorduğunu, **Şeyh Vassı**'nin de verdiği bu cevapları **Sohbeti
Efendi**'ye isnat ederek yazısında kullandığını açıklaması, bu şahsın aslında
Ahmet Midhat Efendi'den ilham alınarak konuşturulduğunu gösteren en
önemli delillerden biridir:

“Mahadarâyı tesis eyleyen beş meselenin beşi de Hazret-i
Şeyh'in kendi mahsul-ı tettebbularıdır. Yalnız **Sohbeti Efendi**'ye
isnad olunan mülâhaza bu âcizin mülâhazasıdır. Hazret-i Şeyh
bu Muhâdarayı abd-i âcize hikâye buyurmuşlar idi de Lamelif
hakkındaki mülâhazâta bir mülâhaza dahi biz ilave eylemiş
idik. Her ne kadar kabul buyrulmuş ise da **Sohbeti Efendi** lisa-
nında şöylece bir ihtara layık görüldüğü için o kadarcık yazılı-
vermiş.”⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ Ahmet Midhat Efendi, “Lamelif Meselesi”, *Mekteb*, Yıl 4, Cilt 4, Nr. 9, 4
Cemaziyülahir 1313 (9 Teşrinisani 1311), s. 129.

⁴⁵⁹ Ahmet Midhat Efendi, “Lamelif Meselesi”, *Mekteb*, Yıl 4, Cilt 4, Nr. 9, 4
Cemaziyülahir 1313 (9 Teşrinisani 1311), s. 130.

⁴⁶⁰ Ahmet Midhat Efendi, “Lamelif Meselesi”, *Mekteb*, Yıl 4, Cilt 4, Nr. 9, 4
Cemaziyülahir 1313 (9 Teşrinisani 1311), s. 130.

Ahmet Midhat Efendi, cevabî yazısında **Sohbeti Efendi** ile kendisini özdeşleştirdiği gösteren şu ifadeyi kullanmaktan çekinmez: “*Sohbetî Efendi* yani biz...”⁴⁶¹ **Şeyh Vafî**, Ahmet Midhat Efendi’nin yazısına çok saygılı bir üslupla cevap verir. Bu yazıdan, **Sohbetî Efendi**’nin kimliğinin detaylarının yanı sıra soru-cevap oyununun **Ahmet Midhat Efendi**’nin evinde oynandığını, bu sohbetin aslında bu oyunun bir “numuneciği” olduğunu öğreniriz:

“Müşarünaleyin hazretlerinin encümen-i irfân denmeğe şâyân olan bezm-i âlilerinde asla mâlâyani söz edilmez, ulûm ve fûnûndan da bahsolunur. Bahisler öyle bir sûret-i latifede cereyan eder ki bulunanların hiçbir zaman canları sıkılmaz, inbisât-ı derûnlarına mûcib olur.

Fakir bezm-i âlilerinden istifade etmeden hiçbir zaman dönmüş olduğumu tahattur etmiyorum. Hatta risâle-i mezkûredeki muhadarâ-i acizânem zât-ı tahrirânelerinin nezâreti altında oynanılan bir oyunun numuneciğidir. Malumdur ki fakir gibi öte beri yazmak hevesinde bulunanlar hâmelerine sermaye olabilecek mebâhise nazar-ı bî-kayd ile bakmayıp bunlardan işlerine gelenleri şikeste-beste-i sâha-i matbuâtta vaz’etmeğe gayret ederler.”

Şeyh Vafî, olayın nasıl geliştiğinin detaylarını verdiği yazısında, Ahmet Midhat Efendi’yi ikinci kere ziyarete gittiğinde, bu oyunun çok hoşuna gittiğini ve ara sıra yazmakta olduğu Muhâdarâ’da da bunu kullanacağını beyan etmiş, ayrıca üstatla “Lamelif meselesini” konuştuklarını şöyle dile getirmiştir:

Binâenaleyh Efendi Hazretlerini ikinci ziyaretimde mezkur oyun pek hoşuma gittiğinden ve ara sıra yazmakta olduğum

⁴⁶¹ Ahmet Midhat Efendi, “Lamelif Meselesi”, *Mekteb*, Yıl 4, Cilt 4, Nr. 9, 4 Cemaziyülahir 1313 (9 Teşrinisani 1311), s. 134.

Muhâdarânın da zeminine tevâfuk ettiğinden bu yolda bir şey yazacağımı arz etmiş idim.

Tertip ettiğim es'ileyi sual buyurdular, birer birer arz ettim. Bunlardan Lamelif dediğiniz hangi harftir? Sualine dair de bazı itirazâtta bulunduktan sonra 'yazacağın muhâdarâ hangi risa-lede tab' edilirse bir tanesini getir, ben de itirazâtımı yazayım.' diye emrettiler."⁴⁶²

Bütün bu bilgilerden, "Muhâdarât"ın bilhassa dördüncü bölümünde yer alan "Lamelif meselesi"nde, **Sohbetî Efendi**'nin aslında **Ahmed Midhat Efendi**'nin bazı görüşlerini dile getirdiğini ispat edebiliyoruz. Fakat eserin tamamında **Sohbetî Efendi** ile **Ahmed Midhat Efendi** arasında bir mütakâbiliyetin olduğunu zannetmiyoruz. Zira **Şeyh Vasfî** ile **Sohbetî Efendi** arasında benzerliğin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca dikkatimizi çeken bir ayrıntı ise **Şeyh Vasfî**'nin bir yazısında verdiği örneğin bir benzerinin, "Muhâdarât"ta **Sohbetî Efendi** tarafından benzer bir şekilde dile getirilmiş olmasıdır. **Şeyh Vasfî**, *Cezebât*'ın mukaddimesinde,

"*Tercümân-ı Hakikat* âsâr-ı edebîye neşrine başlamazdan pek çok evvel şi'ir söylemeğe yeltendim ise de tanzîm ettiğim eş'âr:

Gûş etmesin öyle söz kulaklar

du'âsının ma-sadâkı olmağa layık âsârdan bulunmağla mu'ahharen terk etmiştim."⁴⁶³

diyerek görüşünü açıklarken aynı dize ve bu dizenin devamında da aynı ifade bu sefer **Sohbetî Efendi** tarafından "Muhâdarât"ta şu şekilde kullanılmıştır:

⁴⁶² Şeyh Vasfî, "Lamelif Meselesi", *Mekteb*, Yıl 4, Cilt 4, Nr. 10, 4 Cemaziyülahir 1313 (16 Teşrinisani 1311), s. 145-146.

⁴⁶³ Şeyh Vasfî, *Cezebât*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302, s. 6.

“Mahirâne idare-i fikir edemeyerek yazılan manzumeler ise

Gûş etmiş öyle söz kulaklar

Aludesi olmasın dudaklar

Beytinin mâ-sadakı olmaktan başka bir işe yaramaz.”⁴⁶⁴

Bütün bilgiler ve dikkatlerden yola çıkarak **Sohbetî Efendi**’nin bazı yerlerde **Şeyh Vassî**’nin haricinde başka kişilerin görüşlerini de temsil ettiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

⁴⁶⁴

Şeyh Vassî, *Muhâdarât*, Karabet Matbaası, İstanbul 1318, s. 34.

2. 1. 6. Bestelenmiş Şiirleri

Şeyh Vasfî'nin mûsikî çevreleri ile de ilgili olduğunu belirtmek gerekir. **Vasfî**'nin şiirlerinden azımsanmayacak bir kısmı bestelenmiştir. Şiirlerini besteleyenler arasında Udî Cemil Bey, Şeyh Edhem Efendi, Ali Rıza Şengel ve İzzettin Hümayi Elçioğlu gibi mahir bestekârlar da vardır.⁴⁶⁵ Mustafa Rona, 50 Yıllık Türk Mûsikîsi isimli eserinde Ali Vasfî Efendi'nin bestelenmiş şiirlerini makamlarına göre şu şekilde listelemektedir.⁴⁶⁶

2. 1. 6. 1. Rast Makamındaki Şarkıları

1. Sevdim yine bir şûh-i cefâcûy-i zamane
2. Oldu gönlüm bir peri hasretkeşi
3. Bâğ-ı dehri hep harab etti hazân

2. 1. 6. 2. Sûzinâk Makamındaki Şarkıları

1. Gönlümü aşk sûzinâk etti aman
2. Gül-i zârım gitti dil oldu hemâvâz-ı hezâr
3. Sûzinâk-ı hicrinde ey meh beni etme harâb
4. Kalbim emel-i aşkını gel doktora söyle
5. Sende var iken hicâb sâki
6. Artık cefâ ey dilşiken elverir

⁴⁶⁵ “Şeyh Vasfî”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, AKMB Yay. Cilt 8, Ankara 2007.

⁴⁶⁶ Mustafa Rona, *50 Yıllık Türk Musikisi*, Türkiye Yayınevi, s. 27; 29.

2. 1. 6. 3. Nihâvent Makamındaki Şarkıları

1. Zannetme der-i meygedeyi neş'e-feşândır
2. Mihnet-zedeyim eşk ile mahrûm-ı safâyım
3. Sûziş-i dilden şikâyet eylesem âh
4. Üzme beni ey peri

2. 1. 6. 4. Hicazkâr Makamındaki Şarkıları

1. Çık gayrı a bûlbûl yuvadan geldi zamanı
2. Cânım güzel gözlü güzel
3. Ey aşk kerem et yakma aman cânımı böyle
4. Sevdiğinden ayrı düşse bir insan
5. Yeşillendi yine dil-i çemenler
6. Sevdim seni sevmek ne demek anlamadın sen

2. 1. 6. 5. Hicaz Makamındaki Şarkıları

1. Lütfunla halkı memnun edersin
2. Ol dilrubânın herkes esîri
3. Ey güzel te'siri yok mu nâle vü feryâdımın
4. Bağ-ı hüsnün ey gül-i nâzik teni
5. Tab'ı nâzik tavrı hoş gayet sevimli bir melek
6. Derdin nedir ey hasta nihân eyleme söyle
7. Rişk-i bağ-ı cennet oldu Gülşen-i âmâlimiz
8. Benzetirken dâmen-i tavûs kademi hâline
9. Bu şeb mihr-i felekten tâlim oldu kuşât cânâ
10. Ağlamaktan gözlerimde bitti âb

11. Bana doğru söyle âhû nigâhım
12. Verdi safâ rûhuma savt-ı rebâb
13. Dil aceb mi eylese yârden şikâyet dâimâ

2. 1. 6. 6. Uşşak Makamındaki Şarkıları

1. Nâr-ı aşkınla hârab oldu benim
2. Söyle ey dil bâis-i âhın nedir
3. Beni terkeyledin âhir ey mâh
4. Dil-pesendim rağbet etmez servete
5. Cevr-i cânândan usanmazsın gönül
6. Yine düştü gönül bir dilfikâre
7. Bak neler varmış kaderde bak neler
8. Erdi eyyâm-ı bahâr ey mehlîka gülzâre gel
9. Yâd-ı cemâlinle gönül eğlenir
10. Ey ciğerpârem enis-i gamküsârım lânede
11. Aşk-ı çeşmanınla mestim görmeden sahba nedir
12. Vuslat-ı mahbûbeye ermek merâm
13. Tanrım sana çok şükürler olsun
14. Ey peri ey dilrübâ-yı bî-bedel

2. 1. 6. 7. Isfahan Makamındaki Şarkıları

1. Hasta-i şevk-i visâlidir gönül çoktan beri

2. 1. 7. Yayıncılık Faaliyetleri

2. 1. 7. 1. Hilye-i Neşâtî

Neşâtî'nin *Hilye-i Enbiyâ'sı* 187 beyitlik küçük bir mesnevidir. Manzum peygamberler tarihi olarak da değerlendirebileceğimiz bu eser ilk kez **Şeyh Vasfî** tarafından 1312 senesinde neşredilmiş, daha sonra **Sadettin Nüzhet** risaleyi *Neşâtî Divanı*'nın sonuna eklemek suretiyle yayımlamıştır. Eserde Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.s) yazılan bir na't dışında on dört farklı peygamberle ilgili hilyeler yer almaktadır. Âlem Matbaası tarafından basılan esere Ali Vasfî Efendi kısa bir mukaddime eklemiş ve eser hakkında muhtasarca bilgi vermiştir:

“Cenâb-ı Hâkânî'nin 'Hilye-i Şerîfe'si gibi Neşâtî'nin de 'Hilye-i Enbiyâ'sı mütaasıyla tenvir-i uyûn edilecek âsâr-ı bergüzîdedendir. Enbiyâ-yı izâm hazerâtının hilye-i şerîfelerini tasvîr eden bu eser-i âlî, pek çok mehaz-ı şerîfeye müracaatla vücuda gelmiş bir emmûzec-i meâlidir.

Neşâtî, hakikaten şuarâyı osmâniye arasında faziletle kesb-i imtiyâz etmiş bir şair-i sühân-şinâs ve bin altmış üçte irtihâl-i âlem-i cemâl eden Gelibolu mevlevihânesi birinci post-nişini Âzâde Mehmed dede hazretleri gibi keramat-ı vefire ile be-nâm bir mürşid-i velayet-ittisamın hücre-i terbiyelerine dehaletle tekmîl-i tarîkat etmiş bir şeyh-i feyz-istînastır.

Neşâtî, şeyhinin vefâtından sonra ihtiyar-ı seyahat ile âsitân-ı feyz-bünyân-ı hazret-i Mevlânâyâ yüz sürmek şerefine mazhar olmuş ve Neşâtî mahlasını şeyh-i müşarünileyhten almıştır.

Bin seksen bir tarihinde Edirne mevlevihânesi kendisine ihsan buyurulmağla şehir-i mezkûra muâvedet ve terbiye-i sâlikân ile

meşgûl iken bin seksen beş tarihinde ircii emrine icâbet etmiştir.”

Bayram Ali Kaya, Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyâ'sı üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

2. 1. 7. 2. Yâdigâr-ı Nâci

Ali Vasfî Efendi'nin neşrine hizmet ettiği ikinci eser Yâdigâr-ı Nâci'dir. Eserde Nâci'nin sağlığında bir araya getirerek kitaplaştırma imkânı bulamadığı şiirleri toplanmıştır. İlk şiirleriyle birlikte süreli yayınlarda dağınık hâlde bulunan bu şiirler 1314 senesinde Artin Asaduryan Matbaasında basılmıştır. Şeyh Vasfî Muallim Nâci'nin bazı şiirlerini kaybolmaktan nasıl kurtardığını şu satırlarda dile getirmektedir:

“Muallim Nâci merhumun bazı resâil-i mevkûte ile gazetelere derc ettirip de Şerâre Âteşpâre, Fûrûzân gibi mecmua hâlinde neşrettirmediği neşâyid-i mütenevviasıyla gençliğinde söylemiş olduğu eş'ârını hâvidir.”⁴⁶⁷

⁴⁶⁷ Şeyh Vasfî, “İfâde”, Yâdigâr-ı Nâci, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul 1314, s. 2.

2. 2. SÜRELİ YAYINLARDAKİ YAZI VE ŞİİRLERİ

Ali Vafî Efendi'nin hayatının neredeyse tamamını içine alan on dokuzuncu yüzyıl, askerî ve ekonomik gücünü iyiden iyiye kaybetmiş, topraklarının büyük kısmını elden çıkarmak zorunda kalmış Osmanlı Devleti'nin, Batı'nın pek çok alandaki üstünlüğünü kabul ettiği ve yeniden toparlanabilmek adına Batı'daki gelişmelerden medet umar hâle geldiği bir asır olmuştur. Lale Devri'yle birlikte Batı'yla olan münasebetlerini iyileştirme yoluna giden Osmanlı, Avrupa ülkelerine elçiler göndermiş ve bu elçilerden askerî, siyasî, içtimaî, ilmî pek çok alanda yapılması muhtemel yeniliklere dair raporlar istemiştir. Avrupa ülkelerine gönderilen öğrencilerin modern ve teknolojik imkânlarla eğitim almaları sağlanmış, kendilerinden geri döndüklerinde yeniliklere destek olmaları beklenmiştir.

Kütüphanelere eskisinden daha fazla yatırım yapılmış, kitap türleri çeşitlendirilmiş, sayıları artırılmıştır. Oluşturulan tercüme heyetiyle pek çok eser Türkçeye kazandırılmıştır. Bütün bu gelişmeler Osmanlı topraklarında faaliyet gösterecek ilk matbaanın açılmasını netice vermiş; nihayet 1727 senesinde Osmanlı'nın ilk matbaası **İbrahim Müteferrika** tarafından faaliyete geçirilmiştir.

1800'lü yıllar Osmanlı Devleti açısından pek çok alanda gerilemenin zemini olsa da süreli yayın tarihimiz açısından müspet sayılabilecek gelişmelerin yaşandığı zaman dilimi olmuştur. 1821 yılında Osmanlı Devleti'ndeki ilk gazete yayın hayatına başlamıştır. Fransızca yayın yapan *Le Spectateur Oriental* isimli bu gazete **Charles Tricon** tarafından ticaret ve kültüre hizmet etmek maksadıyla yayımlanmış fakat daha sonra siyasî faaliyet gösteren bir yayın organına dönüşmüştür. 1826'ya gelindiğinde Osmanlı Devleti için önemli yeniliklere imza atan **İkinci Mahmud**'un ilk Türkçe gazete olan *Takvîm-i Vakâyî*'yi yayımlattığı görülür.

1828 yılında **Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa** Türkçe-Arapça ilk gazete olan *Vakâyî-i Mısriye*'yi çıkarmaya başlamıştır. Bulak Matbaası'nda basılan gazete, ne yazık ki neşredildiği sürece düzenli bir yayın periyoduna kavuşamamıştır. **Vakanüvis Esat Efendi** idaresinde yayın hayatına başlayan ve ilk sayısı 1 Kasım 1831'de neşredilen *Takvîm-i Vakâyî* yayın hayatı boyunca düzenli bir periyot tutturmayı başaramayan bir başka yayın organımızdır. 1879'da kapatılan dergi 1891'de yeniden yayımlanmaya başlamış, 1892'de ikinci kez kapanmak zorunda kalmıştır. 1908'de yayın hayatına son kez başlayan ve Türkçe dışında Arapça, Farsça, Fransızca, Ermenice gibi dillerde de yayın yapan *Takvîm-i Vakâyî* 1922'de Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte tekrar çıkmamak üzere kapatılmıştır.

Cerîde-i Havâdis, *Takvîm-i Vakâyî*'yi takip eden ilk yarı resmî gazetedir. 1840'ta çıkmaya başlayan ve muhteva özellikleri bakımından *Takvîm-i Vakâyî*'ye benzeyen gazete, özel ilanlara yer vermesi bakımından mezkûr gazeteden ayrılır. *Cerîde-i Havâdis*, basın kültürünün ve gazetecilik dilinin oluşmasına ciddi katkılar sağlamış bir yayın organı olmuştur.

1860 senesinde yayın hayatına başlayan *Tercümân-ı Ahvâl*, *Cerîde-i Havâdis*'i takip eden ve ilk özel gazete olma unvanını taşıyan süreli yayın organıdır. Gazete, **Agâh Efendi** tarafından çıkartılmış, yayın hedefi herkesin anlayacağı bir dil kullanmak olarak belirlenmiştir.

Tercümân-ı Ahvâl'i takip eden bir diğer gazete de *Tasvîr-i Efkâr*'dır. 1862 yılında neşredilmeye başlayan gazete **Şinasi** tarafından kurulmuş, idaresi **Namık Kemal**'e teslim edilmiştir. *Tercümân-ı Ahvâl* gibi sade bir dille yayın yapma fikrini benimseyen gazete, 1868 senesine kadar toplam altı yıllık bir yayın hayatına sahip olmuştur.

Tanzimat döneminde çıkarılan pek çok gazeteden söz etmek mümkündür. Bunlardan **Ali Suavi** tarafından çıkarılan *Muhbir*'i (1866), **Recâizâde Mahmut Ekrem**'in, **Ali Reşit Bey**'in ve **Filip Efendi**'nin aktif olarak rol aldığı *Terakki*'yi (1868), mizahi ilk gazetemiz olan *Diyojen*'i (1869), **Ali**

Efendi'nin çıkarmış olduğu *Basiret*'i (1870), **Namık Kemal**'in Avrupa'dan döndükten sonra başına geçtiğı *İbret*'i (1871), **Ebuzziya Tevfik**'in *Hadika*'sını (1872), *Sabâh*'ı (1875), **Ahmed Midhat Efendi**'nin *Tercümân-ı Hakikat*'ını (1878), *Tarîk*'i (1881), *Mizan*'ı (1886), *İkdâm*'ı (1894) saymak mümkündür.

Söz konusu gazetelerin yanında bu dönemde mecmuaların sayısında da ciddi bir artış görülmüştür. 1849 yılında yayımlanmaya başlayan *Vakâyî-i Tıbbiye*'yle hızlanan bu süreç peşi peşine yayımlanan *Mecmûa-i Fünûn* (1862), *Mirat*, *Mecmûa-i Ulûm* (1867), **Ebuzziya Tevfik**'in çıkardığı *Mecmûa-i Ebuzziya* (1881), *Hazîne-i Fünûn* (1882), **Mizancı Murad**'ın *Mizan*'ı (1885), *Mecmûa-i Maârif* (1891), **Baba Tahir** tarafından neşredilen *Ma'lûmât* (1894), *Mekteb* (1895), *Resimli Gazete* (1899), *Musavver Fen ve Edeb* (1899), *İrtika* (1899) gibi dergileri netice vermiştir.

Meşrutiyetin ilanıyla başlayan ve 1878'den sonra iyiden iyiye sertleşen basın sansürüne rağmen bu dönemde çıkarılan dergi ve gazetelerin hem sayısında hem de baskı sayısında ciddi artışlar kaydedilmiştir. **Kaplan**, 1880-1895 yılları arasında, yarısından fazlası edebiyatla ilgili olan elliden fazla derginin çıktığını söyler.⁴⁶⁸ Bu dönemde neşredilen dergilerde eğitimden edebiyata, tarihten ziraate, güzel sanatlardan mizaha, ilahiyattan spora kadar pek çok konu ele alınmıştır.

Süreli yayınların milletlerin kültür, sanat ve fikir hayatlarında önemli bir rol oynadıkları kabul edilen bir gerçektir. **Cemil Meriç**'in ifadesiyle “hür tefekkürün kalesi” olan dergiler, henüz olgunlaşma aşamasında bulunan edebî, siyasî, içtimai pek çok görüşe kitaplardan önce sayfalarını açar. İlgili bir göz, ele almak istediğı devrin kültürüne, sanatına, siyasî ve sosyal olaylarına, tarihine, edebiyatına dair çok önemli ipuçları yakalayabilir. Bir millet için söz konusu olan bu husus fert planında edebî şahsiyetler için de geçerlidir. Yazar yahut şairlerin yaşadıkları dönemin edebiyat tarihindeki yerinin tam olarak tespit

⁴⁶⁸ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987, s. 23.

edilebilmesi için müracat edilmesi gereken kaynakların başında süreli yayınların geldiği unutulmamalıdır. Süreli yayınlar, ele alınan şahıs yahut dönemin değil; aynı zamanda dönemi oluşturan, o şahsiyetin teşekkülünde rol oynayan bütün sebeplerin de zikredildiği mecralar olması bakımından da oldukça önemlidir. Gazete yahut mecmua sayfalarında kalmış, yazarı/şairi tarafından bir araya getirilerek kitap olarak yayımlanamamış, bu sebeple hak ettiği değeri bulamamış yazı ve şiirlerin, araştırmacılar için pek çok karanlık noktayı aydınlatacak malzemeler barındırabileceği akıllardan uzak tutulmamalıdır. Süreli yayınların incelenip araştırmacıların istifadesine sunulması sadece edebiyat araştırmacıları ve tarihçileri için değil, sosyolojiden felsefeye, siyasetten tarihe kadar oldukça geniş bir sahaya ilk elden bulgular sunacaktır. Çünkü bu yazı ve şiirler bir milletin geçmişiyle geleceği arasında köprü vazifesi görmektedir.

Ali Vasfî Efendi'nin hayatında çok önemli bir yere sahip olan ilk dergi *Âfâk*'tır. 1299-1300 Hicrî yılları arasında çok kısa bir dönem faaliyet gösteren mecmuâ, dönemin “siyasetten başka her şeyden bahseden” süreli yayınlarından biridir. A. Kâmil'in imtiyaz sahipliğinde neşredilen dergi aylık periyotlarla sadece yedi sayı çıkabilmiştir. Yazar ve şairleri arasında **Muallim Nâci**, **Ali Nusret**, **Hersekli Ârif Hikmet**, **Osman Nuri**, **Ali Kemal**, **Cenab**, **M. Nâdir** ve **Mehmed Şükrü** gibi isimlere rastladığımız *Âfâk*'ın **Ali Vasfî Efendi**'nin hayatındaki yeri çok özeldir. **Vasfî** *Âfâk*'ın 2 Zilhicce 1299 tarihinde yayımlanan bir numaralı sayısında **Muallim Nâci** imzalı aşağıdaki gazeli okuyup çok beğenmiştir.

Ey mülk-i hüsnün âlî emîri

Olsun makâmın sînem serîri

Bilsen ne oldu âzâde gönlüm

Sevdâ esîri sevdâ esîri

*Etmekte sensiz tezyîd-i sevdâ
Murgân-ı bağın muharrik safîri*

*Görmesen sebâtım derdin ki olmaz
Erbâb-ı derdin senden dilberi*

*Reşkimden azdır âteş kesilsem
Vardın o nûrun müstetîr mi*

*Te'sîrim olmaz kablimi yâre
Olsam şehîdin âh âhiri*

*Dursun mu hâmem dem-beste **Nâcî**
Kuvvet-i revândır kudsî serîri⁴⁶⁹*

Şeyh Vasfî özelinde değerlendirebileceğimiz bu hadise yukarıda temas ettiğimiz hususları doğrular mahiyettedir. Zira basit gibi görünen bu olay belki de edebiyatımıza **Şeyh Vasfî** ismini kazandıran başlıca amil olmuştur. Hadise şu şekilde cereyan etmiştir: **Ahmed Midhat Efendi**, sahibi olduğu *Tercümân-ı Hakikat*'te, neşredilmeye yeni başlayan *Âfâk*'tan bahsetmiş ve mecmuanın mukaddimesini yayımlamıştır. Mecmuada yazısı olan şair ve yazarların **Ahmed Midhat Efendi** tarafından takdirle yâd edilmesi **Ali Vasfî**'nin ilgisini çekmiş, merakını uyandırmıştır. Bunun üzerine *Âfâk*'ın ilk sayısını temin eden **Ali Vasfî**,

⁴⁶⁹

Nâcî, "Gazel", *Âfâk*, Nr. 1, 2 Zilhicce 1299, s. 30-31.

mecmuayı baştan sona okumuştur.⁴⁷⁰ Okuduğu yazılardan, özellikle **Muallim Nâci** tarafından kaleme alınan ve yukarıda verilen gazelden etkilenen **Ali Vasfî, Naci**'ye bir nazire yazmıştır. Gazel şudur:

Ey burc-ı hüsnün mihr-i münîri

Yoktur cihânda vechin nazîri

Âzâde iken kayd-ı sivâdan

Aşkınla oldum zülfün esîri

Lâyık değilsem nakd-ı visâle

Koğma derinden bârî fakîri

Bîmâr-ı hicrin sen dil-rubâyâ

Etmez mi te'sîr-i âh-ı ahîri

*İklîm-i aşkın bî-şübhe **Vasfî***

Mülk-i ademdir şehr-i şehri

*Kefevî Tekkesi Şeyhi **Ali Vasfî**⁴⁷¹*

⁴⁷⁰ Ali Vasfî Efendi'nin henüz ilk sayısı çıkan bir dergiyi alıp okuması onun edebiyat gündemini yakından takip ettiğine dair ipuçları barındırması bakımından önemlidir. Henüz yazı veya şiir yayımlamadığı bir dönemde bunu yapıyor olması ayrıca dikkate değerdir.

⁴⁷¹ Ali Vasfî, "Muharrir Efendi", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1331, 11 Muharrem 1300 Çarşamba (10-22 Teşrinisani Frengi Sene 1882 / 22 Kasım 1882), s. 3; Ayrıca bkz. Şeyh Vasfî, *Cezebât*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302, s. 46.

Yazdığı gazeli *Tercümân-ı Hakikat*'te yayımlatmak isteyen **Vasfî**, bir de mektup kaleme almış ve şiiriyle birlikte **Ahmed Midhat**'a göndermiştir. Mektubunda *Tercümân-ı Hakikat*'in sayısını hatırlayamadığı bir nüshası sayesinde *Âfâk*'tan haberdar olduğunu, mecmuanın ilk sayısını satın alıp okuduğunu, **Muallim Nâcî**'nin şiirinden oldukça etkilendiğini ve gönderdiği şiiri o saikle kaleme aldığını ifade etmiştir. **Ahmed Midhat** da Kefevî Tekkesi şeyhini kırmamış ve şiiri 1331 sayılı *Tercümân-ı Hakikat*'in edebiyat sütununda neşretmiştir.

Tercümân-ı Hakikat'le başlayan yazı macerası hakkında **Ali Vasfî** de *Cezebât* mukaddimesinde şunları söylemektedir: "Şâire, şiire dair mütâlaa-ı mesrûde-i âcizâneme nazaran benim gibi iktidâr-ı edebîsi pek mahdûd bulunan bir kimsenin şâirim demesi, şiir söylemesi nâ-be-câ ise de **Muallim Nâcî** gibi şîve-i lisân-ı Osmânîye vâkıf bir edîb-i fâzılın *Şerâre*'si, *Âteş-pâre*'si meydanda durur iken böyle bir cür'ette bulunuşumu çok görmemelidir. *Tercümân-ı Hakikat* âsâr-ı edebîye neşrine başlamazdan pek çok evvel şiir söylemeye yeltendim ise de tanzîm ettiğim eş'âr: 'Gûş etmesin öyle söz kulaklar' duâsının mâ-sadakı olmağa lâayık âsârdan bulunmakla muahharen terketmiş idim. *Tercümân-ı Hakikat* âsâr-ı edebîye neşrine başlar başlamaz nazm-ı eş'âra herkes gibi benim de hevesim geldiğinden:

Gelmiyor vechin hayâli dîde-i hûn-bârıma

*Bâis oldur sevdiğim her lahza âh ü zârıma*⁴⁷²

⁴⁷² Gazelin diğer beyitleri şu şekildedir:

Kûy-ı cânândan haber-dâr etmeden aslâ beni

Hâlimi arz eyle bârî ey sabâ dil-dârıma

Âlem-i âb içre ser-mest ü harâb olsam dahi

Eylerim cânım fedâ peymâne-i ser-şârıma

Nakd-i ömrü bir perî-rûyun yolunda şübhesiz

Görse Hâtîm'ler şaşardı dem-be-dem îsârıma

matlalı gazeli bi't-tanzîm mezkûr gazeteye göndermiş idim ki bu matla' muallim-i müşârûn ileyh tarafından bi-hakkın tenkîd olunduğu gibi "Bir Şeyh Efendi lisânından böyle hem âşikâne, hem rindâne sözler sudûru şâirleri hakîkaten memnûn edecek hâllerdendir." iltifât-ı müşfikânesine mazhariyetim devâm-ı tanzîm-i âsâra beni mecbûr etti. **Muallim**'in tenkîdâtından istifâde ettiğim gibi âsâr-ı ceyyidesini meşk ederek şiir söylemeye de çalıştım. *Tercümân-ı Hakikat* ile bazı resâil-i mevkûtede görülen eserleri müşârûn ileyh sâye-i muallimânelerinde vücûda getirdim.⁴⁷³

Görüldüğü üzere hemen her edebiyat meraklısı yazar/şair adayı gibi **Ali Vasfî**'nin edebiyat yolculuğunun başlangıcında da mecmualar rol oynamıştır. **Muallim Nâci**'nin gazeline yazdığı nazirenin yayımlanmasıyla birlikte kendisini "iktidâr-ı edebîsi pek mahdûd" birisi olarak gören **Ali Vasfî**'nin muhtemelen kendine güveni gelmiş ve aradan çok fazla vakit geçmeden yeni bir şiirle *Tercümân-ı Hakikat*'in kapısını çalmıştır. İşte yukarıda ilk beyti verilen gazel, mezkûr gazetenin 1387. sayısında (18 Rebiyülevvel 1300 / 27 Ocak 1883) yayımlanmıştır.

Ali Vasfî yayın hayatına çok doğru bir yerden başlamıştır. Zira *Tercümân-ı Hakikat*⁴⁷⁴ Türk basınının en uzun soluklu gazetelerinden biridir. **Ahmed Midhat Efendi** (Vefatı 1912) tarafından ilk nüshası 27 Haziran 1878'de neşredilen bu gazetenin son nüshası 12 Ocak 1924 (15325. Sayı) tarihlidir. **Ahmed Rasim, Ahmed Cevdet ve Hüseyin Rahmi** başta olmak üzere **Nigâr Hanım, Halide Edip, Hüseyin Cahit** gibi yazar ve şairler *Tercümân-ı Hakikat*'i

Çâre-cû olmak abesdir derd-i aşka Vasfîyâ

Bulamaz Lokmân'daki dermân dil-i bîmârıma

(Şeyh Vasfî, *Cezebât*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302, s. 40.)

⁴⁷³ Şeyh Vasfî, *Cezebât*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302, s. 6.

⁴⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Tekin, "Tercümân-ı Hakikat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40, s. 497-498

bir ocak, bir mektep gibi tanımlamış; tabiri caizse temel eğitimlerini bu ocakta almışlardır. Sayfalarında Batı'ya; bilim, fen ve sanayi alanındaki gelişmelere yer açan gazete okurlarını kültür sanat yönüyle de beslemiş, gelişen edebi akımlara duyarsız kalmamıştır.

Gazetenin asıl kimliğiye, **Ali Vassı**'nin şiirlerini yayımlamaya başladığı yılları da içine alan ikinci dönemde (1882-1884) oluşur. Söz konusu kimliğin oluşmasında, edebiyat dünyasındaki tesir alanını günden güne genişleten, düşüncelerini destekleyen yazar ve şairleri etrafında toplamaya başlayan **Muallim Nâci**'nin büyük tesiri vardır. Gazetenin edebiyat sütunlarını yöneten **Nâci**'nin kalem kavgalarından hoşlanan tavrı, sayfaların takipçisini artırmış, geniş halk kitlelerinin de merakını celbetmiştir.

Aslında **Muallim Nâci**'nin *Tercümân-ı Hakikat*'le olan münasebeti orada çalışmaya başlamasından daha öncedir. Hamisi **Said Paşa** Cezâyir'e tayin edildikten sonra 1881'in haziranında Sakız adasına giden **Nâci**, *Tercümân-ı Hakikat*'e Kuzu, Şâm-ı Garîbân ve Nusaybin Civarında Bir Vadi isimli üç şiir göndermiştir. Abdullah Uçman, bu şiirlerin **Muallim Nâci**'nin edebî şahsiyetinin teşekkül etmeye başladığını gösteren başarılı örnekler olarak kabul eder.⁴⁷⁵ Sakız adasındaki görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönen **Nâci**, **Ahmed Midhat Efendi**'nin ısrarlı taleplerine daha fazla dayanamamış ve *Tercümân-ı Hakikat*'in edebiyat sütununu idare etmeye başlamıştır.

İşte bu başlangıç **Ali Vassı**'nin gazetede ikinci şiirinin yayımlandığı günlere 1883'ün ocak ayına rastlamaktadır. Hatta **Muallim Nâci**, **Vassı**'nin gazeteye gönderdiği "Gelmiyor vechin hayâli dîde-i hûn-bârıma / Bâis oldur sevdiğim her lahza âh ü zârıma" matlalı gazele editörlük yapmış, şiiri küçük bir açıklamayla birlikte neşretmiştir: "Bir Şeyh Efendi lisânından böyle hem âşıkâne hem rindâne sözler sudûru şâirleri hakîkaten memnûn edecek hâllerdendir. Gazelin matlaında mânâca biraz garâbet görüyoruz. Bir âşık sevdiğinin hayâl-i

⁴⁷⁵ Abdullah Uçman, "Muallim Nâci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, s. 315.

cemâlini gözü önüne getirememek nasıl tasavvur olunabilir? Şeyh Efendi hazretleri şu itirâzımıza karşı muhâtabım ma'sûk-ı mecâzi değildir. O beyit bir hayâl-i tasavvufî üzerine binâ edilmiştir buyurulursa ona karışmayız.”⁴⁷⁶

Genelde edebiyat anlayışı özelde yayımladığı şiirlere getirdiği yorumlar, yazdığı şiirler ve Fransızcadan yaptığı tercümelerle kısa sürede edebiyat dünyasında kendine özgü bir yer edinen **Muallim Nâci** asıl şöhretini gazellerine yazılan nazirelerle elde etti. Bu şöhretten cesaret alan **Nâci**, yönettiği sayfalarda eski tarz şiirlere daha fazla yer ayırmaya başladı. Bunun tabii neticesi olarak da kısa zaman içinde eski şiire gönül veren bir zümre **Nâci**'nin, dolaylı olarak da *Tercümân-ı Hakikat*'in etrafında kümelenmiş oldu. 29 Ağustos 1885'e kadar devam eden bu süreç **Nâci**'nin kendi şiirlerine **Mes'ûd-ı Harâbâtî** mahlasıyla nazireler yazmaya başlamasıyla keskin bir dönemece girdi. **Ahmed Midhat Efendi**, **Recâizâde Mahmut Ekrem**'in Zemzeme mukaddimesini ve Mülâhaza-i Gayr-i Edîbâne adlı makalesini *Tercümân-ı Hakikat*'te neşretti. Zamanla **Nâci**'nin takip ettiği tartışmacı tutumdan duyduğu rahatsızlığı artan **Ahmed Midhat Efendi** sert bir beyanname kaleme alarak edebiyat sayfasını yayından kaldırdı. Bunun üzerine **Muallim Nâci** de arkadaşlarını yanına alarak gazeteden uzaklaştı. **Nûkhet Esen**, konu hakkında şunları aktarır: “Gür sesi ile gümbürdeyen ve matbaada ‘Efendi denilince kimden sözedildiği derhâl anlaşılan **Ahmed Midhat Efendi** ‘Nur’un Avrupa’dan geleceğine inanmıştır. Ona göre mey, bade, saki, gulam, pir-i mugan, çar-ebru... Bunlardan hayır yoktur! **Ahmet İhsan**’a ‘sarımsak kafalı şairlere kapılmamasını’ önerir. Bu konuda o kadar ısrarlıdır ki eski tarz şairlerle alakasını kestiğini ilan ettiği gibi, damadı **Muallim Nâci** ile **Şeyh Vasfî**’yi matbaasından çıkarır.⁴⁷⁷ Oysaki iplerin gerildiği ana kadar **Şeyh Vasfî**’nin **Ahmed Midhat Efendi** ile arası gayet iyidir. “**Şeyh Vasfî** yeşil şalvarı, yeşil sarığı ile matbaaya gelir, **Mithat Efendi**’nin yazı

⁴⁷⁶ Söz konusu mektup da şiirle birlikte *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 1387. Sayısında yayımlanmıştır.

⁴⁷⁷ Nûket Esen, Erol Köroğlu, *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Mithat Üzerine Eleştiriler Yazılar*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2006, s. 314.

masasının bir köşesine oturup nargilesini çekerdi. **Mithat Efendi** de sandalyesinin yanbaşı ve yerde bulundurduğu toprak iri destiden yoruldukça bir bardak boza içerdi.⁴⁷⁸

Nâci'nin gazeteden uzaklaşırken beraberinde götürdüğü arkadaşlarından birisi de **Şeyh Ali Vasfî Efendi**'ydi. Böylelikle neredeyse birlikte başladıkları *Tercümân-ı Hakikat* maceralarını beraber noktalamış oluyorlardı. **Münir Süleyman** gazeteden ayrıldıktan sonra **Ahmed Midhat**'ı ziyarete giden **Ali Vasfî**'nin düştüğü acınacak durumu şu şekilde anlatır: "Odanın kapısı gıcırdayarak açıldı, kırmızı sakallı, gözleri kızarık bir adam görüldü. **Ahmed Midhat Efendi** gürledi: 'Birader nafile gelme! Gazel, nazire, gulam, çarebru, bade bunların hepsini **Muallim Nâci** ile beraber mutbaadan dışarı attım. Evvel zaman şiirlerine kapılarımız artık kapandı, ne söylersen nafile.' **Ahmed Midhat Efendi** merhuma, matbaasında sadece efendi ismini verirlerdi ve efendi denildi mi kimden bahsolunduğunu herkes bilirdi. O gür sesile gümbürdüyordu, önündeki tahta masaya yumruk vuruyordu. Gelen adan **Ahmed Midhat**'ın akrabasından ve *Tercümân-ı Hakikat*'in imtiyaz sahibi ve Beyazıt dairesi belediye müdürü **Melih Cevdet Bey**'di. Ağzını açamadan geri döndü. Bu defa kapıdan bir sarıklı görüldü. Bu da o vaktin gazelcisi **Şeyh Vasfî** idi. **Ahmed Midhat Efendi**, **Şeyh Vasfî**'nin suratına kapıyı hızla kapadı: 'Paydos!' diye bağırdı ve sonra bana döndü: 'Oğlum bize nur Avrupadan gelebilir. Mey, bade, saki, gulam, pirmugan, çarebru... Bunlardan hayır yoktur. Sen sakın bu sarımsak kafalı şairlere kapılma! Ben onun için senin yazdıklarını beğendim.'⁴⁷⁹

Tercümân-ı Hakikat'ten ayrıldıktan sonra **Nâci** ve **Şeyh Vasfî** vakit kaybetmeden yeni bir yayın organını, *İmdâdü'l Midâd*'ı, hayata geçirdiler. **Nâci**,

⁴⁷⁸ Münir Süleyman Çapanoğlu, *İdeal Gazeteci, Efendi Babamız Ahmet Mithat*, İstanbul 1964. s. 9.

⁴⁷⁹ Münir Süleyman Çapanoğlu, *İdeal Gazeteci, Efendi Babamız Ahmet Mithat*, İstanbul 1964, s. 33.

bu süreçte kendisini ve düşüncelerini eleştirenlere karşı kendisini *Tarîk* gazetesinde savundu. **Ali Vasfî Efendi**'nin yaklaşık üç yıl süren *Tercümân-ı Hakikat* macerası, onun edebiyat kamuoyunda tanınmasını; yer yer beğenilmesini temin edip zaman zaman tenkit edilmesine sebep olan velut yılları olarak değerlendirilebilir.⁴⁸⁰ Bu dönemde edebiyat dünyasında adından söz edilen pek çok yazar ve şairin **Ali Vasfî** ile münasebeti olmuş, hatta **Tevfik Fikret** başta olmak üzere pek çok şair onun şiirlerine nazireler yazmışlardır. **Şeyh Vasfî**'nin adı geçen gazetede neşrettiği edebi ürünler arasında **Sâdi-i Şirâzî**'den **Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî**'den yaptığı tercümeler⁴⁸¹ ve **Muallim Nâci** ile karşılıklı mektuplaşmaları da vardır.

Yazı hayatının *Tercümân-ı Hakikat* sayfasını kapatan **Ali Vasfî Efendi** daha sonra pek çok süreli yayında yazı ve şiir yayımlamıştır. Hatta yazdığı bir dörtlük *Şükûfezar* mecmuasının kapağına epigraf olmuş, her sayısında yayımlanmıştır:

Ey tâlibe-i sâfâ-yı mânâ

İmân ile bak şükûfezâra

Ezhâr-ı edeb şemîmi solmaz

*Tercîh eder ehl-i dil bahâra*⁴⁸²

Hazîne-i Fünûn'da şiir yayımlaması, derginin eski yeni tartışmaları esnasında eskiden yana bir tavır takındığı şeklinde anlaşılmasına sebep

⁴⁸⁰ Ali Vasfî'nin *Tercümân-ı Hakikat*'te yazmış olduğu yazı ve şiirlerin künyesi ilerleyen sayfalarda detaylı olarak verilecektir.

⁴⁸¹ Ali Vasfî, söz konusu tercümeleri daha sonra kitaplaştırmıştır. Detaylı bilgi için bkz. *Bârîka, Hikemiyât-ı İslâmiye, Reyâhîn*.

⁴⁸² Her sayının kapağına yukarıdaki Şeyh Vasfî'ye ait dörtlüğü koyan *Şükûfezar* dergisi, okuyucusuna edebî gönül ehli tarafından bin bir çeşit çiçeğin rengârenk açtığı bahar mevsimine tercih edildiğini, çünkü edep çiçeklerinin kokusunun solmayacağını ifade ederek yayınına başlar. Detaylı bilgi için bkz. Fatma Tunç Yaşar, "Şükûfezar: Kadınlar Tarafından Kadınlar için İlk Süreli Yayın, *DEM Dergi*, Yıl 1, Sayı 4, s. 68.

olmuştur.⁴⁸³ Yine bu mecmuada 19 Mart 1896 tarihinde her kıtasında farklı bir kalıp kullanarak yayımladığı şiirindeki tazmini oldukça beğenilmiş, dönemin yazar ve şairlerinden alkış almıştır.

Sakin te'sîr-i Hüsn ü Aşk'ı inkâr etme ey zâhid

Bu hâli bilmeyen kimse sayılmaz nev-i âdemden

Niçin ta'yîb edersin mâcerâ-yı Kays u Leylâ'yı

"Muayyen kıssadır sevmek sevilme mâ-tekaddemden"⁴⁸⁴

Ali Vasfî'nin eserlerini neşrettiği yayınları alfabetik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür: *Asır*, 1; *Berk*, 7; *Eşref/Musavver Eşref*, 8; *Güneş*, 3; *Hazîne-i Fünûn*, 23; *İkdâm*, 8; *İmdâdü'l Midâd*, 7; *İrtikâ*, 9; *Maârif*, 2; *Mâlûmât*, 3; *Mecmûa-i Muallim*, 3; *Mekteb*, 9; *Muhibbân*, 2; *Musavver Fen ve Edeb*, 1; *Resimli Gazete*, 9; *Risâle-i Hâfî*, 2; *Saâdet*, 25; *Sabâh*, 5; *Şafak*, 1; *Tarîk*, 6; *Teâvün*, 2; *Tercümân-ı Hakikat*, 59.

Bunların yanında **Ali Vasfî Efendi**'nin sanat hayatı boyunca yayınlanmış ve yazma ihtimali olan mecmualardan tarayıp ona ait bir yazı yahut şiire rastlayamadıklarımızı da şu şekilde sıralayabiliriz: *"Âsâr-ı Edebiye, Beyânü'l-hak, Bursa Sergisi, Fevâid, Gayret, Hamiyet, Hâver, Hazîne-i Evrâk, Hizmet, İctihâd, İslâm, Kadın, Mâlûmât, Manzara, Mecmua-i Ebu'z-ziyâ, Mecmûa-i Muallim, Mehâsin, Mizân, Muhît, Musavver Devr-i Cedîd, Nâhid, Nihâl, Nilüfer,*

⁴⁸³ Derviş Erdal, *Hazîne-i Fünûn Dergisi* (3. Yıl, 27-52. Sayılar *İnceleme ve Seçilmiş Metinler*), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2008, s. 55

⁴⁸⁴ Vasfî Efendi, "Kıt'a", *Hazîne-i Fünûn*, Nr. 41 (4 Zilkade 1313), s. 418; Ayrıca bkz. Derya Kılıçkaya, *Hazîne-i Fünûn ve Maarif Dergilerindeki Müsterek Şiirler*, Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri, Adana 2012, s. 152.

Resimli Kitap, Servet-i Fünûn, Sırât-ı Müstakîm, Şehbâl, Umran, Yeni Mecmua, Yirminci Asır, Zerrât.

2. 2. 1. Asır

1870 yılında çıkmaya başlayan gazete politikaya ve ilmi konulara dair haftada beş gün yayımlanan bir Osmanlı gazetesidir. İmtiyaz sahibi olarak “Tevfik” adının kayıtlı olduğu yayının basım yeri İstanbul olarak belirtilmiştir. 65 sayılık bir yayın hayatı olan gazete üzerinde **Hülya Kanat**, bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.⁴⁸⁵

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Vasfî, “Gazel”, *Asır*, Yıl 2, Cilt 2, Nr. 152, 5 Şubat 1312 (15 Ramazan 1314 / 17 Şubat 1897), s. 4.

2. 2. 2. Berk

1302-1303 (1886/87-1887/88) yılları arasında 12 sayılık bir yayın hayatı olan *Berk* Mecmuâsı’nın imtiyaz sahibi **Mehmed Remzi**’dir. İstanbul’da çıkarılmıştır. Dönem dergilerinin pek çoğunda görülen “Siyâsiyattan maada her mesâilden bahseder.” kaydı sadece 1-5. sayılar arasında yer almaktadır.

⁴⁸⁵ Hülya Kanat, *Asır Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi (1895-1908)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul 1999.

Derginin idari adresi “İdâre-i Şirket-i Mürettebiye Matbaası Bâb-ı Âli Caddesi Numara 34” şeklinde kaydedilmektedir.

Ali Kemal’in **Şeyh Vasfî**’nin bir gazeli için yazmış olduğu nazirenin⁴⁸⁶ de yer aldığı *Berk Mecmuâsı*’nın ilk iki sayısının iç kapağında **Şeyh Vasfî**’nin aşağıdaki şiiri yer almaktadır:

Maşrık-ı efkârdan berk-i ma’ârif parlayıp

Eyliyor baştan başa âfak-ı ilmi nûra gark

Çeşm-i ibretle kitâb-ı kâinata kıl nazar

Pertev-i feyz-i terakkiyle münever garb ve şark

A. K. Tozlıyan Matbaası’nda basılan *Berk* mecmuâsının oldukça geniş bir yazar kadrosu vardır. **Ra’dî, Muallim Feyzi, Fatma Nerîme, Behzad, Hasan Vasfî, Abdülhâkim Hikmet, Hakkı Nevzad, Mehmed Kemâleddin, Ali Ulvî, Ali Kemâl, Said Bey, Cenab Vahyî, Ahmed Râsim, Muallim Nâci, H. Kemal, Nabizâde Nâzım, Nâdir Fevzî, Mehmed Ziver, Hasan Vasfî, Hâlid Ziya, Mehmed Necib, Mehmed Tevfik, Muallim Nâci Efendi, Hayret Efendi, Salim Bey, Menemenlizâde Tahir, Nâbizâde Nâzım, Hayret, H. Kemal, Ali Ferruh, Mehmed Tevfik, Halil Edib, Veysî Paşazâde Ali Rûhi, Harputlu Hayri Efendi, Receb Vahyî Safvet Bey ve Mehmed Remzi** gibi isimler derginin önemli yazar ve şairleri arasında zikredilebilir.

Dergi üzerinde **İnci Özgüner** bir mezuniyet tezi hazırlamıştır.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ Ali Kemâl, “Nazîre-i Gazel-i Şeyh Vasfî”, Nr. 8, 1303, s. 244.

⁴⁸⁷ İnci Özgüner, *1303 Yıllarına Aid Edebî ve Fikrî Mecmuaların Tedkîki* (Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü, İstanbul 1965.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “Kıt’a”, *Berk*, Cilt 1, Cüz 1, 1302 (1300-01 / 1884-85), s. 1.
2. Cenâb-ı Berkî (Şeyh Vasfî), “Harâbatnâme”, *Berk*, Cilt 1, Cüz 1, (1300-01 / 1884-85), s. 6-7.
3. Berkî (Şeyh Vasfî), “Gazel”, *Berk*, Cilt 1, Cüz 2, 1302 (1300-01 / 1884-85), s. 36-37.
4. Berkî (Şeyh Vasfî), “Gazel”, *Berk*, Cilt 1, Cüz 3, 1302 (1300-01 / 1884-85), s. 71.
5. Berkî (Şeyh Vasfî), “Kıt’a”, *Berk*, Cilt 1, Cüz 4, 1302 (1300-01 / 1884-85), s. 100-101.
6. Berkî (Şeyh Vasfî) “Kıt’a”, *Berk*, Cilt 1, Cüz 7, 1302 (1300-01 / 1884-85), s. 195.
7. Âli Kemâl, “Nazire-i Gazel-i Şeyh Vasfî”, *Berk*, Cilt 1, Cüz 8, 1302, s. 244.
8. Harputlu Hayri, “Şeyh Vasfî Efendi Hazretlerinin Gazel-i Âlilerine Nazire”, *Berk*, Cilt 1, Cüz 6, 1302, 167-168.

2. 2. 3. Eşref/Musavver Eşref

Yayın hayatına 18 Mart 1909 tarihinde başlayan *Eşref/Musavver Eşref* dergisi, 10 Mart 1910 tarihine kadar toplam 52 sayı neşredilmiştir. Derginin ilk sayısı, “Haftalık mizah gazetesidir. Şimdilik haftada bir kere perşembe günleri neşrolunur.” ibaresiyle yayımlanmışsa da dördüncü sayıdan itibaren bu ibare, “Haftalık edebî mizah gazetesidir.” şeklinde değiştirilmiştir. On ikinci sayıdan yirmi ikinci sayıya kadar “Musavver Eşref” ismiyle yayımlanan dergi bu sayıda, “Perşembe günleri neşrolunur edebî rîsâle-i mevkûtedir.” ibaresiyle çıkar. Yirmi

üçüncü sayıda söz konusu tanıtıcı cümle, “Perşembe günleri neşrolunur edebî ve mizahî Osmanlı gazetesidir.” şeklinde değiştirilir. Dergi, yirmi altıncı sayıdan sonra küçük boy olarak çıkmıştır.

Derginin sorumlu müdürlüğünü 1-22. sayılar arasında **Hüseyin Nazmi**; 23-9/35. sayılar arasında **Baha Tevfik**; 10/36-12/38. sayılar arasında tekrar **Hüseyin Nazmi**; 13/39-23/49 sayılar arasında **Ahmet Rıfki** ve son olarak da 24/50-26/52. sayılar arasında **Cevdet Maşuk** yapmıştır. Baş yazarı **Şair Eşref** olan derginin yazı kurulu üyeleri **Zevki** ve **Muhittin**’den ibarettir. *Eşref/Musavver Eşref*, Yeni Postahâne arkasında beş numaralı idarehanede faaliyete geçmiştir. Dergi, on ikinci sayıya kadar dört sayfa olarak Uhuvvet Matbaası’nda, daha sonra sekiz sayfa olarak Selanik Matbaası’nda basılmıştır.

Ahmed Râsim, Baha Tevfik, Florinalı Nazım, Hüseyin Kâzım, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Muallim Feyzi, Şahabettin Süleyman gibi yazarlar derginin önemli kalemleri olarak zikredilebilir.

Dergi üzerinde **Hürdünya Aydemir** bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.⁴⁸⁸

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “Geldi eyyâm-ı adâlet oldu âlem şâd-mân”, *Eşref*, Nr. 7, 16 Nisan 1325 (29 Nisan 1909), s. 2.
2. Şeyh Vasfî, “Geldi eyyâm-ı adâlet müjde”, *Eşref*, Nr. 8, 23 Nisan 1325 (6 Mayıs 1909), s. 2.

⁴⁸⁸ Hürdünya Aydemir, *Eşref/Musavver Eşref Dergisi Üzerinde Bir İnceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Tezi, İzmir 2010.

3. Şeyh Vasfî, “Bî-karâr eyler hezâr-ı zârı feyz-i nevbahâr”, *Musavver Eşref*, Nr. 12, 23 Mayıs 1325 (5 Haziran 1909), s. 3.
4. Şeyh Vasfî, “Muallim Nâci’nin Ateşpâre’sine Dair”, *Musavver Eşref*, Nr. 15, 11 Haziran 1325 (24 Haziran 1909), s. 2-3.
5. Şeyh Vasfî, “Kaside-Kebûter”, *Musavver Eşref*, Nr. 16, 18 Haziran 1325 (31 Haziran 1909), s. 3.
6. Şeyh Vasfî, “Tashîf”, *Musavver Eşref*, Nr. 17, 25 Haziran 1325 (7 Temmuz 1909), s. 3.
7. Şeyh Vasfî, “Zemzeme-i Meşrutiyet”, *Musavver Eşref*, Nr. 19, 10 Temmuz 1325 (23 Temmuz 1909), s. 2.
8. Şeyh Vasfî, “Gûlbang-ı Hürriyet”, *Musavver Eşref*, Nr. 19, 10 Temmuz 1325 (23 Temmuz 1909), s. 2.

2. 2. 4. Güneş

Yayın hayatına 1884 (1301/02) yılında İstanbul’da başlayan *Güneş Mecmuâsı*, on beş günlük sayılar hâlinde yayımlanan ilmî-edebî bir dergidir. Düzenli bir şekilde ve kırk sekiz sayfa olarak yayımlanan *Güneş*, başlığının hemen altında “Mesâil-i Siyâsiyyeden Başka Her Şeyden Bahseder” tanıtım cümlesini taşımaktadır.

Çağın gençlerini yine çağın ilimleriyle donatmak üzere faaliyet gösteren dergi, ancak on iki sayı neşredilebilmiştir. İmtiyaz sahibi **Beşir Fuad** olan ve çağdaş pozitif bilim akımını yaymayı hedefleyen *Güneş* mecmuâsı, neredeyse tamamı İstanbul’da yaşayan bir yayın kadrosuna sahiptir.

Beşir Fuad, Muallim Nâci, Menemenlizâde Tâhir, Şemseddin Sâmi, Recâizâde Mahmut Ekrem, Sami Paşazâde Sezâi, Şeyh Vasfî, Abdülhak Hâmit, Menemenlizade Rifat, Mahmut Celaleddin Paşa, Hüseyin Avni, Namık Kemal derginin önemli yazarları olarak zikredilebilir.

Kadir Can Dilber, *Güneş mecmuası* üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.⁴⁸⁹

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Güneş Mecmuâsı*, Cilt 1, İstanbul 1884, s. 49-50.
2. Şeyh Vasfî, “Mütâla’a”, *Güneş Mecmuâsı*, Cilt 1, Nr. 7, İstanbul 1884, s. 290-291.
3. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Güneş Mecmuâsı*, Cilt 1, Nr. 11, İstanbul 1884, s. 482.

2. 2. 5. Hazîne-i Fünûn

Yayın hayatına 1893 yılında İstanbul’da başlayan *Hazîne-i Fünûn* dergisi, 1896 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Toplamda 76 sayı ve 1500 küsur sayfadan oluşan bir koleksiyona sahip olan dergi, yayın hayatının ilk iki yılı boyunca okurlarına sekizer sayfalık roman ilâveleri vermiştir. **Orhan Okay**, yayın hayatı boyunca üç yüzden fazla şairin bin altı yüzden fazla şiirine yer vermiş olan *Hazîne-i Fünûn* için “şiir dergisi” denilebileceğini vurgulamıştır.⁴⁹⁰

⁴⁸⁹ Kadir Can Dilber, *Edebiyatımızda Pozitivist Düşüncenin Gelişmesi ve Güneş Mecmuası* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun 2009.

⁴⁹⁰ M. Orhan Okay, “Hazîne-i Fünûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 17, s. 135.

İlk sayısında tamamen fennî yazılar yayımlayan dergi, ikinci sayısından itibaren haftalık periyotlarla yayımlanmıştır. Her cildi elli iki sayı ihtiva eden *Hazîne-i Fünûn*, ciltlerini 1-52 şeklinde numaralandırmıştır. Kimi zaman on iki, kimi zaman on altı sayfa olarak yayımlanan dergi, dördüncü cildinin yirminci sayısında 3 Eylül 1896 (22 Ağustos 1312) tarihinde yayın hayatına son vermiştir.

Tirajı 6.000'e kadar ulaşan derginin imtiyaz sahibi, **Kirkor Faik Efendi**'dir. Özellikle son ciltlerinde dil ve edebiyat üzerine yazıların ağırlık kazandığı *Hazîne-i Fünûn*'da üç yüzden fazla şairin 1.600'ü aşkın şiirine yer verilmiştir.

Hazîne-i Fünûn, genellikle muhafazakâr bir tutum içinde görülmekle birlikte yenileşmeye ve değişime açık, fakat yerliliğini kaybetmeyen bir edebiyat anlayışını devam ettirmiştir.

Herekli Arif Hikmet, Osman Şems Efendi, Yenişehirli Avni, Muallim Nâci, Şeyh Vassı, Ali Ruhî, Müstecâbî-zâde İsmet, Fâik Esad (Andelib), Mehmed Celâl, Recâizâde Mahmut Ekrem, Cenab Şahabeddin, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Ahmed Remzi (Akyürek), Muallim Feyzî, İsmail Safa, Sâmih Rifat, Süleyman Nazif, Menemenlizâde Mehmed Tâhir ve Veled Çelebi (İzbudak) gibi yazarlar derginin önemli kalemleri arasında zikredilebilir.

Dergi üzerinde **Hacı Ömer Karpuz**,⁴⁹¹ **Derviş Erdal**,⁴⁹² **Asiye Kutel**⁴⁹³ ve **İ. Seval Gökalt**⁴⁹⁴ yüksek lisans çalışması yapmıştır.

⁴⁹¹ Hacı Ömer Karpuz, *Hazîne-i Fünun Mecmuası: İnceleme-Fihrist-Metinler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1986.

⁴⁹² Derviş Erdal, *Hazîne-i Fünûn Dergisi (3. Yıl, 27-52. Sayılar İnceleme ve Seçilmiş Metinler)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Sivas 2008.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “Musâhabe”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet 10, 13 Rebiyülevvel 1312 (1 Eylül 1310 / 13 Eylül 1894), s. 77-80.
2. Şeyh Vasfî Efendi, “Musâhabe”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet 15, 20 Rebiyülahir 1312 (9 Teşrinievvel 1310 / 21 Ekim 1894), s. 117-119.
3. Şeyh Vasfî Efendi, “Makâlât-ı Edebiye”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet 20, 15 Cemaziyelevvel 1311 (12 Teşrinisani 1309 / 24 Kasım 1893), s. 158-160.
4. Şeyh Vasfî, “Makâlât-ı Edebiye”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet 24, 9 Kânunuevvel 1309 (12 Cemaziyelahir 1311 / 21 Aralık 1893), s. 193-194.
5. Şeyh Vasfî, “Makâlât-ı Edebiye”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet 33, 16 Şaban 1313 (20 Kânunusâni 1311 / 1 Şubat 1896), s. 264-266.
6. Şeyh Vasfî, “Müteferrika”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet 33, 16 Şaban 1311 (20 Kânunusâni 1311 / 1 Şubat 1896), s. 264-266.
7. Vasfî Efendi, “Gazel”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet 35, 29 Şaban 1313 (2 Şubat 1311 / 14 Şubat 1896), s. 375.
8. Vasfî Efendi, “Gazel”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet 35, 29 Şaban 1313 (2 Şubat 1311 / 14 Şubat 1896), s. 406.
9. Vasfî Efendi, “Vasf-ı Terkîbî”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet 37, 13 Ramazan 1313 (15 Şubat 1311 / 27 Şubat 1986), s. 390-391.

⁴⁹³ Asiye Kutel, *Maârif ve Hazîne-i Fünûn ve Bu Mecmualardaki Edebî Faaliyetler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul 2010, s. 1.

⁴⁹⁴ İ. Seval Gökalp, *Hazîne-i Fünûn Dergisi (27-52. Sayılar İnceleme ve Seçilmiş Metinler)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Sivas 2003.

10. Şeyh Vasfî, "Na't-ı Şerif", *Hazîne-i Fünûn*, Adet 39-40 (Bayram Özel Sayısı), 29 Ramazan 1311 (24 Mart 1310 / 5 Nisan 1894), s. 311.
11. Vasfî Efendi, "Vasf-ı Terkîbî", *Hazîne-i Fünûn*, Adet 39-40 (Bayram Özel Sayısı), 29 Ramazan 1311 (24 Mart 1310 / 5 Nisan 1894), s. 408-409.
12. Vasfî Efendi, "Gönlüme Nasihat", *Hazîne-i Fünûn*, Adet 39-40 (Bayram Özel Sayısı), 29 Ramazan 1311 (24 Mart 1310 / 5 Nisan 1894), s. 406.
13. Vasfî Efendi, "Gazel", *Hazîne-i Fünûn*, Adet 39-40 (Bayram Özel Sayısı), 29 Ramazan 1311 (24 Mart 1310 / 5 Nisan 1894), s. 375.
14. Vasfî Efendi, "Vasf-ı Terkîbî", *Hazîne-i Fünûn*, Adet 41, 4 Zilkade 1313 (5 Nisan 1312 / 17 Nisan 1896), s. 419-420.
15. Vasfî Efendi, "Kıta", *Hazîne-i Fünûn*, Adet 41, 4 Zilkade 1313 (5 Nisan 1312 / 17 Nisan 1896), s. 418.
16. Şeyh Vasfî, "Cevapnâme", *Hazîne-i Fünûn*, Adet 46, 25 Şevval 1313 (28 Mart 1312 / 9 Nisan 1896), s. 465-467.
17. Şeyh Vasfî, "Hazar", *Hazîne-i Fünûn*, Adet 50, 9 Zilkade 1313 (23 Nisan 1896), s. 397-401.
18. Şeyh Vasfî, "Musâhâbe", *Hazîne-i Fünûn*, Adet 50, 17 Zilhicce 1311 (9 Haziran 1310 / 21 Haziran 1894), s. 397-401.
19. Şeyh Vasfî, "Culûsiye", *Hazîne-i Fünûn*, Sene 2, Adet 8, 28 Safer 1312 (19 Ağustos 1310 / 31 Ağustos 1894), s. 59-60.
20. Şeyh Vasfî, "Gazel", *Hazîne-i Fünûn*, Sene 2, Adet 8, 28 Safer 1312 (19 Ağustos 1310 / 31 Ağustos 1894), s. 59-60.
21. Şeyh Vasfî, "Musahabe", *Hazîne-i Fünûn*, Sene 2, Adet 10, 13 Rebiyülevvel 1312 (1 Eylül 1310 / 14 Eylül 1894), s. 77-80.
22. Şeyh Vasfî, "Hall", *Hazîne-i Fünûn*, Sene 2, Adet 16, 28 Rebiyülahir 1312 (13 Teşrinievvel 1310 / 27 Aralık 1894), s. 125-127.
23. Vasfî Efendi, "Kıt'a", *Hazîne-i Fünûn*, Adet 41, 4 Zilkade 1313 (5 Nisan 1312 / 17 Nisan 1896), s. 418.

2. 2. 6. İkdâm

Yayın hayatına 1 Muharrem 1312 (23 Haziran 1310 / 5 Temmuz 1894) tarihinde İstanbul'da başlayan *İkdâm*, basınımızın en uzun süreli günlük gazetelerinden biridir. Çıkış iznini 16 Şaban 1311'de (10 Şubat 1309 / 22 Şubat 1894) almış olmasına rağmen gecikmeli olarak yayımlanabilmiştir.

Ahmed Cevdet tarafından çıkarılan ve daha çok ilmî, siyasî konulara ağırlık veren *İkdâm*, 60x42 ebatlarında büyük boyda dört sayfalık resimli bir gazetedir. *İkdâm*, 1894'teki ilk çıkışından kapanışına kadar pek çok kez isim ve el değiştirmiş fakat yayınlandığı dönemlerde Türk basın hayatı açısından önem taşıyan bir gazete olma özelliğini muhafaza etmiştir.

Çıkış tarihinden 23 Şubat 1325'e (25 Safer 1328 / 8 Mart 1910) kadar 5857 sayı *İkdâm* adıyla yayımlanmış daha sonra 1 Mart 1326 - 12 Şubat 1327 (14 Mart 1910- 25 Şubat 1912) tarihleri arasında 607 sayı "Yeni İkdâm", 13 Şubat 1327 - 28 Şubat 1328 (26 Şubat 1912 - 13 Mart 1913) tarihleri arasında 166 sayı "İktihâm", 28 Temmuz 1328'de (10 Ağustos 1912) ise tekrar "İkdâm" adıyla neşredilmiştir. 11384 numaralı ve 31 Aralık 1928 tarihli son sayısı ile yayın hayatına son vermiştir.

İkinci Abdülhamid dönemi gazeteleri içinde önemli bir yeri olan ve yönetime uyum sağlayan *İkdâm*'ın baskı sayısı 40.000'e kadar çıkmıştır. Gazete, kullandığı sade diliyle geniş halk kitleleri tarafından da beğenilmiş, özellikle dil ve tarih alanında "Türkçülük" akımına öncülük yapmıştır. *İkdâm*'ı döneminin süreli yayınlarından ayıran başlıca husus, imtiyaz sahibi ve başyazarı olan **Ahmed Cevdet**'in gazetecilik tecrübesi olan kabiliyetli bir kalem olmasıdır.

İkdâm üzerine yapmış olduğu yüksek lisans çalışmasında toplam 448 şiir ile karşılaştığını ifade eden **Selahattin Çitçi**, şiirlerin büyük çoğunluğunun (142 şiir) padişahın cülûsu için yazılmış olduğunu ifade etmekte ve şairler arasında **Ali Vassî**'yi de zikretmektedir: "Cûlus, Velâdet ve Sâl-i Cedid şiirlerinin

hemen hepsinde başlık yoktur. Ve şiirlerin yazarları genellikle Telgraf ve posta kalemi memurları, Emtiâ-i Dâhiliye Gümrüğü memurları, Mekteb-i Harbiyye, Tıbbiyye ve Mülkiyye talebeleridir. Bununla birlikte **Vak'ânüvis Lûtfi Efendi, Muallim Feyzi Efendi, Tevfik Lâmi Bey, Şeyh Vasfî ve Âgâh Beyzâde Ömer Fahrî** hemen hemen her zaman şiirleri görülen şahıslardır. Ayrıca **Nigâr Hanım, Emine Nimet Hanım ve Mihrünnisa Hanım** gibi kadın şairlerin şiirleri de çıkmaktadır.”⁴⁹⁵

İkdâm gazetesinin, 1-11353 sayılı eski harflerle ve 11354-11384 numara ile 1 Aralık 1928 - 31 Aralık 1928 tarihleri arasında yeni harflerle çıkmış tam bir koleksiyonu İstanbul'da Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Ahmed Midhat, Recâizâde Ekrem, Fatma Aliye, Abdülhak Hâmid (Tarhan), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Hüseyin Rahmi (Gürpınar), Ahmed Râsim, Cenab Şahabeddin, Ali Rızâ Seyfî, Ali Emîrî Efendi, Celâl Esat (Arseven), Halit Ziya (Uşaklıgil), Sâmipaşazâde Sezâi, Ahmed Cevdet, Hüseyin Dâniş, Abdullah Zühdü, Mustafa Reşid, Sâmih Rifat, Lutfi Fikri, Hüseyin Kâzım Kadri, Veled Çelebi, Ahmed Hikmet (Müftüoğlu), Şehabeddin Süleyman, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Rauf Yekta, M. Nuri Şeyda, Salih Zeki, Ahmed Naim, Selim Sırrı (Tarcan), Rıza Nur, Hüseyin Cahit (Yalçın), Celâleddin Arif, Babanzâde İsmail Hakkı, Mehmed Câvid, Mustafa Sabri, Ahmed Emin (Yalman) gibi isimler derginin önemli yazar ve şairleri arasında zikredilebilir.

⁴⁹⁵ Selahattin Çitçi, *İkdâm Gazetesi'nin Kültürel ve Edebî Yazılarının Sistematik İndeksi (1894-1904)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 2001, s. XXIII.

Gazete üzerinde pek çok inceleme, araştırma yapılmıştır. Yakın tarihte yapılmış olması yönüyle **Sinan Çitçi**⁴⁹⁶ ve **Selahattin Çitçi**'nin⁴⁹⁷ hazırlamış oldukları yüksek lisans çalışmaları zikredilmeye değerdir.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, "Cülûs-ı Hümâyûn için Şiir", *İkdâm*, Nr. 30, 29 Safer 1312 (20 Ağustos 1310 / 1 Eylül 1894), s. 2.
2. Şeyh Vasfî, "Cülûs-ı Hümâyûn için Şiir", *İkdâm*, Nr. 4034, 1 Recep 1323 (19 Ağustos 1321 / 1 Eylül 1905), s. 2.
3. Şeyh Vasfî (Meclis-i Meşâyih Âzâsından), "Cülûs-ı Hümâyûn için Şiir", *İkdâm*, Nr. 2218, 6 Cemaziyelevvel 1318 (19 Ağustos 1316 / 1 Eylül 1900), s. 2.
4. Şeyh Vasfî, "Cülûs-ı Hümâyûn için Şiir", *İkdâm*, Nr. 4034, 1 Recep 1323 (19 Ağustos 1321 / 1 Eylül 1905), s. 2.
5. Ali Vasfî, "Musahabe: Almanların Vaynahat ve Fransızların Fet Dönöel Tesmiye Eyledikleri Leyle-i Mahsusa", *İkdâm*, Nr. 1603, 11 Şaban 1316 (13 Kânunuevvel 1314 / 25 Aralık 1898), s. 3.

Kitap İlanı:

1. Şeyh Vasfî, "Muhâdarât", *İkdâm*, Nr. 2333, 3 Ramazan 1318 (12 Kânunuevvel 1316 / 25 Aralık 1900), s. 4.

⁴⁹⁶ Sinan Çitçi, *İkdâm Gazetesinin Sistematiik İndeksi (1904-1913)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul 2000.

⁴⁹⁷ Selahattin Çitçi, *İkdâm Gazetesinin Sistematiik İndeksi (1894-1904)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul 2000.

2. Şeyh Vasfî, “Münşeât-ı Şeyh Vasfî”, *İkdâm*, Nr. 2364, 22 Cemaziyelahir 1318 (4 Teşrinievvel 1316 / 17 Ekim 1900), s. 4.
3. Şeyh Vasfî, “Metâli”, *İkdâm*, Nr. 876, 19 Recep 1314 (12 Kânunuevvel 1312 / 24 Aralık 1896), s. 4.

2. 2. 7. İmdâdü'l Midâd

Yayın hayatına 1 Safer 1303 (28 Teşrinievvel 1301 / 9 Kasım 1885) tarihinde başlayan *İmdâdü'l Midâd* dergisi 16 Rebiulahir 1303 (10 Kânunusânî 1301 / 22 Ocak 1886)'e kadar toplam altı sayı neşredilebilmiştir. On beş günde bir yayımlanan dergi İstanbul'da, Tozlıyan İdare-i Şirket-i Mürettebiye Matbaası'nda basılmıştır.

Abdülkerim Sabit'in imtiyaz sahibi olduğu derginin idari adresi dergide “Bâb-ı Âli Caddesi Numara 34.” olarak gösterilmiştir. Tamamı resimsiz olarak tek sütuna dizilmiş hâlde yayımlanmış olan *İmdâdü'l Midâd* mecmuasının 272 sayfalık bir koleksiyonu vardır. Sayfa numaraları ilk sayıdan itibaren birbirini takip eder vaziyettedir.

Muallim Nâci'nin *Tercümân-ı Hakikat*'ten ayrılmasının ardından **Şeyh Vasfî** ve **Necib Nadir** ile beraber *İmdâdü'l Midâd*'ı yayınlamaya başlamıştır.⁴⁹⁸ **Muallim Nâci**, **Şeyh Vasfî**, **Alaybeyizâde Nâci**, **Abdülkerim Sâbit**, **Necib Nadir**, **İsmail Safa**, **Ahmed Râsim**, **Rıza**, **Hasib**, **Cenâb** ve **Behiç** gibi isimler derginin önemli yazar ve şairleri arasında zikredilebilir.

⁴⁹⁸ İsmail Parlatır, İnci Enginün, Ahmet Bican Ercilesun, Zeynep Kerman, Abdullah Uçman, Nurullah Çetin, *Tanzimat Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 657.

Dergi üzerinde **İnci Özgüner** bir mezuniyet tezi hazırlamıştır.⁴⁹⁹

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “Şiir Nedir? Şair Kimdir?”, *İmdâdü’l Midâd*, Cilt 1, Nr. 2, 10 Safer 1303 (6 Teşrinisani 1301 / 18 Kasım 1885), s. 21-24.
2. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *İmdâdü’l Midâd*, Nr. 2, 10 Safer 1303 (6 Teşrinisani 1301 / 18 Kasım 1885), s. 24-25.
3. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *İmdâdü’l Midâd*, Nr. 1, (1303 / 1885-86), s. 24-25.
4. Şeyh Vasfî, “Yanıyorsunuz Ey Hakîm-i Edîb”, *İmdâdü’l Midâd*, Nr. (3, 1 Rebiyülevvel 1303 / 8 Aralık 1885), s. 34-44.
5. Şeyh Vasfî, “Tercümân-ı Hakikat Gazetesi’ne Mukâbele”, *İmdâdü’l Midâd*, Nr. 3, 1 Rebiulevvel 1303 (26 Teşrinisani 1301 / 8 Aralık 1885), s. 34.
6. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *İmdâdü’l Midâd*, Nr. 3, 1 Rebiyülevvel 1303 (26 Teşrinisani 1301 / 8 Aralık 1885), s. 44-45.
7. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *İmdâdü’l Midâd*, Nr. 5, 1 Rebiyühahir 1303 (26 Kânunuevvel 1301 / 7 Ocak 1886), s. 147.

2. 2. 8. İrtikâ

Yayın hayatına 8 Mart 1315 (8 Zilkade 1316 / 20 Mart 1899) tarihinde başlayan *İrtikâ* gazetesi, son sayısını 6 Şubat 1319 (2 Zilhicce 1321 / 19 Şubat

⁴⁹⁹

İnci Özgüner, *1303 Yıllarına Aid Edebî ve Fikrî Mecmuaların Tedkîki* (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü, İstanbul 1965.

1904) tarihinde çıkarmıştır. Yayın periyodunu haftalık olarak belirleyen dört sayfalık gazetenin, beşer ciltten oluşan 251 sayılı bir yayın hayatı olmuştur.

Gazetenin mesul müdürü, **Mehmed Tâhir**, baş muharriri ise **Andelib** (**Mehmed Esad**)'dır. *İrtikâ*'da yayın kurulunu kimlerin oluşturduğuna yahut böyle bir kurul olup olmadığına dair malumat yoktur. Yazıların dört sütun hâlinde verildiği gazetenin yönetim adresi "Bâb-ı Âli Caddesi'nde Ma'lumât İdarehanesinde" şeklinde verilmiştir.

Gazetenin numaralandırılmasında cilt sayısı esas alınmıştır. Gazete 49. sayıdan itibaren 49/1, 50/2 şeklinde numaralandırılmıştır. 100/52. sayıdan sonra tekrar numaralandırma tekrar 101/1, 102/2 şekline getirilmiştir.

Ticarî, ziraî, fennî yazılar başta olmak üzere pek çok muhtelif konuda yazılar kaleme alınmışsa da genel itibariyle *İrtikâ*'ya edebî ağırlığı olan bir gazetedir denilebilir. Zira şiir başta olmak üzere sohbet, hatıra, tenkit, günlük gibi pek çok edebî türde yazılar *İrtikâ*'da kendine yer bulabilmiştir.

Gazetenin üzerinde ehemmiyetle durduğu iki temel konu, dilde sadeleşme ve imlâ mevzuudur. **Ahmed Râsim, Ebuzziya Tevfik, Namık Sadri** gibi sanatçılar gazetede cahil sanatçıların dili bozmalarından şikâyet eden pek çok yazı kaleme almıştır. Bunun yanında *İrtikâ*'yı döneminin dergilerinden ayıran özelliklerin başında Batı'daki gelişmeleri yakinen takip etmiş ve neredeyse günü gününe sayfalarında bu gelişmelere yer vermiş olmasıdır.

Gazete, yazar kadrosu yönüyle de oldukça zengindir. Yayın politikasına uygun yazıların, *İrtikâ* başlığı altında imzasız olarak yayımlandığı gazetede okurlardan gelen edebî ürünlere de yer verilmiştir.

Ahmed Râsim, Mehmed Celâl, Menemenlizâde Mehmed Tâhir, Fâik Âli (Ozansoy), Cenab Şahabeddin, Celâl Sâhir (Erozan), Mehmed Hamdi, Halil Nihad (Boztepe), Ali Ekrem (Bolayır), Nâmık Sadri, Müstecâbî-zâde İsmet, İsmail Safa, Ahmed Hâşim, Ahmed Hikmet (Müftüoğlu), Hüseyin Câhid

(Yalçın), Hüseyin Sîret (Özsever), Mehmed Emin (Yurdakul), Şinâsî, Hâlid Ziyâ (Uşaklıgil) gibi yazarlar derginin önemli kalemleri arasında zikredilebilir.

Dergi üzerinde **Dursun Şahin** bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.⁵⁰⁰

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, "Gazel", *İrtikâ*, Sayı 6, 21 Nisan 1899 (10 Zilhicce 1316 / 9 Nisan 1315), s. 29.
2. Şeyh Vasfî, "Tazmîn", *İrtikâ*, Sayı 8, 5 Mayıs 1899 (24 Zilhicce 1326 / 23 Nisan 1315), s. 21.
3. Şeyh Vasfî, "Bûd-ı Şeyh Vasfî'nin Divânı'ndan Mütercemdir", *İrtikâ*, Sayı 24, 8 Eylül 1899 (2 Cemaziyelevvel 1317 / 27 Ağustos 1315), s. 97.
4. Şeyh Vasfî, "Edebiyât-ı Fârisiye Numûnelerinden: Hazreti Şeyh Sa'dî'nin", *İrtikâ*, Sayı 24, 8 Eylül 1899 (2 Cemaziyelevvel 1317 / 27 Ağustos 1315), s. 96.
5. Şeyh Vasfî, "Derviş Sinânî'ye", *İrtikâ*, Sayı 119-19, 12 Temmuz 1901 (25 Rebiulevvel 1319 / 29 Haziran 1317), s. 138.
6. Şeyh Vasfî, "Bahrü'l-maârif", *İrtikâ*, Sayı 119-19, 12 Temmuz 1901 (25 Rebiulevvel 1319 / 29 Haziran 1317), s. 138.
7. Şeyh Vasfî, "İstitrad", *İrtikâ*, Sayı 119-19, 12 Temmuz 1901 (25 Rebiulevvel 1319 / 29 Haziran 1317), s. 138.
8. Şeyh Vasfî, "Gülistân Şerhinden", *İrtikâ*, Sayı 119-19, 12 Temmuz 1901 (25 Rebiulevvel 1319 / 29 Haziran 1317), s. 138.
9. Şeyh Vasfî, "Bostan Şerhinden", *İrtikâ*, Sayı 119-19, 12 Temmuz 1901 (25 Rebiulevvel 1319 / 29 Haziran 1317), s. 138.

⁵⁰⁰

Dursun Şahin, *İrtikâ Gazetesi (İlk Üç Cilt / 1-154. Sayılar İnceleme, Tahlilî Fihrist, Seçilmiş Metinler)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2000.

2. 2. 9. Maârif

Yayın hayatına 1 Eylül 1891 (26 Muharrem 1309/ 20 Ağustos 1307) yılında başlayan *Maârif* dergisi, son sayısını 10 Eylül 1896 (2 Rebiulahir 1314 / 29 Ağustos 1312) tarihinde neşretmiştir.

Kendisini, “siyaset haricinde her şeyden bahseder” şeklinde tanıtan ve **Kaspar** tarafından çıkarılan derginin imtiyaz sahibi **Ahmed Nâci**’dir.

Önceleri on altı daha sonra sekiz sayfa olarak perşembeden perşembeye yayımlanan derginin yazıları çift sütuna dizilmiştir.

Toplamda 3.400 sayfaya yaklaşan bir koleksiyon oluşturan dergi, eğitimden Batı dünyasındaki keşif ve icatlara; tıptan psikolojiye; spordan ekonomiye kadar çok geniş bir alanda yayın yapmıştır.

Dergi, **Sâmiî Rıfat** ve **İsmail Safâ**’nın yayın yönetimini devralmasıyla birlikte edebî bir havaya bürünmüş, dergide hikâye, şiir, tenkit türünde pek çok yazı yayımlanmıştır.

İsmail Safa, Mehmed Celâl, Tevfik Fikret, İbnürrıfat Sâmiî, Faik Esad, Abdülhak Hâmid, Recâizâde Mahmut Ekrem, Cenab Şahabeddin, Ahmed Vefa, Müstecâbizâde İsmet, Muallim Nâci, Muallim Feyzi, Ahmed Remzi (Akyürek). Receb Vahyi, Ahmed Râsim gibi yazarlar derginin önemli kalemleri arasında zikredilebilir.

Dergi üzerinde **Erdoğan Erbay**⁵⁰¹ ve **Asiye Kutel**⁵⁰² yüksek lisans çalışması yapmıştır.

⁵⁰¹ Erdoğan Erbay, *Maârif Mecmuası Tafsilî Fihristi ve Bütün Şiirler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum 1991.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “Edebiyat Cevâbnâme”, *Maârif*, Sene 1, Cilt 1, Nr. 46, 19 Zilkade 1311 (12 Mayıs 1310 / 24 Mayıs 1894), s. 365-367.
2. Şeyh Vasfî, “Kasîde”, *Maârif*, Sene 2, Cilt 3, Nr. 60, 7 Safer 1310 (19 Ağustos 1308 / 31 Ağustos 1892), s. 115-116.

2. 2. 10. Ma'lûmat

Yayın hayatına 23 Mayıs 1895 (28 Zilkade 1312 / 11 Mayıs 1311) tarihinde başlayan *Ma'lûmât* mecmuası son sayısını 20 Ağustos 1903 (26 Cemaziyevvel 1321 / 7 Ağustos 1319) tarihinde neşretmiştir. **Baba Tâhir** adıyla şöhret bulmuş olan **Mehmed Tâhir** tarafından çıkarılan derginin yayın hayatı 423 sayı sürmüştür.

Edebî faaliyetlerin gelişmesinde önemli roller üstlenen dergi, döneminin dergilerinden farklı olarak sayfalarında bazı resim ve fotoğraflara da yer verdiği için *Musavver Ma'lûmât* ismiyle de anılmıştır.

Edebiyat dünyasında söz sahibi olan yerli-yabancı yazar ve şairlerin tanıtılması, hukuktan eğitime, fotoğrafçılıktan pedagojiye kadar pek çok konuda okurları haberdar etmek gayesiyle başlayan *Ma'lûmât*, döneminde ilgiyle takip edilen bir dergi olmuştur.

⁵⁰² Asiye Kutel, *Maârif ve Hazîne-i Fünûn ve Bu Mecmualardaki Edebî Faaliyetler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul 2010.

Ma'lûmât, **Şeyh Vasfî**'nin de içinde bulunduğu ve araştırmacıların, Ara Nesil, Mutavassitin, Ilımlılar adını verdiği edebî topluluğu bünyesinde barındırmıştır.

Müstecâbîzâde İsmet, Rıza Tevfik, Ahmed Midhat, Andelîb, Ahmed Râsim, Necip Âsım, Ali Kemâl, Hasan Âsaf, Mustafa Sabri, İsmail Safa, Mehmed Celâl, Mehmed Ziya, Ahmed Refik, Tokadîzâde Şekib, Şeyh Vasfî, Muallim Feyzi, Süleyman Nazif, Faik Âli, Ekrem Reşad, Mehmed Sedad, Mehmed Re'fet, Yunus Nâdi gibi isimler geniş bir yazar kadrosuna sahip olan derginin önemli imzaları arasında zikredilebilir.

Dergi üzerinde **Aysel Evren**,⁵⁰³ **Ali Değirmenci**,⁵⁰⁴ **Mustafa Sarı**,⁵⁰⁵ **Mustafa Başpınar**,⁵⁰⁶ ve **Alev Bal**,⁵⁰⁷ yüksek lisans çalışması yapmıştır. Ayrıca

⁵⁰³ Aysel Evren, *Malûmat Mecmuâsında Neşrolunan Edebiyata Ait Makaleler* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1970.

⁵⁰⁴ Ali Değirmenci, *Malûmat Mecmuası (1-24. Sayılar) İnceleme ve Seçme Metinler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Sivas 1994.

⁵⁰⁵ Mustafa Sarı, *Malûmat Mecmuası'ndaki Biyografiler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Diyarbakır 1992.

⁵⁰⁶ Mustafa Başpınar, *Malûmat Gazetesi (25-48. Sayılar İnceleme, Tahlilî Fihrist, Edebiyata İlişkin Kuramsal Metinler)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Tokat 2006.

⁵⁰⁷ Alev Bal, *Malûmat Gazetesi (49-72. Sayılar Tahlilî Fihrist, İnceleme ve Seçme Metinler)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Tokat 2007.

Himmet Uç⁵⁰⁸ ve **Sıddık Bıyık**'ın⁵⁰⁹ bu konuda yapılmış doktora ön çalışması bulunmaktadır.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, "Edebiyat", *Ma'lûmât*, Nr. 92, s. 860-861.
2. Şeyh Vasfî, "Âsâr-ı Menşûre", *Ma'lûmât*, Nr. 208, s. 304-306.
3. Şeyh Vasfî, "Ebu'l-ferec", *Ma'lûmât*, Nr. 202, s. 190-191.

2. 2. 11. Mecmûa-i Muallim

Yayın hayatına 12 Ekim 1887 (24 Muharrem 1305 / 30 Eylül 1303) tarihinde başlayan *Mecmûa-i Muallim*, son sayısını neşrettiği 15 Kasım 1888 (11 Rebiulevvel 1306 / 3 Teşrinisani 1304)'e kadar elli sekiz sayı yayımlanabilmiştir.

Dergi, çıkışından kapanışına kadar **Muallim Nâci**'nin kontrolünde ve onun tarafından çıkarılmıştır. Bazı sayılarının ikişer baskı yapmasından hareketle, derginin döneminin ilgi gören yayınlarından birisi olduğunu söylemek mümkündür.

Devam eden sayfa numaralarıyla ve haftalık periyotlarla yayımlanan dergi dörder sayfadan oluşmaktadır. *Mecmûa-i Muallim*'i, dönemin diğer süreli

⁵⁰⁸ Himmet Uç, *Musavver Malûmat Mecmuası'nın 1-7. Ciltlerindeki Edebî Makaleler ve Tahlilî Fihrist* (Yayımlanmamış Doktora Ön Çalışması), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1978.

⁵⁰⁹ Sıddık Bıyık, *Musavver Malûmat Mecmuası'nın 8-11. Ciltlerindeki Edebî Makaleler ve Tahlilî Fihrist* (Yayımlanmamış Doktora Ön Çalışması), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1979.

yayınlarından ayıran başlıca husus, eski edebiyata dair makale ve şiirlerin dergide oldukça geniş yer tutmasıdır.

Mecmûa-i Muallim'in dikkat çekici bir diğer özelliği de Arap ve İran şair ve yazarlarının eserlerinden yapılan manzum-mensur tercümelerdir. **Muallim Nâci**, daha sonra genişletip eklemeler yaparak *Osmanlı Şairleri* ismiyle kitaplaştırdığı “Numûne-i İntihâb” başlıklı yazı serisini bu dergide yayımlamıştır.

Ali Ulvi, Besim, İsmail Safa, Şeyh Vasfî, İbrahim Necati, Mehmed Sami, M. Selâhaddin gibi isimler *Mecmûa-i Muallim*'in önemli yazar ve şairleri arasında zikredilebilir.

Dergi üzerine **Bengi Karaçam**⁵¹⁰ ve **İnci Özgüner**⁵¹¹ birer mezuniyet tezi hazırlamıştır.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “İstitrâd (Hocazâde'nin Pederi Hoca Yusuf)”, *Muallim*, Cilt 1, Sayı 2 (18 Eylül 1324 / 28 Şaban 1326), s. 19.

⁵¹⁰ Bengi Karaçam, *1304-1305 Senesinde Münteşir Fikrî ve Edebî Mecmu'aların (Asâr-ı Edebiye, Fevâid, Hamiyet, Himmet, Mecmu'a-i Ebu'z-Ziya, Mecmu'a-i Muallim, Muhit, Nâhid, Nihâl, Nilüfer, Risâle-i Hâfî, Safâ, Sa'y, Ümran, Zerrat) Tetkiki (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul 1965.

⁵¹¹ İnci Özgüner, *1303 Yıllarına Aid Edebî ve Fikrî Mecmuaların Tedkiki (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü, İstanbul 1965.

2. 2. 12. Mekteb

Yayın hayatına 1891 yılında başlayan *Mekteb* dergisi, derginin şair ve yazar kadrosunun önemli bir kısmının *Servet-i Fünûn*'a geçmesiyle birlikte son sayısını 11 Şubat 1898 (19 Ramazan 1315 / 30 Kânunusâni 1313) tarihinde neşretmiştir.

Yayın hayatına okul çağındaki gençlere faydalı olabilmek gayesiyle giren derginin inişli çıkışlı bir yayın hayatı olmuştur. Toplam 210 sayı çıkarılan derginin yayın periyodu dönemsel olarak farklılıklar göstermektedir. İlk senesinde haftalık olarak neşredilen dergi ikinci ve üçüncü senesinde on beş günlük, dördüncü ve beşinci senesinde yine haftalık olarak yayımlanmıştır.

İlk yüz sayısı çıkış maksadına uygun olarak eğitici, öğretici, faydacı bir mahiyet taşıyan dergi, üçüncü seneden itibaren yavaş yavaş edebiyat ağırlıklı bir yayın anlayışı benimsemiştir.

Derginin sahibi **Karabet Efendi**'dir. Derginin ilk başmuharriri olan ve daha çok dil ve inşâ üzerine makaleler kaleme alan Reşad Bey'in ardından baş muharrirliğe getirilen **Âlişanzâde İsmail Hakrı**'yla birlikte *Mekteb* tür ve konu bakımından daha zengin bir muhtevaya kavuşmuştur. Bu dönemde derginin sayfalarında edebiyat tarihinden yapılan tercümeler, hikâye ve roman çevirileri, mûsikî üzerine makaleler kendine sıkça yer bulmuştur. Derginin bu dönemde eski edebiyat taraftarlarını derleyip toplayan, bir araya getiren bir hüviyet kazandığı söylenebilir.

Dergi yönetiminin çok sık değişmesi, *Mekteb*'in yayın politikasına da yansımış, kimi zaman Batı, kimi zaman Doğu edebiyat ve kültürünü benimseyen yazılar ağırlık kazanmıştır. **Şeyh Vasfî** ile **Ahmed Midhat Efendi** arasında

cereyan eden meşhur “Lamelif” tartışması da yine bu derginin sayfalarında yer almış, okurun ilgisini artırıcı bir unsur olmuştur.⁵¹²

Cenab Şahabeddin, Menemenlizâde Mehmed Tâhir, Tevfik Fikret, Hüseyin Sîret, Mehmed Rauf, Hâlid Ziya, İbrahim Aşkî, Hüseyin Dâniş, Nureddin Ayni, Andelib, Ali Muzaffer, Mehmed Hâlid, Şerefeddin Mağmûmî, Salih Zeki, Sâmi Rifat, Muallim Feyzi, Müstecâbîzâde İsmet Bey, Şeyh Vassî, İsmail Safa, Ahmed Râsim, Mehmed Celâl, Mazhar, Tevfik Lâmi, Ziver ve Hüseyin Yalçın gibi isimler derginin önemli yazarları arasında zikredilebilir.

Dergi üzerinde, **Cem Şems Tümer**,⁵¹³ **Kemal Timur**,⁵¹⁴ **Reyhan Elmas Keleş**⁵¹⁵ birer yüksek lisans çalışması yapmıştır. Ayrıca **Cem Şems Tümer** söz konusu üç tezi mukayeseli olarak incelediği bir de makale yayımlamıştır.⁵¹⁶

⁵¹² Abdullah Uçman, “Mekteb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, s. 1.

⁵¹³ Cem Şems Tümer, *Mektep Mecmuası: Tahlilî Fihrist, İnceleme ve Seçilmiş Yazılar* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum 1994.

⁵¹⁴ Kemâl Timur, *Mektep Dergisi (1. Cilt 1891-1892) Tasnif, İnceleme ve Değerlendirme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Diyarbakır 1995.

⁵¹⁵ Reyhan Elmas Keleş, *Mektep Dergisinin İncelenmesi Batı Edebiyatından Tercümeler 1891-1898* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 1999.

⁵¹⁶ Cem Şems Tümer, “Mektep Dergisi ve Hakkında Yapılan Çalışmalara Dair Bazı Dikkatler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2003, Sayı 21, s. 323-338.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “Hazret-i Şeyhin Cevâbı”, *Mekteb*, Sene 3, Nr. 19, 27 Teşrinievvel 1310 (9 Cemaziyelevvel 1312 / 8 Kasım 1894), s. 247-249.
2. Şeyh Vasfî, “Makale-i Lisâniye”, *Mekteb*, Sene 4, Nr. 1, 14 Eylül 1311 (7 Rebiyülahir 1313 / 27 Eylül 1895), s. 7-8.
3. Şeyh Vasfî, “Makale-i Lisâniye”, *Mekteb*, Sene 4, Nr. 2, 21 Eylül 1311 (14 Rebiyülahir 1313 / 4 Ekim 1895), s. 26-28.
4. Şeyh Vasfî, “Makale-i Lisâniye”, *Mekteb*, Sene 4, Nr. 3, 28 Eylül 1311 (21 Rebiyülahir 1313 / 18 Ekim 1895), s. 42-44.
5. Şeyh Vasfî, “Makale-i Lisâniye”, *Mekteb*, Sene 4, Nr. 4, 5 Teşrinievvel 1311 (28 Rebiyülahir 1313 / 18 Ekim 1895), s. 26-28.
6. Şeyh Vasfî, “Makale-i Lisâniye”, *Mekteb*, Sene 4, Nr. 5, 5 Cemaziyülevvel 1313 (12 Teşrinievvel 1311 / 24 Ekim 1895), s. 73-74.
7. Şeyh Vasfî, “Makale-i Lisâniye”, *Mekteb*, Sene 4, Nr. 6, 12 Cemaziyülevvel 1313 (19 Teşrinievvel 1311 / 31 Ekim 1895), s. 85-88.
8. Şeyh Vasfî, “Muhâdarât”, *Mekteb*, Sene 4, Nr. 7, 19 Cemaziyülevvel 1313 (26 Teşrinievvel 1311 / 7 Kasım 1895), s. 98-105.
9. Şeyh Vasfî, “Lâmelif Meselesi”, *Mekteb*, Sene 4, Nr. 10, 16 Teşrinisani 1311 (10 Cemaziyelahir 1313 / 28 Kasım 1895), s. 145-148.

2. 2. 13. Muhibbân

Yayın hayatına 22 Ağustos 1325'te (18 Şaban 1327 / 4 Eylül 1909) tarihinde başlayan *Muhibbân* gazetesinin son sayısını yayımladığı 1 Mayıs 1335 (30 Recep 1337 / 1 Mayıs 1919) tarihine kadar 26 sayılık bir yayın hayatı olmuştur.

Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar (Yeğtaş) tarafından İstanbul'da çıkarılan gazetenin 12. sayısından sonra neşrine iki ay ara verilmiş, ikinci cildinin ilk sayısı 20 Kânunuevvel 1326'da (1 Muharrem 1329 / 2 Ocak 1911) yayımlanmıştır.

Aylık yayın periyodunu benimseyen ve daha çok dinî, tasavvufi bir mahiyet arz eden *Muhibbân*'ın gazeteden ziyade dergiye yakın olduğu söylenebilir.

Muhibbân'ın inkıtalarla devam eden yayın hayatı üç dönem hâlinde şu şekilde ele alınabilir: 22 Ağustos 1325 - 23 Ağustos 1326 (4 Eylül 1909 - 5 Eylül 1910) tarihleri arasında 12 sayı; 20 Kânunuevvel 1326 - 4 Mart 1328 (2 Ocak 1911 - 17 Mart 1912) tarihleri arasında dokuz sayı; 14 Temmuz 1324 - 1 Mayıs 1335 (27 Temmuz 1908 - 1 Mayıs 1919) tarihleri arasında beş sayı.

Tasavvufu herkesin anlayabileceği bir dil ve üslupla anlatmak gayesiyle neşredilen *Muhibbân*, ilk sayısından itibaren siyasî muhtevalı yazılara yer vermiştir. Yemek kültüründen şiire, okur mektuplarından ilanlara kadar pek çok tür ve konuda yayın yapan *Muhibbân*'ın yazılarının çoğu Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar tarafından kaleme alınmıştır.

Vefatı üzerine bir sayısının kapağını **Şeyh Vasfî**'ye ayıran ve kendi el yazısıyla tercüme-i hâlini neşreden *Muhibbân* gazetesinin önde gelen yazar ve şairleri arasında **Rıza Tevfik (Bölükbaşı)**, **Sâmi Rıfat** ve **Bahâ Said** zikredilebilir.

Gazete üzerinde **Cengiz Gündoğdu**⁵¹⁷ ve **Ahmet Taşğın**⁵¹⁸ birer makale kaleme almıştır.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “Gülbang-ı Hürriyet”, *Muhibbân*, Nr. 6, 1 Mart 1910 (18 Safer 1328 /16 Şubat 1325), s. 46.⁵¹⁹
2. Hacıbeyzade Ahmed Muhtar, “Şeyh Vasfî”, *Muhibbân*, Numara 11, 29 Temmuz 1910 (21 Recep 1328 /16 Temmuz 1326) s. 89-91.”⁵²⁰

2. 2. 14. Musavver Fen ve Edeb

Musavver Fen ve Edeb ismiyle farklı tarihlerde neşredilmiş iki adet mecmua bulunmaktadır. Bu dergilerden ilki, on sekiz sayı yayımlanmış ve **Şeyh Vasfî**’nin de yazarları arasında bulunduğu ikinci *Musavver Fen ve Edeb* çıkmaya başlamadan bir ay evvel yayın hayatına son vermiştir.

⁵¹⁷ Cengiz Gündoğdu, "Osmanlının Son Döneminde Yayınlanan Tasavvufi Muhtevalı Muhibbân Dergisi ve 1327/1911 Yılı 4. Sayısında Yer Alan Bazı Makaleler", *Tasavvuf*, Sayı 7, Ankara 2001, s. 293 vd.

⁵¹⁸ Ahmet Taşğın, “Alevi-Bektaşî Edebiyatında İlk Örnek: Muhibbân”, *Folklor/Edebiyat*, Sayı 39, 2004/3, s. 231-240.

⁵¹⁹ Ahmet Taşğın, “Alevi-Bektaşî Edebiyatında İlk Örnek: Muhibbân”, *Folklor/Edebiyat*, Sayı 39, 2004/3, s. 231-240.

⁵²⁰ Ahmet Taşğın, “Alevi-Bektaşî Edebiyatında İlk Örnek: Muhibbân”, *Folklor/Edebiyat*, Sayı 39, 2004/3, s. 231-240.

Yayın hayatına 31 Ağustos 1899 (23 Rebiulahir 1317 / 19 Ağustos 1315) tarihinde başlayan Musavver Fen ve Edeb dergisi, son sayısını 17 Şubat 1904 (30 Zilkade 1321 / 4 Şubat 1319) tarihinde neşretmiştir.

Edebiyat, ziraat, ekonomi, eğitim, tarih ve ticaret gibi çeşitli alanlarda kaleme alınmış yazılara yer veren ve **Mehmed Tâhir** tarafından çıkarılan derginin yayın hayatı 222 sayı sürmüştür.

Haftalık periyotlarla genellikle dört sayfa olarak (Üç sayısı 8 sayfa yayımlanmıştır.) perşembe günleri ve neşredilen derginin idari adresi, “Bâb-ı Âli Caddesi’nde 40 numaralı Ma’lûmât matbaası” olarak verilmiştir.

Musavver Fen ve Edeb dergisi, yayınlandığı dönem içinde edebiyat gündemini belirleme ve ses getirecek konuları dile getirme noktasında herhangi bir iddiaya sahip olmamıştır.

Mehmed Celâl, Ahmed Haşim, Yahya Kemal, Mehmed Asaf, Namık Ekrem, Cenab Şahabeddin, Mehmed Emin Yurdakul, Mustafa Kemal, Namık Sadri, Ömer Lütfü, Ali Rıza Seyfi, Mesud Remzi, Mehmed Hilmi, Ali İhsan gibi isimler geniş bir yazar kadrosuna sahip olan derginin önemli imzaları arasında zikredilebilir.

Dergi üzerinde, Abdurrahman Kolcu bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.⁵²¹

⁵²¹ Abdurrahman Kolcu, *Musavver Fen ve Edeb Mecmuası (İnceleme, Tahlilî Fihrist ve Seçme Metinler)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum 2004.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “Kısm-ı Fârîsî”, *Musavver Fen ve Edeb*, Nr. 6, 27 Eylül 1315 (3 Cemaziyelahir 1317 / 9 Ekim 1899), s. 23.

2. 2. 15. Resimli Gazete

Resimli Gazete adıyla yayımlanmış eski harfli iki yayın bulunmaktadır. Ali Vasfî'nin eserlerinin yayımlandığı Resimli Gazete, imtiyaz sahibinin Karabet olduğu gazetedir. Haftalık periyotlarla yayımlanan gazetenin müsul müdürü Mehmed Sâmî'dir. Gazete 1307 (1891) - 1311 (1895) yılları arasında 208 sayı yayımlanmış daha sonra ikinci dönemine geçmiştir. Yeni yayın dönemine 1 numaralı nüshasıyla başlayan gazete 1331 (1896) - 1315 (1899) yılları arasında 111 sayı daha yayımlanmıştır. Gazetede yer alan resimlerin altına Fransızca tercümeleri de verilmiştir.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Resimli Gazete*, Sene 3, Cilt 3, Nr. 27, 19 Ağustos 1309 (18 Safer 1311 / 31 Ağustos 1893), s. 1009.
2. Şeyh Vasfî, “Bir Latife-i İlmiye”, *Resimli Gazete*, Nr. 64, 10 Şevval 1310 (19 Şubat 1313 / 27 Nisan 1893), s. 759-760.
3. Şeyh Vasfî (Hazırlayan), “Zübdetü'l-Eş'âr (Mukaddime)”, *Resimli Gazete*, Nr. 67, 2 Zilkade 1315 (12 Mart 1314 / 24 Mart 1898).
4. Şeyh Vasfî (Musahhihi), “Zübdetü'l-Eş'âr”, *Resimli Gazete*, Nr. 68, 9 Zilkade 1315 (20 Mart 1314 / 1 Nisan 1898).

5. Şeyh Vasfî (Musahhihi), “Zübdetü'l-Eş'âr”, *Resimli Gazete*, Nr.79, 26 Mart 1314 (15 Zilkade 1315 / 7 Nisan 1898).
6. Şeyh Vasfî (Musahhihi), “Zübdetü'l-Eş'âr”, *Resimli Gazete*, Nr. 80, 23 Zilkade 1315 (3 Nisan 1314 / 15 Nisan 1898).
7. Şeyh Vasfî, “Şair-i Tehir-i Hikmet-Pira Hersekli Arif Hikmet Bey”, *Resimli Gazete*, Nr. 80, 23 Zilkade 1315 (3 Nisan 1314 / 15 Nisan 1898).
8. Şeyh Vasfî “Gazel (Tîr-i nigâh-ı yâra aç sîne-tab göster), *Resimli Gazete*, Nr. 80, 23 Zilkade 1315 (3 Nisan 1314 / 15 Nisan 1898).

2. 2. 16. Risâle-i Hâfî

Yayın hayatına 11 Kânunuevvel 1303 (7 Rebiyülahir 1305 / 23 Aralık 1887) tarihinde başlayan *Risâle-i Hâfî* mecmuasının, 25 Şubat 1303 (24 Cemaziyelahir 1305 / 8 Mart 1888) tarihinde neşrettiği son sayısına kadar 12 sayılık bir yayın hayatı olmuştur.

Risâle-i Hâfî de diğer pek çok dönem dergisi gibi Maârif Nezareti'nin ruhsatıyla neşredilmiştir. Haftalık periyotlarla yayımlanan mecmuanın her sayısı biri Hicrî diğeri Rûmî olmak üzere iki tarih taşır. Derginin sayıları ikişer varaklıdır. Her biri iki sütuna ayrılmış olan sayfaların numaraları ilk sayıdan başlamak üzere birbirini takip eder.

Muallim Nâci, Şeyh Vasfî, Hâfî Bey, Üsküdarlı Talat, Abdülhalim Memduh, Abdülhak Hâmid, Ali Ferruh, Üsküdarlı Sâlim Süleyman, Ahmed Râsim gibi isimler mecmuanın önde gelen yazar ve şairleri olarak zikredilebilir.

Dergi üzerinde **Bengi Karaçam** bir mezuniyet tezi hazırlamıştır.⁵²²

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî Efendi, “Gazel”, *Risâle-i Hâfî*, Nr. 6, 14 Cemaziyülevvel 1305 (16 Kânunusânî 1303 / 28 Ocak 1888), s. 22.
2. Şeyh Vasfî Efendi, “Şiir”, *Risâle-i Hâfî*, Nr. 12, 25 Cemaziyelahir 1305 (26 Şubat 1303 / 9 Mart 1888), s. 45.

2. 2. 17. Saâdet

Ahmed Fethi tarafından çıkarılan *Saâdet*, günlük periyotlarla yayın yapan bir gazetedir. 1991 senesine kadar bu isimle neşredilen gazete daha sonra *Yenilik* adıyla neşredilmeye devam etmiştir.

Gazete üzerinde **Ertuğrul Aydın**, doktora çalışması yapmıştır.⁵²³

⁵²² Bengi Karaçam, *1304-1305 Senesinde Münteşir Fikrî ve Edebî Mecmu'aların (Asâr-ı Edebiye, Fevâid, Hamiyet, Himmət, Mecmu'a-i Ebu'z-Ziya, Mecmu'a-i Muallim, Muhit, Nâhid, Nihâl, Nilüfer, Risâle-i Hâfî, Safâ, Sa'y, Ümran, Zerrat) Tetkiki* (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul 1965.

⁵²³ Ertuğrul Aydın, *Saadet Gazetesindeki Edebî Faaliyet Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul 1999.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Berkî (Şeyh Vasfî), “Kıt’a”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 235, 10 Ekim 1885 (1 Muharrem 1303 / 28 Eylül 1301).
2. Şeyh Vasfî, “Tehirden Tahzir”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 280, 21 Safer 1303 (17 Teşrinisani 1301 / 29 Kasım 1885).
3. Vasfî, “Nazire”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 327, 5 Şubat 1886 (1 Cemaziyülevvel 1303 / 24 Kânunusâni 1301).
4. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 359, 15 Mart 1886 (9 Cemaziyülâhir 1303 / 3 Mart 1302).
5. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 399, 30 Nisan 1886 (26 Recep 1303 / 18 Nisan 1302).
6. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 438, 14 Haziran 1886 (12 Ramazan 1303 / 2 Haziran 1302).
7. Şeyh Vasfî, “Kıt’a”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 440, 16 Haziran 1886 (14 Ramazan 1303 / 4 Haziran 1302).
8. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 442, 19 Haziran 1886 (17 Ramazan 1303 / 7 Haziran 1302).
9. Şeyh Vasfî, “Nazım”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 442, 19 Haziran 1886 (17 Ramazan 1303 / 7 Haziran 1302).
10. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 445, 22 Haziran 1886 (20 Ramazan 1303 / 10 Haziran 1302).
11. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 485, 12 Ağustos 1886 (12 Zilkade 1303 / 31 Temmuz 1302).
12. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 492, 21 Ağustos 1886 (21 Zilkade 1303 / 9 Ağustos 1302).
13. Şeyh Ali (Vasfî) Efendi, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 513, 18 Eylül 1886 (19 Zilhicce 1303 / 6 Eylül 1302).
14. Şeyh Vasfî, “Sitayiş-i Padişâhî (Kıt’a)”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 531, 27 Eylül 1886 (10 Muharrem 1304).

15. Şeyh Vasfî, “Nazire”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 531, 9 Ekim 1886 (10 Muharrem 1304 / 27 Eylül 1302).
16. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 533, 11 Ekim 1886 (12 Muharrem 1304 / 29 Eylül 1302).
17. Şeyh Vasfî, “Şeyh Sadi-i Şirâzî”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 533, 11 Ekim 1886 (12 Muharrem 1304 / 29 Eylül 1302).
18. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 616, 17 Ocak 1887 (21 Rebiyülahir 1304 / 5 Kânunusâni 1302).
19. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 638, 6 Mart 1885 (19 Cemaziyülevvel 1302 / 22 Şubat 1300).
20. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 675, 26 Mart 1887 (1 Receb 1304 / 14 Mart 1303).
21. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 1042, 30 Mayıs 1888 (19 Ramazan 1305 / 18 Mayıs 1304).
22. (Şeyh) Vasfî Efendi, “Kaside”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 2365, 1 Eylül 1892 (8 Safer 1310 / 20 Ağustos 1308).
23. Şeyh Vasfî, “Kaside”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 2710, 31 Ağustos 1893 (18 Sefer 1311 / 19 Ağustos 1309).
24. (Şeyh) Ali Vasfî Efendi, “Kaside”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 3577, 1 Şubat 1896 (16 Şaban 1313 / 20 Kânunusâni 1311).
25. (Şeyh) Ali Vasfî Efendi, “Kaside”, *Saadet Gazetesi*, Nr. 3577, 1 Şubat 1896 (16 Şaban 1313 / 20 Kânunusâni 1311).

2. 2. 18. Sabâh

12 Safer 1293 (26 Şubat 1291 / 9 Mart 1876) tarihinde **E. Papadapulos** adlı bir Rum tarafından **İkinci Abdülhamid**’in desteğiyle çıkarılan *Sabâh*’ın idarî adresi gazetede “*Bâb-ı Âli Caddesinde 7 Numaralı Matbaa-i Mahsusadır.*” şeklinde verilmektedir.

İnişli çıkışlı bir yayın hayatına sahip olan *Sabâh Gazetesi*'nin son nüshası 7 Teşrinisani 1338 (17 Rebiyülevvel 1341 / 7 Kasım 1922) tarihini taşımaktadır. *Sabâh*'ın 11838. sayısı olan bu nüshaya kadar yayımlandığı dönemler hakkında kısaca şunlar söylenebilir. Gazete, 12 Safer 1293 (26 Şubat 1291 / 9 Mart 1876) tarihinde başlayan ilk döneminde **Şemseddin Sâmî** idaresinde neşredilmiştir. İkinci dönem, 19 Ağustos 1305'te (4 Muharrem 1307 / 31 Ağustos 1889) tekrar 1 sayı numara ile yayına başladığı ve Mihran yönetiminde çıktığı dönemdir. Gazetenin 10822. sayıdan itibaren Ali Kemâl'in *Peyâm* gazetesi ile birleşip *Peyâm-ı Sabâh* ismiyle ve hem *Sabâh*'ın hem de *Peyâm*'ın sayı numarasıyla neşredildiği dönemse üçüncü ve son dönemi olarak değerlendirilebilir.

Gazetenin ilk başmuharriri **Şemseddin Sâmî**'dir. *Sabâh* gazetesi **Şemseddin Sâmî**'nin başmuharrirliğinde 308 sayı yayımlanmıştır.

1882 yılında Mihran Efendi'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra *Peyâm* gazetesi başyazarı **Ali Kemal** Bey transfer ederek yönetimde etkin kılması, gazetenin yeni bir yayın anlayışına ve periyoduna kavuşmasında büyük rol oynamıştır.

Ali Kemâl'in idareyi devralmasıyla birlikte *Peyâm-ı Sabâh* adıyla günlük olarak yayımlanan gazete, yine **Ali Kemâl**'in, neşrettiği millî mücadele karşısı makaleler neticesinde gazeteden ayrılmasıyla tekrar *Sabâh* adını alır.

Herkesin anlayabileceği sade bir dille ve herkesin ulaşabileceği kadar ucuza satılmak iddiasıyla yayımlanan gazete Mihran Efendi'nin Avrupa'ya kaçmasıyla kapanır.

Sabâh, tür ve muhteva bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Siyâsiyyât, Şuûnât, Vilâyât, Memâlik-i Ecnebiyye, Şundan Bundan, Borsa ve İlânât gazetede kullanılan ana başlıklardan bazılarıdır. Romandan fıkraya, makaleden mektuba kadar pek çok edebî türde yazı yayımlayan gazete siyaset, edebiyat, tıp, denizcilik, ticaret, askerlik, tarih ve eğitim gibi birbirinden farklı

konu ve alanlara da hitap etmiştir. Alkol bağımlılığıyla savaş, kolera salgınları, bisiklet merakı, korse kullanımının yaygınlaşması, yabancı dil eğitime dair yürütülen tartışmalar, sinema da Sabâh'ın sayfalarında kendine yer bulabilen ilgi çekici konular arasındadır.

Ahmet Emin, Ali Vasfî, Rıfat Efendi, Hüseyin Cahit, Adnan Adıvar, Arif Cemal, Hurşid Ali Bey, Ebuzziya Tevfik, Rıza Süleyman, Ali Şükrü, Rıza Süleyman, Mustafa Safiyyüddin, Es-seyyid Mehmed, Ahmed Rasim, Enis Tahsin, Refik Halid (Karay), Yahya Kemal gibi isimler, gazetenin önemli yazar ve şairleri olarak zikredilebilir. **Şeyh Vasfî**, *Sabâh* gazetesi'nde yazı yahut şiir yayımlamamış fakat kitaplarının ilan ve tanıtımları gazetenin sayfalarında kendine yer bulmuştur.

Gazete üzerinde **Zehra Üçpınar**,⁵²⁴ **Ali Gözeller**⁵²⁵ ve **Filiz Ferhatoğlu**⁵²⁶ birer yüksek lisans çalışması yapmıştır.

⁵²⁴ Zehra Üçpınar, *Sabâh Gazetesi (1895-1898) İnceleme ve Seçilmiş Metinler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Niğde 2012.

⁵²⁵ Ali Gözeller, *Osmanlı-Alman Yakınlaşmasının Basına Yansıması: Sabâh Gazetesi Örneği (1889-1895)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2005.

⁵²⁶ Filiz Ferhatoğlu, *Sabâh Gazetesinin (1876-1877) İnceleme Açıklamalı İndeks ve Seçilen Metinlerin Latin Harflerine Aktarımı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul 2012.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

Kitap Tanıtımı:

1. Şeyh Vasfî, “Muhâdarât”, *Sabâh*, Yıl 12, Cilt 20, Nr. 4145, 5 Safer 1319 (11 Mayıs 1317 / 24 Mayıs 1901) s. 4.⁵²⁷
2. Şeyh Vasfî, “Muhâdarât”, *Sabâh*, Yıl 12, Cilt 20, Nr. 4153, s. 4.
3. Şeyh Vasfî, “Muhâdarât”, *Sabâh*, Yıl 12, Cilt 20, Nr. 4170, s. 4.
4. Şeyh Vasfî, “Muhâdarât”, *Sabâh*, Yıl 12, Cilt 20, Nr. 4179, s. 4.
5. Şeyh Vasfî, *Riyâhîn*, *Sabâh*, Yıl 19, Cilt 32, Nr. 6566, 5 Zilhicce 1322 (28 Kannunusani 1320 / 10 Şubat 1905), s. 4.

2. 2. 19. Şafak

Yayın hayatına 15 Nisan 1301 (12 Recep 1302 / 27 Nisan 1885) tarihinde dönemin diğer pek çok dergisi gibi siyasetten başka her şeyden bahsetmek iddiasıyla ve kendisini “risale” olarak tanımlayarak başlayan *Şafak* dergisinin son sayısını yayımladığı 1 Eylül 1301 (3 Zilhicce 1302 / 13 Eylül 1885) tarihine kadar on sayılık bir yayın hayatı olmuştur.

M. Asım’ın imtiyaz sahipliğinde İstanbul’da Mihran Matbaası’nda basılan derginin yayın periyodu on beş günlüktür. *Şafak*’ın idari adresi Bâb-ı Âli Caddesi Numara 7 şeklinde belirtilmiştir. Maârif nezâret-i celîlesinin ruhsatıyla ve 121 ruhsat numarasıyla tabedilen derginin tam takımı İstanbul Üniversitesi

⁵²⁷

Mecit Demirel, *Sabâh Gazetesi (1899-1909)’ndeki Dil ve Edebiyat Yazılarının İncelenmesi ve Şiir Metinleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul 2002.

Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde ve Millî Kütüphane'de mevcuttur.

Ahmed Rasim, Mekkî, Şeyh Vasfî, Muallim Nâci, Abdülkerim Sâbit, Kâzım Paşa, Ali Ferruh, Ali Ulvî, Mehmed Celâl, Ahmed İhsan, Ekrem Bey, Memduh Bey, Mahmut Celâleddin Paşa, Harputlu Hayrî, Rahmî, Halil Edib, Seher Hanım gibi isimler, gazetenin önemli yazar ve şairleri arasında zikredilebilir.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, "Gazel", *Şafak*, Sene 1, Cilt 1, 12 Recep 1302 (15 Nisan 1301 / 27 Nisan 1885), s. 7.

2. 2. 20. Tarîk

Filip Efendi tarafından büyük boy dört sayfa olarak neşredilen *Tarîk*, "Yevmî Osmanlı gazetesidir." ibaresiyle 7 Mart 1884 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Cumadan cumaya yayımlanan gazetenin baskı yeri İstanbul'dur. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde bulunan son sayısı rumî 13 Şubat 1315 (25 Şubat 1900) tarihlidir. İlkeli bir yayıncılık anlayışını benimseyen *Tarîk* ilmî, edebî yazılara ağırlık vermiştir. Sayfalarında resimlere ve resimli ilanlara da yer açan gazetenin önemli konu başlıkları şu şekilde sıralanabilir: İcmâl-i Ahvâl, Tercîhat, Telgraf Havadisî, İlân ve Resmî İlân, Musâhabe-i Edebiyye, Musâhabe-i Fenniyye, Mütenevvia. Gazetenin başmuharrirliğini yapan isimler arasında **Kemalpaşazâde (Lastik) Said Bey, Selânikli Tevfik** gibi yazarlar bulunmaktadır.

Gazetenin önemli yazarları arasında **Hüseyin Cahit (Yalçın), Tevfik Fikret, Selânikli Tevfik, Abdullah Zühdü, Hüseyin Vassâf, Ahmed Midhat Efendi, Şeyh Vasfî, Muallim Nâci, Mustafa Reşid, İbnülemin Mahmut Kemal (İnal)** gibi şahsiyetlerin isimleri zikredilebilir.

Gazete üzerinde İhsan Tevfik Kırca bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.⁵²⁸

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “Kaside”, *Tarîk*, Nr. 1820, 16 Şaban 1306 (5 Nisan 1305 / 17 Nisan 1889), s. 2.
2. Şeyh Vasfî, “Yevm-i Cülûs için Kaside”, *Tarîk*, Nr. 3027, 8 Safer 1310 (20 Ağustos 1308 / 1 Eylül 1892), s. 3.
3. **Şeyh Vasfî**, “Na’t”, *Tarîk*, Nr. 4703, 24 Ramazan 1316 (24 Kânunusâni 1314 / 5 Şubat 1899), s. 3.

Kitap ilanı:

1. Şeyh Vasfî-i Şirin, “Reyâhîn”, *Tarîk*, Nr. 1411, 15 Cemaziyülahir 1305 (16 Şubat 1303 / 28 Şubat 1888), s. 3.
2. Şeyh Vasfî Efendi, “Feyz-Âbâd (Yarı Terceme Yarı Te’lif Bir Eser)”, *Tarîk*, Nr. 2453, 13 Cemaziyulahir 1308 (12 Kânunusâni 1306 / 24 Ocak 1891), s. 3.
3. Şeyh Vasfî Efendi, “Bedâyî”, *Tarîk*, Nr. 3149, 13 Cemaziyulahir 1310 (21 Kânunuevvel 1308 / 2 Ocak 1893), s. 3.

⁵²⁸

İhsan Tevfik Kırca, *Tarîk Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi (1884-1899)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul 1999.

2. 2. 21. Teâvün-i Aklâm

Yayın hayatına Rûmi 3 Temmuz 1302 (13 Şevval 1303 / 15 Temmuz 1886) tarihinde başlayan *Teâvün-i Aklâm* dergisi, son sayısını yayımladığı Rûmi 22 Mart 1304 (21 Recep 1305 / 3 Nisan 1888) tarihine kadar biri 1 - 22, diğeri 1 - 47 sayı olmak üzere 2 cilt hâlinde 69 sayı neşredilmiştir.

Muallim Nâci ve **Selânikli Tevfik**'in imtiyaz sahibi olduğu dergi Maârif Nezâret-i Celîlesi'nin ruhsatını haizdir. Haftalık periyotlarla yayımlanan derginin 20-22. nüshaları "Fünûn, edebiyat ve telâiften bahseder." kaydıyla, ikinci cildin ilk sayısından itibaren sonraki bütün sayıları da "Fennî ve Edebî Gazetedir." kaydıyla neşredilmiştir.

İdarehane adresi dergide, "Ebu's-Su'ûd Caddesi'nde *Tercümân-ı Hakikat* Matbaası karşısında 3 numaralı hanededir." şeklinde belirtilmiştir.

Selânikli Tevfik, **Muallim Nâci** ve **İbrahim Cûdî** derginin önde gelen yazar ve şairleri arasında zikredilebilir.

Dergi üzerinde **İnci Özgüner**⁵²⁹ bir mezuniyet tezi hazırlamış ve **Nilüfer Küçükkeleş**⁵³⁰ de yüksek lisans çalışması yapmıştır.

⁵²⁹ İnci Özgüner, *1303 Yıllarına Aid Edebî ve Fikrî Mecmuaların Tedkîki* (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü, İstanbul 1965.

⁵³⁰ Nilüfer Küçükkeleş, *Mecmua-i Ebüzziya ve Teâvün-i Aklâm Mecmuaları'nın Dil ve Edebiyat Yönünden İncelenmesi ve Şiir Metinleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Vasfî, “Nazîre-i Gazel-i Muallim”, *Teâvün-i Aklâm*, Nr. 5, 31 Temmuz 1302 (12 Zilkade 1303 / 12 Ağustos 1886), s. 18.
2. Şeyh Vasfî, “Gazel”, *Tevâvün-i Aklâm*, Yıl 1, Nr. 5, 31 Temmuz 1302 (12 Zilkade 1303 / 12 Ağustos 1886).

2. 2. 22. Tercümân-ı Hakikât

Ahmed Midhat Efendi tarafından 1878 yılında çıkarılan gazetede geniş halk kitlelerine hitap edebilmek gayesiyle çıkmıştır. Bu sebeple sayfalarında halk diliyle havdisler verilmiştir. *Tercümân-ı Hakikat*'i Türk basın tarihinde ayrıcalıklı kılan hususların başında pek çok gazetecinin yetiştiği bir okul olması hususiyeti gelmektedir. **Hüseyin Rahmi Gürpınar**'dan **Halide Edip**'e, Ahmed Rasim'den **Hüseyin Cahit**'e kadar pek çok isim uzun süre bu gazetede çalışmıştır. İkinci Meşrutiyet'e kadar bağımsız bir yapı olarak görünen gazete, İttihat ve Terakki'ye yönelik açıktan muhalif bir yayın politikası benimsemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar yayınıni sürdüren gazetenin önemli yazar ve şairleri arasında **Nigar Hanım**, **Hüseyin Rahmi Gürpınar**, **Halide Edip Adıvar** gibi isimler sayılabilir.

Gazete üzerinde **Ahmet Şerif Çaycı**⁵³¹ doktora, **İsmail Karaca**⁵³² ise yüksek lisans çalışması yapmıştır.

⁵³¹ Ahmet Şerif Çaycı, *Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde Batı Edebiyatı 1878-1896 Yılları Arası (Servet-i Fünun'a Kadar)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul 1993.

Yayımlanmış Yazı ve Şiirleri

1. Şeyh Ali Vasfî, “Mektup”, *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1331, 11 Muharrem 1300 (10 Teşrinisani 1298 / 22 Kasım 1882), s. 3.
2. Şeyh Ali Vasfî, “Gazel”, *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1331, 11 Muharrem 1300 (10 Teşrinisani 1298 / 22 Kasım 1882), s. 3.
3. Şeyh Ali Vasfî, “Mektup”, *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1387, 17 Rebiülevvel 1300 (14 Kânunusâni 1298 / 26 Ocak 1883), s. 3.
4. Şeyh Ali Vasfî, “Gazel”, *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1387, 17 Rebiülevvel 1300 (14 Kânunusâni 1298 / 26 Ocak 1883), s. 3.
5. Şeyh Ali Vasfî, “Gazel”, *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1387, 17 Rebiülevvel 1300 (14 Kânunusâni 1298 / 26 Ocak 1883), s. 3.
6. Şeyh Ali Vasfî, “Mektup”, *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1398, 30 Rebiülevvel 1300 (27 Kânunusâni 1298 / 8 Şubat 1883), s. 3.
7. Şeyh Ali Vasfî, “Gazel”, *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1398, 30 Rebiülevvel 1300 (27 Kânunusâni 1298 / 8 Şubat 1883), s. 3.
8. Şeyh Ali Vasfî, “Gazel”, *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1405, 8 Rebiülahir 1300 (4 Şubat 1298 / 16 Şubat 1883), s. 3.
9. Şeyh Ali Vasfî, “Gazel”, *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1413, 18 Rebiülahir 1300 (14 Şubat 1298 / 26 Şubat 1883), s. 3.
10. Şeyh Ali Vasfî, “Nazire-i Gazel-i Mesud”, *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1420, 26 Rebiülahir 1300 (22 Şubat 1298 / 6 Mart 1883), s. 3.
11. Şeyh Ali Vasfî, “Nazire-i Gazel-i Hazret-i Mesud”, *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1462, 16 Cemaziyelahir 1300 (12 Nisan 1299-24 Nisan 1883), s. 3.

12. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1467, 23 Cemaziyelahir 1300 (19 Nisan 1299 / 1 Mayıs 1883), s. 3.
13. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1493, 23 Recep 1300 (19 Mayıs 1299 / 31 Mayıs 1883), s. 2-3.
14. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1506, 10 Şaban 1300 (3 Haziran 1299 / 15 Haziran 1883), s. 3.
15. Şeyh Ali Vafî, "Nazire", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1553, 7 Şevval 1300 (29 Temmuz 1299 / 11 Ağustos 1883), s. 3.
16. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1586, 16 Zilkade 1300 (6 Eylül 1299 / 18 Eylül 1883), s. 3.
17. Şeyh Ali Vafî, "Nazire", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1622, 2 Muharrem 1301 (22 Teşrinievvel 1299 / 3 Kasım 1883), s. 3.
18. Şeyh Ali Vafî, "Meşâhir-i Şuarâ-yı Acem'den Enverî'nin Bir Şikâyetidir", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1627, 8 Muharrem 1301 (28 Teşrinievvel 1299 / 9 Kasım 1883), s. 3.
19. Şeyh Ali Vafî, "Nazire", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1645, 30 Muharrem 1301 (19 Teşrinisani 1299 / 1 Aralık 1883), s. 3.
20. Şeyh Ali Vafî, "Şeyh Attar", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1677, 8 Rebiülevvel 1301 (26 Kânunuevvel 1299 / 7 Ocak 1884), s. 3.
21. Şeyh Ali Vafî, "Makale", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1688, 20 Rebiülevvel 1301 (7 Kânunusâni 1299 / 19 Ocak 1884), s. 3.
22. Şeyh Ali Vafî, "Huzur-ı Mesud-ı Harâbâtî'ye", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1702, 7 Rebiülahir 1301 (24 Kânunusâni 1299 / 5 Şubat 1884), s. 3.
23. Şeyh Ali Vafî, "Mektub", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1720, 28 Rebiülahir 1301 (14 Şubat 1299 / 26 Şubat 1884), s. 3.
24. Şeyh Ali Vafî, "Nazire-i Gazel-i Mesud", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1724, 3 Cemaziyelevvel 1301 (18 Şubat 1299 / 1 Mart 1884), s. 3.
25. Şeyh Ali Vafî, "Münâcât-ı Câmi", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1754, 8 Cemaziyelahir 1301 (24 Mart 1300 / 5 Nisan 1884), s. 3.

26. Şeyh Ali Vafî, "Nazım", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1758, 13 Cemaziyelahir 1301 (29 Mart 1300 / 10 Nisan 1884), s. 3.
27. Şeyh Ali Vafî, "Gazel-i Mesud'a Nazire", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1758 13 Cemaziyelahir 1301 (29 Mart 1300 / 10 Nisan 1884), s. 3.
28. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1782 13 Receb 1301 (27 Nisan 1300 / 9 Mayıs 1884), s. 3.
29. Şeyh Ali Vafî, "Tevhid", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1788, 20 Receb 1301 (4 Mayıs 1300 / 16 Mayıs 1884), s. 2.
30. Şeyh Ali Vafî, "Nazire", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1810 2 Ramazan 1301 (14 Haziran 1300 / 26 Haziran 1884), s. 2.
31. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1810, 2 Ramazan 1301 (14 Haziran 1300 / 26 Haziran 1884), s. 3.
32. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1818 11 Ramazan 1301 (23 Haziran 1300 / 5 Temmuz 1884), s. 3.
33. Şeyh Ali Vafî, "Molla Câmî Hazretleri'nin Oğluna Nasihati", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1836 6 Şevval 1301 (18 Temmuz 1300 / 30 Temmuz 1884), s. 3.
34. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1845 16 Şevval 1301 (28 Temmuz 1300 / 9 Ağustos 1884), s. 3.
35. Şeyh Ali Vafî, "Huzur-ı Mesud-ı Harâbâtî'ye", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1849, 21 Şevval 1301 (2 Ağustos 1300 / 14 Ağustos 1884), s. 3.
36. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1853, 26 Şevval 1301 (7 Ağustos 1300 / 19 Ağustos 1884), s. 3.
37. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1856, 29 Şevval 1301 (10 Ağustos 1300 / 22 Ağustos 1884), s. 3.
38. Şeyh Ali Vafî, "Kıt'a", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1856, 29 Şevval 1301 (10 Ağustos 1300 / 22 Ağustos 1884), s. 3.
39. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1860, 4 Zilkade 1301 (14 Ağustos 1300 / 26 Ağustos 1884), s. 3.
40. Şeyh Ali Vafî, "Kıt'a", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1860, 4 Zilkade 1301 (14 Ağustos 1300 / 26 Ağustos 1884), s. 3.

41. Şeyh Ali Vasfî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1871, 17 Zilkade 1301 (27 Ağustos 1300 / 8 Eylül 1884), s. 3.
42. Şeyh Ali Vasfî, "Huzur-ı Mesud-ı Harâbâtî'ye", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1886, 5 Zilhicce 1301 (14 Eylül 1300 / 26 Eylül 1884), s. 3.
43. Şeyh Ali Vasfî-Mesud Harâbâtî, "Gazel-i Müsterek", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1890, 14 Zilhicce 1301 (23 Eylül 1300 / 5 Ekim 1884), s. 3.
44. Şeyh Ali Vasfî, "Nazire-i Gazel-i Müsterek", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1893, 18 Zilhicce 1301 (26 Eylül-8 Ekim 1884), s. 3.
45. Şeyh Ali Vasfî, "Kıt'a", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1893, 18 Zilhicce 1301 (27 Eylül 1300 / 9 Ekim 1884), s. 3.
46. Şeyh Ali Vasfî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1895, 20 Zilhicce 1301 (29 Eylül 1300 / 11 Ekim 1884), s. 3.
47. Şeyh Ali Vasfî, "Kıt'a", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1895, 20 Zilhicce 1301 (28 Eylül 1300 / 11 Ekim 1884), s. 3.
48. Şeyh Ali Vasfî, "Nazire", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1910, 9 Muharrem 1302 (17 Teşrinievvel 1300 / 29 Ekim 1884), s. 3.
49. Şeyh Ali Vasfî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1914, 14 Muharrem 1302 (22 Teşrinievvel 1300 / 3 Kasım 1884), s. 3.
50. Şeyh Ali Vasfî, "Huzur-ı Mesud-ı Harâbâtî'ye", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1922, 23 Muharrem 1302 (31 Teşrinievvel 1300 / 12 Kasım 1884), s. 2-3.
51. Şeyh Ali Vasfî, "Saib", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1929, 1 Safer 1302 (8 Teşrinisani 1300 / 20 Kasım 1884), s. 3.
52. Şeyh Ali Vasfî, "Mütalaa-Güzel Söz Bulmak Ne Güç", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1978, 30 Rebiülevvel 1302 (5 Kânunusâni 1300 / 17 Ocak 1885), s. 3.
53. Şeyh Ali Vasfî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 1989, 13 Rebiülahir 1302 (18 Kânunusâni 1300 / 30 Ocak 1885), s. 3.
54. Şeyh Ali Vasfî (Mütercim), "Bahar", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 2041, 3 Receb 1302 (6 Nisan 1301 / 18 Nisan 1885), s. 3.

55. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 2048, 12 Receb 1302 (15 Nisan 1301 / 27 Nisan 1885), s. 2.
56. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 2070, 8 Şaban 1302 (11 Mayıs 1301 / 23 Mayıs 1885), s. 2.
57. Şeyh Ali Vafî, "Huzur-ı Mesud-ı Harâbâtî'ye", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 2085, 26 Şaban 1302 (29 Mayıs 1301 / 10 Haziran 1885), s. 3.
58. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 2118, 9 Şevval 1302 (13 Temmuz 1301 / 25 Temmuz 1885), s. 2.
59. Şeyh Ali Vafî, "Gazel", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 2121, 12 Şevval 1302 (13 Temmuz 1301 / 25 Temmuz 1885), s. 3.

Kitap İlanı:

1. Şeyh Ali Vafî-Mesud-ı Harâbâtî, "Şöyle Böyle", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 2179, 22 Zilhicce 1302 (20 Eylül 1301 / 2 Ekim 1885), s. 4.

3. ALİ VASFÎ EFENDİ KRONOLOJİSİ

Tablo 17: Ali Vasfî Efendi'nin Hayatının Kronolojik Listesi

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
1850/51	1267	1266/67	Ali Vasfî Efendi doğdu.
1858-61	1275-77	1274-77	Mesnevîhan Hoca Hüsameddin Efendi'den ders almaya başladı.
1863/64	1280	1279/80	Mesnevîhan Hoca Hüsameddin Efendi'nin elinden arakiye giydi. (En geç bu tarihe kadar.)
1863/64	1280	1279/80	Babasının ve kendisinin hocası olan Hasan Hüsameddin Efendi vefat etti.
1866/67	1283	1282/83	Babası Muhammed Râşid Efendi vefat etti.
15.10.1882	2 Zilhicce 1299	3 Teşrinievvel 1298	Âfâk'ın 2 Zilhicce 1299 tarihli ilk sayısında Muallim Nâci'nin bir şiirini okudu ve ondan çok etkilendi.
01.11.1882	19 Zilhicce 1299	20 Teşrinievvel 1298	Muallim Nâci'nin Âfâk'ta okuduğu şiirine bir nazire yazarak küçük bir mektupla birlikte <i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesine gönderdi.
22.11.1882	11 Muharrem 1300	10 Teşrinisani 1298	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Mektup"u yayımlandı.
22.11.1882	11 Muharrem 1300	10 Teşrinisani 1298	İlk şiiri <i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinin 1331. sayısında yayımlandı.
26.01.1883	17 Rebiyülevvel 1300	14 Kânunusâni 1298	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Mektup"u yayımlandı.
26.01.1883	17 Rebiyülevvel 1300	14 Kânunusâni 1298	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
08.02.1883	30 Rebiyülevvel 1300	27 Kânunusâni 1298	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Mektup"u yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
08.02.1883	30 Rebiyülevvel 1300	27 Kânunusâni 1298	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
16.02.1883	8 Rebiyülahir 1300	4 Şubat 1298	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
26.02.1883	18 Rebiyülahir 1300	14 Şubat 1298	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
06.03.1883	26 Rebiyülahir 1300	22 Şubat 1298	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Nazire-i Gazel-i Mesud"u yayımlandı.
24.04.1883	16 Cemaziyelahir 1300	12 Nisan 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Nazire-i Gazel-i Mesud"u yayımlandı.
01.05.1883	23 Cemaziyelahir 1300	19 Nisan 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
30.05.1883	23 Recep 1300	18 Mayıs 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
16.06.1883	10 Şaban 1300	4 Haziran 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
11.08.1883	7 Şevval 1300	29 Temmuz 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Nazire"si yayımlandı.
18.09.1883	16 Zilkade 1300	6 Eylül 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
03.11.1883	2 Muharrem 1301	22 Teşrinievvel 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Nazire"si yayımlandı.
09.11.1883	8 Muharrem 1301	28 Teşrinievvel 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Meşâhir-i Şuarâ-yı Acem'den Enverî'nin Bir Şikâyetidir" adlı yazısı yayımlandı.
01.12.1883	30 Muharrem 1301	19 Teşrinisani 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Nazire"si yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
1882-84	1300-01	1298-00	Berk dergisinde "Harabatname" adlı yazısı yayımlandı.
1882-84	1300-01	1298-00	Berk dergisinde "Gazel"i yayımlandı.
1882-84	1300-01	1298-00	Berk dergisinde "Gazel"i yayımlandı.
1882-84	1300-01	1298-00	Berk dergisinde "Gazel"i yayımlandı.
1882-84	1300-01	1298-00	Berk dergisinde "Kıt'a"sı yayımlandı.
1882-84	1300-01	1298-00	Berk dergisinde "Kıt'a"sı yayımlandı.
1883/84	1301	1299/00	Güneş Mecmuası'nda "Mütâla'a" adlı yazısı yayımlandı.
1883/84	1301	1299/00	Güneş Mecmuası'nda "Gazel"i yayımlandı.
1883/84	1301	1299/00	Güneş Mecmuası'nda "Gazel"i yayımlandı.
07.01.1884	8 Rebiyülevvel 1301	26 Kânunuevvel 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Şeyh Attâr" adlı yazısı yayımlandı.
19.01.1884	20 Rebiyülevvel 1301	7 Kânunusâni 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Makale"si yayımlandı.
05.02.1884	7 Rebiyülahir 1301	24 Kânunusâni 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Huzur-ı Mesud-ı Harâbâtî'ye" adlı yazısı yayımlandı.
26.02.1884	28 Rebiyülahir 1301	14 Şubat 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Mektup"u yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
01.03.1884	3 Cemaziyelevvel 1301	18 Şubat 1299	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Nazire-i Gazel-i Mesud"u yayımlandı.
05.04.1884	8 Cemaziyelahir 1301	24 Mart 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Münâcât-ı Câmî" adlı yazısı yayımlandı.
10.04.1884	13 Cemaziyelahir 1301	29 Mart 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Nazım" adlı yazısı yayımlandı.
10.04.1884	13 Cemaziyelahir 1301	29 Mart 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Nazire-i Gazel-i Mesud"u yayımlandı.
09.05.1884	13 Recep 1301	27 Nisan 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
16.05.1884	20 Recep 1301	4 Mayıs 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Tevhid"i yayımlandı.
26.06.1884	2 Ramazan 1301	14 Haziran 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Nazire"si yayımlandı.
26.06.1884	2 Ramazan 1301	14 Haziran 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
05.07.1884	11 Ramazan 1301	23 Haziran 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
30.07.1884	6 Şevval 1301	18 Temmuz 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Molla Câmî Hazretleri'nin Oğluna Nasihati" adlı yazısı yayımlandı.
09.08.1884	16 Şevval 1301	28 Temmuz 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
14.08.1884	21 Şevval 1301	2 Ağustos 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Huzur-ı Mesud-ı Harâbâtî'ye" adlı yazısı yayımlandı.
19.08.1884	26 Şevval 1301	7 Ağustos 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
22.08.1884	29 Şevval 1301	10 Ağustos 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
22.08.1884	29 Şevval 1301	10 Ağustos 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Kıt'a"sı yayımlandı.
26.08.1884	4 Zilkade 1301	14 Ağustos 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
26.08.1884	4 Zilkade 1301	14 Ağustos 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Kıt'a"sı yayımlandı.
08.09.1884	17 Zilkade 1301	27 Ağustos 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
26.09.1884	5 Zilhicce 1301	14 Eylül 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Huzur-ı Mesud-ı Harâbâtî'ye" adlı yazısı yayımlandı.
05.10.1884	14 Zilhicce 1301	23 Eylül 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel-i Müşterek"i yayımlandı.
08.10.1884	17 Zilhicce 1301	26 Eylül 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Nazire-i Gazel-i Müşterek"i yayımlandı.
09.10.1884	18 Zilhicce 1301	27 Eylül 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Kıt'a"sı yayımlandı.
11.10.1884	20 Zilhicce 1301	29 Eylül 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
29.10.1884	9 Muharrem 1302	17 Teşrinievvel 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Nazire"si yayımlandı.
03.11.1884	14 Muharrem 1302	22 Teşrinievvel 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
12.11.1884	23 Muharrem 1302	31 Teşrinievvel 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Huzur-ı Mesud-ı Harâbâtî'ye" adlı yazısı yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
20.11.1884	1 Safer 1302	8 Teşrinisani 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Saib" adlı yazısı yayımlandı.
1884/85	1302	1300/01	Cezebât, Mihran Matbaası tarafından neşredildi.
1884/85	1302	1300/01	Şöyle Böyle, A. K. Tozluyan İdare-i Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından neşredildi.
1884/85	1302	1300/01	Şöyle Böyle, Arakel Matbaası tarafından neşredildi.
17.01.1885	30 Rebiyülevvel 1302	5 Kânunusâni 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Mütalaa-Güzel Söz Bulmak Ne Güç" adlı yazısı yayımlandı.
30.01.1885	13 Rebiyülahir 1302	18 Kânunusâni 1300	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
06.03.1885	19 Cemaziyelevvel 1302	22 Şubat 1300	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
18.04.1885	3 Recep 1302	6 Nisan 1301	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Bahar" adlı yazısı yayımlandı.
27.04.1885	12 Recep 1302	15 Nisan 1301	Şafak dergisinde "Gazel"i yayımlandı.
27.04.1885	12 Recep 1302	15 Nisan 1301	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
23.05.1885	8 Şaban 1302	11 Mayıs 1301	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
10.06.1885	26 Şaban 1302	29 Mayıs 1301	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Huzur-ı Mesud-ı Harâbâtî'ye" adlı yazısı yayımlandı.
22.07.1885	9 Şevval 1302	10 Temmuz 1301	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
22.07.1885	9 Şevval 1302	10 Temmuz 1301	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
02.10.1885	22 Zilhicce 1302	20 Eylül 1301	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> gazetesinde "Kitap İlanı" yayımlandı.
10.10.1885	1 Muharrem 1303	28 Eylül 1301	Saadet gazetesinde "Kıt'a"sı yayımlandı.
18.11.1885	10 Safer 1303	6 Teşrinisani 1301	İmdâdü'l Midâd dergisinde "Şiir Nedir? Şair Nedir?" adlı yazısı yayımlandı.
18.11.1885	10 Safer 1303	6 Teşrinisani 1301	İmdâdü'l Midâd dergisinde "Gazel"i yayımlandı.
29.11.1885	21 Safer 1303	17 Teşrinisani 1301	Saadet gazetesinde "Tehirden Tahzir" adlı yazısı yayımlandı.
08.12.1885	1 Rebiyülevvel 1303	26 Teşrinisani 1301	İmdâdü'l Midâd dergisinde "Yanı-lıyorsunuz Ey Hakîm-i Edîb" yazısı yayımlandı.
08.12.1885	1 Rebiyülevvel 1303	26 Teşrinisani 1301	İmdâdü'l Midâd dergisinde " <i>Tercümân-ı Hakikat</i> Gazetesi'ne Mukâbele" yazısı yayımlandı.
08.12.1885	1 Rebiyülevvel 1303	26 Teşrinisani 1301	İmdâdü'l Midâd dergisinde "Gazel"i yayımlandı.
17.12.1885	10 Rebiyülevvel 1303	5 Kânunuevvel 1301	Mirgün Mekteb-i Rüştîyesi'ne Kavâid-i Osmaniye Muallimi olarak tayin edildi.
1885/86	1303	1301/02	İmdâdü'l Midâd dergisinde "Gazel"i yayımlandı.
06.01.1886	1 Rabiylahir 1303	25 Kânunuevvel 1301	İmdâdü'l Midâd dergisinde "Gazel"i yayımlandı.
17.01.1886	11 Rabiylahir 1301	5 Kânunusâni 1301	Ali Vasfî Efendi hizmet hayatına başladı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
17.01.1886	11 Rebiyûlahir 1303	5 Kânunusâni 1301	Mirgün Mekteb-i Rüştîyesi inşa muallimliğine tayin edildi.
05.02.1886	1 Cemaziyelevvel 1303	24 Kânunusâni 1301	Saadet gazetesinde "Nazire" adlı yazısı yayımlandı.
15.03.1886	9 Cemaziyelahir 1303	3 Mart 1302	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
30.04.1886	26 Recep 1303	18 Nisan 1302	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
14.06.1886	12 Ramazan 1303	2 Haziran 1302	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
16.06.1886	14 Ramazan 1303	4 Haziran 1302	Saadet gazetesinde "Kıt'a"sı yayımlandı.
19.06.1886	17 Ramazan 1303	7 Haziran 1302	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
19.06.1886	17 Ramazan 1303	7 Haziran 1302	Saadet gazetesinde "Nazım"ı yayımlandı.
22.06.1886	20 Ramazan 1303	10 Haziran 1302	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
12.08.1886	12 Zilkade 1303	31 Temmuz 1302	Teâvün-i Aklâm dergisinde "Nazîre-i Gazel-i Muallim" yazısı yayımlandı.
12.08.1886	12 Zilkade 1303	31 Temmuz 1302	Teâvün-i Aklâm dergisinde "Gazel"i yayımlandı.
12.08.1886	12 Zilkade 1303	31 Temmuz 1302	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
21.08.1886	21 Zilkade 1303	9 Ağustos 1302	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
18.09.1886	19 Zilhicce 1303	6 Eylül 1302	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
27.09.1886	28 Zilhicce 1303	15 Eylül 1302	Saadet gazetesinde "Sitayış-i Padişâhî (Kıt'a)"si yayımlandı.
09.10.1886	10 Muharrem 1304	27 Eylül 1302	Saadet gazetesinde Sultan İkinci Abdülhamid'i metheden bir şiiri yayımlandı.
09.10.1886	10 Muharrem 1304	27 Eylül 1302	Saadet gazetesinde "Nazire"si yayımlandı.
11.10.1886	12 Muharrem 1304	29 Eylül 1302	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
11.10.1886	12 Muharrem 1304	29 Eylül 1302	Saadet gazetesinde "Şeyh Sadi-i Şirâzî" adlı yazısı yayımlandı.
1886/87	1304	1302/03	Hikemiyât-ı İslâmiye, A. Maviyan Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından neşredildi.
17.01.1887	21 Rebiyülahir 1304	5 Kânunusâni 1302	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
26.03.1887	1 Recep 1304	14 Mart 1303	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
1887/88	1305	1303/04	Reyâhîn, Mehran Matbaası tarafından neşredildi.
28.01.1888	14 Cemaziyelevvel 1305	16 Kânunusâni 1303	Risâle-i Hâfî Mecmuası'nda "Gazel"i yayımlandı.
13.02.1888	30 Cemeziyülevvel 1305	1 Şubat 1303	Fatih Mülkiye Rüştîyesi'ne Kavâid-i Osmaniye muallimi olarak tayin edildi.
13.02.1888	30 Cemeziyülevvel 1305	1 Şubat 1303	200 kuruş maaşla Fatih Rüştîyesi imla muallimliğine tayin edildi.
13.02.1888	30 Cemeziyülevvel 1305	1 Şubat 1303	Mekteb-i Nüvvâb inşa muallimliği ve Fatih Rüştîyesi muallimliğini birlikte yürütmeye başladı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
15.02.1888	2 Cemaziyelahir 1305	3 Şubat 1303	200 kuruş maaşla Mirgün Mekteb-i Rüştîyesi'nden Fatih Rüştîyesi imla muallimliğine tayin edildi.
28.02.1888	15 Cemaziyelahir 1305	16 Şubat 1303	Tarîk gazetesinde "Reyâhîn" adlı kitap ilanı yayımlandı.
09.03.1888	25 Cemaziyelahir 1305	26 Şubat 1303	Risâle-i Hâfî Mecmuası'nda "Şiir"i yayımlandı.
30.05.1888	19 Ramazan 1305	18 Mayıs 1304	Saadet gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
13.02.1889	12 Cemaziyelahir 1306	1 Şubat 1304	Mebteb-i Nüvvâb inşa muallimliğine başladı.
17.04.1889	16 Şaban 1306	5 Nisan 1305	Tarîk gazetesinde "Kaside"si yayımlandı.
1889/90	1307	1305/06	Levâmî', Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından neşredildi.
1890/91	1308	1306/07	Feyz-âbâd, Kasbar Matbaası tarafından neşredildi.
1890/91	1308	1306/07	Bârîka, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından neşredildi.
24.01.1891	13 Cemaziyelahir 1308	12 Kânunusâni 1306	Tarîk gazetesinde "Feyz-Âbâd" adlı kitap ilanı yayımlandı.
20.02.1892	21 Recep 1309	8 Şubat 1307	Musıla-i Sahn payesine erişti.
20.02.1892	21 Recep 1309	8 Şubat 1307	"Bursa rüus-ı mûsile-i sahn"ı sicill-i ahvâl idaresi tarafından görüldü.
31.08.1892	7 Safer 1310	19 Ağustos 1308	Maârif dergisinde "Kaside"si yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
01.09.1892	8 Safer 1310	20 Ağustos 1308	Saadet gazetesinde "Kaside"si yayımlandı.
01.09.1892	8 Safer 1310	20 Ağustos 1308	Tarık gazetesinde "Yevm-i Cülus için Kaside"si yayımlandı.
1892/93	1310	1308/09	Bedâyî', Nişan Berberyan Matbaası tarafından neşredildi.
02.01.1893	13 Cemaziyelahir 1310	21 Kânunuevvel 1308	Tarık gazetesinde "Bedâyî'" adlı kitap ilanı yayımlandı.
25.02.1893	8 Şaban 1310	13 Şubat 1308	"İbtidai't-temessüli" belgesi ve tarihi sicill-i ahvâl idaresi tarafından görülmüştür.
27.04.1893	10 Şevval 1310	15 Nisan 1309	Resimli Gazete'de "Bir Latife-i İlmiye" adlı yazısı yayımlandı.
31.08.1893	18 Safer 1311	19 Ağustos 1309	Saadet gazetesinde "Kaside"si yayımlandı.
31.08.1893	18 Safer 1311	19 Ağustos 1309	Resimli Gazete'de "Gazel"i yayımlandı.
24.11.1893	15 Cemaziyelevvel 1311	12 Teşrinisani 1309	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Makâlât-ı Edebiye" adlı yazısı yayımlandı.
21.12.1893	12 Cemaziyelahir 1311	9 Kânunusâni 1309	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Makâlât-ı Edebiye" adlı yazısı yayımlandı.
1893/94	1311	1309/10	Sevâtî', Âlem Matbaası tarafından neşredildi.
05.04.1894	29 Ramazan 1311	24 Mart 1310	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Na't-ı Şerif"i yayımlandı.
05.04.1894	29 Ramazan 1311	24 Mart 1310	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Vasf-ı Terkîbi" adlı yazısı yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
05.04.1894	29 Ramazan 1311	24 Mart 1310	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Gönlüme Nasihat" adlı yazısı yayımlandı.
05.04.1894	29 Ramazan 1311	24 Mart 1310	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Gazel"i yayımlandı.
20.04.1894	14 Şevval 1311	8 Nisan 1310	Bursa Sahn medresesi vazifesi başladı.
24.05.1894	19 Zilkade 1311	12 Mayıs 1310	Maârif dergisinde "Edebiyat Cevâbnâme" adlı yazısı yayımlandı.
21.06.1894	17 Zilhicce 1311	9 Haziran 1310	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Musâhâbe" adlı yazısı yayımlandı.
31.08.1894	28 Safer 1312	19 Ağustos 1310	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Culûsiye" adlı yazısı yayımlandı.
31.08.1894	28 Safer 1312	19 Ağustos 1310	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Gazel"i yayımlandı.
01.09.1894	29 Safer 1312	20 Ağustos 1321	İkdâm dergisinde "Cülûs-ı Hümâyun İçin Şiir"i yayımlandı.
14.09.1894	13 Rebiyülevvel 1312	2 Eylül 1310	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Musâhabe" adlı yazısı yayımlandı.
21.10.1894	20 Rebiyülahir 1312	9 Teşrinievvel 1310	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Musâhabe" adlı yazısı yayımlandı.
08.11.1894	9 Cemaziyelevvel 1312	27 Teşrinievvel 1310	Mekteb dergisinde "Hazret-i Şeyhin Cevabı" adlı yazısı yayımlandı.
29.12.1894	28 Rebiyülahir 1312	17 Teşrinievel 1310	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Hall" adlı yazısı yayımlandı.
1894/95	1312	1310/11	Hilye-i Enbiya, Âlem Matbaası tarafından neşredildi.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
06.01.1895	9 Recep 1312	25 Kânunuevvel 1310	Musile-i Süleymaniyye rütbesine nail olmuştur.
07.02.1895	11 Şaban 1312	26 Kânunusâni 1310	Komisyon-ı Umumiye üyesi olarak 565 kuruş maaş almıştır.
27.09.1895	7 Rebiyülahir 1313	15 Eylül 1311	Mekteb dergisinde "Makale-i Lisâniye" adlı yazısı yayımlandı.
04.10.1895	14 Rebiyülahir 1313	22 Eylül 1311	Mekteb dergisinde "Makale-i Lisâniye" adlı yazısı yayımlandı.
18.10.1895	28 Rebiyülahir 1313	6 Teşrinievvel 1311	Mekteb dergisinde "Makale-i Lisâniye" adlı yazısı yayımlandı.
18.10.1895	28 Rebiyülahir 1313	6 Teşrinievvel 1311	Mekteb dergisinde "Makale-i Lisâniye" adlı yazısı yayımlandı.
24.10.1895	5 Cemaziyelevvel 1313	12 Teşrinievvel 1311	Mekteb dergisinde "Makale-i Lisâniye" adlı yazısı yayımlandı.
31.10.1895	12 Cemaziyelevvel 1313	19 Teşrinievvel 1311	Mekteb dergisinde "Makale-i Lisâniye" adlı yazısı yayımlandı.
07.11.1895	19 Cemaziyelevvel 1313	26 Teşrinievvel 1311	Mekteb dergisinde "Muhâdarât" adlı yazısı yayımlandı.
28.11.1895	10 Cemaziyelahir 1313	16 Teşrinisani 1311	Mekteb dergisinde "Lamelif Meselesi" adlı yazısı yayımlandı.
01.02.1896	16 Şaban 1313	20 Kanûnusani 1311	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Makâlât-ı Edebiye" adlı yazısı yayımlandı.
01.02.1896	16 Şaban 1313	20 Kanûnusani 1311	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Müteferrika" adlı yazısı yayımlandı.
01.02.1896	16 Şaban 1313	20 Kanûnusani 1311	Saadet gazetesinde "Kaside"si yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
14.02.1896	29 Şaban 1313	2 Şubat 1311	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Gazel"i yayımlandı.
27.02.1896	13 Ramazan 1313	15 Şubat 1311	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Vasf-ı Terkîbi" adlı yazısı yayımlandı.
09.04.1896	25 Şevval 1313	28 Mart 1312	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Cevapnâme" adlı yazısı yayımlandı.
17.04.1896	4 Zilkade 1313	5 Nisan 1312	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Vasf-ı Terkîbi" adlı yazısı yayımlandı.
17.04.1896	4 Zilkade 1313	5 Nisan 1312	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Kıta" adlı yazısı yayımlandı.
23.04.1896	10 Zilkâde 1313	11 Nisan 1312	Hazîne-i Fünûn mecmuasında "Hazar" adlı yazısı yayımlandı.
13.06.1896	2 Muharrem 1314	1 Haziran 1312	Rüştiye mekteplerinde okutulan Farsça derslerle ilgili müdüriyete sunmak üzere bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir.
24.12.1896	19 Recep 1314	12 Kânunuevvel 1312	İkdâm dergisinde "Metâli" kitap ilanı yayımlandı.
1896/97	1314	1312/13	Mekâtib-i Rüşdiyyenin Birinci Senesine Mahsûs Sarf-ı Osmanî, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
1896/97	1314	1312/13	Sarf-ı Osmanî (Rüşdiyelere mahsus) neşredildi.
1896/97	1314	1312/13	Mekâtib-i Rüşdiyyenin Üçüncü Senesine Mahsus Nahv-ı Osmanî, Mahmut Bey Matbaası tarafından neşredildi.
1896/97	1314	1312/13	Nahv-ı Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiyyenin Üçüncü Senesine Mahsus), Karabet Matbaası tarafından neşredildi.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
1896/97	1314	1312/13	Mekâtib-i Rüşdiye Birinci Senesine Mahsus Usul-i Kıraat, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
1896/97	1314	1312/13	Metâlî', Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
1896/97	1314	1312/13	Yadigar-ı Naci, A. Asadoryan Ma'lûmât Matbaası tarafından neşredildi.
17.02.1897	15 Ramazan 1314	5 Şubat 1312	Asır gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
04.08.1897	5 Rebiyülevvel 1315	29 Temmuz 1313	Maaşına 150 kuruş zam yapıldı.
09.08.1897	10 Rebiyülevvel 1315	28 Temmuz 1313	Mekteb-i Nüvvâb inşa muallimliğinden ayrıldı.
10.08.1897	11 Rebiyülevvel 1315	29 Temmuz 1313	Fatih Rüştîyesi imla muallimliği maaşına 150 kuruş zam yapıldı. Maaşı 350 kuruş oldu.
10.08.1897	11 Rebiyülevvel 1315	29 Temmuz 1313	Fatih Rüştîyesi imla muallimliği maaşına 150 kuruş zam yapıldı.
1897/98	1315	1313/14	Küçük Sarf-ı Osmanî, Matbaa-i Âmire tarafından neşredildi.
1897/98	1315	1313/14	Küçük Sarf-ı Osmanî, Matbaa-i Âmire tarafından neşredildi.
25.03.1898	2 Zilkade 1315	13 Mart 1314	Resimli Gazete'de "Zübdetü'l-Eş'âr (Mukaddime)" adlı yazısı yayımlandı.
01.04.1898	9 Zilkade 1315	20 Mart 1314	Resimli Gazete'de "Zübdetü'l-Eş'âr" adlı yazısı yayımlandı.
07.04.1898	15 Zilkade 1315	26 Mart 1314	Resimli Gazete'de "Zübdetü'l-Eş'âr" adlı yazısı yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
15.04.1898	23 Zilkade 1315	3 Nisan 1314	Resimli Gazete'de "Zübdetü'l-Eş'âr" adlı yazısı yayımlandı.
15.04.1898	23 Zilkade 1315	3 Nisan 1314	Resimli Gazete'de "Şair-i Tehir-i Hikmet- pira Hersekli Arif Hikmet Bey" adlı yazısı yayımlandı.
15.04.1898	23 Zilkade 1315	3 Nisan 1314	Resimli Gazete'de "Gazel"i yayımlandı.
22.04.1898	30 Zilkade 1315	10 Nisan 1314	Resimli Gazete'de "Zübdetü'l-Eş'âr" adlı yazısı yayımlandı.
21.09.1899	15 Cemaziyelevvel 1317	9 Eylül 1315	Ma'lûmât mecmuasında "Ebu'l ferec" adlı yazısı yayımlandı.
02.11.1899	27 Cemaziyelahir 1317	21 Teşrinievvel 1315	Ma'lûmât dergisinde "Âsâr-ı Mensûre" adlı yazısı yayımlandı.
25.12.1898	11 Şaban 1316	13 Kânunuevvel 1314	İkdâm dergisinde "Musahabe: Almanların Vaynabat ve Fransızların Fet Dönöel Tesmiye Eyledikleri Leyle-i Mahsus" yazısı yayımlandı.
1898/99	1316	1314/15	Nahv-ı Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus), Kasbar Matbaası tarafından neşredildi.
1898/99	1316	1314/15	Nahv-ı Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus), Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
1898/99	1316	1314/15	Münşeât-ı Şeyh Vassî, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından neşredildi.
05.02.1899	24 Ramazan 1316	24 Kânunusâni 1314	Tarîk gazetesinde "Na't"ı yayımlandı.
11.02.1899	30 Ramazan 1316	30 Kânunusâni 1314	Fatih ve Mekteb-i Nüvvâb mualimlikleriyle birlikte toplam maaşı 1358 kuruşa çıktı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
12.02.1899	1 Şevval 1316	31 Kânunusâni 1314	Ali Vasfî Efendi'ye 608 kuruş maaşla Antep Mevleviyeti tevcih buyrulmuştur.
12.02.1899	1 Şevval 1316	30 Kânunusâni 1314	Bilâd-ı Devriyye olarak aylık 608 kuruş maaşla Antep Mevleviyeti'ni zapt etti.
12.03.1899	29 Şevval 1316	28 Şubat 1314	Antep Mevleviyeti'ne nail oldu.
21.04.1899	10 Zilhicce 1316	9 Nisan 1315	İrtikâ gazetesinde "Gazel"i yayımlandı.
05.05.1899	24 Zilhicce 1316	23 Nisan 1315	İrtikâ gazetesinde "Tazmin" adlı yazısı yayımlandı.
08.09.1899	2 Cemaziyelevvel 1317	27 Ağustos 1315	İrtikâ gazetesinde "Bûd-ı Şeyh Vasfînin Divanı'ndan Mütercemdir" adlı yazısı yayımlandı.
08.09.1899	2 Cemaziyelevvel 1317	27 Ağustos 1315	İrtikâ gazetesinde "Edebiyât-ı Fârisiye Numûnelerinden: Hazreti Şeyh Sa'di'nin" adlı yazısı yayımlandı.
09.10.1899	3 Cemaziyelahir 1317	27 Eylül 1315	Musavver Fen ve Edeb Dergisi'nde "Kısm-ı Fârisî" adlı yazısı yayımlandı.
1899/00	1317	1315/16	Mekâtib-i Rüşdiyenin Birinci Sene-sine Mahsûs Sarf-ı Osmanî, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
1899/00	1317	1315/16	Mekâtib-i Rüşdiyenin İkinci Sene-sine Mahsûs Mufasssal Yeni Sarf-ı Osmanî, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
1899/00	1317	1315/16	Sarf-ı Osmanî (İbdtailere mahsus), Matbaa-i Âmire tarafından neşredildi.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
1899/00	1317	1315/16	Yeni Sarf-ı Osmanî, Şirket-i Mürettebiye ve Karabet Matbaaları tarafından neşredildi.
?	?	Nr. 92	Ma'lûmât dergisinde "Edebiyat" adlı yazısı yayımlandı.
01.02.1900	30 Ramazan 1317	20 Kânunusâni 1315	Antep Mevleviyeti'nden ayrıldı.
02.02.1900	1 Şevval 1317	21 Kânunusâni 1315	650 kuruş maaşla Darümuallim'in inşa muallimliğine atandı.
19.02.1900	18 Şevval 1317	7 Şubat 1315	Üçüncü rütbe mecidî nişan-ı âli beratını aldı.
01.04.1900	30 Zilkade 1317	19 Mart 1316	Meclis-i Meşâyih azalığına tayin edildi.
02.04.1900	1 Zilhicce 1317	20 Mart 1316	"Komisyon-ı Umumiye" azası olarak 14 kuruş ücret aldı.
30.08.1900	4 Cemaziyelevvel 1318	17 Ağustos 1316	Gümüş imtiyaz madalyasına layık görüldü.
01.09.1900	6 Cemaziyelevvel 1318	19 Ağustos 1316	İkdâm dergisinde "Cülûs-ı Hümâyûn İçin Şiir"i yayımlandı.
17.10.1900	22 Cemaziyelahir 1318	4 Teşrinievvel 1316	İkdâm dergisinde "Münşeât-ı Şeyh Vassf" adlı kitabının ilanı yayımlandı.
25.12.1900	3 Ramazan 1318	12 Kânunuevvel 1316	İkdâm dergisinde "Muhâdarât" adlı kitabının tanıtım ilanı yayımlandı.
1900/01	1318	1316/17	Mekâtib-i Rüşdiyenin İkinci Sene-sine Mahsûs Mufasssal Yeni Sarf-ı Osmanî, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası tarafından neşredildi.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
1900/01	1318	1316/17	Muhâdarât, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
14.03.1901	23 Zilkade 1318	1 Mart 1317	Meclis-i Meşâyih azalığı maaşı 475 kuruş oldu.
24.05.1901	5 Safer 1319	11 Mayıs 1317	Sabâh gazetesinde "Muhâdarât" adlı kitabının ilanı yayımlandı.
01.06.1901	13 Safer 1319	19 Mayıs 1317	Sabâh gazetesinde "Muhâdarât" adlı kitabının ilanı yayımlandı.
18.06.1901	1 Rebiyülevvel 1319	5 Haziran 1317	Sabâh gazetesinde "Muhâdarât" adlı kitabının ilanı yayımlandı.
27.06.1901	10 Rebiyülevvel 1319	14 Haziran 1317	Sabâh gazetesinde "Muhâdarât" adlı kitabının ilanı yayımlandı.
12.07.1901	25 Rebiyülevvel 1319	29 Haziran 1317	İrtikâ gazetesinde "Derviş Sinânî'ye" adlı yazısı yayımlandı.
12.07.1901	25 Rebiyülevvel 1319	29 Haziran 1317	İrtikâ gazetesinde "Bahrü'l-maârif" adlı yazısı yayımlandı.
12.07.1901	25 Rebiyülevvel 1319	29 Haziran 1317	İrtikâ gazetesinde "İstitrad" adlı yazısı yayımlandı.
12.07.1901	25 Rebiyülevvel 1319	29 Haziran 1317	İrtikâ gazetesinde "Gülistân Şerhinden" adlı yazısı yayımlandı.
12.07.1901	25 Rebiyülevvel 1319	29 Haziran 1317	İrtikâ gazetesinde "Bostan Şerhinden" adlı yazısı yayımlandı.
18.03.1902	8 Zilhicce 1319	5 Mart 1318	Üçüncü rütbeden Osmanî nişanıyla taltif edildi.
1902/03	1320	1318/19	Nahv-ı Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus), Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası tarafından neşredildi.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
1902/03	1320	1318/19	Nahv-ı Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus), Ahmed Cevdet ve Şürekâsı Matbaası tarafından neşredildi.
1902/03	1320	1318/19	Nahv-ı Osmanî, Âlem Matbaası tarafından neşredildi.
1902/03	1320	1318/19	Nahv-ı Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus), Mahmut Bey Matbaası tarafından neşredildi.
13.01.1903	13 Şevval 1320	31 Kânunuevvel 1318	Maaşına 35 kuruş zam yapıldı.
13.01.1903	13 Şevval 1320	31 Kânunuevvel 1318	Maaşı 510 kuruşa yükseltildi.
14.01.1903	14 Şevval 1320	1 Kânunusâni 1318	Meclis-i Meşâyih azalığı maaşına 35 kuruş zam yapıldı.
14.01.1903	14 Şevval 1320	1 Kânunusâni 1318	Meclis-i Meşâyih azalığı maaşı 510 kuruş oldu.
14.01.1903	14 Şevval 1320	1 Kânunusâni 1318	Maaşı 35 kuruş zamlı 510 kuruşa çıkarıldı.
27.12.1903	7 Şevval 1321	14 Kânunuevvel 1319	Ali Vasfî Efendi mahreç payesine nail oldu.
1903/04	1321	1319/20	Mufasssal Sarf-ı Osmanî, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
29.01.1905	23 Zilkade 1322	16 Kânunusâni 1320	Huzur-ı Ali Cenab-ı Meşîhat Penahi'ye Ali Vasfî Efendi ile ilgili dilekçe yazıldı.
29.01.1905	23 Zilkade 1322	16 Kânunusâni 1320	Meclis-i Meşâyih'ten 231 kuruş ödeme aldı.
10.02.1905	5 Zilhicce 1322	28 Kânunusâni 1320	Sabâh gazetesinde "Reyahîn" adlı kitabının ilanı yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
15.03.1905	8 Muharrem 1323	2 Mart 1321	Meşihat-ı Ulya Mektubî Kalemi tarafından Ali Vasfî Efendi hakkında bir dilekçe yazıldı.
26.03.1905	19 Muharrem 1323	13 Mart 1321	Sabâh gazetesinde "Reyâhîn" adlı kitabının ilanı yayımlandı.
12.04.1905	6 Safer 1323	29 Mart 1321	Huzur-ı Ali Cenab-ı Meşihat Penahi'ye Ali Vasfî Efendi ile ilgili dilekçe yazıldı.
12.04.1905	6 Safer 1323	29 Mart 1321	Maârif Nezareti komisyon ücreti olarak 20 kuruş ödeme aldı.
21.05.1905	16 Rebiyülevvel 1323	8 Mayıs 1321	Müceddeden üçüncü rütbe mecidi nişan-ı âlisi beratı Bâb-ı Fetva Sicil-i Ahval idaresi tarafından uygun görüldü.
21.05.1905	16 Rebiyülevvel 1323	8 Mayıs 1321	Gümüş imtiyaz madalyası beratı Bâb-ı Fetva Sicil-i Ahval idaresi tarafından uygun görüldü.
22.05.1905	17 Rebiyülevvel 1323	9 Mayıs 1321	Validesi Şerife Âmine Hanım vefat etti.
01.09.1905	1 Recep 1323	19 Ağustos 1321	İkdâm dergisinde "Cülûs-ı Hümâyûn İçin Şiir"i yayımlandı.
1905/06	1323	1320/21	Mekâtib-i Rüşdiyenin Birinci Sene-sine Mahsûs Yeni Sarf-ı Osmanî, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
1905/06	1323	1320/21	Mekâtib-i Rüşdiyenin İkinci Sene-sine Mahsûs Mufassal Yeni Sarf-ı Osmanî, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
1905/06	1323	1320/21	Mekâtib-i Rüşdiyenin Üçüncü Sene-sine Mahsus Nahv-ı Osmanî, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
1906/07	1324	1321/22	Mekâtib-i Rüşdiyyenin Birinci Sene-sine Mahsûs Yeni Sarf-ı Osmanî, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
1906/07	1324	1321/22	Mufasssal Nahv-ı Osmanî, Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından neşredildi.
1906/07	1324	1321/22	Muharrerat-ı Şeyh Vasfî, Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından neşredildi.
06.06.1907	24 Rebiyûlahir 1325	24 Mayıs 1323	Maârif Nezareti'nden komisyon ücreti olarak 50 kuruşluk ödeme aldı.
1907/08	1325	1322/23	Ali Vasfî Efendi hastalandı.
1907/08	1325	1322/23	Mufasssal Yeni Sarf ve Nahv-ı Osmanî, Karabet Matbaası Tarafından neşredildi.
07.10.1908	11 Ramazan 1326	24 Eylül 1324	Mecmûa-i Muallim'de "İstitrâd (Hoca-zâde'nin Pederi Hoca Yusuf)" adlı yazısı yayımlandı.
16.11.1908	21 Şevval 1326	3 Teşrinisani 1324	Fatih Rüştîyesi'ndeki vazifesinden 350 kuruş maaş alıyorken ayrıldı.
16.11.1908	21 Şevval 1326	3 Teşrinisani 1324	250 kuruş zamlı Darülmuallimin-i Ali'ye edebiyat muallimi olarak tayin oldu.
17.11.1908	22 Şevval 1326	4 Teşrinisani 1324	600 Kuruş maaşla Darülmuallimin-i Ali'ye edebiyat muallimi olarak tayin edildi.
1908/09	1326	1323/24	Küçük Sarf-ı Osmanî, Matbaa-i Âmire tarafından neşredildi.
09.01.1909	16 Zilhicce 1326	27 Kânunuevvel 1324	Huzur-ı Ali Cenab-ı Meşîhat Penahi'ye Ali Vasfî Efendi ile ilgili dilekçe yazıldı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
17.04.1909	26 Rebiyülevvel 1327	4 Nisan 1325	Huzur-ı Ali Cenab-ı Meşihat Penahi'ye Ali Vasfî Efendi ile ilgili dilekçe yazıldı.
17.04.1909	26 Rebiyülevvel 1327	4 Nisan 1325	Maârif Nezareti Ali Vasfî Efendi hakkında resmi bir vesika düzenledi.
29.04.1909	8 Rebiülahir 1327	16 Nisan 1325	Eşref dergisinde "Geldi eyyâm-ı adâlet oldu âlem şâd-mân" adlı şiiri yayımlandı.
06.05.1909	15 Rebiülahir 1327	23 Nisan 1325	Eşref dergisinde "Geldi eyyâm-ı adâlet müjde" adlı şiiri yayımlandı.
05.06.1909	16 Cemaziyelevvel 1327	23 Mayıs 1325	Musavver Eşref Dergisi'nde "Bî-karâr eyler hezâr-ı zârı feyz-i nevbahâr" şiir yayımlandı.
12.06.1909	23 Cemaziyelevvel 1327	20 Mayıs 1325	Maârif Nezareti'nden komisyon ücreti olarak 135 kuruşluk ödeme aldı.
24.06.1909	5 Cemaziyelahir 1327	11 Haziran 1325	Musavver Eşref Dergisi'nde "Mualim Nâci'nin Ateşpâresi'ne Dair" adlı tenkit yazısı yayımlandı
01.07.1909	12 Cemaziyelahir 1327	18 Haziran 1325	Musavver Eşref Dergisi'nde "Kaside-Kebûter adlı tenkit yazısı yayımlandı.
07.07.1909	18 Cemaziyelahir 1327	24 Haziran 1325	Musavver Eşref Dergisi'nde "Tashîf" adlı tenkit yazısı yayımlandı.
23.07.1909	5 Recep 1327	10 Temmuz 1325	Musavver Eşref Dergisi'nde "Zemzeme-i Meşrutîyet" adlı şiiri yayımlandı.
23.07.1909	5 Recep 1327	10 Temmuz 1325	Musavver Eşref Dergisi'nde "Gülbang-ı Hürriyet" adlı şiiri yayımlandı.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
08.08.1909	22 Recep 1327	26 Temmuz 1325	Sicil-i Ahval İdaresi "Şeyh Vasfî Efendi'nin Tercüme-i Hâli Hûlasasından Mâba'd" belgesi düzenlendi.
09.08.1909	22 Recep 1327	26 Temmuz 1325	Ali Vasfî Efendi hakkında "Bâb-ı Fetva Sicil-i Ahval Tescilâtına Mahsus Müsvedde Varakası" düzenlendi.
09.08.1909	22 Recep 1327	26 Temmuz 1325	Sicil-i Ahval idaresi tarafından nüfus tezkeresinde doğum tarihinin H. 1267 R. 1266 olduğu görüldü.
09.08.1909	22 Recep 1327	26 Temmuz 1325	Sicil-i Ahval İdaresi tarafından nüfus tezkeresinde doğum yerinin Dersaadet olduğu görüldü.
14.09.1909	28 Şaban 1327	1 Eylül 1325	Maaşı son düzenlemede uygun görüldüğü şekliyle 600 kuruşa çıkarıldı.
14.09.1909	28 Şaban 1327	1 Eylül 1325	Mekteb-i Nüvvâb kitabet-i resmiye muallimliği maaşı haftada üç ders saati karşılığı 900 kuruşa yükseltildi.
14.09.1909	28 Şaban 1327	1 Eylül 1325	Meclis-i Meşâyih azalığı maaşı 600 kuruşa çıkarıldı.
14.09.1909	28 Şaban 1327	1 Eylül 1325	Muallimlik ücreti 900 kuruşa çıkarıldı.
1909/10	1327	1324/25	Mekâtib-i Rüşdiyenin Birinci Sene-sine Mahsûs Sarf-ı Osmanî, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
1909/10	1327	1324/25	Mekâtib-i Rüşdiyenin Birinci Sene-sine Mahsûs Yeni Sarf-ı Osmanî, Kasbar Matbaası tarafından neşredildi.
1909/10	1327	1324/25	Yeni Sarf-ı Osmanî, Kasbar Matbaası tarafından neşredildi.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
1909/10	1327	1324/25	Mufasssal Nahv-ı Osmanî, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
1909/10	1327	1324/25	Ravzatül Ârifin, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası tarafından neşredildi.
01.03.1910	18 Safer 1328	16 Şubat 1325	Hastalığı şiddetlendi. Yatağa düştü.
01.03.1910	18 Safer 1328	16 Şubat 1325	Muhibbân gazetesinde "Gülbang-ı Hürriyet" adlı şiir yayımlandı.
14.03.1910	23 Zilkade 1318	1 Mart 1317	475 kuruş maaş tahsis edildi.
24.05.1910	14 Cemaziyelevvel 1328	11 Mayıs 1326	Sicil-i Ahval İdaresi tarafından Ali Vasfî Efendi'nin nüfus tezkeresi görüldü.
24.05.1910	14 Cemaziyelevvel 1328	11 Mayıs 1326	Sicil-i Ahval İdaresi tarafından Ali Vasfî Efendi'nin yayımlamış olduğu eserlerin ruhsatnameleri görüldü.
24.05.1910	14 Cemaziyelevvel 1328	11 Mayıs 1326	Sicil-i Ahval İdaresi tarafından Ali Vasfî Efendi'nin vazife tebligatları görüldü.
24.05.1910	14 Cemaziyelevvel 1328	11 Mayıs 1326	Sicil-i Ahval İdaresi tarafından Ali Vasfî Efendi'nin Mevleviyet fermanları görüldü.
24.05.1910	14 Cemaziyelevvel 1328	11 Mayıs 1326	Sicil-i Ahval İdaresi tarafından Ali Vasfî Efendi'nin paye fermanları görüldü.
24.05.1910	14 Cemaziyelevvel 1328	11 Mayıs 1326	Sicil-i Ahval İdaresi tarafından Ali Vasfî Efendi'nin nişanları görüldü.
24.05.1910	14 Cemaziyelevvel 1328	11 Mayıs 1326	Sicil-i Ahval İdaresi tarafından Ali Vasfî Efendi'nin madalya beratları görüldü.

Miladi Tarih	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Hadise
05.06.1910	26 Cemaziyülevvel 1328	23 Mayıs 1326	Ali Vasfî Efendi vefat etti.
07.06.1910	28 Cemaziyelevvel 1328	24 Mayıs 1326	Tanin gazetesinde vefatıyla ilgili "İrtihâl" başlıklı bir yazı yayımlandı.
29.07.1910	21 Recep 1328	16 Temmuz 1326	Muhibbân gazetesinde Hacıbeyzade Ahmed Muhtar tarafından yazılan "Şeyh Vasfî" adlı makale yayımlandı.
1910/11	1328	1325/26	Mufasssal Nahv-ı Osmanî, Kasbar Matbaası tarafından neşredildi.
1910/11	1328	1325/26	Amelî ve Nazari Osmanlıca Sarf ve Nahiv Dersleri, Araks Matbaası tarafından neşredildi.
1911	1329	1326/27	Osmanlıca Sarf ve Nahiv Dersleri, Araks Matbaası tarafından neşredildi.
1912/13	1331	1328/29	Mekâtib-i Rüşdiyenin Birinci Senesine Mahsûs Sarf-ı Osmanî, Karabet Matbaası tarafından neşredildi.
1912/13	1331	1328/29	Osmanlıca Sarf ve Nahiv Dersleri, Araks Matbaası tarafından neşredildi.
1914/15	1333	1330/31	Nahv-ı Osmanî (Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsus), neşredildi.

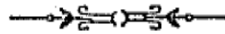
4. ESERLERİNDEN SEÇMELER

مخاضات

اساطین ارباب عرفان بحافلندہ آرایش موقع صاحبہ اولہ بیلاہ جک دقایق ادیبہ نک
اک عمیق نقطہ لرینہ متعلق مطالعات مهمہ بی حاویدر

محرری :

شیخ وصفی

معارف نظارت جلیلاہ سنک ۳۳۵ نومرولو
۲ جمادی الآخرہ سنہ ۱۳۱۸ تاریخی
رخصتنامہ سیلہ طبع اولنمشدر

طبعہ اولی

استانبول

561

(قرہ بت) مطبعہ سی — باب عالی جادہ سنندہ

۱۳۱۸

4. 1. MUHÂDARÂT

Esâtîn-i erbâb-ı ‘irfân mehâfilinde ârâyîş-i mevki’-i musâhabe olabilecek
dekâyık-ı edebiyenin en ‘amîk noktalarına müta‘allik mütâla‘ât-ı mühemmeyi
hâvîdir.

Muharriri:

Şeyh Vasfî

Ma‘ârif Nezâret-i Celîlesinin 335 numaralı ve 2 Cumâdiyelâhire sene 318 târîhli
Ruhsatnâmesiyle tab‘ olunmuşdur.

Tab‘a-i evvel

İstanbul

Karabet Matba‘ası - Bâb-ı Âlî Caddesinde

1318

Mukaddime

~~~

Ey kâri'în-i kirâm! **Sohbetî Efendi**'yi tanır mısınız? Şâyân-ı hürmet bir zâttır. 'Arabîye, Fârisîye vâkıf olmakla beraber Türkçede vâdî-i kadîm üzere eş'âr-ı ceyyide tanzîmine de kâdirdir. Hele şi'irin dekâyıkına bunun kadar vâkıf bir kimseye tesâdüf etmedim demiş olsam yalan söylememiş olurum. Mütevâzı', hoş sohbet olduğu gibi hazret-i *Mesnevîye* olan intisâbı kendisini şâyeste-i ziyâret bir merd-i 'ârif etmiştir.

Bu zâtın Çarşamba civârında ufacık bir hânesi vardır ki zemîn katında bahçeye nâzır olan büyük odasını misâfire tahsîs eylemiştir. Odanın tezyînâtı **Hazret-i Şeyh-i Ekber**'in: ⁵³³

تأمل سُطُورَ الكائناتِ فَإِنَّهَا

مِنَ الْمَلَأِ الْأَعْلَى إِلَيْكَ رَسُولٌ ⁵³⁴

---

⁵³³ Şeyh-i Ekber: Asıl adı, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî'dir. İslâm düşünce tarihine büyük etkileri bulunan sûfî bir müeliftir. 17 Ramazan 560 (28 Temmuz 1165) tarihinde Endülüs'ün güneydoğusundaki Tüdmîr (Teodomiro) bölgesinin baş şehri olan Mürsiye'de (Murcia) doğmuştur. Eserlerinde yeri geldikçe ailesi, yakınları, hocaları, yaşadığı yerler ve tanıdığı olduğu şahsiyetler hakkında bilgiler vermekte olup hakkında bilinenler geniş ölçüde bunlara dayanmaktadır. Babası Ali b. Muhammed, Abbasî Halifesi Müstencid-Bil-lâh'ın kumandanı ve yöre valisi Muhammed b. Sa'd İbn Merdenîş'in hürmet ettiği bir kişiydi, aynı zamanda filozof İbn Rüşd'ün yakın arkadaşıydı. İbnü'l-Arabî babasının çok Kur'an okuyan, fıkıh ve hadis ilmiyle uğraşan takva sahibi bir zat olduğunu, Nûr isimli annesinin ise ensar soyundan geldiğini, Fâtıma bintü'l-Mü-sennâ adlı bir kadın velînin sohbetlerine katıldığını söyler.

Eserleri: Füsûsu'l-Hikem, Fütûhât-ı Mekkiye.

neşîde-i hakîmânesini ve **Cenâb-ı Mevlânâ**'nın:

خدمتی می کن برای کردگار

باقبول و رد خلقت چه کار⁵³⁵

beyt-i 'ârifânesini hâvî levhalar ile gâyet zarîf bir kitâb dolabından 'ibârettir. Cenâb-ı **Sohbetî** sokağa pek nâdir çıkar. Dostları kendisini bu odada ziyâret ederler. Misâfirden hâlî kaldığı zamân nüsah-ı nâdire mütâla'asıyla meşgûl olur.

Cum'a geceleri beyt-i Sohbetiyyede birkaç sühan-şinâs bulunur, hevâyî söz edilmeyip edebiyâttan bahsolunur.

Fakîr leyâlî-i mezkûrede 'akdolunan bu bezmin müstemi'îninden bulunduğum cihetle hâtırda tutabildiğim muhâverâtın -faydadan hâlî olmadığı için- "Muhâdarât" 'unvânı altında neşrine cür'et ediyorum.

Tasvîr-i mebâhiste, nakl-i mesâ'ilde görülecek kusûr bana 'âittir. Bundan mübâhisîn mes'ûl tutulmamalıdır.

Dırağmân, Fî 27 Cemaziyelulâ Sene 317

Şeyh Vasfî

---

534 Kâinatın satırlarını dikkatle incele. Çünkü onlar sana Mele-i Âlâ'dan gelen risalelerdir.

535 Sen Allah için hizmet etmeye bak. İnsanların [hizmetini] kabul edip etmemesiyle ilgilenme.

Birinci Muhâdara

Huzzâr:

Sohbetî Efendi, Kelâmî Bey, Neşve Çelebi, Hoca Kalender, Dervîş Niyâzî

~~~

Sohbetî Efendi:

— Geçen akşam teşerrüf edemedin?

Hoca Kalender:

— Bizim seyyâr sahâf Hasan Efendi iki yazma kitâb getirmiş idi, onların mütâla'asıyla meşgûl oldum.

Sohbetî Efendi:

— Bunlar mutlakâ nevâdirden olmalı, zîrâ siz olur olmaz kitâbı nazar-ı mütâla'aya almazsınız.

Hoca Kalender:

— Biri *Vechî Dîvânı*, diğeri de bir mecmû'a.

Sohbetî Efendi:

— **Vechî** nâmında bir şâ'ir bilmiyorum. Şimdiye kadar nazar-ı mütâla'amdan geçmiş olan tezâkir-i şu'arâda **Vechî** nâmına bir beyte bile tesâdüf ettiğimi der-hâtır edemiyorum. Mecmû'anın münderecâtı neden 'ibâret?

Hoca Kalender:

— Mecnû'a, **Neşâtî**'nin⁵³⁶ *Hilye-i Enbiyâ*'sıyla⁵³⁷ **Mazlûmîzâde Mustafa Efendi** nâmında bir zâtın Gazve-i Bedr'e⁵³⁸ dâ'ir bir manzûme-i garrâsını şâmil.

Sohbetî Efendi:

— **Vechî**, hangi 'asır şu'arâsından?

Hoca Kalender:

— Cennet-mekân **Sultân Süleymân Kanûnî** 'asrı şu'arâsından olduğu dîvânın nihâyetindeki şu hâtimedden anlaşılıyor: “Kad vaka' el-ferâğu min tesvîdihi fi şehri şevvâl, hateme bi'l-hayr ve'l ikbâl. Sene tis'a ve hamsîn ve

⁵³⁶ Neşâtî: Asıl adı Ahmed'dir. On yedinci yüzyılın başlarında Edirne'de doğduğu tahmin edilmektedir. Bir müddet Konya ve İstanbul'da ikamet etmiş daha sonra memleketine dönerek Edirne Mevlevihanesi'nde dört yıl şeylik yapmıştır. Söz konusu vazifeyi sürdürürken vefat eden Neşâtî, Murâdiye Camii haziresine defnedilmiştir. Zamanında pek çok şairin yetişmesine vesile olan Neşâtî şiirleriyle Fasih Dede, Şeyh Galib, Nedim, Ahmed Haşim, Yahya Kemâl, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi eski ve yeni şairleri etkilemiştir.

Eserleri: *Divan*, *Hilye-i Enbiyâ*, *Edirne Şehrengizi*, *Şerh-i Müşkilât-ı Örfî*, *Kavâid-i Deriyye*, *Tuhfetü'l-uşşâk*, *Mektup*.

⁵³⁷ *Hilye-i Enbiyâ*: 187 beyitlik bir mesnevi olan eser manzum peygamberler tarihi olarak değerlendirilebilir. Neşâtî'nin söz konusu eseri ilk kez Şeyh Ali Vasfî Efendi tarafından “İfade” başlığı altında bir önsözle, 1312 yılında İstanbul'da neşredilmiştir. Eser daha sonra Sadettin Nüzhet Ergun tarafından şairin divanının sonuna eklenmiştir. *Hilye-i Enbiyâ*'da, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammet Mustafa'ya (a.s.) yazılan na'tın dışında on dört peygamberle ilgili hilye yer almaktadır.

⁵³⁸ *Gazve-i Bedr*: Hz. Peygamber ile Mekkeli müşrikler arasında yapılan ilk savaştır. Hicri ikinci yılda (624) gerçekleşmiştir. Gazvede başta Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) en büyük düşmanı Ebû Cehil olmak üzere yetmiş müşrik öldürülmüş, yetmiş kişi de esir alınmıştır. Buna karşılık Müslümanlar'dan yalnız on dört sahabe şehit edilmiştir.

tis‘amieel-hicriyyetü’l-Mustafaviyye ‘ala yedi’l-‘Abd’l-fakîr el-hakîr **Muhammed bin Muhammedi’s-şehîr** bi mü‘min-zâde gufire zunûbuhumâ ve setere uyûbuhumâ ve’l-hamdu ve ‘alelivelye Nebiyye.

Kelâmî Bey:

— Demek oluyor ki dîvân yazılalı üç yüz elli dokuz sene olmuş... Bari şâyân-ı mütâla‘a bir şey mi?

Neşve Çelebi:

— Zannetmem.

Dervîş Niyâzî:

— Buna ne ile hükmediyorsunuz? Bir şeyin görmeden iyi olmadığına hükmetmek nasıl olabilir?

Neşve Çelebi:

— Hükmetmiyorum, böyle bir zanda bulunuyorum. Bu zannıma sebep de şimdiye kadar **Vechî** nâmında bir şâ‘ir işitilmediğidir.

Sohbetî Efendi:

— Vakı‘â mecâmî‘-i müntehabâtta **Vechî** nâmına bir beyt bile kaydedilmemesi insânı böyle bir zehâba düşürürse de şu hâtıme dîvânın zamânıyla ârâyiş-i eyâdi-i erbâb-ı mütâla‘a olduğunu gösteriyor.

Hoca Kalender:

— Evet! **Vechî** kûşe-i nisyâna atılacak şâ‘irlerden değil, sözleri - zamânına göre- hayli düzgün.

Dervîş Niyâzî:

— Semere-i mütâla‘a olarak elbette bir hayli mesâri‘ ve ebyât hâtır-ı ‘âlînizde kalmıştır. Bunlardan birkaç tanesini okusanız da biz de tezyîn-i hâfıza etsek?

Hoca Kalender:

— Vechî dîvânında şâyân-ı intihâb bir hayli mesâri‘-i berceste var. Bunları mecmû‘ama kaydettim. Hâtırında kalanlar da şunlardır:

Perverdesidir ni‘metinin ‘âkıl u dânâ

~~~

Âh kim ağıyâra uydu yâr, yâr olmaz bana

~~~

Bulurdum ben ta‘ayyün etse erbâb-ı nazar himmet

~~~

Şükür kıl Allâh’a hâlinden şikâyet eyleme

~~~

Gördükçe yârı hâtır-ı gam-nâk şâd olur

~~~

Bülbülüm, ‘aybolmasın feryâd u efgânım benim

~~~

Hayli demdir yüzüme bakmadın ey sîm-beden

~~~

Başka hem-dem istemez gönlüm hayâlin var iken

~~~

Nâlişi bülbülden öğren, yanmayı pervânedan

~~~

Sohbetî Efendi:

— Ooo... Bunlar şimdiki şîveye de muvâfık!

Neşve Çelebi:

— **Vechî** hakîkaten nevâdirden imiş.

Hoca Kalender:

— Vechî'nin hâtırımında kalan şu beyitlerinden kuvvet-i tab'ını kıyâs buyurun:

Derd-i hecrinle varup hayrete Vechî-i garîb

Gâh bilmez unudur kendisini gâh bilir

~~~

Kaçıp benden rakîbe yâr olursan

Perîsin olamazsın ehrimensiz

~~~

Niçün benden hemîşe dûr olursun

Benim 'ömrüm olur mu cân bedensiz

~~~

Tîr-i gamzen sînede hûn-ı ciğerle beslerim

Zâyî' olmaz her ne eylerse kişi mihmâna sarf

~~~

Demin cânlar bağışlar mürde cisme

Sana kim der Mesîhâ-dem değilsin

~~~

Dil-rübâlar sevmegi terk etme aslâ ey gönül!

Çekmeğe bâr-ı gam-ı ‘aşkı mecâlin var iken

~~~

Kûy-ı dilberden garaz hüsnün temâşâ kılmadır

Cennete meyl eylemezdi kimse dîdâr olmasa

~~~

Severdim ben seni ‘ömrüm! Cihânda ‘ömrüm oldukça

Güzellik olmasa fânî muhabbet ber-karâr olsa

~~~

Şîve vü nâz kitâbında ne yazılmış ise

Okumuş bilmiş o hep bâb-ı vefâdan gayrı

~~~

Kelâmî Bey:

— Beyitler pek hoş! Şâ‘irâne, ‘âşıkâne denmeğe şâyeste.

Sohbetî Efendi:

— Amân bendenize ibtidâ okunan beytin mısra‘-ı sânîsiyle İshâk‘ın: ⁵³⁹

Firkâtinle yine bir derde (düşüptür) İshâk

Gâh bilmez unuttur kendisini gâh bilir⁵⁴⁰

⁵³⁹ Şeyhülislam İsmâ‘il Efendi’nin mahdumudur. 1146’da mesned-ârâ-yı meşihat olmuştur. Ulema ve şu‘aranın medar-ı iftiharı idi. 1147’de vefat etmiştir. (Bu dipnot eserin aslında yer almaktadır.)

⁵⁴⁰ İshak Efendi / Ebûishakzade: 1090’da (1679) İstanbul’da doğdu. 1128-1130 (1716-1718) yılları arasında şeyhülislam olan Ebûishak İsmail (Naim) Efendi’nin oğludur. İstanbul’un çeşitli medreselerinde müderrislik yapmış, teftiş hizmetlerinde bulunmuştur. 1135’te (1723) tezkire müellifi Salim Efendi’nin yerine İstanbul kadısı olmuş, 1141 Şevvalinde (Mayıs 1729) Anadolu kazas-

makta'ının ikinci mısra'ı yek-diğerin 'aynı gibi geldi.

Neşve Çelebi:

— Evet, evet, 'âdetâ yek-diğerin 'aynı. Şimdi buna da tevârüt mü denilecek?

Hoca Kalender:

— Buna da tevârüt denilecek ya! İshâk'ın fazlına Şifâ'-ı Şerîf tercümesi,⁵⁴¹ hüsn-i tab'ına da:

Hâlimi 'arz et sabâ dildâra Allâh 'aşkına

Sûziş-i dilden haber ver yâre Allâh 'aşkına

matla'lı gazel-i 'âşıkânesi gibi pek çok neşâyid-i üstâdâne şehâdet edip dururken intihâline hükmolunabilir mi? *Dîvân-ı İshâk*'ta **Vechî**'nin:

kerliğine getirilmiştir. 1146 (1733) yılı başlarında Rumeli kazaskerliği payesi verilen İshak Efendi bir ay sonra Cemâziyelevvel 1146'da (Ekim 1733) şeyhülislamlığa getirildi. 3 Cemâziyelâhir 1147'de (31 Ekim 1734) İstanbul'da vefat eden İshak Efendi Fatih Çarşamba'da babasının yaptırdığı caminin bahçesindeki aile kabristanına defnedildi.

Eserleri: *El-İstişfâ fî tercümeti's-Şifâ*, *Bustânü'l-ârifîn Tercümesi*, *Divan*, *Bi'setnâme*.

⁵⁴¹ Şifa-ı Şerîf: Kadı İyaz'ın (Vefatı 544/1149) peygamber sevgisine ve Hz. Peygamber'in Müslümanlar üzerindeki haklarına dair eseri. Müellif eserini 535 (1140-41) yılında kaleme aldığını belirtmektedir. Dört bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde Hz. Peygamber'in maddi ve manevi güzellikleri, Allah katındaki üstün yeri ve mucizeleri ele alınmakta; ikinci bölümde ona inanıp itaat etmenin onu bütün gönlüyle sevmenin, kendisine salatü selam getirmenin gereği vurgulanmaktadır. Üçüncü bölümde Resûl-i Ekrem'de bulunabilecek ve kesinlikle bulunmayacak hususlar anlatılmakta; dördüncü bölümde de Resûlullah'a dil uzatanlara uygulanacak hükümler incelenmektedir.

Gâh bilmez unuttur kendisini gâh bilir

mısrâ'ını hîç hükmünde bırakacak bir hayli mesâri'-i berceste vardır. Ezcümle:

Keşf-i esrâr eyleme ağıyâra Allâh 'aşkına

mısrâ'ı durûb-ı emsâl sırasına geçmiştir.

Neşve Çelebi:

— Şimdi **Vechî** sühan-verânın hangi kısmına dâhil olabilecek?

Sohbetî Efendi:

— Hazretin okuduğu mesâri' ve ebyâta nazaran kudemâdan derece-i vustâda bulunan şu'arânın birincilerinden 'addedilmesi lâzım gelir.

Neşve Çelebi:

— Demek ki **Seyyid Vehbî**⁵⁴² mertebesinde?

⁵⁴² Seyyid Vehbî: İstanbul'da doğdu. Adı Hüseyin olup İmamzâde Mehmed Efendi'nin kethüdası Hacı Ahmed Efendi'nin oğludur. Nesebi Ehl-i beyt'e dayandığından "Seyyid" lakabıyla anılmıştır. İyi bir öğrenim görmüş, Abdülbaki Arif Efendi'den hat dersi almıştır. Uzunca bir süre İstanbul medreselerinde müderrislik yaptı. Tebriz'e kadı tayin edildi. Ardından Kayseri, Manisa ve Halep mevleviyetlerinde bulundu. Halep'ten ayrılırken hacca gitti (1147/1735). Dönüşünde hastalandı ve İstanbul Aksaray'daki evinde vefat etti (1736). Üçüncü Ahmed ve Damat İbrahim Paşa dönemi şairlerinin önde gelen simalarından olan Vehbi önceleri kendisine üstat olarak Nabi'yi seçmiş, ancak sonraları Nedim'in etkisine girmiştir.

Eserleri: Divan, Surnâme, Hadîs-i Erbaîn, Risâle-i Sulhiyye. (Daha geniş bilgi için bkz. Hamit Dikmen, "Seyyid Vehbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, s. 74.)

Sohbetî Efendi: Kudemâdan kaydına dikkat buyurulmamış; **Seyyid Vehbî** kudemâdan değildir. **Vechî**'nin hazret tarafından inşâd edilen ebyâtı içinde **Seyyid Vehbî**'nin:

Bizden kesilme sîne-i ağıârı etme câ

Ey tığ-i yâr! Dilde yerin yok mudur senin?

beyt-i ra'nâsı gibi bir beyit yok.

Kelâmî Bey:

— Dün akşam bir mahallede bulundum; bir iki nevreste şâ'ir de var idi. Tuhaf değil mi? Mevzûn söz söyleyenleri iki sınıfa ayırıyorlar. Birine şâ'ir diyorlar, diğerine de nâzım.

Dervîş Niyâzî:

— Ne demek! Şâ'ir başka, nâzım başka mı?

Kelâmî Bey:

— Öyle imiş.

Bulutlar kat kat olmuş toplanıp bâlâ-yı kühsâra

Semâ olmuş zemînden sanki dâmen-çîn-i istiğnâ

beytinin mısra'-ı evveli tarzında nağme-sâz olanlara nâzım, mısra'-ı sâniyi yolunda terâne-perdâz olanlara da şâ'ir 'unvânını veriyorlar!

Dervîş Niyâzî:

— Bu beytin kâ'iline şâ'ir mi denilecek, nâzım mı?

Hoca Kalender:

— Latîfeyi bırakalım. Mevzûn sözlerin hakikî olanlarına nazm, hayâlî bulunanlarına da şî'ir nâmı verilmek istenildiği anlaşılıyor.

Hâlbuki bir sözün şi'ir nâmını alabilmesi hayâli bulunmasına mütevakıf değildir. Edebiyâtın -hakikî olsun, hayâli bulunsun- kabûl ettiği her nev' mevzûn söz, şi'irdir. Her ne ise, bunlar şâ'ire, nâzıma birer misâl gösterebildiler mi?

Kelâmî Bey:

— Ârâyiş-i hâfızam olan:

Tahsîl-i kemâle hayli müddet

Mihnet çekerek çalıştım ammâ

Mahsûd-ı efâzıl oldu fazlım

Şâhid aranırsa işte â'dâ

kıt'asının kâ'iline şâ'ir değildi, nâzım idi diye hükmettiler.

Sohbetî Efendi:

— Bu kıt'anın kâ'ili şâ'ir 'unvânını alamazsa kim alacak! Demek oluyor ki bunların şi'irden, şâ'irden haberi yok?

Hoca Kalender:

— Şurada duran *Fürûzân*⁵⁴³ değil mi?

Sohbetî Efendi:

⁵⁴³ Füruzan: Muallim Nâci'nin gerek şekil gerek muhteva bakımından eski şiire yakın manzumelerini bir araya getirdiği eseri. 1303 yılında İstanbul'da basılan eser daha sonra Abdülkadir Hayber ve Hüseyin Özbay tarafından *Muallim Nâci'nin Şiirleri* adıyla *Terkîb-i Bend*, *Âteşpâre*, *Şerare*, *Sünbüle*'nin manzum kısmı, *Mir'ât-ı Bedâyi'*, *Yâdigâr-ı Nâcî* ve Gazi Ertuğrul Bey ile birlikte neşre-dilmiştir. Ankara 1997. (Daha geniş bilgi için bkz. Abdullah Uçman, "Muallim Nâci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, s. 315-317)

— Evet.

Hoca Kalender:

— Getir bakalım. Bir tefe'ül⁵⁴⁴ edelim. Ne çıkar?

Dervîş Niyâzî:

— *Fürûzân'*dan tefe'ül edilir mi?

Hoca Kalender:

— Hây hây, yalnız **Hâfız'**dan⁵⁴⁵ edilmez ya, **Fürûzân'**dan da edilebilir. İşte açıyorum, soldan birinci beyit:

Bakılır mı ta'ne-i düşmene yaşasın 'ulüvv-i tabî'atim

Değişir mi sözle hakikatim bana ta'nenin ne ziyânı var

Al sana parlak bir tefe'ül!

Dervîş Niyâzî:

⁵⁴⁴ Tefe'ül: Çeşitli tekniklerle gelecekte ve bilinmeyenden haber verme, gizli kişilik özelliklerini ortaya çıkarma sanatı.

⁵⁴⁵ Hâfız: Şöhretine rağmen hakkında pek az bilgi bulunan Şirazlı şairdir. Doğumu hakkında verilen tarihler 717 (1317) ile 726 (1326) arasında değişmektedir. Öğrenimi sırasında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlediği için "Hâfız" lâkabını almıştır. 791'de (1389) veya daha kuvvetli bir ihtimalle 792 (1390) yılında Şiraz'da ölmüş ve bugün türbesinin bulunduğu Hâfızıye semtine gömülmüştür. Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanı fal kitabı olarak da kullanılmıştır. Falını öğrenmek isteyen kişi divanı eline alıp bir tür tekerlemeye benzeyen, "Ey Hâfız-ı Şîrâzî / Ber mâ nazar endâzî / Men tâlib-i yek fâlem / Tû kâ-şif-i her râzî" cümlelerini söyledikten sonra açtığı divanın sağ veya sol sayfasını falı olarak kabûl eder ve o sayfadaki gazelden kendi davranışlarıyla ilgili sonuçlar çıkarır. (Daha geniş bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şîrâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 15, s. 103-106)

— Ooo... Kayda şâyân, hikâyât-ı tefe'üliye sırasına geçecek derecede güzel!

Kelâmî Bey:

— **Hâfız**'dan edilen tefe'ülâta dâ'ir **Hüseyin Kefevî**⁵⁴⁶ koca bir kitâb yazmıştır.⁵⁴⁷ En hoşuma gideni şudur:

Emîr Ya'kûb'un adamlarından biri, evâ'il-i hâlinde gedâyân zümresinden imiş. Bir gün emîrin meclisinde **Hâfız**'a dâ'ir bahis açılmış, o kimse **Hâfız**'a mu'tekid olmadığından hakkında birtakım tefevvühâtta bulunmuş. Emîrin cânı sıkılmış. *Dîvân-ı Hâfız*'ı getirtip bu bâbda bir tefe'ül eder; bu beyit çıkar:

در تنگنای حیرتم از نخوت رقیب

یارب مباد آن که گدا معتبر شود⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ Hüseyin Kefevî: Kırım'ın Kefe şehrinde doğup büyüdüğü için Kefevî nisbesiyle tanınmış Osmanlı kadısı, müderris ve edibidir. İlim tahsili için İstanbul'a gitmiş çeşitli medreselerde dinî ve aklî ilimleri okumuştur. İstanbul'un çeşitli medreselerinde müderrislik yapmıştır. 1008 Şevvalinde (Nisan 1600) Mekke kadılığına gönderilmiş, 27 Safer 1010'da (27 Ağustos 1601) Mekke'de vefat etmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz. Cemil Akpınar, "Kefevî Hüseyin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, s. 186-188)

⁵⁴⁷ Sevânihu't-tefe'ül ve levâihu't-tevekkül: Hüseyin Kefevî çeşitli meclislerde *Kur'an-ı Kerîm*, *Mesnevî*, *Hâfız Divanı* gibi bir kitaptan tefe'ül yapılırken ortaya çıkan ifade ve hikâyeleri toplayarak 985 (1577) yılında *Sevânihu't-tefe'ül ve levâihu't-tevekkül* isimli bir eser kaleme almıştır. 139 hikâyeyi ihtiva eden kitapta anlatılan olaylar ilmi, edebî ve biyografik özellikler taşıdığı için oldukça önemlidir. Kefevî, *Falname* ve *Tefe'ülât-ı Kefevî* olarak da anılan bu eserin hikâye sayısını İstanbul'da yaşanan bazı yeni olay ve hatıraları da eklemek suretiyle 192'ye çıkarmış ve 993 (1588) tarihinde *Râznâme* adıyla Üçüncü Murad'a ithaf etmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz. Cemil Akpınar, "Kefevî Hüseyin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, s. 186-187)

Neşve Çelebi:

— Hâfız’dan edilen tefe’ülâtın en parlağı budur:

Hâfız Dîvânı’nı koynunda gezdirenlerden biri bir gece hamâmda para kesesini çaldırır. Hizmetçi güyâ keseyi bulmak üzere elinde mum ötekinin berikinin bohçasını aramaya başlar. Bu aralık kese sâhibinin hâtırına *Hâfız Dîvânı* gelir. Hemen hizmetçiyi çağırarak, “Şu mumu tut!” deyip dîvânı açar:

چه دلاورست دزدی که بشب چراغ دارد⁵⁴⁹

mısrâ’ı çıkar.

Kalender:

— Bu da *Mesnevî-i Şerîfe*⁵⁵⁰dâ’ir cereyân eden hikâyât-ı tefe’üliyedendir:

Câm-ı la’lin ile hem-renk olamaz sâğar-ı mey

mısrâ’ının kâ’iline bîgânegân-ı ‘irfândan bir misâfir gelir. *Mesnevî-i Şerîf*ten tefe’üle karâr verirler. Bu beyit çıkar:

مثنوی ام را تو مشنوی می کنی

ای سگ گمره چه عو عو می کنی⁵⁵¹

Sohbetî Efendi:

548 Rakibin kibri beni hayretlere düşürüyor. Ya Rab! Dilenci itibara sahip olmasın.

549 O hırsız ne kadar cesur ki, gece ışıkla dolaşıyor.

550 *Mesnevî-i Şerîf*: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin (Vefatı 672/1273) tasavvuf anlayışını içeren, altı cilt ve yaklaşık 25.700 beyitten meydana gelen İslâm kültürünün en önemli eserlerinden biri.

551 *Mesnevim*deki “dinle”yi sen “dinleme” yapıyorsun. Ey yolunu kaybetmiş köpek! Ne havlıyorsun!

— Nevverallâhû merkadehû. *Mesnevî-i Şerîf* hîçbir zamân nazar-ı i'tibârdan düşmez, dâ'imâ kıymetini muhâfaza eder bir gencînedir.

Bu kitâbı mütâla'a etmek şerefine mazhar olanlar pekiyi bilirler ki müştemil olduğu temsîlât ve hakâyık, eskimek şânından olmayan cevâhir-i hikemîyedendir. Bundan hakîmi de, zâhidi de, rindi de hâline göre müstefîd olur.

Dervîş Niyâzî:

— Hazretin gazeliyyâtı da hoştur değil mi?

Neşve Çelebi:

— Öyle murakkas gazelleri vardır ki sühan-nâ-şinâslıkla ithâm edilmeyeceğimi bilmiş olsam 'Acem'de de nazîri bulunmaz demekte tereddüt etmezdim.

Sohbetî Efendi:

— Korkma, yalnız kalmazsın. "mecma'u'l-fusahâ" sâhibi bir 'Acem olduğu hâlde gazel-gûyân-ı Îrân'a tercîh ediyor. Hazretin dîvânı altmış bin beyti mütecâvizdir. Şu gazel hâfızamı tezyîn eden neşâyid-i 'ârifânesindendir:

برو ای عشق که تا شهنه خوبان شده

توبهء توبگیان را همه گردن زده⁵⁵²

نه زمین و نه فلک را قدم طاقت تست

نه ازین شش جهتی پس زکجا آمده⁵⁵³

⁵⁵² Ey aşk! Git başımdan. Zira güzellerin muhafızı olduğundan beri tövbekârların tövbelerinin başını kestir.

⁵⁵³ Ne zemin tahammül eder sana ne de gök. Sen bildiğimiz altı yönden değilsin, nereden geldin?

هشت جنت بتو عاشق زیبا رویی
هفت دوزخ ز تو لرزان تو چه آتشکدهء⁵⁵⁴

جشم عشاق ز چشم ورخ تو تر دامن
فتنه ورهزن هرزاهد و هر زاهدهء⁵⁵⁵

داد عشاق ز اندازہء جان بیرونست
تو در اندیشه و در وسوسهء بیهدهء⁵⁵⁶

Kelâmî Bey:

— Vakit geçti, burada bahse hitâm verelim.

⁵⁵⁴ Sekiz cennet senin güzelliğine âşıktır. Yedi cehennem de senden titrer. Sen nasıl bir ateşkedesin?

⁵⁵⁵ Âşıkların gözleri, senin yüzünün ve gözlerinin [güzelliği] yüzünden yaşla doldu. Her zahit ve zahide için fitne de hırsız da sensin.

⁵⁵⁶ Âşıkların dert ve ahları can tahammülünden hariçtir. Sen beyhude fikir ve vesvese içindesin.

İkinci Muhâdara

Huzzâr:

Sohbetî Efendi, Kelâmî Bey, Neşve Çelebi, Hoca Kalender, Dervîş Niyâzî

~~~

Kelâmî Bey:

— Dün birkaç kitâb edinmek üzere sahâf çarşısına uğramıştım. Aradığım kitâbları bulamadım, fakat dellâlin biri güzel yazılı bir mecmû'a ile birkaç fersûde dîvân gezdiriyordu. Mecmû'anın hâtırı için yetmiş beş kuruşa aldım.

Sohbetî Efendi:

— Mecmû'anın münderecâtı neden 'ibâret?

Kelâmî Bey:

— İki kısma ayrılmış.

Eş'âr-ı dil-keş ile bu mecmû'a gûyiyâ

Bahr-i muhît-i ma'niye işler sefînedir

Cins-i cevâhir-i sühan-ı rûh-bahş ile

Bir 'ârifin yanında lebâleb defînedir

kıt'asıyla muvaşşah bulunan birinci kısmını eş'âr-ı Türkiyye işgâl ediyor. İkinci kısmında da tasavvufa mütea'allık birkaç risâle ile manzûm birkaç Fârisî eser görülüyor. Akşam bu mecmû'anın mütâla'asıyla sabâhladım.

Hoca Kalender:

— Bu mecmû'a o kadar büyük mü ki sizi sabâhlattmış?

Kelâmî Bey:

— O kadar büyük değil. Eş'âr-ı Türkiyye kısmında pek eğlenmedim. Tasavvufa müte'allık risâlelere de şöyle bir göz gezdirdim. Asıl bendenizi sabâhlatan:

نیست حد خامه از نام اله

دم زدن باید زبان دارد نگاه⁵⁵⁷

beytiyle masdar olan mesnevîsidir ki her beyti Esmâ-i Hüsnâ'dan bir İsm-i Şerîf'i îmâ ediyor.

Neşve Çelebi:

— Bari usûlen hâlledebildiniz mi?

Kelâmî Bey:

— Ne gezer!

Sohbetî Efendi:

— Nâfile zahmet çekilmiş. *Nefehâtü'l-Üns*⁵⁵⁸ mütercimi **Lâmi'î Çelebi**⁵⁵⁹ bu manzûmeyi müfassalan şerh etmiştir.⁵⁶⁰ Bu beyitten İsm-i Zât çıkacak, sûret-i halli de -hâtırımda kaldığına göre- şöyle olacak:

---

⁵⁵⁷ Allah'ın adını yazmak, kamışın haddine değil. Susması gerek!

⁵⁵⁸ Nefehâtü'l-Üns: Nakşibendî şeyhi olan İranlı mutasavvıf Abdurrahman-ı Câmî'nin 883 (1478) yılında Ali Şir Nevâî'nin isteği üzerine kaleme aldığı Farsça tercüme-telif eserdir. Câmî eserine kendi zamanına kadar yaşamış olan sufilerin tamamını almaya çalışmıştır. Eserin giriş bölümünde sufilerin söz ve davranışlarının daha kolay anlaşılmasını sağlamak amacıyla velayet, veli, ma-

“Hâme” bi-tarîki’l-isti’âre “Elif” harfinden ve bi-i’tibârî’t-tesmiye ise “Elif” kelimesinden ‘ibârettir. “İlah” kelime-i şerîfesindeki elifin haddi ya’nî nihâyeti -‘alâ vechü’l-intikâd- “F” harfi olup bu harf yok olunca “Allâh” nâm-ı bülendi vücûda gelir.

Kelâmî Bey:

— Bundan bir şey anlaşılmadı.

Sohbetî Efendi:

---

rifet, arif, tasavvuf, mutasavvıf, melamet, abid, fakir, meczup terimlerini, bunların arasındaki farkları, mucize, keramet, istidrac kavramlarını açıklamıştır. Eserde biyografisi verilen sufi sayısı 600’ü geçmektedir.

559 Lâmiî Çelebi: Asıl adı Mahmud’dur. 878 (1473) yılında Bursa’da doğmuş olan divan şiiri ve Nakşibendî şeyhidir. Asıl şöhretini Molla Cami’den yaptığı tercümelerle yakalamıştır. Bursa Muradiye Medresesi hocalarından Molla Ahaveyn ve Hasanzade Molla Mehmed’den ders okumuş daha sonra Nakşî şeyhlerinden Emir Buhari’ye intisap etmiştir. Bursa’nın tasavvuf ve kültür ortamında tasavvuf ile edebiyatı buluşturan bir şeyh olarak yaşamıştır. Otuz yedi yaşında eser vermeye başlayan Lamii Çelebi, ömrünün kalan kısmını telif ve tercüme faaliyetiyle geçirdi. 938 yılında, bir tekke şeyhi iken vefat etmiştir. Mezarı Bursa Orta Pazar Camii haziresindedir.

Eserleri: Tercüme-i Şevâhidü’n-nübüvve, Tercüme-i Nefehâtü’l-üns, Hüsn ü Dil, Münâzara-i Bahar u Şitâ, Şerh-i Dîbâce-i Gülistan, Münşeât-ı Mekâtib, Hall-i Muammâ-yı Mîr Hüseyin, Menâkıb-ı Üveys eî-Karanî, İbretnâme, Şerefü’l-insân, Letâifnâme, Neîsü’l-emr, Maktel-i Hüseyin, Selâmân ü Ebsâl, Şem' u Per-vane, Gûy u Çevgân, Ferhâdnâme, Vâmık u Azrâ, Kissa-i Evlâd-ı Câbir, Lügat-ı Manzume, Dîvânü’l Eş’âr, Şehrengîz-i Bursa, Vîs ü Râmîn, Heft Peyker.

560 Hâll-i Muammâ-yı Mîr Hüseyin: Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, Mir’âtü’l-esmâ ve Câmi Cihânnümâ, Tefe’ülnâme gibi adlarla da anılan eser, Mîr Hüseyin b. Muham-med Şîrâzî’nin Allah’ın doksan dokuz ismini konu alan muammalarının şerhidir. (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhârî, Numara 330, Varak 73^b-79^a)

— Anlaşılmayacak bir şey yok. “İlah” kelime-i şerîfesindeki hurûftan birinci harfin ismi “elif”tir. Bundan “fe” düşünce “al” (elif ve lam harfleri) kalır, buna “lah” (lam ve he harfleri) ilhâk edilince ism-i zât teşekkül eder.

Neşve Çelebi:

— Doğrusunu söyleyeyim mi? Bendeniz şîirin bu türüsünden hoşlanmam.

Dervîş Niyâzî:

— Mu‘ammâ teşhîz-i ezhâna hizmet edip edemeyeceğine karışmam, fakat güzel bir eğlence olduğunu biraz güççe teslîm ederim. Hattâşî’ir olmak üzere de kabûl etmem. Geçenlerde benim de elime böyle bir mecmû’a geçmiş idi. Bunda şöyle bir beyte tesâdüf ettim:

احسان بی پایان او گر عکس برقاف افکند

سیمرغ را همچون شرف دردام الطاف افکند

“Eğer onun nihâyetsiz olan ihsânı “kâf”a ‘aksederse şeref gibi ‘ânkâyı da dâm-ı eltâfına düşürür.” meâlinde olan bu beytin mu‘ammâ olduğu üzerine işâret olunmuş ise de hangi nâma tanzîm edildiği gösterilmemiş, hâlledeceğim diye bir hayli uğraştıktan sonra “İshâk” nâmına olduğunu keşfedebildim. Ama fenâ hâlde sıkıldım! Böyle eğlence mi olur?

Kelâmî Bey:

— Nasıl hâlettiniz bakalım?

Dervîş Niyâzî:

— “İhsân” kelimesi pâyânsız olunca ya’ni “İhsân” kelimesinin nihâyetindeki “nun” harfi hazf edilince “İhsâ” kalıyor. Bu lafız “kâf”a ‘aks-endâz olunca ya’ni ma’kûsen idhâl edilince “İshâk” nâmı zuhûr ediyor.

Kelâmî Bey:

— Aaa... Pek kolay imiş!

Dervîş Niyâzî:

— Evet, keşf edildikten sonra kolay görünüyor.

Sohbetî Efendi:

معمى در لغت اسم مکانست

مکان تعمیه مفهوم آنست⁵⁶¹

diye başlayan bir risâlede mu‘ammâ şu beyitler ile ta‘rîf ediliyor:

بود مقصود ازو در عرف این فن

کلامى دال بر لفظ معین⁵⁶²

ولى شرطست ایما در دلالت

نه ایمایی که باز آرد ملالت⁵⁶³

demek oluyor ki “mu‘ammâ” bir lafz-ı mu‘ayyene delâlet eden kelâma denirmiş. Delâlette de -melâl-âver olmayacak sûrette- îmâ şart imiş. Bendeniz şimdiye kadar kâşifine melâl vermeyecek bir mu‘ammâya tesâdüf etmedim. Şu sözümden:

آه مقلوب در میانهء شب

نام آن سرو ماهرو باشد⁵⁶⁴

---

⁵⁶¹ Lügate muamma ism-i mekândır ve ta‘miyenin mekânı muammanın anlamıdır.

⁵⁶² Bu ilmin örfünde ondan kasıt o kelâmdır ki muayyen bir lafza delalet eder.

⁵⁶³ Delalette ima şarttır. Öyle bir ima, can sıkıntısı verir.

⁵⁶⁴ Gece içinde tersine dönmüş ah, o ay yüzlü servinin adıdır.

tarzındaki mu‘ammâların hâriç olduğunu tavzîhe hâcet yoktur zannederim. Zîrâ bu kabîlden olan mu‘ammâlar “kör kör parmağım gözüne” darb-ı meselinin mâsadakıdır. Mu‘ammâ denilen şey güyâ kâ’ide altına alınmış bir fenn-i mahsûs ise de halli husûsî bu fennin düstûrlarıyla müyesser değildir, demekte tereddüt bile etmem. Bu bâbda **Çelebi** ile hem-fikirim mu‘ammâyâ sühan-verân-ı ‘Acem bir vakitler ziyâdece i’tibâr edip bu bâbda muhtasar, mufasssal risâleler de yazmışlar. Yazılan resâilden ba’zıları da Türkçeye tercüme edilmiş ise de şu‘arâyı ‘Osmâniyyede bu yolda it‘âb-ı semend-hâme eden pek az bulunmuştur. Bu vâdîde en ileriye gidenimiz **Nâbî**’dir.

Hoca Kalender:

— O pîr-i muhterem her vâdîde nazm-ı eş‘âr etmek hevesinde bulunduğu için değil midir ki dîvân-ı mu‘azzamında erbâb-ı zevki hayrân edecek sözlere çokca tesâdüf olunamıyor.

Sohbetî Efendi:

— Erbâb-ı kalemi kendilerine minnettâr etmiş olan bir iki sühanver-i cennet-makar sayesinde edebiyâtımız kâmet-i mevzûnuna münâsip bir libâs-ı sâde ile tezyîn etmiş ve nâzende-i tabî’attan beklenilen hizmet-i ‘akl ve hikmete muğâyir ve fakat efâ’l ve tefâ’le mutâbık sözleri dinlemekten, dinletmekten ‘ibâret olmadığı anlaşılmış olmakla böyle şeylerle uğraşacak kimse kalmamış gibidir.

Dervîş Niyâzî:

— Biraz ileriye gidilmiyor mu?

Sohbetî Efendi:

— Maksadım kimseye ta’rîz değildir. Bu bâbdaki fikr-i mahsûsumu söylüyorum. Beğenen kabûl eder, beğenmeyen ret.

Neşve Çelebi:

— Hem, efendim, bir mu‘ammânın halliyle uğraşmaktan bir mazmûn-ı latîfi hâvî olan, düstûr-ı hikmet denilmeğe şâyeste bulunan bir beyti anlamağa çalışmak veya böyle bir beyit söylemek daha hoş olmaz mı?

Hoca Kalender:

— Elbette...

هست بر روی طبق ماه بجای نانش

چرخ فیروزه چو افطار کند بر خوانش⁵⁶⁵

beyti de mu‘ammâdır. Bunu hâledene güzel yazılı bir “Tezkire-i Latîfi”m var. Min gayri haddin bahşedeceğimi va‘dederim.

Sohbetî Efendi:

— Bendenizde de “Ahdi-i Bağdâdî”, “Riyâzî”, “Hasan Çelebi” tezkireleriyle muhaşşa bir “Tezkire-i Latîfi” var ama kimseye bahş edemeyeceğim gibi ‘âriyet olarak bile vermem!

Kelâmî Bey:

— ‘Acaba bu fenni kim ihtirâ’ etmiş?

Hoca Kalender:

— Basra’da hicretin yüzüncü senesi ârâyiş-i gehvâre-i şühûd olan **İmâm Halîl Hazretleri** ihtirâ’ etmiştir, ihtirâ’ına da sebep şu olmuş:

Cenâb-ı imâma Yunanca bir mektûp gelir. Bu lisânı bilmediği, bileni de bulamadığı için mektûbun halli uğrunda bir hayli zamân sarf eder. Fakat halle de muvaffak olur. Mektûbun halli husûsunda isti‘mâl ettiği usûlü esâs ittihâz ederek bu fenni tedvîn ile “mu‘ammâ” tesmiye eder.

⁵⁶⁵

Firuze renkli felek onunla iftar ettiği zaman sofrasında ekmek yerine ay olur.

Neşve Çelebi:

— “Arûz”u da **İmâm Halîl Hazretleri** tedvîn etmiştir, değil mi?

Hoca Kalender:

— Evet! Hattâ bu fenni tedvîn ettiği esnâda şöyle de bir vak’a geçirmiştir:

Cenâb-ı İmâm bir gün bir beytin taktî’iyle uğraşmış. Bu sırada yanına oğlu gelmiş. Pederinin kendi kendine durmayıp “fe û lûn - me fâ ‘î lûn” diye bir şeyler mırıldandığını görünce derhâl dışarıya çıkıp “Ey ahâlî! Babama bir şey olmuş! Bî-çârenin imdâdına şitâb ediniz!” diye feryât eder.

Halk kemâl-i telâş ile **Halîl**’in huzûruna dâhil olurlar. Bir eser görmeyince keyfiyeti hazrete anlatırlar ve bu bâbdaki kusûrlarının ‘afvını istîrhâm ile dönüp giderler.

Cenâb-ı Halîl oğlunu böyle bir eser-i hıffet gösterdiği için: “Eğer dediğimi bilmiş olsaydın beni ma’zûr görür idin. Yâhût dediğin hezeyânı bilerek yapmış olsaydın seni levâm ederdim. Lâkin sen beni sözümü bilmeyerek levâm ettin, ma’ahâzâ ben bildim ki şekksiz sen câhilsin. Binâen’aleyh bu hareketini ma’zûr gördüm.” Meâlinde olan:

لو كنت تعلم ما أقول عذرتني

أو كنت تعلم ما تقول عذلتك

لكن جهلت مقالتي فعذلتني

وعلمت أنك جاهل فعذرتك⁵⁶⁶

---

⁵⁶⁶ Eğer söylediklerimi bilseydin beni mazur görürdün. Söylediğin şeyi bilerek yapmış olsaydın seni kovardım (yanımdan uzaklaştırırdım). Lakin sen hem söylediklerime cahil kaldın hem de beni azarladın. Böylelikle ben senin cahil olduğunu anladım ve seni mazur gördüm.

Kıt'asını inşâ(d) ederek tekdîr eder.

Sohbetî Efendi:

— **Cenâb-ı Halîl**'in böyle vekâyî'i çoktur. Ezcümle 'arûz ta'allüm etmek üzere meclis-i dersine devâmda kusûr etmeyen ve fakat ta'lîm edilen mesâili anlamak şânında olmadığı için huzûru mucib-i sıklet bulunan bir ahmağın elinden:

إذا لم تستطع شيئاً فدعه

وجاوزه إلى ما تستطيع⁵⁶⁷

beytinin taktî'ini teklîf ile yakayı kurtarmıştır.

Neşve Çelebi:

— Ooo... Bu adam pek de o kadar söz anlamaz takımdan değilmiş! Şu istiskâl-i zarîfâneyi anlamış.

Kelâmî Bey:

— Demek oluyor ki insânisti'dâdı olmadığı bir şeyi tedvîn edenden de okusa boş!

Neşve Çelebi:

— Şüphe mi var?

Hoca Kalender:

— Fakat tuhaf değil midir ki erbâb-ı tabî'ati tahsîn-hân edecek kadar bir beyit bile tanzîm etmek şöyle dursun, şîve-i şâ'irâne ile dürüstçe bir mısra'okuyamayanlar 'arûz tedrîsiyle meşgûl oluyorlar!

⁵⁶⁷

Bir şeye güç yetiremeyeceğini anladığında onu bırak ve güç yetirebilecek olduğuna yönel.

Sohbetî Efendi:

— **Hoca Neşet Efendi** merhûmun şu fıkrası bu bâbda îrâd edilmesi lâzım gelen vesâyâdandır:

Hazrete zâtın birisi: “Oğlum bendenizin halka-i tadrîsinizde bulunmasını arzû ediyorum. Konakta bizim İmâm Efendi’den -lisânını düzeltmek için- biraz Fârisî okutturdum, pek ‘acemi değildir. Kabûl buyurursanız minnettarınız olurum!”

Cenâb-ı Üstâd buyurmuşlar ki: “Lisânı bozulmadan gelseydi daha hoş olurdu.”

Hoca Kalender:

— Meşâhîr-i hattâtından **Hâfız ‘Osmân Efendi** de: “Mahdûm köleniz zâtınıza yazı yazmak için gelecek. Elleri biraz kırılsın diye filân Efendi’den şimdilik meşk aldardım.” diyen zâta şöyle cevâp vermiştir: “Eğer mahdûm efendi bize yazı yazmağa gelecek ise elleri sağ iken gelsin!”

Neşve Çelebi:

— Geçen gün bir yerde bulunmuştum. Zâtın biri **Nûri-i Kadîm**’in:

Eğer cân görmek istersen bedensiz

Yürü cânânı seyr et pîrehensiz

beyt-i ra’nâsını taktî’edercesine okudu. Şimdiye kadar bu yolda şi’irinşâd edildiğini işitmemiş idim. Ne kadar fenâ oluyor!

Sohbetî Efendi:

— Bu zât behemahal dediğim yolda birinden ‘arûz okumuştur. Böyleleri taktî’edercesine şi’ir inşâdını hüner ‘addederler. Şimdi bu beyti:

Eğer cân gör... mek istersen... bedensiz

Yürü cânâ... nı seyr et pî... rehensiz

yolunda okumak hercümerc etmek değildir de nedir? Böyle şey mi olur? Ne tabî'atsizlik!

Dervîş Niyâzî:

— **Cenâb-ı Halîl** hangi târîhte vefât etmiştir?

Hoca Kalender:

— Hicretin yüz altmışıncı senesinde. Sebeb-i vefâtı da şöyle rivâyet olunuyor:

Bir gün **Cenâb-ı Halîl** esnâf-ı bî-insâfın hesâpta ahmak kadınları aldatması kâbil olamayacak sûrette bir şey düşünerek mescide dâhil olduğu sırada kendini bir direğe çarpmasıyla başı ziyâdesiyle zedelenir. Edilen müdâvat kâr-gîr olmadığından birkaç gün sonra müte'essiren vefât eder.

Kelâmî Bey:

— Rahmetullâhi aleyh! Bu zât yalnız 'arûz ile mu'ammâ ile meşgûl olmamış, 'acezeyi müstefîd edecek böyle şeyler de düşünürmüş.

Hoca Kalender:

— Hazret, "nahiv"de dahi İmâmdır. Bir rivâyete göre ibtidâ lugâten kitâb yazan da bu zât-ı şerîftir.

Neşve Çelebi:

— Keşke alışverişte aldanılmamak için düşündüğü usûlü ihtirâ'a muvaffak olaydı, yalnız kadınlar değil biz erkekler de müstefîd olurduk.

Üçüncü Muhâdara

Huzzâr:

Sohbetî Efendi, Kelâmî Bey, Neşve Çelebi, Hoca Kalender, Dervîş Niyâzî.

~~~

Sohbetî Efendi:

— Kâanî'nin: ⁵⁶⁸

نسیم خلد می وزد مگر زجویارها
که بوی مشک می دمد هوای مرغزارها ⁵⁶⁹

matla'lı kasîdesi pek hoşuma gider.

Kelâmî Bey:

— Tumturâk-ı elfâz cihetiyle o sühanver-i yegâne bütün şu'arâ-yı Îrân'a müreccahtır. Hele kasîdenin şu beyitleri pek murakkastır:

⁵⁶⁸ Kâânî-i Şîrâzî: Asıl adı, Mîrzâ Habîbullâh b. Mîrzâ Muhammed Alî-yi Gülşen'dir. İran'da hüküm süren Kaçar hanedanı döneminin en ünlü şairidir. 2 Şaban 1223'te (23 Eylül 1808) tarihinde Şîraz'da doğdu. Şîraz'da başladığı öğrenimini İsfahan'da tamamladı. Hz. Peygamber'in şairi Hassân'a benzetildiği için Hassânü'l-Acem olarak adlandırıldı. Nâsırüddin Şah, Kâânî'yi sarayın resmî şairi yaptı ve melikü's-şuarâ mertebesine yükseltti. Nâsırüddin Şah'ın tahta çıkışından bir süre Önce Tahran'a yerleşen Kâânî'nin sağlığı içki ve uyuşturucu madde yüzünden bozuldu; 4 Şaban 1270 (2 Mayıs 1854) tarihinde Tahran'da öldü. Şiirlerinde mânadan çok âhenge ve şekle önem veren Kâânî bir Batı dilini (Fransızca) bilen ilk İranlı şairdir.

Eserleri: *Divan*, *Perişan*.

⁵⁶⁹ Nehirler tarafından cennetin nesimi esiyor, çayırların havası misk kokusu veriyor.

فراز خاک و خشتها دمیده سبز کشتها
چه کشتها بهشتها نه ده نه صد هزارها⁵⁷⁰

ز خاک رسته لاله ها چوبسدين پياله ها
ز برگ لاله ژاله ها چودر شفق ستارها⁵⁷¹

فکنده اند همهمه کشیده اند زمزمه
بشاخ سرو بن همه چه کبکها چه سارها⁵⁷²

Hoca Kalender:

— Hakîkaten bu kasîdenin âheng-i sâmi‘a-nüvâzına diyecek yoktur. Bir bezm-i feyzâ-feyzde edâ-yı şâ‘irâne ile bir zât tarafından inşâd edilmiş idi. Ehl-i meclisi gaşyetti.

Dervîş Niyâzî:

— Cenâb-ı Feyzî-i Hindî’nin:

پروانهء ابقای دو عالم بکف ماست
ماخضر بقاییم فنارا نشناسیم⁵⁷³

⁵⁷⁰ Toprağın, tuğlanın üzerinde bitkiler çıkmış. Ama ne bitkisi? Belki de cennet!
Ne on ne de yüz, beclin binlerce...

⁵⁷¹ Topraktan kadehler gibi laleler çıkmış. Lalelerin yapraklarından çiseleyen yağmur, şafaktaki yıldızlara benziyor.

⁵⁷² Hemheme ve zemzeme ile doldurdular... Servi dalının üzerinde keklikler ve sı-ğircık kuşu.

⁵⁷³ İki dünyanın beka ruhsatı bizim elimizdedir. Biz bekanın Hızır’ıyız. Fenayı ta-nımıyoruz.

در سلسلهء ماست دوی کفر طریقت

این کش مکش خوف و رجاء را شناسیم⁵⁷⁴

beyitlerini hâvî olan na‘tını **Kâânî**’nin kasîdesi gibi bin esere tercîh ederim. Bu na‘t-ı şerîf, ma‘nâma’nâ cihetiyle olduğu gibi âhenk cihetiyle de pek latîftir.

Hoca Kalender:

— Evet! Bu kasîde-i na‘tiyye de sâmi‘a-nüvâzdır:

از عرش مقدار که لغزد قدم ما

مستیم نه آن گونه که جارا شناسیم⁵⁷⁵

احکام جهاندارىء اقطاب ندانیم

اطوار سلوک بدلارا شناسیم⁵⁷⁶

beyitleri vird-i zebânım olan ebyât-ı ‘âliyesindendir.

Neşve Çelebi:

— ‘**Örfî-i Fâhhâr**’ı unuttunuz! Kasîde-perdâzlıkta yegâne olan o şâ‘ir-i mümtâzın:

از بس شرف کوهر تو منشیء تقدیر

آن روز که بکذاشتی اقلیم قدم را

تا حکم نزول تو درین دار تو یسد

صدره بعیث باز تراشیده قلم را⁵⁷⁷

⁵⁷⁴ Bizim silsilemizde ikilik, tarikatın küfrüdür. Bu ümit ve korku keşmekeşini tanımıyoruz.

⁵⁷⁵ Zannetme ki arştan bizim adımımız kayar! Sarhoşuz, ancak bastığımız yeri biliriz.

⁵⁷⁶ Kutupların şahane kararlarını tanırız. Velilerin seyr-i süluk tarzlarını biliriz.

kıt'asını hâvî bulunan kasîde-i na'tiyesi de pek 'ârifânedir.

Dervîş Niyâzî:

— Münşî-i takdîre beyhûde demek olan “'abes” nasıl isnâd olunabilir? Kasîdenin sâ'ir ebyâtı da bu yolda ise 'ârifâne olduğu biraz güççe tasdîk edilir.

Kelâmî Bey:

— İş 'abese kalırsa çok kolay, zîrâ “'abes” lugâten “lu'b” demektir. “Lu'b” da sürûru müstelzimdir. 'Abesi sürûr ile te'vîl ederiz vesselâm.

Neşve Çelebi:

— Ba'zılar 'abese “tecrûbe” ma'nâsını veriyorlar, bu nasıl olur?

Hoca Kalender:

— Tecrûbe cehli müstelzim olduğu gibi “sürûr” da diğer bir te'vile muhtâç bulunduğundan ikisi de şâyân-ı iltifât değildir. Böyle te'vilât-ı nâbecâdan istifhâm ile tasvîr-i ma'nâ daha münâsib gibi görünüyor.

Kelâmî Bey:

— Meydânda edât-ı istifhâm yok, ma'nâ-yı istifhâm nereden ahz olunacak?

Hoca Kalender:

— Fârisî'de ma'nâ-yı istifhâm, edâ ile de ifhâm olunur, meselâ istifhâm-ı ikrâride: “انصاف بده تو حریف این مصلحتی” istifhâm-ı inkâride dahi “توفلان کس نهء” denir.

Sohbetî Efendi:

577

Senin cevher şerefine o kadar yüksek ki, takdir yazıcısı kadem iklimini geçtiğin gün senin nüzul hükmünü bu dünyada yazmak için kalemini yüz kere yeniden açtı.

— Kıt'anın meâli istifhâm-ı takdîriyle şöyle olacak değil mi? “Ya Resûllallah! Cevher-i zât-ı pâkinin kemâl-i şerefinden münşî-i takdîr, iklim-i kademi geçtiğin gün bu dâr-ı fenâyâ nüzûlünün fermânını yazmak için kalemi yüz kere boşuna mı yontmuştur?”

Hoca Kalender:

— Fuzalâ-yı meşâyih-i seleften **Himmetzâde Abdi Efendi** şu meâli böyle tefsîr ediyor:

“Ya Resûllallah! Cevher-i zât-ı akdesin ba's olunmazdan evvel vâki' olan îcâd ve i'dâm ve nesh ve isbât-ı edyân beyhûde değildi. Belki bu dâr-ı dünyâda senin vücûd-ı pür-sûdunu izhâr etmek ve dîn-i mübînine istikrâr vermek için idi.”

Sohbetî Efendi:

— Güzel amâ...

Neşve Çelebi:

— Bu ma'nâyı da mı beğenmek istemiyorsunuz?

Sohbetî Efendi:

— Beğeniyorum amâ fakîre kalsa ne te'vil tarîkine giderim, ne de istifhâma ri'âyet ederim. Bunların biri zevk-i şâ'irâne ile tetâbuk etmez.

Dervîş Niyâzî:

— Ey! Cenâb-ı Hakîm-i Mutlak'a 'abes isnât olunur mu, 'Örfî gibi bir zât böyle bir hatâda bulunur mu?

Sohbetî Efendi:

— ‘Örfî, Sâhib-i Sa’âdet Efendimizi medhetmek isteyip kudsiyet-i Muhammediyeyi göz önüne almış ve Zât-ı Hazret-i Risâlet-penâhilerine nisbetle bütün cevâhir-i evsâf-ı meâli-ittisâfî pek dûn gördüğü için hayrette kalmış.

İşte o hayrânlığın gönlüne bahş ettiği neşve-i şâ’irâne ile bu kıt’ayı söylemiş, böyle yerlerde şâ’irin hüsn-i niyetine bakılır, hatâsına engüşt-i ta’rîz uzatılmaz.

Hoca Kalender:

— Bu kıt’aya dâ’ir ne söylenmek lâzım ise serd edildi. Bahsi dahâ uzatmak ‘abesle iştigâl demektir.

Neşve Çelebi:

— “Mebhâs-i zülfü uzundur yârin”

Kelâmî Bey:

— Çelebi yine şâ’irleniyor!

Neşve Çelebi:

— Bu mısra’ı inşâd edivermekliğimi çok mu gördünüz? Mısra’ benim değil, Lâedri Efendi’nindir. Şâ’ir değilsem de vezinli, kâfiyeli söz söyleyebilirim.

Dervîş Niyâzî:

— Ne demek! Vezinli, kâfiyeli söz söyleyene şâ’ir denmez de kime denir?

Hoca Kalender:

— Ma’nâyı unuttunuz, şi’ir:

“Hemân bir ol kadar vardır ki mevzûn u mukaffâdır”

mısra’ının mâsadaki olmamalı.

Sohbetî Efendi:

— Çelebi, “Şi’ir vezinli, kâfiyeli, ma’nâlı olmakla beraber mezâmin-i rakîka ve latîfeyi de muhtevî bulunmalıdır.” demek istiyor.

O nâzende-i tabî’atın rütbesi pek ’âlidir, asumân-ı hikmet vasfına şâyeste bulunan beyitler de cilveger olur.

Vezinli, kâfiyeli, ma’nâlı söz söyleyenler çok bulunursa da:

Habîr-i zevk-i mezâyâ-yı hikmet olmazsın

Nükât-ı Nâci-i şîrîn-makâlî anlamadan

makta’lı gazel-i nâsihanenin sâhibi gibi tercümân-ı tabî’at olmak herkese müyesser olmaz. O, Feyyâz-ı Kudretin bir lutf-ı mahsûsudur.

Neşve Çelebi:

— Merhûmun:

Ey lem’a-i hoş-bürûz sensin

Nev-âteş-i dûdmân-ı ‘aşkın

Ey berk-i cihân-fürûz sensin

Meş’al-keşi kârvân-ı ‘aşkın

kıt’asını hâvî olan manzûmesi pek güzeldir.

Sohbetî Efendi:

— Tarz-ı cedîd üzere düzgün şi’ir söylemek, vüs’at-i karîhaya mâlik olmakla beraber şu manzûme sâhibi gibi erbâb-ı fazîlet ve tabiattan bulunmağa mütevakkıftır.

Kelâmî Bey:

— Ne demek istiyorsunuz?

Sohbetî Efendi:

— Şunu demek istiyorum ki birtakım kıta'attan müteşekkil manzûmelerde kıt'aların yekdiğere olan münâsebet ve irtibâtına halel gelmemek üzere gâyet mâhirâne idâre-i fikr edilmelidir ki ila ahiri'd-devrân ârâyîş-i hâfıza-i sühanverân olabilsin. Mâhirâne idâre-i fikr edilmeyerek yazılan manzûmeler ise:

Gûş etmesin öyle söz kulaklar

Âlûdesi olmasın dudaklar

beytinin mâsadakı olmaktan başka bir işe yaramaz.

Hoca Kalender:

— Yaramaz mı? Vaktiyle Şevket-i Buhârî'nin birtakım hayâlât-ı nâpuhteyi hâvî olan ebyâtından ma'nâ çıkarmak hevesine düşüldüğü gibi şimdi de yeni yolda yazılıp da ma'nâdan ârî bulunan şi'irler, bedâyi-i tabî'attan olmak üzere kabûl ediliyor.

Sohbetî Efendi:

— Bu muvakkat bir şeydir. Şi'ire yeni heves edenler evvel emirde eş'âr-ı 'âdiyeyi -'avâmpesendâne bir iki mazmûnu muhtevî bulunduğundan dolayı- âsâr-ı 'âliyeden olmak üzere telakkiye şitâb ederler. Bu hâli bir şâ'ir-i şehir:

On beşte değildi sinn ü sâlim

Kim nazm ile vardı iştiğâlim

Mevzûn söze cân verirdi gûşum

Eş'âr okusam giderdi hûşum

Verdi bana evvelâ merâkı

Meydân-ı şu'arânın tuhâfı

*Gâhîce Garibî'yi okurdum
'Âşık Kerem'e yanar dururdum*

*Tahsîn'le de etmeyip kanâ'at
Yağmaya da geh gelirdi cür'et*

*Her defter-i şî'ri kim tanırdım
Yok nusha-i âharı sanırdım*

*Dîvânçeme anları yazardım
Mümkün olsa taşta kazardım*

beyitleriyle ne güzel tasvîr ediyor!

Neşve Çelebi:

— Bunları, az çok şî'ir ile münâsebeti olup da tasdîk etmeyecek bir kimse tasavvur edemem. Hattâ bizim **Dervîş Niyâzî** dahi bu bâbdaki mütâla'âtınızı tasdîk etmiş olmalıdır ki cân kulağıyla dinliyor.

Dervîş Niyâzî:

— Yine mi ta'rîz! 'Afv edersiniz. Fakîriniz fikrinin hatâ olduğuna vicdânı kâ'il olduktan sonra yine sözünden dönmeyen insâfsızlardan değilim.

Hoca Kalender:

— Doğrusunu söyleyeyim mi? Bir nasîhati, bir hikmeti mutazammın olan sözler, bana mezâmîn-i rakîka ve latîfe ile muvaşşah bulunan eş'ârdan dahâ hoş gelir.

Dervîş Niyâzî:

— Demek ki bu sabâh inşâd etmiş olduğum:

Ey eden kesb-i kemâle rağbet

Hemdem ol ehl-i hünerle hemdem

Cühelâ ile edersen ülfet

Hayflar kim olamazsın 'âdem

kıt'ası mazhar-ı takdîriniz olacak.

Hoca Kalender:

— Elbette!

Neşve Çelebi:

— Benim de bir tazmînîm var, bilmem tahsîninizi kazanabilir mi? Böyle bir şerefe mazhar olursa kendimi bahtiyâr 'addederim:

Cevrine sabreyle yârin cânına kâr etse de

Etme isnâd-ı nuhûset tâlî'-i nâ-sâzına

Duymasın gönlün bile âlâm-ı 'aşkı bir zamân

Eyleme âkil isen Mecnûn'u mahrem-râzına

Hoca Kalender:

— Ooo, pek güzel!

Dervîş Niyâzî:

— Güzel ama tazmînde sâhib-i eserin nâmını yâd etmek lâzımedendir.
Çelebi bu cihetten zühûl etmiş.

Neşve Çelebi:

— Tazmînde sâhib-i eserin nâmını yâd etmek lâzım mıdır ya?

Dervîş Niyâzî:

— Lâzımdır. Olmasa **Nef'i:**

Bihamdillâh zamânında bi-kavl-i Sabri-i Şâkir⁵⁷⁸

Girîbân-ı felek mehcûre âh-ı dest-i şekvâdır

demezdi.

Hoca Kalender:

— Anladım işi mücâdeleye döneceksiniz. Dinlemeğe tenezzül ederseniz bu bâbdaki ma'lûmâtımı beyân edeyim.

Huzzâr:

— Ma'at-teşekkür.

Hoca Kalender:

— Öyle ise dinleyiniz. Tazmîn, lugâtte: “Sebeup olduğu zararı, ziyânı ödemek ve zarar, ziyân ödenmek” ma'nâsınadır.

İstılâh-ı sühan-verânda ise: “Başkasının müntehab bir mısra'ını veya bir beytini kendi şi'irinde temessül ve 'âriyet tarîkiyle îrâd etmekten 'ibâret bir san'at-ı edebiye”ye denir.

Tazmîn iki kısımdır: musarraḥ, gayrı musarraḥ.

⁵⁷⁸

Sabrî-i Şâkir:

Tazmîn-i musarrah, îrâd edilen şi'irin başkasının olduğuna tenbîh etmektir. Sâhib-i şi'iri sarâhaten zikretmek evlâdır.

Cenâb-ı Hâfız-ı Şîrâzî, Kemâl-i Hocendî'nin beytini bu vechile tazmîn etmiştir:

ورباورت نمی شود از بنده این سخن

از گفتهء کمال دلیلی بیاورم⁵⁷⁹

گر برکنم دل از تو و برادرم از تو مهر

آن مهر برکه افکنم آن دل کجا برم⁵⁸⁰

Tazmîn-i mübhem, îrâd edilen şi'ir gâyet meşhûr olmak şartıyla nâzımının nâmını yâd etmemektir.

Enveri-i midâd-fürûş, Bursalı Ahmed Paşanın meşhûr “Kerem” redifli kasîdesinden:

Kul günâh etse nola 'afv-ı şehinşâh kanı

*Tutalım iki elim kanda imiş kânı kerem*⁵⁸¹

⁵⁷⁹ Madem benim sözüme inanmıyorsun, sana Kemâl'in sözlerinden bir misal getireyim.

⁵⁸⁰ Eğer gönlümü senden ayırır ve sevgimi senden alırsam sevgimi kime verir, gönlümü nereye götürürüm?

⁵⁸¹ Ahmed Paşa, divanına aldığı bu Kerem Kasidesi'ni işlediği bir suç neticesinde Yedikule Zindanları'nda mahkumken Fatih Sultan Mehmet'e yazmıştır. Fatih Sultan Mehmet de şairin 35 beyitten oluşan bu kasidesini okuyunca onu bağışlamış ve aylık otuz akçe ücretle Bursa'daki Orhan, Murâdiye ve Emir Sultan vakıflarının işlerini yürütmek üzere vazifelendirmiştir. “Ey muhît-i keremin katresi ummân-ı kerem / Bağ-ı cûd ebr-i kefinden dolu bârân-ı kerem”

beytinin mısra'-ı sânisini tazmîn edip nâzımının nâmına işâret eylemiştir.

Enverî bir gece harâbâtta iki testi şarâb alıp evine giderken kola râst gelir. Hemân bu mısra'ı bi't-tazmîn:

İki destim dolu mu destimi sındırma benim

Tutalım iki elim kanda imiş kanı kerem

diyerek istid'â'-yı 'afv eder ve kolun zâbıtı -sühan-şinâs olmakla- dest-i te'dîbinden yakayı kurtarmağa muvaffak olur.

Demek oluyor ki tazmînde, îrâd edilen şi'ir meşhûr ise sâhibinin nâmını zikr etmemelidir, değilse zikretmelidir.

İşte **Nefî**:

Girîbân-ı felek mehcûr-ı âh-ı dest-i şekvâdır

mısra'ını, meşhûr olmadığından nâzımının nâmını yâd ederek tazmîn etmiş, **Enverî** ise:

Tutalım iki elim kanda imiş kanı kerem

mısra'ını, gâyet meşhûr olduğundan hîn-i tazmînde nâzımını zikreylememiştir. Binâen'aleyh **Ahmed Paşa**nın ârâyiş-i hâfıza-i sühan-verân olan:

Eyleme 'âkil isen Mecnûn'u mahrem râzına

beytiyle başlayan kasidenin zikredilen kısmı divanda, "Kul hatâ kılsa nola afv-i şehenşâh kanı / Tutalım iki elim kanda imiş kanı kerem" şeklindedir. (Daha geniş bilgi için bkz. Turgut Karabey, *Ahmed Paşa (Hayatı, Edebi Kişiliği, Eseri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları)*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1996, s. 5-6; Mehmet İrkılata, Nazire Geleneği İçerisinde Kerem Kasideleri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2007.)

mısrâ'-ı meşhûrunu tazmîn ederken başkasının olduğuna tenbîh etmeğe hâcet yoktur.

Huzzâr:

— Teşekkür ederiz.

Hoca Kalender:

— Teşekküre mahal yok, insân ihvânına bildiğini dili döndüğü kadar bildirmeğe borçludur.

Neşve Çelebi:

— Bir teklîfte bulunacağım. Bilmem kabûl olunur mu? Gelecek musâhabede **Şeyh Gâlib**'in:

Bâde sâf olsun da zerrîn sâğar olsun olmasın

mısrâ'ını tazmîn edelim, ne dersiniz?

Kelâmî Bey:

— Pek hoş olur.

Dervîş Niyâzî:

— Yine mi şarâbiyyât? Fakîr böyle bir cür'ette bulunacak olsam tazmîn etmek için **İbn-i Neccâr**'ın:

Şemîm-i nâfe-i zülf-i nigârdır matlab

Sudâ'a bâ'is olan müşk-i nâbı neylersin

beytini intihâb ederdim.

Sohbetî Efendi:

— Bana kalsa herkes kendi intihâbında olan bir şi'iri tazmîn etse daha güzel olur.

Bu sûret kabûl olunmakla musâhabeye hitâm verildi.

Dördüncü Muhâdara

Huzzâr:

Sohbetî Efendi, Kelâmî Bey, Neşve Çelebi, Hoca Kalender, Dervîş Niyâzî.

~~~

Neşve Çelebi:

— Yeni bir oyun öğrendim, bu akşamki musâhabemizi de onunla teşkîl etsek olmaz mı?

Dervîş Niyâzî:

— O nasıl oyunmuş bakalım?

Neşve Çelebi:

— Nasıl olacak, herkes istediği su'âli bir kâğıda yazar. Bu kâğıdı kimseye göstermeksizin dürüp бүker. Ashâb-ı es'ilenin isimleri de bir kâğıda yazılıp dürölüp бүkülür.

Es'ileyi hâvî olan kâğıtlar bir şeyin içine, isimleri muhtevî bulunan kâğıtlar da diğer bir şeyin içine konur. İbtidâsu'âlleri muhtevî bulunan zarf derûnundan bir kâğıt, sonra da isimleri hâvî olan zarf derûnundan bir kâğıt çekilip okunur. Sâhib-i isim o su'âle dâ'ir olan mustahzarâtını meydâna kor, nevâkısı var ise sâ'irleri tarafından ikmâl olunur.

Hoca Kalender:

— Amân bu ne güzel oyun!

Kelâmî Bey:

— Güzel ama çıkacak su'âle sâhib-i isim cevâp i'tâsına muktedir olamaz ise!..

Neşve Çelebi:

— Bir iki söz söyleyip işin içinden çıkar.

Hoca Kalender:

— Öyle ya! Bir adam her şeyi bilemez. Bana bilmediğim bir su'âl çıkacak olsa, “Yâ hû! Bu maddeye dâ'ir benim malumatım yoktur, içinizden bilen varsa söyleyin, istifâde edelim!” der işin içinden çıkarım.

Herkes birer kâğıda 'aklına gelen su'âli yazdı. Ashâb-ı es'ilenin isimleri de birer kâğıda yazıldı. Ayrı ayrı birer zarf derûnuna konuldu, biri **Sohbetî Efendi**'ye, diğeri **Dervîş Niyâzî**'ye verildi.

Sohbetî Efendi:

— İşte çekiyorum!

Su'âl:

— **Nâbî**'de 'âdi söz bulunabilir mi?

Kelâmî Bey:

— Güzel su'âl.

Dervîş Niyâzî:

— Ben de çekiyorum.

İsim:

— Neşve Çelebi.

Hoca Kalender:

— **Çelebi!** Bahtınız yâver imiş. Güç bir su’âl çıkmadı. Haydi bu bâbdaki mütâla’anı söyle bakalım!

Neşve Çelebi:

— **Nâbî**’de ‘âdi söz yok değildir. Hattâ gazeliyyâtı ki -altı bin beyitten ziyâdedir- içinde her ciheti ma’mûr ebyâta azca tesâdüf olunur.

Ebyât-ı ‘âdiyesinden der-hâtır edebildiğim şu beyitlerden dahâ fenâsını bulmak için pek çok taharriye ihtiyâç messetmez. Dîvânın hangi yaprağı açılrsa:

Hüsnü yârin neşve-bahş olmaktadır her fırkaya

La’li meste, hâl-i afyon-fâmı tiryâkîlere

~~~

Senin neden haberin var firâş-ı nahvette

Hırâş-ı çâr-şeb-i intizârı biz biliriz

~~~

Engüş-t-i i’tirâza sezâ bir kusûru yok

Kadi güzel, serini münâsib, miyânı şûh

beyitleri gibi ebyât-ı ‘âdiye göze çarpar.

bununla beraber tab’ındaki kuvvet, eş’ârındaki selâset inkâr edilir hakikatlerden değildir.

Kelâmî Bey:

— Sühan-sencânın en ileri gelenlerinden biri **Nâbî**’nin kasîdelerini:

Nâbî dahi söylemiş kasâ’id

Ammâ ki makûle-i zevâ’id

diye zemmediyorsa da inşâd-ı gazeldeki iktidârına:

Ammâ ki gazelde Nâbî-i pîr

Olmuş o da Hüsrev-i Cihân-gîr

beytiyle medîha-hân oluyor.

Neşve Çelebi:

— **Nâbî**'nin serâpâ güzel, serâpâ kusûrsuz bir gazelini der-hâtır edemiyorum!

O sühanver, zannedersen gazeliyyât-ı **Nâbî**'ye ta'birât-ı cedîde, isti'ârât-ı ber-güzîdesinden dolayı sitâyîş-hân olmuştur.

Çünkü mazmûn cihetiyle eş'âr-ı **Nâbî**'nin ekserisi 'âdidir, 'âlisine pek az tesâdüf olunur.

Hoca Kalender:

— **Nâbî**'nin nazm-ı eş'ârdaki kudreti, îcâd-ı ta'bîrdeki meziyeti inkâr edilemezse de **-Çelebi**'nin dediği gibi- mazmûn cihetiyle serâpâ güzel, serâpâ kusûrsuz gazeline pek az tesâdüf edilir.

Nâbî mezâmîn-i 'âliye cihetiyle değil, tanzîm-i eş'âr, îcâd-ı ta'bîrî'tibârîyle şâyeste-i sitâyîştir.

Binâen'aleyh mazmûn cihetiyle serâpâ güzel, serâpâ kusûrsuz gazellerine hiç tesâdüf edilmese de o pîr-i muhterem makâm-ı üstâdîden bir zamân düşmez.

Dervîş Niyâzî:

— Bir şey unutuldu, **Nâbî**'de darb-ı mesel olmağa şâyeste pek çok mesâri'-i berceste vardır.

Hoca Kalender:

— Evet **Nâbî**'nin bu yoldaki iktidârı da teslîm-kerde-i erbâb-ı sühandır.
Ezcümle:

Yâ Rab bu âferîn ne tükenmez hazînedir

~~~

Bilemem eyleyecek hande midir girye midir

~~~

Âsân değil ihvâna veliyyü'n-ni'am olmak

~~~

'İlm ü hünerde medhali yoktur kıyâfetin

~~~

Mücerredir rakîbin meymenet yoktur kudûmünde

mısra'ları durûb-ı emsâl sırasına geçmiştir.

Sohbetî Efendi:

— Bu bâbda îrâd olunan izâhâtı kâfi gördüğüm için kur'ayı çekiyorum!

Su'âl:

— Nahvin vâzı'ı kimdir?

Dervîş Niyâzî:

— İşte ben çekiyorum.

İsim:

— Kelâmî Bey.

Neşve Çelebi:

— Şu su’âli kim yazdı ise Allâh râzı olsun. Çünkü nahvin vâzı’ı kim olduğuna dâ’ir şimdiye kadar bir söz işitmedim.

Kelâmî Bey:

— **Hazret-i ‘Ömer**’in eyyâm-ı hilâfetinde Medîne-i Mutahhara’ya bir A’râbî gelir, Kurân-ı Kerîm’i ta’allüm için bir mu’allim araştırır. Birisi buna Sûre-i Berâe’yi ta’lîme başlar.

إِنَّ اللَّهَ بَرِيٌّ مِنَ الْمَشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ⁵⁸²

Âyet-i kerîmesine gelince “رَسُولُهُ”yi lâmin kesriyle okuduğundan A’râbî - lisân-aşinâ olmakla- “Cenâb-ı Allah Resûlünden berî midir? Eğer Hüdâ-yı Mûte’âl Hazretleri Resûlünden berî ise ben de berî olurum.” der.

Bu söz **Hazret-i ‘Ömer**’e vâsıl olunca A’râbî’yi celb edip buyururlar ki:

“Ya A’râbî! Cenâb-ı Hakk’ın Resûl-i zî-şânından beri mi oluyorsun?”

A’râbî: “Ya Emîrü’l-mü’minin! Bendeniz buraya geldim. Kurân-ı Kerîm’i ta’allüm arzusuyla... Mürâca’at ettim. O da bana Sûre-i Berâe’yi ta’lîme mübâderet ve⁵⁸³ “رَسُولُهُ”nin lâm ve hâ’sını meksûr okuduğu için bendeniz de: “**Cenâb-ı Allah Resûlünden berî midir? Eğer Hüdâ-yı Mûte’âl Hazretleri Resûlünden berî ise ben de ondan berî olurum.**” dedim.

Hazret-i ‘Ömer: Ya A’râbî! O kimse hatâ etmiş, bu âyet-i kerîmedeki “رَسُولُهُ”nin lâm ve hâ’sı meksûr değil, mazmûm okunacak.” demesiyle A’râbî derhâl: “Öyle ise vallâhi ben de **Allâh** ve **Resûlünden berî** olanlardan berî olurum.” deyip **Cenâb-ı Halîfeden kemâl-i iftikâr** ile istifâ-yı kusûr eyler.

⁵⁸² Allah da Rasulü de müşriklerden berîdir. (Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe suresi 3. Âyet)

⁵⁸³ Allah da Rasulü de müşriklerden berîdir. (Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe suresi 3. Âyet)

Bunun üzerine: “Lugât-i ‘Arabî’âlim olmayan kimse ba’demâta’lîm-i Kurân-ı Kerîm etmesin!” diye fermân ve hemân ecille-i ricâl-i tâbi’inden bulunan **Ebû’l-Esved Düelî**’yi celb ile nahvi vaz’ husûsunda vesâyâ-yı lâzîme dermeyân buyururlar.

Ebû’l-Esved de emr-i **Hazret-i Fârûk**’a imtisâlen bu bâbda pek çok ta’mîk-i fikr ile nahvin üssü’l-esâsını vaz’eder.

Neşve Çelebi:

— ‘Afv edersiniz amâ bu bâbda serd ettiğiniz rivâyet bendenizce şâyân-ı i’timâd değildir.

Kelâmî Bey:

— Neden?

Neşve Çelebi:

— **Hazret-i ‘Ömer**’in zamân-ı hilâfetinde Medîne-i Mutahhara’da böyle bir vak’anın hudûsuna vücût verilemez. Hiç Medîne-i Mutahhara’da -o vakitler- Kurân-ı Kerîm’i yanlış okuyacak kadar bigâne-i lisân bir kimse tasavvur olunabilir mi?

Dervîş Niyâzî:

— Nahvin vâzı’ı **Ebû’l-Esved** ise de sebep-i vaz’ı böyle değil, şöyledir:

Bir gün **Ebû’l-Esved** ‘Irâkeyn vâlisi **Ziyâd bin Ebîh**’e der ki: “‘Arab’ın - ‘Acem’le ihtilât ettiklerinden nâşi- lisânları bozulmağa başladı. Ruhsatınız olursa takvîm-i lisân-ı ‘Arab için bir zâbıta vaz’edeyim.”

Ziyâd bin Ebîh, Ebû’l-Esved’in bu sözüne ehemmiyet vermedi. Fakat bir hayli zamân mürûrundan sonra bir gün huzûruna birisi gelip ba’d-e’d-du’â:

584 “تَوَفَى أَبَانَا وَتَرَكَ بَنُونَ” dedi. **Ziyâd bin Ebîh** bunun 585 “بنين” demeyip de galat olarak⁵⁸⁶ “بنون” demesinden cânı sıkılıp hemân **Ebû'l-Esved**'i celb ile “Evvelce ıslâh-ı lisân-ı nâs için vaz'etmek istediğin zâbıtayı yap!” diye emretmekle **Ebû'l-Esved** dahi üssü'l-esâs-ı nahiv olan zevâbıtı meydâna koydu.

Sohbetî Efendi:

— Bu rivâyette de nazar vardır. Asıl vâzı'-ı nahiv **Hazret-i İmâm'Ali** Efendimizdir.

Bir gece **Ebû'l-Esved** kızlarıyla tahtaboşta⁵⁸⁷ oturmakta iken bunlardan birisi semâya nazar edip kemâl-i hayretinden 588 “يَا أَبَتِ مَا أَحْسَنَ السَّمَاءَ” der. **Ebû'l-Esved** de kızı 589 “أَحْسَنَ” kelimesinin nun'unu mazmûm okuduğu için 590 “نُجُومَهَا يَا بَنِيهِ” diye cevâp verir.

Kız der ki: “Babacığım! Ben semânın letâfetine izhâr-ı ta'accüb ettim, sizden güzel şeylerini sormadım ki!”

Ebû'l-Esved de: “Kızım! Öyle ise niçin feth-i nun ile: 591 “مَا أَحْسَنَ السَّمَاءَ” demedin de nun'u mazmûm okuyarak ta'accübü istifhâma tebdîl eyledin!” diyerek kerîmesini tekdîr eder.

---

584 Babamız öldü oğulları kaldı.

585 Oğullar.

586 Oğullar.

587 Tahtaboş: Balkon.

588 Babacığım, gökyüzü ne kadar da güzel!

589 Çok güzel.

590 Oğulcuğum, semanın yıldızları...

591 Gökyüzü ne kadar güzel.

Böyle bir lâhnin kızıdan sudûruna ziyâdesiyle cânı sıkıldığından ertesi günü **Hazret-i ‘Ali’**ye bu husûstan şikâyet eyler.

Cenâb-ı Murtâza da: “Bunun sebebi ecânible olan kesret-i ihtilâttır. Artık lisânı halelden vikâye için kavâ'idini zabt etmek zamânı geldi.” dedikten sonra kalem, kâğıt isteyip üssü'l-esâs-ı nahiv olan:

Ebû'l-Esved düstûrunu **Ebû'l-Esved**’e istiktâb ve ⁵⁹²“أقسام الكلام ثلاثة. اسم وفعل وحرف جاء لمعنى. ومن جملة التعجب” ⁵⁹³“أنح نحو هذا يا أبا الأسود” diyerek bu hizmete ta’yîn buyururlar. **Ebû'l-Esved** de fermân-ı **Haydar-i Kerrâr**’a imtisâlen bu bâbda pek çok mesâil keşf ile zikrolunan düstûra ‘ilâve etmiştir.

Neşve Çelebi:

— Bu sûrette **Ebû'l-Esved** bünyân-ı nahvin mütemmimi oluyor.

Sohbetî Efendi:

— **Ebû'l-Esved Cenâb-ı İmâm**’ın vaz’ buyurduğu esâsa pek çok cevâhir-i kavâ'id ‘ilâve etmiş olduğundan mütemmim ‘addolunur.

Hoca Kalender:

— Evet! Hattâ bu fenne “nahiv” tesmîyesine sebep olarak Hazret-i ‘Ali’nin ⁵⁹⁴“أنح نحو هذا” kelâmı gösteriliyor.

Nahvin asıl vâzı’ı Hazret-i ‘Ali olduğunu ‘arzedeceğim rivâyet de teyîd eder:

---

⁵⁹² Kelâm üç kısımdır: İsim, fiil ve harf. Taaccüb cümlesindendir.

⁵⁹³ Bu gibi nahiv konularına eğil ey Ebu'l-Esved.

⁵⁹⁴ Bu gibi nahiv konularına eğil.

Ebû'l-Esved bir gün Hazret'in hâk-i pâ-y-i velâyet-penâhilerine yüz sürerek kesb-i feyz etmek üzere bulundukları hücre-i sa'âdete dâhil olur. Zât-ı devletlerini fevkal'âde mütefekkir bulduklarından sebebini su'âl eder:

Hazret buyururlar ki: "Şehrinizde^{595*} birtakım lâhinler işitmekte olduğumdan bunun önünü almak üzere lisân-ı 'Arabî bir zâbıta altına almak husûsu hâtırıma geldi de onu düşünüyordum."

Ebû'l-Esved kemâl-i ibtihâl ile der ki: "Eğer böyle bir lütufta bulunacak olursanız bizi ihyâ, Lugât-i 'Arabî ibkâ buyurmuş olursunuz."

Birkaç gün sonra **Ebû'l-Esved** huzûr-u Hayderîye dehâlet şerefine mazhar olur. Hazret, **Ebû'l-Esved'e**:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الكلام كله اسم وفعل وحرف. فالاسم ما أنبأ عن المسمى. والفعل ما أنبأ عن حركة المسمى.

والحرف ما أنبأ عن معنى ليس باسم ولا فعل⁵⁹⁶

'İbâresini muhtevî bir kâğıt vererek: "Sen de tetebbu' eyle, hâtırına geleni 'ilâve et!" tavsîyesinde bulunduktan sonra buyururları ki:

يا أبا الأسود. إن الأشياء ثلاثة. ظاهر ومضمرة وشيء ليس بظاهر ومضمرة.⁵⁹⁷

Bunun üzerine **Ebû'l-Esved** lisân-ı 'Arab'ın zevâbıtını cem' ve tedvîne mübâşeret ve şüphe ettiği yerlerde Hazret-i İmâm'a mürâca'at ederek üssü'l-esâs-ı nahvi tahkîm eder.

⁵⁹⁵ Yazarın kendi dipnotu: Basra.

⁵⁹⁶ Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. Bütün kelâmlar isim, fiil ve harf olarak üçe ayrılır. İsim, müsemmadan haber verendir. Fiil müsemmanın hareketinden haber verir. Harf ise isim ve fiil olmayan bir manadan haber verendir.

⁵⁹⁷ Ey Ebu'l-Esved! Eşya üçe ayrılır: Açık, gizli ve ne açık ne de gizli olan şey.

Ebû'l-Esved'in vefâtından sonra⁵⁹⁸ta'îm-i nahiv için beş zât intihâb edilmiştir. Bu beş zâtın birincisi 'Anbese, ikincisi Meymûn el-Akran, üçüncüsü Yahya bin Ya'mer, dördüncüsü 'Atâ, beşincisi Ebû'l-Harb'dir.

Bunlardan sonra 'Abdullah bin İshâk el-Hadramî, 'İsa bin 'Ömer es-Sakafî, Ebû'l'Amr Mâzinî, Halîl bin Ahmed sırasıyla nahve -zevât-ı hamse gibi pek çok zevâbıt-ı mühimme zammederek hizmet etmişler.

Halîl'in havâss-ı telâmîzinden **Sîbeveyh** dahi "Kitâbu Sîbeveyh" 'unvânlı mecelle-i celîleyi tedvîn ile bu mühimme sûret vermiş.

Sohbetî Efendi:

— **Sîbeveyh**'e dâ'ir hâtırıma bir hikâye geldi, müsâ'ade ederseniz 'arz edeyim.

Hey'et:

— Teşekkür ederiz.

Sohbetî Efendi:

— **Hârûn Reşîd**'in oğlu **Muhammed Emîn**'in meclisinde **İmâm Kisâ'î** ile **Sîbeveyh** birleşip şu vechile yanlarında bir mübâhase cereyân eder:

Kisâ'î, **Sîbeveyh**'ten su'âl eder ki:

”أظن أن العقرب أشد لسعة من الزنبور فاذا هو هي“⁵⁹⁹

mi dersin yoksa⁶⁰⁰”فاذا هو ايها“ mi?

---

⁵⁹⁸ Ebu'l-Esved, Hicret'in altmış dokuzuncu senesi irtihal etmiştir. Hazret-i Ömer ile İmam Ali'den ehadis-i şerife rivayet eylemiştir. Eş'âr-ı belîğası da vardır.

⁵⁹⁹ Akrebin sokması eşekarısının sokmasından daha şiddetlidir.

⁶⁰⁰ Öyleyse bu ancak odur.

Sîbeveyh, nasb ile kırâ'at câ'iz değildir! 'Arab'dan mesmû' olan " فاذاً هو " dir.

Kisâ'î der ki: "Hatâ ettin! 'Arab böyle yerlerde gâh ref'i, gâh nasbı ihtiyâr eder."

Bunun üzerine uzun uzadıya mübâhaseden sonra bir bedevî-i hâlisu'l-lisânın reyine mürâca'at olunmasına karâr verilir.

Muhammed Emîn hocası **Kisâ'î**'nin mağlûb olduğunu arzu etmediğinden celb olunan bedevîye nihânîce zikrolunan terkîpten su'âl ettirir. **Sîbeveyh**'in haklı olduğu anlaşılır.

Bedevîye nasb ile okunması matlûb olduğu anlatılır. Bedevîden: "Nasb ile okumağı istesem de lisânım beni techîl eder. Ref' ile telaffuzdan gayrıya kâdir değilim!" cevâbı alınınca bir hayli müzâkere edilip şuna karâr verilir ki: "Mecliste bedevî asla tekellüm etmeyecek, erbâb-ı meclisten birisi tarafından, '**Kisâ'î** böyle diyor, **Sîbeveyh** de şöyle diyor. Bunların hangisi haklıdır?' denecek. O da **Kisâ'î**'nin haklı olduğuna hükmedecek."

Ba'de bedevî celbolunup hâzır-bi'l-meclis olan erbâb-ı dânişten biri bedevîye hitâben der ki:

Şu kelâmı **Kisâ'î** nasb ile **Sîbeveyh** de ref' ile kırâ'at eyledi, hak hangisinin yedindedir?

Bedevî de ber-mûcib-i ta'lîmât: "Hak **Kisâ'î**'nin yedindedir" der. Her ne kadar **Sîbeveyh**: "Bedevîyi bir kere söyletin!" diye feryât ederse de kulak veren olmaz.

Bunun üzerine **Sîbeveyh** artık Bağdât'ta eğlenemeyip bilâd-ı Fars'a müteveccih olur. Kurrâ-yı Şirâz'dan Beyzâ nâm karyede bu elemle yüz doksan dört sene-i hicriyesinde otuz iki yaşında olduğu hâlde vefât eder. Rahmetullâhu aleyh.

Hoca Kalender:

— Bu bâbda söylenecek söz kalmadı gibidir, artık kur'a çekilsin!

Sohbetî Efendi:

— Öyle ise çekeyim:

Sual:

— Lâmelif dediğimiz hangi harftir?

Dervîş Niyâzî:

— Ben de çekeyim:

İsim: Dervîş Niyâzî

Neşve Çelebi:

— Bundan kolay su'âl olamaz.

Dervîş Niyâzî:

— Haset mi ediyorsun, sana çıkan su'âl de bundan pek güç değil idi ya!

Neşve Çelebi:

— Bu su'âle çocuklar da cevap verirler.

Hoca Kalender:

— Çocukların cevâb verip vermeyeceklerini bilmem amâ sizin bu su'âle cevâb verebileceğinizi 'aklım kesmiyor.

Neşve Çelebi:

— Neden? Kendimde da'vâ-yı fazîlet edecek kadar bir meziyet olmadığını bilmez değilim, fakat hurûf-ı heceyi bilmeyecek kadar da câhil olmadığımı iddi'â edebilirim.

Hoca Kalender:

— Estağfirullâh, fakîr dâimâ sizin kemâlinize, zekânıza senâ-hân olanlardanım. Eğerçi uzun uzadıya ma'lûmâta muhtâc değilse de hurûf-ı hece okunurken “lâ”nın nasıl harf olduğuna dâ'ir izâhât verilmediğini bildiğim için pek çok kimseler gibi sizin de bu bâbda ma'lûmâtınız olmadığına hükmetmeğe cür'et ettim.

Neşve Çelebi:

— Lâmelif dediğimiz **Hızır Ağa-zâde Sa'id Bey**'in:

Garîp nûkte şu hâlâ bilinmedi gitti.

mısrâ'ındaki “lâ” değil mi?

Hoca Kalender:

— Değil ya!

Neşve Çelebi:

— Öyle ise **Dervîş Niyâzî** lâzım gelen izâhâtı versin de biz de lâmelifi öğrenelim.

Dervîş Niyâzî:

— Bu harfi ben de sizin kadar tanıyorum.

Hurûf-ı mebâniyi hecelerken bunu gâh “lâmelif”, gâh “لا مه لو سولا” diye okurduk.

Kelâmî Bey:

— Benim de bildiğim lâmelif, **Nahîfî**'nin:

*Âlûde olup cürm ü günehle her gâh
Beyhûde güzâr etmede 'ömrüm eyvâh
Sad bâr nedâmetle derim şâm u seher
Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh*

rubâ'isinin dördüncü mısra'ında görülen “lâ”lardır.

Hoca Kalender:

— Lâmelifi, edât-ı nefy olan “lâ”dır demek mi istiyorsunuz?

Kelâmî Bey:

— Evet!

Hoca Kalender:

— Hayır, lâmelif dediğimiz harekesiz eliftir ki kelimât-ı ‘Arabîye ve Fârisîyenin ortasında, sonunda bulunur. Müsemması şudur: “elif”

“Kitâb, sadâ” ve “kân, sezâ” kelimelerindeki elifler lâmelif dediğimiz harftir.

Dervîş Niyâzî:

— Şimdi anladım, hurûf-ı medden ma’dûd olan elifin nâm-ı diğeri lâmelif imiş.

Neşve Çelebi:

— Bu hâlde “lam” neci oluyor?

Hoca Kalender:

— “lam” bu harfin kürsüsüdür. Harekesi olmadığından -okutmak için-vaz’olunmuştur.

Neşve Çelebi:

— Niçin “lâm” bu bâbda sâ’ir hurûfa tercîh edilmiş?

Hoca Kalender:

— Elif gibi lâm da sâhib-i sâk olduğu için.

Dervîş Niyâzî:

— Beriki elif hangisidir?

Hoca Kalender:

— O, harekeli eliftir. Kelimenin vasatıyla âhirinde bulunduğu gibi evvelinde de bulunur.

Dervîş Niyâzî:

— “Edeb” kelimesinin evvelindeki harfe harekeli elif diyelim. ‘Acabâ kelimenin ortasıyla sonunda bulunan harekeli elif hangi harftir?

Hoca Kalender:

— Hangisi olacak, “te’dîb” ile “bed’ ” kelimelerindeki harf.

Bu harfe, kelimenin evvelinde bulunursa elif, ortasıyla ahirinde görülürse hemze denir. Harekeli elifin asıl ismi hemzedir. İbtidâ-yı kelimedede bulunan hemzeye elif ıtlâkı ‘örfe binâendir. Elif-i hakîki “lâ” ve “mâ” kelimelerindeki elif-i sâkinedir.

Sohbetî Efendi:

— Bunlar yolunda, fakat harf-i med, lâmeliften 'ibâret değildir. Hurûf-ı med olarak isti'mâl edilmekte olan “vav” ile “ye”yi ne yapalım? Bunlara da niçin birer kürsü vaz' olunmamış, birer isim verilmemiş?

Kelâmî Bey:

— Evet, evet! “vav” ile “ye” de harf-i med olarak isti'mâl ediliyor, bunlara da birer kürsü, birer isim vaz' edilmek iktizâ etmez mi idi?

Neşve Çelebi:

— Bu i'tirâz yolunda.

Hoca Kalender:

— Bu bâbda îrâd ettiğim izâhâta dikkat buyurulmamış! Lâmelif dâimâ harf-i med olarak isti'mâl olunur. “vav, ye” böyle değil, bunlar ba'zan harf-i med olarak kullanılır.

Elif, ülfetten me'hûzdur. Hurûfun cümlesiyle ülfet ettiğinden bu harfe elif itlâk olunmuştur.

Mu'allim merhûm da lugâtte: “Hemzeye elif denilmemeli, hemze harekeli, elif harekesiz olur. “Kâmil”deki elif, “ekmel”deki hemzedir” diyor.

Neşve Çelebi:

— Bu bâbda söylenecek daha bir şey kaldı mı?

Hoca Kalender:

— Kalmadı gibidir.

Neşve Çelebi:

— Öyle ise kur'ayı çekelim.

Sohbetî Efendi:

— Su’âl:

حرف فنای جعفر طیار بر زبان

پرواز شوق در هوس زر جعفری⁶⁰¹

beytindeki “zer-i Ca’ferî” nasıl şeydir?

Dervîş Niyâzî:

— Bakalım bu su’âl kime çıkacak?

İsim:

—Hoca Kalender!

Hoca Kalender:

— Demek sıra bize geldi.

Neşve Çelebi:

— Evet, kur’a ism-i ‘âlinize isâbet etti.

Bu kelimeye dâ’ir bastedeğiniz izâhâta muntazırız.

Hoca Kalender:

— Bu beyt *Feyzî-i Hindî*’nin nefs-i nâtıkaya hitâben tanzîm buyurmuş oldukları:

ای نقد اصل وفرع ندانم چه گوهری

کز آسمان بزرگتر از خاک کمتری⁶⁰²

⁶⁰¹

Dilde Cafer-i Tayyar’ın fenası... Ama şevkin uçması Caferî altın hevesinden.

matla'lı kasîdesindendir.

Kasîde elli beyitten ziyâde olmalı, içinde:

از همگنان مجوی مروت که کس نجست

ایمان حیدری ز یهودان خیبری⁶⁰³

Beyti gibi altın ile yazılmağa şâyeste, bir hayli ebyât-ı berceste vardır.

“Zer-i Ca'ferî” hâlisu'l-'ayâr altına denir. Sebeb-i tesmîyeye dâ'ir birkaç rivâyet varsa da en münâsebetlisi şudur:

Ca'fer-i Bermekî'nin zamânına kadar mağşûş altına sikke vurulmuş. **Ca'fer** bu husûsu men'edip hâlis altına sikke vurduğundan nâmına nisbetle hâlisu'l-'ayâr sikkeye “Ca'ferî” denilmiş.

Neşve Çelebi:

— **Ca'fer**'e “Bermekî” neden dolayı deniliyor?

Hoca Kalender:

— Bermek, Horasan eşrâfından bir zâtın ismidir. Oğlu **Hâlid, Ebû'l-'Abbâs-ı Seffâh**'a vezir-i a'zâm olmuştur. Bu sülâleden sadru'l-vezzârlığı ihrâz eden zevât **Bermekî** 'ünvânını almıştır. **Ca'fer**'e de bunlardan için **Bermekî** deniliyor.

Kelâmî Bey:

— Buna dâ'ir bir de masâl nakledilir.

---

⁶⁰² Ey asıl ve ferin miyârı! Bilmiyorum nasıl bir cevhersin ki semadan büyük ve topraktan küçüksün.

⁶⁰³ Herkesten cömertlik bekleme çünkü kimse Hayber'deki Yahudilerden Haydarî iman istemedi.

Neşve Çelebi:

— Masâl dinlemeğe vaktimiz yok, kur'a çekilsin!

Dervîş Niyâzî:

— Evet evet! Sâ'at dörde geldi.

Sohbetî Efendi:

— Daha erken değil mi?

Neşve Çelebi:

— Çıkacak su'âli bendeniz yazdım, hayli izâhâta muhtaçtır.

Sohbetî Efendi:

— Demek ki su'âlin en gücü bize kaldı!

Su'âl:

— Yazıcılıkta meleke-i hasene nasıl istihsâl olunur?

Kelâmî Bey:

— Su'âl hakîkten değerli.

Sohbetî Efendi:

— Su'âl değerli amâ mes'ûlü'n-'anh değersiz.

Kelâmî Bey:

— Estağfirullâh.

Sohbetî Efendi:

— Bendeniz bu bâbdaki fikrimi iyi kötü ortaya korum, siz de noksânlarını ikmâl edersiniz:

Meleke-i nazmiyye ve nesriyye hıfz-ı eş'âr ve âsâr ile hâsıl olur.

Bu bâbda asıl dikkat edilecek şey hâfızayı âsâr-ı sahîfeye cilde-gâh etmekten mücânebettir.

Hıfz olunan âsârın cevdeti ne ise hâsıl olan melekenin ona göre olacağı tabi'îdir.

Bir eser ma'nâ cihetiyle düzgün olur da, lafız cihetiyle olmaz. Yâhûd lafız cihetiyle düzgün olur da, ma'nâ cihetiyle olmaz.

Her ikisi de şâyân-ı hıfz ve mütâla'a değildir. Tezyîn-i hâfıza ve nazar edilecek âsâr hem ma'nen hem de lafzen mükemmel olmalı.

Tabakası 'âli olan meleke-i belâğat, tabakası 'âli olan âsârı hıfz ve mütâla'a ile sâha-pîrâ-yı tabî'at olduğuna eslâf ve mu'âsırîn-i üdebâ ile peyrevleri şehâdet etmektedirler.

Meselâ **Hakkı Bey** merhûm **Nefî**'nin eş'ârıyla tezyîn-i hâfıza etmiş ve kasîde-gûlukta tarz-ı **Nefî**'yi özenmiş olduğundan eş'ârı tumturak-ı elfâz ve ma'nâ cihetiyle parlak düşmüştür.

Hazret-i Mu'allim, Hakkı Beyi vâdî-i kasîde-perdâzîde pûyân olan şu'arâya tercîh ederdi.

Hâsılı nevrestegân-ı edeb için gerek tarîk-ı nazımda, gerek vâdî-i nesirde olur olmaz şeylere iltifât etmeyip her cihetle mükemmel âsâr-ı ceyyide-i üstâdâne ile tenvîr-i nazar ve hâfıza etmek lâzımdır.

İnsân meleke-i ciyâdet ve redâatçe nasıl perverde oldıysa o hâlde bulunur.

Âsâr-ı 'âliyeye cilde-gâh olmayan bir beyitten güzel fikirler, parlak hikmetler zuhûr etmez.

Kazârâ zihnine güzel bir fikir, parlak bir hikmet gelse de bunu kavâlib-i elfâza hüsn-i sûretle ifrâğ edemeyeceğinden pest görünür.

Neşve Çelebi:

— Kimlerin âsârıyla tezyîn-i hâfıza etmeli?

Sohbetî Efendi:

— **Mu'allim** merhûmun âsâr-ı nazmiyye ve nesriyesiyle tenvîr-i fikre, tevsî'-i karîhaya çalışmalı ve bâhusus nesirde "bârîka-i hakikat müsâdeme-i efkârdan çıkar" kelâmı gibi mîzâb-ı hâmesinden nice hikmetler tereşşuh etmiş olan edîbin âsârını meşk edinmelidir.

Bunların âsârı lafız ve ma'nâ cihetiyle matlûb olan fesâhat ve belâğati, metânet ve ciyâdeti hâ'izdir.

Hoca Kalender:

— Kütüb-i edebiyenin gayrıyla müştâğil olanların -mahfûzât-ı edebiyeleri yolunda olsa da- şi'irlerinde o kadar ciyâdet görülemez.

Bu sözümü isbât için pek çok emsile îrâd edebilsek de vaktin gecikmesi tayy-i tomar-ı güftâr edilmesini ihtâr eylediğinden burada bahse hitâm vermeği münâsib görüyorum, ne dersiniz?

Dervîş Niyâzî:

— Bu kadar elverir.

Hoca Kalender:

— Öyle ise Allâh'a ısmarladık!

Sohbetî Efendi:

— Gelecek cum'a gecesi erkence teşrîf buyurunuz.

Beşinci Muhâdara

Huzzâr:

Sohbetî Efendi, Kelâmî Bey, Neşve Çelebi, Hoca Kalender, Dervîş Niyâzî.

~~~

Neşve Çelebi:

— Kırk bir târîhinden evvel İstanbul'da bir bezm-i 'irfân varmış, Şânizâde ile *Tefsîr-i Mevâkib* sâhibi **Ferruh Efendi** bu bezmin rükn-i rekîni imiş.

Bunlar, mürâca'at eden heveskârân-ı ma'ârifet ta'lîm-i 'ulûm ve fûnûn da ederlermiş. Ekseriyâ meşâhîr-i felâsife-i 'Osmâniyye'den **Kethüdâzâde 'Ârif Efendi** de bu mecliste bulunmuş. Felsefîyât ve edebiyâta dâ'ir pek çok mebâhis-i lâtife bast u temhîd edilirmiş.

Bir hafta, mesâri'-i berceste bulunmak üzere karâr verilmiş. Ertesi hafta herkes intihâb ettiği mesâri'i ortaya koymuş. Bunlardan **Şeyh Mustafâ** nâmında bir şâ'irin:

Bugün şadım ki yâr ağılar benimçün

mısra'ı hepsine tercîh edilmiş. Biz de gelecek hafta musâhabemizi bu yolda yürütsek olmaz mı?

Dervîş Niyâzî:

— Pek güzel olur.

Kelâmî Bey:

— Bir hafta zarfında hayli mesâri'-i berceste intihâb edilebileceğinden zannederim ki toplanacak mesâri'in içinde

Bugün şâdım ki yâr ağlar benimçün

mısrâ'ını hiç hükmünde bırakacak parçalar bulunacaktır.

Hoca Kalender:

— Bunu gelecek hafta musâhabeye bırakmasak da bu akşam yürütsek olmaz mı?

Dervîş Niyâzî:

— Bu akşam nasıl yürütülebilir?

Hoca Kalender:

— Nasıl olacak, herkes hâfızasında olan mesâri'i -iyi kötü- ortaya kor. Beğenilenler bir deftere kaydolunur. Beğenilmeyenler, intikâdât-ı lâzimesiyle müntehibine reddedilir.

Sohbetî Efendi:

— Evet, evet! Böyle olması pek münâsiptir. Elhamdulillâh hepimizin ezberinde Ziyetü'l-Mecâlis'in iki üç misli olacak kadar eş'âr vardır. Bunlardan hâtıra gelebilenleri meydâna konacak olursa iş olur biter.

Kelâmî Bey:

— Öyle ise bu husûs yalnız mısırâ'a hasr edilmesin, beyte, kıt'aya, rubâ'îye de şâmil olsun.

Hoca Kalender:

— Herkes müntehabı olan parçaları meydâna koyacak olursa böyle bir iki musâhabede bitmez, iş uzar. Fakîre kalırsa her birimiz, en müntehabımız olan âsârdan bir parçayı meydâna koysak daha hoş olur.

Neşve Çelebi:

— Bu sûret pek münâsib. İşte bendenizin hâfızamı tezyîn eden eş'ârdan en ziyâde beğendiğim Mu'allim-i merhûmun şu gazelidir:

Gazel

Kalbim zemîn-i 'aşk, serim âsumânıdır

Âhım anın sehâb-ı savâ'ik-feşânıdır

Ey'aşk bildiğin gibi yak yık derûnumu

Bir kimsesiz belâ-zedenin hânümânıdır

Nûr-ı Cemâl'den mütelâşî olunca dil

Düşsem zemîne çok mu tecellî zamânıdır

Tebdîl-i meslek ettiremez ibtilâ bana

Gönlüm sebât 'arsasının kahramânıdır

'Âlemler ettim anda temâşâ zamân zamân

Nâcî fezâ-yı sîne cihânlar cihânıdır

Sohbetî Efendi:

— Garâmiyâta dâ'ir neşâ'id-i ceyyîde içinde bu gazeli pek severim, hele:

Ey'aşk bildiğin gibi yak yık derûnumu

Bir kimsesiz belâ-zedenin hânümânıdır

beyt-i 'âşıkânesi rûh-ı **Fuzûlî**'yi raksân edecek derecede mü'essirdir.

Hoca Kalender:

— Bu gazelin 'abesbâb-ı mükemmeliyetinden birisi de veznidir. Merhûm, şî'irin her vadisinde idâre-i hâmeye muktedir bir üstâd-ı meâlî-mü'essir idi.

Sohbetî Efendi:

— Evet, şâ'ir söyleyeceği şî'irin zemînine göre bir vezin intihâb etmelidir ki mükemmel olsun, şu gazele bu vezin pek muvâfıktır. Bu gazel başka bir vezin ile tanzîm edilmiş olaydı, bu kadâr mü'essir olamazdı zannederim.

Hoca Kalender:

— Şüphe mi var? İşte üstâdlık böyle yerlerde belli olur. Bir şî'irin vezni müeddâ'sıyla hem-âvâz olmazsa izhâr-ı celâlet mevki'inde elfâz-ı rakîka, ibrâz-ı nezâket makâmında kelimât-ı cezîle isti'mâli kadar münâsebetsiz düşer. Ma'amâfih ba'zı vezinler vardır ki onlar ile hem hüzn-âver, hem de şevk-bahş şî'irler söylenebilir. Şu da zikre şâyândır ki *Leylâ-Mecnûn* manzûmesi gibi hikâyeler, meselâVecdî'nin:

Havâ hoş, her taraf gülzâr, bülbül zâr, gül handân

Bu esbâb-ı cünûnu seyreden dîvâne olmaz mı

beytinin vezninde söylenemez, söylenebilse de güzel olmaz.

Kelâmî Bey:

— Bendeniz cenâb-ı **Fuzûlî**'nin:

Subh salıp mihr-ı ruhandan nikâb

Çık ki temâşâyâ çıka âfitâb

Mest çıkup salma nazar her yana

Görme revâ kim ola ‘âlem harâb

Kesme nazar cânib-i ‘uşşâktan

Nâle-i dil-sûzdan et ictinâb

Geceler encüm sayarım subha dek

Ey şeb-i hecrin bana yevmü’l-hisâb

Saldı ayaktan gam-ı ‘âlem beni

Ver bana gam def’ine sâkî şarâb

Rahm kıl üftâdelerin hâline

Hiç gerekmez mi sana bir sevâb

Yâr sû’âl etse ki hâlin nedir

Hasta Fuzûlî ne verirsin cevâb

gazel-i ‘âşıkânesinin veznini pek severim.

Dervîş Niyâzî:

— Bu vezin benim de hoşuma gider.

Neşve Çelebi:

— Bahr-i seri‘den “müf te ‘i lün - müf te ‘i lün - fâ‘i lâ” vezni hakîkaten âhenklidir. Bundan safâ-yâb olmayacak bir sâhib-i tabî‘at tasavvûr olunamaz.

Kelâmî Bey gazeli okurken raks edeceğim geldi.

Sohbetî Efendi:

— Lisânü'l-Gayb bilmem neden bu vezin ile nağme-serâ olmamış, o rind-i sühan-âferînin:

رندىء حافظ نه گناهیست صعب

با کرم پادشه عیب پوش⁶⁰⁴

makta'lı gazeliniden başka bu vezinde bir şî'irine tesâdüf ettiğimi der-hâtır edemiyorum.

Hoca Kalender:

— Lisânü'l-Gayb'ın bu vezinde başka gazeli yoktur. O şâ'ir-i ilhâm-perverin ekser eş'ârı "bahr-i remel, bahr-i müctes, bahr-i muzârî', bahr-i hezec"dendir.

Neşve Çelebi: Sözü vezne niçin intikâl ettirdik? Bahsimiz hâfızamı tezyîn eden eş'ârdan Mu'allim-i merhûmun:

Kalbim zemîn-i 'aşk, serim âsumânıdır

Âhım anın sehâb-ı savâ'ik-feşânıdır

matla'lı gazeline dâ'iridi. Bahsi böyle değiştirecek olursak işin içinden çıkamayız.

Hoca Kalender:

— Hüsn-i intihâbınıza diyecek yok, söz böyle:

Bir sânihanın olması hakkıyla mübeccel

Olmakla olur sebk ü mü'eddâsı mükemmel

⁶⁰⁴

Hafızın rintliği büyük günah değil. O, Settar Padişah'ın kereminin yanındadır.

Düstûruna muvâfık sûrette tanzîm edilmelidir ki ârâyîş-i hâfıza-i enâm olabilsin. Lafz u ma'nâsı mükemmel olmayan söze kim kulak verir? Herkes ya **Fuzûlî'nin:**

*Hâsılım berk-i havâdisten melâmet dâğdır
Mesnedim kûy-ı melâmette fenâ toprağdır
Zâr-ı gönlüm tende zindân-ı belâ tutsağdır
Rahm kıl devletli sultânım mürüvvet çağdır*

*Devr-i cevrenden ten ü cânımda râhat kalmadı
Sûret-i hâlimde âsâr-ı ferâgat kalmadı
Mihnet ü gam çekmeğe min ba'd tâkat kalmadı
Rahm kıl devletli sultânım mürüvvet çağdır*

*Gör Fuzûlî'nin ruh-ı zerdinde eşk-i âlini
Perde-i idbâr tutmuş sûret-i ikbâlini
Derd-mendindir 'inâyetler edip sor hâlini
Rahm kıl devletli sultânım mürüvvet çağdır*

Murabba'ı ile:

*Âh eylediğim serv-i hırâmânın içindir
Kan ağladığım gonce-i handânın içindir
Ser-geşteliğim kâkül-i müşkînin ucundan*

Âşüfteliğim zülf-i perişânın içindir

Bîmâr tenim nergis-i mestin eleminden

Hûnîn ciğerim la'l-i dırahşânın içindir

Cân ver gönül ol gamzeye kim bunca zamândır

Cân içre seni sakladığım anın içindir

Va'iz bize dün dûzahı vasfetti Fuzûlî

Ol vasf senin külbe-i ahzânın içindir

gazeli gibi 'âşıkâne veya **Mu'allim**'in:

Gönlüm leyâl-i firkatin bîdâr-ı yârânıdır

Fikrettiğim bir âfetin dîdâr-ı nûr-efşânıdır

'Aksetti bin vâ hasretâdağlarla çıktım âşinâ

Her dağdaki 'aks-i sadâ efgânımın efgânıdır

Beyhûde düşmüş yâre dildilber de seng-i hâre-dil

Çoktan beri bî-çâre dil nâlen-de-i hicrânıdır

Olmaktadır dâmen-feşân feyz-i hakîkatten nişân

Lebrîz-i feryâd olmayan yâ Rab kimin vicdânıdır

musammatı gibi üstâdâne eş'âr-ı 'âliyeyi okuyup dinliyor.

Neşve Çelebi:

— Bahsi değiştirelim! ‘Osmânlılarda şıve-i bûleĝâ-yı a‘câma muvafık Fârisî şi‘ir söylemiş kimse yok mu?

Hoca Kalender:

— Nasıl yok:

بهر جمعیت دلهاست پریشانیء ما

بهر جمعیت دلهاست پریشانیء ما

بهر جمعیت دلهاست پریشانیء ما⁶⁰⁵

mısrâ‘-ı bercestesinin nâzımı olan Yavûz Sultân Selîm ‘aleyhu rahmetü‘l-Meliki‘l-Kerîm Hazretleri Fârisîşi‘ir söylemekte sühan-serâyân-ı a‘câma bile tefevvuk etmiştir. Bârikâ‘yı bu bâbdaki da‘vâma delîl olarak gösteririm.

Nef‘î de bu meydânın şehsüvârlarındandır. O merd-i nâdire-gû Fârisîde de hemen Türkçede olduĝu kadar bir ehemmiyeti hâ‘izdir.

Sohbetî Efendi:

— **Şehzâde Cem’i** unuttunuz. O da Fârisîşi‘ir söylemekte birincilerden ma‘dûddur.

Hoca Kalender:

— Evet öyledir:

که می گذشت که بوی بهار می آید

زلاله زار مگر گلزار می آید⁶⁰⁶

دلم ز روضهء کویت فغان کنان برسید

⁶⁰⁵ Bizim perişanlığımız, kalplere rahat ve huzur vermek içindir.

⁶⁰⁶ Kim geçti ki bahar kokusu geliyor. Lalezardan meĝer gül yanaklı mı geliyor.

چومرغ زار که از مرغزار می آید⁶⁰⁷

چه باک بهر گلت بلبلان اگر میرند
چه بی دلی که زداغش نشانه بردل نیست
زقبر روز جزا شرمسار می آید⁶⁰⁸

neşîdesini takdîr etmeyecek bir sühan-şinâsın vücûduna imkân veremem.

Dervîş Niyâzî:

— Bu gazele Hâfızâne diyeceğim geliyor.

Sohbetî Efendi:

— Korkma, deyiver!

Neşve Çelebi:

— ‘Avnî Bey merhûmun da güzel Fârisî şi‘irleri vardır.

Sohbetî Efendi:

— Evet, o üstâd-ı sühanın Türkçe eş‘ârı gibi Fârisî âsârı da güzeldir. Cenâb-ı Mu‘allim’in: “Türklerde Nef‘î’den sonra en güzel Fârisî şi‘ir söyleyen ‘Avnî Bey merhûmdur.” dediği pek doğrudur. Türkçe dîvân-ı matbû’unda:

آنم که زحیرت نتوان گفت که اینم
یک حرف بخوانی مگر از لوح جبینم⁶⁰⁹

⁶⁰⁷ Gönlüm senin mahallenin bahçesinden feryat ederek geldi. İnleyerek ağlayan ve çemenzardan gelen bir kuş gibi.

⁶⁰⁸ Bülbüller ölse senin gülüne ne gam! Nasıl bir gönülsüzlüktür ki gönülde bir ateş eseri yoktur. Mahşer gününde kabirden utanarak çıkar.

matla'lı bir kasîde-i na'tiyesi vardır ki 'örfiyâne denmeğe şâyestedir.

Neşve Çelebi:

— Merhûmun Fârisî eş'ârı Türkçe dîvân-ı matbû'unun hemen nısfına karîbdir.

Sohbetî Efendi:

— Türkçe eş'ârı da dîvân-ı matbû'dan 'ibâret değildir, bir o kadar daha vardır.

Kelâmî Bey:

— Sözü yine çığırından çıkardınız.

Dervîş Niyâzî:

— Benim de müntehabım **Şeyh Gâlib**'in:

Sultân-ı rusûl şâh-ı mümeccedsin efendim

Bî-çârelere devlet-i sermedsin efendim

Dîvân-ı ilâhîde ser-âmedsin efendim

Menşûr-ı "le'amrûk"le mü'eyyedsin efendim

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin efendim

Hak'tan bize Sultân-ı Müeyyedsin efendim

Tâbiş-dih-i ervâh-ı mücerred güherindir

Mâliş-geh-i ruhsâr-ı melek hâk-i derindir

Âyine-i dîdâr-ı tecellî nazarındır

Bû Bekr, 'Ömer, 'Osmân ü 'Alî yârlarındır

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin efendim

Hak'tan bize Sultan-ı Müeyyedsin efendim

Hutben okunur minber-i iklîm-i bekâda

Hükmün tutulur mahkeme-i rûz-i cezâda

Gül-bang-i kudûmün çekilir 'Arş-i Hüdâda

Esmâ-i Şerîfen anılır arz u semâda

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin efendim

Hak'tan bize Sultân-ı Mü'eyyedsin efendim

Bî-çâredir ümmetlerin 'isyânına bakma

Dest-i red urup hasret ile dûzaha kakma

Rahm eyle amânâteş-i hicrânına yakma

Ez-cümle kulun Galib-i pür-cürmü bırakma

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin efendim

Hak'tan bize Sultân-ı Mü'eyyedsin efendim

na't-ı Muhammedîsidir.

Hoca Kalender:

— Levhaşâllah.

Sohbetî Efendi:

— Ba‘zı ‘urefâ bu na‘t-ı şerîf, **Cenâb-ı Gâlib**’in sebep-i mağfireti olur diyorlar.

Hoca Kalender:

— Şüphe mi var?

Neşve Çelebi:

— Câmî’nin de:

“Arabî necdet, Medenî menzilet, Kureyşî tıynet benim bir sevgilim vardır ki onun derd-i muhabbeti, gam-ı iştîyâkı mâye-i meserret ve sa‘âdetdir.

Onun mahiyet-i mukaddesesini lâıykıyla anlayamam. Çünkü o ‘Arabîdir, ben ‘Acemîyim. Da‘vâ-yı muhabbetinde nasıl bulunabilirim ki o Kureyşîdir, ben ise Habeşîyim.

Sevgilim, hûrşîd-i ‘âlem-ârâ gibi âfâka şöhret-bahş oldukça ben de onun sevdâ-yı muhabbetiyle mânend-i zerre raksân olurum.

Her ne kadar pîş-i nazarımdan yüz merhale uzaksa da onun vech-i sa‘âdeti akşam sabâh ârâyîş-i çeşm-i îm’ânım olmaktadır.

Onun bâde-i ‘aşkının vasfını ben mest-i muhabbetten sorma, Allâh hakkı için bu meyi tatmadıkça zevkini anlayamazsın.

Benim için o âb-ı hayâtta sîrâb olmak muvâfık-ı kâr-âgâhî değildir. Cenâb-ı Feyyâz onun âteş-i ‘aşkıyla harâretimi her ân muzâ‘af eylesin.

Ey Câmî! Erbâb-ı vefâ onun tarîk-i ‘aşkının gayrıya gitmezler. Eğer sen bu tarîkten ayağını geriye çekersen yok ol.”

meâlinde olan şu na‘t-ı şerîfi pek hoş değil midir?

نعت شریف

لی حبیب عربی مدنی قرشی
که بود دردو غمش مایهء شادی و خوشی
فهم رازش نکنم او عربی من عجمی
لاف مهرش جه زخم او قرشی من حبشی
ذره وارم بهوا داریء اورقص کنان
تا شد او شهرهء آفاق بخورشید و شتی
کرچه صد مرحله دورست زپیش نظرم
وجهه فی نظری کل غداة وعشی
صفت بادهء عشقش زمن مست میرس
ذوق این می شناسی بخدا تانچشی
مصلحت نیست مرا سیرازان آب حیات
ضاعف الله به کل زمان عطشجامی ارباب وفا جزره عشقش نروند
سر مبادت کر ازین راه قدم باز کشی

Sohbetî Efendi:

— Hakîkaten **Câmî'**nin bu na't-ı şerîfi pek hoştur. Hücre-i fakîrânemde yalnız kaldığım zamânlar bu na't-ı şerîfi savt-ı bülend ile inşâd ederek sirişk-efşân-ı istişfâ'olurum.

Hoca Kalender:

— Bu misillu nu'ût-ı şerîfeyi inşâd ve istimâ'eden mü'min-i müsteşfi'in beyt-i kalbi envâr-ı şevk ve muhabbetle dolar. Of, ta'rîfinden 'âciz olduğum bu zevki aklâm-ı 'urefâ da bihakkın tasvîr edemez.

Dervîş Niyâzî:

— Evet! Bunları hîn-i inşâd ve istimâ'da münceli olan zevk-i müsteşfî'âne tasvîr edilemez.

Hoca Kalender:

— O Şeffî'-i Hakîm'in zevk-i muhabbetiyle yükselip giden ihtisâsât-ı mü'minâne ta'rîfe sığar mı, tasvîre gelir mi? Yine kalbim kalbime sığmamaya başladı. Müsâ'ade edin, ben de **Şeyh**'in şu na't-ı şerîfini okuyayım:

Na't-ı Şerîf

Nûr-ı a'zamsın Habîbullâh'tır 'unvân sana

Gıpta eyler pertev-i rahşân-ı hüsn ü ân sana

Yükselir gönlüm düşündükçe 'ulüvv-i meşrebin

Benzemez rif'atte devrân içre bir insân sana

Kıldı istilâ bütün dünyâyı feyz-i akdesin

'Arz-ı şükrân eylemez mi 'âlem-i 'irfân sana

Kalb-i pâk-i tâb-nâkindir tecelli-gâh-ı Hak

Başka bürhân istemez hüccet yeter Kurân sana

Cân çıkar çıkmaz yine dilden vedâdın bir zamân

Etti her zerrem hulûs-ı kalb ile îmân sana

(**Hoca Kalender**, şu na't-ı şerîfi bir âheng-i cezbedârâne ile inşâd edip müstemî'îni gaşy eylediğinden yarım sâ'at kadar şakk-ı şefeye kimse muktedir

olamadı. Bunları uşağın sermeğe başladığı namâz seccâdelerinin haşırtısı sahve getirdi. Ba'de's-salât muhâdaraya ber-vech-i âti şurû' olundu.)

Dervîş Niyâzî:

— Muhâdaranın zemînini değıştirelim mi?

Kelâmî Bey:

— Fenâ olmaz.

Neşve Çelebi:

— Evet, bunun üzerine müntehabımdır diyerek rindâne bir gazel, şâ'irâne bir manzûme okunamaz.

Hoca Kalender:

— Bu... Bu olamaz, şi'irin rindânesi de okunur, şâ'irânesi de. Söz bir zemîn üzere yürütülüyorsa meclise kelâl verir. Sohbeti de, kelâmı da müntehabları olan eş'ârdan birer tanesini meydân-ı münâzaraya vaz' etmelidirler. (Kelâmî'ye teveccüh ederek) Hadi bakayım mîrim! Senin müntehabın olan şi'ir, hangisidir?

Kelâmî Bey:

— Efendim bendenizin müntehabım:

Hüner akrân içinde her cihetten fâ'ik olmaktır

mısrâ'ıdır.

Neşve Çelebi:

— Bu mısra'ın kâ'ili kim?

Kelâmî Bey:

— Kim olacak:

Zâhide mihrâb-ı mescid ‘ârife ebrû-yı yâr

Cilve-gerdir pertev-i nûr-ı Hüdâ her kûşeden

beytinin nâzımı olan **Nev‘î** dir.

Sohbetî Efendi:

— Kâ‘ili kim olursa olsun, güzel söz. Öyle ya hüner, ta‘lîm ve ta‘allümde, ‘ibâdet ve istikâmette akrânına fâ‘ik olmaktır.

Hoca Kalender:

— Sehâveti unuttunuz. Ahlâk-ı fâzılanın en birincilerinden ma‘dûd olan bu hulk-ı cemîl her cihetle şâyân-ı tebcîldir.

Bir hakîmden: “Hünerleri örten ‘ayıp, ‘ayıpları örten hüner nedir?” diye sû‘âl etmişler, o da: “Hünerleri örten ‘ayıp, buhldür. ‘Ayıpları örten hüner de sehâdır.” diye cevap vermiş, pek doğru değil mi?

Sohbetî Efendi:

— Fazîlet-i sehâ ta‘dâd olunmayacak kadar çoktur. Ez-cümle birisi de: “Kereminden müstefid olmayan da sahîyi sever. Meselâ mağripde bulunan halk, maşrıktaki civânmerde muhabbet eder. Kerîmin dünyâda mükâfatınâmının tâ-be-kıyâm, ârâyiş-i elsine-i enâm olmasıdır.

Hâtem-i Tâî vefât edeli on dört ‘asra karîb bir zamân mürûr ettiği hâlde el-ân nâmı hürmetle yâd olunuyor.”

Bir kitâbta görmüş idim: “**Hâtem-i Tâî** vefât eder. Cenâzesini bir mahalle defnederler. Hayli zamân sonra bir ‘azîm yağmur yağar. Hâtem’in kabri mümerresiyle pek yakın olduğundan yıkılmağa az bir şey kalır. Oğlu pederinin na‘şını böyle bir âfet vukû‘unda zarar erişmeyecek bir mahalle nakl etmek ister. Kabri kazarlar. Halk, **Hâtem**’in sağ elinden başka cümle â‘zâ ve eczâsının tu‘me-i

dendân-ı türâb olduğunu görüp fevkal'âde ta'accüb ederler. Bunların ta'accübüne nigerân olan bir hakîm söze başlayıp der ki:

Ey insânlar! Ne ta'accüb ediyorsunuz? **Hâtem** bu el ile muhtâcîne pek çok para vermiş idi. Böyle selâmette kalmasının hikmeti fütüvvete âlet olmasıdır.

Neşve Çelebi:

— **Hâtem**'in kızının da cânsiperâne bir mürüvveti vardır. Eğer dinlerseniz 'arz edeyim.

Hoca Kalender: Niçin dinlemeyiz. Söz ahlâka dâ'ir olur da dil-teşnegân-ı edeb ve ma'rifet için dinlememek kâbil olur mu? Buyurun!

Neşve Çelebi: Zamân-ı sa'âdetde kabîle-i Tayy, menşûr-ı î mânı kabûl etmediklerinden üzerlerine 'asker gönderilir. Kabîle halkından birtakımını esîr ederler. Kayd-ı esârete giriftâr olanlardan bir kız:

(Müslümânlar! Ben Hâtem'in kızıyım. Nâmı cihânı istilâ eden pîşvânıza söyleyin de beni âzâd etsin.)

Yollu bir ricâda bulunur.

Bu kızı, Huzûr-ı 'Âlî-i Peygamberîye sokarlar. "Ey zât-ı muhterem! Benim pederim ehl-i keremden idi. Lutfedin, siz de beni âzâd eyleyin." diye yalvarmağa başlar. Mûmâileyhânın esaretten kurtulması için derhal fermân-ı Peygamberî sâdır olur.

Kız, yârânının zîncîr-i esârette inlemekte olduklarını görünce ağlamağa başlayıp der ki:

Amân! Beni de bağlayın. Yârânım böyle kayd-ı esârette iken yalnız benim âzâde-ser olmaklığımı muvafık-âyîn-i mürüvvet görmüyorum.

Bu söz, **Hazret-i Nebiyy-i Kerîm**'in sem'-i risâletpenâhîlerine vâsıl olmağla üserânın kâffesini hemen 'affeder.

Hoca Kalender:

— Görülüyor ya, bir sahînin öldükten sonra da evlâdına fâ'idesi dokunuyor. Anlaşıyor ya, bir civânmerd -'âcize bir kız da olsa- kabîlesinin sebep-i selâmeti oluyor.

Dervîş Niyâzî:

— İşte kerîmin kızı da böyle kerîm olur.

Sohbetî Efendi:

— Elbette... Şâyân-ı 'ibret-mevâddandır ki bir 'âilede, bir kabîlede hattâ bir kavimde ahlâk-ı fâzıla ve redî'eden biri veya birkaçı pek ziyâde müşâhede olunur. Meselâ 'âile görülüyor ki gayret ve fütüvvet kendilerine tabî'at-ı sâniye olmuş. Kabîle bulunur ki ciğer-gâhını âteş-i hırs ve 'adâvet istilâ eylemiş.

Bu iddi'âma şahit mi istiyorsunuz? İşte ahlâk-ı fâzıladan 'Osmânlılarda en ziyâde tecellî eyleyen cevher-i şecâ'at ile nûr-ı sehâvettir, bunu ağyâr da teslîm eder.

Hoca Kalender:

— Bütün ahlâk-ı fâzılanın cilvegâh-ı kemâli olmak üzere yüz binlerce 'Osmânlı gösterilebilir.

Sohbetî Efendi:

— Ta'dâda hâcet var mı?

Neşve Çelebi:

— Zaten ahlâk-ı fâzılanın kâffesiyle mütehallik olmayanlara ve bâhusus şecâ'at ve sehâvetle muttasıf bulunmayanlara 'Osmânî 'unvân-ı mübecceli verilmez ki.

Kelâmî Bey:

— Bu bahis uzun gider. Böyle beş on muhâdarada bitmez. Secâyâ-yı 'Osmâniyeyi gereği gibi bastetmek için ciltler dolusu yazı yazmalı.

Dervîş Niyâzî:

— Sâ'at altıyı geçiyor.

Neşve Çelebi:

— Ooo.. Vakit geçmiş.

Hoca Kalender:

— **Sohbetî Efendi** de en beğendiği şi'iri okusun da dağılalım.

Sohbetî Efendi:

— Daha yarım sâ'at kadar muhabbet edebiliriz.

Hoca Kalender:

— Ben sabâh erkence kalkacağım. Daha ziyâde oturamam. İsterlerse efendiler otursunlar.

Huzzâr:

— Yok... Artık biz de oturamayız. Müntehabın olan şi'iri oku da dağılalım.

Sohbetî Efendi:

— Fakîrin en müntehabım olan şi'ir, kâ'ilini der-hâtır edemediğim:

شرف مرد بجدست وكرامت بسجود

هركه اين هردو ندارد عدمش به ز وجود*⁶¹⁰

beytidir.

Hoca Kalender:

— Ne güzel, lafzı da, ma'nâsı da şâyeste-i takdîrdir.

~~~

Hitâm.

---

⁶¹⁰ İnsanın şerefi lütuftur ve onun kerameti secdedir. Kimde bu ikisi yoktur, o kimsenin olmaması olmasından daha iyidir.

روضۃ العارفین

ناظمی :
شیخ وصفی

لکھنؤ
۲۰ پارہ

استانبول

۱۳۲۷

جمال اوغلندہ « مطبعۃ خیرہ » و شرکائی

4. 2. RAVZATÜ'L-'ÂRİFÎN

Nâzımı:

Şeyh Vasfî

Nüshası

20 para

İstanbul

1327

Cağaloğlu'nda "Matba'a-i Hayriye" ve Şürekâsı

Mukaddime-gûne Bir İki Söz

~~~

Dervîşliğe olan münâsebetim, 1283 (1866/1867) târîhinde irtihâl-i 'âlem-i cemâl eden Kefevî Dergâh-ı şerîfi seccâde-nişîni Hâce Muhammed Râşid Efendi'nin oğlu oluşumdan 'ibâret gibidir.

Şunu da tahdîs-i ni'met olarak 'arz ederim ki sekiz-on yaşlarında iken pederim merhûmun delâletiyle mesnevîhân-ı şehîr, hâce-i mazharü'z-zamîr Hüsâm Efendi Hazretleri'nin hâk-i pâ-yı 'irfân-penâhîlerine yüz sürmek gibi bir şerefe mazhariyetin ve dest-i mübârek-i mürşidâneleriyle başıma bir 'arakiye giydirmiş olduklarından dolayı gönlümde hâsıl olan sa'âdetin neşvesi hâlâ hüküm-fermâdır. Fakîrce bu husûs min külli'l-vücûh iftihâra sezâdır.

İşte o neşvenin sevkiyle müşârünileyh hazretlerinin telâmizinden vâkıf-ı esrâr-ı butûn ve mezâhir Gelibolulu Hâce Mehmed Tâhir Efendi'nin halka-i istifâzasına dâhil ve Mesnevî-i Şerîf'i hazretten tamâmen tederrüs şerefine nâ'il oldum.

Meslek-i pedere zâhiren sâlik oldum ise de ma'atte'essüf bâtinen pek sıfrü'l-yed kalmış olduğumu 'arz ile berâber evliyâullaha muhabbetim berkemâldır. Ve hele:

'Aklkurbânkün be pîş-i Mustafâ

Hasbiyellâhgû ki Allâh'emkefâ⁶¹¹

beytinin kâ'iline incizâbım medâr-ı feyz ü iftihârımdır.

⁶¹¹

Bu beyt Hazret-i Mevlânâ'nındır.

Mücerret o muhabbetin, bu feyzin semeresi olarak “Ravzatü'l-‘Ârifîn” ‘unvânını verdiğim silsile-nâmenin -şikeste vü beste- tanzîmine muvaffak oldum.

Eser-i mezkûru, fâtıhası olmak üzere iki na‘t-ı şerîf ile tezyîne, hâtime makâmında da:

Varıp bir âsitâna intisâb et

Çalış envâr-ı ‘irfân iktisâb et

matla‘lı bir gazel ile tevşîhecür’et eyledim, “‘inde zikri’s-sâlihîn tenzilü’r-rahme”yi nazar-ı ‘itibâra alıp ihvâna bir hizmet olmak üzere meydân-ı intişâra vaz’ etmeyi de münâsip gördüm.

Fethiye

Şeyh Vasfî

Na't-ı Şerîf

*Yâ Resûlallâh 'âlem oldu hayrânın senin
Olmasın mı cân u dil her lahza kurbânın senin*

*Ser-fürû eyler 'uluvv-i fikrine ins ü melek
Tutdı kevneyni serâser fazl u 'irfânın senin*

*'Akl u hikmet nûr-ı irşâdınla buldu feyz-i tâm
Eyledi imhâ zalâm-ı cehli Kur'ân'ın senin*

*Ümmetin olmak kadar 'âlemde bir devlet mi var
Gıpta-bahş-ı enbiyâdır şevket ü şânın senin*

*Hazretinden Vasfî-i kemter şefâ'at-hâh olur
Mültecâ-yı müznîbindir bâb-ı ihsânın senin*

Na't-ı Şerîf

*Nûr-ı â'zamsın Habîbullâhdır 'unvân sana
Gıpta eyler pertev-i rahşân-ı hüsn ü ân sana*

Yükselir gönlüm düşündükçe 'uluvv-i meşrebin

Benzemez rif'atte devrân içre bir insân sana

Kıldı istilâ bütün dünyâyı feyz-i akdesin

'Arz-ı şükrân eylemez mi 'âlem-i 'irfân sana

Kalb-i pâk-i tâbına göktür tecelligâh-ı Hakk

Başka bürhân istemez hüccet yeter Kur'ân sana

Cân çıkar çıkmaz yine dilden vidâdın bir zamân

Etti her zerrem hulûs-i kalb ile îmân sana

Bismillâhirrahmanirrahîm

Muhammed Bahâü'd-din Şâh-ı Nakşibend

(Kuddise Sırruhu)

Hazret-i sultân Bahâü'd-dîn'dir

Muktedâ-yı fırka-i ehl-i yakîn

Hem Ebâbekr u 'Alî'den feyz-yâb

'Ananeyle oldu ol pîr-i güzin

Hâce Ya'kûb Çerhî

(Kuddise Sırruhu)

*Kutb-ı aktâb-ı cihân-ı ma'rifet
Hazret-i Ya'kûb'dur bî-irtiyâb
Aldı bûy-ı mısır-ı mâ'nâdan nasîb
Her kim ettiyse o zâta intisâb*

Hâce 'Ubeydullâh Ahrâr

(Kuddise Sırruhu)

*'Ârif-i billâh 'Ubeydullâh'tır
Fecr-i sâdât-i kirve-i hâcegân
Sarılanlar dâmen-i irşâdına
Buldular 'âlemde feyz-i câvidân*

Hâce Muhammed Zâhid

(Kuddise Sırruhu)

*Hâcegân içre Muhammed Zâhid'in
Muttakiler reşk eder 'irfânına
Ol velînin doğrusu şâyestedir
'Ârif-i billâh dense şânına*

Hâce Muhammed Dervîş

(Kuddise Sırruhu)

*Hâce Dervîş'in semv-i kadrini
Bilemez hakkıyla mürşid olmayan
Anlamaz esrâr-ı ehlullâhı hîç
Râh-ı Hakkı özleyip yol bulmayan*

Hâcegî Emkenegî

(Kuddise Sırruhu)

*Hâcegî'dir mahrem-i 'âlem-i ledün
Nüsha-i vahdetden almışdır sebk
Zât-ı pâki mazhar-ı sırr-ı vücûd
Âna kutb-ı 'ârifân dinse ehak*

Hâce Muhammed Bâkî Billâh

(Kuddise Sırruhu)

*Hazret-i Bâkî, bekâbillâhdan
İtdi feyz-i câvidânı iktisâb
Kapladi dünyâyı ruhâniyyeti
Oldu feyzinden erenler neşve-yâb*

Müceddid-i Elf-i Sâni Hâce Ahmed Fârûkî

(Kuddise Sırruhu)

*Hazret-i Ahmed gibi bir pîşvâ
Gelmedi billâh bezm-i vahdete
Neşr-i envâr-ı hakîkât eyledi
Verdi revnâk âsmân-ı hikmete*

Hâce Muhammed Ma'sûm

(Kuddise Sırruhu)

*İftihâr-ı dûdmân-ı hâcegân
Hazret-i Ma'sûm'dur bî-iştibâh
Şârih-i 'ilm-i ledündür sözleri
Eyleyen çeşm-i basîretle nigâh*

Hâce Seyyid Ahmed Mekkî

(Kuddise Sırruhu)

*Hazret-i yek-dest-i 'âlî-menzilet
Şüphesiz sertâc-ı ehlullâhtır
Peyrev ol isrîne ol zâtın hemân
Mesleği sâliklere şeh râhdır*

Hâce Ebû'Abdullâh Seyyid Muhammed Semerkandî

(Kuddise Sırruhu)

Hazret-i Seyyid Semerkandî gibi

Yok idi 'asrında bir şeyh-i güzîn

Bâb-ı feyzi herkese meftûh idi

Fahr eder idi ânınla 'ârifîn

'Arab-zâde Muhammed 'İlmî-i Edirnevî

(Kuddise Sırruhu)

Hazret-i 'İlmî-i sâhib-himmetin

Rûhunu takdîs eder erbâb-ı hâl

Müncelîdir feyz-i rûhâniyyeti

Eylemez 'ârif olanlar kîl ü kâl

Neccâr-zâde Hâce Muhammed Rızâ

(Kuddise Sırruhu)

Her dil-i vîrânıma'mûr eyleyen

Kutb-ı 'âlem Şeyh Neccâr-zâde'dir

İsrine tâbi' olan sâliklerin

Mâsivâllâhdan dili âzâdedir

Hâce Muhammed Âgâh İstanbulî

(Kuddise Sırruhu)

Muktedâ-yı ehl-i temkîn ü yakîn

Hazreti Âgâh-ı 'âli-câhdır

'Ârifânın âb-ı rûyudur o zât

Düşme şekke, mürşid-i Âgâhdır

Hâce Muhammed EmînBursevî

(Kuddise Sırruhu)

Hazret-i Seyyid Emîn'e şüphesiz

Dense lâyıkdır îmâmü'l-'ârifîn

Çünkü ândan etdiler ahz-ı tarîk

Bir nice sâhib-edeb erbâb-ı din

Hâce Hasan Hüsâmeddin

(Kuddise Sırruhu)

Hazret-i Hâce Hüsâmeddîn idi

Kâşif-i sırr-ı kitâb-ı Mesnevî

Vech-i pâkinde o kutb-ı a'zamın

Müncelîydi nûr-ı feyz-i ma'nevî

Hâce Muhammed Râşid İstanbulî

(Kuddise Sırruhu)

Vâlidim Hâce Muhammed Râşid'in

Himmeti hâzırdır etmem iştibâh

Eyledikçe kabrîne vaz'-ı cebîn

Berk vurur gönlümde envâr-ı ilâh

Hâcegânın hürmetiyçün yâ İlâh

Etmeyip Vasfî'yi lütfundan cüdâ

Rûhunu ervâh-ı ehlullâh ile

Bakmayıp 'isyânına kıl âşinâ

Hâtıme

Varub bir âsitâna intisâb et

Çalış envâr-ı 'irfân iktisâb et

Çıkar dilden kuyûd-ı mâsivâyı

Ene'l-Hakk sırrını keşfe şitâb et

Ne mazâyı ne istikbâli kıl yâd

Bırak efsâne-yi hâli hesâb et

Çekib peymâne-i ser-şâr-ı 'aşkı

Dil-i derd-âzmâyı neşve-yâb et

Teveşsül eyle rûh-ı nakşibende
Sözün hem-rütbe-i faslû'l-hitâb et

Şeyh Vasfî

منتخب و مترجمی : شیخ وحشی

ریاحین

جناب شیخ سعدینک بوستاندن، حضرت مولانا ناک
مثنویسندن منتخب حکمی، اخلاقی فقرات منظومه
ایله مآلاً ترجمه لرینی خاویدر.

فیتائی ۳ غر و شدرد

صاحب و طابعی : مهران

معارف نظارت حلیله سنک رخصتیه طبع اولمشدر

استانبول

(مهران) مطبعه سی — باب عالی جاده سنده نومبر ۷

۱۳۰۵

4. 3. REYÂHÎN

Müntehab ü mütercimi: Şeyh Vasfî

Reyâhîn

Cenâb-ı Şeyh Sa'dî'nin Bostân'ından, Hazret-i Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden müntehab hikemî, ahlâkî, fıkârât-ı manzûme ile me'âlen tercümelerini hâvîdir.

Sâhib ve tâb'î: Mihrân

Ma'ârif-i Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla tab' olunmuştur.

İstanbul

Mihrân Matba'ası- Bâb-ı 'Âli Caddesinde numara 7

1305

Mukaddime

Edîb-i muallâ-yı mü'essir Muallim Nâci Efendi Hazretleri, âsâr-ı â'zâm-ı eslâfdan manzum bazı hikemî parçalar bi'l-intihâb zîrine tercümeleri yazılarak 'La Fonten' gibi bir risâle vücûda getirilmesini ihtâr buyurmuşlardı.

Fakîr de Muallim-i müşârünileyhin bu ihtar-ı maarifperverânesi üzerine Cenâb-ı Şeyh Sadî'nin Bostan'ından Hazreti Mevlânâ'nın Mesnevi'sinden intihâb ettiğim hikâyât-ı müfîdenin zîrine mealen tercümelerini yazarak Reyâhîn nâmını verdiğim şu risâleyi vücûda getirdim.

Reyâhîn iki cihetle mucîb-i istifâdedir. Birincisi lisân-ı Farsî tahsiline hizmet eder, ikincisi ibret-bahş-ı kârî'în olur.

Mekteb-i rüşdiyelerde kavâ'id-i Farsîyye okumuş bir çocuğa ezberletile-rek tadrîs edilirse bu iki fâide-i mühimme istihsâl olunur.

Görülüyor ki eslâfın bu gibi âsârı hiçbir vakit kıymetten düşmüyor.

Üzerlerinden asırlar geçiyor da yine kıymetine halel gelmiyor. Belki mürûr-ı zamân şerefini artırıyor.

Fransız şâiri La Fonten'in âsârı bu bâbdaki şuhûdun en şöhretlilerindendir.

Kütûb-ı Edebiyye-i Şarkiycede La Fonten'in âsârından daha parlak pek çok manzûmeler mündericidir.

Bu sözüme Reyâhîn, iki şâhid-i 'âdil olarak ikâme olunabilir.

Reyâhîn'in tercümelerinden başka bir kusuru yoktur. Bu kusuru da erbâb-ı mütâla'a asıllarındaki metânet-i mükemmelleye bağışlasınlar.

Ve mine'l-allahi't-tevfîk.

Şeyh Vasfî

1.

یکی بر سر شاخ بن می برید
خداوند بوستان نکه کردودید

بکفتاکر این شخص بد می کند
نه بامن که بانفس خود می کند

Birisi ucuna binmiş olduğu dalın dibini kesiyormuş. Bostân sâhibi bunu görünce demiş ki: Bu adam bana değil, kendine fenâlık ediyor.

2.

بدختر چه خوش گفت بانوی ده
که روز نوا برك سختی بنه

همه وقت پردار مشک و سبو
که پیوسته درده روان نیست جو

Bir köylü kadın, kızına şu sözleri ne güzel söylemiş: “Vüs‘at zamânında levâzım-ı ta‘ayyüşü ihzâr et. Kırbanı, destini dâ’ima dolu tut ki her vakit köyün ırmağı akmaz.”

3.

شتر بچه بامادر خویش گفت
بس از رفتن آخر زمانی بخفت

بگفت اربدست منستی مهار

ندیدی کسم بارکش در قطار

Bir deve yavrusu anasına demiş ki:

— Bu kadar yürümek yetişir. Biraz da yat.

Anası demiş ki:

— Yollar elimde olsaydı katârda yük çektiğimi kimse görmezdi.

4.

یکی پند می داد فرزند را

نکه دار پند خرد مند را

مکن جور بر خردکان ای پسر

که يك روزت افتد بزرگی بسر

Birisi oğluna -'âkıl olan babanın sözünü tut- diye şu nasîhati vermiş:
"Oğlum! Bir gün olup da mevki'-i iktidâra geçersen 'âcizlere cevâb etme."

5.

شنیدم که دزدی در آمد زدشت

بدر وازهء سیستان بر گذشت

بد زدید بقال ازو نیم دانه

بر آورد دزد سیهکار مسوز

خدایا توشبر و باتش مسوز

که ره می زند سیستانی بروز

İşittiğime göre, kırdan bir hırsız gelip Sîstân Pazârı'ndan geçmiş. Bakka-
lın biri bunun cüz'i bir şeyini çalmakla, bî-çâre feryâd ederek demiş ki:

— İlahî! Gece hırsızlık edeni âteşte yakma. Zirâ Sîstânlılar gündüz hay-
dutluk ediyorlar.

6⁶¹²

صاحب دلی بمدرسه آمد ز خانقاه
بشکست عهد صحبت اهل طریق را

کفتم میان عالم و عابد چه فرق بود
تا اختیار کردی ازان این فریق را

گفت آن کلیم خویش بدرمی بر دز موج
وین سعی می کند که بکیرد غریق را

Bir 'ârif dervîşlerle kat'-ı münâsebet ederek tekkeden medreseye gelmiş
idi. Kendisine dedim ki:

— 'Âlim ile 'âbid beyninde ne fark vardır ki tarîk-i sûfîyyeyi terk edip
meslek-i 'ulemâyı ihtiyâr ettin.

Dedi ki:

— Meşâyih, emvâc-ı havâdisden yalnız kendi postunu kurtarıyor.
'Ulemâ ise kendini kurtardıktan başka bu dalgaların arasına düşenleri de halâs
etmeğe çalışıyor.

7.

شنیدم کوسفندی را بزرگی
رهانید ازدهان و دست کرکی

شبانکه کارد بر حلقش بمالید
روان کسفند ازوی بنالید

که از چنکال کرکم درر بودی
چو دیدم عاقبت کرکم توبودی

İşitdigime göre büyüklerden birisi, bir koyunu kurt pençesinden kurtarmış.

Gecesi koyunu boğazlayınca bî-çârenin cânı o zâtdan “Beni kurdun elinden kurtardın ama ‘âkıbet kurdum sen oldun.” yollu feryâd etmiş.

8.

زبان کرد شخصی بغیبت دراز
بدو گفت دانندهء سرفراز

که یادکسان پیش من بد مکن
مرابد کمان درحق خود مکن

کرفتم زتمکین او کم ببود
نخواهد بجاه تو اندر فزود

Birisini gıybet etmeğe başlayan şahsa bir ‘ârif-i ‘âlîcenâb demiş ki: “Beni hakkında bed-gümân etmemek istersen yanımda kimseyi zem etme. Tatalım ki - mezemmetinle- anın kadri azalsın, senin şerefın artmaz ya!”

9.

یکی راتب آمد ز صاحب دلان
کسی گفت شکر بخواه از فلان

بگفت ای پسر تلخیء مرد نم
به از جور روی ترش بردنم

شکر عاقل از دست آن کس نخورد
که روی از تکبر بروسرکه کرد

Ashâb-ı kemâlden bir zât sıtmaya mübtelâ olur. Birisi, "Sıtmanın def'i için filandan şeker al.", der. O zât şu cevabı verir: "Oğlum! Vech-i 'abûsun cevri ni çekmekden ölmek iyidir. Kemâl-i tekebbüründen yüzünü sirke gibi ekşiten kim-senin elinden 'âkil olan şeker yemez."

10.

شنیدم که جمشید فرخ سرشت
بسر چشمهء بر بسنکی نوشت

برین چشمه چون ما بسی دم زدند
برفتند چون چشمه برهم زدند

کرفتیم عالم بمردی وزور
ولیکن نبردیم باخود بکور

برفتند و هر کس درود آنچه کشت

نماند بجز نام نیکو و زشت

İşitdiğime göre, hüsn-i hulka mâlik olan Cemşîd bir pınar başında bir taşın kelîmât-ı âtiyyeyi yazdırmış:

Bu pınar başında bizim gibi çok kimseler zevk itmişlerdir. Fakat cümlesi de bu zevkten göz yumup rihlet ettiler.

Cihânı kuvve-i kâhire ile zabt etdik. Lâkin berâber götüremedik.

Herkes ekdiğini biçerek dünyâdan gider. İyi, kötü nâmdan başka bir şey kalmaz.

11.

یکی نیشکر داشت بر طیفری

چب و راست کردید بر مشتری

بصاحب دلی گفت در کنج ده

که بستان و چون دست یابی بده

چه گفت آن خردمند زیبا سرشت

جوابی که بر دیده باید نوشت

ترا صبر بر من نباشد مکر

ولیکن مرا باشد از نیشکر

Birisinin bir tabla şeker kamışı olup müşteri bulmak için sokaklarda tolaşırmış.

Köyün kenârında bir 'ârife rast gelüb demiş ki:

Efendi! Şeker kamışı al da vakt-i vüs'atda parasını verirsin.

O zât göze nakş olunmağa lâayık olan cevâb-ı âtiyi vermiş:

Sen paraya sabr edemezsin ama ben şeker kamışına sabr edebilirim.

12.

کزیری بچاهی در افتاده بود

که از هول او شیرنر ماده بود

همه شب ز فریاد وزاری نخفت

یکی بر سرش کوفت سکی و گفت

تو هرگز رسیدی بفریاد کس

که می خواهی امروز فریاد رس

همه تخم نامردای کاشتی

بین لا جرم برکه بر داشتی

Yanında havfından erkek arslan diş mesâbesinde bulunan bir köy kethüdâsı bir kuyuya düşmüş imiş.

Bütün gece kemâl-i ızdırâbından uyuyamayıp feryâd edermiş. Birisi başına bir taş atıp demiş ki:

Sen hîç kimsenin imdâdına erişdin mi ki bir mu'în arıyorsun. Dâ'ima alçaklık tohumunu ekdin. Şimdi nasıl mahsûl kaldırmakda olduğunu gör.

13.

یکی روستایی سقط شد خرش
علم کرد بر تآك بوستان سرش

جهانیده پیری برو بر گذشت
چنین گفت خندان بناطور دشت

مپندار جان پدرکین حمار
کند دفع چشم بداز کشت زار

که این دفع چوب از سروکون خویش
نمی کرد تاناتوان مرد وریش

Bir köylünün merkebi ölür. Başını nazar değmesin diye bostânda asma
dalına asar. Bir ihtiyâr seyyâh oradan geçerken gülerek bağcıya der ki:

'Azizim bu merkep bağdan isâbet-i 'aynı def' eder zan etme. Zavallı
mecrûhen ölmedikçe başından, arkasından sopayı def' edememiştir.

14.

سیهکاری از نردبانی فتاد
شنیدم که هم در نفس جان بداد

پسر چند روزی کرستن گرفت
دگر باحریفان نشتن گرفت

بخواب اندرش دید وپرسید حال

که چون رستی از حشر ونشر وسؤال

بگفت ای پسر قصه بر من مخوان

بدوزخ در افتادم از نردبان

İşitdigime göre zulmeden biri merdivenden düşüp hemen cân vermiş. Oğlu, birkaç gün ağladıktan sonra refikâsıyla düşüp kalkmaya başlamış.

Çocuk babasını rüyada görüp “Haşr neşr ile su’âl-i münkirînden nasıl kurtuldun?” diye hâlini sormuş. Zâlim demiş ki:

Oğlum bana mesel okuma. Merdivenden doğru cehenneme düşdüm.

15.⁶¹³

دیدم کل تازه چند دسته

بر کنیدی از گیاه بسته

گفتم چه بود گیاه ناچیز

تادر صف کل نشیند اونیز

بکریست گیاه وگفت خاموش

صحبت نکند کرم فراموش

کرنیست جمال ورنک وبویم

آخر نه گیاه باغ اویم

Bir çiçeklikde ot ile bağlanmış birkaç demet tâze gül gördüm. Dedim ki:

Nâçiz otun ne kadri vardır ki gül ile berâber bulunuyor.

Ot ağlayarak dedi ki:

Sus! Ehl-i kerem, hakk-ı sohbeti unutmaz. Her ne kadar veçhimde letâfet yoksa da ben de gülü yetiştiren bağın perverdesiyim.

16.

کسی گفت وپندا شتم طیبست
که دزدی بسامان تراز غیبتست

بد وگفتم ای یار آشفته هوش
شکفت آمد این داستانم بکوش

بنا راستی درچه بینی بهی
که بر غیبتش منزلت می نهی

بلی گفت دزدان تهور کنند
ببازوی مردی شکم پر کنند

نه غیبت کن آن نا سزاوار مرد
که دیوان سیه کرد وچیزی نخورد

Birisi “Hırsızlık gıybetden evlâdır.” diyordu.

Ben bu sözünü latîfeye haml ile dedim ki:

Birâder! Bu söz benim hayretimi mûcib oldu. Hırsızlıkda ne meziyyet var ki gıybeti tercih ediyorsun.

Şu cevâbı verdi:

Evet, hırsızlık gıybetden evlâdır. Zîrâ hırsızlar izhâr-ı şecâ'at idüb bazû-yı celâdetleriyle karınlarını doyururlar.

Mûğtab o nâmerd değil midir ki günâha girer de bir şey istifâde etmez.

17.

همی یاد دارم ز عهد صغر

که عیدی برون آمدم با پدر

ببازیچه مشغول مردم شدم

در آشوب خلق از پدرکم شدم

بر آوردم از بی قراری فروش

پدر نا کهانم بمالید کوش

که ای شوخ چشم آخرت چندبار

بگفتم که دستم زدا من مدار

که مشکل توان راه نادیده برد

Hîç hâtırmıdan çıkmaz. Çocukluğumda bir bayrâm babam ile gezmeğe çıkdık. 'İydgâhda halkın oyunu ile meşgûl olup kalabalıkda babamı kaybettim.

Babamı bulamadığım cihetle ağlayıp feryâd etmeğe başladım.

Babam;

Küstâh! Sana bin kere eteğimi bırakma demedim mi? Küçük çocuk yalnız gitmeği bilmez. Görülmeyen yola gitmek müşküldür, diyerek birdenbire kuşağını çekti.

18.

یکی را عسس دست بر بسته بود
همه شب پریشان و دلخسته بود

بکوش آمدش در شب تیره رنگ
که شخصی همی نالد از دست تنک

شنید این سخن دزد مسکین و گفت
ز بی چار کی چند نالی بخت

بروشکر یزدان کن ای تنک دست
که دستت عسس تنک بر هم نبست

مکن ناله از بی نوایی بسی
چون بینی ز خود بی نوا ترکسی

'Ases, birisinin ellerini sıkı sıkıya bağlamış olduğundan bî-çâre bütün gece muzdarib olur.

Hırsız o muzlim gece bir şahsın kemâl-i zarûretinden şikâyet etmekde olduğunu duyup der ki:

Zarûretden ne kadar şikâyet ediyorsun, yat. Ey fakîr! Cenâb-ı Allâh'a şükür et ki 'ases ellerini benim gibi sıkı sıkı bağlamamış. Senden daha 'âcizini görmüyor musun? Zarûretden o kadar şikâyet etme.

19.

یکی کربہ در خانہء زال بود

کہ بر کشتہ ایام و بد حال بود

دوان شد بمہما نسرای امیر

غلامان سلطان زدندش بتیر

چکان خورش از استخوان می دوید

ہمی گفت واز ہول جان می دوید

اگر جستم از دست این تیر زن

من و موش و ویرانہء پیرہ زن

نیرزد عسل جان من زخم نیش

قناعت نکوتر بدوشاب خویش

Fakîre bir kocakarının evinde bir kedi var imiş.

Bir gün koşarak emîrin misafirhânesine gitmiş. Emîrin köleleri bî-çâreyi ok ile vurmuşlar.

Yaralarından kan aka aka cân korkusuyla öteye beriye koşarak diyor-muş ki:

Eger bunların ellerinden kurtulursam ba'demâ kocakarının virânesindeki fareler ile kanâ'at ederim. 'Azizim! Bal, arının iğnesinin zahmına değmez. Kendi pekmezine kanâ'at etmek daha güzeldir.

20.

حکایت کنند از یکی نیک مرد

که اکرام حجاج یوسف نکرد

بسر هنک دیوان نکه کرد تیز

که نطعش بیندا زو خونش بریز

بخندید و بگریست مرد خدای

عجب داشت سنکین دل تیره رای

چو دیدش که خندید و دیگر گریست

بپرسید کاین کریه و خنده چیست

بگفتا همی کریم از روزکار

که طفلان بی چاره دارم چهار

همی خندم از لطف یزدان پاک

که مظلوم رفتم نه ظالم ب خاک

Hikâye ederler ki:

Ahlâk-ı hasene ashâbından birisi Haccâca ta'zîm etmeyüp dürüşdâne mu'âmelede bulunmuş. Haccâc dîvân çavuşuna

“Şunu i'dâm et!” diye gazûbâne bakmış.

O zât bu emr-i zâlimaneye karşı hem gülmüş hem ağlamış. Haccâc-ı zâlim o zâtın böyle gülüp ağlamasına ta'accüb ederek sebebini sormuş.

O zâtdan şu cevâbı almış:

Dört tane bîçâre çocuğum yetîm kalacağı için ağladım. Cenâb-ı Allâh'ın lütfuyla mezâra zâlim olarak değil mazlûmen gireceğim için güldüm.

21.

یکی در نجوم اندکی دست داشت
ولی از تکبر سری مست داشت

بر کوشیار آمد از راه دور
ولی پر ارادت سری پر غرور

خرد مند ازو دیده بر دوختی
یکی حرف دروی نیا موختی

چون بی بهره عزم سفر کرد باز
بدو گفت دانای کردن فراز

تو خود را کمان بردهء خرد
انایی که پرشد دگر چون برد

زدعوی پری زان تهی می روی

تهی آی تاپر معانی شوی

Birisi fenn-i nücûma pek az intisâbı olmakla berâber tekebbüründen kimseye iltifât etmez imiş.

Mesâfe-i ba'ideden tahsîl-i fenn-i nücûm için kemâl-i hâhişle Gûşyâr'ın⁶¹⁴ nezdine mağrûrâne gitmiş.

Hakîm, iğmaz-ı 'ayn edip fenn-i nücûmdan bir harf öğretmemiş.

Bunun bir şey tahsîl etmeden 'avdete mecbûr olduğunu görünce hakîm-i 'âlîcenâb demiş ki!

Sen kendini 'akıl zannediyordun. Dolu olan bir kaba artık bir su konabilir mi? Da'vâ-yı? kemâl etdiğin için sıfru'l-yed olarak 'avdet ediyorsun. Me'ânî ile dolmak istersen boş gel.

22.

بزار ید وقتی زنی پیش شوی
که دیگر مخر نان ز بقال کوی

ببازار کندم فروشان کرای
که این جو فروشت و کندم نمای

نه از مشتری که ازدحام مکس
بیك هفته رویش ندیدست کس

بد لداری آن مرد صاحب نیاز

بزن کفت کای روشنایی بساز

بامید ما کلبه – آنجا کرفت
نه مردی بود نفع ازو وا کرفت

ره نیک مردان آزاده کیر
چو استادهء دست افتاده کیر

Bir kadın -vakt-i münâsibde- zevcinin huzûrunda:

“Ba'de-mâ mahalle bakkalından ekmek almayıp buğdaycılar bâzârından al. Bu bakkal bize buğday gösterip arpa satıyor. Müşterinin kesretinden değil, sineklerin izdihâmından bir hafta kimse yüzünü görememiştir”, diye şikâyet etmiş.

Merd-i vâlâ-himmet zevcesine mülâyemetle demiş ki:

Gözümün nuru! Bakkalın ekmeğine kâni' ol. Bize güvenerek bu dükkânı açdı. Andan alış-veriş etmemek mertlik değildir.

23.

شنیدم که مردی غم خانه خورد
که زنبور بر سقف اولانه کرد

زنش کفت ازیشان چه خواهی مکن
که مسکین پریشان شو نداز وطن

بشد مرد دانا پس کار خویش

کرفتند يك روز زن را بنیش

زن بی خرد بردرد بام وکوی
همی کرد فریاد ومی گفت شوی

مکن روی بر مردم ای زن ترش
تو کفتی که زنبور مسکین مکش

کسی بابدان نیکویی چون کند
بدان ا تحمل بد افزون کند

İşitdigime göre bir adam evinin tavanında arılar yuva yaptığından bunların def'inin çaresini düşünür.

Zevcesi -bunları def'e kalkıştığını görünce- der ki:

Bî-çâre arılardan ne istiyorsun yuvalarını bozma ki vatanlarından cüdâ olmasınlar.

Bunun üzerine merd-i 'âkıl arıların yuvalarını bozmakdan vazgeçüp işine gider. Bir gün arılar karıyı ortaya alıp iğnelemeye başlarlar. Veca'dan feryâd ederek aşağı yukarı koştuğunu zevci görünce der ki:

Güzelim! Kocana darılma. Sen bana bî-çâre arıları öldürme demiyor mu idin. Kimse kötülere iyilik etmesin. Bunların harekât-ı nâbecâsına tahammül etmek kötülüklerinin çoğalmasına sebep olur.

24.

یکی نان خورش جز پیازی نداشت
چو دیگر کسان برك وسازی نداشت

یکی گفتش ای سخرهء روزگار
برو طبخی از خوان یغما بیار

قبابست وچابک نور دید دست
قبایش دریدند و دستش شکست

شنیدم کی می گفت و خون می کریست
که مرخویشتن کرده راچاره چیست

بلا جوی باشد کرفتار آز
من و خانه من بعد نان و پیاز

جوینی که از سعی بازو خورم
به از میده برخوان اهل کرم

Birisinin başka kimseler gibi havâyıcı mükemmel olmayıp soğandan gayri yiyecek katığı yok imiş.

Birisi buna, “Tenbel! Ne duruyorsun git ‘imaretden biraz ta’âm al”, demiş. Bu zavallı da cübbesini giyip kollarını sığayarak mahal-i mezkûre gitmiş.

26.⁶¹⁵

ندانم کجا دیده ام در کتاب
که ابلیس را دید شخصی بخواب

ببالا صنور بدیدن چو حور
چو خورشید از جهره اش تافت نور

فرارفت وگفت ای عجب این تویی
فرشته نباشد بدین نیکویی

تو کین روی داری بحسن قمر
چرا درجهانی بزشتی سمر

ترا سهمکین روی پنداشتند
بکرما به درزشت بنکاشتند

شنید این سخن بخت برگشته دیو
بزاری بر آورد بانك غریو

که ای نیک بخت آن نه شکل منست
ولیکن قلم درکف دشمنست

Hangi kitâbda gördüğümü der-hâtır edemiyorum. Bir şahıs şeytânı rü'yada şöyle görmüş:

Boyda sanavber, sûretde melek-peyker güneş gibi yüzünde nûr lema'ân edermiş. Şahs-ı mezkûr şeytânın yanına sokulup demiş ki;

Senin böyle güzel olduğuna ta'accüb ediyorum. Zîrâ ferîşteh bile böyle güzel değildir. Mâdemki böyle ay gibi yüze mâliksin. Seni cihânda çirkinlikle ni-

çin tavsîf ediyorlar? Seni korkunç sûretli zannedip hamâmda resmini pek çirkin yapıyorlar.

Bedbaht şeytân bu sözü işidince feryâd ederek demiş ki:

Mes'ûd adam! O gördüğün benim şeklim değildir. Lâkin kalem düşman elindedir.

27.

چنین گفت پیش ز غن کرکسی
که نبود زمن دوربین ترکسی

ز غن گفت ازین درنشاید گذشت
بیاتا چه بینی در اطراف دشت

شنیدم که مقدار یک روزه راه
بکردار بلندی بیستی نگاه

چنین گفت کرکس کرت باورست
که یکدانه کندم بهامون درست

ز غن را نماند از تعجب شکیب
زبالا نهادند سردر نشیب

چو کرکس بردانه آمد فراز
کره شد پرو پای بندی دراز

زغن كفت ازین دانه دیدن چه سود

چو نینائی دام خصمت نبود

شنیدم كه می كفت و كردن ببند

نباشد حذر باقضا سود مند

Akbaba çaylağa benden uzak gören yokdur demiş.

Çaylak bu da'vâyı tecrübe etmeden kabûl etmek m'akûl olmadığını bildiğinden "Gel şu sahrâda bakalım ne göreceksin", diye akbabayı imtihâna çekmiş. Akbaba bir günlük yol kadar yüksekten aşağıya bakarak demiş ki: Eğer bana inanırsan şu sahrâda buğday danesi var. Çaylağın sabrı tükenip ta'accüb ederek akbaba ile havadan aşağıya inmişler. Akbaba danenin yanına gelince ayağı uzun bir ipe geçip tuzağa tutulmuş. Çaylak demiş ki: Mâdem ki hasmın kurduğu tuzağı göremedin bu daneyi uzakdan görmenin ne fâ'idesi olur? İşitdigime göre tuzakda iken akbaba, çaylağın şu i'tirâzına bu cevâbı vermiş: Kazâ gelince ihtirâzın fâ'idesi olmaz.

Mevlânâ-Mesnevî'den

1.

روستایی کاودر آخر بیست
شیرکاوش خورد و بر جایش نشست

روستایی شددر آخر سوی کاو
کاورامی جست شب آن کیج کاو

دست می مالید بر اعضای شیر
پشت و پهلوی کاه بالا کاه زیر

شیر گفت ار روشنی افزون شدی
زهره اش بدریدی و دل خون شدی

اینچنین کستاخ زان می خاردم
کودرین شب کاومی پنداردم

Bir köylü, öküzünü âhıra kapar. Bir arslan bî-çâreyi yiyüp yerine yatar.

Ahmak köylü, gece âhıra iner öküzünü arar. Eliyle arslanın a'zâsını ok-
şayıp ötesini berisini kaşımağa başlar.

Arslan der ki:

Aydınlık olaydı bu âhmakın ödü kopardı. Böyle küstâhâne arkamı kaşı-
ması beni öküz zannetdiğindendir.

2.

واعظی را گفت روزی سائلی
کای تو منبر راستی تر قائلی

یک سؤالستم بکوائ ذولباب
اندرین مجلس سؤالم را جواب

بر سر بارو یکی مرغی نشست
از سر وازدم کدامینش بهست

گفت اگر وریش بشهر ودم بده
روی او ازدم او می دان که به

ورسوی شهرست دم رویش بده
خاک آن دم باش وز رویش یچه

مرغ بی پرکی پردتا آشیان
پر مردم همتش ای مردمان

Bir vâ'ize bir gün cemâ'atden birisi: "Efendi! Sen kürsünün vâ'iz-i yegânesisin. Bir su'âlim var, onu bu meclisde cevâbsız bırakmamanı ricâ ederim." diyerek şu su'âli sormuş:

Geçen gün kalenin burcuna bir kuş konmuş idi. Bunun başımı hayırlıdır kuyruğumu?

Vâ'iz bu cevâbı vermiş:

Kuşun yüzü şehre, kuyruğu köye ise yüzü, kuyruğundan hayırlıdır. Yok, kuyruğu şehre, yüzü köye ise o kuyruğun hâk-i pâyi ol. Yüzüne itibâr etme. İnsânlar! Kuş yuvaya kanat ile uçar; insânın kanadı da himmetidir.

3.

این مثل بشنوکه شب دزد عنید

در بن دیوار حفره می برید

نیم بیداری که او رنجور بود

طقطق آوازه اش رامی شنود

رفت بر بام وفرو آو یخت سر

گفت اورا درچه کاری ای پدر

خیر باشد نیم شب چه می کنی

توکی گفتا دهل زن ای سنی

درچه کاری گفت می کویم دهل

گفت کوبانک دهل ای بو سبل

گفت فردا بشنوی این بانک را

نعرهء وا حسرتا یا ویلتا

Bu hikâyeyi iyice dinle!

Mu'ânnid bir hırsız duvarın dibini deliyormuş. Yarı uyanık bir hasta, hırsızın tık tık sadâsını duymuş. Hemen damın üzerine çıkıp başını aşağıya sarkıdarak demiş ki:

Baba! Hayrola, sen kimsin. Nısfu'l-leylde orada kuyu mu kazıyorsun?

Efendi davulcuyum.

Ne yapıyorsun?

Davul çalıyorum.

Hani ya davul sadâsı?

Bunun sadasını va hasretâ va veyletâ feryâdlarından 'ibâret olmak üzere yarın duyarsın?

4.

عارفی پرسید از ان پیر کشیش
که تویی خواجه مسن تریاکه ریش

گفت نی من پیش از وزاییده ام
بی زریشی بس جهان را دیده ام

گفت ریشت شد سپید از حال کشت
خوی زشت تونکر دیدست وشت

او پس از تو زاد و از تو بگذرید
تو چنین خشکی ز سودای ترید

تو بران رنگی که اول زادهء

يك قدم زان پيشتر نهادهء

همچنان دوغ ترش در معدنی

خور نکردی رو مخلص روغنی

İhtiyâr bir keşîşe bir 'ârif demiş ki:

— Sen mi ihtiyârsın, sakâln mı?

Keşîş şu cevâbı vermiş:

— Ben sakâlımdan evvel doğdum. Sakâlsız cihânda çok 'ömür sürdüm.

'Ârif demiş ki:

Sakâln ağardı da hâlâ kötü hûyun güzelleşmedi. O senden sonra doğdu-
ğu hâlde seni geçti. Sen hâlâ mütehassirâne (türîd) sevdâsında bulunuyorsun.
Sen hâlâ doğduğun gibisin. Bir ayak ileriye atamamışsın. Sen henüz ekşi ayran
gibisin. Hâlâ rûgan-ı hâlis izhar edemedin.

5.

آنچنان که گفت مادر بچه را

کر خیالی آیدت شب خانه را

یا بکورستان وجای سهمکین

تو خیالی زشت بینی در کمین

دل قوی دار و بکن حمله برو

او بکر داندز تو در حال رو

زانکه بی ترسی بسویش هرکه رفت

آن خیال دیو وش بکر یخت تفت

گفت کودک آن خیال دیو وش

کربد واین گفته باشد مادرش

حمله آرم افتد اندر کردم

ز امر مادرپس من آنکه چون کنم

Bir vâlîde oğluna böyle demiş. Oğlum evde, mezârlıkda mahûf yerlerde fenâ bir hayâl görürsen korkma üzerine yürü. O senden derhâl yüz çevirir. Bîbâkâne hayâle hüçûm edenden o hemen firâr eder.

Çocuk validesine demiş ki: Ya o hayâle de vâlidesi böyle demişse. Hüçûm etdiğim gibi vâlidesinin tenbîhi vech ile boynuma sarılırsa o vakit ne yapayım?

6.

دزد کی از مار کیری مار برد

زا بلهی آن را غینمت می شمرد

وار هید آن مار کیر از زخم مار

مار کشت آن دز داورازار زار

مار کیرش دیدیس بشنا ختش
کفت از جان مار من پرداختش

در دعامی خواستی جانم ازو
کش بیابم مار بستانم ازو

شکر حق را کان دعا مر دود شد
من زیان پند اشم آن سود شد

بس دعاها کان زیانست و هلاک
وزکرم می نشنوی یزدان پاک

'Acemi bir hırsız bir yilancının yılanını çalıp kemâl-i humkundan çaldığı yılanı ganimet 'addeylemiş.

Yılan bunu sokup bağırtı bağırtı helâk etmiş olduğundan yılanı bu belâdan kurtulmuş. Yılanı hırsızın böyle helâk olduğunu görünce bundan büyük 'ibret alarak demiş ki: Yılan hırsız helak etti.

Esnâ-yı du'âda yılanımı çalanı bulmağı Cenâb-ı Hak'dan talep ediyordum. Allâh'a çok şükür olsun ki o du'â red olundu. Ben du'âmın kabûl olmadığını zarar sanıyordum.

Meğer o benim için mûcib-i fâ'ide imiş. Pek çok du'âlar bâ'is-i helâk olur. Cenâb-ı Allâh kemâl-i kereminden böyle du'âları kabûl etmez.

7.

آن یکی نحوی بکشتی در نشست
رو بکشتیان نهاد آن خود پرستد

گفت هیچ از نحو خواندی گفت لا

گفت نیم عمر تو شد در فنا

دلشکسته کشت کشتیان زتاب

لیک آن دم کشت خامش از جواب

باد کشتی را بکردابی فکند

گفت کشتیان بد ان نحوی بلند

هیچ دانی آشنا کردن بکو

گفت نه ای خوش جواب و خوب رو

گفت کل عمرت ای نحوی فناست

زان که کشتی غرق این کرد بهاست

Nihândan⁶¹⁶ birisi bir gemiye biner. Mağrûrâne kaptana teveccüh edip
der ki:

Kaptan nahiv okudun mu? Nahvî, kaptandan “Okumadım.” cevâbını
alınca der ki: Öyle ise ‘ömrünün nısfı zâyî’ olmuş.

Kapudan bu mu‘âmeleden bî-huzûr olursa da mukâbele etmeyip sükûtu
ihtiyâr eder.

Kasırga gemiyi bir girdâba düşürmekle kapudan nahvîye bağıra bağıra
der ki:

⁶¹⁶ Nahviyyûndan olmalıdır.

Çabuk söyle yüzmek biliyor musun?

Kapudan nahvîden “Bilmem.” cevâbını alınca der ki: Öyle ise senin bütün ‘ömrün mahv oldu. Zîrâ geminin bu dalgalarda gark olması muhakkaktır.

8.

چار هندو در یکی مسجد شدند

بهر طاعت راکع وساجد شدند

مؤذن آمد زان یکی لفظی بجست

کای مؤذن بانک کردی وقت هست

کفت آن هندوی دیگر از نیاز

هی سخن کفتی وباطل شد نماز

آن سوم کفت این دوم راکای عمو

چه زنی طعنه برو خودرا بکو

آن چهارم کفت حمد الله که من

درنیفتا دم بچه چون آن سه تن

پس نماز هر چهار آن شد تباه

عیب کویان بیشترکم کرده راه

Dört Hindli bir mescide girip namâza dururlar. Mü’ezzin gelir Hindlilerden birisi şu vech ile söz söyler. Mü’ezzin efendi! Ezânı okudun mu? Yoksa daha vakit var mı? Buna diğer Hindli der ki: Yâhû! Söz söyledin namâzın

fesâd oldu. Üçüncü Hindli ikinciye der ki: 'Amca ona ne ta'n ediyorsun. Kendine et. Dördüncü Hindli der ki: Elhamdülillâh ben bu üçü gibi hatâda bulunmadım. Bu sûretle dördünün de namâzı fâsid olur. Herkesi ta'yîb edenler ma'yûblardan daha zîyâde dalâlete düşerler.

9.

گفت جالینوس با اصحاب خود
مر مرانا آن فلان دارو دهد

پس بدو گفت آن یکی کای ذو فنون
این دوا خوا هند از بهر جنون

دور از عقل تو این دیگر مکو
گفت در من کرد يك دیوانه رو

ساعتی در روی من خوش بنکرید
چشمکم زد آستین من کشید

کر نه جنسیت بدی در من ازو
کی رخ آوردی بمن آن زشت رو

چون دوکس بر هم زند بی هیچ شک
درمیانشان هست قدر مشترک

کی پرد مرغی مکر باجنس خود

صحبت ناجنس کورست ولحد

Calinus,⁶¹⁷ şâkirdlerine demiş ki:

Bana filan 'ilâcı verin.

Bunlardan birisi meşarirülileyhe “Ey zû-fünûn! Bu 'ilâcı mecnûnlar için alırlar. Böyle söz sana yakışmaz. Bir daha söyleme.” demiş. Hakîm buna şöyle mukâbele etmiş:

Bana bir deli teveccüh edip bir zamân yüzüme gülerek baktı, göz kıptı, yenimi çekti. Onunla benim münâsebetim olmayaydı o kabîhu'l-vech bana teveccüh eder miydi? İki kimse ülfet ederse şüphesiz beynlerinde kader-i müşterek vardır. Kuşlar hemcinsinin gayriyle uçmazlar zîrâcinsinin gayriyle sohbet etmek mezâra girmeğe benzer.

10.

آن یکی قچ داشت از پس می کشید

دزد قچ را برد و حبش را برید

چونکه آکه شد دران شد چب و راست

تا بیا بد کان قچ برده کجاست

بر سر چاهی بدید آن دزد را

که فغان می کرد کای و اویتا

کفت نالان ازچہء ای اوستاد

کفت همیان زرم درچه فتاد

کر توانی در زوی بیرون کشی

خمس بدهم مرترا با دلخوشی

خمس صد دینار بستانی بدست

کفت او خود این بهای ده قچست

کردری بر بسته شد ده درکشاد

کر قچی شد حق عوض اشتر بداد

جامها بر کند واندر چاه رفت

جامها را بردهم آن دزد تفت

Birisi, koçunu arkasından çekerek götürüyormuş. Bir hırsız koçun ipini keserek çalmış. Herif, koçun çalındığını duyunca hırsızı bulmak için sağa sola seğirtmeye başlamış.

Bir kuyunun başında hırsızın feryâd etmekte olduğunu görünce yanına sokularak demiş ki:

Usta! Ne için feryâd ediyorsun.

Hırsız demiş ki:

Altın kesesi kuyuya düştü. Eğer inip çıkarabilirsen sana gönül hoşluğuy-la beşte birini veririm. Keseyi çıkarırsan beşte biri yüz altındır.

Herif kendi kendine:

“Bu para on koç kıymetidir. Bir kapı bağlanırsa on kapı açılır. Bir koç giderse Cenâb-ı Allâh yerine deve verir.” diyerek derhâl rubasını çıkarıp kuyuya inmiş.

Hırsız da zavâllının rubalarını alıp hemen kaçmış.

11.

بر لب چه بود دیواری بلند

بر سر دیوار تشنهء درد مند

مانعش از آب آن دیوار بود

از پی آب اوچو ماهی زار بود

نا کهان انداخت او خشتی در آب

بانك آب آمد بکوشش چون خطاب

از صفای بانك آب آن ممتحن

کشت خشت انداز آنچه خشت کن

آب می زد بانك یعنی می ترا

فائده چه زین زدن خشتی مرا

تشنه گفت آبا مرادو فائده ست

من ازین صنعت ندارم هیچ دست

فائدهء اول سماع بانك آب

کوبود مرتشنگان را چون رباب

فائدهء دیگر که هر خشتی کزین

بر کنم آیم سوی ماء معین

کز کمیء خشت دیوار بلند

پست تر گردد یقین ای هوشمند

Bir ırmağın kenârında yüksek bir duvar, bu duvarın arkasında zavâllı bir teşne bulunur.

Bu zavâllıya su almak için duvar mâni' olur. Balık gibi bî-çâre susuzluktan tâkatsiz kalıp birdenbire suya bir kerpiç atar. Suyun sadâsı kulağına güyâ birisi hitâp ediyormuş gibi gelir.

Teşne suyun sadâsından sefâ-yâb olmakla kerpiç koparıp atmaya başlar.

Güyâ su der ki:

Yâ hû bana böyle kerpiç atmaktan ne fâ'ide hâsıl olur.

Teşne şu cevâbı verdi:

Ey su! Bundan benim iki fâ'idem vardır. Kerpiç atmaktan bir zamân fâriğ olmam. Birinci fâ'ide şudur ki suyun sesini istimâ' etmek teşnelere rebâb gibi gelir. İkinci fâ'ide budur ki şu duvardan her bir kerpiç koparışta suya takarrüp ederim. Zîrâ kerpiç eksildikçe duvar alçalır.

12.

گفت پیری مر طبیبی را که من

در زحیرم از دماغ خوشتند
 گفت از پیر یست آن ضعف دماغ
 گفت در چشتم زظلمت مست داغ
 گفت از پیر یست ای شیخ قدیم
 گفت پشتم درد می آید عظیم
 گفت از پیر یست ای شیخ نزار
 گفت هر چه می خورم نبود کوار
 گفت ضعف معده هم از پیر یست
 گفت آری انقطاع دم بود
 چون رسد پیری دوصد علت شود
 گفت ای احمق برین بر دو ختی
 از طبیبی تو همین آمو ختی
 ای مدمغ علقت این دانش نداد
 که خدا هر دردرا درمان نهاد
 پس طبیبش گفت ای عمر توشت
 این غضب وین خشم هم از پیر یست

Bir ihtiyâr ile bir tabîb beyninde şöyle bir muhâvere cereyân etmiş.

— Doktor! Ben dimağımdan muzdaribim.

— Za'if dimâğ ihtiyârlıktandır.

— Gözüm görmez oldu.

— Ey şeyh-i kadîm! Bu da ihtiyârlıktandır.

— Arkama büyük bir dert müstevlî oldu.

— Ey şeyh-i za'if ihtiyârlıktandır.

- Ne yemiş olsam hazmedemiyorum.
- M'idenin za'afı da ihtiyârlıktandır.
- Söz söylerken nefesim tutuluyor.
- Evet nefes de tutulur. İhtiyâr olunca pek çok 'illet baş gösterir.
- (İhtiyâr hiddet ile) Ahmak bundan başka söz bilmez misin? Fenn-i tıbdan yalnız bunu mu öğrendin? Câhil! 'Aklın bunu mu ta'lîm etti. Cenâb-ı Allâh her derde bir dermân vermiştir.
- İhtiyâr 'ömrün altmışı tecâvüz etmiş. Bu gazab da ihtiyârlıktandır.

13.

پاسبانی خفت و درد اسباب برد

رختهارا زیر هر خاکی فشرد

روز شد بیدار شد آن کاروان

دید رفته رخت وسیم واشتران

پس بدو گفتند ای حارس بگو

که چه شد این رخت و این اسباب کو

گفت دزدان آمدند اندر نقاب

رختها بردند از پیشم شتاب

قوم گفتندش که ای چون تل ريك

پس چه می کردی کیء ای مرده ريك

گفت من يك تن بدم ايشان كروه
باسلاح وبا شجاعت باشكوه

گفت اكر درجنگ كم بودت اميد
نعرهء زن كاى كريمان بر جهيد

گفت آن دم كارد بنمودند وتبيغ
كه خمش ورنه كشيمت بى دريغ

آن زمان از ترس بستم من دهان
اين زمان هيهائى وفرياد و فغان

آن زمان بست آن دم كه دم زنم
اين زمان چندانكه خواهى هى كنم

Bir kervân halkı, içlerinden birisini bekçi yapıp gece yatmışlar. Bekçi uyumakla kervân halkının eşyâ ve emvâlını hırsızlar gelip çalmışlar.

Gündüz olmuş, uyuyanlar uyanmışlar. Bekçiye demişler ki:

Bekçi baba! Çabuk söyle! Mâllarımız ne oldu? Paralarımız nerede?

Bekçi şu cevabı vermiş:

Birtakım yüzü örtülü hırsızlar gelip mâlları gözümün önünde çaldılar.

Kervân halkı:

Sebâtsiz! Hırsızlar geldiği vakit ne yaptın? deyince bekçi yine demiş ki:

Ben yalnızdım. Onlar silahlı şecî' bir fırka-i kaviye idi.

Kervân halkı şöyle bir i'tirâz etmişler:

Müdâfa'a etmeği göze aldıramadın ise bize -efendiler kalkın- diye niçin feryâd etmedin?

Bekçi bu cevâbı vermiş:

Hırsızlar, "Sus, yoksa seni şimdi bî-rahmâne keseriz." diyerek bana bıçak, kılıç gösterdiler. O zamân sükûta mecbûr oldum. Şimdi feryâd edebilirim. O zamân nefsim tutuldu, nasıl feryâd edeyim? Şimdi istediğiniz kadar feryâd ederim.

14.

يك فقیهی ژندها در چیده بود
در عمامهء خویش در پیچیده بود

تا شود زفت و نماید آن عظیم
چون در آید سوی محفل در حطیم

ظاهر دستار چون حلهء بهشت
چون منافق اندرون رسواو زشت

روی سوی مدرسه کردی صبح
تابدین ناموس یابد او فتوح

در ره تاریك مرد جام كن

منتظر بود ایستاده بهر فن

در ربود اواز سرش دستار را

پس دوان شدتا بسازد کار را

پس فقیهش بانك بر زدکای پسر

بازکن دستار را آنکه بیر

چونکه بازش کرد آنکه می کریخت

صد هزاران ژنده اندرره بریخت

زان عمامه زفت نابایست او

ماندیک کز کهنهء دردست او

برزمین زد خرقه راکای بی عیار

زین دغل مارا بر آورده زکار

گفت بنمودم دغل لیکن ترا

از نصیحت باز کفتم ماجرا

Fukahâdan biri, eski bez parçalarını toplayıp -mahfile gittiği zamânlar halka büyük görünsün diye- 'amâmesinin içine koymuş.

Sarığın yüzü hulle-i cennet gibi müzeyyen, içi münâfık gönlü gibi çirkin imiş.

Fakîh, sabâhleyin bu kıyafetle istifâze için medreseye gidermiş.

Karanlık bir yolda âdam soyamak için bir hırsız pusuda bekliyormuş.
Fakîhin başından sarıĝı kapıp koşmaya başlamış.

Fakîh bunun arkasından baĝırıp demiş ki:

Oĝlum! Bir kere sarıĝı çözü de ondan sonra al götür.

Hırsız fakîhin bu tavsiyesi üzerine sarıĝı çözüp kaçır iken yola içinden
pek çok bez parçaları dökülmüş.

Hırsızın elinde -fakîhin hîçbir işe yaramaz 'azametli 'amâmesinden- bir
arşın köhne bezden başka bir şey kalmamış.

Hırsız o bezi yere vurup demiş ki:

Kıymetsiz! Bu hîle sebebiyle beni kârımdan alıkodun.

Fakîh şu cevâbı vermiş:

Sana hîle ettim, lâkin nasîhat tarîkiyle mâcerânı doğruca söyledim.

15.

کودکی درپیش تابوت پدر
زار می نالید وبر می کوفت سر

کای پدر آخر کجا ات می برند
تا ترادر زیر خاکی آورند

می برندت خانهء تنک وزخیر
نی درو قالی ویی دروی حصیر

نی چراغی درشب و نی روزنان

نی درو بوی طعام و نی نشان

نی درش معمور و نی بر بام راه

نی یکی همسایه کو باشد پناه

چشم تو که بوسه کاه خلق بود

چون شود درخانهء کورو کبود

خانهء بی زینهار و جای تنك

کاند رویی روی می ماند نه ونك

زین نسق اوصاف خانه می شمرد

دردودیده اشك خونین می فشرد

گفت جوجی با پدر ای ارجمند

والله این را خانهء ما می برند

گفت جوحی را پدر ایله مشو

گفت ای بابا نشا نیها شنو

این نشا نیها که گفت او يك بيك

خانهء ما را ست بی تزویر وشك

Bir çocuk babasının tâbûtu önünde başını döğerek bîr veche âtî feryâd ediyormuş.

Baba! Seni nereye götürüyorlar. Toprak altına sokacaklar.

Seni dâr ve pür-elem bir hâneye götürüyorlar. Orada ne kapı var ne halı var ne de hasır.

Gece kandîl yok gündüz ekmek. Orada ne yemek kokusu var ne de nişânı.

Kapısı ma'mûr değil, damına da yol yok. Mu'în olacak bir komşu da bulunmaz.

Hayâtında gözü, halkın bûsegâhı idi. Bu karanlık oda nasıl olur.

Bu amânsız bir hânedir, dar bir yerdir. İçinde ne yüz kalır ne renk.

Çocuk, mezârı bu sûretle tavsîf edip gözlerinden kanlı yaşlar saçarmış.

Çocuğun bu feryadını işiten bir -çapkın- babasına demiş ki:

Baba, vallâh bunu bizim eve götürüyorlar.

Babası şu cevabı vermiş:

Ahmak olma.

Çapkın da şöyle demiş:

Baba, beyân ettiği 'alâmetleri işitmiyor musun? Bu bir bir söylediği sözler şüphesiz bizim evin evsâfına dair idi.

16.

اشتر وکاو وقچی در پیش راه

یافتند اندر روش بند کیاہ

گفت قچ بخش ار کنیم این را یقین
هیچ کس از مانکردد سیرازین

لیک عمر هرکه باشد بیشتر
این علف اوراست اولاً کوبخور

گفت قچ باکاو واشتر کای رفاق
چون چنین افتاد مارا اتفاق

هر یکی تاریخ عمر ابد کنید
پیر تر اولیست باقی تن زنید

گفت قچ مرج من اندر آن عهد
با قچ قربان اسماعیل بود

کاو گفتا بوده ام من سال خورد
جفت آن کاوی کش آدم جفت کرد

جفت آن کاوم کش آدم جد خلق
در زراعت بر زمین می کرد فلق

چون شنیداز کاو وقچ اشتر بگفت
سرفرو آورد و آ را بر گرفت

در هوا برداشت آن بند فصیل

اشتر بختی سبک بی قال و قیل

که مرا خود حاجت تاریخ نیست

کین چنین جسمی و عالی کردنیست

خود همه کس داندای جان پدر

که نباشم از شما من خرد تر

داند این را هر که ز اصحاب نهاست

که نهاد من فزون تر از شماست

Deve, öküz, koç üçü birlikte giderken yolda bir demet ot bulmuşlar.

Koç, "Arkadaşlar! Bu otu beynimizde taksîm edecek olsak hîç birimiz bununla doymaz. Lâkin kimin 'ömürü ziyâde ise bu ot ona lâıktır. Varsın yesin.

Mâdem ki böyle bir ni'mete nâ'il olduk, herkes yaşını söylesin. Bu ni'mete en yaşlı olan müstahaktır. Gayrisi sükût etsin." Yollu bir mukaddime serd ettikten sonra demiş ki:

"Ben Hazret-i İsmâ'il'in kurbânıyla berâber bir çeragâhda otlardım."

Öküz buna karşı demiş ki:

"Ben Ebû'l-Beşer'in zirâ'at için yeryüzünü sürdüğü öküzün eşiyim."

Deve, öküzden koçtan bunu işitince taaccüp ederek başını eğmiş, ot demetini ağzına alıp yukarı kaldırdıktan sonra demiş ki:

“Benim için târîhe hâcet yoktur. Zîrâ ben böyle bir cisme şöyle ‘âlî ger-
dana mâlikim. Herkes bilir ki ben sizden küçük değilim. Ehl-i ‘akl olan benim
sizden muhterem olduğumu teslîm eder.”

17.

شیر و کرک ورو بهی بهر شکار
رفته بودند از طلب درکو هسار

چونکه رفتند این جماعت سوی کوه
در رکاب شیر بافر و شکوه

کاو کوهی و بز و حر کوش زفت
یافتند و کار ایشان پیش رفت

گفت شیرای کرک این رابخش کن
معدلت را نوکن ای کرک کهن

گفت ای شه کاو و خشی بخش تست
آن بزرك و تو بزرك و زفت و چست

بز مراکه بز میانه ست و وسط
رو بها خرکوش بستان بی غلط

گفت شیر ای کرک چون گفتی بکو
چونکه من باشم تو کویی ماو تو

كرك چه سَك بود كو خودر ابدید
پیش من چون شیر بی مثل و ندید

گفت پیش آ ان خری كو خود خرید
پیش آمد پنجه زد اورا درید

بعد ازان روشیر باروباه کرد
گفت این را بخش کن از بهر خورد

سجده کرد و گفت کین کاو سمین
چاشت خوردت باشدای شاه کزین

وان بز ا بهر میان روز را
یخنئ باشد شه پیر وزرا

وان دکر خر کوش بهر شام هم
شب جره این شاه بالطف و کرم

گفت ای روبه تو عدل افروختی
این چنین قسمت زکه آموختی

ازکجا آموختی این ای بزرک
گفت ای شاه جهان از حال کرک

Arslan, kurt, tilki 'azametli arslanın rikâbında şikâr için dağa gitmişler. Tâli'leri yardım etmekle bir yabân öküzü, bir dağ keçisi, bir semîz tavşan bulmuşlar.

Arslan kurda demiş ki:

Arkadaş! Bu avları taksîm et. Koca kurt 'adâleti tecdît eyle.

Kurt şöyle taksîm etmiş.

Yabân öküzü sizin kismetinizdir. O da büyüktür, siz de büyüksünüz. Dağ keçisi vasat olduğu için benim hakkımdır. Tilki kardeş tavşanı da münâsib olduğu vech ile sen al.

Arslan kemâl-i vakâr ile demiş ki:

Küstâh! Ne dedin. Bir daha söyle. Ben varken sen nasıl ben sen diyebiliyorsun. Kurt ne köpektir ki benim gibi misli yok arslanın huzûrunda izhâr-ı vücûd ediyor. Mağrûr! Yanıma gel.

Kurt arslanın önüne gelince bir pençede paralayıp tilkiye tevcîh-i hitâb ile demiş ki:

Bunu sen taksîm et.

Tilki secde edip arslana demiş ki:

Efendimiz! Semîz öküz kuşluk ta'âmınız olsun. Bu dağ keçisi gündüz efendimiz gibi bir emîr-i kaviyyü'l-iktidâra yahni olmak yakışır. Tavşan da efendimizin kemâl-i 'izzetle akşam kahvaltısı olsun.

Arslan bu taksîmi görünce tilkiye demiş ki:

Âferîn! Avları taksîmde 'adâlet ettin. Bu taksîmi kimden öğrendin?

Arslanın bu su'âline tilki şu cevâbı vermiş:

Bu taksîmi kurdun hâlinden öğrendim.

18.

آن یکی مرغی گرفت از مکرو دام
مرغ اورا گفت ای خواجهء حمام

تو بسی کاو ان ومیشان خوردهء
مرغهای زفت پریان کردهء

تونکشتی سیر ازا نها در زمن
هم نکردی سیر از اجزای من

هل مراکه تاسه پندت بر دهم
تا بدانی زیر کم یا ابلهم

اول آن پند هم بر دست تو
ثانیش بر بام کهکل بست تو

آن سوم پندت دهم من بردرخت
که از ین سه پند کردی نیک بخت

آنچه بر دستت آنست آن سخن
که محالی راز کس باور مکن

بر کفش چون گفت اول پند زفت
کشت آزاد و بران دیوار رفت

گفت دیگر بر گذشته غم مخور
چون ز تو بگذشت زان حسرت میر

بعد از آن گفتش که در جسمم کتیم
ده درم سنکست يك دریتیم

دولت تو بخت فرزندان تو
بود آن کوهر بحق جان تو

فوت کردی در که روزی آن نبود
که نباشد مثل آن در وجود

آنچنان که وقت زادن حامله
ناله دارد خواجه شد در غلقه

مرغ گفتش نی نصیحت کردم
که مبادا بر گذشته وی غمت

چون گذشت و رفت چون غم می خوری
یانکردی فهم پندم یاگری

وان دوم پندت بکفتم کای جمال
هیچ توباور مکن پند محال

من نیم خودسه درم سنک ای اسد
ده درم سنک اندرونم چون بود

خواجه باز آمد بخود گفتا که هین
بازکو آن پند خوب سیومین

کفت آری خوش عمل کردی بدان
تابکویم پند ثالث رایکان

پند گفتن باجهول خوابناک
تخم افکندن بود درشوره خاک

چاک حمق وجهل نپذیرد رفو
تخم حکمت کم دهش ای پندکو

Birisi, kurduğu tuzâk ile bir kuş tutmuş.

Kuş sayyâda demiş ki:

Efendi! Sen pek çok öküz koyun yiyip semîz kuşlar büryân etmişsindir. Hîçbir vakit bunlar ile doymadın. Benim etimle de doymazsın. Beni âzâd edersen sana üç nasîhat veririm. 'Akıllı mıyım ahmak mıyım o vakit anlarsın.

Birinci nasîhati elinde, ikincisini damın üzerinde, üçüncüsünü de ağaçta vereyim. Eğer bu nasîhatler ile 'âmil olursan mes'ûd olursun.

Elinde söyleyeceğim nasihat budur: Kimden işitirsen işit muhâl olan sözle sakın inanma.

Kuş bu mühim nasîhati sayyâdın elinde söyleyip âzâd olunca duvarın üzerine konarak demiş ki:

Bir zamân geçmişe gam yeme. Bir şey elinden çıkarsa mütehassir olma.

Bundan sonra söze şu vech ile devâm etmiş:

Vücûdumda on dirhem taş ağırlığında gâyet kıymetli bir inci mahfûz idi. Bu inci cânın hakkı'çün senin bâ'is-i devletin, evlâd ve ahfâdının mûcib-i sa'âdeti olacaktı. Hayfâ ki elinden kaçardın. Kısmetin değılmiş. 'Âlem-i vücûdda bu incinin misli daha görülmemiştir.

Sayyâd kuştan bunu işitince kemâl-i tahassür ile feryâd etmeğe başlamış. Kuş sayyâda demiş ki:

Geçmişe gam yeme demedim mi? Mâdemki bu nimet elinden gitti neye gam-nâk oluyorsun. Ya benim verdiğim nasîhati anlayamadın yâhûd sağırsın. Sana ikinci olarak muhâl olan şey'e inanma demedim mi idi? Ahmak! Ben üç dirhem gelmem. Vücûdumda on dirhem inci nasıl bulunabilir?

Sayyâd, 'aklını başına toplayıp demiş ki:

Cânım kuş! Üçüncü nasîhat ne, bârî onu söyle.

Kuş şu cevabı vermiş.

Öbürleriyle güzel 'amel ettin de üçüncüyü de ucuzca söyleyeyim. Gâfil cehûle nasîhat vermek çorak yere tohum ekmeğe benzer. Humk u cehâlet yırtığı yama kabûl etmez. Nâsih! Cevher-i hikmeti zâyî' etme!

SONUÇ

Bu çalışmada “İlimliler”, “Aktarıcı Nesil”, “Mutavassıtîn”, “Geçiş Dönemi” gibi isimlendirmelerle de anılan ve Tanzimat ile Servet-i Fünûn dönemleri arasında yoğun bir şekilde faaliyet göstermiş Ara Nesil sanatçılarından **Kefevî Tekkesi Şeyhi Ali Vasfî Efendi** üzerinde durulmuş; hayatı, sanatı ve eserleri incelenmeye çalışılmıştır.

Edebiyat tarihlerinde daha çok **Muallim Nâci**’yle yakın dostlukları münasebetiyle dile getirilmiş olan **Ali Vasfî Efendi**, edebî şahsiyeti üzerinde çok fazla durulmamış bir Nakşibendî şeyhidir. Asıl adı “Ali”dir. Babasının vefatından sonra boşalan Kefevî Tekkesi meşîhatine geçtiği için “**Şeyh**” olarak şöhret bulmuş, özel hayatındaki bu vasfı daha sonraları edebiyat kamuoyunca da kabul edilmiştir. Sadece bir kaynakta “Rıza” olarak zikredilen, doğruluğu şüpheli bir başka ismi daha vardır. Hicrî 1267 (R. 1266/67 - M. 1850/51) senesinde İstanbul Fatih’te bulunan Drağman Sementi, Tercüman Yunus Bey Mahallesi’ndeki (Şimdiki adı Derviş Ali mahallesidir.) evlerinde dünyaya gelmiştir. Babası, aynı zamanda Kefevî Tekkesi’nin kendisinden önceki şeyhi olan Kefeli Mektebi Hocası olarak şöhret bulmuş olan **Elhac Muhammed Râşid Efendi**, validesi **Şerife Âmine Hanım**’dır. (Vefatı 22 Mayıs 1905)

Ali Vasfî, eğitim hayatına mahalle mektebinde başlamıştır. Arapça ve Farsça öğrenimini de kapsayan ilk ciddi eğitimini babasından almıştır. Devrin diğer resmî eğitim kurumlarında eğitim görmeyen **Ali Vasfî** kendini daha çok özel hocalardan dersler alarak yetiştirmiştir. Ders okuduğu kimseler arasında devrin önde gelen âlimlerinden **Hoca Hasan Hüsameddin Efendi**, **Ahaveyn Hoca Mustafa Kâmil Efendi** ve **Gelibolulu Hoca Mehmed Tâhir Efendi** gibi hocalar vardır.

Babasını on beş on altı yaşlarındayken kaybeden **Ali Vassî**, Murad Molla Tekkesi şeyhi **Mehmed Murad Efendi**'nin oğlu **Hacı Muhammed Ârif Efendi**'den Nakşibendî icazeti alarak Kefevî Tekkesi'nin meşîhatine geçmiş, hayatı boyunca bu vazifeyi sürdürmüştür.

Ali Vassî Efendi, Kefevî Tekkesi şeyhliğinin yanında devrin pek çok mektep ve medresesinde hoca olarak vazife yapmış, Antep Mevleviyeti ve Meclîs-i Meşâyih azalığı gibi yüksek memuriyetlerde bulunmuş, pek çok rütbe ve nişana layık görülmüştür. Resmî meslek hayatına Mirgün (Emirgan) Rüştîye Mektebi'nde başlayan **Ali Vassî**'nin çalıştığı diğer kurumlar arasında Fatih Mülkiye Rüştîyesi, Mekteb-i Nüvvâb, Dârülmuallimîn-i Âliye hocalıkları sayılabilir.

Ali Vassî Efendi, İstanbul'da yakalandığı ve ne olduğu tespit edilemeyen bir hastalığın pençesinde üç senesini geçirdikten sonra 5 Haziran 1910 Pazar günü (23 Mayıs 1326 / 27 Cemazeyilevvel 1328) Balat'ta vefat etmiştir. Mezarı Drağman Camii haziresindedir. Babasının mezarına defnedildiği için mezar taşı bulunmamaktadır.

Şiir, mektup ve sohbet türleri başta olmak üzere pek çok eser kaleme alan **Şeyh Vassî**, belki devrin önemli şairleri arasında yer alamaz fakat Arapça ve Farsça'dan dilimize yaptığı tercümelerle, yazdığı ders kitaplarıyla, gramere dair eserleriyle edebiyat kamuoyunda haklı bir şöhret kazanmıştır. Onun küçük yaşlardan itibaren Arapça ve Farsça ile olan münasebeti ve yetiştiği çevre, eserlerinde bu kültür ve edebiyatın özelliklerini işlemesini kolaylaştırmıştır. Devrin önemli şairlerinden biri olan **Muallim Nâci** ile kurduğu dostluk, onun edebiyat yolunda pek çok basamağı kolayca çıkmasına ve devrin aranan isimlerinden biri olmasını sağlamıştır.

Şeyh Vassî'nin sohbetlerden oluşan *Muhâdarât* isimli eseri, daha çok Arapça ve Farsçaya hâkim, dünya görüşleri yetiştikleri çevrenin dışına taşmayan devrin okur-yazar çevrelerinin edebiyata ve özellikle de şiir ve şiirin meselelerine nasıl baktığını göstermesi bakımından önemlidir. Sohbetlerde,

devrin “yeni” edebiyatını savunan hemen hiçbir şair ve yazarının adının geçmemesi, **Ali Vasfî Efendi** ve çevresinin eski kültür ve edebiyatla olan bağına da ortaya koyması açısından dikkate değerdir.

Ali Vasfî Efendi’nin yayımlanmış ilk şiiri **Ahmed Midhat Efendi**’nin *Tercümân-ı Hakikat*’inde neşredilmiştir. **Muallim Nâci**’nin şiirine yazılmış bir nazire olan bu eser *Tercümân-ı Hakikat*’in 11 Kasım 1882 tarihli 1331. sayısında basılmıştır. Ali Vasfî Efendi’nin sanat hayatının başladığı bu tarihten Nâci’yle birlikte *Tercüman*’dan ayrıldıkları güne kadar pek çok şiir ve yazısı bu gazetede yayımlanmıştır. Hatta **Nâci**’nin *Tercümân-ı Hakikat*’in edebiyat sayfalarını yönetmeye başlamasıyla birlikte gazetenin yayın politikasında söz sahibi birkaç kişiden biri olduğu dahi söylenebilir.

Yaklaşık üç yıl süren *Tercümân-ı Hakikat* döneminden sonra *Ali Vasfî Efendi*, **Nâci**’yle birlikte önce *İmdâdü’l Midâd* sonra *Saâdet* gazetelerinde eserlerine yer bulabilmiştir. Farklı zaman dilimlerinde farklı yayın organlarına ağırlık veren Ali Vasfî, yirminin üzerinde süreli yayında eser neşretmiştir. Onun otuzlu yaşlarına tekabül eden bu dönemde oldukça faal bir edebi hayatı olduğu söylenebilir.

Nâci’nin vefatından etkilenen **Ali Vasfî Efendi** bu olaydan sonra edebiyat kamuoyunda daha seyrek görülmeye başlamıştır. Kendini daha çok hocalığa, dolayısıyla talebelerine verdiği bu dönemde o, öğrencilerine fayda sağlayacak eserler neşretmekle meşgul olmuştur. Sarf, nahiv, kitabet-i resmiye gibi alanlarda verdiği derslerin mahsulü olan bu çalışmalar peşi peşine neşredilmiş, devrin pek çok eğitim kurumunda okutulmuştur.

Ali Vasfî’nin üzerinde durulması gereken önemli özelliklerinden bir diğeri de şeyhliğidir. Henüz ilk gençliğini yaşadığı yıllarda omuzlarına yüklenen bu ağır mesuliyeti ömrü boyunca devam ettirmiştir. Onun yazı ve şiirleri devrin ileri gelenleri tarafından çok ağır tenkitlere muhatap olmuşsa da tasavvufi kimliğiyle alakalı tek bir menfi hatıranın bize intikal etmemiş olması onun bu hüviyetinin hakkını verdiğinin en bariz göstergesidir. Döneminde faaliyet

gösteren yetmişden fazla Nakşibendî tekkesinin şeyhleri arasından Meclis-i Meşâyih'e aza olarak seçilmesi de bu hususu destekleyen bir delil olarak değerlendirilebilir.

Şeyh Vasfî, şiirlerinin dışında kalan eserlerinin neredeyse tamamında dinî-tasavvufi kimliğini hissettirmiş, ders kitaplarında dahi yeri geldikçe ahlâki nasihatler vermeyi ihmal etmemiştir. Tarikatıyla ilgili bir silsile kaleme almış olması da bu bakımdan ayrıca dikkate değerdir. Onun tasavvufi koulara dair derin hâkimiyeti özellikle nesir ve tercümelerinde sezilir. Arapça ve Farsçadan yaptığı tercümelerde seçtiği parça ve eserler çoğunlukla dinî-tasavvufi içeriklidir.

Şeyh Vasfî Efendi, yaşadığı zaman ve zamanın şartlarına da duyarsız kalmamıştır. Şiirde, geleneksel bir duruş sergilese de konu yelpazesine güncel meseleleri eklemekten geri kalmamıştır. Başta Sultan Abdülhamid olmak üzere devrin önde gelen pek çok siması için yirminin üzerinde şiir kaleme almıştır.

Ali Vasfî Efendi'nin şiir konusundaki görüşleri oldukça açık ve nettir. O klasik edebiyatımıza gönülden bağlanmış, şiirde her şeyden evvel söz güzelliği olması gerektiğine inanmıştır. Bu inancını fırsat bulduğu her ortamda ısrarla vurgulamış, şiire dair kaleme aldığı makalelerinde bu hususun altını çizmiştir. Onun bu bakış açısı, aldığı eğitimle ve edebiyat zevkiyle doğrudan alakalıdır. Klasik edebiyatımızın estetik ve ideolojik yaklaşımlarını, ifade tarzlarını, söz sanatlarını, mazmun ve remizlerini olduğu gibi takip etmiştir. O, şiirin “muhayyileden vezinli ve kafiyeyle bir şekilde kelâm telif etmek” olduğuna inanmaktadır. Klasik edebiyat geleneğinden ayrıldığı tek nokta, konu yelpazesinin genişliğidir. Güzel olan hemen her şeyin şiirin konusu olabileceğine gönülden inanmıştır.

Son tahlilde **Kefevî Tekkesi Şeyhi Ali Vasfî Efendi**, Ara Nesil sanatçıları içerisinde yer alan, divan şiirine gönül vermiş, klasik edebiyatımızın malzemesini gücünün elverdiği ölçüde yeniden yorumlamaya çalışmış, tercüme faaliyetleri ve ders kitaplarıyla döneminde büyük hizmetler etmiş bir edebiyat

sevdalıdır. Hemen her kitabının ön sözünde tevazuunun göstergesi olarak eserlerinin kıymetsizliğine, şiir kudretinin yetersizliğine temas etmiş olsa da Türk edebiyatına sağladığı katkılar görmezden gelinemeyecek kadar çoktur. En azından Batı tesirinin bütün gücüyle hissedildiği bir dönemde Türk edebiyatının Doğu cephesini temsil ederek araştırmacılar için bir mukayese imkânı sağlamıştır.

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

Abbas Çelik, “Hatıralarla Sıbyan Mektepleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 27, Erzurum 2007.

Abdullah Cevdet, “Tevfik Fikret Bey Merhum”, *İçtihâd*, Nr. 187, 1 Eylül 1925, s. 3071.

Abdullah Uçman, “Âşîyan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 14, s. 11.

Abdullah Uçman, “Lugat-ı Naci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, s. 219-220.

Abdullah Uçman, “Ma’lumat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, s. 542-543.

Abdullah Uçman, “Mecmua-i Fünûn” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, s. 270-271.

Abdullah Uçman, “Mecmua-i Muallim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, s. 271-272.

Abdullah Uçman, “Mehmed Tahir, Menemenlizâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, s. 534-535.

Abdullah Uçman, “Mekteb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, s. 1-2.

Abdullah Uçman, “Mizan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, s. 212-213.

Abdullah Uçman, “Muallim Naci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, s. 315-317.

Abdullah Uçman, "Recaizâde Mahmud Ekrem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, s. 503-504.

Abdullah Uçman, "Rıza Tevfik'in Kaleminden Fecr-i Âtî Akımı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt 30, İstanbul 2003, s. 578.

Abdullah Uçman, "Tenkit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40, s. 462-465.

Abdullah Uçman, "Tevfik Fikret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, s. 9-13.

Abdullah Uçman, *Edebiyat-ı Cedide'ye Dair Ali Ekrem'den Rıza Tevfik'e Bir Mektup*, Kitabevi, İstanbul 1997.

Abdullah Uçman, *Fatih'te Geçen Kırk Yılın Hikâyesi*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010.

Abdullah Uçman, *Muallim Naci: Hayatı-Kişiliği-Eserleri*, Toker Yayınları, İstanbul 1998.

Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik: Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Şiirleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde Bir Araştırma*, Kitabevi, İstanbul 2004.

Abdurrahman Kolcu, *Musavver Fen ve Edeb Mecmuası (İnceleme, Tahlilî Fihrist ve Seçme Metinler)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2004.

Abdurrezzak Tek, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Şeyh Portresi Üsküdarlı Balabanî Hasan Hüsnü Efendi ve Tasavvuf Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2.

Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp ve Aka Yayınevi, İstanbul 1983.

Abdülbaki Nasır Dede, *Defter-i Dervişan-2*, İSAM Kütüphanesi No: 18112, s. 3, 4b, 7b vd.

Abdülhak Hâmid, *Hâtıralar*, (Haz. İnci Enginün), Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.

Abdülhak Şinâsi Hisar, *Geçmiş Zaman Edibleri*, Selis Kitaplar, İstanbul 2005.

Abdülkadir Hayber-Hüseyin Özbay, *Muallim Naci'nin Şiirleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.

Âdem Şahin, *Peyâm-ı Edebî (Peyam Gazetesi Edebî İlavesi, İnceleme-Fihrist-Seçme Metinler)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2002.

Adile Ayda, *Böyle İdiler Yaşarken*, Ankara 1984.

Agâh Sırrı Levend, *Ahmet Râsim*, TDK Tanıtma Yayınları, Ankara 1965.

Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1980.

Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1. Kitap, İstanbul 1990.

Ahmed Cevdet Paşa, *Marûzât*, (Haz. Y. Halaçoğlu), İstanbul 1980.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir IV*, (Yay. Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir: 40 Tetimme*, (Yay. Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1967.

Ahmed İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıraları*, (Haz. Alpay Kabacalı), İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

Ahmed Midhat, "Lamelif Meselesi", *Mekteb*, Yıl 4, Cilt 4, Nr .9, 4 Cemaziyülahir 1313 (9 Teşrinisani 1311).

Ahmed Midhat, "Lamelif Meselesi", *Tercüman-ı Hakikat*, Nr. 5227.

Ahmed Midhat, *Avrupa'da Bir Cevelan*, Tercüman-ı Hakikat, İstanbul 1327.

Ahmed Midhat, *Fazıl ve Feylosof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar*, (Haz. Fatma Samime İncoğlu-Zeynep Süslü Bektaş), Klasik Yayınları, İstanbul 2011.

Ahmed Midhat, *Letaif-i Rivayat*, (Haz: Fazıl Gökçek, Sebahattin Çağın), Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.

Ahmed Midhat-Muallim Naci, *Muhaberat ve Muhaverat*, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1301.

Ahmed Râsim, *Falaka*, Hamid Matbaası, İstanbul 1927.

Ahmed Râsim, *İlk Büyük Muharrirlerden Şinasi*, Yeni Matbaa, İstanbul 1932.

Ahmed Râsim, *Matbuat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib*, (Haz. Kâzım Yetiş), Tercüman Gazetesi, İstanbul 1980.

Ahmed Sâfi, *Sefîne-i Sâfi*, Cilt XI, Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm Arşivi, Nr. 2096.

Ahmed Sâib, *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı*, Kahire 1326.

Ahmed Yüksel Özemre, *Hasretini Çektiğim Üsküdar*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2007.

Ahmet Atilla Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sofî yahut Zahid Hakkında*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1996.

Ahmet Fikret Kılıç, *Ali Kemâl ve Türk Edebiyatı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

Ahmet Hamdi Tanıpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz. Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyat Tarihi*, (Haz. Abdullah Uçman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Ahmet Semih Mümtaz, *Eski İstanbul Konakları*, (Haz. İsmail Dervişoğlu), Kurtuba Kitap, İstanbul 2011.

Ahmet Şerif Çaycı, *Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde Batı Edebiyatı 1878-1896 Yılları Arası (Servet-i Fünun'a Kadar)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993.

Ahmet Taşgın, "Alevi-Bektaşî Edebiyatında İlk Örnek: Muhibban", *Folklor/Edebiyat*, Sayı 39, 2004/3, s. 231-240.

Alaattin Karaca, *Merhum A. Ragıp Akyavaş Şair-i Mader-zad İsmail Safa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Alev Bal, *Malûmat Gazetesi (49-72. Sayılar Tahlilî Fihrist, İnceleme ve Seçme Metinler)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2007.

Ali Alparslan, "İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in Geceleri", *Sanat ve Kültürde Kök*, Nr. 5, Haziran 1981.

Ali Birinci, *Meşahir-i Meçhuleden Birkaç Zat*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.

Ali Değirmenci, *Malûmat Mecmuası (1-24. Sayılar) İnceleme ve Seçme Metinler*), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1994.

Ali Ekrem Bolayır, *Hatıralar*, (Haz. Kayahan Özgöl), Ankara 1981.

Ali Gözeller, *Osmanlı-Alman Yakınlaşmasının Basına Yansıması: Sabâh Gazetesi Örneği (1889-1895)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Ali İhsan Kaya, “Türk Edebiyatında Ara Nesil”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 5, Sayı 9, Nisan 2013.

Ali Kemâl, “Ömrüm - 4”, *Peyam İlave-i Edebîye*, Nr. 4, 4 Eylül 1335.

Ali Kemâl, *Ömrüm*, (Haz. M. Kayahan Özgöl), Hece Yayınları, Ankara 2004.

Ali Kemâl, *Ömrüm*, (Yay. Haz. Zeki Kuneralp), İsis Yayımcılık, İstanbul 1985.

Ali Nihat Tarlan, *İran Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1944.

Ali Nutki Dede, *Defter-i Dervişan-1*, Süleymaniye Ktb. Nafiz Paşa Bölümü No: 1194.

Arif Yılmaz, *Şeyh Vasfî ve Muallim Nâci ile Mektupları: Şöyle Böyle*, Türkçe Mevsimi Yayınları, Uşak 2012.

Asaf Halet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, İstanbul 2006.

Asiye Kutel, *Maârif ve Hazine-i Fünûn ve Bu Mecmualardaki Edebî Faaliyetler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Atabey Kılıç, "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007.

Aykut Gürçağlar, "Hakkâk Mehmed Ataullah Aşki Efendi" <http://www.arteorientalis.com/ataefendi.htm> (Erişim Tarihi 13 Ocak 2014)

Aysel Evren, *Malûmat Mecmuasında Neşrolunan Edebiyata Ait Makaleler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1970.

Ayşe Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Ankara 1994.

Ayşegül Celeboğlu, *Semih Rifat Hayatı ve Eserleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, (Haz. Ali Şükrü Çoruk), Kitabevi, İstanbul 2001.

Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul 1980.

Bengi Karaçam, *1304-1305 Senesinde Münteşir Fikrî ve Edebî Mecmu'aların (Asâr-ı Edebiye, Fevâid, Hamiyet, Himmet, Mecmu'a-i Ebu'z-Ziya, Mecmu'a-i Muallim, Muhit, Nâhid, Nihâl, Nilüfer, Risâle-i Hâfî, Safâ, Sa'y, Ümran, Zerrat, Tetkîki*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1965.

Berekzâde İsmail Hakkı, *Yâd-ı Mâzî*, (Haz. Mümtaz Habib Güven), Nehir Yayınları, İstanbul 1997.

Berna Kazak, *Ömrüm - Ali Kemâl'in Hatıratı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1954.

Beşir Ayvazoğlu, *Divanyolu: Bir Caddenin Hikâyesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003.

Beşir Ayvazoğlu, *Geleneğin Direnişi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996.

Bilgin Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşâyih’in Şeyhülislamlık’a Bağlı Olarak Kuruluşu Faaliyetleri ve Arşivi”, *İstanbul Araştırmaları*, Sayı 7, Güz 1998.

Bilgin Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşâyih’in Şeyhülislamlık’a Bağlı Olarak Kuruluşu Faaliyetleri ve Arşivi”, *İstanbul Araştırmaları*, Sayı 7, Güz 1998.

Birgül Zent, *Şeyh Vasfî’nin Bedâyi Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme*, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, Balıkesir 2011.

Birol Emil, *Mizancı Murad Bey Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.

Böcüzade Süleyman Sami, *Üç Devirde Gördüklerim*, (Haz. Hasan Babacan-Servet Avşar), Kültür Bakanlığı e-Kitap, 2008.

Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Cilt 1, Meral Yayınları, İstanbul 1972.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt 2, (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul 1972.

Cahit Baltacı, “Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim”, *Türkler*, Cilt 11.

Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2002.

Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, Konya 1998.

Celal Tarakçı, *Muallim Nâci Efendi: Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*, Sönmez Ofset Matbaası, Samsun 1994.

Celal Tarakçı, *Muallim Nâci*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

Cem Şems Tümer, “Mektep Dergisi ve Hakkında Yapılan Çalışmalara Dair Bazı Dikkatler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, Erzurum 2003, s. 323-338, .

Cem Şems Tümer, *Mektep Mecmuası: Tahlilî Fihrist, İnceleme ve Seçilmiş Yazılar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1994.

Cemaleddin Server Revnakoğlu, “Tarîkatler Tarihine Toplu Bir Bakış-III”, *Tarih Dünyası*, Cilt 1, Sayı 3.

Cemaleddin Server Revnakoğlu, *Eski Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, (Haz. M. Doğan Bayın, İ. Dervişoğlu), İstanbul 2003.

Cenab Şahabeddin, *Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri*, (Haz. Mehmet Kaplan ve öte.), İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.

Cenab Şahabettin, *İstanbul'da Bir Ramazan*, (Haz. Abdullah Uçman), Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.

Cengiz Gündoğdu, "Osmanlının Son Döneminde Yayınlanan Tasavvufî Muhtevalı Muhibbân Dergisi ve 1327/1911 Yılı 4. Sayısında Yer Alan Bazı Makaleler", *Tasavvuf*, Sayı 7, Ankara 2001, s. 293 vd.

Cihan Okuyucu, *Divan Edebiyatı Estetiği*, Leyla ile Mecnun Yayıncılık, İstanbul 2004.

Cihan Okuyucu, *Gazel Bahçesi*, Sütun Yayınları, İstanbul 2006.

Çimen Özçam, “Türkiye Türkçesi ile İlgili Gramer Çalışmaları, Bibliyografya Denemesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim 1997, s. 110.

Derviş Erdal, *Hazine-i Fünûn Dergisi* (3. Yıl, 27-52. Sayılar *İnceleme ve Seçilmiş Metinler*), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2008.

Derya Kılıçkaya, “Hazine-i Fünûn ve Maarif Dergilerindeki Müşterek Şiirler”, *Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana 2012.

Durmuş Hocaoglu, “Ludwig Büchner ve Türkiye'ye Tesirleri”, *Aksiyon Dergisi*, Sayı 1002, 10 Ocak 1998.

Dursun Şahin, *İrtikâ Gazetesi (İlk Üç Cilt / 1-154. Sayılar İnceleme, Tahlilî Fihrist, Seçilmiş Metinler)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2000.

Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

Elif Aydın, *Tarihimizde Âmin Alayları ve Eğitim Açısından Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

Elif Aydın, *Tevfik Fikret'in Gençlik Dönemi Aşk Şiirleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 2010.

Elif Efendi, *Tenşîtü'l-Muhibbîn*, İstanbul 1342.

Ercümen Ekrem Talu, *Geçmiş Zaman Olur ki*, (Haz. Alaattin Karaca), Hece Yayınları, Ankara 2005.

Erdoğan Erbay, *Eskiler ve Yeniler: Tanzimat ve Servet-i Fünun Neslinin Divan Edebiyatına Bakışı*, Akademik Araştırmalar Yayınevi, Erzurum 1997.

Erdoğan Erbay, *Maârif Mecmuası Tafsîlî Fihristi ve Bütün Şiirler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1991.

Ersin Özarslan, “Edebiyatta Nesil Meselesi ve Ara Nesil” *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Sayı 25/4, s. 187-200.

Ersin Özarslan, “Edebiyatta Nesil Meselesi ve Ara Nesil”, *Prof. Umay Günay Armağanı*, Ankara 1996, s. 266-279.

Ersin Özarslan, *Ara Nesil Edebiyatçısı ve Gazetecisi Mustafa Reşid Bey: Hayatı ve Eserleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1994.

Ertuğrul Aydın, *Saadet Gazetesindeki Edebî Faaliyet Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999.

Eser Kısakürek, *Münekkit Olarak Ali Kemâl*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, Ankara 1969.

Esin Demirel İşli, *İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998.

Esra Topçu, *Cezebât, Şeyh Vasfî (Metin aktarma ve Sözlük)*, , Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, Bolu 2010.

Faik Reşad, *Güldeste*, İstanbul 1304.

Faik Reşad, *Külliyat-ı Letaif*, (Haz. Ahmet Özalp), Kitabevi, İstanbul 1995.

Faruk Gezgin, *Ali Kemâl - Bir Muhalifin Hikâyesi*, İsis Yayıncılık, İstanbul 2010.

Faruk Talat, “Üsküdar Şairleri”, *Yücel*, Nr.3, İstanbul Nisan 1935.

Fatih Andı, “Bir Medeniyet Algılaması Olarak Ahmet Midhat Efendi’nin Paris’i”, *Merhaba Ey Muharrir!*, (Haz. Nüket Esen-Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

Fatih Andı, *Ara Nesil Şairi Mehmet Celal: Hayatı-Görüşleri-Şiiri*, Alfa Yayınları, İstanbul 1995.

Fatih Andı, *Servet-i Fünun’a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişimleri*, Kitabevi, İstanbul 1997.

Fatih Bayraktar, “Kayıp Bir Nesilden Trajik Bir Hayat Hikâyesi: Cenap Şahabettin”, *Sızıntı Dergisi*, Sayı 301, Şubat 2004.

Fatma Aliye Hanım, *Cevdet Paşa ve Zamanı*, (Sad. Metin Hasırcı), Pınar Yayınları, İstanbul 1994.

Fatma Aliye, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, Bedir Yayınları, İstanbul 1995.

Fatma Erkman Akerson, *Edebiyat Kuramları*, İthaki Yayınları, İstanbul 2010.

Fatma Kaya Doğanay, “Rüşdiye Mekteplerinde Tarih Dersi”, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/GSED/article/viewFile/6126/5876> (Erişim Tarihi 12 Aralık 2013.)

Fatma Tunç Yaşar, Şükûfezar: Kadınlar Tarafından Kadınlar için İlk Süreli Yayın”, *DEM Dergi*, Yıl 2, Sayı 4.

Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1997.

Fevziye Abdullah Tansel, “Muallim Naci ile Recâizade Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hadiseler”, *Türkiyat Mecmuası*, 1951-1953, Cilt X, s. 159-200.

Fevziye Abdullah Tansel, *İyi ve Doğru Yazma Usûlleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1978.

Fevziye Abdullah Tansel, *Namık Kemal'in Hususi Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.

Fevziye Abdullah, "Muallim Nâci ile Recaizade Mahmut Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hadiseler", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 10'dan ayrı basım, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953.

Filiz Ferhatoğlu, *Sabâh Gazetesinin (1876-1877) İnceleme Açıklamalı İndeks ve Seçilen Metinlerin Latin Harflerine Aktarımı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

Gül Aslan, *İstanbul Sıbyan Mektepleri İçin Bir Katalog Denemesi ve Yusuf Paşa Sıbyan Mektebi Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar, "Şeyh Vasfı", *Muhibbân*, Yıl 1, Nr. 11, (15 Temmuz 1326 / 21 Recep 1328), s. 90.

Hacı Ömer Karpuz, *Hazîne-i Fünun Mecmuası: İnceleme-Fihrist-Metinler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1986.

Halil İbrahim Şimşek, "Mesnevîhân Bir Müceddidiyye Şeyhi: Neccâr-zâde Mustafa Rıza'nın Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, Sayı 14, Ankara 2005, s. 159-178.

Halil İbrahim Şimşek, "XVII-XIX. Yüzyıllarda Öne Çıkarılan Bazı Tasavvufî Kavramlar", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, CİLT 19, Sayı 2, s. 325-333.

Halil İbrahim Şimşek, *18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nakşbendî-Müceddidî Hareket: Anadolu'daki Temsilcileri ve Tasavvufî Görüşleri*, Hitit Kitap Yayınevi, Çorum 2008, s. 324.

Halil İbrahim Usta, "Türk Gramerciliğinin Tarihinde Kavaid Kitaplarının Yeri", [http: //dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/850/10763.pdf](http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/850/10763.pdf) (Erişim Tarihi 10 Ekim 2013.)

Halil İnalçık, *Şair ve Patron*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2003.

Halit Ziya, *Sanata Dair (Türk Şair ve Edibleri)*, Cilt 3, Maarif Vekâleti, İstanbul 1955.

Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

Harun Kırkıl, "Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları ile Son Devre Ait Manzum Bir İlmihâl: Manastırlı Mehmed Rıfat Bey ve Manzum İlmihali", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7.

Hasan Akay, *Cenab Şahabettin'in Şiiri Üzerinde Stilistik Bir Araştırma*, Kitabevi, İstanbul 1998.

Hasan Akay, *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*, Kitabevi , İstanbul 1998.

Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, MEB, İstanbul 1991.

Hasan Duman, *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Katalogu*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Yayınları, Ankara 2000.

Hasan Özönder, "Arakiye", [http: //kurumsal.kulturturizm.gov.tr/turkiye/konya/kul-turatlasi/arakiye](http://kurumsal.kulturturizm.gov.tr/turkiye/konya/kul-turatlasi/arakiye), (Erişim Tarihi 12 Mayıs 2013).

Hatice Uysal Boşça, *Şeyh Vasfî-Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

Hikmet Feridun Es, *Tanımadığımız Meşhurlar*, (Haz. Selçuk Karakılçık), Ötüken Yayınları, İstanbul 2009.

Himmet Uç, *Ahmet Mithat'ın San'at ve Edebiyatı*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000.

Himmet Uç, *İlmhılar ve Edebî Tenkit*, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Erzurum 1990.

Himmet Uç, *Mehmet Celâl'in Hikâye ve Romanları*, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2000.

Himmet Uç, *Musavver Malûmat Mecmuası'nın 1-7. Ciltlerindeki Edebî Makaleler ve Tahlilî Fihrist*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Ön Çalışması, Erzurum 1978.

Himmet Uç, *Nabizâde Nazım Şair ve Romancı*, Kitabevi, İstanbul 2007.

Hülya Argunşah, *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri, Makaleler 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.

Hülya Argunşah, *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri, Makaleler-2 (Tercümeler)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.

Hülya Argunşah, *Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde İnsan*, Bilge Yayınları, Ankara 2003.

Hülya Kanat, *Asır Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi (1895-1908)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Hür Mahmut Yücer, “Eyüp’te Hatuniye Tekkesi ve Tenşîtü’l-Muhibbîn bi-Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin”, *Tasavvuf*, 2003.

Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.

Hürdünya Aydemir, *Eşref-Musavver Eşref Dergisi Üzerinde Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010.

Hüseyin Kazım Kadri, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım*, (Haz. İsmail Kara), İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

Hüseyin Vassaf, *Bir Eski Zaman Efendisi İbnülemin Mahmud Kemal*, (Haz. Fatih M. Şeker-İsmail Kara) Dergâh Yayınları, İstanbul 2009.

İ. Seval Gökalp, *Hazine-i Fünûn Dergisi (27-52. Sayılar İnceleme ve Seçilmiş Metinler)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2003.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, “Leskofçalı Galib Bey”, *Divan*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1335.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Hoş Sada: Son Asır Türk Musikişinasları*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1958.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadriazamlar*, İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul 1940-1953.

İbnülemin Mahmud Kemâl, “Unutulan Adamlar”, *Her Ay*, Yıl. 1, Nr. 3, 1937.

İbnülemin Mahmud Kemâl, *Ahlak*, Mahmud Bey Matbaası Dersaâdet 1308.

İbnülemin Mahmud Kemâl, *Bir Devir Bir İnsan: İbnülemin Mahmud Kemâl'in Hutât-ı Meşâhir Defteri*, (Haz. Şemsettin Şeker-İsmail Kara), İstanbul 2010.

İbnülemin Mahmud Kemâl, *Ravzatü'l Kemal*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1308.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I-IV, İstanbul 1988.

İbrahim Alaattin Gövsa, *Meşhur Adamlar, Hayatları, Eserleri*, 1981.

İbrahim Alaettin, *Süleyman Nazif Hayatı, Kitapları, Mektupları, Fıkra ve Nükteleri*, Sühulet Kütüphanesi, İstanbul 1933.

İbrahim Bülbül, *Keçecizade İzzet Molla*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

İbrahim Kavaz, *Âkif Paşa Hayatı ve Eserleri*, AKM, Ankara 2005.

İhsan Tevfik Kırca, *Tarîk Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi (1884-1899)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul 1987.

İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991.

İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.

İnci Özgüner, *1303 Yıllarına Aid Edebî ve Fikrî Mecmuaların Tedkîki*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1965.

İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat Yayınları, İstanbul 1984.

İsa Eşme, “Öğretmen Yetiştirmede 130 Yıllık Bir Sürecin Öyküsü: Yüksek Öğretmen Okulları”, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160.

İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998.

İsmail Çetişli, “Türk Edebiyatında Mensur Şiirin Doğuşu, Gelişmesi ve Özellikleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Nr. 2, Elazığ 1987.

İsmail E. Erünsal, “2. Mahmud Devrinde Kütüphaneler”, *2. Mahmud: Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, (Editör Coşkun Yılmaz), Avrupa Kültür Başkenti 2010, İstanbul 2010.

İsmail Habib Sevük, *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340.

İsmail Hakkı Aksoyak, “Ara Nesil Şairi Mehmet Celâl’in Müsterek Şiirleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, Güz 2005.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, “A. Mithat”, *Yeni Adam*, Nr. 402, 10 Eylül 1942, s. 3.

İsmail Hakkı Sunata, *Gelibolu’dan Kafkaslara Birinci Dünya Savaşı Anılarım*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1988.

İsmail Hakkı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt 2, Bakü 1925.

İsmail Hikmet Ertaylan, *Tevfik Fikret Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, T. Emekli Öğretmenler Cemiyeti, İstanbul 1963.

İsmail Hikmet Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Haz. Abdullah Uçman vd.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

İsmail Hikmet Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1925.

İsmail Kara, "Meclis-i Meşâyih, Ulema-Tarikat Münasebetleri ve İstanbul'da Şeyhlik Yapmış Beş Zâtın Kendi Kaleminden Terceme-i Hali", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, Sayı 1, Ocak 2002.

İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.

İsmail Kara-Ali Birinci, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.

İsmail Karaca, *Tercüman-ı Hakikat Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Tarihi Bakımından Tetkiki (1878-1888)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.

İsmail Parlatır, İnci Enginün, Ahmet Bican Ercilesun, Zeynep Kerman, Abdullah Uçman, Nurullah Çetin, *Tanzimat Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

İsmail Parlatır, *Recaizâde Mahmud Ekrem*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahval İdaresi Dosyaları, Dosya Nr. 26.

Kadir Can Dilber, *Edebiyatımızda Pozitivist Düşüncenin Gelişmesi ve Güneş Mecmuası*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2009.

Kaya Bilgegil, *Tevfik Fikret'in İlk Şiirleri*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1970.

Kaya Bilgegil, *Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-II, Müteferrik Makaleler-I*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1980.

Kaya Bilgegil, *Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1976.

Kaya Bilgegil, *Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1980.

Kemal Timur, *Mektep Dergisi (1. Cilt 1891-1892) Tasnif, İnceleme ve Değerlendirme*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 1995.

Kemal Timur, *Ömer Seyfettin'in Kaleminden Şair ve Yazarlar*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2010.

Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986.

Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1 (1860-1923)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1994.

M. Behçet Yazar, *Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938.

M. Kayahan Özgül, *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

M. Orhan Bayrak, *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü*, Kül Yayınları, İstanbul 1994.

Mahir İz, *Tasavvuf*, Rahle Yayınevi, İstanbul 1969.

Mahmut Erol Kılıç, *Sûfî ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.

Mecit Demirel, *Sabâh Gazetesi'ndeki (1899-1909) Dil ve Edebiyat Yazılarının İncelenmesi ve Şiir Metinleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

Mefail Hızlı, “Osmanlı Klasik Döneminde Medrese”, *Türkler*, Cilt 11.

Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, Bursa 2008.

Mehmed Âkif Ersoy, “Hüsam Efendi Hoca”, *Safahat*, (Haz. M. Ertuğrul Düздаğ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, (Haz. Ertuğrul Düздаğ), Çağrı Yayınları, İstanbul 1984.

Mehmed Ali Aynî, *Darülfünun Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

Mehmed Rifat, *Tedbir-i Menzilden: Hane Bahsi*, Mihran Matbaası, İstanbul 1303.

Mehmed Selahaddin, *Bir Türk Diplomatının Evrak-ı Siyasiyesi*, Âlem Matbaası, İstanbul 1306.

Mehmed Süreyya, *Nuhbeti'l-Vekayi*, Cilt 1, Ceride-i Hane Matbaası, İstanbul 1326.

Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, Cilt XVII, (Yay. Haz. Yrd. Doç. Dr. Şakir Batmaz, Yrd. Doç. Dr. Gülbadi Alan), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

Mehmet Celâl, *Küçük Gelin*, (Yay. Haz. Fatih Andı), Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

Mehmet Güneş, *Servet-i Fünun'dan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatında Manzum Hikâye*, Kitabevi, İstanbul 2012.

Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman, *Cenap Şahabeddin'in Bütün Şiirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.

Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Zeynep Kerman, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, Cilt V, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989.

Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995.

Mehmet Kaplan, *Tip Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.

Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi, Eyüp Sultan Cami ve Mescidleri*, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul 1996.

Mehmet Selahattin, *Bildiklerim: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Maksad-ı Teessüs ve Suret-i Teşekkülü ve Devlet-i Âliye-i Osmaniye'nin Sebeb-i Felaket ve İnkısamı*, (Haz. Ali Birinci, Cüneyd Okay), Vadi Yayınları, Ankara 2006.

Mehmet Serhat Yılmaz, "Tanzimat Sonrası Eğitimde Modernleşme Sürecinde Kastamonu Rüşdiyeleri", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Özel Sayı 1.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1-3, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

Mehmet Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Mehmet Zeki Pakalın, *Tarihe Mal Olmuş Fıkralar, Nükteler*, Ahmed Halid Kitabevi, İstanbul 1946.

Metin Kayahan Özgül, *Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Midhat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986.

Muallim Naci, "Gazel", *Âfâk*, Nr. 1, 2 Zilhicce 1299.

Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, (Haz. Cemal Kurnaz), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1995.

Muallim Naci, *Tercüme Eserler*, (Haz. Mehmet Atalay, Mehmet Yavuz), Kitabevi, İstanbul 2009.

Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, Sayı 15.

Muhtar Nasuhoğlu, *Yâd-ı Mâzî ve Hayatımın Tarihi: Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bir Hukukçunun Hatıraları*, (Haz. Ömer Hakan Özalp-Raziye Özalp), Dergâh Yayınları, İstanbul.

Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri (XIX. Asır)*, İstanbul 2004.

Murat Uraz, *Türk Edip ve Şairleri*, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul Numune Basımevi, İstanbul 1939.

Musfafa Ergün, "Türk Eğitim Sisteminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 17.

Mustafa Başpınar, *Malûmat Gazetesi (25-48. Sayılar İnceleme, Tahlilî Fihrist, Edebiyata İlişkin Kuramsal Metinler)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006.

Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar / 50 Sanatçı Biyografi-Röportaj*, Ahmed Halid Kitabevi, İstanbul 1960.

Mustafa Çiçekler, "Tanzimat Sonrası Türkiye'de Farsça Eğitimi", *Name-i Âşina*, Nr. 15-16.

Mustafa Ergün, “Ders Programları ve Ders Kitapları Tarihi-1 (Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları)”, *A. K. Ü. Anadolu Dil Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Afyon 1996.

Mustafa Ergün, “Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme”, [http: //www.egitim.aku.edu.tr/ergun3.htm](http://www.egitim.aku.edu.tr/ergun3.htm) (Erişim Tarihi 10 Nisan 2013).

Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980.

Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları: Tarikatlar, Tekkeler, Şeyhler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.

Mustafa Nihat Özön, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1945.

Mustafa Özcan, Ahmet Sevgi, *Ali CânîpYöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Sözlür Basın Yayın Dağıtım, Konya 1995.

Mustafa Özşarı, “Şeyh Vasfı”, *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXIX.

Mustafa Özşarı, *Müstecabizade İsmet, Hayatı ve Eserleri*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007.

Mustafa Özşarı, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşamış Bir Neo-Klasik Şeyh Vasfı*, Altınpost Yayıncılık, Ankara 2013.

Mustafa Rona, *50 Yıllık Türk Musikisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960.

Mustafa Sarı, *Malûmat Mecmuası’ndaki Biyografiler*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 1992.

Mustafa Şanal, “Osmanlı Devleti’nde Medreselerde Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14, Yıl 2003/1.

Münir Süleyman Çapanoğlu, *İdeal Gazeteci, Efendi Babamız Ahmet Mithat*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1964.

Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Devhatü’l Meşâyih Osmanlı Şeyhülislamlarının Biyografileri*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.

Müzahir Kılıç-Mehmet Atalay, “Şeyh Vasfî ve Feyzâbâd Adlı Eseri”, *Doğu Araştırmaları*, 2012/1.

Müzahir Kılıç-Mehmet Atalay, “Şeyh Vasfî ve Feyzâbâd Adlı Eseri”, *Doğu Araştırmaları*, Nr. 9, 2012/1, s. 5-40.

Naci Sadullah, “İbnülemin Mahmut Kemal Bey Neler Anlatıyor?”, *Yedigün mecmuası*, Nr. 86.

Necat Birinci, “Mehmet Akif Ersoy’un Şiirlerinde Tarih Duygusu”, *Edebiyat Üzerine İncelemeler*, Kitabevi, İstanbul 2000.

Necat Birinci, “Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı”, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 163, s. 25-26.

Necat Birinci, *Menemenlizâde Mehmed Tahir*, KTB Yay. , Ankara 1988.

Necat Birinci, *Nabizâde Nâzım*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Necdet Hayta, “XX. Yüzyıl Başlarında Dârülmuallimîn”, <http://gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2009/5/56.pdf> (Erişim Tarihi 13 Kasım 2013.).

Necmettin Halil Onan, *Namık Kemal'in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1950.

Nevin Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

Neyzen Tevfik Hayatı-Hatıraları-Şiirleri, Gül Matbaası, İstanbul 1978.

Nihad Sami Banarlı, *Edebiyat Sohbetleri*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2004.

Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, Cilt 1-2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976.

Nilüfer Küçükkeleş, *Mecmua-i Ebüzziya ve Teâvün-i Aklâm Mecmuaları'nın Dil ve Edebiyat Yönünden İncelenmesi ve Şiir Metinleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

Nurullah Çetin, "Muallim Naci", *Tanzimat Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

Nüket Esen, Erol Köroğlu, *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2006.

Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.

Orhan Okay, *Bir Başka İstanbul*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2002.

Orhan Okay, *Edebiyat ve Edebi Eser Üzerine*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.

Orhan Okay, *İlk Türk Pozitivist ve Natüralist: Beşir Fuad*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1969.

Orhan Okay, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.

Orhan Okay, *Servet-i Fünûn Şiiri*, Atatürk üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1988.

Orhan Okay, *Tanzimat Edebiyatı*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1990.

Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt 1, İstanbul 1977.

Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 2, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1940.

Osman Sacid Arı, *Meclis-i Meşâyih Arşivi'ne Göre Hicrî 1296-1307 (Miladî 1879-1890) Yılları Arasında Osmanlı Tekkelerinde Ortaya Çıkan Problemler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Osman Taştan, *Şeyh Vassaf'ın Nahv-i Osmanî Eserinin İncelenmesi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009.

Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz) Cilt 1-5, Kitabevi, İstanbul 2006.

Ömer Çakır, *Türk Edebiyatında Mektup*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

Önder Göçgün, "Arayışlar Devri Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Cilt VII, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

R. Wellek, A. Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev. Ahmet Edip Uysal), Akademi Yayınları, Ankara 1983.

Ramazan Gülendâ, "Recaizâde Mahmud Ekrem: Ah Nijad", *Tanzimat'tan Bugüne Yeni Türk Edebiyatı Şiir Çözümlemeleri*, Kriter Yayınları, İstanbul 2009.

Ramazan Korkmaz (Editör), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları*, Arasta Yayınları, Bursa 2001.

Reyhan Elmas Keleş, *Mektep Dergisinin İncelenmesi Batı Edebiyatından Tercümeler 1891-1898*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Biraz da Ben Konuşayım*, (Haz. Abdullah Uçman), İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Tevfik Fikret: Hayatı, Sanatı, Şahsiyeti-Rıza Tevfik Bölükbaşı*, (Haz. Abdullah Uçman), Kitabevi, İstanbul 2005.

Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli)*, Cilt 5, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

Sadık Tural, *“Yahya Kemal’in Arayışlarının Yol Açtığı Bir Edebî Topluluk: Nâyîler”, Ölümünün 25. Yılında Yahya Kemal Beyatlı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1993.

Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, (Haz. Ali Şükrü Çoruk), Kitabevi, İstanbul 2002.

Salâh Birsell, *Kahveler Kitabı*, Koza Yayınları, İstanbul 1975.

Salâh Birsell, *Kahveler Kitabı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983.

Sâlnâme-i Devlet-i Osmaniye, 1294.

Sâlnâme-i Devlet-i Osmaniye, 1295.

Sâlnâme-i Devlet-i Osmaniye, 1296.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1319.

Selahattin Çitçi, *İkdâm Gazetesi'nin Kültürel ve Edebî Yazılarının Sistematik İndeksi (1894-1904)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marifet Yayınları, İstanbul 1990.

Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Dil Eğitimi", *Turkish Studies International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3 Summer 2010.

Semran Cengiz, "Alman Şarkiyatçı Paul Horn ve Geschichte Der Türkischen Moderne Adlı Eseri", *Turkish Studies International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/2 Spring 2010.

Sermed Muhtar Alus, "Ârifin Kahvesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1959.

Sezai Balcı, "Osmanlı Devletinde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, CİLT XXVII, Sayı 44, Ankara 2008.

Sıddık Bıyık, *Musavver Malûmat Mecmuası'nın 8-11. Ciltlerindeki Edebî Makaleler ve Tahlilî Fihrist*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Ön Çalışması, Erzurum 1979.

Sinan Çitçi, *İkdâm Gazetesinin Sistematik İndeksi (1904-1913)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

Suzan Özcengiz, *Ali Kemâl'in Edebî Eserlerinin Tetkiki*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1955.

Süheyl Ünver, "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler", *Türk Etnografya Dergisi*, Nr. 5, 1962-1963.

Şemsettin Şeker, “Edebî Şahsiyetin Teşekkülünde Cami Derslerinin Rolü”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 22.

Şemsettin Şeker, *Ders ile Sohbet Arasında On Dokuzuncu Asır İstanbul’unda İlim, Kültür ve Sanat Meclisleri*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

Şerif Aktaş, “Edebiyatımızda Geçen Asrın Sonunda ‘Mutavassîtîn’ Grubun Edebî Düşüncesi Hakkında”, *Birinci Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri*, İstanbul 1980.

Şerife Çağın, *Bir Hiciv Ustası Şair Eşref*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.

Şükran Fazlıoğlu, “Manzûme Fî Tertîb El-Kütub fî El-Ulûm ve Osmanlı Medreselerindeki Ders Kitapları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Ocak 2003, Cilt 1, Sayı 1.

Şükran Kurdakul, *Çağdaş Türk Edebiyatı Cumhuriyet Dönemi*, Broy Yayınları, İstanbul 1987.

Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, (Hazırlayan: Kemal Edip Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 1984.

Tuba Işınsu Durmuş, *Tutsan Elini Ben Fakirin: Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

Turgay Anar, *Mekândan Taşan Edebiyat: Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

Turgut Karabey, Numan Külekçi, *Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*, Erzurum 1990.

Uşşakizade Halit Ziya, *Mensur Şiirler*, Hidmet Matbaası, İzmir 1307.

Ünal Taşkın, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/3 Spring 2008.

Vâsıf Hiç, “Çenberlidaş’da Vezirhanı Meyhanesi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 3817.

Vecdi Bürün, *Peyami Safa İle 25 Yıl*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1978.

Veled Çelebi İzbudak, *Hatıralarım*, Türkiye Yayınları, İstanbul 1946.

Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999.

Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2013*, Pagem Akademi Yayıncılık, İstanbul 2001.

Yahya Kemal Beyatlı, “Eski ve Yeni Şiir”, *Edebiyata Dair*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1997.

Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1973.

Yahya Kemal Beyatlı, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1997.

Yeşilzâde Mehmed Salih Efendi, *Rehber-i Tekâya*, Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, Nr. 1035.

Yusuf Akçura, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Devri (18. ve 19. Asırlarda)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1940.

Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996.

Yusuf Öz, *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya 1999.

Yücel Gelişli, “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, *Türkler*, Cilt 15.

Zâkir Şükrî Efendi, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmu'a-i Tekaya)*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1980.

Zehra Gümüş, *Pîrî Paşa-zâde Cemâlî Mehmed b. Abdülbâkî, Tuhfe-i Mîr (Tuhfe-i ŞâhidîŞerhi), (İnceleme-Tenkitli Metin- Sözlük-Tıpkıbasım)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006.

Zehra Üçpınar, *Sabâh Gazetesi (1895-1898) İnceleme ve Seçilmiş Metinler*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2012.

ÖZ GEÇMİŞ

Hasan Gökçe ilk ve orta öğrenimini Elazığ, Muğla ve Aydın şehirlerinin muhtelif okullarında tamamladı. 1999'da Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne kaydoldu. Aynı üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi yüksek lisans programını 2005'te, Eski Türk Edebiyatı yüksek lisans programını 2007'de tamamladı. Adı geçen üniversitenin Türk-İslam Edebiyatı doktora programından Şubat 2014'te mezun oldu.

CURRICULUM VITAE

Hasan Gökçe completed his primary and secondary education in different schools of the cities Elazığ, Mugla, and Aydın. In 1999 he became a student at Marmara University, department of Turkish Language and Literature. At the same university, he completed an MA degree on Education of Turkish Language and Literature in 2005, and another MA degree on Old Turkish Literature in 2007. Later, he graduated from Marmara University's PhD program on Turkish Islamic Literature in February 2014.

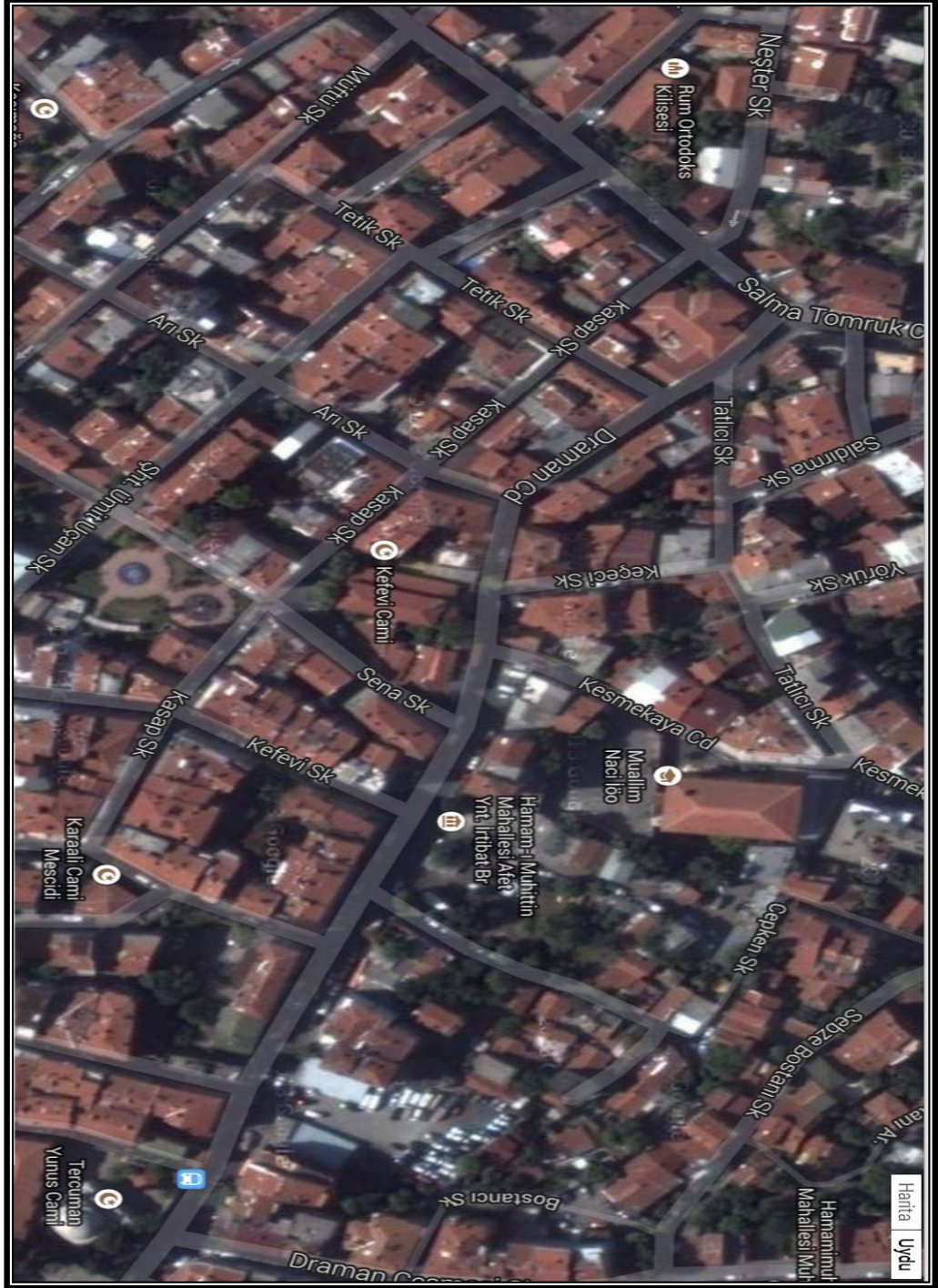
EKLER

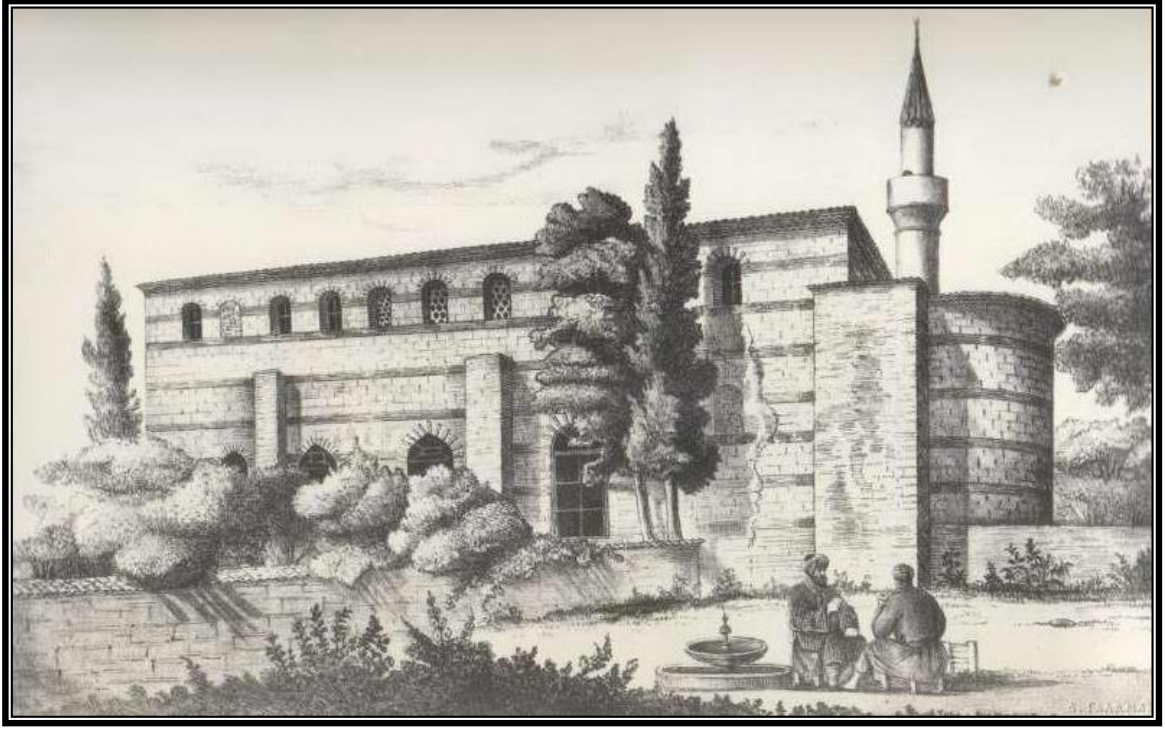
Kefevî Tekkesi Şeyhi Ali Vasfi Efendi

Kefevî Tekkesi Şeyhi Ali Vasfi Efendi

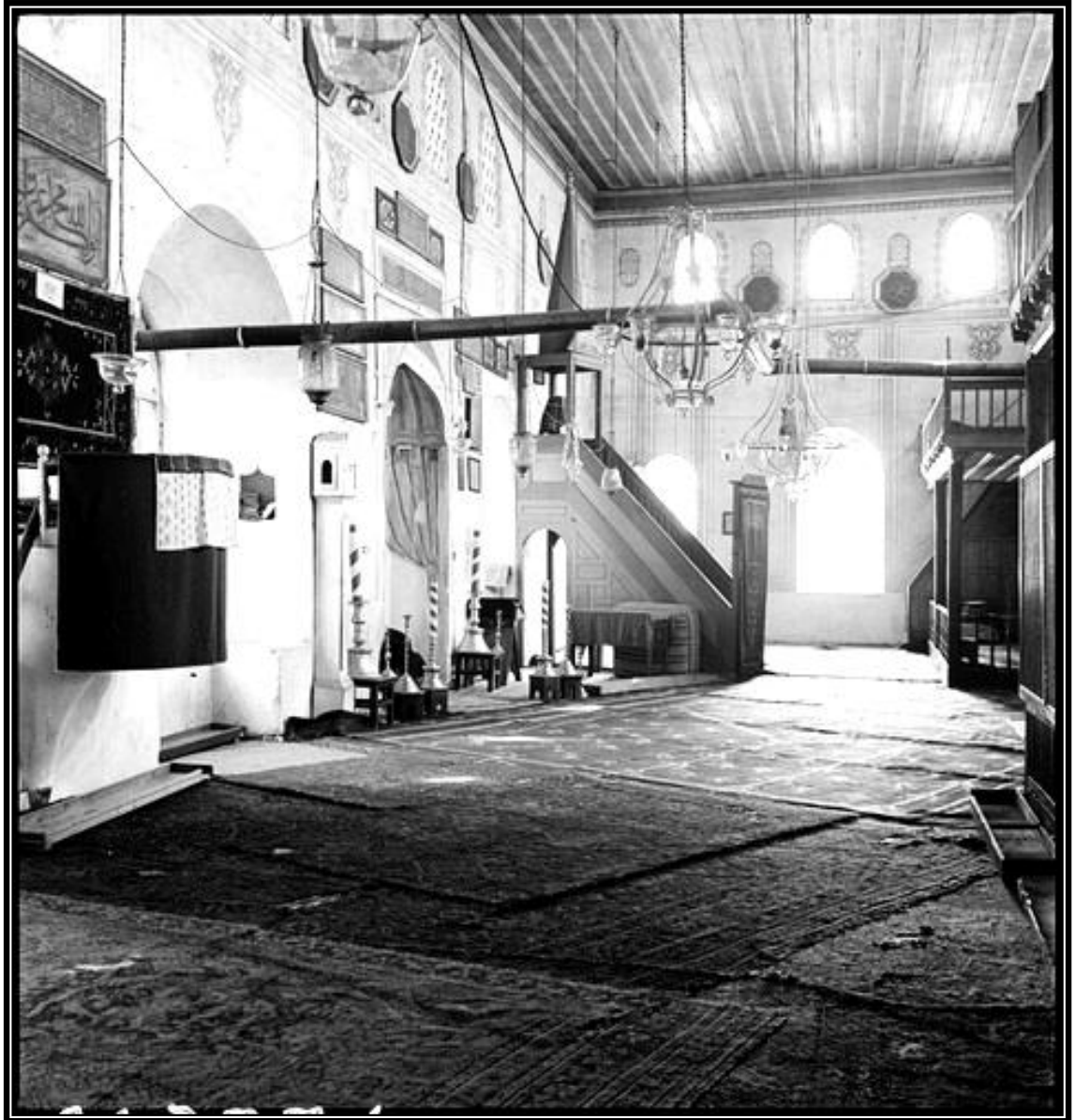
Derviş Ali Mahallesi/Tercüman Yunus Bey Mahallesi
Kefevî Tekkesi, Drağman Camii, Tercüman Yunus Bey Mahalle Mektebi

Kefevî Tekkesi'nin İlk Hâli: Aya İrini Kilisesi

Kefevî Camii, Nicholas V. Artamonoff Collection, Mayıs 1937

Kefevî Camii, Nicholas V. Artamonoff Collection, Mayıs 1937

Kefevî Camii, 2013

Kefevî Camii, 2013

[Faint handwritten signature]

[۱۴۶۷] سنه هجری سن استاجول قول ایستاده
 [۱۴۸۴] سنه هجری سن استاجول قول ایستاده

مقدّمات علویہ بہ ہر مکتبہ اسلامیہ

جامع شریف (افزون خواص مصطفیٰ افندی مرصود مدنی شرح ۱۳۱۳ هـ)
 عثمانیه قدس او قیام در قزوین
 محمد مدنی (شون شریف) الیه دیوان حافظ و دیوان های
 جامع شریف (افزون خواص مصطفیٰ افندی مرصود مدنی شرح ۱۳۱۳ هـ)

[illegible]

فوائد [طهارة] ، [سيرة براءات] ، [راجع] ،
[بلایع] ، [موالج] ، [مطالع] ، [منتزعات شیخ و صفی]
[محرمات شیخ و صفی] ، [باقی] ، [روض انام] ، [صاحبین] ،
[حکایت سلیمان] ، [احادیث] ، [عنوانات] ، [حروف] ، [کلمات]

معلمہ اسلامیہ (سویڈن) اسلام آباد

دائرة مشيخت اسلاميه
سجل شبدي

MEŞHAT ARŞİVİ		
MŞH. SAİD		
4	3	1

حضور عالی جناب شیخ باقر

بایستی
شیخ الاسلام
عزیز
۷۷۱

معلمین نواباننا معلی فیضه علی وصفی افند بنک سوال ۷۷۱ تا بخنده ضبط اتمش اولیغی عنتاب مولویندن صکره کی ترغایانک مکتوب
فلندن و آسیران یقین یورلیدیغی مجلس شیخ اعضا لفته تاریخ بقیدیه مقدار معاشک مجلس مذکور دن استفسار یورلسی باینده امر
و فرمان حضرت ولی الامر کدر ۷۷۲ در ۱۲۷۲ و ۱۲۷۳ کلاوی شیخ

مجلس
در ۱۲۷۲

خدا ص
۷۷۲

مردی الیه علی وصفی اقتراب ۷۷۱ سوال ۷۷۱ تاریخ غرض مایه توجیه یورلیدیغی و مجلس مذکور اعضا لفته ۱۲۷۲
تاریخیه اعتبارا در یوز تیشتر شیخ و معاشر تحضیر اولوب ۱۲۷۲ تاریخ او تیزلر غرض مکتوب شیخ و معاشر
ابلاغ اولدیغی قید و مجلس مذکور اعضا لفته ۷۷۲ در ۱۲۷۲ تاریخ یقین یورلیدیغی مجلس مذکور و زاجا ایریلدیغی تحقیقا مکتوب
اولمخدا و دفتر حضرت ولی الامر کدر ۷۷۲ در ۱۲۷۲

سجاول
تجیه سنه ۸۱۲
محررم ۱۲۷۲

MEŞİHAT ARŞIVI		
MŞH. SAİD		
26	3	2

مکتب نوبت مسلمی فضیلو علی وصفی اقدس بر محمد ارشد اقدس

عده سوال اصلاح تاریخ عموم ز نوبه اولی عیناب برلین

۱. در الفقه اصلاح تاریخ محبت سماع اعضا لفظ بنیه بر الفقهین و

محدثت نوبه بنیه بر عود نه سده و فیه اصلاح

۴۷۵

۲. سوال اصلاح احوال و اصلاح

۵۱۰

اصلاح اولی و

۳. سوال اصلاح تاریخ عموم ز نوبه بنیه بر عود نه سده و فیه اصلاح

محدثت نوبه بنیه

در فیه اصلاح

و

و

و

و

MEŞİHAT ARŞIVI		
MŞH. SAİD		
۹۶	۳	۳

596

597

کتابخانه مجلس شورای اسلامی
تاسیس ۱۳۰۲

کتابخانه
۵

مهریانی مستقیم

مردم به دربار -
رسمه در تکریم اولاد - مامورین تاریخ و در صورت تکرار علیه جنایت علیه اصول و اساس -
ایک روز و سه شنبه - رسمه به تکریم اولاد - مامورین تاریخ و در صورت تکرار علیه جنایت علیه اصول و اساس -
فرموده به رسمه - مامورین تاریخ و در صورت تکرار علیه جنایت علیه اصول و اساس -
معارف و تاریخ -
معارف و تاریخ -

MEŞİHAT ARŞIVI		
MŞH. SAİD		
26	3	6

باب فتویٰ سجل احوال تسجیل اتہ مخصوص مسودہ ورقہ سیدر

تاریخ نوشت		روز و روزگار روز و روزگار	تعیین تاریخ کالی	نارنج کلان	تاریخ منجیل
عرب رومی	روز و روزگار	روز و روزگار		روز و روزگار	عرب رومی

[illegible]

یک اوج بود اوج ستر و اوج است اوج بلیغ - ۵۰ کلامی است
 است سلفه خیمه بلیغ یک اوج از به شایه در اوج است بلیغ - ۵۱
 و یک اوج بود از است ستر و کور اوج بلیغ - ۵۲
 و یک اوج بود از است ستر و کور اوج بلیغ - ۵۳
 و یک اوج بود از است ستر و کور اوج بلیغ - ۵۴
 و یک اوج بود از است ستر و کور اوج بلیغ - ۵۵
 و یک اوج بود از است ستر و کور اوج بلیغ - ۵۶
 و یک اوج بود از است ستر و کور اوج بلیغ - ۵۷
 و یک اوج بود از است ستر و کور اوج بلیغ - ۵۸
 و یک اوج بود از است ستر و کور اوج بلیغ - ۵۹
 و یک اوج بود از است ستر و کور اوج بلیغ - ۶۰

۸. در الحاق ناحیه دهن او صحنه بند (در عتبات نیریز) طایفه ایست.

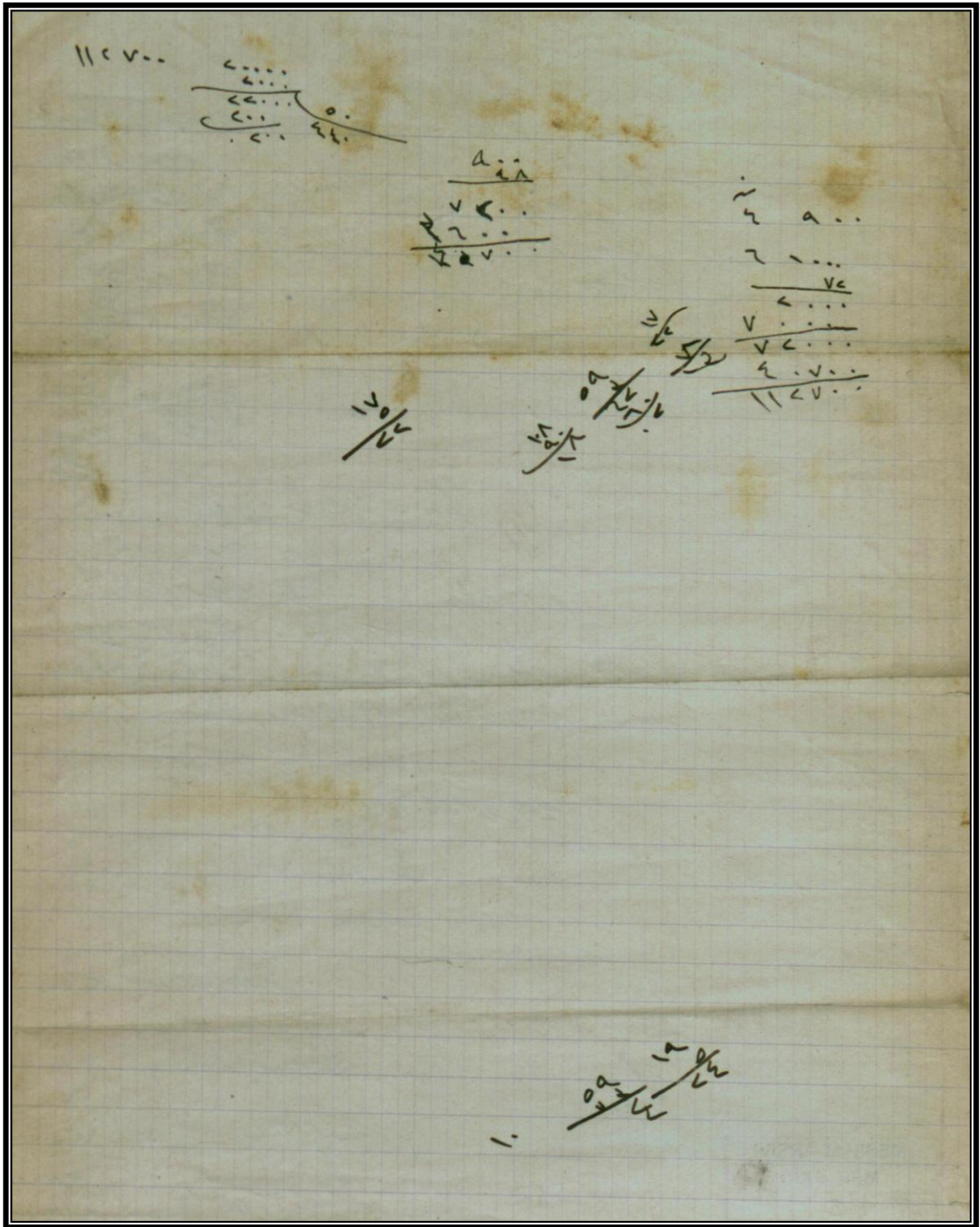
MEŞHAT ARŞIVİ		
MŞH. SAİD		
26	3	7

اصحاب تراجم احوال طرف من بعد القید اعاده الوثائق اوزرہ علی الاصول باب فتویٰ سجل احوال الادارہ سنہ
۱۳۱۰ اولنوب خلاصہ مندر جائت مع تاریخ ضبطی مقتضی لبنان اوراق ثبتت قید و ضبطہ مخصوص خلاصہ پوچھیدر

اوراق تاریخی		خلاصہ مندر جائتے	میت تاریخی	
ردیف	ع		ع	ردیف
۱	۱۳۱۰	مجدد اوجھنی رتبہ محمد بن زعلیس براتی	۱۳۱۰	۸
۲	۱۳۱۰	مکوش اعتبار مدالیہ کر	۱۳۱۰	۱۱
۳	۱۳۱۰	اوجھنی رتبہ عثمان بن زعلیس	۱۳۱۰	۱۲

MEŞİHAT ARŞIVI		
MŞH. SAİD		
26	3	9

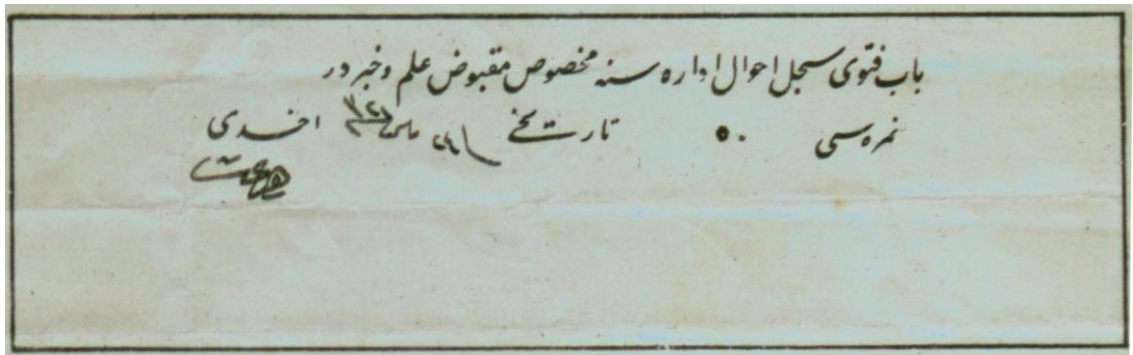
مندرجاتی بالادہ میت و بیان اولنوب مکتبہ توابعہ علمی تحقیق و تخریفات مجازہ بولنان اوجھ قطعہ
قطعہ اوراق ثبتہ رسمہ عینا کو ریلوب اعاده الوثائق و
مدیر
بائیں کاتب

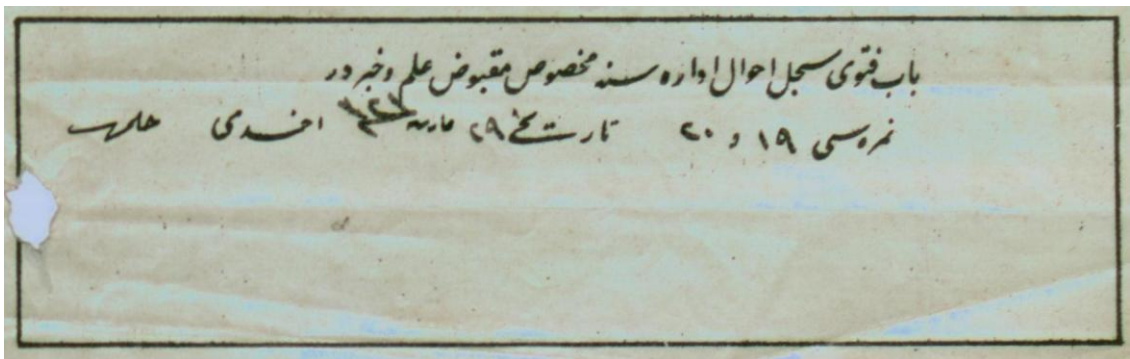
İST. MÜF. MEŞ. ARŞ. SAİD 26/3/11/JPG 10a

۸۱ درجہ و تواریخی
 ۸۲ درجہ و تواریخی
 ۸۳ درجہ و تواریخی
 ۸۴ درجہ و تواریخی
 ۸۵ درجہ و تواریخی
 ۸۶ درجہ و تواریخی
 ۸۷ درجہ و تواریخی
 ۸۸ درجہ و تواریخی
 ۸۹ درجہ و تواریخی
 ۹۰ درجہ و تواریخی
 ۹۱ درجہ و تواریخی
 ۹۲ درجہ و تواریخی
 ۹۳ درجہ و تواریخی
 ۹۴ درجہ و تواریخی
 ۹۵ درجہ و تواریخی
 ۹۶ درجہ و تواریخی
 ۹۷ درجہ و تواریخی
 ۹۸ درجہ و تواریخی
 ۹۹ درجہ و تواریخی
 ۱۰۰ درجہ و تواریخی

۲
 م
 فقیر تفریح (مدرک) از لطیف کورشر و مطبوعه الدینی
 افان پورشر
 میرکون و فاتح رشیدی قواعد غنائیه مطبوعه معارف نقاریه
 و مکتب نواب ان مطبوعه علیہ می برنہ سوار ادنیہ
 حجازیہ = = = = = جذبات و نام رسالہ
 حصانہ کورشر و دیار طلحہ
 برادر علی موضوعہ ۹۰
 ابتداء التمثیل ۸۰

İST. MÜF. MEŞ. ARŞ. SAİD 26/3/11/Jpg 11-4

İST. MÜF. MEŞ. ARŞ. SAİD 26/3/11/Jpg 11-5

7 8 8 3

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
TÜRK SAN'AT MÜZİĞİ NO : 205MÜZİK : ERTUĞRUL OTTEKİN
SÖZ : ŞEYH VASFİ EFENDİ

AKSAK

SÜRE : 2'

KÜRDİLİHİCAZKÂR ŞARKI

NÂR-I AŞKINLA HARÂB OLDU TENİM

♩ = 144

NÂ-RI AŞ- KIN- LA HA-RAB OL - DU TE- NİM OL

DU TE- NİM DU TE- NİM

YE- TİŞ İM- DA. OLMA EY GÜL BE- DE- NİM GÜL

BE- DE- NİM BE- DE- NİM

FİR- KÂ- TİN CA- Nİ- MA KÂR ET-

Tİ BE- NİM ET Tİ BE- NİM Tİ BE- NİM ET

Tİ- BE- NİM

NÂR-I AŞKINLA HARÂB OLDU TENİM
 YETİŞ İMDÂDIMA EY GÜL-BEDENİM
 FİRKATİN CÂNIMA KÂR ETTİ BENİM
 YETİŞ İMDÂDIMA EY GÜL-BEDENİM

ŞEYH VASFİ EFENDİ

VEZİN FÂİLÂTÜN FEİLÂTÜN FEİLÜN

ANKARA 1978

Ali Vasfî Efendi'nin Kürdîli Hicâzkar Şarkısı, Nâr-ı aşkınla harâb oldu tenim.

6077. ■

HICAZKÂR ŞARKI

AKSAK

(1-12)

Hastai zevki visalindir

DR KADRI

HASTA İ ZEV Kİ Vİ-SA- LİN- (SAZ. DİR A- GÖ- NÜL Kİ BOK- DAN PER BE- VE- Rİ- SAZ DER Dİ- ME AL- LAH İ- ÇİN GEL GA- RE SAZ OL EY PE- Rİ Rİ NA Ü- Mİ- Dİ KODAYA VAS LIN ET- ME

HASTA İ ZEVKİ VİSÂLİNDİR GÖNÜL ÇOKDAN BERİ
DERDİME ALLÂH İŞİN GEL ÇÂRE SÂZ OLEY PERİ
NA ÜMİDİ VASLİN ETME ÂŞIKI GAM PERVERİ
NAKARAT

Ali Vasfi Efendi'nin Hicâzkar Şarkısı, Hasta-i zevki visâlindir gönül çokdan beri.

